[illegible]

IOANNIS LODO VICI VIVIS VA- lentini

DE VERITATE FIDEI
Christianæ libri V. in quib. de religio
nis nostræ fundamentis, contra Ethni
cos, Iudæos, Agarenos, siue Mahu-
metanos, & peruerse Christianos plu-
rima subtilissimè simul atque exactissimè
disputantur: nunc denuò
in lucem editi.

*Accessit rerum & uerborum in hisce memora-
bilium locupletissimus Index.*

Cum gratia & priuilegio tum Imperatoris
Caroli V. tum Galliarum regis Fran-
cisci, ad quinquennium.

BASILEAE.

EXIMIO SACRAE THEOLOGIAE Doctori D. LODOVICO BERO Basiliensi, Domino & Cognato suo in primis obseruando, Io. Oporinus S.

CITE à Platone non uno in loco celebratũ, iactatumq́; ueteri etiam prouerbio est, LOD. BERE, cognate multis mihi nominibus obseruãdißime, δὶς καὶ τρὶς τόγε καλῶς ἔχον ἐπαναπολεῖν τῷ λόγῳ δεῖν: quod honestum pulchrumq́; sit, iterum id ac tertiò repeti sermone debere. Nã ut alibi paßim, ita hic uel maxime diuina in rebus honestis Prouidentia, ac singularis erga genus humanũ Dei amor apparet: dum gratiã illis tantã addit, ut semper amatores suos reperiant, qui, quantumlibet illæ ab alijs negligantur, flocciq́; fiant, ac sæpenumero etiam oppugnentur, diuelli tamen ab ipsis nullo se pacto ferant, sed perpetuo easdem studio consectantes, nullam sibi adeò ex quamlibet frequẽti earũ usu obrepere satiem, nauseam'ue patiantur, ut quo easdem uersant crebrius, hoc maiore semper illas amplecti amore, fouereq́; pergant. Contrà in reb. fucatis, honestiq́; ac boni dunta-

xat speciem præseferẽtibus euenire uidemus, ut & gratiam omnẽ statim atq; semel fuerint perspectæ propius, simul cum detracta ipsis larua exuant, & eos quib. principiò esse admirationi cœperãt, acerrimos inde osores experiãtur. Id uero si ulla alia in re, certe in promulgãdis ingeniorũ fœtibus deprehẽdere potissimũ licet. Vt enim eorũ qui uel inanes tantũ nugas obtrudunt lectoribus, uel uana solum ostentatione insanabile illud suum scribendi cacoẽthes produnt, momentaneæ ferè commentationes ac ephemeri esse libelli solent: (quorum tamen est nimis etiã ferax hæc nostra ætas:) ita quorũ sunt recta ratione, ueraq; eruditione, hoc est sapienter instructæ lucubrationes, eo quoq; Genio ferè pollent, ut quo sæpius ab earum quas tractant scientiarum atq; artium studiosis legantur, hoc magis magisq; (etiam decies repetitæ, ut ille ait) placeãt: subinde nimirum proferente se fructu aliquo, certo penitioris inquisitionis, operæq; diligẽtioris precio. Et quanquam ita sunt quidã anxio, aut iniquo potius iudicio præditi, ut sic de ueterũ tantũ scriptis iudicari tutò posse existiment: haud tamen usq; adeò sterile uideri seculũ hoc nostrũ debet, ut non & protulisse hactenus, & proferre etiãnum in omni scientiarũ genere clarissimos uiros, quorum monumenta cum ueterum præcipuis conferri nõ pauca, præferri etiam quàm plurima, ac maiori quoq;

admira-

admirationi olim atq; usui esse posteritati poßint, citra inuidiã, cãdideq; rẽ ita ut uerè est expẽdenti arbitrandum sit. Atq; ut in aliarũ artium ac scientiarũ traditione nõ immeritò fortè prioribus illis posterior semper ætas cõcedat, palmãq; præbeat: ita quid in ea cedere debeat, qua solida certaq; ad omnem uirtutem præcepta exhibentur, quaq; ad sui cognitionem, ac summi adeò boni consecutionẽ, & Dei opt. max. cultum, uerũ illum, nõ superstitionibus atq; præstigijs (cuiusmodi à Iudæis, Mahumetanis, Epicuræis, peruerseq; Christianis quibusdã obseruari liquet) adulteratũ, rectà cõtenditur, non uideo. Quis enim nõ omnẽ illã, in cæteris quidẽ certe philosophiæ partib. adeò perspicacẽ uetustatẽ, hac in parte præcipua planè fuisse cæcã, ac innumeris iactatã erroribus ignorat? Quantũ igitur in hac ipsa nostri quoq; seculi homines excelluerint, præter alios cũ D. ERASMI Roterodami, tum nostri huius LOD. VIVIS Valentini, doctißimorum hominũ monumenta satis testãtur. Sed enim de nostro hoc uti potißimũ dicã, quid est à ueterib. illis præstãtißima eruditione uiris usquã memoriæ proditum, liberalis saltem hominis studio dignum, in quo nõ probè se quoq; exercitum, editis diuersorũ adeò argumentorũ libris declarauit? Ac liquidò id quidem cũ ex alijs eius operibus, tum illo potißimum quod de Corruptis disciplinis

atq; artibus, easdemq́; tradendi ratione ante annos tredecim protulit in lucem, apparet. Quantũ uero perfecta diuinæ illius philosophiæ cognitione priores istos quos dicebã omnes post se relinquat, hoc ipso quem de Veritate fidei Christianæ paulo antea quàm è uiuis discederet VIVES hic noster, inceperat, nemini non patêre, illud ipsum cognoscere cupienti potest. Quod si licuisset expolire id etiam, neq; fuisset uelut imperfectum adhuc fœtũ relinquere Fati neceßitate compulsus, dij boni quantum eruditionis ueræ pietati coniunctæ thesaurũ haberemus? Non semel certe tam præclari illius instituti sui, dum adhuc uiueret, consilium, literis ad me suis perscribere, meq́; ad Spartam illã quam suscepissem, sedulò adornandam exhortari solitus erat: magnũ se Opus moliri affirmãs, in quod unũ quicquid solidioris sanctiorisq; doctrinæ diuino esset beneficio cõsecutus, id omne cõferret, atq; in eo absoluendo quicquid superesset uitæ consumeret. Atqui uixdum primis adhuc lineamentis cœptam hanc à se Venerem circumscripserat, cũ ecce indigna tanto uiro, tamq; præclaro eius instituto sorte, tollere manum de tabula, ac interruptum relinquere opus, extremumq; uitæ suæ actũ absoluere cogitur: magno certe & bonorum omnium luctu, & rei literariæ pietatisq; detrimento. Igitur quod unum restabat, præcipuũ mihi operæpreci-

um

um facturus uidebar, ut quam in ipso adhuc superstite singularem erga me beneuolentiã semper intellexeram, in ijs etiã quos rerum suarum curatores reliquerat, experirer. Neq; sanè mihi committendum esse duxi, quin hortãdo urgendoq; efficerem, ne egregium Opus istud, cuius tantam mihi aliquoties spem ille fecerat, quamlibet rude atq; impolitum adhuc, ita uel negligeretur per incuriam, quo minus in publicam ecclesiæ pietatisq; studiosorum utilitatẽ prodiret: uel plagiarij fortè alicuius fraude interciperetur, qui debita autorem ipsius laude atq; gratia spoliaret. Igitur & Gulielmi Hertzenij uiri doctißimi, amiciq; mei singularis opera, nẽpe quo rerum suarum curatore annis aliquot VIVES ipse usus esset: & Margaretæ Valdauræ, omnib. quæ in honestißima quauis matrona laudari queant uirtutib. ornatißimæ fœminæ, eiusdẽq; D. Lodouici Viuis relictæ uiduæ beneficio, effeci tandem, ut eius mihi Operis in lucem edendi copia fieret. Atq; iniuisse me gratiam eo facto sanè non paruam apud ueræ pietatis studiosos, abunde res ipsa declarat. Nam quia augustiori charactere ac forma liber hic, quo ea saltẽ quasi dignitate quibusdã fieret quoq; commendatior, esset primum à nobis excusus, fuere non parum multi, qui enchiridij forma eundem recudendum censerent, quo commodius omniũ manibus teri, gestariq; in sinu

 posset.

possset. Itaq; facile serijs illorũ hortationibus adduci me passus sum, ut hac etiã in re quãplurimis gratificarer. Ne uero temerè id quoq; à me patratum quisquã existimaret, inueniẽdũ mihi patronum aliquẽ duxi, apud quẽ facti huius mei ratiõe exposita, contra maleuolorũ calũnias (ut nihil non uirulẽtis quorundam morsibus impeti arrodiq; hodie solet) præsens mihi ceu numinis cuiuspiã auxilium pararẽ. Alioqui enim certe nõ superuacaneũ solùm, sed ridiculũ quoq; prorsus uideri poterat, ut ego mearũ nugarũ quicquã hic, uelut aßuta regali purpuræ Sardorum mastruca, ut quidam ait, affigerem: maxime quũ per se & rei dignitas, & autoris præstantia, abũde esse apud plerosq; commendata queat: & uerò quicquid hic desiderari poterat, præclare sua ad Paulum III. Pont. max. præfatione, doctiß. uir D. Franciscus Craneueldius fuisset complexus. Verum editionis huius tamen factiq; nostri patronum quærẽti, nullus occurrebat te ipso, eruditißime LOD. BERE, cognate obseruãdißime, uel gratior mihi, uel dignior. Cum enim ad capessenda bonarum literarum studia puero mihi adhuc primus, ac perpetuus inde fueris author, proq; ea qua inter nos neceßitudinis copula iungimur, humaniter atq; beneuolè semper nostris conatibus, modo ne ab instituto cursu (quem haud infœliciter etiam tum facere subinde uidebar) deflecterem,

ēterem, te adfuturum pollicitus, ita omnino effece ris, ut quantulamcunq; diuino beneficio eruditionis existimationē nactus, neq; dedecori patriæ hactenus, multis uerò exteris etiam honori esse atq; usui potuerim: cur non quicquid id est, optime ac hūaniss. Cognate, libenter atq; ex animo tibi accep tum ferrem? occasionemq; mihi undecūq; etiam declarādi uicißim erga te animi mei, testandæq; gratitudinis, captandam ducerem? Atq; utinam non seculi nostri nescio quo fato, ante annos aliquot cū multis alijs bonis honestisq; iuuenibus, uelut cōmuni quodam paroxysmo correptus, à literario studio aliquantisper cessandum mihi esse putassem. ubi tamen rursus à te, quasi fido Achate, in uiam reuocatus, paucorum aliquot mensium neglectum ita labore atq; industria sarcire sum conatus, ut nō multo pòst magnorum in repub. nostra uirorum autoritate ac iudicio ad Græcas pariter Latinasq; literas publicè docendi munus destinarer: id quod annis plus minus quindecim à me administratū, nō dum fortè reliquißem, nisi hominum quorundam (ne quid grauius dicam) male feriatorū contētioni atq; inuidiæ cedendum, & quācunq; potius fortunā mihi tentandam existimaßem. Ac tum quidē inter alia uitæ honestis saltem exercitijs transigendæ genera, quum præcipue mihi arrideret ars typographica, qua & tutiorem me ab inuidia fore,

(sed neq; sic tamen) & bonorum scriptorum edi-
tione deinceps literarum studijs, non minus quàm
antea docendo, profuturum sperabam: ita mihi eā
esse amplectendam curandamq; toto pectore inte-
rea putaui, ut quantum liceret, ijs tantum libris in
publicum edendis meam operam locarem, quibus
minimum lædi quisquam, emolumentum uero cer-
tum aliquod magnumq; percipere quàm plurimi
possent. In hanc igitur susceptā semel à me prouin
ciam, siquidem sedulò quantum est mihi ad hunc
usq; diem siue industriæ partum, siue linguarum
cognitionis qualiscūq; diuino concessum munere,
impendam, haud forsitan male etiam sic institutam
mihi eam uitæ rationem, iudicaturos bonarum ar-
tium atq; humanitatis studiosos: seq; ob idipsum
quoq; gratiæ aliquid debere tibi, opt. Cognate, qui
meliorum semper studiorum autor mihi fueris,
non grauatim agnituros confido. Proinde ut &
huius præclari Operis, nunc demū à nobis enchi-
ridij forma editi beneficium, & aliorum etiam u-
sum, quoscunq; deinceps siue bonarū artium, siue
pietatis studiosis gratificaturi promulgabimus,
tibi acceptum esse ferendum omnes intelligerent,
non absurde me facturum existimaui, si idipsum
publice edito hoc ad te epistolio, quamlibet tumul
tuarie tamē καὶ αὐτοσχεδιαστὶ scripto (neq; enim
licebat nunc quidē aliter) testatum relinquerē: si-
mulq;

mulq́;, ut istud qualecunq; animi erga te mei argumentum, qua soles omnia humanitate, fouendum, & ab iniurijs, quæcunq; intentari à quoquam poßint, uindicandum suscipias, enixe orarem. id quod facturum te, pro singulari in me beneuolentia tua, non diffido. Christus Iesus humanitatem tuam & ad nominis sui gloriam, & Catholicæ Ecclesiæ utilitatem diu nobis incolumem conseruet.

Basileæ, pridie Calend. Iulij, Anno Salutis M. D. XLIIII.

RERVM ET VERBORVM in libris Io. Lod. Viuis de Veritate fidei Christianæ memorabilium Index.

habe

B

C.

Deus

scor

de

de

miner

de

S

stul-

uolup-

FINIS.

PAVLO TERTIO PONTIFICI MODIS OMNIBVS ſummo, Franciſcus Craneueldius Nouiomagus, iureconſultorum infimus, S. D.

NTER tot tãtasq; laudes tuas, egregiaq; decora, Paule tertie, Pontifex maxime, quibus ornatus ac ſuſpiciẽdus ad ſublimem illum Pontificiae dignitatis apicẽ conſcendiſti, primũ clariſsimae familiae tuae domeſticis antiquiſsimisq; ornamẽtis, dein de eruditiſsimorũ hominũ celeberrimis monimẽtis, poſtremò innumeris corporis animiq; dotibus, quas uel Dei optimi maximiq; benignitas, uel tua tibi parauit induſtria, nulla te res uerius ſupra caeteros eiuſdẽ ordinis tui uiros extulit, aut magnificẽtius illuſtrauit, quàm quod ad hoc ſummũ culmen dignitatũ, quo nihil poſset homini cõtingere praecellẽtius, parẽ attuleris morũ dexteritatẽ, modeſtiã, iuſtitiã, innocẽtiã. in quibus moribus nihil inſit, quod uel Momus ipſe poſsit carpere: nihil in ipſa ſummi muneris functione, quod nõ praeclaris factis & eximijs uirtutibus

tutibus

tutibus tuis multo reddatur illustrius. Videmus te summo studio pariq; sapiētia illud semper potissimū fuisse molitum, aßidueq; moliri, ut magis indies magisq; feliciter prouehatur & succrescat pietas illa uere Christiana, quā superiorib. annis, tū bellorū calamitates toto ferè terrarum orbe coortæ, tū dißidia sectarum magna ex parte subruerūt. Tu uerò nobis ueluti sidus prosperum in hoc tā periculoso salo nauigantibus ita præluxisti, ut atrocißimas bellorum procellas, quæ iam Gallias Italiāq; propemodū obruissēt, protinus in serenitatem tranquillitatēq; redegeris, & in sarciēda religionis prouincia alterum nobis Esdrā exhibueris, hoc est solertißimū restauratorē atq; architectū, qui non solum uitijs tāti Operis, si qua uspiā irrepsissent, mederi poßes, uerumetiā pristinā firmitatē restituere, & ornamenta uetustati cedentia maiore etiam cum gratia reponere atq; confirmare. Sed aliàs dabitur maiore tuba S. tuæ laudes ut commemorare liceat. Iam uero paucis intelliget tua Celsitudo, quæ me res huc potuerit impellere, ut ad eandem scribere non sim ueritus, homo ignotus, ex ultimis propè Galliæ Belgicæ finibus, cuius ne nomen quidem isthic fando sit auditum.

ditum. Existimabat uir eruditissimus, & ueræ pietatis amantissimus, Ioannes Lodouicus Viues, mihi communibus quondam studijs & arcta familiaritate deuinctus, quum complura alia monimenta posteris reliquisset, quæ doctorũ manibus assiduè terũtur, sui quoque muneris esse, ut exulceratissimis istis tẽporibus, quibus tãtæ mouebãtur de rebus ad religionẽ pertinẽtibus quæstiões, tantæq; de rebus maximis tragœdiæ, ipse quoque pro sua uirili quantum posset opis adferret, ac in cõmune cõsuleret. Scripsit per aliquot annos sub finẽ uitæ Opus hoc de Veritate fidei Christianæ, libris quinque, in quib. suauissime disertissimeq; disputauit, & omnẽ ingenij doctrinæq; uim exeruit, ut cygnæũ quoddã melos iamiam moriturus cecinisse uideri possit. In quos sanè libros plus illum diligentiæ atque laboris impendisse certũ est, quàm in reliquos omnes, quos unquam antea euulgasset. Et tamẽ hisce uixdum absolutis, calculi, podagræ, febriumq; doloribus abreptus est, & ergastulo corpusculi exolutus, quũ uixdum peruenisset ad annum ætatis octauum & quadragesimum, exhaustus (ut cõijcio) perpetuis laboribus studiorum, quibus ei nihil fuerat in

rat in uita iucundius. Eos libros quũ adhuc ſpiraret Viues, Tuæ S. dedicandos ac nuncupandos cenſuit, ſummo uidelicet religionis noſtræ principi atq; aſſertori, cuius ſcilicet iudicio probari debuiſſent, quæcunq; de religionis noſtræ fundamentis aduerſus Iudæos, Ethnicos, Agarenos, & peruerſe Chriſtianos plurima ſubtiliſsime ſimul atq; exactiſsime diſputantur: ut ſi eiuſdem S. Tuæ calculus acceſsiſſet, maiore cũ fructu à cæteris ſtudioſis ea omnia legerentur. Et ſi quid uſpiam fuiſſet allucinatũ, ut nihil eſt in hominum rebus quod ſit ex omni parte perfectum, id omne Sanctiſsimæ ſedis arbitrio cenſuræq; ſubmiſit. Potuiſset is quidem, ſi paulo diutius numina uitam illi condonaſsent, uel addere quædam, uel mutare, uel demere: ſed immatura tanti uiri mors effecit, ut hanc Venerẽ non penitus abſolutam habeamus, cui prorſus abſoluendæ uereor ne quiſquam penicillum auſit adhibere: quemadmodum de clariſsimi quondam Apellis Venere traditur, quam inſularibus ille Chois inchoauerat. Inuidit mors, inquit Plinius, peracta parte, nec qui ſuccederet operi ad præſcripta lineamenta inuentus eſt. Videmus finem libri ſecundi in abruptum quiddam

deſi

desinentem, & praecipitio deterrentem ab ulteriore ceu nimia rerum diuinarum inuestigatione, quando supra captum sunt humanae mentis atque ingenij. Proinde tum eo loco, tum alijs quibusdam in uniuerso hoc Opere nondum dedolatis, ne gry quidem addidimus, aut subtraximus, quod hoc ipsum cum nostra professione minime conuenire iudicaremus. Tantum concessimus, ut epistolae nuncupatoriae describendae uicarium officium ad me ueterem illius uiri sodalẽ & amiculum deferretur. At noster hic stilus durior sanè & incõcinnior est: sed negare nullo modo potui clariss. matronae Margaretae Valdaurae, illius quondã officiosiss. cõiugi, hoc quale quale meum officium per literas flagitanti. Et cupiebat illa quidem, ut ipsum apud S. tuã munus, authoremq; muneris, meis ornarem uerbis: quod ego mihi nulla ratione statui faciẽdum, ne tam praeclari operis, tamq; excellentis uiri laudes culpa detererem ingenij. Nã operi quidem ipsi maius multo ex lectione praeconium accedet, quàm quantum ego ullis possim uerbis consequi. Authoris autem laudes, quibus iusta debetur uoluminis magnitudo, nõ solũ epistolae angustias, sed nostrae omnino paupertate

perta-

pertatem orationis reformidant. Quare de il-
lo, ut de Carthagine Salustius inquit, tacere sa
tius puto, quàm pauca balbutire. Huic autem li-
bro tua S. quum præcipuũ locum in bibliothe-
ca tribuet, tum eum etiam legendum uulgò pu
blicandumq; curabit, ut hoc ueluti præiudicio
probatus, cum ingenti studiosorum hominum
emolumento fructuq; legatur. Illud uero Deũ
Opt. Max. precamur omnes Christianæ ueri
tatis studiosi, ut cuius prouidẽtia uerus ille Pau
li apostolorum principis imitator Paulus Terti
us natus ac datus est rebus mortalium subleuan
dis, idem nobis eum quã maximè longæuũ esse
uelit, & in resarcienda religionis nostræ con
cordia, ueritateq; fulcienda longe felicißimum.
incũbente præsertim in idẽ studiũ omnibus ner
uis, & (quod dici solet) remis uelisq; Cæsare
principe inuictißimo Carolo Quinto semper
Augusto, semperq; felici. Cætera uerò
cum pio Lectore transigemus.

AD PIVM LECTOREM PRAEFATIO PER AVTHOREM VTCVNQVE delineata.

AGNAS & graues admodum plagas accepit humanum genus per primum illud primi hominis Adæ peccatum, nõ in corpore solum, quod tũ factum est imbecillum, & morbis, senio, mortiq; obnoxium: sed etiã in animo, parte hominis longe diuiniore. & quod supra modum dolendum est, grauissimum uulnus accepit in ipsa uoluntate: quæ quũ antea rectà ferretur in amorem summi maximiq; conditoris, tum demum auerti cœpit ab illo uero perfectoq; bono, & ad res uanas nihiliq; deflexit. Tum in mente, suprema hominis ueluti specula, caliginem quandam tenebricosam, hoc est ignorantiam cæcitatemq; cõtraxit, ut iam inde per sese non satis perspicere ualeret quid rectũ sit, & quò debeat pertingere. Ex qua rerum ignoratione subinde nascitur in hominibus suspicio, ut etiam si à præstantioribus admoneantur meliorum, ea tamen eiusmodi esse non credant, neq; facile pareant: ac ne tum quidem, quum Deus ipse quidpiam docet aut imperat. Nam uel non credunt homines Deũ tale quiddam præscripsisse,

ſiſſe, uel obliuiſcuntur, uel certe negligunt: aut ſe-
ſe non ſatis intellexiſſe ſuſpicãtur, qualia ſint quæ
de cultu ſui ipſius Deus in uetere nouoq; teſtamen
to nos docere non eſt dedignatus. Ad quas res quũ
alij planè ſint increduli, alij ſuſpicaces & dubij,
nunquid erit operæprecium, ut eas humanis ratio
cinationibus fulciamus ac corroboremus? ut ad cre
dendum adducantur ij quibus ſola Dei dicentis au
thoritas non uidetur ad perſuadendum ſatis adfer-
re momenti. Nam ſunt pleriq; uel inter Chriſtia-
nos, quorum fides ueluti pictura quædam exoleta
uidelicet uetuſtate, ualidioris perſuaſionis penicil
lo renouanda uideatur. Admirabuntur fortaſſe nõ
nulli, quum audierint diuinas præſcriptiones rati
onibus fulciri, quaſi diuina rebus humanis tueri cõ
ſtituerimus: & iactabũt, fidei meritum fermè tolli
& abrogari, ſi humana ratione firmetur ac corro
boretur. Sed intelligant, rationes quidem fore hu-
manas, quibus in hoc opere ſumus uſuri, ſed tamen
ex diuino fonte ſumptas atq; petitas. Tales enim
ſunt, ut nemini unquã quantũuis ingenioſo, quan-
tumuis erudito ueniſſent in mentem, niſi pro ſua
ingenti miſericordia Deus ipſe nos ueritatem iam
tum in abſtruſo, & (quod aiunt) in Democriti pu
teo deliteſcentem, per Seruatorem noſtrum Ieſum
Chriſtum docuiſſet. Verum tradita iam & patefa-
cta ueritate, reſolutisq; ſignaculis illis ſeptem, qui
 bus

bus olim obsignatus erat liber ille mysteriorũ, quẽ solus agnus ille immaculatus dignus est habitus ut aperiret, iam non admodum difficile est rationes quoq; ad eam ueritatem explicandam adhibere: nõ sic tamen ut humanis diuina fulciamus, quid enim uideretur absurdius? sed ut pro uiribus ostẽdamus, quàm sint hæ inter sese cõformes atq; concordes. nihil enim est aliud humana ratio, quàm radius quidam diuinæ lucis: ut regius ille Psaltes meritò dixerit Deo, Signatum est super nos lumen uultus tui Domine. Non igitur dißident, neq; sibi mutuò aduersantur, si quis apte norit excutere ac peruestigare. Nec uerò metuat quisquam, ut fidei meritum sit amissurus, si hæc nostra perlegerit. non enim rationes adferentur eiusmodi, quæ perhibeant, ut inquit ille, experimentum sensuum. Et tamen inter has quædam sunt efficacißimæ: in spe tamẽ & charitate maius esse meritum fatendum est, quàm in sola fide. Nam uel dæmones, ut Iacobus ait, credunt & contremiscũt: sed nec sperant, nec amant. Neq; uero timeat quispiam, quod hic de fidei ueritate disputetur: sic enim melius apertiusq; dignoscentur diabolicæ fraudes atq; præstigiæ, quibus irretire & abducere in gehennam miseros cupit. Quod si spiritum illum sanctum omnes haberemus, & sacram illã unctionem spiritalẽ, quæ nos omnia doceret, hoc ipsum satis esset, nec ullis opus esset rationibus.

nibus. Quod munus quũ tã sublime sit, ut nec omnibus, nec omni tẽpore detur, utemur sanè huius loco exquisitis rationibus: quod nec primi, nec sine exẽplo facimus. Sic enim hactenus plurimi uirorũ uitæ sanctitate nobiliũ facere consueuerũt, quorũ dicta, ueluti sequentes post terga messorũ, in manipulos collegimus, & in hunc usum coaceruauimus. Nec uero quisquam existimet, fidem humanis hisce rationibus perfici, aut in nobis posse generari. Isagoge tãtum est, siue introductio quædam, ut ab ipso summo atq; optimo Deo fidẽ postulemus, quæ prorsus est donum Dei: ut non sine caussa dixerint apostoli, Domine adauge nobis fidẽ. Quãquam illud nobis certum ac firmum esse debet, minimeq; dubitandum, quin det illam omni petenti, beneficentißime simul ac liberalißime. Fides profectò donum est altißimi. At nos his libris omnibus nihil aliud egimus, nihil conati sumus, nisi ut ueluti manu duceremus, & ostenderemus, à quo ea sit petenda, quomodo postuletur, & per quem, nempe Christum Dominum. Nec ista scripsimus, ut extolleremus Christianam fidem, quæ nullius commẽdatione aut præconijs indiget: tantum abest, ut nostris operis egere uideatur. Sed ad fratres confirmandos, & exteros quoq; perducendos ad tanti boni communionem: id quod nescio quàm magno cum fructu, optima certe spe, atq; animi promptitudine fecimus. Quanquã uideamus hodie rem po

tius affectibus geri, sicut in partibus & factionibus ciuitatum, quàm ratione ac iudicio. Sic Iudæus adhæret mordicus suæ sectæ, sic Saracenus, & cæteri, quoniam eas à parentibus acceperunt: nec excutiunt, quò mens & ratio si apte in consilium adhiberentur, eos essent tandem perducturæ. Nos autem in hoc Opere uniuerso dedimus operam, ut argumẽta quibus utimur, quiuis etiam poßit intelligere, si mentem aduerterit. Nam quædam nimis uel intricata, uel arguta, circulis scholarum relinquimus, quibus ea uidebãtur magis conuenire. Vtinam autem liceat nobis omnia tam commodè, tãq; dilucidè [illegible] orsus explicare, ut ab optimo quoq; poßint [illegible]elligi. Lactantius ille Firmianus ad hisce similia asserẽda, dari sibi optabat eloquentiã Tullianæ proximam. Ego uero longè aliter de M. Tullio Cicerone sentio: qui si de hisce rebus aliquãdo dicturus pulpitum conscendisset, intellexisset profectò, quanto facilius esset de caußis forensibus, de bello & repub. coram populo Ro. in alterã partẽ dicere, quàm de summo rerum omniũ parẽte Deo, & rebus ab hominũ sensu remotißimis persuadendis, apud uniuersas orbis terrarum natiões cũ dignitate disputare. Sed iã ad rem ipsam accingamur, precati in primis Christũ Opt. Max. ut ipse manum admoueat operi, ne sine fructu tantum laboris frustra suscepisse uideamur.

INDEX CAPITVM QVINque Librorum Ioannis Lodouici Viuis de Veritate fidei Christianæ.

LIBER PRIMVS, QVI EST DE Homine & Deo, siue fundamentis totius pietatis.

LIBER SECVNDVS, QVI est de Iesu Christo.

LIBER TERTIVS, QVI EST contra Iudæos.

De

INDEX.

LIBER QVARTVS, CONTRA *ſectam Mahumetis.*

De

LIBER QVINTVS.

INDICIS CAPITVM FINIS.

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE Veritate fidei Christianæ Liber primus, qui est de Homine & Deo, siue de fundamentis totius pietatis.

DE FINE RERUM OMNIUM.

NTER *multa quibus sapiens ab insipiente distat, illud est præcipuũ, quod sapiens quæcunque siue agit, siue dicit, in finem aliquem certum refert: stultus uerò, & demens fertur temerè, nec quorsum euasurus sit, considerat.* Ac de *ipsis sapientibus quo quis acutior est, ac cordatior, eo certiorem habet in re omni finẽ, magisq́; fixum: & quoad eius potest perficere, minimum relinquit casui.* De *quo est illa* Aristotelis *celebratißima sententia,* Vbi *plurimum ualeat prudentia, ibi fortunam minimè ualere. scilicet quod illius ditioni atq; arbitrio non*

multum permittit, quisquis rerum exitus diligenter prouiderit, & expedierit consilia. Est enim proprium maxime uiri sapientis, ordinare ac præscribere omnia, quoad eius fieri poßit. id autem nunquam assequetur, nisi oculos & mentem coniecerit in finem, tanquam in album iaculator. Quocirca quum authore mundi nihil sit sapientius, nec fas est aliter de illo existimari, fieri profectò non potest, quin singula ad suos quæque exitus ac uelut scopos direxerit: neque inueniri in natura temerè quippiam factum, aut frustra sine ullo metæ respectu, ad quam tenderet. Quod iam olim ab excellentibus ingenijs deprehensum, magna argumentorum ui ostensum ac patefactum est, ut superuacaneum sit eorum hic à me rationes repeti: in promptu est ex eorum libris cognoscere, adeò ut nihil in physico diant esse turpius, quàm dicere, factum quid esse sine caussa. Grande utique piaculum esset, humanum ingenium de illo sentire atque existimare, quisquis uel conditor est huius tanti operis, uel rector, quod est de homine sapiente penè nefas, ut aliquid aggrediatur temerè, hoc est, nulla ut destinata causa opus suscipiat, atq; in eo uersetur. Admonent ac docent nos cursus conuersionesq; cœlorum, tum uices rerum statæ ac indubiæ, omnia in genera & formas separata descriptaq; similitudine nascentiũ per uices & cadentium

tium perpetua atq; inuariabili, ut ratas firmasq́; esse singulorum caussas pro certo habeamus, siue condantur, siue conseruentur, siue intereant: alioqui uel non fierent hæc, uel non perseueraret tanta constantia. Non enim firma esse possunt ac stabilia, quæ mittuntur temere, nec in certum exitū diriguntur. quare de re in prima philosophia est à nobis disputatum, & mox nōnulla attingemus. Sapientia igitur finem statuit certum ac solidum, bonitas autem bonum ac utilem. Neq; enim uel sapientis est incertos aut leuiculos fines sibi proponere, instituenti actionem aut opus: neq; eos persequi, in quibus præmium sit opera indignum. Nec boni est, fines rerum proponere animo suo malos & noxios. quippe si hoc fecerit, desinit iam bonus esse. sin uerò prius illud, sapiēs: ut cuius uel mēs in stultitia uersetur, uel uolūtas in malitia. Quū autē nihil sit Deo sapiētius, nihil melius, utique omnia is in exitus certos parauit & magnos & solidos, & rebus ipsis cum primis salutares: quales scilicet & sapiētia & bonitate illius digni sunt. Quod si docent nos uel sensus ipsi, magnos atq; admirabiles esse rerum minutarum fines atque usus, quantum esse hominis ipsius existimari par est, tanto reliquis omnibus præstantioris? Agens quum in actionem ingreditur, finem sibi præstituit, à quo ad agendū uelut stimulo quodam instigatur, & detine-

multum permittit, quisquis rerum exitus diligenter prouiderit, & expedierit consilia. Est enim proprium maxime uiri sapientis, ordinare ac praescribere omnia, quoad eius fieri posit. id autem nunquam assequetur, nisi oculos & mentem coniecerit in finem, tanquam in album iaculator. Quocirca quum authore mundi nihil sit sapientius, nec fas est aliter de illo existimari, fieri profectò non potest, quin singula ad suos quaeque exitus ac uelut scop..os direxerit: neque inueniri in natura temerè quippiam factum, aut frustra sine ullo metae respectu, ad quam tenderet. Quod iam olim ab excellentibus ingenijs deprehensum, magna argumentorum ui ostensum ac patefactum est, ut superuacaneum sit eorum hic à me rationes repeti: in promptu est ex eorum libris cognoscere, adeò ut nihil in physico aiant esse turpius, quàm dicere, factum quid esse sine caussa. Grande utique piaculum esset, humanum ingenium de illo sentire atque existimare, quisquis uel conditor est huius tanti operis, uel rector, quod est de homine sapiente penè nefas, ut aliquid aggrediatur temerè, hoc est, nulla ut destinata causa opus suscipiat, atq; in eo uersetur. Admonent ac docent nos cursus conuersionesq; coelorum, tum uices rerum statae ac indubiae, omnia in genera & formas separata descriptaq; similitudine nascentiū per uices & caden

tium

tium perpetua atq; inuariabili, ut ratas firmasq; esse singulorum caussas pro certo habeamus, siue condantur, siue conseruentur, siue intereant: alioqui uel non fierent hæc, uel non perseueraret tanta constantia. Non enim firma esse possunt ac stabilia, quæ mittuntur temere, nec in certum exitũ diriguntur. qua de re in prima philosophia est à nobis disputatum, & mox nõnulla attingemus. Sapientia igitur finem statuit certum ac solidum, bonitas autem bonum ac utilem. Neq; enim uel sapientis est incertos aut leuiculos fines sibi proponere, instituenti actionem aut opus: neq; eos persequi, in quibus præmium sit opera indignum. Nec boni est, fines rerum proponere animo suo malos & noxios. quippe si hoc fecerit, desinit iam bonus esse. sin uerò prius illud, sapiẽs: ut cuius uel mẽs in stultitia uersetur, uel uolũtas in malitia. Quũ autẽ nihil sit Deo sapiẽtius, nihil melius, utique omnia is in exitus certos parauit & magnos & solidos, & rebus ipsis cum primis salutares: quales scilicet & sapiẽtia & bonitate illius digni sunt. Quod si docent nos uel sensus ipsi, magnos atq; admirabiles esse rerum minutarum fines atque usus, quantum esse hominis ipsius existimari par est, tanto reliquis omnibus præstantioris? Agens quum in actionem ingreditur, finem sibi præstituit, à quo ad agendũ uelut stimulo quodam instigatur, & detine-

tur in opere. id nemo non quotidie tum in seipso experitur, tum in alijs. Nam qui pecuniæ cupiditate nauigationem suscipit, hunc pecunia animo proposita & in nauem deduxit, & in naui retinet. Ad metam hanc uel agens ipse perducit opus, nec relinquit donec sit eò peruentum: uel uires & facultatem attribuit, quibus ipsum idem se perducat. Moles statarias ac torpentes artifices ipsi perficiunt, machinis uerò necessaria apponunt adminicula, quibus motus suos cursusq; conficiant. Statuam ut quæ immobilis est, nec consummare seipsam potest, plastes aut fusor absoluit. Horologium aut pistrinum opifex suus usq; eò deducit, ut decurrere iam deinceps per seipsum ualeat. Motus et actiones quodnam initium habeant, & uelut fontem unde proficiscantur, nomina ipsa declarant, & quasi tacitus generis humani consensus. Sunt enim motus alij naturales, hos edit naturæ uis ac potestas. Sunt uoluntarij quidam, qui & humani nuncupantur: hos homo, seu quæ in eo pars est potißima, uoluntas. Illos ergo facultas naturæ ad finem peragit, hos facultas hominis seu uoluntatis. Cuius potestatis munus est supremum in homine imperium, omnia in illo regere ac temperare. Summæ potestati adiuncta est mens, tanquam consultrix. Eius porrò qui consulit, nihil est tam proprium, quàm ea tenere ac nosse, de quibus solet

consultari,

consultari, alioqui nullo pacto recte consulet. Quare mens hæc cuius uoluntas consilio utitur, quæq; illam quid sequendum tenendumq; sit docet, quid contrà fugiendum atq; aspernandum, nihil aliud est quàm lux animi, in qua necesse est finis eius cui sumus conditi informatam atq; ingenitam à Deo inesse notitiam & comprehensionẽ quandam. Nam si secus foret, parũ magister hic atq; consultor sufficeret, quærendusq; esset alius magis idoneus, qui nos de re adeò necessaria edoceret, quam unam nescire grauißima esset pernicies ac pestis. Nec credi ullo modo licet, magistrum hunc qui uoluntati nostræ tanquam pædagogus sit appositus, mancum & destitutum ab ijs esse rebus, quæ nos scire prorsum oporteret. Nec absoluisset opus suum Deus artifex sapientißimus, cui non adiecisset à quo duceretur ad finem quem ignoraret. Nos quoq; ab scopo nostro deflectere nullius esset culpæ, nempe ab eo quod naturaliter nesciremus. Verum nos qua tandem conditione mißi in uitam simus, mutæ animantes facile declarant: quas omnes quum ad finem suum abunde instructas ornatasq; uideamus, nimirum necesse est copiosius esse homini collatam facultatem metæ suæ pertingendæ. Maior est utique finis hominis, & potior, quàm rerum cæterarum, quanto scilicet excellentior is quàm reliqua omnia. quapropter si

fini suo consequendo parum res aliæ fictæ essent idoneæ, leuis fortasse foret iactura: grauißima autem, si homo tum in uninersitatis ratione, cuius princeps conditus esset optima & præcipua sui parte mancus, tum in diuino opificio, cuius sapientia notã reciperet, & in ea desideraretur aliquid. Si reliqua igitur uires ad destinatam sibi caussam sunt sortita, quæ sunt creata hominis gratia, nimirum homo ipse omnium caput, princeps, caussa, maiorem ut sit facultatem nactus necessum est, ne frustra sit conditus, & cum aliqua sui authoris (quod absit) querela. An in ijs quæ ad tuendum corpus, uitamq; hanc temporariam propagandam pertinent, tantam curã diligentiamq; Deus adhibuit, tot stirpes, animantes, fructus edidit certo ac stato tempore, in ijs quæ immortalitatem nobis pariunt, fuerit parcior, & non plenius nos copiosiusq; instruxerit? Itaq; cum de Deo omnia par sit credi, imò pro certo ac comperto haberi summa optima perfectißima: etiam pro comperto exploratoq; est habẽdum, hominem cæteris rebus quæ constant corpore potiorem, potiore ac præstabiliore conditione esse præditum, ut uoluntati propensio sui finis sit indita, & menti doctrici ac consultrici uoluntatis informata cognitio illius ipsius finis. quæ cognitio augetur & profert se usu, experimentis, doctrina, consideratione mundi

di huius, et reputatione eorum quæ sunt in homine, quæq; extra. nec aliter indita illa cognitio per hæc adolescit & prodit foras, quàm semen à solo & cœlo adiutum herbas, flores, fructus producit. Nec uelim mihi de nomine moueri controuersiam, siue ingenita comprehensio nominetur, siue semẽ, siue lux, seu facultas, seu naturalis pronitas, qualis est in ingenio ad manifestißima, quæ etiam quum primũ offerũtur, statim arripimus: ut totũ esse dimidio maius: si ab æqualibus æqualia detrahãtur, quæ restãt esse æqualia. illis enim ita pueri consentiũt, ut appareat informatam eos habere de illis ueritatibus notitiam: quodcunq; horum nominum placuerit, res tamen erit eadem. Apostolus Paulus quemadmodum seu semina illa nostrarum mentium augescant & prodeant, seu lux in animo quæ necessaria sunt monstret, seu facultas exerceatur, & actionem suam educat, docet scribens ad Romanos: Inuisibilia (inquit) Dei per ea quæ foras edita sint, conspici intellecta. idq; non à Mose usque, uel Abraamo, sed à prima mundi origine: nec illa tantum inuisibilia prima, & ceu exposita, uerum illa quoque intima, & tanquam in recessu de sempiterna ui numinis ac potentia, ut excusari nemo poßit, deflectens à signo proposito. Vitio enim peccamus non naturæ, sed uoluntatis, quæ uel relictis bonis monitis applicat se ad deterius, uel

monitorem suum ducemq́; aspernatur, aut negligit, nec curat exerceri in ijs quæ est docturus, ne per ignorantiam aberrans à uia in præcipitia & exitium certum ducat. quorum uitiorum hoc est ignorantiæ, illud uerò alterum prauitatis, ut monitori suo non obtemperet. Cæterum neque ignorantia purgat flagitium, quæ desidia tua, uel alienatione ad res leues, inanes, superuacaneas contracta est: nõ magis quàm si in leges humanas deliqueris, quas per socordiam ac segnitiem ignores. Hæc enim mentis facula, quam Dei munere accepimus, uel ocio languescit, uel cum ad res uiles cuncta conuertitur, obtenebrescit, nec metam ostendit, nec uiam qua ad illam itur: & semen malignitate soli, aut quia sentibus, uel quia lapidibus obruitur, præfocatur. Vnde praua & perniciosa consuetudo inuadit animum, non assurgendi ad contemplanda necessaria, sed superflua modò & nihil profutura. Quòd si mens negligentia uel uitijs obducatur, & tanquam syluescat, præcluditur aditus luci: iam non in auium transferunt nos tenebræ, sed in contrarium prorsum, & planè in exitium. Animaduertere est errores, & quàm perniciosi existant quotidie in hominum uita, quum cæca mens ducit cæcam uoluntatem.

QVANTVM

QVANTVM EST DOcere finem.

QVod olim magni illi uiri reputantes, qui Dei beneficio maiorem adepti sunt uim illam, facultatemq; mentis, de qua modò loquebar, quàm alij, eamq; ipsi usu & exercitatione expoliuerunt auxeruntq;, aggreßi sunt densißimam hanc syluam repurgare, & luci præbere aditum, quo tandem homo aspiceret quid esset, qua gratia missus in uitam, quò illi & quà contendendum. Hoc opere nullum duxerunt pulchrius se aut præclarius posse efficere, nec quo amplius aut uberius demererentur sibi uniuersam hominū gentē. Nec fallebantur indubiè. nam quid est in quaque re maius aut pluris faciendum, quàm usum illius monstrare, & qua caussa sit parata? Homo emim, si quamobrem positus sit in uita nesciat, neu quò eundum sit sibi, an non frustra uidebitur procreatus? Meritoq; consensu omnium laudatur Socrates Atheniensis, qui primus philosophiam in cœlis atq; elementis naturæ immersam ac errantem deuocarit in terram ad inquisitionem uirtutis, & in ciuitates domosq; introduxerit ad usum hominum, & ut quisq; qua tandem causa esset conditus scrutaretur. Non ille philosophiam detraxerat è cœlo, si modò ueram germanamq; uirtutem tradidisset, sed potius uagantem ac uolantem temerè, ma-

monitorem suum ducemq́; aspernatur, aut negligit, nec curat exerceri in ijs quae est docturus, ne per ignorantiam aberrans à uia in praecipitia & exitium certum ducat. quorum uitiorum hoc est ignorantiae, illud uerò alterum prauitatis, ut monitori suo non obtemperet. Caeterum neque ignorantia purgat flagitium, quae desidia tua, uel alienatione ad res leues, inanes, superuacaneas contracta est: nõ magis quàm si in leges humanas deliqueris, quas per socordiam ac segnitiem ignores. Haec enim mentis facula, quam Dei munere accepimus, uel ocio languescit, uel cum ad res uiles cuncta conuertitur, obtenebrescit, nec metam ostendit, nec uiam qua ad illam itur: & semen malignitate soli, aut quia sentibus, uel quia lapidibus obruitur, praefocatur. Vnde praua & perniciosa consuetudo inuadit animum, non assurgendi ad contemplanda necessaria, sed superflua modò & nihil profutura. Quòd si mens negligentia uel uitijs obducatur, & tanquam syluescat, praecluditur aditus luci: iam non in auium transferunt nos tenebrae, sed in contrarium prorsum, & planè in exitium. Animaduertere est errores, & quàm perniciosi existant quotidie in hominum uita, quum caeca mens ducit caecam uoluntatem.

QVANTVM

QVANTVM EST DOcere finem.

QVod olim magni illi uiri reputantes, qui Dei beneficio maiorem adepti sunt uim illam, facultatemq; mentis, de qua modò loquebar, quàm alij, eamq; ipsi usu & exercitatione expoliuerunt auxeruntq;, aggreßi sunt densißimam hanc syluam repurgare, & luci præbere aditum, quo tandem homo aspiceret quid esset, qua gratia missus in uitam, quò illi & quà contendendum. Hoc opere nullum duxerunt pulchrius se aut præclarius posse efficere, nec quo amplius aut uberius demererentur sibi uniuersam hominũ gentẽ. Nec fallebantur indubiè. nam quid est in quaque re maius aut pluris faciendum, quàm usum illius monstrare, & qua caussa sit parata? Homo emim, si quamobrem positus sit in uita nesciat, neu quò eundum sit sibi, an non frustra uidebitur procreatus? Meritoq; consensu omnium laudatur Socrates Atheniensis, qui primus philosophiam in cœlis atq; elementis naturæ immersam ac errantem deuocarit in terram ad inquisitionem uirtutis, & in ciuitates domosq; introduxerit ad usum hominum, & ut quisq; qua tandem causa esset conditus scrutaretur. Non ille philosophiam detraxerat è cœlo, si modò ueram germanamq; uirtutem tradidisset, sed potius uagantem ac uolantem temerè, ma-

gnasq; ambages nequicquam suscipientem in cœlum retulerat, ut eam ibi homines quærerent, quò essent per illam reuersuri. Neque enim tributa est hominibus diuino munere uis ueri intelligendi ac inquirendi, ut in scrutatione rerum infructuosa consumatur, sed ut nos in cœlum reuehat, hoc est ad nostram originem. Hinc factum est, ut caput & cardo uniuersæ philosophiæ existimetur sententia de finibus bonorum & malorum: qui ea discreparent, tota secta iudicarentur diuersi. Illa erat ceu nota, qua nationes inter se philosophorum distinguerentur ac dignoscerentur: idq; optimo iure. quippe si philosophia lex est uitæ ac ratio, necesse est eam esse uiam qua ad metam peruenitur: ubi diuersæ ac contrariæ propositæ sunt metæ, non potest uia esse unica. Exculpserũt isti non pauca ad quæ peruenisse eos facile quiuis nostrum admiretur: quoniam naturalem lucem uel nacti sunt maiorem, uel repurgarunt atq; exercuerunt diligentius. Sed in plerisq; hallucinati sunt & lapsi, & in ijs propter quæ uicissim mirandum sit, authores atq; inuentores rerum maximarum & pulcherrimarum non uidisse ea, quæ ex illis ipsis sequebantur quæ iam inuenissent, ita ut uocem ipsi suam non exaudisse uideantur, & casu potius incidisse in uerum, quàm ingenij solertia eò peruenisse. Sed falsa est humana infirmitas, partim tarditate cordis ac

torpore,

torpore, partim inscitia atque inexercitatione. tum ab alijs prauè instituta, uelut à parentibus, educatoribus, magistris ipsis humanitatis, & formatoribus animorum, à consuetudine publica, & receptis uulgò opinionibus, quas perdifficile est in totum reijcere, ubi semel inhæserunt. Accessit his quoq; contradicendi studium, & proferendi nomen, ut & ipsi in inuentoribus haberentur. Fuerunt qui ex uotis ac desiderijs suis opinationes & disciplinam confingerēt, ut homines facinoribus, sceleribus, flagitijs mancipati nollent esse Deum ullum uindicem malefactorum. ex quo affectu per uitiorum illecebras eò delabuntur, ut nec credant esse. Tot machinis impugnata atque impetita humana imbecillitas ruit: sed casu uel ignoscendo, uel certè miserando. Hinc discissum sapientiæ studium in tot disciplinas & philosophias, atque adeò in tot sapientias. nam unaquæque gens illorum & factio apud se unos sapientiam esse clamat & contendit: unde tot rixæ inter illos & digladiatio, atque ex omni parte rationes acumine ingeniorum exculptæ: magnam ueri speciem præ se ferentes, quæ oculis mentis præstigias facerent, & tenebras humani ingenij condensarēt, incertioresq; studiosos ueritatis domum ab schola remitterent, quàm acceperant. Nam ingenij uis tota dum in hoc solum incumbit, ut malum esse bonum, falsum esse
uerum

uerum euincat, excudat aliquid necesse est, quo id nonnullis uideatur perfecisse. In his cæcæ ignorantiæ fluctibus multum & diu est iactatum humanum genus, donec Deus dignatus est nos respicere, & ueritatis suæ lucem puriorem humanis oculis patefacere. Abrahæ primum, propter magnitudinem & constantiam fiduciæ: tum illius stirpi, per Isaac & Iaacob: procedente autem tempore posteris Iaacob ualde aucto in Aegypto, data per Mosen lege, sed id paucis. illi enim quota humanæ gentis erat portio? Postremò autem aperuit thesauros bonitatis suæ, quos uniuersis hominum nationibus proponeret, misso in terras filio suo Iesu Christo, quæ est ipsius ueritas & sapientia. Hunc humanitate nostra uestitum, dedit nobis magistrum & ducem uiæ, exemplum uitæ, expiatorem scelerum, interpretem pacis, authorem salutis. Sed impij ad tam lætum & salutarem nuncium obturant aures, & quod illis sicut & alijs omnibus fuerat maximè optabile, uotisq; omnibus expetendum, reijciunt, & bonitatem ac miserationes Domini repudiant, quibus tantopere indigent: atque ex seipsis metiuntur Deum, ut quia ipsi sunt & immites, & inuidi, & mali, non alium esse Deum credant. Hi ex uia recta, quæ unica est omnino ac simplex, in auia recesserunt: quorum iniri numerus non potest. Fecit enim sibi unusquisque

quisque

quiſque uiam qua ingrederetur, relictoq; duce Deo. ducem ſeipſum ſibi conſtituit: neque uerò meliorẽ ſui partem, nempe mentem puram purgatamq;. ſed prauas animi cupiditates, uel rationes turbulentas ac infirmas.

RATIONIBVS AGENDVM.

MEdelam quam Deus humano generi ſaucio attulit, literis conſignarunt ſancti uiri, dictante ſpiritu Dei: eaq; demum uera ſunt oracula cœleſtia. Sed neque huic rei fidem habent impij, qui eas literas ut alias quaslibet inuentum eſſe hominum ſuſpicantur, ad quos parum proficient ſacra dicta. Et tamen dandum eſt operam, ut hi quoque ad intuendam ueritatem, quoad eius fieri poßit, adducantur: ut miniſtri ſimus Dei, qui uult omnes homines uenire ad agnoſcẽdam ueritatẽ, nempe ſeipſum. Nihil ergo reſtat aliud, niſi ut qui ad nouã hanc lucem claudunt oculos, utantur uetere illa & prima, quam homo ingratus naturalem & ſuam uocat, quaſi non etiam à Deo acceperit, ſicut hanc alterã. ſed quia facultatem eius ab utero ſecum educit, communisq; eſt omnibus, non agnoſcit authorem illius: ut non fruſtra uideantur admonere nos ſententiæ ueteres, Beneficium in puerum non collocandum, non enim meminerit. & altera: Qui uniuerſis beneficiat, à nemine reportare gratiam. Sed ſuperſedeamus

mus nunc de impiorum loqui ingratitudine: neque enim hic est locus. Naturali ergo luce uerum indagabimus, quando hæc sola inter nos & repugnantes relicta est, tanquã uia qua insistamus ad aliquã uestigationem ueritatis. Cæterum priusquam id aggredimur, respondendum est quibusdam piorum hominum, qui nefas esse ducunt rationes adhiberi fidei, aut fidem rationibus confirmari. & adducunt illud sermone uulgi protritum, Fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Quod quemadmodum intelligatur, permagni refert, neque enim in totum uel rectè dicunt, uel à recto discedunt. Ante omnia constet nobis quid sit ratio, quid fidem rationibus fulciri, à quibus & quatenus. Ratio, ut alibi alio modo exponatur quid sit, in præsentia sic commodißimè declarabitur, ad hoc utique institutum. Ea est uelut radius quidam, quem Deus de fonte illo perenni suæ lucis in humanam mentem deriuauit. de quo Ioannes dicit in Euangelio, quòd illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Est ergo nostra ratio ueluti riuulus è fonte Dei. quo is amplior ex fonte manat, eo decurrit plenior: quo est propior, eo purior: ut quum malignus fluit & cœnosus, euidentißimum signum sit longè à fonte suo discedere, parumq; ui suppeditari ex sancto illo humore. Ita quo ratio est apertior

tior & dilucidior, hoc propinquiorem & conformiorem origini suæ Deo esse manifestum est: quo minor & obscurior, tanto longius discedere, ac proinde dißimiliorem fieri. Quòd si propinquior sit, melius ac facilius cernet diuina, quæq; sunt uera de Deo. Experimentum huius rei non est procul petendum. docti enim homines multo plus de rebus diuinis assequuntur, quàm uulgus. Nec potest uerum ullum à ratione esse alienum, quod est conforme Deo, fonti rationis: imò ab eodē fonte uerū & ratio scatuiunt, idemq; Deus lux est & rationis & ueritatis, ut quum ipse contrarius sibimetipsi non poßit esse, nec unquam uera ratio quantacunque hominum aut dæmonum calliditate atque astutia peruertatur, atque obscuretur, ueritati potest repugnare. mutuò se potius adiuuantes fulciunt, ut per rationem facilè perueniatur ad ueritatem. per hanc autem purgetur ratio. Illud nemo ignorat, quæ sint de Deo uera, innumera esse & amplißima: ingenij autem nostri captum angustum, in quod cœlestis illa infusa est rationis lux ad eius mensuram. ita fit, ut in nostra mente non poßit esse eadem ueri ac rationis mensura. Maior est ueritas rerum, quàm nostra ratio: sed non quod rationem nostram superat, protinus est & contrarium, inimicum, repugnans. Multo est aliud superari, quàm aduersari. Quocirca

quæ contra pietatem nostram finguntur rationes, uel uanæ sunt prorsum, & primo ipso aspectu deridiculæ & contemnendæ, uel dolosa aliqua & fraudulenta specie contectæ atque inuolutæ. Porrò Dei mysteria quantum quidem ad captum nostrum attinet, duorum sunt generum. Altera ad nostram salutem pertinent, hoc est, illorum cognitio necessaria est huic conficiundo itineri, quod ad felicitatem nostram ducit: altera sunt arcana, recondita, quorum intelligentia non est nobis necessaria. Ita sumus à Deo indulgenter tractati, etiam postquam ab illo discessimus, meriti pœnas & supplicia grauissima, ut ad minimè necessaria minimum quoque lucis acceperimus: contrà, ad ea quæ nobis nosse expediebat, plurimum. haud aliter quàm utilissima nobis in natura in promptu sunt cunctis, cœlum, aër, aqua, fruges, animantes cicures, aditus est cuilibet ad illa non operosus: superuacua uerò seposuit Deus longissimè, raras aues, pisces exquisitos, feras, purpuram, gemmas, metalla. De abstrusis illis mysterijs dicitur, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne fueris scrutatus. tum illud, Scrutator maiestatis opprimetur à gloria. & Paulus iubet non plus sapere, quàm oportet sapere. De necessarijs uerò est apud eundem Apostolum: Quod notum est Dei, manifestum est illis, Deus enim illos edocuit. Operæprecium

precium est animaduertere, cuiusmodi à Platone, Aristotele, Cicerone, Seneca sunt scriptis prodita, quæ in tenebris illis reperta admirari satis non possumus. nimirum sapientia Dei, quæ est eius ratio & filius, illuminat omnem hominem uenientē in hunc mundum. Iam de ratione non est definiendum simpliciter. Homo enim quum è manibus egre deretur sui opificis, pulcherrimus erat, instructus, ornatusq; ijs rebus omnibus quibus esset opus ad uitam, nimirum ut tanto authore dignum erat: mentem illius incredibilis fulgor lucis opplebat, quæ illi monstrabat quicquid expediret. At ubi separans se à Deo lapsus est in hanc calamitatem, obscurata est lux illa, cæcitas & caligo menti obducta, ut nec uera nec utilia satis perspiciat: & si quando intueatur, confestim oborta nubes uel affectuum, uel ignorantiæ, uel incōsiderationis densißima, conspectum omnem adimit. Quocirca rationes de pietate tanto pere sibi necessarias, iam ex se non inuenit, aut inuentas per tenebras animi non intelligit, aut omnino aspernatur, carne obruta, aut motibus animi cō cussa & afflicta. interdum quoque ab affectu & tarditate cordis prauißimis consultoribus transuersa impellitur, ut facilius adhæreat & assentiatur ijs quæ stant pro malo contra bonum, sicut quæ pro fal so contrà uerum. Ex qua mentis caligatione non

B iniuria

iniuria dixit Aristoteles, multa falsa multis ueris esse probabiliora. Sed non protinus ratio est illa, quae armata est contra uerum & pium, quod à mente nostra proficiscitur, & rationis specie quadam contegitur, sed rationis inane simulachrum: nec riuus ex diuino fonte, sed aqua cœnosa ex lacunis dimanans nostræ cæcitatis. Nam quemadmodum oculis corporis usu uenit, ut magnum lucis splendorem intueri non sustineant, caligentq́; , & tenebris inuoluantur: ita oculis mentis in fulgore ueritatis. nec tamē desinit esse lux, quia oculus in eam nequit intueri, aut tenebræ fiunt, quia oculis ita uidetur: ita nec ueritas aut perit, quod eam humana mens non assequitur, aut fit falsitas, quia menti uideatur. Missus est ad nos cœlitus Christus Iesus magister ueritatis, repurgator tanti cœni, corrector prauitatis, instaurator naturæ lapsæ, qui hominem puritati illi atq; innocentiæ primæ in sentiendo & sapiendo restitueret. Depulit ergo è mentibus suorum ignorantiā & caliginem, quam inuexerat peccatum, & restituit ueros illos atque integros sensus naturæ syncerae atque incorruptæ. Ergo apertis semel à Christo thesauris ueritatis, eæ deinceps rationes ab ijs qui doctrinæ illi cœlesti paruerunt, sunt de pietate inuentæ tam liquidæ, tā apertæ, ualidæ, efficaces, inexpugnabiles, ut miremur nō incurrisse illas in oculos eorum,

eorum, qui inter gẽtes sapientiã profitebantur. Sed nimirum lux addita est rebus à Christo, quam ille cœlitus ad nos detulit, quæ lux illis deerat: quæ si affulsisset, maiora & pulchriora indubiè quàm nos excogitassent, ut erat illorum in disciplina omni tũ solertia, tum studium ardentius. quod ex ijs licet colligere, quæ sine hac luce inuenerunt. Adhibita enim rebus luce, facile est quid quæq; res, et cuiusmodi sit dicere, & pro ijs quæ dixeris argumenta congerere. Parit, sicuti paulò antea dicebam, rationem cognita ueritas, & ueritatem confirmat adhibita ratio. Quòd si nihil est fide nostra uerius, quid rationes reformidamus? quarũ nulla est cõtra nos, omnes stant à nobis. Rationis quidem umbra & imago pugnare quandoque in nos potest, ratio ipsa non potest, & illas umbras leui momento lux nostra dispellet. Aurea est pietas nostra, aurea, nõ deaurata. quo magis scarificatur & retegitur, hoc pulchrior & præstantior existit. puriorem ac nitidiorem illam reddit bellum quàm pax aduersus gentes, aduersum hæreticos, qui scoria & rubigine conabantur eam obducere. puritatem excellentiæ suæ magis ostendit, quo est acrius agitata & concussa. Hæc est sapientia quam Dominus daturũ se suis est pollicitus, cui artes, ingenia, calliditates, fraudes, atque astutiæ omnes hominum non possent obsistere. Non est

ergo nobis metuendum, ne pietas nostra detractis uelamentis fœditatem ullam oculis contuentium ostendat. Metuant hoc aliæ religiones falsæ, atq; umbratiles, in quibus nihil est solidi, ideoq; attingi sese non sinunt. Iudæus grauatur cum Christiano de lege sua conferre. Mahumetes de secta sua disputari omnino uetuit. ne attingatis uitrum tenuißimũ, falsum, inane, leuißimo contactu statim friatur. Nostra religio intus etiam est quàm exterius formosior, solidior, firmior. Accedat quiuis, tractet, agitet, scalpat, modò cum ingenio & iudicio: thesauros inueniet latentes sub specie egestatis, sapientiam in simplicitate, diuinitatem in humanitate. quod & planum fecerunt multi alij, & spero me Christo Domino & magistro meo propicio, hisce libris patefacturum.

Refert præterea non parum qui utantur hisce rationibus, & quemadmodum, ut sunt hominum ingenia & mentes diuersißima. Alij sunt segnes & tardi, alij imperiti, alij ratione infirma, alij uitæ negocijs (quæ plurima nos confinximus) occupati, alij pueri, senes, ægri, mulieres, inexpertes rerum: ij nec inuenire rationes has de quibus iam dudum loquimur, nec inuentas poßunt intelligere, sed tanquam in excelsis locis, ita in rebus tam sublimibus turbantur illorum oculi, & intuendo tam fulgentem solem perstrin-

perstringitur eorum acies. quumq; multitudo ex crassis hominibus, & ad usum rationis inexercitatis constet, ea de caussa sancti authores ab hac tantarum rerum inquisitione illam arcuerunt: haud aliter quàm affectis oculis praecipiunt medici, ne surgentem aut cadentē solem inconniuenter aspiciant, ne uisus hallucinetur, et detrimentum accipiat. Nos tamen non fiducia ingenij aut eruditionis huc addu xit, sed exercitationis tantum, quae beneficio Dei aliquoties tentata non infeliciter cessit. Simul ut experirer, an aliquam rei utilitatem praebere possem hominibus iuuandis: & in hoc gratificarer Patri illi coelesti, cuius uoluntas est, ut omnes homines ad sese ueniant. In ijs quoque qui rationibus huiusmodi utuntur, non parum est positum. Res enim op tima & saluberrima, si aliter sumas quàm oportet, nocebit, atq; in contrarium uertet naturam & uim cui est parata. Vel ex ipsis mysticis literis originem errorum multi traxerunt. Sunt qui non minus rationem in abstrusis illis mysterijs, parumq;(ut dixi) ad nos pertinentibus requirant, qnàm in ijs quae nosse ad pietatem spectat: imò uero in illis quae nostra nō sunt, curiosius & subtilius scrutantur, quàm in haec quodammodo nostra, in quo non pauci nostrorum theologorum culpa non carent. Sunt qui parem in omnibus rationem efflagitent: quodq; in-

dignius eſt, non plus de religione credituri, quàm ratio euicerit. & quod in diſciplina earum rerum quæ ſub ſenſus cadunt non facerent, exigunt in pietate, ut ratio ſit fidei menſura. Quid, quòd eorum multi nõ lucem & rationem diuinam ad diuina hæc uolunt adhiberi, ſed humanam iſtam tot infectam & deprauatam ſordibus, ut ea ſit uelut fundamentum totius pietatis. Hinc nata eſt importuniſſima illa diſtinctio de lumine fidei, & lumine naturæ, ut quòd alia uera ſint hoc lumine, falſa in illo: alia è contrario. quis hæc re & natura coniuncta diſcreuit, niſi homo aliquis impius & imperitus? An eſt in rebu[illegible]ſi una ueritas? Hanc ſi naturæ uiam ingreſſus [illegible]on aſſequor, an protinus alia exiſtet ueritas, quàm naturæ lumen confinget? Age uerò quis eſt tanto ingenio, tanta eruditione & uſu rerum, qui metas poſſit naturæ aſſignare, ut confirmare certò audeat non ulterius naturæ uiam ſe porrigere? Ridiculum eſt, in quo ingenium alicuius perſcrutantis ſiſtat, ibi ut naturam dicas etiam ſiſtere, & imbecillitatẽ humani ingenij transferre in uires naturæ: de qua dementia nihil ſatis dici poteſt pro indignitate. Quem porrò uolunt eſſe menſurã tantæ rei? Platonẽ. at is ab Ariſtotele deprehenditur. Ariſtotelem. at is Academicis & Stoicis non placet, & acriter redarguitur. atque hæc omnia non in lumine fidei, ne quis

quis quid causificetur, sed in naturali, ut loquuntur. Sed redeamus ad alias causas percensendas. Ex disputationibus & contentionibus circulorum scholasticorũ orta est pertinacia, & irritatio omnia scalpendi. progreßi sunt quidã longißimè, & ratiunculis sophisticis, uanis, inualidis, magnũ pondus rebus grauißimis detraxerunt. Nostrum hoc institutum multò est aliud. nam de diuinis solum disseremus mysterijs, quorum cognitione ac fide salus nostra continetur: tũ ex luce quã Dominus noster attulit suis, cuius illustratione omnia redduntur perspicua & certissima. nec postulabimus ut canon & norma fidei sit nostra ratio, sed tantum introductio quædã exteris, & quibusdam nostrorum stabilimentum. Hoc uidemus iam inde ab ipsis Domini nostri temporibus in hunc usq; diem actitatum. Christus ipse rationibus egit cum Iudæis, ad eis persuadenda quædam, quibus satis non erat tanta rerum admirabilium multitudo & uarietas: uelut se esse Christum filium Dei, maiorem Dauide rege, inimicum dæmonibus, amicum Deo. Petrus Apostolorum princeps paratos nos uult agere, ut poßimus de spe ac fiducia nostra rationem reddere, & quidem omni poscenti. Paulus grande columẽ Ecclesiæ non in humanæ sapientiæ uerbis ad persuadendum idoneis fuisse prædicationem suam ait, sed in spiritu Dei & uirtu-

te. Planè ita congruebat fieri, ut lux quæ ad intuendam fidei ueritatem adhibebatur, non ex rhetorum pigmentis & coloribus, non ex humana illa ſapientia cœno & fimo uiciorum corrupta deſumeretur, ſed ex uirtute & ſpiritu Dei, quæ eſt doctrina Christi Ieſu. de qua ſubdit: Sapientiam autem loquimur inter perfectos. ſapientiam autem non huius ſeculi, quæ perit: ſed loquimur Dei ſapientiam, myſterio incluſam & reconditam. Ex hac ſchola hauſtis rationibus agebat cum Iudæis & gentibus, euincens Ieſum eſſe Christum Domini, & alia quæ ſunt pietatis: quod eſt in eius Epiſtolis uidere. Timotheo præcipit, ut epiſcopus potens ſit doctrina ſana, & eos qui contradicāt refellere. Equidem non ignoro paucißimis, & penè nullis rationibus nobis fore opus, ſi Dominus dignaretur nobis eas uires in ſermone dare, quas per ſpiritum ſuum dedit ſuis Apoſtolis, & ijs qui ab Apoſtolis erant edocti. Quàm plana, quàm ſimplicia erāt illa quæ à primis Eccleſiæ proceribus fuerunt tradita: at quàm efficacia ad perſuadendum, quod effectus demonſtrauit. Nimirum inerat in illorum uita & uerbis uigor ſpiritus diuini, addebantur quæ naturæ uim ſuperarent prodigia. ea erant ualidiora quàm innumeræ rationes. Poſteriores autem, quibus diuina illa facultas defuit, quia eorum uita ab Apoſtolica & martyrum degeneraue-

nerauerat, coacti sunt plures coaceruare rationes, & pro fulcimento uitæ ac miraculorum quo destituebantur, ingenij uires atque exercitationem substituere. quo in numero fuerunt Tertullianus, Irenæus, Iustinus, Origenes, Anastasius, Chrysostomus, Gregorij, Basilius, Eusebius, Lactantius, Hieronymus, Augustinus, Cyrillus, Thomas Aquinas. Hinc recentiorum theologorum cœtus & scholæ omnes, quorũ nos & sequemur exemplum, et tuebimur nos authoritate contra istos uel immodicè atque interdum quoque imprudenter pios, & in pietate meticulosos, uel malitiose aut arroganter deterrentes alios. quorum pars ita de se sentiunt magnificè, ut credant quò ipsi non penetrarint, inuia esse reliquis omnibus. pars nollent ab alijs proferri in lucem, quæ ipsos latuissent. hi uerò ignominiam suam interpretantur, Dei erga alios beneficium. Sed quis poßit tandem dubitare, quo minus inter eas quæ humanæ facultates uiresq́; nominantur, ad ducendos homines in eam quam uelis sententiam, maximum robur habeat ratio? quæ sola flectit humanam mentem, liberam alijs uiribus omnibus, atque inuictam, quæcunque admoueantur. Quid, quòd aliquot interdum locis & temporibus, & apud nonnullos hominum efficacior est quoque quàm fides prodigiorum? Hæc enim in controuersiam uocari aliquan-

do possunt, atq; etiam in calumniam: ratio in oculos atq; in ipsum animum ut lux se ingerit, omnia peruadit ac uincit, modò ne quis uenientem excludat, et uelut oculos claudat ad splendorem. Ergo sicut facultas uegetabilis ad sensus est uia, hi uero uelut gradum substernunt quo ascendamus ad mentem: ita humana hæc & naturalis ratio manum præbebit exteris, ut ad diuinam lucem cõtuendam sese erigant & confirmentur: ut postquam potentia & bonitas Dei ostensæ illis & percognitæ fuerint, ad illum solum suspiciant, omnia incipiant de illo credere, ac bene sperare optima, pulcherrima, salutifera, perfecta. Stirpis uitæ succedit in nobis brutalis, post hanc humana: humanæ adiungetur hæc diuina. finis unius, initium est sequentis: quæ ita se contingunt, ut unũ prorsum esse uideãtur extrema. Humanã rationẽ quid appellẽ, ex superiorib. liquere potest: eã quæ homini relicta est post casum miserabilẽ. Quapropter necessariæ sunt rationes ingressuris, sicut ingreßis superuacaneæ, si modò uerè ac bona fide introierunt: quemadmodũ alibi docebo. Tametsi rationes sobrias, & magno iudicio expensas, arbitror multis etiam Christum profeßis bona fide non fore inutiles, & ad corroborandos imbecilles, & ad delectandos firmiores. Libenter enim intelligimus quæ credimus, & fortius assentimur. Legantur

gantur modò piè ac prudenter, ſine curioſitate ac ſcrupulis, non ut his cenſeamus uel confirmari fidem, uel creſcere, ſed aperiri ac declarari. Vtinam orbis uniuerſus uerè cognoſceret atque intelligeret Deum, & Dei ſapientiam ac bonitatem Chriſtum Ieſum, nihil eſſet alijs opus rationibus atque argumentis quàm quod ipſe dixit. Sed immenſus hominum numerus filium Dei & ſalutem ſuam partim non noſcit, partim non agnoſcit: qui ſunt extra Eccleſiam. In ipſa quoque Eccleſia quàm multi infirmi et nutantes, partim hoc ipſi nõ diſsimulãt, partim (quod magis eſt dolendũ) etiã profitẽtur. alij ſic ſe gerũt in uita, ut aliter appareat eos ſentire, quàm loquantur: nec ea uideantur ſeriò habere perſuaſa, quæ de bonis malisq; æternitatis ſancta docet religio. Itaq; uidetur mihi in pietate uitijs hominum inualeſcentibus illud uſu euenire inter eos qui Chriſto dedimus nomina, quod in ſpecioſa quidem et ſcitè depicta tabula, ſed tamẽ peruetuſta, quæ lucẽ illã et nitorẽ coloris primi ſenſim amiſit, locisq; aliquot eſt ſubdeleta. quæ ſi non eſt pingenda denuò, eſt certè et puluere ac ſitu deterſo illuſtranda, et quod interlitũ eſt, inſtaurandũ. Multũ obſcuritatis et caliginis induxit prauorũ morũ diuturnitate cõſuetudo radicata, cõſenſusq; multitudinis in ſcelera tam pertinax & obſtinatus, tum negligentia

atq;

atque imperitia doctorum Ecclesiæ, omissa ueræ ac germanæ religionis cura inuectæ superstitiones plus quàm aniles. Iam dissensiones & cum hæreticis, & inter nos ipsos plurimis de rebus, dici non potest quantum in animis nostris attulerunt detrimenti. Postremò authoritas Ecclesiæ diminuta. & uerbum Dei aliàs neglectum, aliàs etiam suspectum, turpißimo initiatorũ exemplo, ut oratio eorum careret fide, quorum esset uita exosa, grauem nostris pectoribus plagam inflixit. Renouanda est fides, hoc est corroboratio ueritatis illius producenda atque ostendenda, ut hoc tanquã nouo nitore uetus color resplendescat: nec solis iam diuinis oraculis standum, ut olim quum firmißima esset, altasq; in mentibus sanctorum hominum radices egisset. Expendat hoc quisque in seipso, & ijs quibus cum uersatur. intelliget nõ me frustra admonere, negociumq; maioris esse quàm pro hominum opinione momenti. Equidem aggredi me arduum opus, & longè uiribus meis impar non ignoro: sed indicibilis tantæ rei fructus ingentes animo meo faces subdit, cogitq; bene sperare de Domino Iesu, qui adesse huiusmodi conatibus consueuit propitius & dexter, sine cuius ope nos omnino nihil possumus, imò nihil sumus. Itaque iam nunc operis initio doctorem illum diuinæ sapientiæ, hoc est suiipsius, imploro & obsecro, uti

lucem

lucem illam suam dignetur admouere propius, tum mihi ad ea quæ conducant inuenienda & tradenda, tum lectoribus ad eadem ipsa intelligenda, ut ego & illi consentiamus ueritati. & sancta fides ita in nostris cordibus stabiliatur, ut artes omnes impetusq; hostis nostri ad eam siue reuellendam, siue etiam commouendam, minimum habeant roboris ac uirium. Quòd si fauorem hunc uel excludunt mea scelera, uel extrudunt, ego uerò nihilominus iam nunc initiò profiteor, sententiam mutaturum me edoctum meliora. Ecclesiæ uero iudicio & sto & stabo semper, etiamsi mihi pro parte cõtraria apertißima uideatur facere ratio. Ego enim falli possum, & fallor sæpißimè: Ecclesia, in his rebus quæ ad summam pietatis pertinent, nunquam fallitur. Vos autem fratres qui hæc legitis, per immensam Christi beneuolentiam erga nos oro & obsecro, ut negocium fraternæ charitatis iniunctum nobis à Domino, reducendi aberrantes in uiam, purè ac simpliciter cum concordia mecum geratis, ne quis in personas respiciat, sed in rem ipsam tanti momenti. In alijs disputationibus de natura, de rebus gestis, de dicendi ratione, de cognitione literarum, contentiones & humani affectus tolerentur sanè: quia quod fit ex cõtrouersijs iacturæ leue est. in pietate deuitentur prorsum, quia perniciosißima.

QVALES

QVALES ERVNT NOSTRAE RATIONES.

ARgumenta omnia uel ex rei essentia petuntur, uel ex adiunctis, quæ inhærentia nominantur, uulgò accidentia. Et quoniam mens nostra non ad omnium essentias æqualiter penetrat, neque accidētia planè ac liquido cognoscit, fit ut rationes de rebus omnibus non queant esse pares: quod quum est ab Aristotele traditum, tum facile res ipsa animaduertenti monstrat. Neque enim in scrutatione naturæ tam euidentes probationes afferūtur, quàm in mathematicis: nec in prima philosophia, quæ est de recōditis naturæ, ut in secunda, quæ de expositis sensui disputat. Sed in prima tamē philosophia fortiores sunt probationes, quàm in disciplina morum. de qua meritò Aristoteles dicit, Satis abundeq; illi factum, si rationes adducantur uerisimiles, atq; in speciem probabiles: nam perspicuæ atq; inuincibiles non possunt. Ita in disputatione hac de pietate, erit quum argumenta inducemus euidentia, atq; inconfutabilia, erit quum probabilibus tantum coniecturis debebimus esse contenti. Nec quisquam adeò fuerit uel impudens, uel excors, ut sensui subiecta uelit esse ea quæ de tantis arcanis traduntur, quod in nulla omnino arte aut disciplina potest præstari. hoc sensit ille, qui noluit fidem habere humanæ rationis

expe-

experimentũ, hoc est sensuum euidentiã: & Paulus, res quæ per fidẽ sperentur, negauit sensibus apparere. Erunt autẽ in summa rationes omnes nostræ longè manifestiores ac fortiores, quàm quæ pro parte contraria possent afferri, uel in maximè reconditis & sublimibus mysterijs. quin etiam adeò erunt plurimæ illarum probabiles ac inuictæ, ut nec tot, nec adeò firmæ sint pleræque earum, quibus freti magni philosophi dogmata & principia scientiarum immutabilia constituunt: quæ adeò censent naturaliter esse hominum ingenijs perspicua & certa, ut hominis appellatione indignum eum ducant, qui refragetur. Nec sunt pauca in pietate nostra adeò congruentia cum hominis mente atq; ingenio, ut cognita ilicò amplectatur, ut sola illarum expositio sufficiat nuda & quasi inermis. Plurimos arbitror non se nobis aggregare hac una de causa, quòd de fide nostra uel nihil prorsum audiuerunt, uel perparum. de quibus Paulus ait: Quomodo credent ei de quo nõ audierunt? quomodo audient sine docente? Cæterum boni ac ueri unica est uia, mali & falsi innumeræ, uidelicet quotquot ab illa unica aberrant. Quocirca nec uacabit mihi, nec operæpreciũ lectori fuerit, omnes omnium uel recensere opiniones, uel refellere. Nam quæ cuiq; uenire possent in mentem, curare aut persequi infinitũ est, & hominis nimiũ ocio

ac

ac studio suo abutentis. Sunt enim quamplurima minuta profectò, & cura indigna: quæ ut ratione nulla fulciuntur, ita nullo in aduersum impellente argumento ipsa per se concidunt. cuius generis sunt quæ à nonnullis sine argumento ullo, sine probabilitate iaciuntur, in hunc modum, Fortasse ita est, fortasse secus, quis scit, quis nouit, fieri posset, nescio, suspicor. Quæ si in humanis ut temerè dicta explodun‑tur atque exibilantur, quanto magis in ijs quæ cœlitus tradita fulciūtur diuina authoritate, captumq́; omnem excedunt humanum? Quare illa solum desumam mihi ad confutandum, quæ minimum sunt peruersa & corrupta, speciemq́; rationis aliquam præ se ferunt, tametsi fictæ & fallacis. Hinc, quæ ad multos recepta sunt, de quo genere sunt celebres sectæ, & hominum de colēdo numine inuenta. Tum, quæ ad paucos, sed eos præstanteis, magnæq́; de sapientia authoritatis: qualia sunt philosophorum placita. Neque persequar ex ijs nisi ea tantum, unde uidero iacturā religioni importari, uel ut frigeat, uel nutet, uel omnino cadat. Nam abolita iam, uel satis à maioribus explosa & profligata, ne attingam quidem: ut de Ioue, de Iunone, de Hercule, de Venere, de Marte, alijsq́; huiusce notæ. Quis enim adeò nūc insanit, ut illos esse deos suos credat, quales nemo uelit habere liberos aut seruos? Et ad errorem illum

conuin‑

conuincendum satis sunt olim à sanctis uiris dicta multa, quum is adhuc hominum animos occuparet. Interdum quoque præteritis silentio aduersariorum opinionibus, pro nostris disputasse satis habuero, quippe corroborãdis nostris quæ cum ueritate sunt coniuncta, ruent aliena quæ à ueritate discedunt. Nec possunt omnia commemorari sigillatim, nempe infinita. Veritate posita & constabilita, facile huius contraria cadent atq; euanescent. Et in negocio, quo uno uera & permansura continetur salus generis humani, nihil agã uafrè ac astutè, nullo utar doloso aut captioso argumẽto, nõ asseuerabo nisi quæ sint mihi primum persuasißima: nec contendam ut ratio recipiatur ulla, nisi quæ prius mihi fuerit probabilißima. non aliter alijs consulam, quàm ut mihi prius consuluerim. Enimuero quid esset immanius alieniusq; ab omni humanitate, quàm fraudẽ ac fallaciam in eo struere, quod tantopere omnium interest sciri, & sine cuius notitia salui esse nullo modo possumus, imò miserrimi ut simus necesse est. nec illa inducam argumenta uel intricata & nimiæ subtilitatis, uel cauillosa & fucata, cuius generis excogitata sunt in circulis & disputationibus nostrorum hominum plura quàm deceret. Omnia erunt, ut spero, facilia & dilucida, quæ intelligi à quouis animaduertente queant, quantũq; à me utiq; præstari pote

C rit,

rit, efficacia. Atq; utinam operis huius non nisi doctus atq; ingeniosus mihi lector contingeret. citius enim & promptius sperauerim me ab huiusmodi impetraturum argumentis meis assensionem & fidem. Cum imperitis et crassis hominibus plurimum mihi prospicio futurum negocij. uidelicet creduntur ægrè quæ non satis intelliguntur. Quod si nec eruditione multum ualuerit lector, nec corde, at saltem ualeat diligentia: præbeat se attentum disputationi, in qua de salute agitur sempiterna. Et quandoquidem Deus in humanos animos de sua luce lucem deriuauit, etiamq; post naturæ casum tantum reliqui fecit nobis, quantum si conseruaretur et excoleretur, in uia nos profectò sisteret salutis, pro comperto à nobis ponetur, quod uniuerso hominũ generi in commune iudicatur ita esse. Recte Cicero, De quo (inquit) omnium natura cõsentit, id uerum esse necesse est. Nam quemadmodum mutis animantib. concessi sunt à natura stimuli quidam, instinctusq;, quibus ad utilia impellantur, retrahantur à noxijs: ita in hominum mentibus inditas atq; informatas esse notiones credibile est, qnibus ad ea quæ sibi profutura sint, adducãtur. Neq; enim peior est belluarum cõditio quàm nostra, etiam nunc post ruinam illam miserabilem. Quæ res efficit, ut iuxta Pauli sententiã excusari malicia hominum non possit:

sit:

ſit: quæ nimirum eſſet excuſabilis, ſi non ad ueritatem bonitatis inſtructi ſatis informatiq; eſſemus in uita, natura duce ac magiſtra. Quò ſuapte ſponte leones omnes feruntur, id dicimus leonibus natura le: quò canes, canibus. eundemq; ad modum in cæteris. Quid ergo dici poteſt probabilius, quàm eſſe hominibus naturale, quò nutu ſuo omnes homines ferantur? Quod ſi eſt naturale, non ergo falſum. nam falſum nos inuenimus, natura nō indidit, caligo atq; hebetudo noſtrorū ingeniorum illud peperit. Quæ ueritas humani generis in ſententia de uniuerſalibus intelligenda eſt. nam in ſingularib. falli poteſt. Communes enim illæ animoruum conceptiones de generalibus ſunt. Secundo loco uidetur poſſe poni, quod parti maximæ probatur, quod optimæ, quod ſanctiſſimæ, id eſt ijs qui lucem animi uel conſtitutione ſuorum corporum hauſerunt maiorem ac puriorem, uel ipſi deinceps ſtudijs, doctrina, meditatione, experimentis, uſu rerum probè ac diligenter annotato repurgarunt: quorum interdum utemur teſtimonijs ad noſtra confirmanda, ut qui humanis tantū fidūt libētius et ſecurius acquieſcāt, quū rationē noſtrā ijs uidebunt cōſentire, quæ naturæ ſunt uiribus per excellētes uiros exculpta: & eo utemur crebrius, quo potiores rationes in ſuam illi ſententiam attulerint, ut ratione ſtemus magis quàm homine,

ne eligere uideamur nostro arbitratu suffragatores: atq; ea de causa si manifesta ratio illorum dictis reclamauerit, corruptum illorum iudicium ostendemus. Quòd si humanæ sapientiæ sectatores inter se dissenserint, quod faciunt sæpißimè, & ratio à ueritate stabit, & nos secundum rationem pronunciabimus de causa. Aliquibus enim dissentientibus, ut uerum nullus eorum teneat quandoq; euenit, ut autē plures quàm unus teneat non euenit. quia uerū unicum est, falsum uariū & multiplex. Quæ porrò sensibus sunt obiecta, ea ratione non indigent, sed experimento, prouiso, quod doceri à philosophis solet, ut sensorium sit bene affectum, tum sensile ac medium ad sensionem congruentia. Postremò rationes eas in pietate debemus pro potioribus recipere, ad quas potiora & meliora consequuntur: eas autem reijcere, ad quas mala & damna. Nam ut de Deo optimo optima quæq; debemus cogitare ac sentire, ita credibilius est fieri ab eo semper quæ nobis sint utilia, quàm quæ damnosa & noxia: & ut opus illius est natura & rerum ueritas, utriq; conformius est quod bonum sit & conducibile. Sunt in rebus diuinis penitißima quædam mysteria, ipsi soli Deo nec alteri cuiquam explorata. ad quorum rationem & causam humana mens non assurgit: uelut de generatione filij, de processu spiritus sancti, quomodo mundus

mundus in hanc pulchritudinem & admirabilitatẽ extitit è nihilo, quomodo ſuſtentatur, cur non prius conditus, cur non pòſt. tum in ijs quæ ſub ſenſus noſtros ueniunt. Quî fit, ut grauia deorſum, ſurſum ferantur leuia, non potius è diuerſo: tot cœli, tot ſidera non plura aliquot, neque pauciora? quamobrem homo ſic editus, cur imbecillo corpore, & tot rebus indigo, ſollicitatus animi affectionibus & cõmotus? & alia, quæ ſunt Dei unius ingenium noſtrũ excedunt. Sapienter Socrates, Quæ ſupra nos, nihil ad nos: id eſt, quæ humana mens capere & inueſtigare nulla arte poteſt, prætermittamus. Hæc tamen quæ rationem omnem excedunt, ea dicentis authoritas, quum fuerit oſtenſa & confirmata, faciat credibilia. Quid, quòd ſæpenumero non ſuccurrit animo ratio in ijs quæ altiſsima & ſupra omnem ingeniorum aciem credebantur, poſtea offert ſe ultrò nõ quæſita. Sed in his adeò occultis ſuffecerit & contrarios refellere, & dilucidè exponere noſtra, quantum quidem res ipſa patietur. Diuini conſilij ſi quã attulerimus nõnunquam coniecturam probabilem, erit uelut gratuitum auctarium. Nam quum homines & angeli omnes, tum cœli ac mundi uniuerſitas opera ſimus Dei non poſſumus per nos ipſos ſanctum illud conſilium aſſequi, quod creationem rerum anteceſsit. eò enim ad res producendas addu-

ctus est Deus. Quæ uerò priora sunt re quaque, ea non potest res illa comprehendere, nisi doceatur ab eo qui ipsam præcesserit. Quapropter diuina illa intima non attingit suis facultatibus nostra mens, non modò hæc quæ nunc est uitijs deprauata, & oppressa densa caligine, sed nec illa purior, quæ principale scelus admisit. Si quid peculiarius à Deo traditur, id cum actione gratiarum accipimus, reliqua in occulto sunt nobis, Deo soli summo & præpotenti exposita & aperta. Mosi petenti diuinam ad contuendum faciem & maiestatem responsum est coelitus: Non uidebit me homo, & uiuet: posteriora mea uidebis, faciem autem meam uidere non poteris. Posteriora Domini, opera sunt illius, per quæ alij alijs sublimius aut demissius ad contemplationem illius quandam uelut per gradus ascendimus. Solem si rectà intueamur, caligabimus: sin obliqui illius utamur splendore, cernemus facilè quæ cupimus, & ipsum eundem considerabimus sine offensa nostri. Sic Deum nemo rectè intueatur, ne à fulgore ingenti amplitudinis & maiestatis opprimatur. Per res ab ipso conditas, in cognitionem illius quampiam non difficulter perducemur. Quæcunque enim ab authore fiunt aliquo, ad imaginem illius existunt, qui edit, siue ea sit corporalis similitudo, ut in gignente animali, in igni comburenti, & eiusmodi: siue inhærentium

hærentium corporis, ut quum quid ab alio calfit, aut refrigeratur: siue spiritalis ea sit imago, qualis est in pingente, in ædificante, & quæ sunt eius generis. Loquor de ijs quidem qui in operando non feruntur temerè, atque ut fors tulerit, uelut pueri & demētes: sed qui aliquid animo suo præstituerunt, quod sequantur & petant. non quòd domus animo sit architecti similis, sed ei formæ ac figuræ quam ille animo concœpit, sibiq; uelut exemplar proposuit, ad quod externam structuram accommodaret. Quapropter quum nihil sit, quod sapientius quæcunque est collibitum instituat & peragat, quàm Deus, fit, ut nec finis certior sit cuiquam, nec magis destinata. idq; si ita est, omnia quæ ab illo exeunt, ut cogitatibus illius respondeant, & similia sint necesse est. At cogitatus illius non sicut in nobis inhærentia sunt, sed ipse idem. nihil enim est in illa sancta natura, nisi ipsa eadem pura simplicißima, sui semper & ubiq; similis, nihilq; est in Deo nisi Deus. Illius ergo similia sunt omnia, expreßius quidem aut dilutius alijs alia, sed certe quidem similia, et uerò. haud aliter quàm quæ imagines ab eodem sigillo & in cera, & in luto, & in membrana, & in argilla imprimuntur, & si non æquè perspicuè omnes, sigillum tamē uerò referunt. Licet ergo ex cōditis rebus conditorē aliquatenus cognoscere atq; intelligere,

ut patrem ex filio, corpus ex imagine, pictorem ex tabula, architectum ex domo. Et quæ de mundo hoc sumuntur ad Deum argumenta, eiusmodi sunt ad ueritatem Dei, quales rerum imagines sunt Dei, tenues certè ac obscuræ, sed tamen ueræ: tametsi turbatur crebrò mens nostra in hac collectione, dum uel non satis quod conueniat attendit, uel parum rectè iudicat de rebus creatis. Nam qui collecturus cogniturusque est per effecta causam, si in natura effecti fallatur, & in causa uti fallatur necesse est, quoniam prauum fundamentum posuit. Vnde tot errores de Deo, quòd in censendis illius operibus uehementer est erratum. ut quod cœlum agat omnia, quòd fortuna multum dominetur, quòd non prospiciat Deus rebus humanis, & huiusmodi absurdißima: propterea quòd cœli & hominum & siderum naturas atq; ingenia non satis cognita haberent & explorata. Hæc Dei per opera ipsius intelligentia & consideratio augetur luce admota, & arte quæsita, uel acumine ac bonitate ingeniorum, uel doctrina & institutione, uel usu & experimentis, uel Deo ipso docente. His enim Dei muneribus maiores inueniuntur & efficaciores rationes, tametsi nunquam ad plenum & perfectum. Nam quis perfectionem cognitionis in tanto interuallo postulet, quæ non est in ijs quæ cernimus,

quæ

quæq; manibus contrectamus & uoluimus? ausu-
ri tamen spondere certiora forè quæ in hac disputa
tione afferemus, quàm quæ in omni philosophia as-
seuerantur: quæ philosophia non opinionibus se et
coniecturis gloriatur niti, sed scientia & cognitio-
ne certißima & compertißima. Quod si furori exi
stimatur proximum, pro falso & uano repudia-
re quicquid in disciplinis uel naturæ, uel rerum hu
manarum non assequimur, quanto erit in rebus di
uinis furiosius? Nihil est quidem in fide nostra re-
cõditum adeò et abstrusum mysterijs, pro quo non
sint rationes magnæ, multæ, ualidißimæ: sed nos pa
rem ad omnia lucem non accepimus.

Meminisse quoque lectores uelim, me & homi-
nem esse, & unum hominem, nec omnia per me as
sequi, nec omnia quæ alijs Deus ostendit legi aut re-
cordor: ne plus à me uel sperent uel exigant, quàm
ab homine mediocris ingenij atq; institutionis: ne ue
tantam tamq; indignam faciant iniuriam ueritati,
ut illius uniuersæ unius ingenium uelint esse mensu-
ram. Itaque fieri poterit, ut rationes aliquando in-
ueniat lector in hoc opere non satis animi sui expe
ctationi respondentes: non erit hoc pietatis uicium
sed uel meum proprium, uel tenebrarum humanæ
mentis.

fulciendæ compositioni conducant. tum quibus recuperetur sanitas amissa uel nutans, & dubia confirmetur, quibus singuli sensuum uoluptatibus & delicijs sibi congruentibus titillentur motu quodam suaui & iucundo. Hæc præbuit natura. Nos adiecimus nostra, primum pro teneritudine atque imbecillitate corporum necessaria, indumentum, habitacula, instrumenta exercendæ terræ, & quodãmodo cogēdæ, ut fructus fundat, ac ueluti debitor reddat creditum: tum quòd uires nacti essemus perexiguas, addidimus nobis adiutores, socios, amicos, administros, tum ex bellorum rabie seruos. & alioqui nati & compositi eramus à natura ad societatem, quod beneuolentia & sermo indicant. Iam ad procreationem sobolis stimulat nos natura, ut conseruetur genus. itaque uxores asciuimus, unde nati liberi. ab uxoribus affinitates ortæ, à liberis consanguinitates & propinquitates, & charitatis mutuæ nexus. ex sociabilitate coetus & congregationes hominum concelebrati: unde pagi primum, inde oppida urbesq; extiterunt. non solum amore coniungente homines, sed interdũ malis & neceßitatibus, dum cogunt se in unum ij quorum alij alijs usui poßint esse. Ex malitia & iniquitate hominum leges sunt ortæ, & ad legum æquitatisq; conseruationem magistratus cum potestate constituti ad comprimendã

auda-

audaciam malorum. ad propulsandam uerò uim hostilem, & iniuriam externam arma inuenta sunt, & multitudo armata effecit bellum. Qui coetui & multitudini illi profuisset, honore afficiebatur, tum ad referendam ipsi gratiam, tum ad exemplum aliorum. Communicationi autem rerum à primo seruiebat commutatio, in cuius locum quum res esset uisa impedita & inexplicabilis, successit numus, qui omnia exæquaret. Tum ut homo inter homines agebat ex naturali quadam Dei similitudine, quam nos deprauauimus, orta est cupiditas excellendi: sed excellentia degenerante ad res inanes ac falsas, dum corruptè de bono decernimus. alij enim bonum posuerunt, ac proinde præstantiam in forma, alij in robore, alij in animositate. fuerunt qui in rapinis & cæde hominum, qui in lusionibus, qui in honestate generis, qui in nihil sapiendo, & uita belluarum proxima. alij etiam honorem captarunt, non in sua solum ciuitate, sed procul apud exteros: non suo tantum æuo, sed ad posteros, quæ gloria nuncupatur. Signa honorum & excellentiæ excogitata permulta, in uerbis, in nutu, in gestu, in toto corpore, in loco, dum sedimus, dum assurgimus, ambulamus, transimus. In his omnibus immersit se & iudicandi prauitas, & cupiditas insatiabilis permiscuit omnia, cōfudit, torsit ad fines tum à natura ipsa, tum à recta

inuentione

CONSIDERATIO HOMINIS ET *rerum humanarum ad inueniendum finem.*

HAEc præfati paulò fusius quæ in rem uehementer erat prædixisse, aggrediamur iam disputationem ipsam Christo propitio. Ad hominis uerum germanumq́; inueniendum finem, operæprecium fuerit, ut hominem ipsum, humanaq́; omnia singulatim euoluta atq; explicata proponamus nobis ante oculos. Primum omnium nasci hominem uidemus, tum ali, & crescere, quod uiuere nuncupatur: hoc ei est cum stirpibus cõmune, distinctũ à non uiuentibus. Vis ergo & facultas est in eo aliqua, per quã uiuit, quæ ijs negata est quæ nõ uiuunt. Ad hæc utitur sensibus externis & internis, in quo à belluis nihil differt, differt à stirpibus. Aliquis ergo in eo est uigor, cuius ope actionibus illis fungitur, qui nõ inest plantis & herbis. Veniamus iam ad ipsius proprium. utitur consilio, ratione, iudicio, sermone, quæ belluis non sunt attributa, uti est à philosophis declaratum, & res ipsa ostendit. Aliquid ergo habet, quo carent reliquæ animantes: per quod animal est hoc rationale, cætera sunt bruta muta, & rationis expertia. Ea uis & facultas Mens dicitur, seu Ratio, qua una homo censetur, alijs omnibus non dißimilis rebus tanto ab homine interuallo separatis, saxis, arboribus,

boribus, belluis. Habet in mente functiones duas: alteram, qua in bonum tendit, uoluntatem: alteram, quam huius uelut consultricem esse nuper diximus, iudicium, siue ingenium, quæ quid uere & bonum & malum sit inquirit. Voluntas ex se qualitatẽ habet nullam, talis fit omnino quale id quod amplectitur: si bonum, bona: sin malum, mala. Illic est uirtus, hic uitium. In ingenio succrescit, quum non exercetur, ignorantia, quæ est uelut tenebræ. quum autem probè exercetur, peritia, quæ est tãquàm pura lux. quum autem prauè, peruersitas & corruptela, quæ est ceu lux quæ in lucerna ex oleo ardens medicato, uarias rerum imagines obijcit oculis, ut capita asinina, uitulina, uineam per parietẽ expansam, fallitq; intuẽtes ea ipsa quæ uera deberet ostendere. In animo, quem communem fecimus cum bestijs, sunt sensus interni, imaginatio, phantasia, existimatio, memoria. hinc affectus uarij de opinione boni & mali, præsentis ac uẽturi, lætitia, mœror, cupiditas, metus, & alia quæ subtilius exequi nõ est loci huius. Iam in corpore sunt sensus interni, in illis integritas & uigor. tum integritas membrorũ, sanitas, uires, robur, species, habitudo, & per sensus uoluptas infusa. Foris ad nos ueniunt quibus conseruetur corpus, ea ex quibus est concretũ et coagmentatũ. Sumimus enim ex terra, aqua, aẽre, & igne, quæ huic tuendæ ac fulciendæ

fulciendæ compositioni conducant. tum quibus recuperetur sanitas amissa uel nutans, & dubia confirmetur, quibus singuli sensuum uoluptatibus & delicijs sibi congruentibus titillentur motu quodam suaui & iucundo. Hæc præbuit natura. Nos adiecimus nostra, primum pro teneritudine atque imbecillitate corporum necessaria, indumentum, habitacula, instrumenta exercendæ terræ, & quodãmodo cogẽdæ, ut fructus fundat, ac ueluti debitor reddat creditum: tum quòd uires nacti essemus perexiguas, addidimus nobis adiutores, socios, amicos, administros, tum ex bellorum rabie seruos. & alioqui nati & compositi eramus à natura ad societatem, quod beneuolentia & sermo indicant. Iam ad procreationem sobolis stimulat nos natura, ut conseruetur genus. itaque uxores asciuimus, unde nati liberi. ab uxoribus affinitates ortæ, à liberis consanguinitates & propinquitates, & charitatis mutuæ nexus. ex sociabilitate cœtus & congregationes hominum concelebrati: unde pagi primum, inde oppida urbesq; extiterunt. non solum amore coniungente homines, sed interdũ malis & neceßitatibus, dum cogunt se in unum ij quorum alij alijs usui poßint esse. Ex malitia & iniquitate hominum leges sunt ortæ, & ad legum æquitatisq; conseruationem magistratus cum potestate constituti ad comprimendã auda-

audaciam malorum. ad propulsandam uerò uim hostilem, & iniuriam externam arma inuenta sunt, & multitudo armata effecit bellum. Qui coetui & multitudini illi profuisset, honore afficiebatur, tum ad referendam ipsi gratiam, tum ad exemplum aliorum. Communicationi autem rerum à primo seruiebat commutatio, in cuius locum quum res esset uisa impedita & inexplicabilis, successit numus, qui omnia exæquaret. Tum ut homo inter homines agebat ex naturali quadam Dei similitudine, quam nos deprauauimus, orta est cupiditas excellendi: sed excellentia degenerante ad res inanes ac falsas, dum corruptè de bono decernimus. alij enim bonum posuerunt, ac proinde præstantiam in forma, alij in robore, alij in animositate. fuerunt qui in rapinis & cæde hominum, qui in lusionibus, qui in honestate generis, qui in nihil sapiendo, & uita belluarum proxima. alij etiam honorem captarunt, non in sua solum ciuitate, sed procul apud exteros: non suo tantum æuo, sed ad posteros, quæ gloria nuncupatur. Signa honorum & excellentiæ excogitata permulta, in uerbis, in nutu, in gestu, in toto corpore, in loco, dum sedimus, dum assurgimus, ambulamus, transimus. In his omnibus immersit se & iudicandi prauitas, & cupiditas insatiabilis permiscuit omnia, cõfudit, torsit ad fines tum à natura ipsa, tum à recta

inuentione

inuentione hominum alienißimos. Non possum persequi singula, quod esset operis immensi, & in præsens minimè necessarij. Quis hic non cogatur exclamare: O hominem miserum iumentum, quis te adeò onerauit? sed nō est ei onus ab alio impositū, ipse sibi asciuit, & suis manibus imposuit. Hic est homo, hæc humana. Dispiciamus iam ubi est eius finis. Finem uoco, ad quem referuntur cætera omnia, ipse ad aliud nihil. Quod ut exemplo fiat manifestum, præparationi nauis finis est nauigatio, sed non postremus: neque enim ibi sistit destinatio animi. nauigationi proposita est pecunia, neque hæc postrema, quam uidelicet alterius rei gratia quærimus: nempe ut uestem paremus & alimenta. alijs uerò, ut seruos, domos, rem familiarem amplam: alijs ut gerāt bellum, uel decus sibi concilient & authoritatem, ut est cuiusque animus & cupiditas. Et cibum expetimus, quò rectè ualeat corpus, aut animus: & rectè uolumus habere, ut probè fungamur actionibus quas cupimus. & hæ aliorsum tendunt, uel unde uenerant reflectuntur. Non sunt itaque hi fines, quos hic quærimus, sed ultimum illum in hominum actionibus inuestigamus, ad quem tanquam summum & præstantißimum tendunt omnia: ipse sui tantum gratia quæritur, non aliorum, qui finis bonorum nuncupatur. Olim qui philosophiam profitebantur,

tebantur, partim contradicendi studio, partim sui ostentandi, partim quòd non eodē omnes modo considerarent hominem, uarios depixerunt fines. Fuerunt qui uoluptatem ponerent, quòd ad eam bestiæ omnes, ut & nostra animalis pars, ceu nutu suo ferrentur pronæ. Adiecerunt alij indolentiam, eamq́; præcipuam esse uoluptatem dixerunt: alij sanitatē. Quidam sensu magis populari, nihil esse potius aut præstabilius arbitrati sunt opibus, honore, potentia. Alij penitius inspexerunt hominis naturam, finemq́; in animo esse oportere statuerunt, nempe uirtutem, qua componitur ac formatur animus, ne in motus illos inconditos ac turbulentos intumescat ac tumultuetur: hi fuerunt Stoici. Aristoteles altius ascendit ad mentem, & quod in ea existimet esse optimum, uidelicet contemplationem rerum maximarum, id postremum esse censet in bonis. addit uelut appendices corporis & animi, & uitæ seu bona, ut ipse uocat, seu commoda, ut Stoici. Hæ duæ nationes ex disputationibus Socratis sunt natæ, quas literis mandauit discipulus eius Plato, qui in constituenda beatitudine hominis uarius est & incertus, tametsi quibusdam locis plus uidit quàm reliqui omnes philosophi. Ait enim alicubi, uirtutem doctrinamq́; præcipuum esse bonū: alibi uerò, contemplationē optimi, nempe Dei: alibi sublimius elatus, amorem eius

atq;

atq; imitationem esse affirmauit. quod dictum quia ueritati est proximum, ad postremum disputationis reseruabimus. Reliquæ omnes opiniones ac sectæ iam olim aliæ aliarum telis confixæ, & argumentationibus refutatæ sunt. Facilius enim cuique fuit contrà falsum dicere, quàm uerum inuenire. Eorum rationes huc adferre operosum esset nimis, & superuacaneum. Attingam tantum aliquas non ex illis subtilibus atque intricatis, sed cuiusuis captui aptas & congruentes. Constat homo, uti nullus ignorat, ex animo & corpore. Finis ergo illius in externis rebus non potest situs esse, quæ nec sunt in homine, nec quicquam sunt hominis. & ea quum hominis gratia sint quæsita & parata omnia, non possunt profectò finis esse hominis, contrà potius homo est illorum finis & causa. Neque enim uel pecuniam uel possessiones & opes alias quærimus propter seipsas, nisi quòd adferunt uel delectationem, uel decus, uel usum aliquem ad necessaria. Hæc igitur ulterius posita sunt, quàm diuitiæ. Quòd si hæc absque numis liceat consequi, pauci numos attingerent: ut reges & proceres magnanimi, quibus cum pecuniarum usus omnis abundè suppetat, ipsi pecuniam nec contrectant unquã, ac ne uident quidem. Quòd si externa quia homini seruiunt, eiusq; gratia sunt inuenta. non sunt cursus huius meta & scopus

pus actionũ, eadem ipsa de causa nec in corpore utique situm erit hoc de quo loquimur bonum. Corpus enim omnino seruit animo, ut uestis corpori, et animi gratia corpus curatur. Eleganter Salustius: Animi imperio, corporis seruitio magis utimur: alterum nobis cum dijs, alterum cum beluis commune est. Et uolumus bene ualere corpus, & sensus habere integros, uoluptatibusq; perfrui, ut melius & suauius sit animo, & liberius ac rectius fungatur suo munere mens. Quis est enim qui quid dementia sit non ignorans, si daretur optio, eligeret firmißimam ualetudinem, uoluptates & oblectamenta sensuum omnium cum dementia, quiq; non multo malit rectè sapere quàm rectißime ualere? imò consensu generis humani constat nullum esse grauiorem morbum quàm insaniam animi, & morbos omnes animi sæuiores atque atrociores esse quàm corporis, magisq; deuitandos. Deniq; uel ipso aspectu hominis & leui animmaduersione eorum quæ agat, perspicuum fit cuilibet, in animo esse dominatum, in corpore ministerium. Quod si corpus mancipium est uel administrum, uel (ut alij loquuntur) instrumentum animi, quis in eo quod uilius & abiectius est, beatitudinem collocet præstantioris? Porrò si animi gratia sunt corporalia, finis horum animus erit, non è contrario. Sed finem profectò cuiusq; rei pro-

prium ad eam pertinere partẽ oportet, quæ est cuique rei maximè propria. nam si in re cum alijs communis esset positus, idem esse posset diuersarum rerum finis, & communis illis cuiq; illarum proprius, quod fieri nequit. Itaq; finem homini peculiarem & proprium ex ea est quærendum hominis parte, qua homo est homo à cæteris rebus omnibus distinctus. Hoc p[illegible] exemplo commõstrari. si cui uersato in uita communi, homini acuto & prudenti, qui nunquam tamen cultellum aut gladium uiderit, cultellus offeratur, nec ullo indicante quærat gladij usum, & quem in finem instrumentum illud sit paratum, non in eo ponet usum quòd sit oblongus, non quòd mucronatus (nam & multi bacilli sunt tales) sed in eo quod ei est proprium, nempe in acie: sic in homine quis statuat ultimum bonorũ in corpore, quod cum sit ei cum belluis commune, etiam beatitudo hominis brutorum esset beatitudo. quod ijs accidere necesse est, qui indolentiam, qui ualetudinem rectam, qui uoluptatem fecerunt extremum in bonis, ut in beatitudine belluas & homines æquarent, quos natura tanto interuallo seiunxerat. Est ergo summum bonorum ad mentem pertinens, et in ea collocandum. Quid magis conuenit, quàm ut id quod homini est supremum & optimum, in eo reponatur quod est in homine optimum & præstabilissimum? Id satis intel

lexerunt

lexerũt Aristoteles, Acadmici, Stoici, et alij, q inanimo reposuerũt hunc finẽ. Stoici, uirtutẽ dixerũt esse qua mores cõponũtur, et regũtur prauæ animorũ perturbationes: sed hæc in parte humili uersatur animi, quæ nobis cõmunis est cũ belluis. Nec uirtus esse potest ultimũ bonorũ, qua nihil est propter uitæ incõmoda laboriosius, ærũnosius, calamitosius. Bonũ enim in quiete sitũ est, et delectatione. Aristoteles speculatur aliquanto sublimius et lõgius. Huic duas esse placet beatitudines ciuilẽ et politicã unam, alterã sapientis priuatã: et tria bonorũ genera, animi, corporis, et uitæ, seu externa. Summũ illud sapiẽtis bonũ, quodq; nomen hoc mereatur sine addito, perfectum suisq; omnibus numeris constans dicit esse in mente, quæ excellentissimum est in homine, & maxime diuinum. Huius uero præcipuum opus est contemplatio: hanc ergo esse summam fœlicitatem conclu dit. Aliquid fortasse diceret de animis corpore solutis: sed loquitur de hac uita in qua quid tandem potest comtemplari animus tanta mole corporis onustus, & obrutus, tam densis tenebris oppressus? quãto minus pulcherrima illa et præclarissima, præsertim quũ eius ipsius uox sit in prima philosophia magno applausu ab omnib. cõprobata, aciẽ mentis nostræ non aliter ad manifestissima naturæ caligare & hallucinari, quàm noctuæ oculos ad fulgorem

ſolis. Iam quantumlibet uel contemplari connitaris, uel uirtutem ſequi, auertunt, aut ſaltem interpellant te moleſtißimæ neceßitates corporis ineuitabiles, quibus ſuccurrendum eſt uelis nolis. Ita ſpecioſa illa & fœlix contemplatio uel exercitatio uirtutis rebus abiectißimis cedit, & cogitur de culmine illo beatitudinis uel deuolui, uel deſcendere. Quàm uero conſentaneum eſt in eo ponere fœlicitatem quod eſt penè nullius? & in primo libro Moralium dicere, nõ dari beatitudinem à fortuna, quod beatitudinem par ſit communem eſſe humani generis, & ad omnes pertinere? Quod ſi tibi Ariſtoteles in mente fœlicitatem collocare eſt uiſum, cur uoluntatẽ ſolam deſertamq; omittis? præſertim quũ ipſe fatearis cognitionẽ omnẽ propter appetitũ eſſe à natura tributam, tam in bruto quàm in homine. cognoſcimus enim bona et mala, ut hæc auerſemur, illa expetamus. Stoici noluerũt bona appellare, quæ corpori eſſent utilia: & quæ ſunt reperta à nobis in uita, cõmoda nũcuparũt, et utilitates. Sed à Cicerone et alijs ſatis eſt oſtẽſum, quæcũq; uſurparẽt nomina, rẽ tamẽ eodẽ recidere. Quod ſi in hac uita uelut cõcentus quidã et harmonia exigitur omniũ bonorũ ad fœlicitatẽ, talẽ utiq; fœlicẽ cõfingũt, qualis nõdũ quiſquam fuit, nunquam erit, ac ne eſſe quidem poteſt. Quippe fœlicitas hæc & conſummatio bonorum

in

in uita hac nulli potest euenire: & si quis hominem intus ac foris inspexerit, facilè intelliget finem nullum habere in uita homine dignum, & in quo poßit conquiescere. Quod si quæ fine carent ipsis congru enti frustra sunt parata, necesse est profectò aut ho minem frustra esse à tanto authore Deo conditum, & in hanc uitam quasi in peregrinationẽ missum, aut in exilium. Vana sunt quæ usum sui atque utilitatem uel nullam præstant, uel perexiguam, req; ip sa indignam, quæ nihil habent intus quod prosit, nihil quale præ se foris ostendunt, ut uanæ bullæ fontium, & auenæ, & lusus pueriles. quid creatum esset à Deo uanius & imutilius, si præter uitam hanc nihil haberet? Id uerò si de sapientißimo Deo nefas est existimare, alibi ergo quærendus est hominis finis, non hic: & ne res uerbi ignorantia claudatur, finem ex consensu omnium philosophorum, quod res ipsa docet, appello, quod perfectum hominem ac beatum reddit. Huius conditionis sunt hæ, ut sit homini proprius, ac ea de causa in optima illius & præstantißima parte situs, ut qui unus satis sit ad felicitatem: quod autem felicitatem beatitudinemq; allaturum, maximas ut delectationes importet sine ulla molestia uel perturbatione necesse est. Adde his, ut sit perpetuus, nec auferri potest. Nam si quis metus interueniat ne amittatur, is metus felicitatem

diluet & corrumpet. Ideo in sua cuiusq; manu positum esse oportet, aut certè illius de quo exploratũ habeamus, daturũ eũ quoties nobis libuerit. Si quis hominem contempletur in hac uita, inueniet nihil minus assequi finem suũ, quàm illum. Corpus est imbecillum sortitus, fragile, & morbis ac mortis generibus innumeris obnoxium: æui breuis ac incerti, cui exitus singulis momentis plurimis & uarijs de causis impendet. Brutis uerò firmiora sunt corpora, minus concussa morbis, & ætas diuturnior: quæ fuit Theophrasti & quorundam aliorũ querela, dum in sapientiæ curriculo multas paterentur moras, & interciperētur priusquam metam attingerent. Forma opinionibus constat. unicuiq; animanti sacra est sua forma, & omnium pulcherrima: uetusq́; dictũ est, Suum cuiq; pulchrum. per quod significatur, nõ consentire inter se hominum iudicia in statuendo de pulchritudine. Quòd si res coloribus censetur, pauonibus cedamus, & multis auicularum, atque etiã uermiculorum. Deinde quæ'nam fœlicitas est, quæ minimum prodest poßidenti, plus delectat spectantem quàm habentem? Quid, quòd est res momentanea, corrumpitur mille casibus, morbo, ætate, plaga, ulcere, papula, à sole, à uento, ab æstu, à rigore. Voluptates corporis breues, et planè momentaneæ, nec unquam meræ, semper molestia cõmistæ & contemperatæ.

peratæ. Relinquunt uerò post se mœrorem & morbos. Bruta illis & pluribus, & maioribus & diuturnioribus perfruuntur: quippe quæ undiq; uoluptates cõquirunt, & abiectiores sunt ad eos sensus quibus potissimum uoluptates capiuntur, nempe gustũ & tactum. Adde quòd eas sumunt securè, sine reuerentia, sine respectu Dei & hominum, sine repugnantia mentis, quæ prauis cupidinibus reclamat. Quòd si in illis esset fœlicitas, fœlicior fieres quo eis & diutius & crebrius utereris. Atqui tum fis miserior. frangitur enim & debilitatur corpus, animus autẽ in belluinam naturã degenerat: ut fœlicitas tua nihil sit aliud, quàm uerti in pecudẽ. Nec illos ipsos suos sensus delectatione afficit uoluptas, nisi moderatus sit eius usus, & rarus: quemadmodum est apud quendã poëtarũ, Voluptates cõmendat rarior usus. Cuiusmodi porrò sit uoluptas existimanda, declarauit consensus generis humani, qui tegi illas, qui dissimulari atq; occultari uoluit, nec est ullus qui de gulæ aut libidinis perceptis uoluptatib. glorietur: nisi fortè insanit, & pudorẽ omnẽ excussit, hoc est (ut Cicero dicit) nomine sit homo. nõ re. Nam quisquis humanum habet sensum, quærit tenebras, & ubi delitescat, etiam in ijs quæ sunt lege ac iure permissæ, ut quũ coniuges dant operã liberis. Quin etiã philosophi Epicurei, qui in uoluptate beatitudinem sum-

mam collocarunt, & si à primo de corporeis uoluptatibus loqui ac sentire se essent professi, ut Epicurus ipse, non tamen & aliorum philosophorum uexationem & uerecundiam humanitatis sustinuerunt. Itaque uelum ei addiderunt honestæ matronæ, præcipuas, & ueras, & solidas esse uoluptates animorum: de illis se loqui, non de hac abiecta & bruta. Contra quos disputāt quum alij, tum M. Tullius. Sed ad nos nihil, quibus satis est corporeæ uoluptati precium & dignitatem detraxisse. Iam comedere ipsum, & bibere, quàm res est molesta, toties, tam diu repetendum: & ubi finitum est, abit delectatio, relinquuntur ructus, excreatio, meiere, excernere, grauitas somni, in quo nihil homo differt ab arbore. Si nimium ederis, aut biberis, aut naturæ parum congruentia, labor, molestia, morbus, dolor, mors. Aedificatio, res ridicula, lapidem lapidi superponere, tignum tigno addere, bacillum bacillo, stipulam stipulæ. Vestes pudori consulunt. Quod bonum esse potest in eo, quo felicius careremus, si liceret? Hæc enim nostra infirmitas inuenit, nō præstantia. Quanto sunt meliore conditione, quibus hæc non sunt opus? Denique quid potest esse circa corpus, aut in corpore bonum aut expetendum, quum ipso nostro corpore nihil sit turpius, nihil tetrius & fœtidius? Tollat quis cuticulam, uidebit quanta subitò existet

fœditas,

fœditas, quæ undique per omnes corporis meatus, tanquam per cloacas continenter scaturit. Quæ externa sunt præternaturalia, quæ naturalia perpauca sunt & exigua, nempe quîs corpus alitur & tegitur: cætera humana uanitas inuenit, & nos deinceps delicijs & prauo usu auximus in immensum, & effecimus ut illis indigeremus. Multæ gentes his dementiæ nostræ inuentis non utuntur, nec indigent, faciliusq́; ac felicius ætatem degunt tanti ponderis expertes. Nam opes, honores, dignitates qui quærunt, aut qui quæsitas tueri student ac conseruare, quàm multis & uarijs sese molestijs inuoluũt? Quid, quòd non sunt in manu & potestate poßidentis, fortuita sunt: qui desiderat & affectat, plerunque non consequitur. confluunt uerò ad negligentem, atque etiam interdum aspernantem. Adde his, quàm multarum inimicitiarum sunt causæ ac fomenta, inuidia competitorum. unde nõ singulorum modò hominum turbatur quies, sed uniuersæ ciuitatis, ac regni, & prouinciæ totius. minoribus uerò quanto sunt odio, qui se ab illis premi censent?

Age uerò, quibus tandem de rebus est tanta digladiatio, tam acerba contentio? de leuißimis ac minutißimis, de pecunia. Atqui ea per se nihil est. alibi ex auro, alibi est ex argento, ex ære, cupro, orichalco. fuit aliquando ex soleis calceorum, est in quibus-

dam orientis ciuitatibus ex fabis, certo numero distributis arbitrio magistratus aut principis. Et modò usus sit idem, quid refert quæ sit pecunia? quæ ad paranda ea est excogitata, quibus corpus quotidie indiget. Nam & gemmis prima conciliatio precij dicitur fuisse, quòd uim dicuntur habere salubrem corpori. itaque in multas medicinas adhibentur. Ergo semoto usu, nihil refert aurum habeas an saxum, adamantem an scrupum ex glarea sumptum. Quòd si instrumentum est pecunia, res est utique quum ibi sistitur inanis: ut si quis pennas coaceruaret diligenter multas, & uarias, nũquam scripturus. Vsus porrò necessarius, exiguus est. Quid faciũt centum millia ducatorum, ubi duo aut tres sufficiunt? Vsus superuacaneus prauitatem demonstrat iudicij. Quisquis enim superuacaneũ dicit, eo ipso nomine uanitatem coarguit uacantem & redundantem. Accedit honor, quid rei hoc est? nam euanescit protinus, si quid ex ea coneris attingere. Aperiri caput, de uia cedere, blandè appellari, duci, & reduci, hæc nihil sunt. stulta opinio & inconsiderantia efficit, ut aliquid esse credantur. Adde quòd alieni prorsum sunt arbitrij, nempe populi, belluæ multorum capitum. is, ut uariè de præstantia iudicat, ita honorem quò non decet applicat, unde non decet detrahit. Quæ potest esse fœlicitas in alieno arbitrio sita,

ta, atque eo rudi, crasso, ac proinde iniquo? De nobilitate uerbum nullum faciam: quoniam nihil puto ab hominibus stultius & inanius excogitatum, quodq; minus haberet solidi quod apprehendas. Magistratus cura est & sollicitudo, si uelis esse uir bonus: sin malus, quæ potest esse fœlicitas in tyrãnide & odio plurimorum? Si sunt hi hominum fines, si ad hæc est homo conditus, quid eo potest fingi miserabilius? quanto beatius uiuitur sine his? quæ aliud prorsum non sunt, quàm fontes omnium curarum, molestiarum, cruciatuum animi perennes & copiosissimi, contra quæ sigillatim multa sunt ab excellentibus ingenijs collecta ut operæ sit superuacaneæ illa persequi. quæ sunt cuilibet obuia. Denique omnia hæc quæ ad uitæ huius excogitauimus subsidia, quomodo beabunt nos, quum ne tueri quidem possint à morbis, doloribus, molestijs, anxietatibus, fame, siti, algore, æstu, morte? Hæc circa corpus, aut in ipso corpore. Scrutemur, si placet, animum. In cuius parte ima, & ea quæ corpus attingit, sunt motus illi, perturbationesq;, qui affectus uocantur. His uerò quid turbulentius, atrocius, sæuius? qui minimo excitantur flatu, sæuasq; tempestates in toto homine concitant, ut non uideatur iam homo esse, sed planè pecus aut fera: uitamq; uniuersam tantum abest ut beatã efficiant,

ciant, ut reddant prorsum insuauem atque amarißimam. Omnisq; moralis philosophiæ in hoc uersatur cura & labor, ut sedentur, ut conquiescant hi motus. Altera superior pars ac melior, mens dicitur. Quæ sunt illius bona? Duo, uti & functiones duæ. in intelligentia est peritia, in uolũtate uirtus. In intelligentia humana tantæ sunt tenebræ, ea nox, ut quod acutißimus & peritißimus homo assequitur, non multum abesse uideatur ab eo quod nocte obscurißima cernimus lucernis remotis. Scilicet memoria est angusta, fluxa, infidelis, acumen autem ingenij retusißimum, segnis diligentia & tarda. Quomodo constitues in eo felicitatẽ, quod uel nullum est prorsum, uel adeò tenue atque exiguum, ut pro nihilo sit habendum? Quo magis Aristotelis sententiam miror, qui quum non ignoraret quàm infirmæ essent etiam circa corporalia quæ sub sensus ueniunt ingenij nostri uires, finem hominis in contemplatione posuit rerum supremarum, & quidem in hac uita: ut nihil uideatur fecisse aliud, quàm excitare hominibus cupiditatem eius rei, quam cõsequi non ualerent. Ecquis tandem in cæco, aut homine uisus hebetißimi dicat fœlicitatem esse, multa acutè cernere? hoc irridere potius fuerit uicium, quàm ostendere quid habeat optimum natura. Quanto sapientius Plato? qui fœlicem eum uocat, cui uel in senectu

te

te contigerit, non ut sciẽtiã habeat, sed ut rectas opiniones de rebus. Altera pars est uoluntas, atq; ea potior. huius perfectio est uirtus. quocirca in excelso loco residere dicitur, domina & regina omnium. Equidem ad uirtutis nomen non possum non assurgere, & multum ei deferre. Agnosco rem esse unam omniũ pulcherrimã & præstantissimam, cui omnes meritò plurimum tribuant: sed ipsam non propter se, uerùm propter beatitudinẽ illam sempiternã, ad quam per uirtutes uenitur. Nam si ad hanc uitam referantur omnia, nec ulla sit alterius spes, memoria, respectus, profectò nihil est uirtutis nomine inanius, nec aliquid intus continet, nisi fortè apud callidos astutiam commodè ac suauiter uiuendi. Virtutes censentur hæ, Iustitia, fortitudo, continentia. accedit prudentia, quæ magis rectrix est & moderatrix uirtutum, quàm uirtus ipsa. Non eripis cuiquam suum, reddis depositum, non fraudaris, non circumuenis, præstas pietatem patriæ, parentibus, propinquis, necessarijs, benefactori gratiam, iustus es: ad hunc eundem modum in actionibus aliarum uirtutum. subis pericula intrepidè, perfers incommoda fortiter, obijcis te morti animose, fortis es. Si hæc facis omnia ut uir bonus habearis, ut sis in precio, ut beneuolentiam, ut honorem, ut decus colligas, quibus ex rebus dignitas, opes, & uita iucundissima comparatur.

tur: ex contrarijs autem ignominia, dedecus, damna, pœnæ legibus constitutæ: an non uirtus tua cautio est, seu cauponatio uerius, non aliter quàm nauigatio & negociatio, & bellum quod milites mercede perferunt? Ita habebo in bono opere uoluntatem pessimã, nec minus assequar. imò magis multo quàm is qui simpliciter habet optimam, & sequitur bona fide rectam conscientiam. At dices, hic est uerè uir bonus, non ille: uanæ sunt uoces. Quid est enim uir bonus, si hæc uita sola spectetur, nisi inane nomen? quis est iudex, quis est uindex rerum intra cuiusque pectus occultarum? Non minus diu uiuit uir malus quàm bonus, & magis ex animi sui sententia ac uoto. confecto autem cursu, nihil utrinque remanet: imò sæpenumero mali hominis restat fundatum patrimoniũ astutia & calliditate honestati, liberi etiã fama illius tanquã boni ac præstantis uiri. Sed natura tamen & imago ueritatis adeò sunt apud animos nostros fortes, ut uel falsam & degenerantẽ uirtutem propter ueræ similitudinem quandam & uelut umbram, non possimus non admirari, quia ueræ uirtutis uenerationem ac beneuolentiam Deus humanis pectoribus indidit. Itaque contra ueram uirtutem, cuius ope sempiterna bona consequimur, nihil dici potest: contra fictam hanc & adumbratam, plurima acutè ac uerè. Nanque si ad hoc solum

æuum

æuum respexeris, utique uita nostra, uita erit corporum. At corpori nihil est perinde inimicum, ac leges & præcepta uirtutis, per quam omnia illa prohibentur & interdicuntur quæ corpori allubescunt: ut non immeritò carnem & uirtutem in duabus lancibus statuerint, quarum altera alteri conaretur prægrauare quantum posset. Quòd si corpori uirtus est contraria, & huic uitæ: si huic uitæ, profectò & ipsi homini. Equidem de ijs qui omnia uita concludebant, libens audierim, quorsum illæ uoces pertinent magnificæ sanè & amplæ, sed uelut bullæ: si deos atque homines speremus posse nos fallere, nihil tamen agendum iniustè, nihil prauè, nihil non ex uirtute. Cuius tandem rei gratia? Vt simus (inquiunt) boni. Quorum ea bonitas? quis eius fructus? Nam bonitas molesta est, cui corpus & animi affectiones repugnant. Atqui nihil molestum secundum naturam, & proinde nec efficiens beatitudinis. Sin ea captatur bonitas, ut compositis animi affectibus iucundius uiuatur, ea certè spectatur & captatur iucunditas, non uirtus: quæ negligetur prorsum, si iucunditatem hanc consequi detur sine uirtute. Dicunt præterea: Nónne sapiens, si fame ipse cõficiatur, abstulerit cibum alteri homini ad nullã rem utili? Minimè uerò. Non enim est mihi uita mea utilior, q̃ animi talis affectio, neminẽ ut uiolem commodi

modi mei gratia. Mirum est, eos quibus spes est post hanc uitam nulla, nõ ridere, quum hæc scribunt aut loquuntur. Quid quæso tantopere profutura est talis animi affectio sapienti, ut mortem is malit subire, quàm illam uiolare? aut quomodo est magis contra naturam, quæ uocatur iniustitia, quàm mors, quum prima naturæ commendatio sit cuiusque erga semetipsum? Sed pergunt loqui magnificè: Præstare diem unum benè, & ex uirtutis præscripto transactum, quàm totam immortalitatem uirtute seposita. Tum adhortantur nos, ut relictis rebus omnibus sequamur uirtutem, & citò sequamur, & satius esse aliquando tandem serò, quàm nunquam. Omnia hæc sunt uana, & infructuosa. Cedò, paucis antequam morior diebus renuncio uoluptatibus & uitæ deliciosæ, dedo me seueræ atque asperæ uirtuti, paulo pòst decedo è uita, quid nanciscor ex uirtute? quis fuerit illius fructus? In tauro Phalaridis (inquiunt) exclamabit sapiens, Non curo, non sentio: quorsum id, si ilico totus moritur? profectò fundũt uoces inanes, & uidentur uelle grandia quædam effundere, ut in tragœdijs quæ populus admiretur. Quanto rectius apud Xenophontem Cyrus, & sensui communi appositius? Equidem inquit, ita sentio, nullam ab hominibus exerceri uirtutem, quo nihil magis habeant probi, quàm impro
bi

bi. quiq; uoluptatibus ad tempus abstinent, non id ea gratia faciunt, quo ne unquam postea delectentur, uerùm ut per eiusmodi continentiam amplioribus deinceps uoluptatibus perfruātur. Sic ille. Quapropter cordatiores ex philosophis satis intellexerunt, uana & infrugifera esse omnia, si huc modò referrentur: ideoq; uirtutum & uitiorū præmia ad alteram uitam remiserunt, ut Socrates, & hunc sequutus Plato, & Platonem Cicero, & alij complures. quod quia natura duce ac magistra probabile erat in uulgus, poëtæ quoque tenuerunt. Sed hæc ita sunt leuiter dicta ac frigidè, ut idem ipsi non satis uiderentur credere, quæ affirmabant, quemadmodum alibi docebo. Sed profectò ita est, nullum habet homo finem in hac uita se dignum. quòd si nec habet in altera, frustra est. non est autem frustra: conditus est ergo ad alteram, & ibi est quies, & finis, & beatitas illius.

QVI SIT HOMINIS FINIS, EX ipso homine perscrutatio.

VErum ex homine ipso probè attenteq; considerato, non fuerit profectò operosum, quis illius sit finis, aut quæ certè eius ratio, inuenire. Nō aliter quàm si quis in extremis illis Oceani insulis, ubi nullum est ferrum, gladium uideret ab aliquo nostrorum hominum allatum, multum uoluendo &

uersando, & ad rem aliquam accommodando atque experiundo, usum tandem illius inueniret, in quem esset paratus. Sic homo inspiciatur diligenter intus ac foris. Quæ in se, quæq; extra se habeat recensuimus paulò antea. Ex naturæ præstantia & ratione usus facilè intelligetur, non huc eum spectare, neque huic esse uitæ conditum. altior enim est naturæ conditio, quàm pro his rebus, nec usus earum tam præstans instrumentum postulat, nec usus instrumenti huius hisce est rebus aptus & accommodatus. Dicamus hæc apertius & explicatius, ut ab omnib. poßint intelligi, modo mentē atq; attētionē adhibeāt. Nihil unquā aßumitur in usū et finē alterius, quod sit potius et præstabilius eo propter quod sumitur. Id nec in uita cōtingit unquā inter sapientes, nec in natura, quæ summa sapientia regitur. Semper enim quod alterius gratia ab aliquo expetitur, minus est illi quàm id quod expetit, alioqui contrario potius modo expeteret. Omnes pecuniā damus propter cibū, et hūc uolumus propter uitā: uita ergo melior cuiq; quàm cibus, et hic quàm pecunia. nam qui uitam impendit propter honorem & famam, charior & melior est huic fama quàm uita. Appetitus enim noster natura sua in id fertur, quod sibi censet esse bonum. Quo ergo melius & potius existimarit, eo ferretur pronius et uehemētius. Itaque

que in quod potißimum, & propter quod aliud faciet, id censebit sibi esse omnimum optimum. Quod si sit uolũtas sapiẽtis, non falletur: & id re uera erit optimũ, quod maximè omniũ expetet, & in cuius gratiã sumet alia. Natura ergo quæ est sapiẽtißima omniũ, nempe à sapientißimo cõposita, cõstituta, instructa, ea quæ re uera sunt præstãtißima et optima statuit summo loco, & horũ gratia cætera, non uice uersa. Creauit ergo quicq;, & ei attribuit hũc finẽ, ut bene sit illi. hoc enim nõ potest dari aliud potius aut melius, et in eo cuiusq; rei appetitus cõquiescit, dignũq; id est in quod sumãtur & referatur alia. Sẽsuũ ergo corporaliũ finis est, ut bene sit eis: mẽtis uero, ut bene sit illi. Sẽsus meritò in reb. uitæ huius occupãtur, in esu, potu, calfactione, refrigeratione, & huiusmodi: quoniam per hæc bene est ipsis. integriores sũt enĩ, acutius noscũt, et perfruũtur suis uoluptatib. Mẽs uero si in reb. uitæ huius occupetur, quis erit fructus? nõ ei bene erit, ut quæ nec clarius intuebitur res excelsas uel abditas, nec perfruetur uoluptatib. cognitionis: imò lõgius aberit ab intelligẽtia rerũ se dignarũ, quò attẽtius et diligẽtius innauauerit reb. uitæ huius, nempe parãdis ijs quæ postulat corpus. Itaq; quod melius est, fieret instrumẽtũ deterioris, nẽpe mẽs corporis: et sẽsib. seruiret intelligẽtia. cũ omnib. è cõtrario potius natura informationẽ hãc indi

 derit,

derit, extrema esse condita propter corpus, hoc propter animũ: & in animo quæ sunt inferiora propter superiora, uidelicet propter meliora sunt minus bona. Adde quod est huic uitæ organũ minimè necessariũ mẽs. Sensibus quidẽ est animãti opus ad uitam, homini eundem in modum ad parandum uictum: nihil aut quàm minimum eget intelligentia, certè non maiore quàm habet uel canis, uel elephas. argumẽto sunt fatui homines, qui non minus uiuunt, nec minus perfruuntur uitæ gaudijs, quàm sapientes, nec illis mente est opus: imò si uitam hanc solam spectes, nõ iniuria dixerit Græcus ille, In nihil sapiendo uita iucundißima. Vbi enim multa scientia, ut inquit Solomon, multa afflictio, & curæ, et cogitationes, & sollicitudines graues ac molestæ, queis dementes carent. At necessaria est intelligentia (nam hoc dicet quispiam) ad hunc uitæ cultum, in uestibus, in condituris ciborum, in poculentis, in habitatione, in supellectili, in nauigatione, in uecturis, etiam (si Deo placet) bello ad honores & dignitatem, & alia quæ sunt huius generis. Hæc non dedit natura, sed excogitauit uanitas, graue onus super filios Adam. Imò hæc ipsa sunt de quibus conqueror, quæ auertunt mentem à cognitione sua, & cogunt ancillari rebus indignißimis, & quod erat in res altißimas consumendum, consumitur circa uilißima. Profectò opus

est

est ad illa intelligentia, sed misera, & de excellentia sua deturbata. Si quis Militense lintheum, ut olim dicebant, aut quod hodie Hollandicum dicitur, tenuissimum & candidißimum uiderit, num existimabit paratum ad cœnum inuoluendum, aut uerrendum pauimentum? minimè uerò, sed ad usum honestiorē corporis. sic intelligentiam mentis nostræ si quis attentius contempletur & consideret, erit'ne tam ab intelligētia & mente alienus, ut usum existimet suere calceū, macerare piscem, extruere lapides? Quid, quòd nec opulenti & primores dignātur illa facere aut scire, & sapientes aspernantur, excutientes curam illarum rerum omnium, ut uacent potioribus. An'ne tanta rationis & cogitationis uis eò est homini tributa, ut paret metalla, ut cædat lapides & ligna, quærat alimenta & tegumenta corpori, ut paret per quæ alij assurgant ipsi, & nudent caput, & cedant de uia? O miseram & deplorandam conditionem uitæ. Homo res omniū nobilißima, & princeps mundi sublunaris, occupatur toto die in conficiendo calceo, in tondendo crine, in uerrenda toga, in coquendo cibo, in uoluendo secum uel ultionem, uel fraudem, uel cædem & stragem. Vah miserum genus seruitutis. huccine te conditum existimas? Quid ergo? dicet aliquis. nihil omnino agemus, ut Indi illi ociosi sine habitationibus, sine cultu agro-

rum, pecorum more? Est quidē uita illa suauißima, & procul ab omni cura. Sed eam natura damnat, quæ nos actuosos condidit. Nec istis hominib. opus erat mente, itaq; nec hi utuntur mēte, ut nec nostri benè utuntur. Perget forsan urgere: Erit quod ait Aristoteles, exercebitur mens in contemplatione ac scientia rerū maximarum. Quorsum id uerò, nihil profuturæ. Luctabitur cum difficultatibus ingenij sui, cum quo durißima illi erit cōtentio. Itaq; magis se torquebit, quàm delectabit, nec finē unquā & requietem inueniet in eo quod inquiret. Sed rectà spectemus iam hominem. in eo est corpus, cui seruiunt externa nō ergo in externis finis, quandoquidē non ibi sistitur: sed ulterius est progressus, nēpe ad corpus, hoc est sensuum gratia. non ergo ultimum corpus. Sensus ad animum referuntur, quæ in animo ad mentem. mentis autem est cognoscere: erit ergo ex notitia appetitus aliquis menti coniunctus. Nam cognitio omnis in animali propter appetitum est. Non enim expetit quis ut norit, sed nouit ut expetat. incognita enim expetere non possumus. Is appetitus mentis uoluntas nominatur, cuius est ipsa mens consultrix & ductatrix. In uoluntate ergo tanquam postrema & summa est finis, & uoluntatis finis hominis est finis. At uoluntatis finis & beatitudo est, illi esse optimè. Non est autem ei

optimè

optimè in cessatione ab omni actu, alioqui torpenti & dormienti melius esse posset quàm uigilanti & agenti. Quòd si cessanti esset optime, quorsum spectat uis, & uigor, & uita, & motus, & pronitas ad actionem, quæ sunt naturæ munera pulcherrima, quæq; nos meritò tāti facimus. ut uicißim torpor, & stupor, & ocium, & cessatio turpißima ac deuitanda sunt, illorumq; munerum orbitas ac priuatio. Nec ad eam fœlicitatem quæ esset per torporem, opus esset mente, & cognitione, & uoluntate, sed saxo aliquo. Quumq; à uolendo sit uoluntas dicta, quomodo optime erit ei, si desinat uoluntas esse? Velle ergo melius ei quàm desidere, & melius uelle quàm nolle. uelle enim uoluntatis actio ad suum bonū, nolle auersio à suo malo. Itaq; & amare, quod est uolendo adhærere, melius quàm odisse, quod est nolendo auerti. In amore igitur optima & præstantißima uoluntatis actio. Amor autem desiderium habet coniungendi & fruendi re chara. Quod si uoluntas assequitur, acquiescit, & bene sibi esse putat. Quale ergo fuerit quod amat, & quo fruetur, tale erit bonum eius, & talis fiet ipsa. Non ergo optimè erit ei, nisi fruatur re optima, & quæ implere poßit amplitudinē desiderij eius. Nihil autē implere desiderium illius potest, nisi solus Deus. Reliqua enim quibuscunq; potest capi & teneri, uilia sunt, diluta,

breuia, momentanea, exigua. In coniunctione ergo sola & fruitione Dei optime est illi. ibi ergo finis eius, & proinde finis hominis. Ex cognitionis quoque ratione idem ipsum potest colligi. Habet homo sensus corporis, per quos facies rerum externas praesentes cognoscit. habet sensus internos, per quos res easdem, sed absentes. habet rationē, quae per caussas & abditißima naturae totius uagatur, & discurrit, per cœlos, per elementa, per mista & compacta ex elementis, per effectiones rerum, per ea quae corporis sunt immunia spiritalia nominātur. Dicāt mihi, an haec cognitio, quae est pulcherrima, aliquid ad uitam hanc degendam faciat? nihil profectò. Iam homo erectus super res conditas transcendit cælos, & uniuersitatem mundi, usque ad authorem omnium Deum. Maligna quidem & perobscura notitia, sed tanta quanta satis est ad cosulendum uoluntati, & eam excitandam, ut sic erga quicq; horum afficiatur, quale ipsum sit. ita & ex ijs omnibus cognitionibus amores nascuntur, nempe rerum corporalium praesentium, rerum corporalium absentium, rerum spiritalium, Dei denique ipsius. Deus est ergo optimum et praestantißimum quod mens assequi potest, quodq; ostendere potest uoluntati, & huc tendunt omnes cognitiones. nam cognoscimus praesentia, per quae uenimus in cognitionem absentium: cognosci-

mus

mus corporalia, ex quibus transitur ad incorporalia. cognoscimus composita, ex quibus ad simplicia, ex mortalibus ad immortalia, ex rebus conditis ad conditorem. Summum ergo cognitionis est simplex, incorporeũ, immortale, cõditor, nec est quicquã ulterius, et hoc implet solũ. nã reliqua immensum relinquit uacui. Porrò id efficit beatum, quod implet, & satiat, & quietat, idq́; est optimum & supremum, quod illa potest amare. Et quemadmodũ per cognitiones alias ad Deum ascenditur, ibiq́; sistimus, ita per amores aliarum rerum ad amorem Dei, supra quem nullus est alius. Quòd si amare potest Deum mens nostra, quia cognitum amare debet, quia optimum (amor enim ad bonum semper tendit) assequi profectò potest: alioqui uanos appetitus indidisset natura menti nostræ, et in præcipuis defecisset. Neque enim amor beatum facit, nec quiescat, nisi per coniunctionem fruatur re amata, torquet uidelicet absentia et desiderium. Nihil reliquorum nos satiat, inter manus elabuntur quum poßidentur, quum delectant diluta sunt & diffugiunt, ut in eis bonum illud quod quærimus non poßit esse compræhensum. Atqui coniunctio cum Deo non potest esse in hac uita talis, qua efficiamur beati. restat ergo altera uita, in qua sit. Quippe in uita hac propter magnas huius corporis tenebras, nec tantũ nouimus Deum,

nec tantum amamus, quantum esset opus: & subin de à notitia & amore reuocat nos corpus uel esuriens, uel sitiens, uel dormitans, uel languens, uel dolẽs, uel delassatum. Nec fruimur bonis illis Dei: imò quò ardentius hic amamus, eo torquemur acrius desiderio coniunctionis. Illic uerò deposito corpore, aut mutato, & clarius cernemus, & ardentius amabimus, & coniunctißimi erimus, & perfruemur bonis incredibilibus. Hic est hominis finis, aut nullus est alius. Atqui ostensum est esse aliquem, hic certe est. Ergo & argumentum hoc, quo conficitur nõ esse hic hominis bonum, & aliquod utiq; esse, tantum est, ut multos philosophorũ coëgerit affirmare post hanc uitam futurũ bonum quod expetimus, tametsi timidè, & quasi diffidenter. Astipulatur huic nostræ sententiæ corporis nostri status rectus, & spectans in cœlum, tanquam in patriam ex peregrinatione aut exilio. Iam uitæ nostræ ratio quæ nusquã sistit, nec acquiescit præsentibus, intenta semper & prona in futurum. Bestiæ acquiescunt præsentibus, & fruuntur hac uita: quod sensus nostri declarant, qui præsentibus sunt cõtenti. mens uerò perennis in modum fluminis nusquam subsistit, semper in futurum agit suspensa & anxia. Pueri parant se iuuentæ, hæc ætas senectuti, senectus ulterius mittit cogitationes. nulla ætas sibi prospicit, sed uenturæ. Patres de filijs

sunt

ſunt ſolliciti, hi de nepotibus, hodiernus dies ſeruit craſtino, hæc hora ſeruit ſequenti, hoc momentum alteri momẽto. Etiam in medijs uoluptatibus ſi quid cogitationis & mentis admiſcemus, nunquam præſentem carpimus niſi cum expectatione continuò mox ſecuturæ, quouſq; eſt penitus conſumpta. Ita prius receßit, quàm deſijt ſperari. Omnino quæcunque in uita cogitamus, dicimus, molimur, agimus, non ſtant recta in præſens, ſed prona in futurum, & pendent ex ſpe: arare, ſerere, ſcribere, legere, comedere, bibere, & reliqua omnia: ut ſciamus peregrinari nos atque aliquò tendere irrequieto motu, non huc pertinere. Iam uerò natura ſummi illius, in quo eſt finis bonorum, omne malum excludit, ac proinde curas, mœrorem, dolores, quod contingere in uita non poteſt. uel ipſa certe cogitatio ſi cui bene ſit, illud tamen mutari poſſe aut finiri oportere in morte, non ſineret uitam eſſe iucundam, nedum beatam, niſi quis obliuionem uellet animo infundere, ne unquam de uarietate caſuum & exitu uitæ ueniret in mentem: quod fieri non poteſt in tot exemplis quotidianis. & ſicut corpus erectum admonet nos cœli, ita compactio moleſtiæ ac uanitatis huius. Habemus corpora multarum rerum indiga, obnoxia caſibus, morbis, moleſtijs, uarijs de caußis, &

penè

penè quotidie. Quid animum? perturbatum, irritabilem, mentem ignaram: quæ potest inter hæc esse fœlicitas? Illa quoq; est insita persuasio toti ferè generi humano, aliquid aliud futurum post mortē melius hac uita: & id commune desiderium expectat, ut existimari necesse sit à natura esse inditum.

DE VITA VTERI, DE HAC nostra & altera.

QVemadmodū in matris utero paramur huic luci ac uitæ, ita in hac uita (quæ ad alteram relata similis est utero) angustia & tenebris illi alteri paramur sempiternæ. Quam sententiam nemo existimet elegātius esse uel subtilius excogitatā, quàm uerius. Quippe in stirpibus uitam inesse unam deprehendimus, quæ uegetatrix appellatur, qua nutriuntur & augentur: in brutis duas, illam ipsam uegetabilem, & alteram sensus: in homine tres, illas scilicet duas priores, & rationabilem, quæ est mentis. Et in mente gemina est actio, siue intelligētia, quemadmodum Aristoteles docet, & cæteri studiosi sapientiæ, resq; ipsa ostendit. altera est quæ in faciendo uel agendo est occupata, uelut in artib. quæ manuum exercentur opere, & in prudentia, & circumspectione locorum, temporum, personarū, quibus quæq; res aut negocium accommodari conuenit: hæc rationem adhibet ijs, quæ sensuum cognitione

ne percipiũtur. altera est superior, & excelsior, quæ naturæ caussas: & abditas procul à sensibus ueritates inquirit, scrutatur, èruit, cōtemplatur, quæ θεῖον nominatur, hoc est diuinum quiddam. Ea uerò rationē & iudiciū adhibet ijs quæ sensuum limites excedunt. Videmus hominem aliquando degere uitam uegetabilem in locis maternis, hinc egressum uitam sensualem, hoc est bruti. Progressus autem ætate discit artes, exercet se in re priuata aut publica, et usu atq; experimentis colligit prudentiam. Restat ut aliquādo proficiat homo ad diuinam illam mentis suæ portionem, quod nunquam fit in æui huius decursu. Paucißimi enim mentem excolunt, aut de illa prorsum cogitant. plerique omnes habeant mentem nec ne uix sciunt. qui uerò ad curam mētis aliquam magna ui & connisu sese erigunt, non sistunt ibi, sed retrahente mole corporis relabuntur ad curas & cogitationes uitæ huius. Qui paulisper sistunt, impediente corporis caligine densißima nihil uident, nihil assequuntur. Vita ergo hæc alterius est æui melioris ac præstantioris, alioqui frustra esset nobis concessum tātum bonum. Quòd si rerum uiliorum usum & perfectionem aliquam uidemus, utiq; huic adeò excellenti deesse sua perfectio non potest. neq; enim peritior aut melior est Deus artifex in paruis ac uilibus, quàm in magnis & præcellentibus: aut

uilia

uilia perficit, præstabilia relinquit mãca & inchoata. Et quemadmodum homo quum in utero formatur, quia uiuit more plantæ, clauditur angusto gurgustiolo, quod eiusmodi uitæ generi sufficit: ita egressus ex utero, quia sensibus est usurus, prodit in amplitudinem & lucem functioni atq; officijs sensuum necessariam: sic etiam hinc discedens, quia usurus mente transit in tanto maiorem & præstantiorem lucem, quanto est mentis cognitio amplior & capacior & excellentior quàm sensuum. Nascens fœtus deponit inuolucra, quibus erat tectus in utero, & ea per quæ alebatur, exit nudus: sic homo abiens ex uita deponit hic illa sua ceu inuolucra. moriuntur fœtus nascentis inuolucra, moriuntur & hominis ad alteram uitam migrantis. Nascitur infans quasi inuitus cum labore & cruciatu, ita & qui ab hoc corporis domicilio discedit. Egressus autem infans lõgè alia utitur uitæ ratione, quàm prius: sic animus relicto corpore. Cæterum sic habitudo ac tota penè uitæ huius ratio ex illa in matris utero formatione & constitutione ducitur, ut tali quisque sit corpore, habitudine, ualetudine, statura, forma, uiribus, qualem in prima illa fictione accepit: sic etiam uitæ sequentis conditio plurimum ex actionibus huius sumitur, ut talis sit illic deinceps animus, qualem se formauit & instruxit in uita cor

poris

poris, nempe humilis, abiectus, miser, si cœno & sordibus se dedit corporis, aut prauis cupiditatibus ac libidinibus: sublimis autem, erectus, cœlestis, fœlix, si menti præclaris cognitionibus uirtutibusq; excolendæ. Conspicit infans modò natus lucem, & in ea formas rerum nouas sibi & inusitatas, eoq; admirabiles. conspicit item animus renascens, hoc est discedens è corpore lucē, et in ea nouas omnino atq; admirabiles rerum facies, quales nunquam hic esset antea suspicatus. Et in utero quidam fœtus adeò sunt uiuidi uigentesq;, ut subinde se commoueāt, & quasi sensum quendā uideātur præ se ferre: alij torpētes, penitus immobiles, nunquā aliter sentiūtur, quàm timore. ita & in hac uita, alij nullū ostēdunt alterius uitæ sensum, caligini huius immersi, et tanquā obruti alto gurgite: alij intelligētia & uirtutibus innixi, iam hic quales postea futuri sint declarāt, & gustū quendā nobis præbēt æui uēturi. Huius quoq; & in sequentis uitæ magnā quotidie cernimus imaginē in ijs quæ per somnū, quæq; per uigiliā aspicimus et cognoscimus. In quiete regnū est phātasiæ, illa sursum & deorsum uersat, miscet, cōfundit, perturbat omnia, quales sunt uitæ huius cogitationes, desideria, cupiditates, in quib. omnib. sensib. ducimur, ac proinde phātasia & rōne ualde tenui, atq; ea turbulenta. ad quā cōfusionē et tenebras si hæc cōferas, quæ

uigilantes

uigilantes cognoscimus atq; intelligimus, in promptu erit colligere, quàm alia futura sit altera illa uita mētis, quàm hæc nostra sensuum. Somnus est hæc uita nostra. nec aliter trãsit quàm somnus. & similiter præte[illegible]tia hæc aspicimus, ut quæ animo per quietem o[illegible]ersantur. Multa etiã uidemus somniantes, quæ non minus certò & efficaciter iuremus nos intueri & agere, quàm quæ spectamus uigilantes ac gerimus. Itaq; & qui somniauit, putat se uidisse: & qui uidit, somniasse. uidelicet non minus uigilantib. densa offunditur animis caligo, quàm dormiētibus: & memoria nostra non pauca in se cōdita reseruat, quæ nesciat cognitio dijudicare dormiēs ne illa aspexerit an uigilans. adeò sunt pleraq; omnia in nostris animis pressa obscuritate, & confusa. In sequenti uero æuo lux erit maior, & mentis cognitio atque exercitatio expeditior atq; liberior, eoq; erunt omnia perspicua magis, distincta, certa.

QVID SIT DEVS.

Paranti mihi explicare amoris huius uim & rationem quo cum Deo coniungimur, obijciunt se mihi quæstiones aliquot, quas prius conuenit summouere, quàm ad alia pergamus, ne sint nobis in uia impedimento. Multa diximus, & bonam fecimus spem de uita altera immortali, tum de Deo ipso summo & præpotenti. Quærat aliquis, cuiusmodi hic

ſit Deus? tum, an aliquid remanet noſtri poſt fata? Nam ſi nihil plus reſtat quàm oculis cernimus, quomodo eſſe altera uita poterit? De Deo dicamus prius: nã id expoſcit ordo diſputationis. Multa ſunt nobis in prima Philoſophia aduerſus eos diſputata, qui de ſumma illa & infinita natura parum rectè ſentirent. Hic dicemus, quantum propoſito ſatis erit, reliqua illinc petentur. Agemus hoc loco ſimplicius & apertius: quippe diſputatio illa doctorum erat accommodata auribus, hæc uerò etiam uulgi. Primum omnium, de Deo facilius eſt quid non ſit dicere, quàm quid ſit: ſuperat enim ingenij noſtri captum. meritoq; reſponſum Simonidis cõmendatur, qui quid eſſet Deus interrogatus à Hierone Syracuſano, dies aliquot dicitur ad cogitandum poſtulaſſe. his tranſactis, alteros tanto plures: ita duplicaſſe ſubinde numerum. quum tyrannus cur id ageret admiratus quæſiuiſſet, Quoniam, inquit, quo magis inquiro, eo minus inuenio. Plura indies occurrunt animo, & difficiliora. uidelicet ingreditur mens noſtra pelagus immenſum, in quo nullæ prorſum apparent terræ, ſed quemadmodum Poëta inquit, Cœlum undiq; & undiq; pontus. Et tamen magnos & pernicioſos errores ignoratio diuinitatis parit in hominum uita, non quidẽ inſcientia quid ſit, ſed uel ignorantia ſocors prorſum & ſecura de numine, ut non

libeat illud qua datur cognoscere: uel praua opinio eius quod non est. quæ pernicies latè per humanum genus sese diffudit. Nos tamen ex rebus ab eo conditis utcunq; illum inuestigabimus, nempe authorē ab opere, uti aliàs diximus, & ex ijs rebus quæ non est id quod est eliciemus: obscurè sanè ac tenuiter, sed quantum nobis satis erit ad eum & colendum et amandum. nam hoc ut necesse est nobis, ita etiam sufficit. Quæ porrò erimus consecuti, expromemus uerbis nostris. Nam propria quibus uerè apteq; essentia illa declaretur, nulla habemus. nec mirandum est non suppetere homini uerba, in eo quò eius intelligentia non peruadit. Eas quidem quæ hic inter nos animaduertimus excellentias attribuimus Deo, ille autem excellentias nostras omnes longißimè sub se relinquit. Nec protinus falsæ aut reijciendæ sunt nominationes nostræ, quæ nobis congruentes sunt, & ad qualemcunq; intelligentiam de illo nostram appositæ ac sufficientes, certè ad illam quæ illi amando sit satis. Sit hoc principiò nobis positum, quicquid in specie aliqua seu forma, seu quo alio nomine appellare libeat, quicquid inquam in ea sit naturale, id imaginem aliquam uel similitudinem uel uestigium authoris sui referre. quod in nostris opificibus annotamus, ut quæ arte aut ingenio ab illis sunt perfecta, imagines sint interiorum animi cogitatuum. Iam pri-

primum Deum eorum omnium quæ sunt præcipuū quiddam esse ac summum aimus, nec eo aliquid posse maius esse. Quippe si quid inueniri maius posset, non iam hic Deus esset Deus, sed illud alterum amplius atq; præstantius. Aimus quoq; esse unicū. Hæc nanq; est summi ratio, ut unum sit ac solū, nec essentiarum pluralitas uel entium uel rerum. Exponenda sunt hæc uarijs uerbis, quo intelligātur facilius. Hæc igitur pluralitas in natura illa & regno esse non potest, ut à multis est ostēsum. quomodo autē, aut quæ sit illic pluralitas, mox aperiemus loco suo & proprio. Omnia uerò siue naturalia, siue quæ arte constant, referri, quoad eius facere possunt, ad unitatē cernimus. Entia naturæ sectio ac diuisio tradit corruptioni, ideoq; quoad eius possunt efficere, coniungunt sese ac coadunāt, atq; in unione ad sui tutelam persistunt, uidelicet hoc indidit eis opifex natura, ut norint quodāmodo in unione positā esse salutem, cōtrà in distinctione perniciē. Quin et ea quæ ex seipsis plura sunt numero, ad unitatē quandā rediguntur, ut ligna et lapides in domo uel in cumulo, et grana in aceruo. Domus ad unū familiæ patrem reducitur, ciuitas ad unū principē. etiam quæ aristocratia uel democratia utuntur, unū nihilominus sibi præficiunt magistratū temporariū: aut si plures, hoc certè spectāt, ut cōformitate sententiarū ac uoluntatū,

plures illi unum fiant. Quod si quemadmodũ corporibus, ita & mentib. diuersi sint, intereat ciuitas necesse est, excitatis in ea factionibus atq; intestina discordia. Belli gerendi ratio quæ exactã conseruandi exercitus disciplinã præcipit, imperatorẽ unũ requirit, ad quẽ rei totius summa referatur. Quod si sint duo, uel partiũtur exercitũ, ut Q. Fabius, & Minutius: uel alternis diebus imperãt, ut L. Paulus, & Terentius Varro: uel cõmuni utũtur cõsilio & uno, ut alij permulti. Hic autẽ Deus unicus, qui mũdo quem cõdidit præest, potentia maximus est ac summus: et quemadmodũ unus mundus, ita et rector illius unus. ac uice uersa, sicut unũ corpus uni animæ, et una anima uni corpori. Neq; est aliquid quod Dei uirib. queat obsistere. Est item omnipotẽs, ut omnia quæcunq; sit collibitũ, poßit perficere. Nam si nõ efficeret, in eo esset impedimentũ, aut in rebus. Ipse quidẽ sibi nõ repugnat, qui simplex est, et sui ubiq; similis: neq; ex rebus cõflatur uel aduersis, uel diuersis. Porrò si est in entib. resistẽtia, aliquid foret ei par, quod nefas est cogitare, neq; esset maximus & supremus omnium. Quid, quòd in rebus omnibus resistentiæ causa & ratio hinc oritur, quia contra naturam suam aliquid patiuntur. At qualem Deus quamque rem iubet esse, & uult, ea est cuiusque rei natura, uis, pronitas,: neque enim aliud est natura.

quicq;

quicq; ergo is in re quapiam uult fieri, id fit secundum rei ipsius naturam, nõ quidem iuxta hanc consuetam ordinariam, sed secundum extraordinariam naturam, tamen non ergo uiolente, nec adhibita ulla resistentia. Cæterum illius omnipotentia in eo sita est, non ut patiatur quod nolit, sed ut efficiat quod uelit. Neq; enim corpus esse potest, aut moueri, cædi, dolere, augere, minui, delassari, obliuisci, cogi, uim pati, uinci, interire. Non sunt hæc potentiæ, sed imbecillitatis, quippe nihil horum pateremur nos si possemus. Sed neq; illa sunt potentiæ, facere aliquid & esse, & non esse, album pariter ac nigrum, quæ Plinius Secundus non posse Deum facere cauillatur, unde inepte se contra eius omnipotentiam collegisse aliquid autumat. Hoc uerò incõstantiæ foret, non uirium, nempe eodem temporis puncto uelle ac nolle, approbare & improbare. Nam si quid facit currere, uult id currere: sin idem ipsum sedere, non uult currere. Nec potest duos habere motus uoluntatis contrarios, & duo aduersa iudicia, faciendum & non faciendum, hoc tale, & non tale. Sed nec potest agere, quod non potest uelle, ut seipsum occidere, aut miserum facere. non enim accidere quid potest, ut id uelit. Quòd si omnipotens est, nec aliquid ei uel nocere potest, uel obsistere, nec uoluntatem habere potest ut intereat, immortalis certe est, tum

 etiam

etiam æternus. Nam si quis hunc creasset Deum, ille utiq; Deus fuisset & mortuus. quod est nefas. Hic item Deus beatißimus est, & bonis omnibus cumulatus. Nam si quicquid uult efficit, quid causæ unquam fuerit, quo minus beatißimus sit? Miseria est enim in ijs quæ aduersa nostra uoluntate accidunt. nec re ulla extra se indiget, per se sufficiens & plenus: alioqui esset quod fœlicitatem eius posset impedire, nẽpe res illa exterior: nec esset beatißimus, cuius beatitudinis fons atq; origo non in ipso eodem esset, sed foris adueniret, quod in homine nemo concederet, ut beatum eum quæ exterius sunt reddant, quanto minus in Deo. Accedit his summa sapientia. Nouit enim omnia, nec ulla cognitioni illius interponitur nubecula, quo minus omnia liquidò prospiciat. Quòd si sapientißimus non esset, neq; omnipotens, aliquid uidelicet posset uelle, quod perficere per ignorantiam non ualeret, quemadmodum pueri, aut rudes atq; inexperti, aut etiam homines prudentes, quos tamen latent & fallunt permulta. Et quia beatißimus est, fit ut sit optimus quoq;, hoc est beneficentißimus ac munificentißimus absque omni prorsum inuidia: nec res ulla naturam illam potest peruertere, ut sit malus, hoc est noxius ac maleficus. tales enim sumus uel irati quia læsi, uel metuentes ne lędamur, uel ex malitia, uel errore mẽtis. Deũ
nihil

nihil potest lædere, beatißimũ & omnipotentẽ, & magnitudinis suæ probè conscius nihil timet. Quid, quòd uel ipsa lædendi cogitatio acerba est animo, & quietem illius interrumpit. At quemadmodũ infinita illa sapientia nõ fallitur, ita nec potest fallere. fallunt enim qui aliquid concupiscunt, quod obtinere nisi à deceptis non queunt. Bonitatem uerò habet, quàm singulis momentis experimur: quam quòd ab alio non acceperit, fit, ut natura sua habeat. neque enim à rebus conditis potest accipere, quæ posteriores sunt illo, quæq; omnes ab illo acceperunt, nihil dederunt ei, pleno per se, et perfectionis numeris omnibus absoluto: nec ante illum præceßit Deus aliquis, cuius tanquam hæreditatem adiret sapientiæ aut bonitatis. Cui uerò bonum est naturale, malum erit profectò contra naturam. nihil autem facit contra suam naturam: id enim faceret inuitus et coactus, & uim patiens, quod contingere non potest. Et quoniã Dei uoluntas caussa est rerum, uoluntatẽq; eius mouere non potest malicia, sed bonitas omnia facit, ut prosit, ut iuuet, ut benefaciat. Itaque ex eius operibus atq; effectibus quos uidemus, colligere est rationem uoluntatis illius, quòd ita decebat moderante sapientia, quòd ita expediebat hortante bonitate. Ex alijs ad alia uenietur quasi per gradus, quorum omnium erit bonitas suprema.

QVOD DEVS CONDIDIT OMnia, quodq; eius prouidentia omnia reguntur.

NOn capit humanæ mentis cogitatio, rem ullã fecisse semetipsam: facta est igitur ab alio. Neque uerò extitit fortuitò, & casu quodam: cui commento Epicuræorum ordo & constantia uniuersitatis magna uoce reclamat. & consensus generis humani hoc attestatur, eũ qui summus sit in mundo, autorem parentemq; esse omnium. Ratione sunt certe condita omnia, & maxima ratione: qualis in eo est solo, qui est maximus. Sapienter M. Tullius: Non solum ea quæ sunt in mundo, ut fierent ratione eguerũt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possent. Hunc qui hæc omnia confecit, par est esse æternum, ut superius diximus, à nullo æditum, & immensæ potestatis. Etenim eum qui omnia hæc quæ intuemur in hanc faciem & pulchritudinem produxit ex nihilo, uiriũ esse oportet infinitarum. quippe à nihilo ad aliquid interminabile est siue spacium, siue interuallum: sicut uicißim terminabile est ab aliquo, quantumcunq; maius sit, ad aliquid quantulumcunq; minus. quo autem res est separatior & longinquior, hoc maiore opus est ui ad eam perducendam quò agens destinauit: ut maior est uis adhibenda ad lignum crassum & uiride uel accendendum

dum, uel secandum, quàm stipulam arentem. Quocirca præter diuinam potestatem nulla omnino potest de nihilo aliquid producere, quod nostri creare uocant. Sed ea operatio qua ens à non ente prodit, ut maxima & summa, ita est etiam summi agentis ac potētißimi. Sed non in his tantum, uerum in alijs etiam permultis hallucinati sunt homines mundanæ sapiētiæ studiosi: quorum alij omnia reuocarunt ad sensus corporeos, tanquam mentis penitus expertes: alij uiribus ac limitibus naturæ huius claudunt ea quæ sunt diuinæ omnipotentiæ, quæq; naturam hanc omnem excedūt. Vetustißimi philosophorum nihil considerarunt aliud, quàm mera corpora. itaq; omnia existimabant è corporibus fieri ac cōstare, mutatis solum inhærentibus: uelut Democritus, Leucippus, Anaxagoras. Democriti sententiam Epicurus est secutus: posteriores, uelut Plato & Aristoteles paulò plus habuerunt mentis, hoc est hominis, studioq; & industria penetrarunt introrsus ad contemplationem effectionum, quæ εἴδη nuncupātur, formæ à nostris, siue effectiones: de quibus in prima Philosophia disputauimus. sicut & illud est à nobis eodē loco tractatū, nihil in mūdo temerè aut fortuitò agitari, omnia diuinæ mentis geri consilio: quod etiā maximi & nobilißimi philosophorū docuerunt. Nam casus & fortuna ab ijs est nata, qui
 causas

causas rerum uel non perpendunt, uel non assequuntur: quæ plurimorum est origo errorum in omni uita & cognitione. Hi uerò quam cæcitatem in ingenijs suis gestant, transferunt ad regimen naturæ, ut nulla ex causa fieri opinentur, quorum ipsi causam non inueniunt, terminisq; suæ ipsorum ignorantiæ administrationẽ mundi diffiniunt: haud aliter quàm pueri, aut fatui, de operibus sapientum censent. Sed merito, qui deos aut nullos posuerant prorsum, aut segnes ac torpentes, casui & fortunæ permiserunt omnia, ne dij meliores habeant ministros, quàm sint idem ipsi. Nam si mentem aliquam & rationem attribuerent administram, hanc certè omnes mallemus Deum esse. Et quemadmodum qui particulam quampiam magni regni contemplantur, quia non omnia uident euenire, quemadmodum ipsis expedit, damnant ilico procurationem & consilium regni illius, quum tamen optimè & saluberrimè, & sicuti uniuerso corpori conducit, gubernetur: quiq; unum aut alterum diem accepti sunt hospitio in ædibus prudentißimi ac diligentißimi patris familiâs, animaduertũt nihilominus aliquid quod parùm probent, damnant ilico apud se cõstitutionem illius familiæ, quum rector domus non ad unum illum aut alterum diem referat rationes & constitutionem domus suæ, sed ad totum annum, aut longius tempus:

pus: Ita qui portionem aliquã mundi ad breue quoddam tempus considerant, aut ad utilitates seu libidinem potius aliquorum referunt, sic improbant, ut agi temerè arbitrentur & sine numine: quum diuina illa sapientia non omnia ad unum aliquẽ angulum, uel ad certos aliquot homines, nec in unũ annũ aut seculum describat & referat sua opera, sed incredibili ratione ac consilio ad omnes regni sui partes in æuum omne. quæ si perpenderemus, si interrogaremus sapientes, & priscam consuleremus memoriam, multo iudicaremus tantis de reb. & uerecundius & cordatius. Nunc uerò pueri nati heri aut nudius tertius, imperiti, inexperti rerum, inexercitati, pleni prauis studijs atq; animi affectionibus, uacui atq; inanes ab omni doctrina et eruditis cogitationibus, sententiã ferimus de maiestate tanti opificis: & quos pudere oportebat de rebus humanis uerbũ ullum facere, nõ pudet de diuinis quicquid collibitum est statuere, abrogare Deo regnum mundi, & tribuere fortunæ temeritati, quam nullam quidẽ uiderunt in mundo, sed ex inconsiderantia suarũ actionũ, ex impatientia euentuum inuexerunt, ut meritò illos satyrica maledicentia Iuuenalis perstringat, dicens:

Nullum numen habes, si sit prudentia. sed te
Nos facimus Fortuna deam, cœloq; locamus.

Et Aristoteles: Vbi plurimum sit prudentiæ, ibi minimum

mum fortunæ. sicut rursum, Ibi fortunæ plurimum, ubi prudentiæ perparum. In multis ea est superbiæ atq; arrogantiæ impotentia, ut curam omnem terrarum in se unos conuerti oportere censeant. si quid ipsis accidat quod nolint, continuo faciant ingens Deo conuicium, imò ipsum præesse mundo negent, aut prauè atq; iniquè res administrare, & audent illum iurgio lacessere. Prætereo insanorum regum dementias, ut Xersis & Caligulæ, qui simultatem sumebant cum Ioue & Neptuno, quos esse Deos rebantur. Lucanus uerbis Cæsaris dictatoris, quàm aptè ad arrogantiam principis ex fœlicitate insolentis?

Nunquam se cura deorum
Sic premit, ut uestræ uitæ, uestræq; saluti
Fata uacēt, procerū motus hæc cūcta sequuntur.
Humanum paucis uiuit genus.

Quasi uero regi naturæ, cuius leges sunt fata, aliquid sit in mūdo uniuerso magnū, aliud paruum, nedum in hominum reculis ac negociolis. Ille enim immensus, infinitus, æqua proportione excedit reliqua omnia quæ sunt definita, magnum, paruum, humile, excelsum. nostra sunt hæc omnia inuenta, non illius: quæ non solum ipse non nouit, sed nec eius ministra natura in plurimis. cui tam facile est aurum producere, quàm plumbum, ligustrum quàm rosam: sicut

pictori

pictori æquè est leue togam sericam pingere, ut laneam: & in hominibus creandis tanta difficultate nascuntur plebeij, ut nobiles. ex eisdē omnes constamus elementis. Regit quidem Deus ciuitates & populos per principes ac proceres: sed non minus priuati hominis cura tangitur, quàm principis. & si præsentius ostendit se adesse rebus principum, non propter eos, quorum quiuis unus est homuncio, sed quia illis tam multa hominum millia continētur. Et tamen si quis expendat uniuscuiusq; priuati hominis uitæ cursum, manifestam deprehendet curā Dei de illo. Quidam uerò nollent esse Deum tam ubiq; præsentem, prouidentem omnia, cernentem omnia, testem, iudicem ac uindicem malorum, tanquā obseruatorem quendam actionum nostrarum, uerborum, cogitatuum. & quemadmodū mali facinorosiq; homines libertatem esse ducunt abolitionem magistratuum & legum, ne à quoquam scelerum suorum pœnas expectent aut metuant: ita & hi libertatem incredibilem fore sperant, si nullum consilium præsit mundo, sed omnia casu & temerè ferantur, & sine arbitris peccent. Ea mente Lucretius Carus poëta Epicuræus, Epicurum ait magno metu liberasse humanas mētes, quòd superstitiones sustulerit, & fortuitu geri omnia cōfirmarit. deos ipsos nempe beatißimos, nec habere negocij quicquā, nec exhibere

alijs:

alijs: scilicet in diuis adeò delicatis interruptum iri quietẽ illam beatissimam, si quid rerum molirentur. Age uerò, an'ne est libertas ciuitati, nullum haberi à quo regatur? est libertas naui, sine clauo & gubernatore undis ac uento permitti? libertas ergo erit, nullum esse in schola praeceptorem, nullum in domo patrem familiae, nullam mentem in homine, sed solas cupiditates miscere, ac turbare omnia pro libito. Id uerè nec pecudes cuperent, quarum interest pastores habere, à quibus deducantur in pascua, atq; in eis defendantur ab iniuria ferarum. Deniq; dicant mihi, cuius coetus libertati cõducat sine magistratu, sine rectore, sine consilio & legibus uiuere. Ita sanè magno metu liberauit Epicurus humanas mentes, sed pessimas & flagitiosissimas. Nam bonis quid nunciari potest acerbius, quàm Deũ terras non respicere, nec homines curare? quãta licẽtia praebetur malo ad omne facinus, quãta desperatio bonis omnibus. quòd careãt eo, cui mentẽ & cõscientiã suã sint approbaturi: quã hominib. approbare uel nõ possunt, uel non curãt. Vir bonus siue exulet, siue expiletur, siue affligatur, siue pro beneficio maleficiũ recipiat, quanta est illi & quàm efficax cõsolatio, scire praeesse mundo, qui falli nõ possit, optimus ac potẽtissimus, cui mẽtes nostrae apertae atq; expositae sint, sub illius oculis atq; arbitrio fungi se officio probi uiri, illos mali.

At

At molesta res superstitio est, fateor: eã sustulit Epicurus. Rectè Cicero, quasi difficile sit tollere superstitionem, ubi religionem sustuleris. perinde ac si quis dicat, Liberaui hunc profusione, auarum enim reddidi, liberaui temeritate, quia timidum: liberaui dolore, nam occidi. Sed opinio hæc minutorum est philosophorum. illi uerò quasi maiorum gentium, Socrates, Plato, & Socratici omnes, asserunt diuinæ mentis procuratione terras & cœlos gubernari, nec quicquam ferri casu aut fortuitò. Nam quid magis temeritati fortunæ aut casus contrarium atque inimicum, quàm ordinis perpetui series & constantia? In toto uerò mundo uidere est ordinem inuariabilem atque admirandum. Facies uniuersi qualis est nunc, talis fuit omni hominum memoria. Non aliam uidere patres, aliam'ue nepotes Aspicient: inquit Manilius. Motus cœlorum & actiones sui semper similes, rerum inferiorum species eodem modo procedunt. Nam & si in singulis rerum uarient nonnunquam inhærentia, ut in aliquibus hominum, in aliquot frugibus, hoc aut illo tempore uel loco, in uentis, inundationibus, incẽdijs: natura tamẽ speciei eadẽ est perpetuò, & inuariabilis, eædem formæ, eædem facies rerum, eædẽ cupiditates, appetitus, actiones, opera. Vbi ergo est casus, ubi temeritas in natura, in qua est tãta, et

tam

tam perpetua constantia, tam omnia certis adeò legibus descripta & constituta? temeritatis enim et fortuiti casus propria sunt uarietas, incōstantia, mutationes crebræ sine causa, & diuersissimæ. Nam si tu quòd uenti mutentur, quòd facultates & fortunæ hominum & regionum, protinus casum colligis, casu etiam dices fieri, quod in æstate aliud sumas pallium, quàm in hyeme, & alijs utare ciborum generibus. Ad eundem modum casum esse affirmabis mutationes quatuor anni temporum: nō enim semper est idem habitus cœli & soli, quum nihil ordinatius cogitari posit aut descriptius. mutantur enim rerum perpetuarum & immutabilium actiones, prout expedit ijs ad quæ referuntur. Quàm illud prudenter & magno est ab Aristotele iudicio animaduersum, si quis ex tenebris prodiret in hanc lucem cœli & mundi, quem nunquam antea conspexisset, nec de illo audiuisset, consideraret autem cursus & actiones rerum, nullo penitus modo dubitaturum hunc, quin hæc omnia cura consilióque tenerentur principis sapientissimi & potentissimi. Addam his Marci Tullij argumentum: Quæcūque consilio reguntur, melius & aptius reguntur quàm quæ sine illo, nihil uerò melius, nec pulchrius mūdo regitur: cōsilio ergo nō fortuito regitur. Assignet uerò mihi aliquis quippiā in mūdo uniuerso, quod nō ordine & sapientia procedat

procedat, siue cœlos, elementa, siue animãtes, herbulas, plantas, & alia quæcunque: omnia suos habent cursus, suos fines destinatos ac certos. Regere autem est, rem in finem dirigere, & quasi cursum eius moderari, quo finem pertingat. hoc idem est gubernare, ut nauem aut equum. Quis ergo uerius res conditas regit ac gubernat, quàm qui condidit, qui metam aßignauit, qui uires attribuit, quibus ad metam perueniant? an non regit equum, qui illum in uia dirigit? non nauem, qui clauum torquet & moderatur? Vnde sunt initia, progressus, fines, uires, facultates rerum, si non à seipsis? ab aliquo ergo summæ uirtutis atque artis, quæ temeritatem omnem excludit. Is ergo summæ potentiæ, seu uerius immensæ, conditor est, rector, gubernator, moderator omnium. neque enim temerè reliquit ab se condita, sed attribuit cuiq; uires, quibus se tuerentur, & actiones exercerẽt sibi utiles, ut uiuerẽt, uigerẽt, ualerẽt. Videmus annis tribui à Deo, p quæ uita propagatur, p quæ sensus oblectantur, mẽtes pulcherrimo atq; admirabili spectaculo detinẽtur. Age porrò, ponamus Deũ qualis est à nobis euidentßimis rationibus descriptus. quæramus iã ab aduersarijs, quid causæ esse dicant, quo minus qui sit eiusmodi, non regat, & procuret mundũ. An deerit ei regendi scientia, qui est sapientißimus? an uis

& potentia, quæ est in illo immensa atq; interminata? Quid ergo? cœlum, aut fortuna, aut casus poterit & sciet mundi procurationem sustinere & exequi, princeps mũdi tanta illa ui & sapiẽtia nesciet, aut non ualebit? Quidam Epicuræo more nimis occupatum fore Deum atq; anxiũ caussantur, si in eius humeros uniuersitatis administratio incumbat. qua ratione prouidentiã Iouis deridet Lucianus Sophista, & Plinius Secundus, in regnum mundi frigidißimis cauillis uterq; ludens. idcirco pœnas euenire maleficijs seras ait Plinius, quòd princeps naturæ occupatus tanta regni mole, non potest omnibus pariter consulere. omitto Lucianum, hominum & deorum subsannatorem. nam irridere omnia, multo est facillimum. Loquar de Plinio. an non uidetur uobis homo grauißimus in re tãta scurrari? Si Deus est homini similis & par, & ad normam nostrarũ uirium diuinas metimur, iure prouidentiam Dei rident, & illius miserentur, in quem tanta premat regni moles, atq; adeò molestia. Sed quis fingit sibi cogitatione talẽ Deũ, nisi qui nec cogitationem, nec mentem omnino habet ullam? Aristoteles quoque non minus ineptè ac absurdè in libello de Mundo, si modò eius est hoc opus, cuius phrasis reclamat titulo: sed cuiuscunq; est, is Deum facit similem magno Persarum regi,

Xerxi

Xerxi puta, uel Cambysi, uel Dario, qui ipse per se maxima & pulcherrima regni obeat munia, minora & sordida mandet alijs. indignum ducẽs, tantum principem manus ollæ, aut scopis, aut strigili admouere. Ita principẽ naturæ affixum cœlo extremo per ministros procurare hæc terrena, à quibus certior fiat quid agatur. Cui simile est illud apud Ciceronẽ II de Nat. deorũ: Magna dij curant, parua negligũt. Malè profectò agitur cum pietate numinis, quoties humana infirmitas ad Deũ transfertur. non enim fit homo Dei potentißimi ac optimi similis, sed è cõtrario creditur, Deus malus atq; imbecillis homini similis. Hic est error Homeri & poëtarum de dijs, confutatus à philosophis, explosus atq; eiectus illustratione ueritatis, quã Christus attulit secum è cœlis. Ecquid tandẽ simile aut commune habet Deus cum Xerse? Xerses homo delicatus, uitam quandam instituerat uoluptariam: quã lædi & interturbari autumabat, si ipse uel culinam suam, uel equile aspiceret, uel uestes suas detergeret, aut se ipse pecteret. ille ita agebat. Cyrus autem rex eiusdem gentis, multo aliter: & Fabricius, & Annibal, & Marius, & Cæsar, & Alexander, qui primi in exercitu duris & difficillimis operibus admouebant manus, & quid militi agendum esset exemplo sui edocebant. Sed quid

hæc tamen ad Deum? quasi illi quicquam sit maius aut minus, sordidum uel nitidum, & non omnia infinito paria, & spiritui æquè munda. At indigna sunt tanto principe eiusmodi ministeria. Quis fecit indigna? Nam digna & indigna non natura separauit in Deo, sed superbia in hominibus. Indignum est, ut locuples malus & inscius uerrat cubiculum: non est indignum, si uir bonus & sapiens pauper id faciat. Vides esse prauitatis iudicij, & superbiæ, quæ ex opulentia nascitur. Sed quæ tandem sunt istæc sordida atq; indigna manibus Dei, ne coinquinentur? sublunaria scilicet uaga, fluxa, inconstantia, mille mutationibus per horas singulas obnoxia, tum ortibus & casibus perpetuis. Ceu uerò non supra lunam motus sint incitatiores, & mutationes crebriores, quàm sub luna. Nasci autẽ & interire multa, ea est mundi huius ratio: sicut oriri solem & reliqua sidera, tum abscondi, coniungi, & separari. Nec magnitudo & sapientia minus elucet in his paruis, quàm in illis uastis corporibus. Quanta est admiratio artificij diuini, & ueneratio maiestatis ex contemplatione apiculæ, aut formiculæ? quod idem ipse Aristoteles in libris de Animalibus fatetur. Quid, quòd cœli & sidera stabilitate sua, cognitisq; authoris sui legibus uadunt, ut parum uideatur esse opus prouidentia.

Hæc

Hæc uerò quæ tu fluxa, & uaga, & inconstantia nuncupas, nisi magno consilio & prouidentia temperentur, confundentur breui & peribunt: ut magis se quotidiana Dei prouidētia in infernis quàm supernis proferat. Non ergo sunt indigna Dei procuratione, quæ illa tantopere indigent, quæq; sapientiam procurantis ad cultum & uenerationem illius euidenter præ se ferunt & monstrant. At regit hæc, & nouit per interpretes. Difficile est cogitare, quemadmodum illa perfectè norit. Si aliorū relatu intelligit, quis terminauit scientiam illius? qui locus, quæ regio potuit impedire, ne illius cognitio progrederetur ulterius? Hæc præscribere homulum aliquem, & definire, quantæ & quàm proiectæ est insolētiæ? Tu ergo quum ingenio tuo coneris penetrare terras & maria, etiam cœlos ipsos transcendere, diuinam mētem cœli carceribus coërcebis? quanto esset congruentius, affirmare alias omnes mentes per illum nosse, quæ nouerint, quàm è diuerso illum per eas? aut sic ipsum in se nosse omnia, & alias mentes in eo, & per eū quantum ipse permittat. Quamuis ipsum ministris uti uerum est, attestante diuino oraculo: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis. & alio in loco: Millia milliū ministrabāt ei. quemadmodum instrumento cœlorū inferiora hæc

gubernari, opinio est multorum. Ille tamen qui omnium est conditor, nullis instrumentis indiget. Nã si id continuò fit, quicquid ipse uult, uelle illius erit author atq; instrumentũ. nec magis ad hæc regenda astris indiget, quàm quum luto aperuit oculos cæci: sicut refert historia Euangelica. lutum enim magis uidebatur obturaturũ oculos quàm aperturum. Sed ipse ostendere nobis uoluit omnem naturam esse sibi instrumentum ad quiduis, quantumcunq; alienum. Itaq; si princeps ille naturæ uellet, tam regeret mundũ saxis quàm sideribus. Archimedes Syracusanus mathematicus sphærã composuit automatam, quam multi adhuc imitantur. Poterit ergo sine angelis mouere sphærã suam homo, non poterit Deus? Ministros ergo ad ordinem & concinnitatẽ naturæ Deus condidit, non ad necessitatem suam. Neque enim est Deus uel imperitus, uel inualidus, ut homo. Quas res ipse per se absq; instrumentis creauit, eas res solus potest tueri ac regere. Quàm alienũ esset ab omni ratione, ut quod maius est, posset, impos eius quod esset minus ac leuius. Iam uerò quæ ipse per ministros suos, quæq; per instrumenta sua gerit, num non ipse idem dicendus est gerere, ut princeps à quo iussus minister aliquid agit? An non ego scribo, quia penna in scribendo utor? Quocirca curat terras, qui per ministros

ministros, quiq; per instrumenta curat: non aliter, quàm qui horologium & quamcunq; machinã automatã instruit. uires enim & motus instrumenti ab eo ipso sunt. De scientia & potestate diximus, restat de uoluntate: quae etiam duabus illis prioribus propemodum est manifestior. Quid enim potest despicere, aut sua cura indignum ducere, qui procreauit omnia? Non enim procreasset, quod inter opera sua nollet reponi: non conseruaret, quod indignum duceret sua cura. Quis enim uel obsistere eius uoluntati potest? aut ab eo rationem reposcere, cur ita agat? qui omnia agit iustissimè, refertq; omnia ad utilitates nostras, nihil ad suas, quas nullas prorsus habet. Cedò autem, quid ille usquam condidit tam abiectum nostra existimatione, & despicatum, in quo non uarijs modis reluceat similitudo sapientiae, maiestatis, bonitatis ipsius? ut appareat nihil ab eo contemni atque sperni, quod tanto artificio crearit. Ad haec caussae omnes effecta sua curant, & quantum est uirium suarum conseruant: atque eò diligentius, si cognoscendi facultate sint praeditae. quod quum sit naturale, profectò ad aliquã Dei similitudinẽ est rebus insitum. Neque enim aliunde sunt naturae nostrae omnes, q̃ ab eo: omnia illuc se dirigunt & referũt, ut quantum efficere poßint, Deum in se reddãt ac

repræsentent. Accedit huc, quòd opifex omnis sapiens, opus quod fecit quamdiu approbat conseruat, si potest: certè ad curam suam censet pertinere. Deus uerò non solum sapiens est, sed etiam optimus: omniaq; illius opera, quoniam illius, bona. At quo quis excellit probitate, eo pluribus uult prospicere, & plura in curam suam recipit, eaq; dexterè & scienter tractat gubernatq;, si bonitati adiuncta sit industria. Adde quod amor causa fuit condendi mundum. Amat Deus omnia, quia sua, et idcirco bona. Quid porrò amatur, quod non etiã curetur, & quidem sedulò? Quòd si curat omnia, si nihil omittit penitus, si etiam procul (ut sic loquar) dißita, & tenue sui uestigium referentia: quanto magis & peculiarius hominem, qui magna de causa quum reliqua sint opera, is unus propter communicationem mentis filius dici illius poßit? Itaque in sacris literis non solum dicitur conditus ad similitudinẽ Dei, quod est commune omnibus, sed ad imaginem quoque. quumq; illi uni ex rebus omnibus quæ corpore essent uestitæ, curam indiderit colendi & amandi sui, manifestior est cognatio Dei ac hominis, à quo uult nosci se, coli, diligi, eumq; idcirco peculiari esse etiã Deo curæ. Quòd si quæ magis amantur, curantur diligentius: profectò apparet, magnam curam gerere Deum de rebus

bus hominum. Quid enim manifestius ostendit se Deus diligere, quàm nos, quibus omnia hæc inferiora tanquam domesticam supellectilem parauit? Nam si quis brutorum uitæ rationem, conditionē, mores contempletur, facilè deprehendet illas non domi suæ habitare, sed nostræ, illasq; propter nostros usus esse conditas: & si quid habent suum, hactenus habent, quia nobis inseruiunt. sicut in Psalmo scriptum est: Qui dat iumentis fœnum, et herbam seruituti hominum. Nec aliquid sumunt ex mundo ad uitæ cultum, sed in diem uiuunt, atq; adeò in horam, & ea solum capiunt, quæ sustentando corpori sufficiant: omnisq; illorum opera & labor, & fructus usibus nostris seruit, non eorum: ut canum, ouium, equorum, boum, apum. uel quæ noxia existimantur, usum sui aliquem uel in edulijs præbent, uel in medicinis. At uerò cum curam Dei dico, loquor hominum more: nam proprijs et appositis uerbis diuina illa exprimi à nobis non queunt. non enim cura est in Deo, qualis in nobis, cum labore, anxietate, defatigatione: nec maior aut minor de alijs rebus cura. Sed de rerum euentis transferimus in Deum ea quæ sunt propriè nostra, ut aliàs declarabitur. alioqui nemo posset rectè de diuinis uerbum unū uel proferre uel intelligere, sicuti dudum dicebam. Curas autem præcipuæ ac be

neuolentiæ Dei erga hominē hæc sunt signa, quòd monet, quòd docet, quòd assuefacit eum uiæ qua peruenturus sit ad se, hoc est ad immortalem beatitudinem, cui est conditus. Docet ad se unum accurrere in prosperis gratulatū, in aduersis remedium, in necessarijs opē atq; auxiliū petitū. ab illo enim sunt nobis bona omnia. Nam si Deus terras negligit atq; aspernatur, quò tandē miserum hominum genus confugiet? quanta in calamitatibus afflictio, imò desperatio? si rex naturæ nos non exaudit, si est inexorabilis, quid nobis opus est tali Deo? qui, ut rectè dicit apud Ciceronē Cotta, si nulla gratia, nulla in nos charitate tangitur, ualeat. Accurrere autē ad Deū in rebus difficilibus, eiusq; fidem atq; opem implorare, tam est uerum ac naturale, ut omnes afflictione preßi ad cœlū statim monstrante natura oculos attollant, et manus. illic enim propter loci excellentiam residere putant sanctam illam et omnipotentem maiestatē. qui si non audit nos, nec precibus et affectibus nostris tangitur, sed sedet durus atq; indeprecabilis, quid potest hominibus tristius accidere, uel acerbius? an non meritò cū eiusmodi Deo sic expostularet homo? Siccine deseris nos rerum omnium parens & author sanctißime? siccine ualere nos iubes fœturam tuam? Cedò igitur, cui nos tandem tradis? temeritati ne casuum

&

& fortunæ? quid cogitari potest crudelius? Genuisti hominem, quo pulchrius aut præstabilius nihil esse uoluisti inter omnia quæ cernũtur, & tam excellentem fœtum tuum tradis educandum non nutrici probæ, non sapienti pædagogo, sed stultissimæ fortunæ & casui dementissimo, per mille pericula & calamitates misere iactandũ. casui inquã, quo nihil est magis sapientiæ tuæ contrarium. Iubes coli te, sectari uirtutem: quorsum, si nihil inde præter ærumnas expectamus? nam uitæ huius commoda impij, conscelerati, audaces occupant: istis fortuna est blandior atq; indulgentior, quàm probis & moderatis hominibus, hoc est tui similibus. Quas ergo agemus tibi gratias, quòd in mundum inuexeris, quos necesse sit uel malos esse, uel afflictos, rectricemq; omnium nostrarum actionum temerariam fortunam esse iusseris? Hæc quidem querela iusta est de istorum Deo. in nostrũ uerò non competit, qui nos egregia & singulari conditione misit in uitam, inq; ea conseruat, ut summo suo beneficio facile sit nobis si uelimus deis esse, unà cum illo. Porrò quidam ex istis dilemma se adferre putant sanè quàm acutum & indissolubile, quo homines de ui & mente diuina incertos dimittant. Si Deus est, inquiunt, unde mala? sin uerò non est, unde bona? Versiculus est græcus, quem

quẽ citat Cic. in eandẽ propè sententiam. Si curent dij benè bonis sit, malè malis. Quid potest dici in uerborũ contrarietate concinnius aut uolubilius? quum nihil sit inanius in sensu. Quæ nam sunt tandem bona ista, & mala? Bona uocant nostris corporibus utilia, nostro appetitui congruentia: mala autem, contraria, ut eluuiones, incendia, pestilentiam, sterilitatem, famem, bella, euersiones urbium, captiuitatẽ, paupertatẽ, infamiam, dedecus, dolorẽ. morbos uocant mala, & miseriã. Rursum affluentiam, diuitias, libertatem, gratiam, decus, dignitatem, prosperam ualetudinem, bona & beatitudinem: ut bona dicantur utilia, mala incommoda & noxia, non menti, sed corpori, & ijs qui affectu annexi sunt motibus animorum inconsultis. Creat hæc quidem Deus omnia, sicut Hesaias uerbis illius dicit: Ego sum Deus creans lucem, & faciens tenebras, bonum & malum: hoc est, & aspera & iucunda sensui. Sed refert consilio suo inæstimabili in finem aliquẽ nobis utilem, ut nos uel meliores reddat, uel à sceleribus deterreat, transferatq; ad frugem meliorem. non enim copias uel sterilitates agrorum propter animantes mutas creat. Nunquid curæ est Deo de bubus? inquit Paulus. Ad nos ea cura dirigitur, non ad boues, equos, asinos, qui in usum nostrum sunt conditi, quemadmodum

dum modò declarabam. Quid, quòd mundi rector non uni aut alteri anno prospicit, sed diuturnitati seculorum. Prouidentia illius ad longè pòst uenturos se porrigit, ut diutina continuatione in aliquē egregium exitum perueniat eorum qui digni sunt illa ipsius cura: nempe hominum bonorum, à quibus amatur, & quos redamat, hisq; omnia per ambages & circuitus admirabiles in bonum semper, atque id quod ipsis maximè conducit, uertit: non ad ineptias præsentium utilitatum, sed ad sempiternam felicitatem, quod unū est hominis bonum certum & uerum. reliqua enim, sicuti philosophi uocant, ἀδιάφορα, seu neutra, ut uerò Paulus, nihil. Non malè Cato senior, stultos dixit multum sapientibus prodesse, quòd ab ijs cautiores ac meliores fierent: prudentes nihil conferre stultis, qui illorū rectè facta non animaduerterent. Quæ qui considerauerit attentius, inueniet, quocirca nullum esse cuipiā querelæ locum relictū, ut bonis mala, malis bona eueniāt: quod dictū ex malorum et bonorum ignorantia est natū, in quo sapientes à uulgo uehementer dissentiunt. Vulgus enim omnia metitur corpore, sapientes animo. ideoq; inter illos mira diuersitas, dum aliàs populariter, aliàs philosophicè loquimur. Aiunt enim, Socrati Atheniensi & M. Regulo in medijs tormentis ac morte non ma-

lè

lè fuisse, ne [illegible] rdanapalo regi Syriæ in rosa benè. Sed de hom[illegible] in loquendo & sentiendo inconstantia infinitum esset dicere. Nimirum uersabatur in tenebris: Christo gratia, à quo deducti sumus in lucem & diem. Itaq; homines qui in tantam latitudinem consilij non mittunt oculos, nec bona & mala uera regula dignoscunt, statim ex uno uel altero exemplo quod ipsis parum probatur, damnāt in uniuersum cuncta. tanto autem proiectius & desperatius, si ipsis, aut ijs quibus bene cupiūt, contra sententiam res cedant: quemadmodum pueri delicati, quum quid à parentibus eorum fit, quod ipsis displiceat, ilico in eis & prudentiam requirunt, & charitatem erga se. Nihil est in rebus quidem quæ sub cognitionem nostram ueniunt, regno mūdi similius, quàm uita quæ corpori nostro ab anima præstatur. Nam ut anima corpus uniuersum singulasq; eius partes sustentat, uegetat, uiuificat: ita Dei præsentia salutem uitamq; adfert rebus omnibus. magnumq; Dei simulachrum, mundum gubernantis, est humanus animus, corpori suo uitam & sensum tribuens: atque adeò hic ad imaginem illam est conditus Dei mundum temperantis, sicut angelus ad imaginē Dei seiuncti à cura mundi corporalis, de quo mox loquemur. Et quandoquidem ille præsens est omnibus, omnia intuetur, uidetq;

non

non solùm corpora, sed animos item quos ipse condidit: isq; est demum uerus & iustus iudex, cuius sapientiam nulla res potest fallere, cuius æquitas singula perpendit, cuius potētiæ nemo poterit eximi. Nam humanis legibus & magistratibus potest fieri fraus atque impostura per uafros & callidos homines, illi non potest. Cato apud A. Gellium in oratione quam habuit pro Rhodiensibus, negat legibus puniri uoluntatem, sed actionem: nec legibus ad hunc modum caueri, si quis tantum agri uelit poßidere, ea mulcta esto, sed si quis poßideat. At Cicero & alij philosophi, peccata multa sola uoluntate fieri, non negant: quale est illud secunda Actione in Antonium, Si occidisse Cæsarem scelus est, et uoluisse erit scelus. Dic mihi, quis erit sceleratæ huius uoluntatis iudex, & animaduersor, nisi is solus qui eam intuetur? nam homo externa tantum cernit. Sunt etiam quædam crimina, quæ illi ad Dei ultionem remittunt: ueluti apud Senecam ingratitudo, primo libro de Beneficijs. & Cicero de Legib. 2. Ad diuos adeunto castè, pietatem obseruāto, opes amouento: qui secus faxit, Deus ipse uindex erit. Atqui uindicare hæc omnia non potest Deus, nisi cogitatus perspiciat, & nostrarū rerū cura tāgatur, et imperiū habeat in uita functos. Ita est profectò: alioqui nihil fuerit uita hominum,

nisi

nisi merum latrociniũ, aut uirtutũ simulatio, suorum commodorum causa. Plinius in Historia naturæ ait, Deorum numine cuncta agi, ex usu esse uitæ ut credatur, ideoq; inductum per homines sapientes. O proditorem generis humani. nam si id secretum tanti refert nostra ignorari, tu qui profers, an non prodis nos omnes, & uinculum illud dissoluis, quo societates cœtusq; hominum continentur? Valerium quendam Soranum doctißimum togatorum in crucẽ esse actum scribit Macrobius, quòd uerum urbis Romanæ nomen enunciarit: tu Plini, qui tantum & tam salutare arcanum euulgas, quàm multiplici dignus es cruce? Impij sunt, et dijs sacri, qui mysteria Eleusinæ Cereris in Attica terra diuulgant: tu qui tantum mysterium profanas, quam tandem mereris pœnam? Sed non est mysteriũ, nec arcanum, neq; ab ingeniosis uiris excogitatũ ad utilitatem uitæ, sed à natura insculptum, & infixum omnium animis. Quid tu, an censes tã malè agi cũ genere hominũ, ut homines esse homines nisi per mendaciũ nõ poßint? Neq; enim relinquitur in uita quicquã homine dignũ, si Deus à cura nostri est auersus. An iustitia, an charitas hominum inter se, & amicitiæ, an pietas in patriam, in parẽtes, an gratitudo in benefactores? Quid opus est illis omnibus ficta simulatio? pro illis omnibus

sufficerit,

ſuffecerit, quantum rebus atque uſibus tuis expediat: ut mercaturæ ſint uirtutes omnes, non uirtutes. Quorſum enim aliud, quandoquidem nemo eſt qui animum ſpectet, aut iudicet? An non pudet philoſophos, poſt ſublatam prouidentiã uerbum ullum de uirtute & pietate facere, aut omnino eam nominare: quæ nulla omnino ſit amplius, ſi Deus nos in ſuam curam non recipiat? ſed pergunt ineptire, Etiam ſi nulla ſit (inquiunt) remuneratio uirtutis, ſi nullus ſit Deus, tamen quietius & iucundius & ſecurius uiui ſecundum uirtutem, quàm ſecundum uicium. O uoces hominum ſeipſos non exaudientium uæcordes. Si nihil habiturus ſum unquã aliud quàm uitæ huius curſum: ſi nullum reſpicio qui conſcientiam meam ſpeculetur, aut norit, iubetis me relinquere mea commoda propter res fictitias? quod ſatis eſt à nobis ſuperius oſtenſum. Eſt etiam qui pronunciet, nullum uerius colere uirtutẽ, quàm qui amiſit famam boni uiri, ne amitteret cõſcientiam. Hoc nihil poteſt dici uerius, ſed parum congruenter, ſi Deus non ſit ſcrutator cordium. Quid enim hoc illi prodeſt, aut quem habet fructum, aut cui ſe tempori reſeruat? Sequitur enim ſolum ſpecioſa quædam nomina, ſed inania, & floſculos amœnos ſine fructu. At iucundius uiuitur cum uirtute, et ſecurius: ita plane, cum ſimulatione uirtutis, cum externis actioni-

bus ad obsequium humarum legum accommodatis. Neq; enim pœnam metuis, quia leges non uiolas, & haberis uir bonus: Vnde accedit tibi precium, & decus, & bona opinio. fidunt tibi omnes, credunt & commendant negocia publica & priuata, itaque ars ea quæstuosa est: uolumtatem qualem inter hæc geras, nihil refert. Quid, quòd si uirtutem sequeris, ut iucundius & quietius & securius uiuas, iam ut alij opes ad quietem suam, alij rura & hortos parant, alij uxores diuites & industrias, alij sacerdotia: ita tu uirtutem consectaris tanquam quietis tuæ instrumentum. ut appareat, nundinari te uirtutem, & pluris facere quietem, quàm illam. Ita apparet, si aliter quietem & securitatem posses nancisci, te longum uale dicturum uirtuti, qua dicis nihil esse in mundo pulchrius, amplius, præstabilius. Est hoc planè eneruare in animis hominum Dei & pietatis respectum, si uirtutem censeas debere parari ad uitæ certis s. utilitatē, etiam si non esset Deus qui nostra cerneret. refrigescit enim cura Dei colendi, et uirtutem omnem non ad animi probitatem, sed ad ostentationem quandam transfers.

Quid, quòd multi non bene agere uirtutem esse hanc censent, quæ laboriosa est & difficilis: sed nemini malefacere, ne uicißim mali quid accipias. quæ uirtus non est, sed ad uitæ quietem cautio & callidi

tas.

tas: de quibus etiam uolumine quinto dicemus. Iustitia ergo, & pietates omnes: & amicitiæ, & gratitudines, & fortitudo, & continentia, & quæcunque sunt in hominibus magna & præclara, respectu Dei continentur atque exercentur quemadmodum decet: quæ omnia uana, stulta, ridicula sunt, illo semoto.

QVOD MVNDVS ESSE ALIquando cœperit.

CAeterum nonnulli ut concedant facile Deum omnium conditorem rectoremque, negant tamen mundũ aliquo temporis initio incœpisse, sed esse æternum, cõditori suo parem. Huic sententiæ Aristoteles accedit, instructus suis axiomatis: Ex nihilo nihil fit: cuius est generatio, est interitus: & eiusmodi. Quàm stultum est de mundi creatione ex legib. naturæ huius statuere, quũ creatio illa naturam antecesserit? tum enim natura est condita, quando & mũdus: nec aliud est natura, quàm quod iußit Deus. alioqui minister esset Deus naturæ, nõ dominus. Sed progressus mundi apertè nobis illius originem ponit ob oculos, quo progressu uidemus eum haud aliter quàm hominem unum uel populum aliquem adolescere. Reuoluamus ueterem omnem memoriam, & seriem ac continuationem rerum: uidebimus liquidò ab hinc tria annorum millia hominũ genus adeò rude atque impolitum, ut à feris non multum dista-

ret. Habitabatur in speluncis, in solitudine, sine rege, sine lege, sine iure ullo, & confœderatione æquæ cōsociacionis: seorsum quisq; per se, aut ad summū cum uxore & liberis, erexerunt paulatim tentoria è ramalibus arborum, & cœperunt casas & tabernacula conferre. unde uici & pagi extiterunt: qualis fuit habitatio non ferarum modò & barbararū gentium, sed ipsorum Græcorū per tempora Troiani belli, sicut Thucydides refert. Apud scriptores Græcos inuenio heroas illos qui exercitus Græcorum duxarunt ad Troiam, literas nesciuisse, ac ne fuisse tum quidē, nisi rarißimas: quod Homerus subsignificat in tesseris eorū, qui singulari certamine erāt cōgressuri cū Hectore. Certe ante Homerū ipsum nec scriptores fuerūt ulli penè gentiliū, neq; literæ, nisi apud Hebræos: quemadmodum ex ratione temporum manifestò colligitur. Secutæ sunt urbes, et ingenia literis disciplinisq; exculta: & quotidie noua prodeunt inuenta, ut in re bellica, in ædificijs. calcographiam habemus, gentes & insulas inuenimus cunctæ uetustati incognitas & inauditas, et reliqua eiusmodi permulta, tanquam mundo semper proficiente, ut homine quantumuis sene. Augetur quotidie uniuersus uitæ cultus atque expolitur. Videlicet mundus, ut homo senex, pluribus indies uitæ instrumentis indiget. Olim, ut iuuenis, facile se quocunque

cultu

cultu uictuq; tolerabat. Iam & morbi sunt plures, et corporum infirmitas indies maior, eoq; necessitates etiam grauiores ac plures. Quid, quod rerũ omnia inuenta, quorum sint, annotatum est memoriæ: quæ omnia in mundi æternitate, non nunc primum, sed ab infinito tempore oportuit reperta, aucta, exculta. Adde huc, quòd si æternus est mundus, & gentes nationesq; æternæ erunt: uelut Italia, Hispania, Gallia, Germania. Atqui nos origines earum gentiũ, auctus progressusq; nouimus, & ex inuentis quàm non diuturnæ fuerint facile deprehenditur. In Italia rarissimæ erant literæ, quo tempore ceperunt Romam Galli Senones. eodem tempore nullæ erant uites in Gallia. Quàm multarum rerum notitia atque usus in Gallia, in Hispania, natus est memoria patrũ, aut nostra, in uestitu, in habitatione, in uictu, in omni denique cognitione rerum necessariarum, in herbis, in animantibus. Pueri sumus, planè nunc incipimus: omnia hæc cum infinita diuturnitate pugnant. & infantia, quam in multis mundi partibus annotamus, quid aliud testatur, quàm mundum ipsum non modò infinitum non fuisse, sed nec admodum uetustum? Hominum in istis nouis insulis uictus nihil differt ab illo qui erat toto orbe ab hinc tria millia annorum, supra quod tempus nulla est historia gentilium. Vnde refutatur Chaldæorum & Ægyptiorum

nanitas, qui tot millia annorum cõfinxerunt: in quibus si quid gestum dicerent Græci scriptores, ut alia ab Aegyptijs, ita & res eas gestas cupidißime sumpsissent et retulissent in literas. sed anni illi erant inanes, & somniati. Nam antiquißima Aegyptiorum de Phoroneo et Iside, non multum ante Troiana bella cõtigerunt. Quid, quod lingua Hebræa, quæ multis & euidentibus rationibus ostenditur fuisse de primis, monstrat clarißimam infantiam mundi. ea enim similis est linguæ puerorum, plerisq; uerbis amphibola parum diserta, non bene cõiungit partes, et uerborum tempora cõfundit. Quin & ex ea quæ est antiquißima, licet sumere testimoniũ antiquitatis mundi, quam ipsa non ante quinq; millia annorũ ponit. Dicunt infinities eadem esse reperta, & toties concidisse nationibus sublatis, apud quas illa uigebant, partim incendijs, partim eluuionibus, quæ statis tẽporib. ad motus et progreßiones siderum necesse est accidere: ita hominib. extinctis perire illa inuenta, rursum usu atq; ingenio paulatim reparari ac redire. Quiduis potius, quàm ut cũ pietate cõsentiãt: et quam semel arripuerũt opinionẽ, tuentur mordicus per fas & nefas. Commentũ hoc ad eludendas inuincibiles rationes est excogitatum. Quæ enim apertissimè de cõdito aliquando mũdo proponũtur, quæq; cogũtur ipsi admittere sine mutatione sentẽtiæ, per

eluuio-

eluuiones & exustiones recipiũt:ut hoc nõ ad ueritatis inquisitionẽ excogitarint,sed ne de sentẽtia cogantur discedere. Primũ,quî sciunt necesse est esse eluuiones illas & exustiones euenire ex cursibus siderũ? Vt donẽ illis,cõiunctiones aut separationes errantiũ siderũ modò ad humoris redundantiã uergere,modò ad siccitatẽ et incẽdia. quî scient tamẽ hæc fore uniuerso orbe,ut id poßint asseuerare tã intrepide? nã cõstare inter eos uideo,qui huiusmodi rerũ cognitionẽ profitẽtur magis q̃ præstant, certa quædã orbis loca cõiunctiones has respicere, & illis uel bona uel mala portẽdere,nõ cuncto orbi. At fortasse experientia duxit eos ad hoc affirmandũ. Nihil minus. Quã enim eluuionẽ orbis,aut incendiũ uiderũt, aut legerunt,aut est omnino traditũ ulli memoriæ? Nos ex sacris literis unũ habemus diluuiũ, quod plerią; gentiũ ignorãt. Postea eluuiones & terræmotus & incẽdia cõtigerunt,nõ orbis,sed regionis cuiuspiã:ut in diluuio Ogygis inundata est Attica & Bœotia,sub Deucalione Achaia. Lugdunũ Neronis temporib. una nocte cõflagrauit, Delphi in Batauia paucis horis. similes deinceps calamitates multas legimus, uel audiuimus. sed his casib. superfuerũt earũ regionũ atq; urbiũ plurimi, qui secũ literas artesq; ac memoriã inuentorũ conseruatã et exercerẽt ipsi, & posteris traderent:ut iactura facta esset ædificio

rum et diuitiarũ,nõ artiũ,neq; inuentorũ humani ingenij. Illud quoq; Noë diluuiũ nõ siderũ cõmistionibus aßignatur,sed ultioni numinis. Verũ isti solita temeritate sub certũ horoscopũ reducunt eluuiẽ illam orbis, & similẽ horoscopũ contigisse ferunt anno uicesimo quarto, qui annus orbẽ ferè totũ insanis istorum prædictionib. terruit, quũ nullus annus memoria eorum qui uiuerent aut mitior aut serenior fuerit,aut suis omnibus partibus tempestiuior? Primùm in tanta uarietate,tamq; incertis ijs qui annales scribunt, quem annum possunt ipsi annotare quo diluuium contigerit? Ita non dicunt hoc euenisse, quia hic erat astrorum coitus: sed quia id contigerit, talem affirmant fuisse. Hoc uerò non est ab experimentis scientiam colligere, sed ad tuendam temeritatem assertionis confingere sibi experimenta. Verum irrisit istos natura, qui quo tempore natatura in aquis omnia erant minati,serenißimi ut si quando antea fulserunt soles, & uer fuit omnium amœnißimũ. Iam ut nos eluuionem unam terrarũ ostendimus,proferant ipsi uel alteram,uel exustionem terrarum quampiã. An uerò nulli erunt tanto malo superstites, an ne aliqui? Si nulli, quomodo reparabitur humanum genus nullo semine? hoc difficilius erit explicare, quàm mundum non esse conditum. Sin aliqui,hi certè de suis maioribus, de artib. atq; ingenijs

nijs illorum posteros edocebũt. quod & fecit Noē, qui posteritati suæ mundi exordia usque ab Adam ipso patefecit. Etiam si hi qui remanserũt, ignorarẽt eas artes; certè fuisse eas non poterant ignorare, & hoc saltem tradidissent posteris. Quid, quòd literarum usus, quem necesse est in mundi æternitate æternum fuisse, non siuisset uitæ mores ac consuetudines ignorari. ex quarum tamen narrationibus apparet, mundum adhuc nouum ac rudẽ fuisse. Conchas marinas dicunt longißimè à mari repertas: Mela & Ouidius id tradunt. Quid inde colligitur? mare illic fuisse aliquando. Quid tum? Prætereo, quòd in montibus possunt fieri crustæ aliquando conchis similes, & quòd illæ potius sunt diluuij de quo sacræ loquuntur literæ uestigia atq; indicia. Quid uerò sequitur, etiam si mare demus illic fuisse aliquando, ubi nunc agri ingentes à mari procul reducti? an hoc arripiẽt pro argumento æternitatis mundi? quasi uerò non quotidie hoc uideamus in Galliæ huius Belgicæ æstuarijs contingere. Quid, quòd terræ motibus sæpe est factum, ut ingentes amnes exaruerint, conciderint montes, ex quorum ruinis repletæ sunt ualles, alibi uerò montes subito extiterunt. Requiruntur hodie montes, fontes, amnes, urbes, maria, quæ ueteres in mundi descriptione posuerunt. nec est opus ad tantam mutationem seculis infinitis, una uel altera

H 5 ætate

ætate contingunt. Quærunt tamen de nobis isti, si Deus ante mundi fabricationem æternus fuit, quid agebat immensa illa æternitate? quid moliebatur rerum? quid ei derepente noui accidit, ut quod nunquam antea nouam mundi molitionem susciperet, cur non antea multis seculorum millibus mundum protulit, cur non pòst. Maximum additur impietati & falsis opinionibus robur, si homini ad confirmandum negandum'ue quicquid libuerit, satis est contrariam rationem non assequi, aut non inuenire. Tu ergo quia tantum diuinæ uoluntatis mysterium non capis, ilico in aduersam transibis partem, ut eundem habeant limitem ueritas & ingenium tuum, quodq́; indignius est in rebus diuinis. Non est fas homini causas & rationes scrutari, quibus Dei uoluntas uelut adducitur ad agendum: nam scrutator maiestatis, ut inquit Sapiens, opprimetur à gloria: sed uelle & parêre & adorare quicquid illa iusserit. Verum hoc tamen quod in præsentia à nobis quæritur, non relinquemus dubium & alligatum, ne homines queruli & iniquè suspicaces deesse rationes putent ueritati, quas illorum quæstionibus opponat, tametsi deesse nobis quis posset mirari. Quòd nō intelligamus diuina, ea præcipua causa est quòd de Deo sentimus nimis humanè, & illius tempora metimur ut nostra, & cōmotiones animi adiun

gimus

gimus ut nostris principibus, & indigẽtia uel necessitate premimus. Nisi quis enim se ad consideratio-nẽ erexerit æternitatis, ut illam uniuersam quatenus fieri potest cõplectatur cogitatione ac mente, impiè in multis sentiet, & nõ dignè ad illã sempiternã maiestatem ac naturam. In æternitate nec prius est, nec posterius, nec antè nec pòst. omnia sunt, nunc etiã multo magis quàm explicari sermone ullo humano potest: quin etiã hoc nostrũ Est uix Deo cõgruit, ut Plato affirmat in Timæo. Qui hoc ergo in animo suo reputat, nõ habet quod tẽpus ut durationem ullam in æternitate partiatur, ut quædã sint antè, alia pòst: sicut in uacuo illo immẽso atq; incõprehẽsibili quod est extra mundũ, neq; est hic neq; illic. Nanq; ad eundẽ modũ quæri possit, cur hic potius mundus positus quàm alibi? hæ nanq; loci & tẽporis distinctiones in mũdo sunt solo, & cũ mũdo genitæ, antè aut extra illũ nullæ sunt. Quod uerò quæritur, quid agebat antea? idẽ rogari posset, quid agit Deus extra mundũ? Nõ erat antea, sed si quod antea, tu imaginaris homo in tẽpore genitus et uiuẽs. Agebat ante mũdum, & sine mũdo, quod nunc cũ mundo, in sua fœlicitate seipso contentus, & sufficiens, plenus bonorum omnium, & ab æterno constituit mundum procreare, atque ea condere quibus beatitudinem communicaret suam: sed tunc, non antea, nec post,
quia

quia sic illi est uisum. Quòd si nos uix aut nullo penè modo quæ ab illo sunt condita intelligimus, quomodo rationem uoluntatis eius capiemus autequam conderet, sed iam in illa reuoluimur Dei æternitate indigna. Et mundum ab æterno esse compositum ac constitutum magis defendebatur olim philosophorum concertationibus, quàm persuadebatur populo. Simul primum Christus aperuit quis creasset, quando, quomodo, id continuò ab uniuerso est humano genere receptum, non Christianis solùm, sed Iudæis, Agarenis, etiam philosophis de mundo. Facit ad Dei magnitudinem, scire mundum esse à Deo aliquando constitutũ, ut intelligamus quid & quantum sit, quod ille poßit agere. Quis enim potentiam illius queat expendere in æternitate? quæ æternitas uires autoris abscondit, quasiq; obruit. Quid, quantum, quatenus, quomodo fabricatus sit singula, latẽt omnia hæc in æternitate uastißima altitudine demersa, nec quantus ipse per se esset satis iudicari posset in æternitate operis. Pertinet quoq; ad Dei bonitatem, existimari aliquando conditum, ut intelligamus quemadmodum se uoluerit communicare. Nam in æternitate neceßitas quædã includitur, quæ præcium bonitati detrahit. Aristoteles, quum mundum æternum affirmasset, Deum supremo affixit cœlo naturaliter operantem, pressum neceßitate, ne quid ali

ter

ter poßit agere, quàm ſicut agit, ut fata & leges non ipſum minus quàm res alias aſtringant, & ſit quod Poëtæ dicunt,

Fato ſtat Iuppiter ipſe. & Lucanus:

Se quoq; lege tenens, & ſecula iuſſa ferentem.

Adimit Deo Ariſtoteles id quod in entibus ratione atq; intelligẽtia præditis eſt optimum, libertatem: & ex principe mundi facit miniſtrum naturæ, cui in agendo ſeruiat. At uerò ubicunq; ſunt actio naturæ & uoluntatis, potior ſemper atq; antiquior eſt uoluntaria: ut in homine. At tantus rerum ſcrutator quod potius eſt & melius Deo detrahit, cogitq; in ordinem, non ſaltem à ſeipſo admonitus cum politica ſcriberet, regem non eſſe legibus ſubditum: quam ſententiam à iure & conſtitutione iuſtitiæ, ipſe idem acuta ratione quare id fieri oporteret communiuit. Quòd ſi par eſt humanum principem ignorationi, imbecillitati, mutationibus ſubditum, non teneri legibus, quãto minus decet illũ teneri ſapientiſſimum, omnipotentem, & in bono immutabilem? Iam quòd ſepſit neceßitate, abſtulit ab eo cultum omnem, charitatẽ, gratiam. Quis enim ei quicquàm debeat, qui quæ agat, non poßit aliter agere? quis igni habet gratiam, quòd carnes coxerit, & aquam feruefecit, aut aquæ quòd nos humectarit ac refrigerarit? naturalia ſunt eorum opera, nec poſſunt aliter agere.

Coco

Coco & ministris gratiam habemus, qui quæ poterant non præstare si libuisset, præstiterunt tamen nostra caussa. Si quis Deum illum Aristotelicum imploret atq; oret supplex, ut quid uel tribuat commodi uel auertat damni, quid censetis illum responsurum? Tu uerò frustra consumis tempus & uerba, qui mihi supplicas. Non enim ea quæ tu poscis, in manu mea est tribuere, legibus definitis præfixisq; uado, nec minore premor necessitate in agẽdo, quàm tu in patiẽdo. Si quæ largiar, proderunt tibi, utere: sin secus, fer tu necessitatem tuam æquo animo, sicut ego fero meam magno. O' sortem natura & maiestate Dei indignam. Et cæteris quidem mentibus inferiores cœlos Aristoteles attribuit: Deo uero summo, præpotenti, immenso octauum, hoc est supremum, eam illi quasi prouinciam delegauit, quàm inæquali proportione? Quanto enim maiore interuallo excedit Dei natura reliquas mentes, quàm opus Dei opera aliarum, & orbis Dei orbes reliquos? Quod nec poëta Homerus non animaduertit, qui Iouem suum facit denunciantem reliquis dijs omnibus, ut si restim è cœlo demittant, è qua dij omnes pendeant, se unum tracturum in cœlum restim cum uniuersis dijs. Sed ab Aristotele libens quæsierim, si mentes cœlorum motrices sunt finitæ, quomodo mouent tempore infinito, quandoquidem sempiternus

ternus & fuit mundus, & erit posthac? Sed hæc magis ad philosophiæ disputationem pertinent, quàm pietatis, sicut illa de numero mentium. Dicat aliquis forsan, Quid uos? num non Deum ab æterno statuisse omnia affirmatis? ergo aliter non possunt euenire. Statuit quidem, uerum liberè, ut hoc posset agere & diuersum. Hic est quæstio de fato & necessitate. Si enim ille facit, omnia necessariò euenient. nam quis poterit mutare? si præuidet, necessariò euenient, alioqui falletur: nihil ergo est medium, ut Cicero concludit in secundo de Diuinatio. Hæ opiniones de fato & fortuna & necessitate adeò sunt in tota gentilitate uariæ ac pugnantes, ut quid dicendum de illis aut sentiendum sit, non possis elicere. Vulgus aliter sentit, quàm poëtæ, hi aliter quàm philosophi, isti inter se discordes. Democritus necessitate censent omnia euenire. Peripatetici idem propè aiunt. casum enim & fortunam non rerum esse, sed nostrarum actionum ac deliberationum. Plato necessitatem ponit, & fatum, & casum. Stoici non admodum ab hoc discrepant. Epicureis fortuita placent omnia. Facile in tanta discordia magnam uersari ignorantiam deprehendas, & alij alios suis telis cōfoderunt. nimirum quæ esset Dei natura & uis ignorabant, idcirco tantis in tenebris alios alias uias esse ingressos, mirandū non

est.

est. Nos uerò Deum ostendimus autorem esse uniuersorum, & liberè actiones suas obire, & exequi: tum esse sempiternum, in cuius æternitate si quis more nostro, ut dudum explicabam, fuisse aut fore contempletur, in multos & graueis errores incidat, necesse est. Neque enim est in illo aliud quàm solum esse, & uix illud ipsum. Quocirca omnia sunt Deo præsentia, nec egit aut aget, nec uidit aut uidebit, aut præuidet, sed agit aut uidet, ne quis semel illum iußisse arbitretur, deinde se posuisse curam, quam in naturam cœlorum & elementorum reiecerit. Qui ad hanc se cogitationem atq; intelligentiam non sustollit, nec cogitet quidem de fato aut de prouidentia Dei, aut uerbum omnino faciat. nam perniciosum hoc ei fuerit, si humana mensura, aut etiam angelica Deum uelit metiri. Et quandoquidem ille agit omnia siue solus, siue per instrumenta, minimè tamen necessaria, quid aliud potest esse fatum, aut fortuna, quàm eius uolũtas, quæ naturam rebus statuit? Sed urgent odiosius: Atqui ex hoc ipso fit, omnia necesßitate euenire. Necesßitas autem uel est id quod nulla prorsum ratione fieri aliter potest: ita nihil naturale, nec solem oriri, nec cœlos uerti est ex necesßitate. sed ea tantummodo quæ sunt Dei, ut esse illum bonum & beatißimũ & æternum. ostendimus enim ipsum liberè in suo uersari opere, &

poße

posse aliter agere, si sit collibitum. Vel necessitas est id quod ille iussit, definiuitq; in ordine naturæ ac cursu, quæ sic semper solēt procedere, & perpetuis naturæ caussis constant. ita cursus hic naturæ necessarius est: mutatur tamē, etsi rarò, at nonnunquā, ut solē sistere, mortuū resurgere, lucē rursus eum aspicere cui sint oculi effoßi. Necessitas etiam est in eo quod aliter nō solet euenire, etiā si poßit, ut non ningere sub æquinoctiali. Adde huc necessitatē conditionis: ut sit homo, habere rationis facultatem. Necessitas quoq; naturæ gemina est: altera simplex ex prima constitutione, ut solem uolui in zodiaco: altera ex caussa, quum caussa parit caussam, uelut delassari qui ualde laborarit, irasci eum cui sanguis efferuescat. In ordinatione naturæ uoluntates nostræ liberæ sunt, ut cogi à nulla omnino causa poßint, non ab his inferioribus, nec à cœlis ipsis, quia origo nostra excelsior est, sicuti mox disseremus. Et loquor, tanquā cœli agant regantq; hæc inferiora. nam quidam hoc aiunt. contrà alij significare solum, sunt qui neutrum: quæ disputatio non est huius instituti. Itaque cogi non possunt mentes à caussa inferiore ipsis, licet poßint incitari & sollicitari, ut à corpore ac sensu. Libertas uerò nostræ uoluntatis ipso experimento ostenditur. quam ad rem pertinet uis consultandi & eli

 gendi,

gendi, quam Aristoteles iure quasi superuacaneam damnauit, si non sit libera humana mens. Nec esset ulla seruitus maior aut grauior quàm animi humani, si non haberet imperium in eo quod est propriè ipsius, nempe in intima uoluntate. Non enim tam est seruire nihil poßidere in fortunis, nihil habere iuris in suum corpus, quàm non habere in uoluntate. Qui mœror, quanta desperatio, si nos teneri & alligari nodis insolubilibus crederemus, ut non essemus quales uellemus, sed præpediremur plagis neceßitatis, ut belluæ: quibus hoc molestum non est, quia non intelligunt. & ex hominibus quo quis ingenio & iudicio minus ualet, hoc alligatiorem habet uoluntatem, minusq; libertate utitur, sed fertur plerunque, raró ipse sua sponte ingreditur. Quapropter uoluntas nostra ex neceßitate naturæ, hoc est certis constitutisq; naturæ legibus libera est, & liberè se huc applicat, uel in diuersum. Itaq; multa eueniũt, quæ possent nõ euenire: quæq; solent euenire, neutra sunt, uel indifferentia. Falletur, inquiunt, Dei sciẽtia & prouidẽtia, si quid homo agat quod poßit non agere. quippe si Deus uiderit nauigaturum Paulum cras, is uerò non intret nauim, falsus est Deus opinione sua: imò uerò falsus est, quisquis futurũ attribuit Deo. Non enim uidet Deus aliquid euenturum, sed iam

esse.

esse. Quo fit, decipi ac errare ut nullo poßit modo. nec continuò ex neceßitate id euenit, utique non magis quàm quum te deambulantem cerno, aut neceßitatem ipse tibi adfero, aut tu mihi deceptionem. Deambulas tu, & potes quiescere, & utrunque Deus intuetur, nempe actum tuum & potestatem. Nec quia prædixit Christus fore aliquid, ideo contigit: sed quia futurum nouerat, prædicabat. Hæc quum ita se habeant, nihil profectò est in rebus fortuna. nectuntur enim caußis caussæ, nec quicquam accidit sine ulla caussa. Nos uerò ex caussarum ignorantia fortunam finximus, sicut quod euentus rei aliquis non erat nobis destinatus, casum: ut fodientem incidisse in thesaurum. caussa enim fuit, reconditum illic fuisse thesaurum, & me ligonem aut palam in eum impegisse. Nam & quæ à nobis proficiscuntur, quæ uoluntaria nominamus, caußis carent, nempe nostrum uelle. hoc uerô aliàs magnas, interdum & graues, nonnunquam leues, sed aliquas tamen non necessarias, uerùm quas uoluntas tanquam sibi expedientes approbat, quum poßit diuersas, aut etiam aduersas. Preces etiam fiducia erga Deum quantum proficiant, intelliget liquidò, quisquis ad ueram Dei considerationem se sustulerit. ille enim in statuendo rerum cursu pias preces multis

pòst annis futuras, iam cernit præsentes sibi: ideóque accommodat ad eas non pauca, quæ rogatum iri ab se amicos suos uidet. Mutantur quoque ad preces ea quæ ex naturæ caußis erant sequutura, quemadmodum in Ezechia contigit, rege Iuda, cui quòd naturales caussarum progressus mortem minabantur, dictum est à propheta Dei, Morieris, & non uiues. sed is decursus naturæ ad regis preces mutatus est, & mutaturum se Deus præuiderat, & non tum moriturum regem, id quod in serie rerum posuerat, sed quasi diuerticulum à trita atq; usitata naturæ uia.

QVAE FVERIT CONDENDI mundi caussa, & de spiritibus.

QVi magnitudinem & sapientiam Dei, maiestatemq; illam Dei immensam consideret, tum corporum utilitatem, sordes, abiectionē, eaq; sola inter se conferat, quo magis ea uersarit et compararit, eo minus caussam inueniet condignā, cur conditus sit à Deo mundus tanta solertia, tanta molitione, tam uisendo atque admirando opere, quid aliud in eo reperiet quàm uanitatem meram? Sicuti duo sapientißimi homines exclamarunt, Solomon & diuus Paulus. Maior ergo aliqua & Deo dignior erat caussa, quæ illum ad talem adduxit structuram. Nempe quod quum esset

optimus,

optimus, uideretq́; se beatißimum, uoluit eam beatitudinem communicare alijs. Natura nempe boni est, ut se diffundat & impartiatur multis. Præbet ergo sese Deus ad bonitatis & beatitudinis participatum uniuersis entibus, quantum cuiusque uis & capacitas capere ac sustinere potest. Sed communicatio rerum uita carentium prætenuis est, adeò ut nulla esse uideatur: quæ autem mutis animantibus, exigua & leuis, & in qua exprimi atq; apparere non queat tantæ beatitatis communitas. Alia ergo procreasse illum est necesse, capaciora suæ felicitatis atque aptiora, quibus se uerius tribueret ac plenius, & in quibus imago existeret illius tanti boni expreßior ac manifestior. Dei beatitudo nihil est aliud, quàm ipse Deus. neque enim ita est ea consideranda, ut quam in hominibus beatitudinem appellat uulgi ignorãtia, pecunias, posseßiones, amicos, patriam, decus, quæ extra beatũ sunt. neque beatus esse Deus potest re ulla ab ipso aliena, ut per se non esset plenus perfectusq́;, sed per accessum rei alterius. Quòd si ipse est sua beatitudo, seipsum communicando, communem facit sortem illam suam & conditionem felicißimam. Communicatio autem hæc fieri non potest partitione aliqua, quam Deus nullam habet. unus est enim simplex, absque omni prorsum mole. commu-

nicat igitur, quum sibi adiungit & applicat, ita ut in se qui est infinitus absorbeat, ut sic loquar, & unum secum reddat. Tum enim simillimi effecti naturæ ac conditionis diuinæ, quasiq; deificati, uerè participes fiunt felicitatis illius inæstimabilis. Et quoniam quidem non est Deus corpus, nec molem aliquam habet, uel magnitudinem, non tangitur per partes, nec adhærere quicquam parti alicui potest, in quo nullæ sunt partes. Condidit ergo entia idonea huic coniunctioni, seu unioni uerius. Vnionem hanc facit similitudo naturæ, quæ duplex est: in essentia, & in qualitate: in essentia, ut simplicia sint & spiritalia, quemadmodum Deus ipse: in qualitate autem, ut eam habeant qualitatem, quæ maximè & arctißimè spiritus coniungit, & facit unum. Corpora quidem multis modis uinciuntur, spiritus autem uno tantum, nempe amore: quemadmodum uicißim odio distinguuntur & disseparantur. Et entibus quæ erant amatura, rationem & mentem dedit, unde amor & charitas nascitur. nam quæ est brutorum charitas, cæcus est potius impetus, quàm certa & iudicio destinata beneuolentia. Explicemus singula eorum quæ proposuimus, paulo diffusius. Congruebat res condi spiritales, ut creationis circulus ab spiritu Deo per corpora rediret ad spiritus

qui

qui Deo coniunguntur atque uniuntur. Tum ubi erant tenuißimæ ac confusißimæ opificis imagines, par erat edi alias expressas, et quasi ad uiuum effictas, quæ sunt spiritales, & ratione præditæ. Etenim igni huic maior est cum igne altero similitudo, quàm cum suo ipsius calore. Similitudo autem diuinæ mentis duplex est: altera Dei in æternitate sine mundo, altera eiusdem mundum gubernantis. illam angeli referunt incorporei, hanc humani animi corpore uestiti, cui præest. Angelis cœlum attribuit, dignum locum illa excellentia. hominibus, quàm diu in corpore agunt terreno et corruptibili, locum illis congruentem, nempe terram, quoad reparetur atque instauretur spiritalius & Deo dignius. Omnia deprehendimus horrere & torpescere, nisi habitentur, atque excolantur. Annotare est in omnibus mundi huius partibus uitas esse positas & constitutas, non dubium quin & cœlis uitas quoque attribuerit author naturæ, à quibus habitētur tanto præstantiores alijs uitis, quāto locus est amplior ac præstabilior. Deo uerò nihil opus est cœlo, nec ullo loco, felicißimo in seipso et perfectißimo. Nec esset causa congruēs extēdendi supra nos cœli tāti operis, quod uidēdo et contēplando exatiari non possumus, si nullus es esset eius alius usus quàm ut his reculis inferiori-

bus seruiret, gignendis pluuijs, uentis, tempestatibus, frugibus, atque eiusmodi. rei certè maiori & excellentiori tanta & tam speciosa moles est parata: angelis scilicet, & animis nostris, item corporibus nostris puris & defecatis per renouationem uniuersitatis mundi. Non esse ergo res alias quàm quas usurpamus sensibus, omni profectò mentis iudicio repugnat. Nam si Deus est author horum, non est opus dignum tanta potentia & sapientia. sin rector, non est hoc regnum illius maiestati congruens, & condignum. Vel ipse intuitus cœlorum abundè testatur, non seruire tantam pulchritudinem huic deformitati, nec humilitati excellentiā. Nos quoque ipsi ad utrum mundorum spectemus, in promptu erit iudicare, si quis animum aduertat. Sunt enim sensus ex hoc mundo corporali, mens autem ex illo spiritali. Ostendunt hoc appetitus, cognitio, & delectatio. Sensus expetunt, cognoscunt, delectantur ijs solis quæ materia sunt et corpore uestita. mens autem ad ea semper fertur, quæ nuda sunt molis: in ijs libenter uersatur, eorū cognitione & quasi usu delectatur magnopere, quod uidere est in præstantibus & generosis mentibus. Nam quæ in peiorem naturā degenerarunt, non præbent indicium ingenij, & naturalis suæ qualitatis: quemadmodum in natura uel belluæ

cuiusquam,

cuiusquam, uel stirpis, uel radicis, uel floris, uel fructus inquirenda & peruestiganda, non facimus censuram ex ijs quæ in deteriorem conditionem degenerauerunt, sed quæ in illa sunt nota perfectissima. Ex horum etiam duorũ sensus mentisq; comparatione licet colligere, quanto est incorporeus mundus excellentior. quàm enim humilia & abiecta sunt crassa hæc, circa quæ sensus occupantur? quanto altiora & nobiliora, quibus mens ornatur? Quæ opes sunt illæ nostri ingenij, collectæ ex mundo spiritali, & quidem tenuiter ac malignè, tanquam aquæ pluuiæ guttatim destillantes? quid fiet quum ex pleno & uiuo gurgite hauriemus? Declaratur quoque mentem nostram non hinc esse, sed è mundo incorporeo, quod in hoc corporali posita tanquam in loco alieno, non potest quiescere, semper aliquid desiderat & requirit, uelut deserta & destituta: intelligit sibi deesse aliquid, sed ignorantia & tenebris huius corporis ac mundi obstupefacta, quid illud sit non assequitur, quoad lux ei admouetur aliqua quæ caliginem illam discutiat, & ignorantiam edoceat: tum demum se totam ubi sit, unde uenerit, quò tẽdat spectetq;, recognoscit, & magna hæc sublimia admiranda tanquam cognata sibi intuetur, ad quæ sensus non modò non penetrant, sed tanquam fabulas, & rem im

poßibilē aſpernātur ac deridēt, quoniā eò nō poſſunt ulla ui aſſurgere. non aliter q̃ ſi leonibus, aut urſis, aut lupis, aut alicui brutorū nationi daretur loquēdi facultas, & ſermonis aliqua intelligentia, ſi quis in eorū cœtu de rebus hominum, de eo quod mente iudicio ratione conſequūtur & conficiunt, diſſereret, irrideretur, ac reijceretur tanq̃ fabellarū incredibiliū confictor, nimirū à metiētibus homines ex ſeſe. At ſpiritus et angelicos & humanos amore coniūgi Deo, ſeu potius unū cū illo fieri, id uerò exiſtimarit quiſpiā tale eſſe, quale quū medicorū quidam ad curationē morbi difficilis ac penè deplorati, iubēt nos herbas aut oſſa animantiū ab extrema India uel Scythia petere. Quomodo uniētur tā diuerſa, angelus & deus? & quod plus eſt, homo & deus? dicet aliquis. Cæterū deus non ideo à nobis procul abeſt, quia non cernitur, quia in cœlis dicitur habere ſedē ſuā: ille aūt re uera ubiq; eſt præſens, atq; adeſt: nec minus eſt cuiq; noſtrū intimus, q̃ anima ipſa qua uiuimus, atq; etiā penitior. Neq; uerò nobis tantū eſt præſens, ſed cœlis, ſideribus, elemētis, arboribus, animantib. quippe qui eſt magis uita cuiuſq; & eſſentia, q̃ animæ uel effectiones, per quas quicq; eſt id quod eſt. Nihil ergo loci interuallū obſtat. Ratio autē connectēdi ſpiritus, & nodus aptißimus eſt amor: ſicut uicißim re

ſoluendi

ſoluendi & diſcindẽdi, odiũ. Omnis enim facultas quæ cognoſcit, ob hoc ipſum cognoſcendi uim eſt nacta, ut ſi quid iudicarit eſſe bonum, appetat & ſequatur: ſin malũ, auerſetur et fugiat. quæ diffuſe ſunt in amoris natura explicita: non enim ſunt loci huius. Appetitio hæc boni, uocatur amor: mali aũt auerſio, eſt odium. Quæ expetimus, aſſequi uellemus, ut coniũctio illius deſideriũ noſtrũ impleret. quæ odimus, ab illis uellemus fugere, ne per præſentiã illius torqueremur. Amor ergo applicandi & connectendi uim habet. quod non tantũ in hominibus, ſed in feris quoq; ipſis animaduertimus; quæ ſobolẽ ſuã diligũt, nollẽtq; ab ea diſcedere. Feræ beſtiæ, in ſyluis & ſolitudine natæ atq; educatæ, hominẽ, quia metuũt, tanq̃ ſibi noxiũ oderũt: & quia oderũt, defugiũt ac deuitãt. cicures aũt, ut feles et canes, quia nos diligũt, uerſantur inter nos placidè: & ſi quò recedamus, ſequũtur. Homines etiã quid coniũgit, q̃d detinet, niſi amor? q̃d ſeparat, niſi odiũ? ita ut abſentiã inſtar mortis eſſe ducãt. quũq; abſunt, quantũ poſſunt efficere, reducũt ſe in præſentiã memoria, literis, mẽtione: et quem odimus, de eo non libẽter meminimus. Sed hominis amor q̃ ratione eſt prææditus, lõgè diuerſæ eſt rationis, q̃ brutorũ. horũ enĩ charitas uel ex impetu eſt quem natura indidit, uel ex delectatione ſenſuum.
&

& in hominibus qui non aliter uiuunt quàm belluæ, amicitia amorq́; omnis ex eodem fonte manat, nempe sensuum, absque iudicio rationis. Qui uerò amor ex consilio & mente oritur, ex eo bono trahit originem, quod mens iudicauit esse tale. ideo liber est amor, & scit quid amat: & quum amico suo fruitur, nouit quantum est quo fruatur, et quale: nec est ulla satietas, ut in sensu. Iam amor mentis ut est in intimis, ita ad intima amati penetrat. amor sensuum exteriore hac facie est contentus, sicut in mutis animalibus: nec quale quidque intus sit considerat, nec alijs uult coniungi quàm externis, non intimis. Ideo canes, feles, & homines aspectu tactuq́; acquiescunt. Mentis autem amor ad unionem ducit. uellet enim amici animus in amicum immigrare. Scienterq́; ficta est à uiro sapiente fabella, Vulcanum reperisse amicos duos, qui optimè inter se cuperent. eo amore delectatum Deum, obtulisse illis quicquid optassent. illos respondisse: O Vulcane, tu qui faber es deorum, fac ex nobis duobus unum prorsum. Aristoteles acutè amicum amico alterum ipsum esse dixit. Huiusmodi charitas est coniunctioni cum Deo & beatitudini illius idonea, non charitas sensuum. Primùm rationem, mentem, iudicium, consilium Deus largitus est spiritalibus naturis, per quæ intelligerent

quod

quod tandem esset ueré suum bonum, ut illud expeterent, expetitum sequerentur, & cuperent cum eo copulari atque uniri: ad quod sequitur æterna beatitudo. quam adepti, scirent quantum essent assequuti, & ueré fruerētur cnniunctione Dei. nam ubi non est hoc iudicium, nec ratio atq; expensio tanti boni, quæ potest esse beatitudo? Quid, quòd beatitudo illa quum sit Dei incorporalis, non congruit solis sensibus, qui corporalibus solum capiuntur, sed mentibus: & amor qui efficit unum, is demum est qui spiritus beatos reddit, nempe unione cum beatissimis, in qua redeunt ad illum spiritus eadem uia qua erant profecti. Amore scilicet impulsore nos condidit, amore reuocat ac reducit, amoris ianua ab illo exiuimus, eadem ipsa est reuertendum. Nam gignendi mundi caussa non fuit aliqua indigentia authoris Dei, sed copia, affluentia, diuitiæ summæ & incredibiles: quòd quum se beatissimum uideret, bonitas adduxit eum, ut conderet res illius beatitudinis: quo in opere & bonitas apparet communicantis sua, & amor erga illa quibus tanta bona statuit largiri, haud secus quàm declarat mater charitatem erga fœtum quē gestat in utero, quum illi parat crepundia, nutricem, cunas, ludicra, & alia quæ ætati illi censet conducere. Amor autem creationis patefit in con-

serua-

ſeruatione. quæ enim non amaret, neque conſeruaret. uoluntas illius omnipotens, & creatio eſt, & conſeruatio. Aliquid horum procul aſpexerūt uetuſtiſsimi ſapientes, Mercurius, Orpheus, Heſiodus, Parmenides: qui amorem antiquiſsimum dixerunt eſſe rerum omnium, à ſe ortum, conſultiſsimum, & locatum in ſinu Chaûs antequam mundus conderetur. cum quibus Plato conſentit in Timæo, & in Conuiuio. Habemus connexionis & coadunationis rationem ac modum. eam uerò nos poſſe conſequi, argumento eſt qualitas ipſa & conditio mentis noſtræ, quæ ita eſt facta & informata, ut naturaliter in bonum & pulchrum feratur: qui motus, ut dixi, amor nuncupatur. Quòd ſi data eſt homini intelligentia Dei obſcura quidem & maligna, ſed aliqua tamen, cognoſcit utique nihil cogitari poſſe pulchrius, præſtabilius, maius, melius. Ergo in eum qui talis eſſe iudicetur, accenditur ſtatim amor. nam ſi has noſtras leues & dilutas uel probitates, uel formas diligimus, quid de fonte, de origine, de copia decoris, bonitatis, ſapientiæ, potentiæ infinita exiſtimandum eſt? Hunc ſi amat, coniungi profectò cum eo cupiet. id uerò ſi aſſequi nulla queat ratione ac uia, non ſuperuacanea tantum fuerit eiuſmodi cognitio, ſed moleſta quoque & acerba. Quorſum attinet gladium

ad ſcindendum diligenter exacuere, ſi nihil poteſt ſcindi? Quid famelico aut ſitibundo edulia uel potiones proponere, tanquam Tantalo, quæ non ualeat attingere? Tale eſſet hominem condi cum intelligentia, & ex eo, deſiderio æternæ felicitatis, ſi peruenire ad eam non poſſet, quid foret aliud, quàm eum crudeliter eludere? monſtrare quæ expetat bona, & in quæ toto niſu feratur, arcere tamen à poſſeßione & uſu illorum. Beſtijs quòd eſt datum illis bonis frui, ideo nec deſiderare, illis ſe bonis carere non ferunt grauiter, ac ne intelligunt quidem. Illud porrò animaduertiſſe operæpreciũ fuerit, nos & per calorem eſſe in utero matris paratos huic luci ac uitæ, & in ea per calorem uiuere ac conſeruari, & per calorem ad alteram illam redire: ſed ut hæc uita eſt corporalis, per calorem hîc corporalem, ad alteram uerò quæ ſpiritalis eſt, per calorem mentis. Homo à Deo prodit per amorem, admonetur, ut ad eum ſe conuertat luce adhita. Si id faciat, accenditur poſitis ob oculos tantis bonis. accenſus autẽ, toto niſu illuc fertur, ut uniatur. unitus, fit beatißimus, quia uelut Deus quidã. Conuerſio eſt amoris ortus, illuſtratio eſt amoris alimentum, accenſio eſt amoris incrementũ. ſequitur actio animi ipſius in expetendo, in unione uerò eſt abſolutio bonorum omnium.

DE

DE SPIRITVVM immortalitate.

SEd quando ſpiritus omnes ad ſui cognitionem & amorem, indeq́; ad unionem & participatum ſempiternæ ſuæ felicitatis Deus condiderat, immortales quoque eſſe uoluit, quæ eſt in beatitudine illa non exigua gaudij pars, ſcire ſe nunquam nec bona illa ſibi defutura, nec ſe illis bonis. Nec fas erat, ut qui ſemel ad tantam unitatem coniuncti eſſent cum Deo, amplius ab illo ad interitum diuellerentur, qua affectione uniuerſa penè dilueretur beatitudinis lætitia. Creauit ergo Deus mentes ſui capacitates immateriatas, ne quid haberent inimicum aut contrarium, cuius uiolentia perimi poſſent, niſi idem ille Deus uellet, qui procrearat. quemadmodum Plato loquentem inducit Deum ſupremum dijs minoribus atque inferioribus, quos ipſe procrearat, futuros illos uoluntate ſua æternos: quæ uoluntas Dei maius ſit uinculum ad eorum perpetuitatem, quàm illa quibus eſſent quum gignerentur connexi & colligati. Eadem eſt humanæ mentis conditio & natura, quæ non ut reliquæ brutorum animæ cum ſuo cadit corpore, ſed proprio ac peculiari munere ad æuum eſt immortale à Deo condita mens ac ſpiritus, ut ſuperiores illi cœleſtes. Sed hæc tamen diſputatio moleſtior

eſt

est facta, atq; intricatior, ex hominum partim ignorantia, partim malicia & prauitate, qui omnia corporis sensibus metientes, induxerunt animum nihil credere, nisi quod sub illos caderet. Alij delicijs immersi ac uoluptatibus, omnia cuperent cum illis pariter concidere, hoc est cum corpore, nec esse ullum iudicem, qui uitæ huius rationem à nobis reposceret. Sed nos quando locus hic in uniuersa uita & pietate, immò in hominum beatitudine aut extrema miseria tanti est momenti, fusius paulò eum prosequemur: neque est attingendum leuiter, quod periculosum est non perfici. Nec pigebit me disputationem integram in libris de Anima à me tractatam, hic retractare. Si solis sensibus habetur fides, & intra illorum limites concluduntur omnia, ut quibusdam uidetur nimis crasse de rebus statuentibus, nec animas tribuemus mutis animantibus, quippe quas nec cernimus, nec sensu ullo percipimus: neq; effectiones siue formas esse in rebus naturæ censebimus: nihil deniq; præter molē, quam aspicimus & attrectamus. quod est disciplinæ omni contrarium, tum ab omni iudicio humanæ mentis uehementer alienum ac abhorrens. Parui pueri si uideant armatū patrem, postea ea ipsa arma constituta recta in stipite, existimant esse eundem ipsum patrem, adeunt, colloquuntur, et non moueri ac respondere admirantur, terrentur, in

dignantur, deniq; etiam in fletum prorumpunt. Pueri ijdem, & homines fatui, pictas imagines in tabula uel tapete uiuos esse homines iudicant, & ad loquendum prouocant, & ad epulas inuitant, & de cibis offerunt ut edant. Idem iudicium est bestijs, ut ficta et simulata pro ueris accipiant. Alios quoq; fallit circa hæc communis loquendi forma. Nam ut populus est sermonis dominus, et ducitur magis sensib. quàm iudicio mentis, fit, ut ex præscripto sensuum loquamur. Itaq; picturam hominis, & cadauer hominis, hominem dicimus: & iam multi eum uestitum qui totum corpus amiciat eum ipsum uocant qui uestitur, et iacere illum quum iacet uestitus. Verum qui in statuendo de abditis rebus sensibus tantum ducuntur, ab infantibus & morionibus nihil distant, ne dicam à beluis, qui corpus hoc torpens ac brutum hominē esse aiunt: & quum cadauer proiectum aspiciunt, nihil fuisse aliud hominem suspicantur, tametsi oculi & sensus isti corporei, quomodo aliquid in clauso loco deprehendunt latêre, nisi ex ijs quæ foràs prodire conspiciunt? ut ignem ex fumo, animans ex uoce, morticinum ex foetore. Quis uerò non annotat, quantum sit inter hominem et brutum interualli ut inferiora alia prætereā. Homo tot artes manu exercet, tam uaria profert, tot opera admiranda magno ingenio inuenta & exculpta: uagatur mente per naturam

turam uniuersam, habet rationem & sermonem, in quis omnibus diuini ingenij uis quædam atque imago elucet. Quòd si hominem propter similitudinem corporis parem in nascendo & moriendo facimus beluis, necesse est, ut propter mentis tantam tamq; euidentem differentiam faciamus præstantiorem. Et si renunciatur tanto bono immortalitatis, renunciendum est quoq; ingenio, rationi, menti, per quam sumus immortales: & si ea uidemus signa in homine, quæ testantur illum cœlestis ac diuinæ esse originis, consequens profectò est ut aliquid in eo insit maius ac præstabilius, quàm quod spectari posit oculis, aut manibus tractari.

Nullus, inquiūt, redit ad nos ex altera illa uita, qui nos certiores reddat, qui sit illic status rerū, quid agatur. Hoc quidē dicit uulgus, aliquid se acutū inuenisse ac protulisse existimans: sed hoc est, qualia eius ferè omnia. Trāseo quòd multæ animæ fato iā defunctæ in sua sunt reuersæ corpora, aliæ uiuentibus sunt locutæ, et aliquid eis significarūt, quæ sunt nostræ pietatis, hoc est suprà naturā. Cæterū si nullus in Indiā cōmearet, nullus ab Indis ad nos, nec India esset protinus, neq; Indis tot annorū millibus usq; ad hāc ætatē nemo ad nouū istū orbē nauigauit, nec ullus ad nos eorum, neque ultro & citro alteri de alteris audiuimus, aut cognouimus: quid mirum, si

nec inter animos corpore solutos, & nos corporeos nullum sit consuetudinis commercium? Magna quidem & uaria & difficilis inter nos & nouos istos homines uia: sed confici tamen potest, & est confecta. inter nos uerò, & cœlos, aut inferos, naturæ legib. impoßibilis. Inter corporea et incorporea nulla esse potest cõuersatio, neq; nos illorũ cõditioni apti sumus, quàm diu corpore hoc claudimur corruptibili. Adde quòd mortuorum animi maioribus uel bonis perfruuntur, uel premuntur malis, quàm ut de rebus terrenis, hoc est de nugis uacet cogitare, uel libeat. Quid, quòd nos alij nolunt reuisere, alij non possunt. Si quis in sua ciuitate factus esset magistratus, nollet utiq; ad exilij sui insulam reuerti. itaq; hic non expetit. qui uerò in carcere aut ergastulo detinetur uinctus. non potest. Sed sanè quòcunque nos conuertamus, sursum deorsum, circum circa, omnia docent, testantur, clamant immortalẽ esse animam humanam: natura & neceßitas causarum, proportio & similitudo, uita & congruentia, dignitas hominis, Dei bonitas, utilitas nostra ex illius beneficentia. Principiò rerum omnium ueræ germanæq; essentiæ ipsæ per se non cognoscuntur à nobis, abditæ latent in penitißimis cuiusq; rei, quò mens nostra in huius corporis mole & tenebris uitæ non penetrat. Ex inhærentibus & actione potißimum, quid &

quale quicq; sit, ratio nostra colligit. Nam sicuti est ab Aristotele animaduersum acutè, res omnis sic habet se ad esse, quemadmodum ad operari. eius uidelicet opera & actus qualitatem quantitatemq́; & ingenium essentiæ declarant. Primum omnium actiones ipsas animæ perpẽdamus. de quibus actionibus prima est, cognoscere: id uerò est quodammodo capere, comprehendere, concipere, hisq́; nominibus consignatur. Nulla est porrò cognoscendi facultas, & uis, quæ id cognoscat, quod proportionem non habeat cum natura sua aliquam. Cognitio enim uelut imago est quædam rerum in animo expressa, tanquam in speculo. Non potest autem reddi ab speculo corporali quod sit spiritale, aut quæ aliorum sunt sensuum quàm uisus. neque id exprimetur, quod proportione est ipso speculo maius: ut mons totus proximè admotus, nisi procul recedat, ut ex internallo nascatur proportio: neque id, quod non est ei obiectum è regione. Sensus nostri externi, nempe extensi & præditi quantitate, non capiunt quæ sunt quantitatis immunia: nec quæ molem habent ampliorem, quàm pro eorum ambitu, neque absentia. Sensus interni non capiunt spiritalia, nempe angelos & Deum. Mens ergo quæ hæc capit, cognoscit, comprehendit sola ex rebus sublunaribus, spiritus est, ut illa i-

psa: et quæ intelligit illorum immortalitatem, immortalis quoque. alioqui nullo caperet modo id, à quo infinita amplitudne excederetur. Apertius hoc ostendit, quod ex uniuersa æternitate illam, quæ immensa duratione nos præceßit, non possumus cogitatione comprehendere, & obruitur magnitudine mens nostra. hanc uerò quæ interminatis pòst seculis sequetur, facilè capimus & intelligimus: ut liquidò appareat illam uastiorem esse nostra anima, nec ullam habere cum ea siue proportionem, siue analogïam: hanc uerò alteram habere. illi non esse aptam, huic esse. Ex eodem cognitionis fonte facilè colligitur, plantarum & brutorum animas ex ui & potentia materiæ aptas instructasq; produci, mentem nostram peculiariter à Deo gigni in corpusculo supra uires materiæ ac naturæ huius. Nihil enim assurgit aut transgreditur id, à quo accipit essentiam & uires. alioqui non iam ab illo acciperet, sed à priore aut ulteriore aliquo, in quo tenderet. Sensus nostri interni atq; externi, tum belluæ, quæ illis sunt solis prædítæ, nihil cognoscunt aliud, quàm quæ sunt naturæ huius quam cernimus, non ascendunt superius. Mens nostra non contenta cœlis, syderibus, angelis, usque ad Deum ipsum peruenit: nec ulterius potest progredi. Quid hoc arguit aliud, quàm animas mutorum à natura hac progigni, supra quam

se

se non attollunt? nostram uerò à Deo supra naturæ huius potestatem? Itaque animæ nostræ contingit, quod de aqua fontana dicitur, ut tam alte assurgat, quàm descenderat, nec poßit altius. Nec aliter quàm mens nostra non modò intra Dei cognitionem sistit, uerum etiam multo inferius. Sic sensus multum infra naturæ huius opera subsistunt, neque intima illius penetrant, sed in extima semper facie uersantur. Moses in mundi originibus non obscuris uerbis uidetur hoc significasse. Nam quum alia omnia solo Dei dicto narret esse condita, ubi ad hominem uenit, non naturæ eam tribuit potentiam, ut hominem procrearet, sed Deo soli. dicit enim, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. et paulò pòst, inspirauit Deus in faciem Adæ spiraculum uitæ. per utranque sententiam & originem à Deo propriam, & animorum immortalitatem denotauit. Cæterũ ne quis in hoc fallatur, tametsi supra uires naturæ huius siue elementaris, siue cœlestis, siue angelicæ sit, animã hominis à Deo creari, naturaliter tamẽ creatur à Deo, hoc est lege ab illo ordinata atque statuta, non secus quàm alia omnia. Non enim quoties homo conditur, nouum edit Deus miraculum, hoc est præscriptæ legi uel contrariũ uel diuersum: nisi quis fortè naturæ huius miraculũ uocet, in quo nõ dissentio. ut nõ immerito

Mercurius Trismegistus, siue quis est alius, magnum miraculum esse hominem dixerit. Deus in materiam præparatam iam atque aptam immittit animam, suprà materiæ ipsius & opificis naturæ uires, sed lege ab ipso statuta. Quocirca & genitis in adulterio ac fœdo incestu animas tribuit, quoniam hi, quanquam contra bonum & pium, non tamen contra legem illam à Deo positam gignuntur. quod fieret, si cinædis id quoque concederetur, aut eiusmodi. Et animam nostram non à naturæ facultate, sed Dei unius procreari beneficio, non solum est uerum, sed interest humani generis uerum esse: & quia interest, uerum est indubiè. Inducta enim anima in corpus, non naturæ ope, sed propriè ac peculiariter à Deo, debet homo præcipuam & potißimam partem sui non naturæ, sed Deo, illumq; tanquam unicum mentis suæ parentē agnoscit, quam soli ipsi deuoueat, & consecret, neque in eam iuris quippiam alteri ulli impartiatur, quàm Deo, summo et præpotenti patri spirituū unico. Multū in corpus hoc et sensus omnes uendicant sibi potestatis et iuras parētes corporū, tū liberi, natura ipsa, patria, necessarij. mens uerò solius est Dei, eamq; sibi uni reseruari iubet ad fœlicitatem nostram, quoniam illius ipse unus est author & progenitor. Quòd si anima nō à natura hac Dei administra et opifice profertur,

sed

ſed à ſolo Deo, conſequens profectò eſt, ut nihil in natura ſit, quod eam poßit extinguere, ſolus id poteſt Deus. Non eſt autem credibile Deum ipſum per ſe condere, quod mox ſit pere mpturus. quid enim attinebat id fieri? Quin potius humanæ animæ & progignendæ & corrumpendæ, ſicut aliarum animantium potentiam naturæ concedebat? cur ſibi uni reſeruabat, quod cõmuni lege ac conditioni erat ſubditurus? Hæc de cognitione, iam de appetitu. Cognitio omnis, ut aliâs eſt ſæpe & à nobis, & ab alijs ferè demonſtratum, propter appetendum aut fugiendum eſt animanti indita. Eſſe nunc ſenſus noſtri capiunt, quemadmodum & muta. Nam quale ſit belluarum ingenium, & quemadmodum ſint affecta, ex noſtris tum externis ſenſibus, tum internis, certißimam coniecturam licet ſumere: uidelicet quos habemus cum illis communes, ac prorſum ſimiles. Itaq; feruntur pecudes ſolũ ad nunc. appetitus enim conſeruationis eſt in illis non ex cognitione rerum, ſed ex artificio naturæ. Ideo facultas progignendi non eſt principalis officij, nempe cognoſcentis, ſed uegetantis, hoc eſt infimi. Homo autem eſſe interminabile cognoſcit, quod quia uidet conducibile ſibi eſſe ac bonum, expedit quoq;. Itaq; naturalis eſt hic appetitus. ſi naturalis, ergo de re nobis congruente atq; apta, nec fruſtra ingenitus. Expleri igitur po-

test, & ut expleatur aliquãdo necesse est. alioqui nõ solũ inanis est tãti boni ostensio, sed crudelis. Expectationis huius essentiæ perpetuæ, quæ nunquã intermoriatur, indicium est auiditas prorogandi nominis in omnia secula pòst uentura. quod adeò est à natura insitum humanis pectoribus, ut etiam qui extingui omnia arbitrantur cum uita, famam nihilominus affectent, & bene audire uelint iam sepulti. uelut signifer impietatis Epicurus, natalem suum diem celebrari testamẽto cauit, et epulum sectatorib. suis dari luna uicesima. Naturalis enim illa ueræ immortalitatis cupido infecta et corrupta tenebris, mẽtis prauis animorũ cupidinibus in hanc alteram degenerauit cupidinem famæ: haud aliter quàm quum bonum semen in solum uiciosum incidit. Affectus item ipsi, qualis sit & mentis nostræ & sensuũ natura, declarant: quodq́; sit inter illos discrimen, & sensus dico tam internos quàm externos. Si enim incipiat animus de morte sua cogitare, sensus interni & phantasia modò longã uitam hanc fore imaginentur, de altero illo interitu non admodũ permouentur, imò facilè eiusmodi cogitationẽ sine sensu aliquo deglutiunt. mens uerò ipsa ijs tenebris inuoluitur, tantopere confunditur, ut nihil magis expauescat, & refugiat. Vel ipsi illi qui in maximis uersantur malis, & impetu quodam animi cæco mortem appetunt, cuperentq́;

perent'que sese aboleri penitus, si paulisper à desperatione in se uacaret redire ac cõquiescere, deq; animi extinctione cogitarent, damnarent prorsum sententiam priorem, interitumq; illum horrerent, maius'que id esse malum ducerent, quàm illa omnia quibus uexantur atque affliguntur. Contrà uerò quum de hac morte corporis uenit in mentem, sensus omnes ilico percelluntur: mens uerò si sana sit et quieta, stat immobilis, & errorem trepidationemq; illam sensuum ridet & castigat. Idcirco apud Platonem in Apologia acutißimus philosophorum Socrates, ad iudices & populum Atheniensem uerba faciens de morte sua, quòd multitudo sensibus ducitur, in incerto reliquit animæ immortalitatem, dilemmate tantum usus. Si non moritur animus, maiora me expectant bona: sin moritur, nihil sentiam. In carcere uerò inter discipulos rerum cognitione excultos, & sapientiæ studiosos, nihil posuit in dubio, sed constanter, multis'que argumentis conatus est euincere, ac persuadere, animos nostros corporibus suis superstites perseuerare. Quid ex his efficitur? an non manifestò mortem mentis contra ipsius naturam esse? idcirco illam eius mentionem reformidare ac exhorrere: sensus uerò de hac tantum uita esse solicitos. mortem hanc corporum ad mentem nihil pertinere:
cor-

corporis esse, & eorum quæ sunt corpori annexa, sensuum uidelicet internorum ac externorum. Quid quod mens in prauo habitu corporis, uelut si affectu sit perturbata, phantasmatis confusa, imperita, flagitiosa, scelesta, impia, magis ad recordationem corporeæ mortis cõcutitur, quàm quum sobria est, sana, serena, quieta, docta, innocens, pia. Quæramus iam utrius iudicium certius sit ac uerius, perturbatæ an quietæ, ægræ an sanæ, indoctæ an eruditæ, in recto corporis statu, an praue affecto, sceleratæ ac impiæ, an piæ & sanctæ. Ex delectationibus quoque essentia deprehenditur humanæ mentis. delectationes enim eo sunt maiores, suauiores, diuturniores, magisq; stabiles, quo res eæ quæ uoluptatẽ adferunt, similiores sunt facultati animi, quæ oblectatur, maioremq; cum illa & uicinitatem & proportionem habent. Quum de genere est aliquo uel forma iudicandum, ab ijs sumitur specimen ad pronunciandum, quæ sunt in illo genere optimè affecta & constituta, id est maximè secundum generis eius ueram atq; incorruptam naturam. Non ignoro multos esse homines brutali ingenio, qui uoluptatibus sensuum capiantur unice. sed nos præstantissimas ac generosissimas mentes contemplemur. Illæ uerò plus delectantur internis sensibus quàm externis, plus mente quàm phantasia: & ex mente potissimum contem-

plando,

plando, & ex rebus quas contemplantur, illæ eas iucundissimè capiunt, & diutissimè tenent, quæ sunt supremæ, quæ corporeæ molis expertes, quæ æternæ. has enim animus auidius expetit ac retinet, minusq; illis perscrutandis atq; intuendis defatigatur. Hæ igitur spiritales res & sempiternæ conformiores sunt menti, quàm corporales. illarum naturæ ac ingenij magis est consors & particeps, quàm istarum. in illis enim mirifice acquiescit, tanquam suis similitudine ac proportione: quemadmodum interiores & exteriores sensus rebus corporatis capiuntur, nec alias uel coniectãdo assequi possunt. Quòd si mens tam esset quàm seusus mortalis, non minus mentes excellentissimæ & diuinis proximæ, caducis rebus tenerentur ad ueram & solidam uoluptatem, quàm sensus ipsi. Iam ipsa corporum nostrorum constitutio, & facies in cœlum erecta, cœlestes nos esse testificatur, intentos semper illuc tanquam in patriam, ad quam proficiscimur. Et corpus ipsum quemadmodum se habet animus, ostendit. erectus est enim hic & sublimis magis multò quàm corpus, ascendens per gradus rerum inferiorum, nec conquiescens, donec ad cœlestia & diuina peruenerit: ibi demum sistit & acquiescit, ut ex motu, & ex quiete manifestum fiat, quemadmodum in rebus omnibus naturæ, quis sit ei locus naturalis. Cæteræ animantes,

mantes, ut terrestres, terram semper intuentur, in qua est bonum ipsarum. nostrum uero bonum, si non est in illa cœlesti æternitate, quorsum pertinet excelsum caput in homine, et oculi in cœlū suspectātes? an ut in tanta uitæ huius calamitate, & asperrimis rebus locum illum speciosißimum, atque à miseria omni remotum intuentes, magis nos uita discruciet, & exacuatur uanum illius fœlicitatis desiderium? atq; eò uehementius & acrius, quo quisque ingenio uel eruditione plurimum est præditus atque excultus, uel uitæ huius incommodis ac miserijs pressus, & diu uexatus. nam fortaßis hominum aliqui pecorum more sine sensu hæc prætereūt, siue ex mentis torpedine, siue ex ebrietate fauentis fortunæ. Et de nascendi modo in hac mortalitate intelligi potest, qualis sit modus ille renascendi in æternitate. Nam sicut in locis maternis huic luci fingitur ac formatur homo, ita in hac luce paratur illi alteri, præ qua lux hæc nostra tenebræ sunt, & nox obscurißima. Nec aliter quàm quum tempus nascendi appetit, flaccescit uita uteri, quasiq; infans emoritur, illo utique uiuendi genere: ad eundem modum quum homo è uita orbis huius excessurus est, & tanquam pariendus ad uitam alteram, moritur hac uitæ ratione, ut uiuat altera tanto præstantiore, quanto hæc est lucis huius melior, quàm

quàm illa uteri. Itaque paramur in utero uitæ corporis, in corpore autem uitæ mentis. Horret animus discessum ex hac uita, propter ingentem mutationem: & sic est affectus, quemadmodum infans nasciturus, si ei sensus aliquis daretur noscendi & cogitandi. Exit enim & infans nascens, & homo moriens, uterque in lucem nouam, faciem'que rerum admirandam. qua nouitate uterque perterre factus, nollet ex suo gurgustiolo prodire, nisi urgeretur artificio naturæ. Non est profecto dubitandum, quin hominis mors nagnam habeat cum ortu cognationem & similitudnem, propter eam imperfectionem quæ est infanti in utero, & homini in hac uita. Nam si perfectus esset suis omnibus partibus, atque absolutus infans in locis maternis, nihil ei esset opus ortu: sed quum ei sensus sit tributus, & facultas cognoscendi, quæ exercere non potest in utero, egreditur in hanc spaciosam lucem, ubi sentire poßit & cognoscere. Hactenus quidem communia nobis omnia cum beluis. At uero quia beluæ hic funguntur muneribus suis omnibus & facultatibus à natura inditis, hic uiuunt ac intereunt. homo, cui donata est mens, qua nihil aut parum utitur in hac uita, profectò ortum alium habet, in qua mentis obeat munia, quod in libris de Anima docuimus. sicuti et de illo quoq; disputauimus, si ani

me

ma sit mortalis, omnia ad uitam hanc pertinere, frustraq; hominem esse conditum: quandoquidem nullo penitus fine proposito, uel non eo certè qui excellentia eius sit dignus, atq; adeò res omnes in cassum essent à Deo productæ. Quorsum enim creare attinebat? scilicet ut postea quàm paulisper sese ostendissent, subducerentur? ut bibat homo, edat, dormiat, uoluptuetur, nihilq; absit à bestijs, lõgè etiam quàm illæ miserior? qui quod potissimum ipsi est, atq; optabilissimum, nunquam assequitur: quod Aristoteles & Theophrastus fatentur. Quòd si homo, cui corporea sunt parata omnia, qui solus uti potest, & uult, & nouit, frustra est inductus in uitam: quanto magis ea omnia quæ illius sunt gratia procreata? Vana ergo omnis creatio, & Dei maiestate immensaq; sapientia indigna. quod absit. imò nec ulla est rectoris mundi prouidentia. Hæc enim tria ita sunt connexa & coniuncta existimatione ac persuasione, diuelli ac dissociari ut nullo modo nec possint, nec fas sit; Dei religio, Dei prouidentia, animæ nostræ immortalitas. Quisquis unum istorum tentarit labefactare, aliorum quoq; fidem cõcutiet. Nam si animæ non sunt immortales, bene aut secus factorum nullæ sunt pœnæ, nulla præmia. Hæc enim omnia in decursu præsentis æui permista & confusa cernimus, ut nihil aliud sit hominum uita, quàm merum latrocinium.

nium. Nulla est ergo Deo cura de nobis. Quòd si nos non curat, quorsum à nobis coletur? uana & stulta persuasio fuerit religio Dei ac pietas. At nos tamen homines omnes & nationes quantumcunque barbaras, & ab humanitatis institutione alienas atque abhorrentes, animaduertimus adduci naturaliter ad religionem aliquam, laudare ac probare modestiam, moderationem, gratitudinem, pietatem, mansuetudinem, patientiam, æquitatem. Fieri ergo non potest, quin hæc sint bona, & contrarijs potiora. cuius rei nulla est ratio, si Deus non sit spectator ac iudex. testantur igitur nos illi curæ esse, et pietatis præmium alibi expectandum. Quòd si illic est uirtutis precium, & hominis finis, anima profectò illic uiuet. & retro idem ualet: si anima illic uiuet, finis hominis illic est. finis enim ad ultimum & perfectißimum pertinet, qui ea de causa nominatur finis. Quòd si plurimorum & sapientißimorum hominum authoritatibus aliquid tribuimus, præter tacitum illum humani generis consensum, habemus expressum alterum & manifestum. quandoquidem non solum doctis & ab humanitate instructis nationibus, sed feris ac barbarißimis, ut Getis, Scythis, Indis, & in hunc nouum orbem tam diu sepositis & latentibus, persuasißimum est, animas hominum hinc in alia emigrare loca,

digna ijs rebus quæ in uita gesserint. Ex professoribus autem sapientiæ ignobilißimi, & qui in delicijs extremum bonorū suorum posuerāt, animam fecerunt mortalem. scilicet ijdem illi, qui religionem omnem, qui cultum & amicitiam diuorum, qui prouidentiam, qui diuos ipsos funditus extirpauerunt. Post hæc autem per prauam persuasionem euersa, non erat animorum immortalitas incolumis mansura, quæ coniuncta & complicata est cum caussa prouidentiæ & pietatis. Sapientißimi uerò & sanctißimi philosophorum nunquam sustinuerunt animam mortalem affirmare, & quasi damnare capitis: ut Pherecydes Syrus antiquißimus in Græcia mentis cultor, Pythagoras, eius discipulus Socrates, Plato, Zenon Stoicus, & innumerabiles qui ab his ueluti fontibus dimanarunt. Socratis unū ex argumentis est in Phædone Platonis, naturale esse hominibus desiderium sciendi & sapientiæ: quæ quum in uita hac contingat exigua, uel nulla potius, futurum esse absq; dubio, ut desiderium hoc alibi expleatur. Quippe quod naturale est, de nihilo esse, ac superuacaneū, non potest. Nam quemadmodū frustra essent oculi astructi animalibus, si nunq̄ daretur cernere semper in nocte ac tenebris uitā acturis: ita & cupiditas ueritatis, si nunquā essemus illam assequuturi,
super-

ſuperuacanea res eſſet, ac deridicula. Qua in reputatione ac perſuaſione certiſsima ceſſat Theophraſti querela, quòd natura longiſsimã mutis animantibus uitam conceſsiſſet, quarũ nihil intereſſet diu uiuere: homini uerò perbreuem, cui tantum expediret longam uitam degere, ad aſſequendam ſapientiam, maximum hominis bonum. Nunc uerò cùm incipimus ſapere, morimur. non hæret in diuinam ſapientiam & bonitatem iuſta ulla querimonia. Satis longam ætatem accepimus, ut hic quantum conueniat diſcamus. in altera erit copia ſapientiæ, & ſatietas. In hoc enim æuo quantulum eſſet, quod in ſapientiæ curriculo promoueremus, etiam ſi quadruplicaretur nobis uita, & ad quingẽtos aut mille annos perueniret? Non perfert ſapientiæ fulgorem mens noſtra, anguſtijs huiuſce corporis & obſcuritate oppreſſa, haud aliter quàm noctuæ oculi lumen ſolis: quæ eſt Ariſtotelis magiſtri ſimilitudo. Quocirca tantus philoſophus non accuſatione naturæ, hoc eſt Dei ſapientiſsimi & optimi, debebat ſiſtere, ſed ex ea admoneri ſapientiæ huius, cuius tantum & tam acre deſiderium humanis pectoribus natura indidiſſet, alibi profectò eſſe locum, & explendæ auiditatis oportunitatem. De Ariſtotele, quid ſenſerit, nihil habeo dicere. obſcurus eſt, lubricus, uafer, in hoc etiam, ne à more ſuo

 diſcedat.

discedat. Vno in loco dicit, Si intelligere potest mens absque phantasia, separari potest ab ea: sin secus, non potest. quod ab eo non satis est pro acumine ingenij illius animaduersum. Anima enim in hoc corpore non potest nisi corporaliter omnia intelligere, hoc est per corporea instrumenta, quæ exteriora sunt, sensus. Interior autem imaginatio, non aliter, quàm qui per uitrum aliquid intuentur, non possunt aliter cernere, quàm ut illud sinit uitrum. Alio tamen in loco idem ait Philosophus, separari mentem à sensibus ac corpore, ut immortale à caduco. In hanc præstantissimorum philosophorum, imò philosophiæ totius sententiam optimus quisque mente ac sensu uadit. Nam mortalem esse animam malis & desperatis hominibus optatur, & expedit: boni auersantur, & tanquam noxium refugiunt. Si enim (quod paulò antea dicebam) cogitatione reuoluat quis, absumi prorsus omnia in morte, quasiq; in perpetuas tenebras absorberi, quis bonus & generosi cordis non exhorreat mortem? quæ huic consolatio suffecerit, aut animatio, quo minus mortem reformidet, & refugiat modis omnibus, eamq; cum summa impatientia expectet, & perferat, quum necessitas coget? Vel in ipsis medijs cruciatibus, quum in uotis est mors, & inuocatur tanquam portus è tantis

tis

tis tempestatibus, est tamen quies in illis aliqua, & intercessatio, & concitatus animus mortem inclamat: qui ubi paulum resedit, consolatur semetipsum spe, uel quod cessabit dolor, uel quòd tempus & assuefactio leuiorem reddet. Denique grata est quomodocunque lux hæc, etiam miserrimis. quid illis, qui nullis corporis aut uitæ incommodis uexantur? Age porrò, quæ desperatio homini probo, si ueniat illi in mentem suorum rectè cogitatorum aut factorum, qui nullum in uita præmium ceperit: imò contrà, quod sæpius euenit, malam pro beneficio gratiam, uelut paupertatem, infamiam, dolores, morbos, cruciatus, suppliciũ, nullam uirtutis compensationem reliquam esse post uitam, nec plus eum accepturum, quàm improbum & sceleratum? Nam memoria nominis nec semper contingit, & iniqua est, quæ & prauis facinoribus laudem & gloriam tribuit, & uirtuti ac probitati uel neglectum, uel (quod indignißimum est) dedecus. Nec ampla est propter diuersitatem ingeniorum, morum, sententiarum in nationibus. alijs enim alia uidentur pulchra & laudabilia. Nec diuturna esse potest, omnia consumẽte uetustate. Nec quicquam ad uita functos pertinet. nec Achilli prodest sua gloria, uel Socrati: nec Catilinæ aut Thersitæ nocet sua ignominia. Quid porrò? posteaquã

uir ſapiens per cœlos, per ſidera, per elementa omnia ſit animi intentione ac uigore peruagatus, per ſtirpes, animantes, homines, angelos, uſque ad regem mundi, per res ueteris memoriæ que geſta ſint, quæ contigerint, quid illi acerbius poteſt nunciari, aut quod minus conſolationem admittat, quàm ſi in hac tanta pulchritudine, tam amœno atque admirabili ſpectaculo extinguenda ſit mens tantarum diuitiarum ſpectatrix, receptaculum, theſaurus? ut nullo amplius futura ſit ſenſu, nullo in loco, nōn magis quàm bruti animus abiectus, uilis, torpens, nulliusq́; capax excellentiæ? Quis eſt qui poſt hanc conſiderationem mortem non pertimeſcat, etiam in grauiſsimis uitæ malis poſitus? Contrà uero, quanta bono & ſapienti conſolatio ad caſus omnes uitæ atque infortunia, ſcire paratum eſſe locum quietis, non priuationis atq; orbationis omnium, ut ſomniarunt ſtulti, (quomodo enim quod non eſt quieſcit?) ſed fœlicitatis conſtitutæ à Deo æquiſsimo, potentiſſimo, optimo? quam eis largietur, qui ad benè & ſanctè uiuendum bonam uoluntatem attulerint uerè atq; ex animo. Hœc quæ de hominum ſententijs atque authoritate attulimus, eò pertinent, ut fiat liquidum, ab ea parte naturam & uerum ſtare, à qua ſtant boni & ſapientes, nempe à noſtra. Re-

ctius

ctius uidelicet atque integrius est horum iudicium, quàm malorum aut dementium. Accedit iudicio & maximorum hominum & maximæ partis humani generis iustitia, probitas, religio, & uirtutes omnes, quæ omnia immortalitate animæ nituntur. Ac hæc quam in partem inclinant, & ueritatem eódem inclinare necesse est. pro his enim citius faciet ueritas, quàm pro sceleribus, flagitijs, improbitate atque impietate: quæ mortalitatis animæ comites sunt certißimæ. Sed nec mirandum est magnopere, in definienda atque statuenda animæ natura falsos philosophorum quosdam minutos, ut inquit Cicero, ac ignobiles, quum alij amplioris nominis in ijs quæ sensibus usurpamus, tam fœdè sint prolapsi. ut quòd nix esset nigra, quam uiderent candidißimam: quòd ignis frigidus, quo nihil tangerent ardentius. Illud porrò est in uitæ negocijs sententijsq; miserrimum, & non fictis lachrymis deplorandum, quòd ad uerum & bonum nulli sunt authores satis locupletes, & firmæ fidei: ad falsum & malum quiuis sufficit. ut non iniuria sit illud à Mimographo dictum, Ad tristē partē strenua est suspicio. Nimirum, ut Ouidius inquit, quòd nos in uitium credula turba sumus: mali uidelicet, & obscuri, idcirco ad falsum & malum

tanquam nostri simile procliues. Quàm multi sunt, qui Epicurum derident, Plinium refellunt, imperitos uocant, ut ea quæ in rebus uel uitæ, uel naturæ adferrent, non satis habere explorata. At eosdem ipsos quum prouidentiam & religionem tollunt, iidem illi amplectuntur & collaudant: adeò inualuit in eorum mentes caligo uitiorum & scelerum. Sunt qui aiant esse è re uitæ, credi animam esse immortalem, quemadmodum etiam deos esse, quòd aliter homines nec conseruaturi essent sanctam societatem, nec quicquam rectè facturi, nisi cohiberentur metu illo, restare alteram post hanc uitam, & deos uindices; quos ideo à metu θεοὺς esse nominatos, quasi δεοὺς. Quid dicitis? Magno igitur mendacio opus est, ut homines uelint benè agere. O miserandam conditionem uirtutis, si non potest hominibus nisi per ingens mendacium persuaderi: quum nullæ duæ res tam sint inter se amicæ & concordes, quàm uirtus & ueritas; nempe germanæ à Deo genitæ, & humanis mentibus sicut utilißimæ, ita etiam integris iucundißimæ. Ergo Deus potentißimus, sapientißimus, optimus, ea lege & conditione creauisset hominum genus, ut induci per ueritatem ad benè agendum non posset, sed per mendacium: & tantus artifex ad perfectionem operis sui instrumentum non è domo atque

opu-

opulentia sua ipsius desumpsisset, sed ab inimico suo diabolo mendacium, quo nihil est à Deo alienius, qui est mera ueritas. Quid restat igitur, nisi ut qui ingenij aut doctrinæ bono depræhendisset mendacium, ueluti qui hoc dixerunt, & ab eis edocti ac moniti soluti essent eo metu, quo prius alligabantur: & ut quisque esset doctißimus uel acutißimus, ita & peßimus quoque, quando superstitione iam esset liber, nec deos ullos metueret, nec aliud quicquam nisi pœnas legum. ita quo propius accederet ad hominis perfectionem cultu ingenij atque institutione, hoc & ad maliciam & scelera esset armatior ac procliuior: quippe cui arcanum esset detectum, ficta & simulata esse omnia, quæ præciperentur de uirtute ac probitate. Atqui existimatio hæc maxima est humani animi corruptela, & à perfectione auertit. ideoq; sententia hæc semetipsam refringit, ut quo quis sit perfectior, eo imperfectior: quo melior, tanto peior: quo magis homo, ac uerius, hoc naturæ ferarum similor, & ab homine remotior. En quanta rationum acies pugnat pro nobis, id est pro ueritate. Nam nos quid sumus? Veritas est fortißima, maximis uiribus fulta & communita. Quid expectamus? An ut animas ipsas exiliẽtes cernamus è moribundis corporibus, tanquam fumum è flamma? Neque tum
 deessent,

deeſſent, qui præſtigias ſe dicerent metuere, & impoſturam oculis ſuis fieri: ut quum niuẽ albam cernerent, & ignem ardentem. Quid enim ſatis fuerit ei, qui animo obſtinauit non aſſentiri? ut iam nõ agatur res apud tribunal rationis, ſed affectionis prauæ, ac pertinacis. An tot unquam adducta ſunt à philoſophis argumenta ad id corroborandum, quod tam exploratum certumq́; nos habere credimus, quàm ea quæ manibus contrectamus, aut cernimus oculis? Si decima argumentorum pars ſtaret ab aduerſa parte, quis poſſet iſtorum ſuſtinere importunitatem atq; inſolentiã, qui nunc inopes ac deſtituti ab omni ratione, iudicio, mente, magno tamen adhuc faſtidio nos aſpernantur & contemnunt, noſtramq́; ueritatẽ quaſi ſtultitiam deridẽt, quod rationibus habemus fidem? quum illi nihil aliud pro ſe habeant, niſi forſan, Non ita eſt, ſuſpicor, aut credo non ita eſſe. Quibus de cauſsis & rationibus adducor, ut exiſtimem ſententiã hanc de animæ immortalitate, quum ſit tanti ponderis, totius probitatis ac religionis fundamentum, non eſſe inter fidei articulos relatum, quod ſcientia poſſit comprehendi. Nam quibus tandem, aut quot argumentis aſſequemur ſcientiam, ſi hæc non ſuffecerint? Quidam affectantes uideri philoſophi, aiunt in fide pietatis animam eſſe immortalem, in lumine

ne autem naturæ mortalem. Quo quid dici potest imperitius aut demētius? Quasi nos quid uideatur disputemus, non quid sit. Nos uerò nec fidei lumē, nec naturæ inquirimus, sed ueritatem ipsam: quæ non gemina est, sed unica. Age uerò quid est naturæ lumen? num non humana ratio? Cedò, an plures aut euidentiores inuentæ rationes sunt pro ijs quæ scire nos arbitramur ex caußis naturæ, ut sententia nostra fert, certißimis ac perspectißimis? & adferri aliæ possent permultæ, & allatas esse ab alijs non dubitādum. Latißima enim res est ueritas. Sed ego eas tantum posui, quæ mihi in mentem uenerunt. Velim autem mihi ad postremum dici, cur alia omnia quæ de anima traduntur, paucißimis et leuißimis coniecturis fulta, recipiuntur pro indubitatis: hoc unum tanto rationum agmine stipatum ac munitum pro infirmo habetur. & illa quidem stabilia atq; indubitata nobis esse, nostra nihil interest: hoc unum tam ualde interest, quantū est iam declaratum. Profectò liquidò apparet, uim esse aliquam homini infestam atq; inimicam, quæ ueritatem nobis tam necessariā procuret uertere in controuersiam, à cuius pernicioßimis tenebris tueatur nos Deus, lux uera & immensa.

DE FINE HOMINIS.

INuentum est tandem quod tantopere & quaesierunt ueteres, & sciri totius humani generis interest, qui sit finis cui conditus est homo. Hunc demonstrauimus eum esse, qui sit animae, & ex anima qui sit mentis, & ex mente in uniuersum hominem dimanet. Mentis autem est id, per quod fit beata. Beata uerò effici non potest à rebus istis sublunaribus, caducis & diarijs, quum sit ipsa immortalis. Porrò nec ea immortalia, quae ipsa in se beatitudinem non habent, reddent eam beatam, ut cœli & stellae. quomodo beata fiet coniunctione illius quod beatum non sit? Sed nec angelus potest ei suā beatitudinem communicare, quam ipse per se non habet suam, sed alieno beneficio. neque enim angelus aliunde est beatus, quàm ex coniunctione atque unione cum Deo. quòd nisi eam ipsam unionem communicet, nec beatitatem poterit communicare. quòd si coniunctionem impartiatur, non iam angelus eam fecerit beatam, sed Deus per coniunctionem suam. Quumq; & cœli & angeli finitas uires habeant, non poterunt mentis nostrae captū implere, qui ad recipiendum immensus est. neque enim quantolibet terminato ac finito expletur. quod uidere est in multis qui maiorem potioreḿq; felicitatis conditionem expetunt, quàm angelicā:

dij fieri cuperent, & si quantus est Deus possent dimetiri, etiam plus appeterent. certè expetũt quo amplius non possunt cogitare. Condidit Deus hominem non propter superiora, quæ illo non indigent: nec propter inferiora, quod esset indignum: nihil ergo inter hominem & authorem suum est interpositum. Creatus est igitur homo propter seipsum, ut à solo conditore suo bonum omne ipsius & beatitudo dependeret. Quocirca solus Deus, qui solus implet mentis nostræ limites & excedit, ipse animam nostram potest beare qui est beatissimus, qui immortalis, qui infinitus, qui quam beatitudinem habet, ex seipso habet, non nactus aliunde: & communicare potest, nec communicãs deperdit. Et in omni peregrinatione quasiq; exilio reditus in patriam dulcissimus est atque optabilis, eo magis si molesta sit peregrinatio & turbulenta, uel exilium turpe ac difficile, patria autem quieta & suauis. Animi nostri in hanc uitam ceu in peregrinationẽ & exilium à Deo egressi, quàm multa perferunt grauia, iniqua, laboriosa, acerba, & dignitate sua indignissima? ut philosophorum quidam non iniuria corpus hoc uincula & carcerem animi nuncuparint. In Deo autem quieta omnia, pulcherrima, beatissima, plus quàm possumus non eloqui modò, uerùm etiam optare. Illuc ergo mirè

cupit

cupit animus reuerti, & suspirat, & clamat. sed interdum nec potest diserte quæ sentit proferre, neque seipsum intelligere, obrutus densißimis tenebris ignorantiæ. Quòd si eò perueniat, compos fit uoti, & expletur eius desiderium, nec potest aliter. Adde his, quòd quæ opera authori suo possunt esse similia, eorum operum perfectio est, illi effici multo simillima. nos uerò mentes sumus ad intelligendum & amandum idoneæ, ad beatitudinem aptæ, ut author noster: nostra ergo absolutio est, ijs ipsis dotibus, intelligentia, amore, & ad postremum beatitate, Deo fieri perquàm similes. Ad hæc motus circularis perfectißimus est omnium. nos non à natura exiuimus, ut est superius ostensum, sed à Deo ipso. quòd si ad illum eundem reuertamur, perfectum utique cursum confecerimus. Cæterùm nec similes possumus Deo fieri, neque ad illum redire, nisi cum eo iungamur, & unum fiamus (sicuti demonstratum est) & quasi dij: quod supremum est eorum quæ uel optare uastißimus atque ardentißimus appetitus potest. Is est ergo hominis uerus finis & dignus, quum eo recipiente, tum largiente authore ac principe uniuersorum.

DE MVLTITVDINE spirituum.

QVæstionem hanc Peripatetica schola nobis obijcit, Quot sint angeli, quot animæ? Aristoteli haud plures esse placet, siue mẽtes, siue (ut nostri homines loquuntur) intelligentias, ipse appellat νοῦς, quàm quot sint orbes & motus cœlorum. quasi in hoc unum conditi sint angeli, ut cœlos circumuoluant. Ipsi uerò, quemadmodum et homines, ad immensam illam beatitatem sunt ex authoris bonitate progeniti. Angeli autem ex ministerio quod regi suo præbent, nuncupantur. Omnes sunt administratores spiritus, inquit Paulus, propter eos qui hæreditatem accipiunt salutis. Quàm diu enim durat cursus æui huius, angeli sunt, & famulantur in negocijs regni huius. Id uerò non est naturæ illorum finis, sed functio temporaria. Numerum illorum & munus multo melius expreßit Daniel, qui uidit. Millia, inquit, millium ministrabant ei (de Deo loquitur) & decies centena millia à dextris illius. de quo sanctus Dionysius sic inquit: Supremos humanos numeros in semet ipsos replicans per hos cœlestium ordines mentium, numerabiles nobis non esse docet. Hæc tam numerosa multitudo Aristotelicos offendit: sed multo magis animarum, si sint immortales.

Quò enim abit tanta illarũ multitudo, nascentibus & cadentibus tot corporibus in morem foliorum, quum uestiuntur & exuuntur arbores uere atque autumno? Quòd si mundus æternus sit, ut autumant, infinita erit animarum multitudo: quod est principi sectæ contrarium, qui negat infinitam esse multitudinem posse entium per se existentium separatorum. Primum non esse æternum mundũ, iam est à nobis demonstratũ. Deinde magna est & intricata in scholis disputatio de axiomate illo Aristotelico, non posse existere interminatam entium summam: quod ad corpora, non ad spiritus referri, consensus est penè omnium. Sed tanta animarũ multitudo obruit illorum animos: & Deum ipsum obrueret, si esset eorum similis. Verùm non considerant, infinitati Dei quantamcunque multitudinem esse exiguam. Nam & istos nostros reges propter quandam humani animi cum Deo siue cognationem, siue similitudinem, & si tenuißimam & longinquam, quantumcunque magna regna non exatiant. Quis eorum non putat se regni amplioris capacem? quis non optat, & quantum est uiriũ suarum, procurat? Alexandro in regno Macedoniæ nato, hoc est Græciæ angulo, orbis hic non erat satis. Illachrymasse dicitur ad mentionem plurium mundorum, quum de hoc ipso philosophi

apud

apud eum disputarent. At philosophi illi qui non plures modo mundos, uerum infinitos quoq; in infinito posuerunt uacuo, quanto uerius & propius Dei magnitudinẽ concœperũt animo, quàm hi nostri pusilli, qui multitudine hac animorũ perturbantur? quasi solliciti et anxij uicem Dei, ne nimium sit occupatus & districtus tot animorũ cura. O' stulti, in regno agitis illius, cuius potentia & sapientia nullos terminos habent. Etiam si infiniti sint spiritus, pauci sunt Deo. Prætereo intimam illam uim & magnitudinẽ, cuius uel portio tenuißima omnes hominum & angelorum intellectus exuperat. Quiescant mentes nostræ, quando tam crassæ sunt & segnes. Attollite in cœlum oculos corporis, ac reputate cuius multitudinis sit capax tanta moles, quæ orbe hoc quem incolimus ea proportione est uastior, cuius iniri numerus non potest. nec unum est cœlum, sed multi: quanto magis, quòd spiritus loco non indigent, ac ne ipsa quidem corpora, si Deus uelit illa ubicunque uisum fuerit constipare.

DE PECCATO ANGELI, & hominis.

VT autem spiritus illi amarent uere, atque ad beatitudinem quam illis parauerat, congruenter dedit illis parens omnium Deus meentem, qua cognoscerent, intelligerent, iudicio & consi-

lio uterentur, & ex libertate consilij ac deliberationis sequerentur quod amandum censuissent, nempe sibi bonum & conducibile. Is demum & uerus est amor (nam sine libertate impetus est potius quàm amor) & aptus beatitudini, ut nec inuitus reluctans'que teneat in bonis, & sciat quanta sint ea bona. Scire enim, & libenter morari, facit beatos: inuitos autem detineri, uel in summa fœlicitate faceret miserrimos. Verum & naturalem amorem, qui'que delectare summè poßit, & ex Deo beatos reddere, ex iudicio cuiusque amantis nasci est necessum. Si humanum animum Deus ad se amandum cogeret, non is amor esset, sed animi uiolentia: quemadmodum contingit in amoribus per philtra & artes maleficas extortis. nec talis amor delectationem posset amanti adferre, ut qui non oritur ex iudicio rei pulchræ, delectabilis, expetendæ, sed cæco impetu rapitur: nec gratus esse Deo posset, qni non elicuisset, sed extorsisset: sicut nec hominibus cordatis & intelligentibus rerum gratus est amor, quem amatoria pharmaca expresserunt. ex nostro autem sensu de diuino possumus facere coniecturam. Qui amatur ex iudicio, gaudet amatorem suum existimare bona ipsi inesse amari digna, eá'que reputatio allicit ad redamandum eum qui ita de nobis

bis sentiat. illud uero iudicium non est in eo qui impulsus, qui tractus, qui coactus amat. Quid quod etiam circa belluas eadem ualet ratio? quæ quum erga nos sunt bene affectæ, uelut canes, feles, pulli gallinacei, aut columbini, equi, muli, placent nobis, quia ideas aliquo cum iudicio facere arbitramur: uidelicet quòd credant bonos esse nos sibi, & aliquam à nobis ad ipsas manare utilitatem. Quod si quæ alienæ & ignotæ nobis blandiantur, minus est id gratum, quia casu & errore id scimus contingere. Itaque & angelis & homini tempus aliquod attribuit Deus, in quo iudicij ac deliberationis usum exercerent, quid sibi foret bonum & expediens, quid persequendum, ubi adepti essent tenendum ac conseruandum. Non dubium quin homini maius multo concessum sit tempus, quanto mens nostra segnior est & tardior, quàm angelica. In eo ipso tempore quantulumcumq; fuit (nam neque nos scimus, neque scire attinet) edocti sunt à Deo atque illustrati, ut magnam admirabilemq; illam naturæ diuinæ maiestatem, uim, sapientiam, bonitatem, quantum suarum esset uirium conciperent animo atque intelligentia, ut eum solum ducerent esse suum bonum, illíque magno amoris ardore adhærerent, ut unum fierent cum illo. Expediebat & angelo & homini

mini nusquã omnino oculum mentis diuertere, quin in lucem illam & bonitatem intentißimũ haberent sine conniuentia: quousq; tantas concepissent ardoris flammas, per quas Deo suo unirentur immortali æuo beatitudinis, nec usquam amplius possent diuelli. Sed homo & angelorum non pauci oculos à Deo in semet ipsos reflexerunt. intuiti autem excellentem suam naturam, grande cõceperunt ex sui contemplatione gaudium: unde à Deo in semetipsos amorem conuerterunt. amoti à luce oculi, prolapsi sunt in tenebras, & excœcati sunt, ut Dei obliti, fœlicitatem quam à Deo erant expectaturi, naturæ & uiribus suis arrogarent. & quum quantus esset Deus iam eorum animis excidisset, pares se illi esse sunt rati. Amor ea coniungit inter quos commeat. angelus amorem suum si in Deum misisset, iunctus fuisset illi: misit ad se, iunxit se sibi, separauit à Deo. Abiunctus ergo à luce, collapsus est in tenebras: abiunctus à Deo bono & beato, in maliciam & miseriam. Idem accidit homini, ut pòst dicetur. Alij uero angeli nihil de se cogitarunt, sed de suo uero bono, illum semper habuerunt præ oculis, & plusquam seipsos amauerunt. Hi sunt immortaliter beati, illi autem immortaliter miseri: qui deprehensi in cæcitate illa mentis atque ignorantia, in prauo & peruerso amore sui, in eo manent perpetuò,

nec

nec unquam resipiscunt, nec se peccasse agnoscunt. Habent qudem illi ad alia acumen ingenij magnum, cognitionem atq; intelligentiam rerum promptam, & amplam: sed quoties amor ille sui furiosus opponit se ante uigorem mentis, rapit eos transuersos ad prauißimas' sententias, ut quoties de Deo cogitant, & de seipsis. ita enim se amant, ut adduci non poßint ad agnoscendum scelus, nec ut se uel malos fateantur, uel aliquid commeritos, tantæ'que illius suæ cladis culpam non sinit amor sui, ut in seipsos conferant, sed in Deum. ab illo iniuriam sibi fieri conqueruntur, eum'que uocant iniquum, & quantum possunt conantur uoluntati illius resistere: & homines quos Deo uident gratiores, quàm se, infestare uexare'que multis malis ac incommodis, partim odio, partim inuidentia erga nos, aliàs quoque rabie quadam aduersus Deum, ex qua res uniuersas oderunt, quia ab illo conditas. In casu autem illo è cœlis alij remanserunt in aere, alij in aquis, alij ad ima terrarum detrusi sunt. Nocent quacunq; illis permittitur, & homines ad desciscendum à Deo in mille scelera sollicitant uarijs & incredibilibus astutijs atque artibus. Norunt enim uel naturæ suæ solertia, uel diuturno ac uario usu rerum atque experimentis uim cuiusque herbæ, arboris, lapidis, animan-

tis. per hæc mouent humores humani corporis, per quos mouetur phantaſia, à qua ſolicitantur ratio & uoluntas. Ipſi quoque ut ſpiritales in facultates inferiores animæ occultas quaſdem actiones poſſunt inuehere, quod in libris de Anima fuſius declaratur. Hæc uerò infeſtatio & ſollicitatio ad deficiendum, tentatio à noſtris nominatur. Hæc ita contigiſſe, ita eſt ab ultima uetuſtate traditum per manus humano generi, ut dubitari non magis poßit, quàm de re geſta, qua nihil exiſtimetur certius. Homerus antiquißimus ſcriptor Atam ponit, hoc eſt Damnum deam, turbantem cœlum: eam'que ob cauſam deiectam illinc à Ioue in terras, ubi infeſtat & inquietat hominum genus. Aegyptij in ſuis myſterijs perhibent, Iouem impuriores dæmonas è cœlo eieciſſe, qui & homines pro uirili parte ſua ſecum quoque ad ima conantur detrudere. A' Plutarcho quoque ponitur Typhon quidam dæmon Aegyptius, qui terras ac maria infeſtarit. Pherecydes Scyrus ſcribit fuiſſe dæmonem ſerpentem, qui maxima terris damna attulerit, eumq; nominatum ὀφιογγνῦ. Hunc caſum uel à primis authoribus humani generis patres quaſi per manus tradiderunt filijs, uel ipſi ijdem dæmones ijs quibus eſſent familiares, ut alia de ſe ac natura ſua permulta, & hoc

quoq;

quoque retulerunt. At quidam totam eam rem derident, quia Homeri & poëtarum fabulis sit similis: ipsi magis ridiculi, qui ignorant id quod doctorum omnium consensu est receptum, fabulas omnes ex rei gestæ ueritate ortas esse, nec aliud esse fabularum poëticarum fundamentum, quàm uerum. Quàm uerò esset peruersum & ineptum aliquid fabulosum existimare, quia fabulam uideat ei similem: quasi ueritas pro mendacio habenda esset, quia mendacium ueritati est plerunque simile. an non ea quæ finguntur & simulantur ad imaginem, quantum efficere authores possunt, & ceu normam ueritatis accommodant? Ita ergo si quis uirum aliquem fingat magna sapientia, probitate, rerum contemptu, quæ de Socrate scribuntur, fabulosa erunt, quia fabulæ illius similia: aut quæ de patientia & moderatione probæ alicuius matronæ dicentur, uana erunt, quia fabulæ de Griselide similia, quam Boccatius est cõmentus. Nec Homero et alijs scriptoribus hæc potuissent in mentẽ uenire, ad fingendũ rẽ tantã, tã reconditã, tã admirabilẽ, nisi aliqua auditione eã à suis maioribus accepißent. Sed dimittamus poëtas et fabulas. Plutarchus et Pherecides philosophi sunt. Addo his Euclidẽ, Platonẽ, Ciceronẽ, Apuleiũ, Lamblachũ, Plotinum, Porphyriũ, Martianũ Capellã, et uniuersã gẽtilitatẽ,

cui dæmones fuerunt familiarißimi. Spiritus omnes gentilitas, & philosophorum scholæ dæmonas nuncuparunt, hoc est sapientes, medium quoddam genus inter deos & homines. Horum duo fecerunt genera, ἀγαθοὺς δαίμονας. & κακοὺς δαίμονας, bonos ac malos. bonos colebant ut prodessent, malos ne nocerent. Eidem generi sunt nuncupati & lares, & manes, tam boni quàm mali. Euclides geminum cuique genium attributum esse ait, bonum & malum, malus importat quæ potest damna, bonus à uiolentia mali tuetur. Plutarchus refert, M. Bruto in bellis ciuilibus apparuisse uelut faciem æthiopis tetram et horribilem, quam quum Brutus rogaret quisnam esset, responderit, se illius esse malum genium, quem uisurus esset in Philippis Macedoniæ, ubi cõmissum est prælium, & Brutus uictus. Cacodæmones sunt lemures, & terricula nocturna, quæ turbis miscent omnia, & tumultibus: quorum philosophi omnes meminerunt, & in unaquaque ciuitate sentiuntur, ut nihil sit notius atque exploratius, ut mirum sit esse aliquem qui dubitet, nisi qui nihil esse credat, præter id quod ipse uiderit aut senserit. In insulis fortunatis, quas Canarias uocant, priusquam in ditionem Christianorum uenirent, dæmones in idolis apertè loquebantur populo, & se iubebant adorari ac coli. In nouo hoc

orbe

orbe recens inuento nihil est tritius aut uulgarius, quàm non de nocte solum, sed medio die ac luce occurrere manifestò dæmonem in urbe, in agro, qui aliquid loquatur, iubeat, uetet, infestet, terreat, feriat? Quid inter nos? an non omnes sæpenumero uidimus homines à nefario dæmone arreptos, loqui linguas alienißimas, quorum ne uerbum quidem noscent sibi restituti? Qui rem ignorant, furori atque agitationi mentis concitatißimæ tale monstrum aßignant: quod nulla ratio patitur. nam loqui unum aut alterum ignotum uerbum, fuerit sanè mentis emotæ: eloqui uerò totum sermonem, atque etiam comptè, & uersus in eo facere, & sensum & numerum, maioris est potentiæ seruare, quàm furoris humani animi. Dæmon est, qui per instrumenta illius edit uoces illas tanquã per fistulam. Miretur porrò aliquis cur Deus, è cuius solo nutu pendent omnia, patitur hos suos inimicos uiuere. Si tam Deus illis esset inimicus, quàm ipsi sunt Deo, punctum profectò temporis non perseuerarent. Sed dæmones quidem oderunt Deum, Deus illos non odit. abest enim à sancta illa & beata natura odium, affectus tam teter & deformis. Nocere illis Deus potest, sed non uult: illi contrà nocere Deo cupiunt, quod non possunt. Amiserunt illi quidem, quantum discesione à Deo pote-

poterant amittere, nempe magna et æterna bona: retinuerunt autem, qua essentiæ naturæ illorum Deus erat in ipsorũ origine elargitus, ut essent ingeniosi, & immortales. Quæ ergo acceperunt damna & detrimenta, à seipsis acceperunt, non à Deo: qui quum sit mera bonitas, prodest omnibus, lædit neminem. Malus est dæmon, & mala eius opera omnia, & de Deo male cogitans: Deus tamen artifex sapientissimus, malum hoc in bonum eorum conuertit, qui ipsi sunt amici. Corporalia seruiunt spiritalibus, spiritalia omnia propter participationem beatitudinis suæ cõdidit Deus. eos ergo habet charissimos, qui eiusce sunt beatitudinis consortes. Ideoq; omnia propter istos sunt, & bona & mala, qui hæredes sunt æterni boni: bona istis prosunt, & mala in bonum cedunt, Deo procurante, et ipsis præbentib. se obsequentes, sicut à Paulo apostolo scriptum est: Diligentibus Deum, inquit Paulus, omnia cooperantur in bonũ. Quocirca habent sancti angeli ex dæmonum ruina gaudium ingens, quod in partib. Dei permanserũt. Habent hic homines exemplũ, ne à Deo desciscant. habent iusti, à quibus eorum exerceatur uirtus: & quum uident se manus cum tam ualido hoste conserere, diffisi suis uiribus, quæ nullæ sunt, discunt Deo confidere, ad eum confugere, illius opem seriò ac bona fide implorare, séque illi magis & magis

gis adiungere, agnoſcere auxilium, & illum diligere, qui nos à ſæuitia tam potentis atque immanis hoſtis propugnat. Et quoniam opera Dei omnia iuſtitia & bonitate ſunt temperata, in ſanctis elucet eius bonitas, in ſceleratis iuſtitia.

DE HOMINIS CORPORE & peccato.

CReatio rerum talis fuit, qualis impreßio ſigilli in multis materijs, ut prima quæque maximè referret annuli figuram, poſtremæ dilutißimè. Ita Deus ab angelo ſibi propinquo progreſſus eſt ad molem illam inconditam atque informem, quæ eſt à Deo remotißima, proxima nihilo. Et quum ſe omnibus uellet impartiri, communicauit ſe plenè ſpiritibus, qui erant eius capaces. ut ſe autem materialibus etiam, quantum eorum uis & facultas caperet, communicaret, adiunxit materiale corporali, nempe hominis corpus animæ: quod ſanè corpus omnem rerum naturam, materialium quidem, in ſe complectitur, ignem, aërem, aquam, terram, uitam uegetabilem, cui additus eſt ſenſus. Itaq; in hominis beatitudine uelut beata redditur tota uniuerſitas. Et hominem Deus à principio unum procreauit, cui nomen fuit Adam. ex coſta eius eduxit uxorem Euam, ſicut antiquißimæ Hebræorum literæ referunt, de quibus ſtatim loquemur.

Ex

Ex his duobus reliqui homines promanarunt. nam materiæ huius ratio generationibus est apta. Porrò qui apti essent ad generandum, eos non oportebat condi uniuersos pariter. nam superflua fuisset generandi facultas attributa. Angeli, quibus gignere datum non erat, uno sunt uelut partu editi. Accedit huc, quòd homines quoniam geniti erant rationales, & ad amorem idonei, coniungi inter se amore congruebat. Huic porrò nexui resistit corpus. ideo ex uno uelut trunco producti sunt omnes, ut tanquam propinqui & iuncti sanguine omnes inter se bene cuperent, nec ullæ uiderentur esse naturales inimicitiæ. Hic conditus est homo, & data ei uita corporalis, tum quòd esset corporatus, tum quod par erat ut uiueret quoque corporeum inter corporea, postea spiritus inter spiritalia cum Deo. & qui amore erat unum futurus cum Deo ut angeli, huic quoque tempus est aßignatum, in quo intelligentia amorem extimularet, amor autem inflammaretur, plus temporis homini quàm angelo propter affectus & corpus, quæ impedimento sunt rationi: non utique tanto ut nunc, sed alicui certe impedimento erant. quod quidem hinc nascitur. Cõditor enim ut omnium est parens, omnia diligit, omnibus se uult impartiri, quantum uniuscuiusque essentiæ uis & facultas capere ac perferre potest.

quumq;

quumq; sit ipse spiritus, ut id fieret facilius, aptius, plenius, corpus adnexuit spiritui, nẽpe animæ rationali, quæ Deum intelligeret, amaret, caperet, qua beatitudo redundaret in corpus. Animæ cœlestes sunt, & diuinitati propinquæ, spiritus scilicet: corpora uerò crassa & densa, à cœlo & diuinitate remotissima. Fertur quicq; ad suam naturam & originẽ. Anima spectat sursũ ad res cœlestes ac diuinas: corpus in terram, et procul à diuinitate animam detrahit, & quantum potest detrudit. Affectiones autem, quæ uelut mediæ sunt, et quasi nexus inter corpus & mentẽ, ad partem corporis deflectunt. unde tanta in animis nostris procliuitas ad corporalia, id est ea quæ sensibus corporis usurpantur, tanta segnicies ad pulcherrima & cœlestia quæ sola mente cõprehenduntur, tanta sollicitatio ad desciscendum à lege spiritus, hoc est Dei, ad concupiscentias corporis & uitæ huius: & eo maior, quo grauius est pondus noxiarum, ut post peccatum, & inualescentibus in humano genere uicijs. Ergo tametsi appetitus erat tum ante delictũ menti subditus, non tamen adeò, quin haberet obiectũ suæ delectationis aut auersionis, quo incõsulta mente impetu impelleretur. Non enim mutata est prorsum essentia naturæ, etsi deprauata & prolapsa longissimè à puritate atq; excellentia primæ originis. Sed si tum mens aliquid

iussisset,

iußißet, fuiſſet ilicò appetitus audiens dicto: quod nunc eſt multo ſecus. Et erat homo conditus ea lege, ut quemadmodum quum ex utero poſt nouem menſes in nouam lucem uenit ſine morte, ita et tum poſtquam hic aliquandiu uixiſſet, transferretur in cœlum. In hac uita ut aſſueſceret conditorem ſuum noſſe & amare, multa ſunt ei oſtenſa per quæ ad illum ſe erigeret. Varietas rerum cõditarum propter illius corpus: quod ut eſt compactum ex uarijs, ita uarijs eget, ſiue ad uſum, ſiue ad delectationem. Tum mens ex illa uarietate facilius authorem intelligit. ille enim eſt tantus, & in ſimplicitate tam multiplex, ut unico opere non poſſet humanæ menti declarari. Pluribus opus fuit & ad manifeſtationem atq; expreßionem illius naturæ: & tanti tamq; uarij artificis fuit multa fabricari, quoniã multa animo conceperat. Illa autem animi ſimilitudo expromenda fuit operib. Tota quidem filio exprimitur: ſed quantũ ſat illi eſt uiſum, per res creatas, in quarum unaquaq; impreſſit ueſtigium aliquod ſui, hoc eſt bonitatis, potentiæ, ſapientiæ. Horũ autẽ corporaliũ uſus non eſt illis datus qui non indigerent, ut angelis. Sed neq; ijs qui uti neſcirent, ut belluis. Ei ergo ſolũ cui eſſet opus, ut homini ex corpore, qui'que uti ſciret ex mente. Quocirca propter hominis uſum hæc ſunt cõdita omnia. Illum Deus præfecit dominum principem'que ho-
rum

rum omnium, cuius gratia ſunt ex nihilo producta. quibus de cauſis amor in Deum, et reuerentia, et cultus naſci atq; augeri poterat: quòd tam bonus Deus, qui tam multa condidiſſet propter ipſum: quòd tantus & tam admirabilis, qui de nihilo protuliſſet, & conſeruaret. Ex tam multis ſenſui obuijs, tum cauſſis occultis, quas induſtria ſua humanum ingenium inueſtigat, melius ſe hominis contemplatio attollit ad cognoſcendum Deum, ut amet & colat, quàm faceret ex una aliqua, aut altera: propterea quòd cognitio noſtra, ut corpore incluſa, ſequitur corporis naturam. Ex uarijs melius ſubſiſtit & roboratur, quàm ex aliquo uno: ex uariorum atq; ſparſorũ collectione facilius peruenit quò intendit. Et quia non expediebat homini ſeipſũ ſcrutari, ac pernoſſe, nec quantum uel poſſet uel non poſſet in ſe ac res alias expendere, ne (quod dæmoni acciderat) ex ea reputatione inſoleſceret, ſolummodo autem uniuerſam ſuam intelligentiã in authorem ſuum conuertere, ita demum futuro beatiſſimo: uetitus eſt de fructu arboris ſcientiæ guſtare, ſiue is fructus eam habebat uim, ut ad conſiderationem rerum conferret, ſicut multa ſunt etiamnum quæ ſpiritus cordis & cerebri dilucidant, & mentis ſubtilitatẽ pariũt: ſiue illud ſummonebãtur, ne à Deo ad dotes ſuas contẽplandas, rerũq; ſibi ſubditarũ experimentum

iußißet, fuisset ilicò appetitus audiens dicto: quod nunc est multo secus. Et erat homo conditus ea lege, ut quemadmodum quum ex utero post nouem menses in nouam lucem uenit sine morte, ita et tum postquam hic aliquandiu uixisset, transferretur in coelum. In hac uita ut assuesceret conditorem suum nosse & amare, multa sunt ei ostensa per quae ad illum se erigeret. Varietas rerum cōditarum propter illius corpus: quod ut est compactum ex uarijs, ita uarijs eget, siue ad usum, siue ad delectationem. Tum mens ex illa uarietate facilius authorem intelligit. ille enim est tantus, & in simplicitate tam multiplex, ut unico opere non posset humanae menti declarari. Pluribus opus fuit & ad manifestationem atq; expreßionem illius naturae: & tanti tamq; uarij artificis fuit multa fabricari, quoniã multa animo conceperat. Illa autem animi similitudo expromenda fuit operib. Tota quidem filio exprimitur: sed quantũ sat illi est uisum, per res creatas, in quarum unaquaq; impressit uestigium aliquod sui, hoc est bonitatis, potentiae, sapientiae. Horũ autẽ corporaliũ usus non est illis datus qui non indigerent, ut angelis. Sed neq; ijs qui uti nescirent, ut belluis. Ei ergo solũ cui esset opus, ut homini ex corpore, quique uti sciret ex mente. Quocirca propter hominis usum haec sunt cōdita omnia. illum Deus praefecit dominum principemque horum

rum omnium, cuius gratia sunt ex nihilo producta. quibus de causis amor in Deum, et reuerentia, et cultus nasci atq; augeri poterat: quòd tam bonus Deus, qui tam multa condidisset propter ipsum: quòd tantus & tam admirabilis, qui de nihilo protulisset, & conseruaret. Ex tam multis sensui obuijs, tum caussis occultis, quas industria sua humanum ingenium inuestigat, melius se hominis contemplatio attollit ad cognoscendum Deum, ut amet & colat, quàm faceret ex una aliqua, aut altera: propterea quòd cognitio nostra, ut corpore inclusa, sequitur corporis naturam. Ex uarijs melius subsistit & roboratur, quàm ex aliquo uno: ex uariorum atq; sparsorũ collectione facilius peruenit quò intendit. Et quia non expediebat homini seipsũ scrutari, ac pernoße, nec quantum uel poßet uel non posset in se ac res alias expendere, ne (quod dæmoni acciderat) ex ea reputatione insolesceret, solummodo autem uniuersam suam intelligentiã in authorem suum conuertere, ita demum futuro beatißimo: uetitus est de fructu arboris scientiæ gustare, siue is fructus eam habebat uim, ut ad considerationem rerum conferret, sicut multa sunt etiamnum quæ spiritus cordis & cerebri dilucidant, & mentis subtilitatẽ pariũt: siue illud summonebãtur, ne à Deo ad dotes suas contẽplandas, rerũq; sibi subditarũ experi

mentum

mentum animū deflecterent: debere confirmari primum in cognitione Dei, ut illum amaret solum, hinc ad usum rerum aliarum transiturus, quum esset iam extra periculum. Sed ille instigatus est arte mali genij, qui serpentis forma illum aggressus, ex gustu pomi scientiam & magnitudinem Deo parem promittebat: nec aliā fuisse aiebat Deo uetandi causam, quàm ne in regno naturæ uelut socium habere hominem cogeretur. Calumniatur apud homines Deum, apud Deum homines, ideo διάβολος dictus. Verba stulta, sed apud animum cupidum tantæ magnitudinis facile nacta sunt fidem. Iam uxor re ipsa accesserat consilio dæmonis, et pomum ederat, offerebatq; coniugi Adæ. Ita superbiæ adiungebatur amor societatis. Nam Euam ex costa Adæ dormientis Deus eduxerat, dederatq; ei uelut adiumentum uitæ, forma ac ingenio similibus. adiumenta enim dißimilia habebat haud sanè pauca. Ergo gemino stimulo instigatus Adam, consensit in partes & factionem contra Deum: tanto præmio opinione sua proposito, gustauit de pomo scientiæ, hoc est, uertit oculos à Deo ad se, ut dæmon fecerat. ilico obtenebratus est, & se dilexit oblitus Dei. Quo admisso, separauit se à complexu illo diuini fauoris. Conditio erat dicta in lege, ut quacunque hora ex uetito fructu ederent, morerentur. quod ita contigit. Nam

si

si quis hominem nunc consideret, planè uideat grauißimo laborantem morbo & insanabili, ut iam desperatus & deploratus sit. Corpus infirmum, omnium rerum iniuriæ obnoxium, morbi singulis corporis partibus cum acerbißimis dolorum facibus horis omnibus minantes atque impendentes: mens sicut in extrema ualetudine inualida, cæca, improuida, nec se illustrari sinit uoluntas, ut palatum ægri noxia semper appetens, pro futuris inimica, sananti aspera atque intractabilis: affectus commoti omnes. ipse homo seruus rerum quibus eget, quarum erat natura dominus. In hac ægrotatione paucos annos moribundi agimus, donec omnino efflamus animam, quod mori dicitur: quum uerius ortus ipse dici poßit mors, ut acutè dixit Manilius,

Nascentes morimur, finisq; ab origine pendet.

Talis mors data est Adæ pro supplicio sceleris acerbior multo, quàm ilico extingui corpus. Statim peccatum, hoc est cognitio sui, ostendit ipsis, non esse tales eos quales rebantur. nam qui se excellentißimos esse existimabant, eos puduit sui ipsorum & erubuerunt suam nuditatem: tales se esse iudicarunt, tam fœdos & turpes, ut existimarent alios libentius ipsorum tegumenta conspecturos, quàm ipsos eosdem. decerptisq; folijs ex arbore, texerũt

ea quæ ab illo tempore fuerũt pudenda, prius non erant. & intelligentes se peccasse in legem authoris sui, inter arbores consertißimas abdiderunt se, fugientes illius conspectum. Clausi erant prius eorum oculi ad alia, præterquã ad Deum: nunc clausi ad Deum, aperti ad alia. amissa est simplicitas illa innocẽtiæ. & iam qui solum curaturi erãt Dei iudicium de se, relicto diuino curant humanũ. operiunt pudenda: & qui erat antea in mundo liber, incipit alienis iudicijs seruire. sequitur caligo, & tenebræ mentis. fugiebant Domini conspectum, obliti omnia esse nuda et aperta coram oculis illius, uimq; illius omnia regere, omnia replere. hoc enim ante miserabilẽ illum casum non ignorabant. Tum Deus denunciauit homini, amisisse illum potestatẽ in res inferiores, & laboriose quæsiturum necessaria. terram ipsam pro bono semine, pro mercede laboris repensuram ei spinas & tribulos, res prorsum inutiles atq; insuaues. Quæ noxa non solũ de terra intelligenda est, sed de ijs omnibus in quæ patet humana diligẽtia, aqua et aẽre, siue naturaliter proueniãt, siue arte fiant atq; industria. omnibus propositus est labor & sudor, si uelit uti. Et quoniam parẽs est Adam omniũ mortalium, in eo fuit uitiata natura nostra, ut nunquam deinceps integra ueniret ad posteros.

QVOD

QVOD HOMINVM NATVRA est corrupta.

Corruptam esse naturã nostram, tam manifesto ipsamet ostendit & clamat, quàm ægrotare se quum tenetur graui morbo. Quæ enim condidit Deus, ea in usum aliquem parauit. nam quid minus cadit in sanctam illam & æternam sapientiam, quàm temerè & sine fructu & sine ullo quicquam procreasse? In familia bene instituta nullus uacat officio, ut est uetus uerbum: uacabit in mundo, quo nihil est sapientius descriptum atq; ordinatum? Porrò usus non potest esse, nisi eius qui & indiget, & potest uti. Deus nulla prorsum in re indiget, extra se angelis qui meri sunt spiritus nullus est usus mundi corporalis. Belluæ uerò paucis contentæ, nempe satisfecisse uentri, reliquis omnibus nec uti sciunt, nec possunt, ac ne curant quidem. Homini ergo sunt parata hæc, qui eget propter corpus, & mẽte ac ingenio præditus sciet uti. Sapiens & optimus artifex Deus, homini, cui ex bonitate sua mundum suum attribuebat corporeum, ex eadem ipsa bonitate facultatem quoque erat largitus, ea inter quæ uersabatur accõmodandi ad usus suos, nempe cognitionem & scientiam eorum, imperiũ quoq; in illa ipsa & dominatum, quo non minus aptè posset uti quibus uellet, quàm

facile & quandocunque libuisset. Dominum ergo illum constituit eorum quæ propter ipsum creauerat. Quale enim esset hæreditatem filio parare, eamq́; ita recondere, ne uel inueniret, uel postquã inuenisset, eam addere difficultatem possessioni, ut capere & tenere uix posset? Tale esset omnino munus à Deo homini concessum plantarum, animantium, lapidum, si ipse quid & quatenus ex ijs sumendum haberet, quum usus posceret, ignoraret. Iam autem ut sciret assequi illa, non posset tamen magnis uiribus renitentia ac repugnantia. Est ergo diuinæ bonitatis ac sapientiæ, omnia hæc muneri homini tradita cum facultate, hoc est scientia & dominatu. Atqui nos & misera illorum omnium cæcitate atque ignorantia ab usu eorum excludimur atque arcemur, tum ea ad quæ peruenimus capere & possidere non possumus, quia procul dißita, quia recondita, quia reluctantia, quia damnum nobis mortemq́; adferentia. Dicunt, Voluit nos Deus exercere. imò quantumcunque exerceamur uniuersi, minimam partem eorum quæ ignorabimus non assequemur. At saltem necessaria sciremus, ut belluæ. Quid, quòd non solùm ea non obtemperant uoluntati nostræ & iußibus, sed insidiantur omnia, ut noceãt si qua poßint. Aestus & rigor cœli nobis, frugibus, & animantibus nostri

usus

usus, ignes incendijs, aquæ eluuionibus, ædificia quæ nos ad tutelam nostram extruimus ruina sua nos opprimimur, in mari mergimur dũ piscamur, dum aliquò traijcimus, uestes arrodit tinea, puluis & humor corrumpit metalla, rubigo consumit. nullæ sunt fruges quibus terra eadem non producat hostem, à quo suffocentur & pereant. aues, talpæ, mures, formicæ, uermium incredibiles formæ fructibus & frugibus pestiferæ. feles & canes inter nos educati penum uniuersam diripiunt, insidiantur corti martes, uulpes, mustelæ, caulibus lupus; ut transeam rariores feras, leones, ursos, apros, tigres, pardos, pantheras, nobis & nostris gregibus hostes capitales. Quid referam uenena tam multifaria, tam præsentis exitij? Ex homine uerò quanta homini mala? plura ex illo uno, quàm ex cæteris omnibus domi, priuatim, publicè, in ciuitate, calumnijs, pugnis, digladiationibus, furtis, rapinis, mutilatione. Postremò foris bello, quod unum omnes facies & formas crudelitatis, immanitatis, inhumanitatis complectitur, ut id solum euidentissimo atque efficacissimo sit argumẽto deprauatæ ac uitiatæ naturæ nostræ. Quæ animantes inter se turmatim ad internecionem concurrunt? nullæ sanè: sed, ut Plinius inquit, Congregari uidemus, & stare contra dissimilia. Quæ fera tanta

rabie sæuit in feram sui generis? nimirum manet in illis primigena illa natura, in nobis degenerauit in peius. Itaque non nos domini sumus rerum, sed illæ nostri: & nos illis seruimus, quanto labore, quàm aßidua sollicitudine? ut hominum plerisque nihil sit omnino aliud negociũ in uita, quàm quærere quæ futura sint usui corpori, & quæsita conseruare, uel ne perdantur, uel ne pereant. Quòd si amittantur, quis dolor, quanta afflictatio? ita nihil minus quàm id agunt, propter quod missus est homo in hanc uitam: & sicut Ennius loquitur, præter propter uitam uiuitur. Aliquid ergo egimus, aliquid commisimus, propter quod amissa sunt ea munera, quæ excellenti naturæ nostræ fuerant ab authore concessa. Iam uerò in re omni est aliquid optimum & præstantißimum, unde res ea nomen speciei suæ sumit. bestiæ omnes statim ut natæ sunt, uel breuißimo pòst tempore præstantißimũ illud suæ naturæ usurpant, & opera edunt illi præstantiæ conformia, & ut quædam paulò diutius tardent, usurpant certè tandem, & re ipsa demonstrant se huius esse naturæ ac ingenij. quòd si non faciunt, certè indubitatum facimus iudicium, corrupta ea esse ac deprauata ex caussa aliqua uel interna uel externa. Homo autem quãdiu bona mente non utitur? quàm pauci aliquando, quàm mul-

ti

ti nunquam? ut appareat, à rectitudine naturæ suæ declinasse. Quid, quòd animātes omnes statim uergunt quasi nutu quodam ad inclinationem perfectionis suæ, soli homines à sua sunt auersi et abhorrēt, nēpe à cultu mētis & sapiētia. Bestiæ naturæ ductu nollent uiuere uitam plantarum, & ne illuc relabantur exercent semetipsas. At quàm multi hominum cupiunt uitam brutorum agere, immersi delicijs & corporeis uoluptatibus, sine ulla cura aut respectu mentis, ac ne cogitatione quidem, sitne mēs aliqua, an nihil homo distet à bestia. Quòd si sibijpsi homo permittatur & cōmendetur semota educatione ac disciplina, quomodo ferretur pronus præcepsq; ad ea quæ minimè sunt hominis? cuius rei statim ab ortu suo tota infantia & pueritia manifestißima edit signa. Quid enim quærit aliud quàm delicias, uoluptates, lusus, indulgentiam? Quid ei magis est instar mortis, q̃ prima illa ad literas & formandos mores institutio? mens nostra natura expetit uera, uoluntas bona: adeò ut Quintilianus mirandum esse ducat, malos esse tam multos, quòd sit contra naturam. At quanta est facta inclinatio à ueritate ad fabulas, à bono in malum? Degenerauit ergo natura nostra à recta sua conditione ac uia. Age uerò, quæ tandem natura integra expetit interitum sui? Atqui in solo hominum ge-

nere sunt qui sibi manus adsrant, multi qui mortem optent & inuocent, plurimi sani & ualentes, tædio uitæ ob leuiculam agitationem bilis. Accedit his, quòd homines positi sumus à principe naturæ inter bestias & angelos, propinquiores tamen angelis mente ac intelligentia, propinquiores brutis corpore. At uidere est, quàm maiore nos interuallo superant angeli, quàm nos bruta. & loquor de angelis in sua natura, nec miseria deiecta, nec sublimata beatitate. Corporis uerò dotibus à multis bestijs superamur, integritate, uiribus, celeritate, agilitate, ualetudine, uita, sensuum acumine ac uigore. Deinde non est credibile, à Deo optimo & nobis amicißimo conditum esse de principio hominem tam infirmo corpore, obiectum tot incommodis uitæ, & animam nobilißimam intrusam in uincula, ubi torqueatur perpetuò: sed esse indubiè quod Sapiens ait, se id solum inuenisse, à Deo esse factum hominẽ rectum, syncerũ, integrũ, & ipsum se his calamitatibus inuoluisse quibus premitur. Aliquid istorum uiderunt in suis illis tenebris Pythagorici, & eos sequutus Plato, ut solet, quum dixerunt corpus hoc sepulturam esse & carcerem animæ, eamq; hic deuinctam dare magnorum scelerum pœnas. Hic uideo adesse quosdã multis quæstionibus, tanquam tendiculis instru-

ctos.

ctos. Atqui Adam peccauit solus, cur in nos redundat flagitij illius supplicium? Planius est faciendum hoc quod de primæua noxa & principe dicimus. Mens hominis & illustrata erat magna luce Dei, & amore accensa, ut sursum ferretur: caro uerò beneficio illius lucis & ardoris subdita menti, & omnia homini. Homo uerò per peccatum auertēs se à Deo, transijt à mente in carnem. Caro, cuius natura est deorsum trahere, nēpe ad suā originē, procul à Deo trahit, nempe ab spiritu. habet enim caro natura atq; ingenio suo desideria sua & cupiditates alienas ab spiritu, sed quæ beneficio fauoris diuini reprimebantur. Ita amisit homo ea munera, quæ gratia numinis erat nactus, & ex spiritali ac diuino factus est carnalis terrenusq;. Inde caro omnis ex illa carne desumēda, damnata, tanq̃ Deo inimica: & caro omnis propter consortium & coniunctionem cum illa inimica Dei carne non tam facta est inimica quàm aliena. Ita in Adam propter peccatum, tanquam in semine uel radice, omnis humana caro damnata est. Et quemadmodum uitiato semine aut radice omnes deinceps fructus nascuntur uitiati, sic in uitio Adæ, quoniam ex eo omnes sumus. Quapropter generatio hominis facta est pudenda: quod ostendit naturalis pudor in ostensione genitalium, ideoq; ea solùm texerunt

Adam & Eua. nãq; ubi senserunt uitiũ, de illis erubuerũt. Atqui sacris oraculis est proditum, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur, pater nõ portabit iniquitatẽ filij. Ita est. Sed omnes quodãmodo in Adam peccauimus, nõ aliter q̃ omnes futuri fructus uitiati sunt in uitio seminis aut radicis. Iustitia aũt illa prima quæ originalis nũcupatur, non erat munus à Deo Adæ peculiariter tributũ, sed humano generi. ideoq; cũ ij qui erãt tũ humanũ genus, facinus cõmiserũt, uniuersũ humanũ genus beneficiũ illud perdidit: quemadmodum quod ciuitas pusilla adhuc & infrequens decreuit ac statuit, eadẽ mox aucta & numerosa seruat, & pauci patres copiosam suam in posterum sobolem obligant & deuinciunt. Adde huc, quòd qua peccamus ratione, consimili punimur, non acrius. Omnes quidem in Adam hactenus peccauimus, ut fauoris & gratiæ Dei dona amitteremus, per quæ ad coniunctionem illius uenitur. Cares tu illis, non cruciaberis propterea, sed carebis illa coniunctione. Nihil fit ergo iniuriæ cuiquam, quandoquidem non punitur acerbo sensu, qui ipse peccãdi sensum non habuit.

Quærit alius, Si Adam uno crimine tam immanem fecit casum, cur nos tot flagitijs tot sceleribus cooperti & obruti, non grauius multo cadimus, quàm ille? Quia unicuique rerum dedit Deus

eam

eam naturam, per quam esset res illa: quam si tolleret, non iam amplius ea res esset, sed alia quæpiã diuersæ formæ. ita dedit Deus homini, quo esset homo: tum ornauit eum atque instruxit amplissimis donis, ut diximus, scientia & cognitione rerum, latissima ditione in res omnes, sano & integerrimo corpore, & uita pro libito diuturna. prima illa debebantur naturæ hominis, sine quibus homo nõ esset: hæc autem posteriora gratuita sunt, ex fauore conditoris. Quo ergo die à gratia & fauore principis sui homo est deuolutus, eodem ipso amisit ea quæ gratia & fauor dederant, & conseruabant. qui enim ab igne calorem recipit, si abscedat refrigescit. Itaque cecidit Adam ex fastigio illo beneficiorũ Dei: nos qui humi iacemus, nullam habemus unde cadamus altitudinẽ. amisimus enim dona gratuita, ideoq; alterũ Adæ flagitiũ, si quod admisit, non nocuit nobis: nec nostra ingeniũ tollunt naturale, tametsi non pauca importãt incommoda, grauia profectò et peracerba, obscurationẽ mentis, & quandam uelut in belluas degenerationem, morbos, debilitates, procliuitatẽ ad pessima, tarditatẽ ad optima, quæ omnia uidemus indies gliscere, ea uerò scelerũ esse supplicia dubitari nõ potest. Quantũ est enim, & quàm dolendũ, circũcludi hominem tenebris ignoratiæ, & quidem rerum maximè

maximè necessariarum? uinciri manibus & pedibus, morbo & debilitate, auerti innumeris cogitationibus à cura colendi & amandi numinis, angi tantarum rerum quas quotidie augemus solicitudine? Sed pergunt quidam interrogare, an non peccatum omne uoluntatis est? Ita planè. & peccatum hoc uoluntatis fuit in Adam, hoc denigrauit illius animã, & corpus contaminauit. huius autem corruptio dimanauit ad posteros, & orbatio puritatis illius, quam nostri iustitiam originalem uocãt. Quocirca priuatio magis est in alijs boni, quàm contractio mali seu culpæ, & animæ infectio ex contagione corporis quia illi iungitur, ut corpus nostrum in aërem pestilentem ingressum noxam sibi à loco accersit. Quærunt hic alij, Quid ergo fiet de ijs qui fato sunt defuncti ante annos quibus possent Deum cognoscere? Ad sempiternam beatitudinem non peruenitur nisi per charitatem Dei, ut antea dixi. pueri qui hanc benficio Christi non sunt adepti, arcentur ab æternis illis bonis: nec ulla tamen fit illis iniuria, si non assequuntur, quod nec illis est promissum: nec sentiunt tamen plus incommodi, quàm ex sutore aut fabro natus si non fiat rex, aut homo quòd alas & pẽnas non habet. fruuntur tamen, ut credibile est, amplißimis bonis: nempe naturalibus liberis atque expeditis.

tis. non enim uersantur in malis, graui & tetro corpore exuti: uigent animæ cognitione libera, gaudent contemplatione aperta rerum omnium & dilucida. Additur aliud quæsitum: Peccatum Adæ nocuit tantopere, quid illius reconciliatio? cur non per reconciliationem eximuntur ea noxa quam propter delictum merebantur? Si execrabiles filij Adam, cur non bonorum uirorum filij grati? Quia in reconciliatione Adæ non est execratio carnis sublata, sed anima à seruitute carnis liberata, & reposita in gratiam cum Deo. ita contigit ei quod alijs bonis uiris, ut manente uitio in semine, fructus sit ad meliorem odorem aut saporem concinnatus. Ascendunt quidam altius, & se in penetralia diuinæ sapientiæ ac uoluntatis temerariò ingerunt. Cur, inquiunt, dedit Deus homini præceptum, quod sciebat iri ab ipso uiolatum? Simile est illud, Cur eos creat quos malos fore prænouit, & sibi inimicos? Hoc uerò nimis est impudenter Deum ad reddendam eorum quæ agat rationem accersere: quod à principe aut uiro prudentissimo facere reformidares, deterritus uel magnitudine uel authoritate. Tu uerò in Rege mundi omnipotenti & sapientißimo, nec magnitudinem uereeris potentiæ, nec sapientiæ authoritatem? Peccat homo non uoluntate Dei, sed sua ipsius.

belluis

belluis libertatem non dedit mentis, homini dedit, & ante eum proposuit uitã & mortẽ, ad quodcunque uoluerit porrigat manũ. Sed nec desunt qui bonum hoc libertatis animi, quo amplius aut præstabilius dari nullũ potuit, calumniẽtur, quasiq; Deũ in ius uocẽt, quòd id dederit per quod peccamus: quasi uerò nõ etiã bona omnia, ut mẽtis intelligentiã, phantasiã, sensus, ualetudinẽ, robur, diuitias, potentiã, decus in peßimos usus conuertamus. Nihil ergo dedisse fuerat satius, quia nos bonis & benè attributis prauè abutimur: & quod ingentium est ex se bonorum instrumentum, nos in instrumentum peruertimus malorum omnium. Sic ille Ciceronianus Cota quasi deos uocat in ius, quòd hominibus rationem sint largiti, quam multi tanquam in artificium uertunt scelerum & flagitiorum. Est ne author in culpa, si tu inde es malus, sine quo esse bonus non poteras? Et dæmonibus naturæ excellẽtia occasionẽ præbuit miseriæ. culpet igitur diabolus Deum, quòd se tam excellentem condiderit. Atqui sciebat, inquit, me malè usurum. Atqui & alios sciebat benè usuros, idcirco dedit omnibus eiusdem generis eadem: & malos tolerat propter bonos. omnia enim sunt propter hos, qui hæreditatem accipiunt salutis, ut Paulus inquit. Sed oculi nostri in comparatione nostri temporis & æternitatis

nitatis non solùm caligant, uerùm densa nebula inuoluuntur. Imaginandum est, in illa æternitate perinde esse Deum facere aliquid & præscire, ut nos agere aliquid, & actum uidere. Trado tibi gladium, hoc prius est natura: tu traditum uertis in tuam perniciem, hoc posterius est: tum uideo te malè usum. sic Deo prius est dare tibi amplissima munera, posterius te illis abuti, & eum hoc cognoscere non quidem tempore, sed cursu quodam rationis, & uelut gradibus naturalibus existit ad postremum. Quid ergo tam sæuus est punitor Deus, ut tanta bona unius ilico præcepti transgressione eripiat? hæccine est illa à uobis nunquam satis deprædicata bonitas? Non est considerãdus Deus, ut iudex aliquis humanus, qui maleficiũ punit. Homo enim infligit pœnã, et ira percitus, uel abductus odio scelerũ in corpus noxiũ exercet legẽ, aut exerceri imperat. Deus uerò mitissimus mãsuetissimus, optimus est: qui ut uerè & appositè loquamur, non dederat præceptum Adæ, & pœnam addiderat: sed ut pater amãtissimus præmonuerat ne ab ipso oculos deflecteret ad res alias. futurum si id fieret, ut in maximas calamitates & miserias sese induceret. haud secus quàm qui uoraginem digito indicat, in qua sit præsentissima pernicies cadentibus. Itaq; Adam prauitate & dementia sua in id exitium

exitium incidit, à quo præmonitus fuerat ut caueret. Non finxit Deus præceptum, nec ante pedes Adæ tetendit ut pedicam: neque post transgreßionem impulit Deus illos in tantas calamitates, tanquam uiolatores suæ legis: sed ipsi quia ultro recesserunt à bono, necessariò in malum inciderunt, quoniam à beatißimo in miseriam, quod ostendit sacræ narrationis series. Nam ubi de uetito gustasset fructu, statim senserunt quid admisissent. & antequam Deus illis loqueretur, & fœdum facinus exprobraret ad manifestationem supplicij, iam inter se supplicium experiebantur, & præ se ferebant. Nec Deus damnauit terram & carnem, sed damnatio secuta est ex peccato, & discessu à Deo ad diabolum. Sacræ uerò literæ humanis uerbis & more hominibus loquuntur: & præsertim uulgo gentis Hebrææ, quod erat ad altiora mysteria consequenda tardißimum. Et tamē ruinam hanc adeò miserabilem & acerbam, pater indulgentißimus Deus in grande illi bonum conuertit. Nam homo perculsus morbo grauißimo, quo per amorem sui cæcum atque immodicum à Dei amore ac fiducia discesserat, quo alio erat curandus modo, quàm ne in sui amorem recideret, & ad amorem Dei assuesceret redire? Cæca mens, multisq; tenebris obruta, admonent atque stimulant eum, ut sibi diffisus

quærat

quærat ducem uiæ, magistrum actionum suarum omnium, qui nec falli poßit, nec uelit fallere: nempe Deum, cui uni fidat. animus tanta perturbationum tempestate concussus, cogitur sedatorem & tranquillatorem implorare, & quietem optare aliquam, qualis contingere in hac uita non poßit, in solo Deo est speranda. Corpus infirmum, tot morbis & doloribus afflictum, uita tot molestijs impetita adducit hominem, ut minus se amet, assurgat fiducia atque amore ad illum, à quo dabitur nobis requies tantis malis. etiam inter has spinas, inter tam grauia incommoda multi uitam hanc mordicus tuentur, & ab altera abhorrent, & in Dei cogitatione rarißimi sunt ac segnes, in amore autem frigidißimi. Quid facerent, si hic & corpus esset firmißimum, dolorum & defatigationum expers, & delectationes in uita plurimæ ac perpetuæ, omniaq; ad uoluntatem nostram fluerent? Si ergo sanari se hic æger cupit, quomodo erat aliter sanandus? pater amantißimus quod aliud potuisset remedium excogitare præsentius? Quærunt, Cur si peccatum Adæ tantam inuexit cladem et ruinam, reconciliatio Christi non eximit nos ea noxa, & in pristinum statum reducit? Christi aduentus & reconciliatio reddidit quod expediebat, nempe uiam ad æterna bona: non reddidit ea bona quæ

non expediebat nos recuperare. Si enim homo esset solùm ad uitam hanc conditus, bonus & beneficus Deus tum Adæ ipsi iam reconciliato, tum alijs qui ipsi se peccato suo non contaminassent, prima illa sua excellentissima munera reddidisset. Sed quoniam nos ad cœlestem immortalitatem Deus creauit, bonus & liberalis Deus specimen etiam horum bonorum in primo homine protulit, fecit illum non solùm dignitate naturæ admirabilem, sed instruxit & ornauit amplissimis uitæ bonis. & sic illum posterosq; eius reliquisset, si in Dei gratia perseuerasset. Sed Adam tam celeri defectione à Patre ac Domino, fecit & angelis & hominibus postea nascituris manifestum, non conducere & illi & nobis omnibus tantam patris indulgentiam: melius nobis esse omnibus, ut hic tanquam peregrini uersemur, non tanquam ciues in patria, ut alteram illam ueram & perpetuò duraturam patriam toto pectore concupiscamus & quæramus: ne si bene sit nobis peregrè, patriæ nos non solùm capiat obliuio, sed neglectus et auersatio. In illo enim rerum statu tam felici, & tam undique bonis constipato & accumulato, quotusquisque uel cogitasset ad cœlum se esse factum & appositum? uel curasset uel expetisset, nisi uis mentis magno conatu altè spectantis, sensum tan-

tæ felicitatis sub se reliquisset? quod fuisset factũ difficillimũ in tanta dulcedine rerũ uitæ. Itaq; experimentum sumptum est in uno, quid uniuersis expediret: & Christus Dei filius iacturam quam nos in casu Adæ fecimus, resarciit: non reposuit ea bona quæ & illi fuerunt caussa ruinæ, & nobis omnibus fuissent. reponet tamen, quum iam amplius non poterunt esse ad noxiam occasio: nempe quum euecti in cœlum ita erimus cum Christo, & per Christum cum Deo, ut nullus sit deinceps casus timendus, nec uis ulla poßit nos à Deo diuellere. Occurritur hic à pertinacibus alia quæstione. Quandoquidem ad cœlestem uitam est homo factus, cur Deus hic eum posuit in terra, hoc est in peregrinatione, & non in patria ubi erat permansurus? quorsum opus erat hoc decursu uitæ? quorsum hoc corpore tanti & tam mirabilis artificii? Hoc uerò perinde est ac si quis quærat, Cur format nos Deus prius in locis maternis, & non potius in hac luce in qua sumus uicturi? cur creat flores ante fructus, cur fructus crudos ante maturitatem? cur animalia oriuntur paruula, sensim deinceps adolescunt? quæ persequi esset infinitum. Voluit Deus res quæ materiam haberent, & contineri dimensu loci, & fluxu temporis procedere. Corpus autem ad hanc uitam magnum & mirificum habet

 opi-

opificium, uidelicet omnia deinde opera etiam minutißima solertiam sapientiamq́; testantur conditoris. Miramur artificium huius corporis ad uitam, id est ad rem temporariam: quantum est artificium fœtus in utero ad nouem menses? quantum formicæ & muscæ, & papilionum, & flosculi eodem die perituri quo nascitur?

LIBRI PRIM FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE Veritate fidei Christianæ liber Secundus, qui est de IESV CHRISTO.

OVVM mihi oritur uolumen cum aduentu Dei & Domini nostri, in quo ostendendum est, quemadmodum lapso homini Deus statuerit subuenire. Quantopere afflixerit Adamum acerbißimus ille casus, reputare quiuis facilè per se potest: quum ex eo uideret se ingentibus Dei tam corpore quàm animo donis orbatum, & incredibili cum ægritudine transegisse ætatem, calamitatem reputantem quum suam ipsius liberorum & coniugis, tum illam quam in cunctam suam posteritatem inuexisset. Mouit eum acerrimè inter alia mors Abelis filij, quæ fuit in hominum genere prima, posita ob oculos imagine tam horribili speciei illius, quam quisque esset propter delictum illud

 suum

ſuum ſubiturus. Sed cõſolata eſt eum Dei bonitas, oſtenſa procul mentis oculis reparatione atq; inſtauratione tantæ ruinæ ampliſſima & copioſiſſima: qua ſpe fretus maiore animo ferebat tantum pondus laboris, eamq; ipſe ſpem & fiduciam filijs ac nepotibus quaſi per manus tradidit, ſimul cum aliqua ratione pietatis, quæ illi tãquam ſtellula inter nubes denſiſſimas conſeruata eſt: Deum unicũ qui uniuerſa condidiſſet, colendum eſſe ac reuerendum, huic obtemperandum, hunc amandum, in illo ineſſe bona omnia, procul autẽ ab illo calamitates, labores, cuncta mala. Sed poſteri illius cũ ruditer æuum degerẽt, ſine diſciplinis & cultu animorum, ſolis corporis ſenſibus ducebantur, quumq; nec præſens numen aſpicerent, neque ea per quæ intelligi poſſet, conſiderarent, ſubijt in eorum mentes grandis obliuio Dei, tum & iuſtitiam illius neglexere, eadem cauſſa qua etiamnũ plurimi, quòd non cernerent paratam ilico malefactis ultionem. Ergo uelut repagulis omnibus pudoris ac diuini reſpectus amotis, effuſiſſimè ſe in flagitia omnemq; turpitudinem proiecerunt, non illa quidem animi flagitia, arrogantiæ, odij, iracundiæ, inuidentiæ, quæ apud illos nondum inualuerant: hæc enim orta ſunt & aucta cum hominũ cœtibus, opulẽtia, honore, dignitatibus: ſed in ea quæ corporis libido expeteret.

peteret. In has obscœnitates & maximi et minimi uelut facto agmine irruerũt, adeò ut & qui nonnihil ingenio ualerẽt, haberẽtq; eas animi dotes, quibus se ad Dei cognitionẽ cultũq; facilè extollerẽt, quos angelos et Dei filios appellãt mysticæ literæ, etiã cum alijs obbrutescerẽt sectãdis uoluptatibus. Depressa ui omni mentis ac iudicij, & quasi demersa in corpus, lõgißimè à similitudine Dei recesserũt: eaq; fuit continuatio flagitiorũ, ut quũ nihil restaret amplius bonæ spei, ultione numinis deleti sint uniuersi, laxatis aquis undiq;, supernè, infernè, à mari, à fontibus, à fluminibus. Cuius inundationis gentiũ quoq; scriptores meminere, uelut Põponius Mela, qui Ioppen Aegypti conditam ante diluuium tradit. quod de diluuio uel Deucalionis uel Ogygis accipi non potest, quorum neutrum attigit Aegyptum: fuerũt enim utraque in Græcia, Deucalionis in Achaia, Ogygis in Bœotia, et huic uicina Attica. Repertus est tamen in tanta multitudine Noë, qui à rationibus uitæq; aliorum instituto longißimè recederet, & numen purè ac sanctè coleret. Hunc cum uxore & tribus filijs, ac totidem nuribus à clade illa Deus seruauit: unde postea humanum genus reparatum est, tanto breui prouẽtu, ut quingentis annis pòst & amplæ urbes sint frequẽtatæ, & magni exercitus ad bellũ geren

dum collecti. Sed hoc non de quingentis modò annis, uerùm nec de ducentis fuerit mirandum, si quis ad comparationem reuocet, quanta poßit ex uno coniugum pari breui tempore multitudo procreari. Ab uno intra uiginti annos, ut paucißimè dicam, uiginti: à uiginti post annos totidem, quadringenti: ab ijs deinceps ea turba, cuius iniri iam numerus non poßit. & hæc ante annos sexaginta, quod facilè est computatione colligere. Verùm dubitarit aliquis, quemadmodum ex hac nostra regione culta & habitata ad diuersam, seu aduersam potius transierint homines per loca inuia, exusta perpetuis cœli ac soli ardoribus. Sed ea quæstio ex uetere ignorantia nascitur. Ostensum est enim nostra ætate, uniuersam terram cum ipso Oceano adiri & penetrari posse, etiam sine difficultate, nec obstare uiam illam sub signifero à sole semper tritam & accensam. At sunt etiam homines in mari, sicut in terra: quod pro indubitato est habendum, uiuere homines integros in mari, sicuti Plinius tradit. quorum unus captus est ante annos duodecim in Batauia, quem uiderunt plurimi: etenim detentus est supra duos annos mutus, & incipiebat iam fari, quoad ictus bis pestilentia in mare est remissus, gaudens & exiliens. Sed isti quoque ex terrestribus sunt hominibus progeniti.

Nam

Nam sunt in quibusdam locis maritimis homines maximo opere dediti natatui, cui exercitationi assuefaciunt pueros suos, ut hi diutißime poßint durare sub aquis. Filij horum in aquis pene geniti, nati, educati, habitatione huiusmodi non aliter delectantur, quàm pisces. ita quemadmodum alij homines in arido, sic hi uiuunt in mari. cuiusmodi esse in extremis illis insulis Oceani, locis calidißimis, ex ijs quæ relationibus nostrorũ hominum accepimus, coniecturare licet. Raphael Volaterranus refert, fuisse in Apulia ab hinc annos ducentos iuuenem quendam, assuetum ab infantia in mari agere. Itaque inter marinas belluas complures dies uersabatur, & conuiuebat illæsus, haud aliter quàm si una esset ex eis. penetrabat maris intima & remotißima, reuertebatur sæpe ad littus, & nautas de futuris tempestatibus præmonebat: Nicolaus prius dicebatur, postea Colapiscis, quasi Nicolaus piscis. Sed ad cursum redeamus historiæ.

DE RELIGIONE PRIscorum hominum.

PORRÒ Noë filios suos quàm ipse à suis accepisset maioribus pietatem, & colendi numinis rationem edocuit. Sed illi cum liberis & familia ad diuersas mundi partes digreßi, quod erat naturale facilè retinuerunt: colendum quidem esse

numen, modum tamẽ & uiam mutauerũt, quisque arbitratu suo. unde deorum & religionũ tãta multitudo ac uarietas exorta. Religionẽ uerò à natura esse humanis pectoribus inditam, ostẽdit consensus generis humani: dicam hoc uerbis Ciceronis, lib. de Leg. primo. De ipsis quidem hominibus inquit: Nulla gẽs est neq; tam immansueta, neq; tam fera, quæ non etiam si ignoret qualem habere Deũ deceat, tamẽ habendum sciat. Depræhensum est hoc non solum in nationibus terræ huius nostræ, quam continentem uocant scriptores, sed in nouo hoc orbe, ad quẽ magnis nauigationibus Hispani penetrarũt. Inuenerũt enim nostri homines gẽtes permultas, quæ sine literis, sine legibus, sine rege, sine republica, sine artibus æuum degerent, non tamen sine religione. ut appareat, uerius esse ex natura religionem, quàm reliquas hominũ artes atq; inuentiones. Nam sicut facultates omnes atq; appetitus animi & corporis inditas à natura cẽsemus, quoniã tametsi non eadẽ semper appetũt aut agũt, aliquid tamen & agunt & expetunt: ita de religionis est cura sentiendum, non eadem omnibus religio, aliqua tamen cuiq;. sicuti non omnes eadẽ comedunt, nec omnes rebus eisdem capiũtur & delectãtur: quia tamẽ esse omnes ac delectari animaduertimus, id esse naturale pronũciamus. eundem in modum

modũ religio naturalis est in genere. species autem formæ, qualitates hominum sunt. Olim religio sola habita est pro sapiẽtia, nec sapiẽtes alij q̃ qui illam mortalibus traderẽt atq; explicarẽt, apud Aethiopas, Indos, Aegyptios, Græcos, Romanos, quorũ catalogũ longũ esset recẽsere. Nec Deus de sui cognitione humanis mẽtibus plus cõcessit ac reliquit, q̃ quod pietati satis esset. Pessimè Lucianus Samosatenus sophista, q adimẽs hominibus ueterẽ ac receptã religionẽ, non saltẽ reponebat nouã aliquã. Quod irrideret antiquas demẽtias ac insanias, rectè id quidẽ: sed alia debebat substituere potiora. Sublatis enim prorsum religionibus, qd aliud q̃ hominẽ sine humanitate relinquebat? Sed quid aliud decebat Epicuræũ facere, & eũ qui à luce se in tenebras recepisset? idẽ faceta rabie philosophiã irrisit, & curã omnẽ uirtutis. Cedò si potes aliquãdo loqui amoto ioco, qd tandẽ uis homines facere? tollis deorũ cultus, subsannas eruditionẽ, etiã uoluptates corporis quas secta tua profitetur insectaris, quam humano ingenio relinquis occupationẽ? & tamen hic nonnullis (si Deo placet) sapiens uidetur, nempe ijs qui magna inuidiæ rabie oderunt quicquid non habent, aut per quod alios magnos & claros effectos esse uident: ut Lucianus ipse, quem ad insectationem & proscindendam philosophiam

sophiam inuidia Plutarchi Cheronensis impulit, quem in magno esse honore apud Traianum Cæsarem inuitus & dolens cernebat. Ergo ut ad propositum sermonis reuertamur, pietatis cura indita est naturaliter homini. quod si ita est, monstrum profectò est hominis, non homo, qui sine religione ulla uiuit. Sed posteri Noë homines crassi ac rudes, non Deum illum naturæ dominum uenerati sunt, quem non uiderent, sensibus tamen omnino ducerentur, sed quæ intuitu pulchra atque admirabilia in orbe spectarent, aut utilia depræhenderent, iudicio illo suo hebetissimo ac tardissimo pro dijs habuere. Is error à parentibus manauit in posteros, & auctus indies, magnas de uetustate uires accepit: cui ætates insequutæ nefas existimarunt repugnare. nam posteri maioribus suis tanquam filij patribus eam se reuerentiam censent debere. Ergo alij propter speciem & magnitudinem cœlos, sidera, elementa adorauerunt: alij animantes brutas, à quibus aliquid commoditatis acciperent, sicut Aegyptij boues, & feles, & ibes: alij homines quos honoribus diuinis uel ob beneficium, uel ob metum atque assentationem affecerunt. Hæc omnia magna & miserrima humani generis calamitate in deorum numerum atque existimationem uenerunt. Ita indies augendis huiusmodi insanijs religio-

ligionum, magnum densum'que sibi homo murum
circundabat, ne ad uerum Dei cultum perueniret,
& ad uiam suæ beatitudinis. Eos uerò qui uel bo-
nitate aliqua ingeniorum, uel disciplina atque in-
formatione humanitatis uidebat dæmon ad sanio-
rem mentem posse peruenire, magnis occupationi
bus propositis auertebat ab ea cogitatione ac cu-
ra. Græcis & Romanis ingenijs dedit poësim, hi-
storiam, studium bene dicendi, cognitionem natu-
ræ, mathematicas, exercitamenta corporis, bellica
negocia, nobilitatem, rem publicam, rem priuatã,
opulentiam, decus, dignitates, ambitionem, famã,
gloriam. Inter hæc tam multa & uaria ecquæ tan-
dem esse poterat religionis cogitatio, & cura se-
ria & bonæ fidei? Assentiebantur modo receptis
iam olim opinionibus de dijs, & eorum cultu, reli
quas omnes cogitationes ijs occupationibus impẽ-
debant, quæ satis essent quibuscunque ingenijs di-
stringendis & obruendis. Longo æuo post Noam
extitit Abraam Chaldæus, qui cœli numen & na-
turæ regem coluit, adorauit, illi obsequutus est, ac
toto fidit pectore. Erãt indubiò ætate illa, & prio-
ribus fuerant, qui more ac ritu Noë Deo cœli of-
ferrent sacrificia, uelut Melchisedech, qui in pri-
mis illis Hierosolymorum fundamentis regnabat,
sacerdos Dei excelsi: sed quæ esset Deo habenda
fides,

fides, quãta fiducia, quæ charitas, fortasse nec præstarent, nec assequerentur. Primus inter illos Abraam deprehendit authorem rectoremq; uniuersitatis mundi, non solum externis sacrificijs colendum, sed amore & fiducia, ut illum chariorem habeas quàm teipsum, illiusq; uerbis & bonitati fidẽ non minorem præstes, quàm ijs quæ cernis aut tangis. Qui quum ea esset mente abominatus deos patrios, & magna inuidia apud populares suos fuit, et Deus illum colloquio suo dignatus est. à quo monitus, ut domum & rem familiarem transferret, sine ulla cunctatione Deo sese cunctum concredidit, & cum uxore ac familia transijt in Mesopotamiam prius, inde in Palæstinam. Hunc tantum uirum, tam promptum obsequio, tam fiducia constantem ac stabilem delegit sibi Dominus, ex cuius progenie nasceretur Christus, salus orbis perditi ac profligati. quumque ex Sara uxore sua nullos genuisset liberos, dedit ei seni admodum, & coniugi sterilitatis siue natura à principio damnatæ, seu ex æuo iam decurso, filium Isaac, quem patris non absimilẽ uehementer dilexit Dominus. Huic duo fuerũt gemini precibus à Domino impetrati, Esau, et Iacob, qui postea de lucta nominatus est Israël. hic fuit uir quũ auitæ imitator pietatis, tũ uerò mansuetudinis incredibilis, quæ illum magnopere

gnopere commendabat Deo. Itaque ex duobus, & si erat Esau natus paulo antè quàm Iacob, tamen hic est à Domino electus, ad propagationem sanctæ sobolis. Huic filij fuerunt duodecim mares, cum quibus urgente publica annonæ penuria, in Aegyptum migrauit, pastoritiam uitam agēs cum filijs: quod uitæ genus M. Varro ex Dicæarcho scribit antiquißimum fuisse, priorem quàm agricolarum. Vnde apparet uetustißimam esse Hebræam gentem, quin & Hebræum nomen nonnulli existimāt à pastura pecudū deductū esse. Cæterùm Iacobi propago mirificè est multitudine aucta, adeò ut terrori iā esset Aegyptijs, edixissetq́; is Pharao, qui tunc Aegyptum tenebat, ne mares Hebræorū tollerentur, sed abijcerentur in Nilum. Et Hebræi ipsi quotidianis substructionum operibus, suprà quàm dici poßit premebantur, erigendis ut puto insanis illis regum extructionibus, quarum multa est mentio apud rerum scriptores. Contraxerant illi quoque ex Aegyptiorum conuictu, plurimum impietatis: & oppreßi laboribus, intentique semper præsenti neceßitati, longa hauserant obliuia Dei illius, cuius religionem à suis maioribus acceperant. Quumq́; maturum iam consilio diuino uideretur, & Palæstinam stirpi Abraæ sicuti erat pollicitus tradere, & populum

pulum suum à seruitute corporum atque idololatria liberare, Mosen Hebræum de tribu Leuitica delegit, ducem sui populi. Hic Pharaonē tum prodigijs & portentis uictum, tum damnis & afflictione fatigatum atque obrutum, coëgit populo ueniam dare, ut ad sacrificandum Deo suo Aegyptū egrederetur. Quumq; ad mare rubrum peruenissent, mutata subitò Rex sententia, decreuit illos reducere, & ingenti armata manu persequutus eos, quum uestigia illorum urgeret, ingressus per siccas in mari rubro apertas uias, Hebræis iā in aduerso littore cōsistētibus, ipse Dei nutu inuolutus est mari in priorē cursū reuerso. Hæc omnia tāetsi huic rerum statui, ac proinde captui nostrorū ingeniorum grandia atque admirationis plena, quantula sunt tamen, si spectetur is à quo fiebant? nempe ille qui nutu solo suo cœlos atque elementa & de nihilo protulit, & conseruat, ne ad nihilum, hoc est originem suam relabantur. In Arabiæ desertis, quadraginta annos sub tentorijs transegere, & legem acceperunt quam Dominus Mosi dedit. Postea duce Iesu filio Naue ingreßi sunt Palæstinam Syriæ, quam possederunt usque ad Nabocodrosorum regem Chaldææ, qui populum illum Babylonem traduxit, unde septuaginta annis pòst domum sunt edicto regis Persarum reducti. ibiq; manserūt

usque

usque ad Vespasianum Imperatorem, à quo gens illa est pene internecioni data. Sed res tanto temporum decursu gestas longum esset breuiter enarrare, quæ quum à profanis compluribus, tum à sacris authoribus memoriæ sunt mandata, nostra uerò aliò properat oratio. Annis autem aliquot ante captas & dirutas Hierosolymas, misit Deus filium suum Iesum Christum, per quem hominis miserabilem ruinã fulciret ac repararet. qui humano generi lucẽ, sapientiã, redemptionẽ secũ è cœlo attulit. Is Christus et homo est et Deus, Dei filius, patri æqualis & par, eadẽ cũ illo essentia & natura.

DE DIVINA TRINITATE.

IS ad nos cœlitus ueniens attulit ea, quæ nec habebat in se homo, nec in terra erat inuenire. Illud inter cætera, qui & cuiusmodi sit Deus in sua illa intima essentia, quòd sit pater, filius, & spiritus sanctus: hoc nulla unquã hominis ratio, nullũ iudiciũ, nullus mentis uigor esset per se consequutus, Christus edocuit. Iuxta diuinam Ioannis Apostoli sententiam, Deum nemo uidit unquam: qui autem esset, tradidit nobis filius, & quidem unus conscius paterni secreti, quippe qui habitat semper in sinu patris, id est, in intimis & reconditissimis arcanis illius, quò ne angelis quidem est accessus. Ne expectemus dum hæc nobis ab humano in-

omnia. ex cognitione nascitur uoluntas posterior, sicut est in quauis mēte. Ergo sapiētissimus, & qui errare nulla ui, nullo casu potest, diligit naturaliter se, quia nouit naturaliter se, et uidet atq; intelligit nihil seipso melius uel fieri uel cogitari posse. Duo hi actus in Deo cognitionis & amoris sui, uoluntatis scilicet ac mentis, naturales sunt Deo, ac proinde sempiterni atque infiniti. cessare enim nō potest natura illius diuinæ mentis. Sunt ergo actus duo in Deo, illi coëterni, & ut sic dicam coinfiniti: eaq; de caussa Deus est uterq; illorum, ut Deus ipse. nec enim in Deo uniusmodi & simplicissimo res ulla potest esse alterius naturæ, et essentiæ, quæ esset mistura & compositio, qualem in immensam illam naturam posse cadere sapientes omnes negauerunt. Neque tamen plures sunt dij, ut nec plures essentiæ in illa simplicissima & unica. Non enim per aliud intelligit, aut amat, quàm per seipsum, ita nec quod ex uolūtate & mēte in ipsa nascitur, aliud unquā erit, q̄ idē ipsemet. unica igitur est siue essentia, siue natura: & in illa tres sunt eiusdē essentiæ, ipse intelligēs & intellectus & amor, qui sunt non essentia distincti & diuersi, sed actionum rationibus intelligentiæ ac amoris. Sed nec plures esse possunt. Nam & si extra Deum plurimæ sunt Dei actiones uoluntariæ, in Deo ipso intimæ ac natu-

naturales. plures esse quàm duæ non possunt, intelligere & amare: sicuti nec in mente nostra, quæ Dei est certa & expressa imago. Memoria enim quæ est in nobis, potestas est potius q̃ actus, cuius actus est intelligentia. in Deo aũt semp̱ est actus, ut quæ est memoria in nobis intelligentis Dei sit imago, unde intellectus nascitur, & ex duobus amor. primus dicitur pater, alter filius, tertius spiritus sanctus: personæ seu hypostases tres, una essentia, natura, quæ Græcis est οὐσία. Vnde uerò ea illis indita sint nomina, hæc est caussa. In ijs quæ cognitionis munere sunt prædita, quod quicque eorum ad sui effigiem atque imaginem producit, id ei est filius. Intelligentia uerò intelligentis se Dei tanto opere est ei similis & compar, ut nihil inter res conditas tam sit parenti suo. Se enim Deus per semetipsum intelligit. filius est igitur intellectus, nec illi appositius inueniri potuit nomen, quàm quod dedit Ioannes Euangelista, λόγος, quod nostrum alij uerterunt sermonem, alij uerbum. est etiam eadem uox oratio, & computatio: sed nulla uoce exprimitur latinè quidem tam aptè, quàm si rationem dixeris, aut mentem. Appellatur quoque patris sapientia. ubi enim sapientia est cuiusq;, nisi in mente? Amor uerò qui est in Dei simplicitate, & in deitatis unitate tertius, nomen ex operibus

 accepit,

accepit, ut Spiritus sanctus nuncupetur. Amor enim Dei erga se per bonitatem eius & candorem rebus creatis communicatur: unde fit, ut fauorem suum & dona largiter impartiatur angelis & hominibus. & quia intus in mente hæc inspirantur nobis amoris diuini beneficio, idcirco spiritus sanctus nominatur, non autem filius ut intelligentia. tametsi enim unius sunt omnes οὐσίας, hoc est essentiæ, quia tamē intelligentia magis rem ipsam effingit, exprimit, repræsentat, quàm uolitio, nō amor dictus est filius, sed λόγος. Adde, quòd ut cognitio seu intelligētia uolitionē antecedit, ita filius prius consideratur genitus, q̃ spiritus procedēs: nō quòd alter alterū antecesserit tēpore, q sūt coæterni, sed cognitionis nostræ ratione quadā, & naturæ ordine, ut si initiū uterq; sūpsisset, antiquior esset filius futurus. Nascitur aūt amor ex amāte per cognitionem, ita spiritus à patre oritur per filiū. sed ab hoc quoq; eadē ratiōe oriri dicitur, seu procedere, qua ex cognitione uoluntatē profectā dicimus. Tenēda sunt in tanto mysterio recepta iā olim ab Ecclesia uocabula, quæ sola à diuina sapientia edocta semper & gubernata, quemadmodū loquendū sit sola nouit, apposite non ad rem ipsam (quæ enim hominum uel angelorum linguæ id ualerent?) sed ad disciplinam certe & pietatem nostram. Filius non

gignit

gignit alium filium, nec ſpiritus alium ſpiritũ pro ſert, quoniam nec filius aliam habet intelligentiã, quàm eam ipſam qua Deus ſe cognoſcit, qui eſt ipſe filius: nec ſpiritus alium amorẽ, quàm quo Deus ſe amat, qui eſt ipſe ſanctus ſpiritus. una eſt enim eſſentia diuinitatis, ideoq; & intellectus qui ex eſſentia illa de ſe naſcitur unicus, & amor qui erga ſe unicus. Pater intelligens ſe λόγον illum ſiue intelligentiam parit, qui eſt filius. Hic uerò non extrà egreditur, ſed ad patrem ſeſe conuertitur, & ſiſtit in beatiſsimo. qua de cauſa nec generat, quoniã ad patrem conuerſus, nec aliorſum poteſt reſpicere. generatio uerò eſt ulterior proceſſus ad ſequẽtia. Ex hac conuerſatione, & quaſi intuitu mutuo naſcitur amor eorũ mutuus, & tanquã connexus quidam, qui eſt ſpiritus ſanctus. Hæc eſt Dei eſſentia, natura, ſubſtantia intima à ſe & in ſe, nec aliud quicquam poteſt interuenire. Prouidendum eſt diligenter, ne diſcindatur unitas ac ſimplicitas eſſentiæ, neu numerus perſonarum confundatur. Nam quæcunque in illis uocabulis ſeparantur, ad relationem quandam inter illas hypoſtaſeis pertinẽt, ut gignens, genitum, procedens, pater, filius: cætera quæ eſſentiæ ſunt, nomina unica ſunt, ut Deus, dominus, conditor, & huiuſmodi. Et quemadmodum opus omne imaginem quandam & ſimilitudi

nem refert sui opificis, adeò ut ex opere qualis sit opifex, & ex opifice quale sit opus futurũ in prõptu sit intelligere: ita in rebus omnibus animaduertere est diuinæ trinitatis effigiẽ, in unitate substantiæ. Est enim in qualibet rerum essentia quasi pater, unde oritur potentia, hoc est filius, & ex utrisque actio, hoc est spiritus sanctus. In animantibus autem paulo dilucidius, in quibus quicquid gignit rem gignit suæ speciei ac formæ, alioqui monstrum est error naturæ. Tum charitas genitum & gignens copulat, ac conglutinat. Sed in mentibus eo est expreßior imago, quanto illæ propinquiores ac similiores sunt Deo, nempe etiam mẽti. eaq́; de caussa Moses in historia creationis mundi, cum ad hominem uenit, uerbis Dei inquit: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. idem de angelis dicturus, si de illis esset apertius loquutus. In mente autẽ siue angeli siue hominis est mẽs ipsa tanquã pater, est intelligẽtia quæ ex mẽte proficiscitur, hoc est filius, tum ex ambabus uolitio spiritus sanctus: nec plura sunt, neque pauciora, & in homine aut angelo. Disputatur à scrutatoribus naturæ rerum, an tria illa eiusdem sint substantiæ seu essentiæ, propterea quod in hominem aut angelum uidentur posse cadere qualitates, seu inhær[illegible] alterius naturæ uel essentiæ, quàm est

mentium,

mentium, de quibus multæ & uariæ sunt, & ualde inter se discrepantes sententiæ. In Deo autem quæstio & disputatio huiusmodi non potest locum inuenire, in quem nulla competit compositio, nulla est in eo qualitas, nullum adiacens seu appositum, unica est in illo essentia simplicißima, & uniusmodi, ut Deus sit ipse, & idem Deus, quicquid est in ipso. Transeo alias in rebus similitudines complures, quas sancti olim patres annotarunt. Hi tres in orbis creatione sunt designati, pater opifex, filius sapientia ceu instrumentum quoddam, spiritus sanctus: hoc est, amor & caussa quæ ad opus adduxit atque incitauit. Sancti & sapientes ex Iudaismo, intelligentiam quandam exiguam quidem & malignam, sed nonnullam tamen habuerunt huius sanctæ Triadis, quod quarto huius operis uolumine Christo adiuuante ostendemus. Illuxit quoque & gentilitati ueritatis huius radiolus. Zeno Stoicæ scholæ inuentor, λόγον dicit fatum & neceßitatē, & Deum, & animum Iouis. Plato in sexto de Republica quendam esse ait boni ipsius filium, ei simillimum per omnia. bonum uerò esse tanquam solem, filium autem eius ceu uidendi uim, quam per solem, habemus. Et in epistola ad Herniam: Iurantes, inquit, studio Musis apto, & sorore studij eruditione, per Deum ducem omnium quæ sunt,

quæq; futura sunt, itidem per ducis & caussæ omnium patrem dominum. & in Epinomide meminit λόγου τῶν πάντων θειοτάτου, hoc est rationis omnium diuinissimæ. Tertium quoq; dicit ineffabile. De filio etiam Dei multa apud Trismegistum mentio, Poëtæ uerò qui philosophis sunt antiquiores, resq; uetustissimæ memoriæ inuolucris fabularum operiunt, Mineruam suam habent deam ingeniorum & totius sapientiæ, atque adeò eam ipsam sapientiam, quæ sit Διὸς νοῦς, hoc est Iouis mens: eamq; ex Ioue solo prognatam sine matre, & quidem ex suprema Iouis parte, nẽpe ex cerebro. Sed hæc sint obiter perstricta paucis, quæ solum ob id unum attigi, ut ij quibus diuina sunt incredibilia, quia incompræhensibilia, magis se nobis tractabiles & æquos præbeant ad mentionem ac disputationẽ diuinæ trinitatis. Philosophi certè, qui post Christum fuerunt, diuinæ trinitatis mentionẽ non omnino exploserunt: quam quum animaduerterent maximis rationibus fulciri, & rerum naturæ consentaneam, conati sunt à nobis ad Platonica commenta detorquere. Sed ueritas sub furto non diu latet, ea semper præ se fert domini sui signa, et cuius sit testificatur. Etenim Plato, & alij omnes, si quid de filio dicebãt, loquebantur magis, quàm quid loquerentur sciebant, uel intelligebant. Cognitio

gnitio mysterij huius doctrinæ est non gentilitatis, sed Christianæ. Verum enimuero utinam res esset iam eò progressa, ut doctrina plenè admissa & approbata à nostris aduersarijs, non amplius de ueritate illius dissideremus, sed de authore.

QVOD DEVM CONVENIEBAT ad nos uenire.

SI quis hominem penitius consideret, tantam in eo dignitatem inueniet naturæ, tanta miseria peccati infectam & contaminatam, ut mirandum non sit dignatum esse Deum respicere opus suum adeò pulchrum & præstans, & quando restitui collapsum poterat, dedisse operam ut instauraretur. Quibus hoc alijs modis fieri à Deo potuerit, non est humanæ mentis perscrutari. certè quemadmodum factum est, congruentißimè ac sapientißimè factum animaduertimus, nec quicquam nos excogitare commodius possumus, ac melius: nisi fortè uniuersam rerum naturam & mundi huius leges uellemus inuersas & sublatas, atque id optaremus quod fieri uel non potest, uel fas non est. Itaque ordinem, rationem, caussas, quemadmodum actum gestumq; sit quicque inspici, curæ profectò ac studij magnum precium fuerit. Per semetipsum uoluit nos Deus redimere

captiuos, erigere iacentes, seruare perditos: nec aliter fieri uel par erat, uel expediebat nobis. Ipse nos per se creauerat ad suam felicitatem, nos ab ea per delictum nostrum discessimus. Maius & amplius bonum est ad illam beatitudinis æternitatē reduci, quàm omnino esse procreatos: quoniam grauius & intolerabilius est in sempiterna illa miseria iacere, quàm omnino nihil esse, quemadmodum de Iuda Dominus noster pronunciauit. Gignit infantem parens in utero, natura ex utero educit in lucem hanc & uitam. plus facit in eo natura quàm parentes, & plus puer naturæ debet, quàm parentibus: hi enim in gurgustio posuerant, & tenebris, natura in id profert quod est sine ulla comparatione præstabilius ac melius.
Quòd si hominis perfectio est in beata illa immortalitate, quanto plus ei confert qui ad illam deducit, quàm qui in hanc imperfectionem ac calamitatē exilij & ergastuli? Quòd si nos per se Deus in hanc misisset uitam, alius uerò ad alteram deduceret, quod pulchrius & magnificentius est hic dedisset nobis, & huic quod maius atque optabilius est deberemus, Deo autem quod uilius & minus. Quum Deus hominem conderet, tam excellentem naturam, ipse per se uoluit creare. ideo dicitur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem

tudinem nostram. & quotidie humanas animas, quemadmodum superius demonstrauimus, ipse infundit corporibus. Quod ergo per se non dedignatur facere, nefas est existimare, non dignari per se reficere. Nobis id quoque uehementer conducebat, & obfuisset aliter. Humanus nanque animus infectus & coinquinatus est superbia, quam per delictum contraxit, à qua stimulatus dedignatur subijci & parêre homini: tum quòd habet hominem aliàs de ignorantia suspectum, aliàs de affectu prauo: idq; uel ex seipso colligit, uel ex aliorum experimentis. Quòd ignorantem esse suspicatur, ne non satis quæ dicit explorata habeat et cognita, subdubitat ac ueretur. Ex peruersa autẽ affectione illius, suspicatur eum uelle fallere, dicere hoc aut illud, ut aliquid sibi comparet pecuniæ, potẽtiæ, gratiæ, authoritatis, admirationis: uel rapi transuersum odio, inuidia, amore, spe, metu. Enimuero sensurum aut dicturum aliter, si esset nostro loco, si diues, si pauper, si seruus, si princeps, si miles, si opifex, maritus, celebs, parens, filius, æger, senex, puer, pressus necessitate, peregrinus, captiuus, exul, & huiusmodi quæ sunt infinita. Quis unus hominum, imò qui homines tot caussificationibus obuiam ierint, ac satisfecerint? Itaque populus Israëlites Mosi detraxit,

&

& obloquutus est tantæ uirtuti charitatiq; erga gentem ipsam, excussa memoria omni, eiecto tantorum prodigiorum respectu. Horum posteri à Deo uero ad cultum idolorum desciuerunt, irriserunt, insectati sunt, occiderunt prophetas. Philosophos suos gentilitas subsannauit, partim quòd doctrinam sapientiæ non caperent, partim quòd inuoluti flagitijs & sceleribus disciplinam melioris mentis odissent. aliàs quòd philosophos ipsos aliter ac præciperent uiuere animaduerterent. quibus de caußis non in philosophos modò multa sunt dicta, agitata, conscripta: sed nec defuere, qui totam ipsam philosophiam uituperarent ac condemnarent. Habet homo multos ad uerum doctores, cœlum, sidera, elementa, stirpes, animantes: omnia nos de conditore suo docent, si uelimus præbere aurem. sicut in Psalmo dicitur: Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Sed homo ab ijs omnibus auertit aurem, mentem, cogitationem. datus est homini homo institutor, & hunc aliàs neglexit, aliàs contempsit, aliàs habuit suspectum. Iam ergo nulla nobis proderat doctrina. bonitatis ergo Dei fuit, rebus tam desperatis opem per semetipsum ferre, quam frustra per res alias tam mnltas tulerat. E re ergo nostra fuit ipsummet nobis loqui, nec aliter

ter conueniebat fieri. hunc certè nosse omnia nemo potest dubitare, nec libidine ulla animi aut prauis cupidinibus impelli, nihilq; ad sua commoda referre, qui non eget, omnia ad nostra, qui sit bonus. Accedit huc, quòd motus nostrorum animorum ilico aduersus legem sibi contrariam insurgunt, cuiuscunque tandem sit hominis, eamq; ut prægrauem ac iniquam accusant, & quoad facere possunt reijciunt, tanquam pueri, quæ à magistris aut parentibus, aut uiris sapientibus aduersus eorum lusus & affectiones iniunguntur: de quibus si inter æquales pueros conquerantur, omnes continuò sapientem illum difficilem ac morosum pronunciãt, non rarò etiam stultum ac imprudentem. Ratio uerò inter tot clamores, & tantam repugnantiam animorun cedit plerunq; & transit in sententiam peruersæ cupiditatis. Quòd si quis affirmet se à Deo missum, non id credit sinistra nostra interpretatio, & suspicatur aliquid illum affingere de suo, nec mandata explicare bona fide. Quum uerò dicitur, Eum ipsum qui argumentis compluribus signisq; euidẽtißimis Deum se esse patefecerit ac demonstrarit, hoc præcipere atq; imperare, cõmouetur quidem animi affectus, & nonnihil detrectat, sed erubescit tamẽ, & retũditur cõtumacia superbiæ, quia pudet Deo rebellare, et uidet esse periculosum.

losum. Ratio interea quietior ac liberior iudicat de eo quod præcipitur, & inuenit nihil esse iustius, sanctius, congruentius. Adde his quòd olim philosophi, quoniam nullum ferè uirtutis præmium pollicebantur, paucos qui obtemperarent inueniebant: ut non immeritò exclamarit quidã, Quis enim uirtutem amplectitur ipsam, Præmia si tollas? Quis est fructus uirtutis, quis finis religionis uerus, & quo acquiescat sapiens homo & bonus? sempiterna beatitudo. Quis hominum præmium hoc posset polliceri, ut fidem impetraret, nisi idem ipse Deus, cuius coniunctio beatitudinẽ illam efficit? Nam de hominibus quis descendit de cœlis, ut ea referat? quis tantæ rei author esse & sponsor potest? Ideoq; nec Moses alia quàm terrena, etiam Dei uerbis ac nomine popularibus suis promisit. Et quæ philosophi de altera uita disputabant, nec ipsi explicabant quæ dicerent, ut qui non satis intelligerent: nec pro certo confirmabant, sed iactabant fortuitò, quæ ipsis eisdem & incognita erant, & uehementer ambigua: alijs uerò partim ridicula, partim uel falsa omnino, uel magnopere suspecta. Accedit huc, quòd humana uita ut non potest agere sine recto iudicio, ita nec sine recto amore, ut amemus & auersemur unumquicque pro merito ac dignita-

te.

te. alioqui non solùm in miserandis tenebris cæci ac ignari omnium uolutabimur, sed in asperrimis conflictabimur calamitatibus, quod uoluntatem in loca indignißima abiecerimus, ubi non fruatur eo quod cupit, sed torqueatur & det pœnas, quod prauè quæ non oportebat concupierit: relictis & pro nihilo habitis, quæ complecti maximè è re fuerat. Atqui amores rectos, ut iudicia recta solus potest tradere, qui falli non potest: solus uult tradere, qui est optimus. Quapropter hoc demum magistro potuimus quæ essent necessaria discere. Is lucem attulit hominum tenebris, & ueritati sub dubietate compulsæ ac inclusæ claritatẽ inuexit, detraxit uelum, & confirmauit prophetarũ dicta: & si quid rectè gentiles philosophi monuerant, hoc magistro enucleata, hoc authore approbata & recepta sunt. Lex Iudæorum erat magna, & obscurißima caligine coperta: is eam caliginem dispulit, & quæ erant in arcano illius mysteria reclusit & protulit, tanquã author totius ueritatis, et dominus uniuersorum. Ad hæc naturæ legem situ obductam detersit, & omnium oculis spectandam proposuit, nitidam iam & decoram. Lex enim bona & recta insita erat à Deo humano cordi, quæ quòd primis humani generis initijs fuerit æqualis, naturalis est

nuncupata. per primum autem delictum, & per reliquorum delictorum continuationem inualuit sæuus dominatus iræ, ac concupiscentiæ, sub quo tanquam sub tyrannide bona lex uim & uigorem suum amisit, obscurata est, oppressa, afflicta ab iniquitate. Itaque necessum fuit, ut idem ipse naturæ legem repurgaret ac confirmaret, qui condiderat, nec sufficiebat alius. Omnes enim & homines & angeli sub natura sumus, nec tantarū uiriū, ut quæ fracta, debilitata, laxata, inuersa sunt in natura, componere, consolidare, reparare poßimus. Deus solus supra naturam est, conditor illius & dominus. hoc magistro legem naturæ integram accepimus, hoc eodem accipere conueniebat nos detersam, emaculatam, instauratam: alioqui humana et ignorantia & suspicio semper an ea esset lex naturæ subdubitasset, quibuscunque humanis magistris edocta, nunquam secura. quemadmodum ante Dei aduentum accidit: neq; id est mirum. Nam humana quantumcunque magna & fortia, imbecillia sunt, quòd ab imbecillo & corrupto uase prodeunt, & debili brachio infiguntur. Deus autem potens est, & dat uoci suæ robur ualidißimū. Docuit ergo nos Deus quæ esset malorum uitæ huius origo & caussa, nempe natura per primam culpam uitiata, & diabolus instigator solicitus & ua

fer.

ſtr. quod philoſophi quum ignorarent, unde in hominibus tanta exiſteret cupiditas ad flagitia, quum ingenium humanum naturaliter ad bonum deuergat. magnopere demirati ſunt. Poëtæ furias quaſdam confinxerunt, quibus agitari dicerent homines conſceleratos. Attulit Deus remedium contra dæmonem, fiduciam ſui: contra naturæ autem uitium, donum ſpiritus ſui. Philoſophi ignorabant prorſum quæ eſſet ad Deum uia: de gratia & ſpiritu illius, de fiducia erga illum, altum apud illos ſilentium. Recentiores Platonici, ueluti Plotinus, Iamblichus, Porphyrius, uirtutes quaſdam poſuerunt purgatiuas, ſed ſpurias atque adulterinas, ſcilicet alienum fœtum ſurreptitium: illa enim ſcriptoribus noſtræ pietatis erant ſuffurati. namque eiuſmodi uirtutum nulli omnino ante Chriſtum meminerant. Surripit noſtra diabolus, inquit Baſilius, & ſuis ea largiri conatur, ut ſcrupulos in hominum mentes inijciat, tanquam philoſophia ſufficiat ad omnia, & ſuperuacanea ſit religio. Sed hæc tanta quæ nos manifeſtiſsimis rationibus communimus, nulli unquam mortalium uenire potuiſſent in mentem, niſi Deus humanos oculos aperuiſſet, & latentem abſtruſamque ueritatem in lucem conſpectumq; hominum protuliſſet. Lex Iudaica data eſt uni po-

pulo, ideo per hominem illius populi. quæ autem uniuerso humano generi dabatur, meritò per omnium authorem est promulgata, qui omnium nosset ingenia, qui unam haberet normam, quam omnibus appositissimè attemperaret, atq; accommodaret. Indignatur Lucanus, quòd Ammon oraculum delegerit sibi in extrema Africa, Vt caneret paucis, mersitq; hoc puluere uerum. Aliquem igitur existere è re fuit omnium, qui ueritatem uniuersis demonstraret. Plato magna quadam mentis incitatione, ac uelut ἐνθουσιασμῷ, uidetur sectatoribus suis præcepisse, standum eatenus suis decretis, & obtemperandum præceptis, quoad sacratior aliquis homo appareat in terris, qui fontem ipsum aperiat ueritatis, quem omnes sequantur. Ergo uenire ad nos Deum magistrum præceptoremq; ueritatis, & erat bonitatis illius, & salutis ac beatitatis nostræ.

QVOD FILIVM CONueniebat uenire.

Ex tribus autē personis diuinitatis filio potissimum congruebat instaurationis huius munus, & functio: id est ei proprietati, per quam Deus est filius. Filius quidem ipse ad nos uenit, & nos asseruit, sed Deus ea ratione non est qua est pater, aut spiritus sanctus, sed qua filius, de quo prius

est tractatum. Nam per quod genus hominum est procreatum, per idem par fuit recreari. Filius Dei mens & sapientia est patris sui, uti declarauimus: per hanc sapientiam genus humanum est conditũ, per hanc eandem erigi & fulciri debuit lapsum. omnia enim sapientia sua, uelut quodam (ut ita dicam) instrumento, Deus procreauit. Quid quòd omnia producta sunt à Deo ad imaginem quandã filij sui, quippe qui est primogenitus patris, patri unicus: reliqua sunt opera, quæ ex hac primogenitura dependent. Primus enim actus & initium actuum omnium est Dei filius. Quæ autem forâs prolata sunt ab opifice, similia ijs sunt quæ prius erant intus in animo. quod in nobis licet depræhendere, qui sic operamur quemadmodum animo concepimus. Intelligentia autem patris est filius. omnia igitur eius esse similia necessum est, quæcunque sunt creata. Quod si ita est, exemplar profectò erat adhibendum ad corruptam & deprauatã imaginem instaurandam. Adde his, quòd peccatum omne in hominibus fit per auersionem humanæ mentis à diuina sapientia, sicut rectè factum omne fit per conuersionem ad eam. Nam Dei sapientia illuminat & docet unumquenque quid agendum sit. qui illam sequitur, ingreditur quà oportet: qui ab ea discedit, errat, & uagatur temerè per deuia,

& obtenebatur ei mens, ne uideat quæ conducūt, & leuißimas commoditates bonis ingentibus ante ponat: ut dubitandum non sit, quin prauis omnibus actionibus error & obscuritas, & ignorantia sit admista. Itaque quisquis ex orbe uniuerso, siue inter Iudæos, siue inter Græcos, Romanos, Scythas, Indos, & quascunque alias nationes rectè agit, sapientiæ Dei hoc debet: neque enim alio magistro utitur. Atqui ea est Dei filius, de quo Ioannes ait, illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Per filium ergo decens erat fieri reconciliationem, hoc est purgationem peccatorum, ut conuersio ad eum gratiam fauoremq́; pareret Dei, sicut auersio peccatum & culpam importauerat. Huic ergo Dei filio salutem suam debet, quisquis est assequutus, quocunque loco, quocunq; tempore. Missus est autem filius à patre non aliter, quàm cùm in in eadem anima uolūtas mittit ingenium ad contemplandum & cognoscendum.

QVOD CONGRVEBAT EVM humanitate uestiri.

VEnit autem ad nos Dei filius humanitate, ut sic dicam, uestitus & tectus: quo nihil erat aptius & congruentius, nihil magis expediebat ei operi quod agebatur, nempe saluti nostræ. Parcere Dei non est ut hominum. homo enim homini

mihi gratiam potest facere iniuriæ, manente in utroque inimica inuicem uoluntate: Deus autem non ignoscit homini, nisi is cum ipso in gratiam redeat, quod fit per beneuolentiam & charitatē. hoc uerò, quoniam homini non est alterius animus perspicuus, Deo patent omnia. Sed neq; homo homini ignosceret, si iratum eius in se animū, & malè cogitantem inspiceret. Charitas hæc & reconciliat nos Deo, & coniungit ad unionem, ut superiore libro declarauimus. Hanc uerò charitatē quòd humanum genus onustum hoc corpore peccati, ad libidines & concupiscētias suas prono & magno pondere incumbenti, tum curis uitæ huius distractum non potest tam habere idoneā, & congruentem, ut cum Deo iungatur: uenit homo qui unitus Deo, & illi gratißimus, suppleret in ijs qui se illi uerè ac toto animo applicarent atq; adiungerent, quod illorum amori ad beatitudinē deesset, ut illos incorporatos in Christo, et iā quasi eius mēbra Pater haberet charos ex charitate immēsa filij. Itaq; hoc desiderabat natura ipsa & ratio reconciliationis, salutis, fœlicitatis nostræ. Iam uerò homines cum Deo iunguntur charitate seu amore, & ea quæ amoris est comes fiducia. Amor autem & fiducia quum ex bonitate illius elicitur qui amandus est, & cui fidendū, tum ex amore illius in nos.

Hunc uerò affectum Dei erga nos homo non intel ligebat, propter distantiam naturarum humanæ ac diuinæ. Deus factus homo ostendit nobis, & ob oculos posuit amorem Dei erga nos, ut eum iam non solùm mente, sed oculis quoque corporis cernamus. Præter hæc delictum hominis impulerat ipsum in tria mala ingentia, infirmitatem, ignorantiam, malitiam, per quæ ineptus factus est ad uirtutem diuinã imitandam, ad ueritatẽ cognoscendã, ad bonitatem amandam. Venit Deus homine indutus, ut se homini præberet iam imitabilem, cognoscibilem, amabilem. quod facere commodius non potuit, quàm ex propinquo, ex uicinia, ex similitune eiusdem naturæ. Pertinebat hoc quoque ad robur & uires doctrinæ illius, id est ad nostras necessitates, ut qui agenda præciperet, idem ipse manus admoueret operi primus, & exequeretur quæ iubebat, minore alioqui futuro pondere in doctrina. Nam si dißimilis uenisset nobis, hoc est in forma Dei, unusquisque nostrum imparem se esse Deo caussaretur, nec posse illa obire quæ is iniungeret. Apparuit ergo homo, per omnia cuique nostrum similis & par, quantum utique ad naturalem constitutionem pertinet: & præbuit uitæ exemplum indubitatum, quod nec cunctaremur æmulari & deberemus: optimum, quia solus non potest

test fallere: certißimum, quia nec falli. Homo enim per peccatum corporalis factus, & carneus, Deum iam (ut sic dicam) carneum, facilius & capere ac intelligere potest, & sequi. Accedit huc, quòd quum beatitudo nostra sit unio cum Deo, grande attulit Christus exemplum, & incitamentum fiduciæ, ut uidentes hominem Deo unitum in Christo, de unione nostra incipiamus optimè sperare, & sempiternam eam futuram sciamus, qualem in Christo ipso animaduertimus. Maior quoq; est reconciliationis nostræ cum Deo fiducia, qui interpretem illius, & pacis nostræ sequestrum habemus Christum Dei filium. De cuiuscunque alterius hominis gratia cum Deo possemus subdubitare, & subuereri. omnis enim homo mutabilis: unde magna fiduciæ debilitatio. De Christo non possumus, quis inseparabiliter Deo est unitus, sedens ad dexteram patris sui. Adde quòd cuius charitas uniuersorum erat suppletura charitatem, eum & amare & amari infinitè par fuit: quod cadere in alios non potest, quàm inter Deum patrem & Deum filium. Nec ullus merus homo in eum posset diuini fauoris gradum conscendere, ut omnia quæcunque optaret, posset à Deo impetrare: cuius rei magna habemus exempla in sanctis & prophetis, & ijs qui Deo gratißimi atque intimi fuerunt,

runt, Mose & Abraam. Crescit hæc nostra fiducia, & amor in Deum accenditur, quòd uidemus nos Deo esse curæ, qui pro salute nostra filium suum nobis exhibuerit, filium pro seruis, charißimum pro inimicis. Quibus de caußis Deum & hominem oportebat esse uindicē, assertorem, instauratorem nostrum, ad doctrinam & exemplum, & solutionem à uinculis peccati & mortis. quicquid de Christo detraxeris, siue humanitatem, siue diuinitatem, de bonitate Dei, de consilio sapientiæ illius, de salute nostra detrahis. Iustißima hoc loco occurrit quæstio, quo ex genere, aut qualis omnino sit illa Dei & hominis in Christo coniunctio: difficilis sanè explicatu. nam nihil est hic in rebus conditis, quod coniunctionem illam per omnia referat. Similis est tamen, ut D. Athanasius dixit, copulæ animæ rationalis & corporis, ut diuinitas in Christo sit, ut est anima in corpore aliorum hominum, humanitas autem ut corpus. Et quemadmodum in hoc hominis nexu totus homo propter animam dicitur rationalis, ex corpore autem mortalis & infirmus: sic quæ sunt diuinitatis & humanitatis in Christo, toti Christo attribuuntur, ut sit Deus omnipotens cœli & terræ conditor, homo edens, bibens, dormiens, lassus, passus, mortuus, & sepultus. Similis est etiam

hæc

hæc coniunctio amoris nodo, & ipsa est ex genere quodam amoris. Nam quemadmodum patrem & filium in diuinitate immensus ille amor iungit, qui item est Deus, ita Deum & hominem amor iungit in Christo, altioris & excellentioris notæ, quàm quæ humana cogitatio ualeat consequi. Ergo sicut amor omnia reddit communia, & amicum facit alterum ipsum, ut Aristoteles diffiniuit: ita connexio hæc quæ amicitiam omnem cunctasq; charitates excedit, transfert diuina ad hominẽ, & humana ad Deum. ita homo dicitur Deus, immortalis, omnipotens: & Deus passus, ac mortuus. Ne commoueantur ad hoc dictũ aures imperitæ, nihil patitur Deus in sua essentia, nec pati potest: sed nec Christi humanitas condidit cœlum & terram. in coniunctione hac integer manet Deus, integer homo. non facta est hæc connexio, ut alterutri quicq̃ de dignitate, de maiestate, de essentia, de natura sua detraheretur ac periret: non ut minor esset Deus, sed ut homo excellentior, non tamen supra suã naturam. nec est Deus in homine conclusus, ut anima in corpore: citius est homo conclusus in Deo. sed sicut anima exit extra corpus per intelligentiam, & per orbẽ uniuersum se expãdit: ita quod Deus essentia & præsentia sua complebat ante Mariã, complet adhuc post partum Mariæ, nempe totum

quod

quod eſt,& quod non eſt. In nexu ergo & coniunctione eſt hæc communicatio diuinarum atque humanarum rerum, non in naturis humana & diuina. Dicat aliquis, ſi eſſentiæ reuera ſunt diſtinctæ, nodo tantũ deuinciũtur, cur quæ ſunt unius, transfertis ad alteram? Quia non aliter coniunctio illa poſſet à nobis aptè exprimi, niſi per eiuſmodi communicationem attributorum denotaremus unum prorſus eſſe illa duo. hoc & uult Deus, & nobis expedit ad efficacius immenſam Dei erga Chriſtũ, & per Christum in nos omnes charitatem exprimendam, qua ſibi hominem dignatus eſt adiungere, ut ei nos omnes per illum uniamur.

DE ADVENTV IEſu Christi.

ADuẽtus Chriſti, uita, mors, doctrina, et ea quæ poſtea ſunt conſecuta, fœta ſunt ſanctis myſterijs, & diuinitatẽ illius manifestò ob oculos ponũt, ſi quis uelit attentionem adhibere. Non miſit Deus filium ſuum ſtatim poſt delictum, nec medicinam naſcenti morbo adhibuit, quæ quòd fuiſſet incognita, parum admodum habuiſſet gratiæ, ac proinde efficacitatis. Homo enim quod tam cito, tam liberaliter eſſet oblatum, uel faſtidiſſet, uel duxiſſet pro nihilo. Reliquit Deus hominem ad longam ſuimetipſius experientiam, ut uideret,

an

an qui malicia sua ceciderat, posset se uiribus suis erigere. Nam in Genesi Mosis, quum Dominus crimen obijceret homini, non uertit se homo ad Deũ ad agnitionem sceleris, ad precandam ueniam ac pacem, sed reiecit culpam uir in uxorem, uxor in serpentem. Accedit huc, quòd tributa sunt homini à natura corpus, animus, mens: & hæc duplex, prudentiæ altera, altera sapientiæ. Initio exercitus est homo rebus corporis, uenationibus, agricultura, prima illa & antiquißima ætate, sine artibus uitæ, planè carnaliter: eaq; de caussa obruit eos eluuio aquarum. Erexit se animus post diluuium in bellis, & honore fortitudinis, in potentia & imperijs. Succeßit his prudentia, artes uitæ, administratio ciuitatũ, facũdia, scrutatio naturæ. Omnia hæc occuparunt quidem hominem, sed nihil eorũ illi profuit ad consequendã eam felicitatẽ, cui erat destinatus. Venit filius Dei, ut hominẽ solueret ac liberaret, quẽ dæmon & peccati premebat seruitute, & obsidebat opibus, potentia, honoribus, bello, humanis artibus, inquisitione naturæ, ut non posset caput erigere. Christus superiorem hominis partẽ liberauit, edocuit, instruxit, ut ad Deum sese conuerteret ac sustolleret. Dei enim cognitio, & colendi scientia, quæ religio dicitur, uera & est sapientia, et habita semper ab omnibus

fuit

fuit nationibus. Itaque homo iam ſibi ac ingenio ſuo diffiſus, in quo tam parũ ineſſe præſidij cerneret, à quo uno petendũ haberet, opem intellexit. Hoc quoq; eſt obſeruatũ, ut Rex pacis, pacis tempore naſceretur: quæ tum erat in uniuerſo imperio populi Romani, quo maxima orbis pars tenebatur. Addunt noſtri, tum ueniſſe Chriſtum in terras, cùm ad ſummũ perueniſſet hominũ malicia, et ita corruiſſent mores, ut differri iam non poſſet amplius correctio atq; inſtauratio. Hoc quidẽ in incerto eſt: ſed illud profectò certius, ueniſſe illum mundo maximè edocto exculto q; ſciẽtijs, diſciplinis, uſu, experimẽtis, notitia rerũ omniũ, ne quis imposturã ſimplicitati factã eſſe poſſet ſuſpicari. Magnã rem conſecutũ eſſe Romulum ſcribit Cicero, qui non rudibus & incultis tẽporibus, ſed eruditis habitus ſit pro deo. Quod miror equidem ab homine profectũ antiquæ memoriæ callentiſsimo. Quid enim erat illis Romuli temporibus Romæ præſertim imperitius? factus eſt deus à conuenis illis ſceleroſis latronibus, aut nequã mancipijs. At Dominus noſter in media Græciæ philoſophia, in ipſa Italia referta literis, ingenijs, artibus, prædicatus eſt. Nihil in eius aduẽtu debetur aſtris. opus eſt enì illud cœlis et ſiderib. maius, ac excelſius: ideoq; non ab aſtrologis prædictus eſt Chriſtus, ſed à Si-

byllis

byllis gentiũ, & uatibus Iudææ nationis. Tãta res est aduentus Christi, tam utilis uniuerso hominum generi, adeò necessaria, ut prænũciari expedierit, quo præcedentes expectarent cũ fiducia, proximi pararẽt sese, præsentes agnoscerent, sequẽtes euenisse iã crederent: ne quẽ præteriret aut falleret ea medicina, quæ saluti omniũ in commune promebatur. Nihil enim tristius, uel acerbius, quàm graui morbo teneri, medicinam autem ignorare.

DE VETERE TEstamento.

SEd Sibyllarum carmina uetustas ipsa obolevit, nec attinebat cõseruari obscura, multisq́ absurdis superstitionibus: quales erant ab ijs receptæ, inter quos uiuebant implicitæ atq; inuolutæ. tametsi illa interpretes eorum aliorsum sæpenumero tendentia, ad sensus quos uellent detorquebant: cui rei magnam illis facultatem & licentiam præbebat obscuritas sermonis, & sententiarum ambiguitas. Iudaica uaticinia sanctiora & excelsiora multo, ad omnium utilitatem reseruata sunt, quæ hunc se in modum habent. Deus quum hominem condidisset, edocuit illum sine uoce & literis. Sed per peccatum irrepsit ignorantia, oblitus est magnæ illius eruditionis. Duo tamẽ illi deus reliquit, alterum ad spem ac solatium, alterũ ad utilitatem uitæ.

uitæ. Prius fuit, uenturum Christum ad redimendum humanum genus. alterum, legis naturalis uestigia: quæ si sequeretur, rectà insisteret quà oporteret. Vtrunque quia homini necessarium, ideo datum homini à Deo creditur, quod Deus & bonus est qui uoluit, & potens qui potuit. neque enim ignorauit homo se non posse per seipsum assurgere: nam si hoc credidisset, non minore superbiæ se inuoluisset scelere, quàm prius. & inualiditatem suam multis experimentis depræhenderat, quàm nihil posset, nihil sciret, nihil esset. Sin autem redemptum se iri desperasset, quantus mœror? Itaq; de Christo domino primus uates fuit Adam. Hoc uerò uenturum aliquando à Deo redemptionis beneficium, non solum patres tradebant per manus filijs, sed adumbrabatur subinde multis euentis rerum, ad solatium præsentium malorum, ut in morte Abelis figura Christi, in arca Noë figura baptismatis & ecclesiæ. Tum lex naturæ multis actibus confirmabatur, qui exitus manerent pios, qui impios: uelut in Cain, in diluuio, & eiusmodi. Sed inualescente ignorantia, & per hæc malicia, cæci homines ad omnia, nihil considerabant. Tum misertus hominum Deus, excitauit spiritum sanctorum suorum, qui scriberent ad admonendum atq; edocendum hominem, quis esset omniũ horum conditor,

ditor, quomodo peccatum sit in homines natum & propagatum, quomodo Deus punierit malos. Huius rei historiam habemus à Mose conscriptam, siue is est illius primus author, siue ab Abraam acceperit. quem opinio quorundam est, illis de rebus nonnulla Chaldaicis literis cōsignasse. Etiam filios Seth in columnis duabus generationem exposuisse cœli & terræ, tradit Iosephus: fides sit penes illum. Genesis autem mundi ita est à Mose descripta, ut maximi deinceps uiri & admirati sint in ea profunditatem sapientiæ, & ueritatem narrationis amplexati. Pythagorici, & hos secutus Plato in Timæo, procreationem illam mundi æmulati sunt, interdum quoq; eisdem penè uerbis. Postquam autem totum ferè genus humanum à Deo discessisset, illum qui bona fide Deum quærebat, elegit Deus. in quo homine ostēdit magnitudinem bonitatis & retributionis suæ: & elegit progeniem eius, per Isaac & Iacob, unde ipse nasceretur, & qui alijs exemplo essent ad religionem: et consideraret homo, quàm esset pronus in malum, quàm subinde erigeretur manu Dei: quàm autem pleno fauore adesset, si quis se præberet ducenti obsequentē. Tum horum acta ad pietatem, & spem Meßiæ, & adumbrationem illius uitæ iußit scribi: persecutus est ea idem author, qui superiora, Moses. Et quando homines carne immersi nō curabant

bonitatem, sed uires & potentiam, ostendit eis qua potentia uteretur ipse quum uellet. Eduxit posteros Iaacob ex Aegypto, tot signis & portentis & brachio forti deiecit gentes Palestinæ, ut ibi eos collocaret, in terra quam promiserat patribus eorum. & hæc item omnia tradita monumentis literarũ, ad pietatem posterorum. Dedit illis eam legem, quæ & in præsens auerteret eos à flagitijs & sceleribus, & si uellent se in spiritum attollere, quales omnino essent futuri, intelligerent. Tum perscripta sunt facinora illius populi. Sub Iosue ingressus in terrã promissam. Iam in illa terra sub ducib. et iudicib. Creatio deinde regũ, captiuitas Babylone. Omnia hæc ad doctrinam, spem, fiduciã in Deum: et simul imagines erant maximarũ rerũ, quæ mox essent euenturæ, & quasi umbræ corporum. Misit prophetas tanquam magistros, & admonitores populi, per quos uelut uisitaret Dominus gentem illam. Hi & in præsens docebant legẽ, atq; explicabant, & hortabãtur ad eius custodiam: tum exemplo suæ uitæ sanctißimæ multos admonebãt atq; inuitabant. Prædicebant quoq; nationi illi euentura uel tristia, quũ rebus prosperis lasciuiret, aut oblita esset Dei: uel læta ad eius consolationẽ, ut doctrina legis & uitæ probitate quã cernerent, fidẽ haberent ijs quæ illi promittebãt. Accessit moralis informatio, qua homines illi uterentur in uita

uita cōmuni: cuius authores sunt Iob, Solomō, & Iesus filius Syrach. addūt quidam Philonē Alexandrinum, quē authorē uolūt libri Sapientiæ: quæ non est instituti huius quæstio. Et quia uniuersa uita pij hominis meri sunt amores, habet anima nostra delicias & amores suauißimos cū sponso suo Christo in Canticis, quæ colloquia referunt eorū qui pure amant. Constat ergo uetus instrumentum historia rerum gestarum ad exemplum & doctrinā, lege ad obseruationem, prophetia ad præparationē uenturorū, præceptis morum ad uitæ officia. Habent quidem hi libri intelligentiæ difficultatem propter ambiguitatē Hebræi sermonis, & tropos uetustate obscuros. tum de Deo ut loquitur hominibus craßis, omnia sunt ad hominū mores ac similitudinē translata, aliter illi nō intellexissent. Dionysius rectè ait in cœlesti Hierarchia, Cōgruentius esse, ut res diuinæ exhibeātur sub metaphora rerum corporalium et uilium, quàm nobilium. Primò, quòd per hos liberatur magis humanus sensus ab errore. manifestum enim est, quod hæc non secundum proprietatem dicuntur de diuinis: quòd utiq; posset esse dubium, si sub figuris nobilißimis corporalium describerentur, apud illos potissimum, qui nihil maius corporibus nobilibus excogitare nouerunt. Accedunt huc phrases, quæ multos offendunt, nempe alienæ ab ijsce linguis quibus

assucuerunt. habent etiam translationes illis hominibus & temporibus gratas, nunc frigidas, nempe ab operis actionibusq; illorum hominum. erant enim ferè agricolæ & pastores: nos autem bellatores, amatores, litigantes. sicut antiquissimæ translationes latinæ rusticæ erant, postea castrenses aut forenses. Sed cōsiderare par est hoc usu euenire in linguis omnibus, etiam maxime cognatis & uicinis, ut in latina & græca, in latina & hispana. Repetitiones tam crebræ illius sunt æui: quod est uidere in Homero, in quo sunt plures & molestiores. Tum in Canticis sunt collaudationes & translationes longissimè petitæ, quibus nihil æquè refert animū amore percitum & inflammatum, qui per totam naturam peregrinus, quod amato conferat longissimè adducit. Tametsi linguæ illius periti, uenustatē, gratiā, proprietatē eius miris laudib. efferūt, maximāq; habere grauitatē & maiestatē aiunt, simul etiam profunda mysteria. Sunt tamen quidā, qui à sacrarū literarū lectione abhorrent, nō ob difficultatē intellectus, et recōdita mysteria, quæ nunquam ipsi attigerunt: sed quemadmodū delicati quidam aut deprauati stomachi, non possunt uel maxime salutaria recipere, nisi condituris sint & intritis cōcinnata. hi nisi adsit sermonis ornatus et deliciæ, nihil possunt audire, uel in animū admittere: ita ut malint fabellas elegāter narratas,

ratas, quàm simplicem ueritatem. nec delicias quidẽ orationis ferũt, nisi quibus assueuere. Nam alioqui si quis scrutetur, multas & magnas inueniet in sacris literis. Omnia enim insunt genera schematum & troporum illorum naturalium, quæ nouitatis gratiam nullo seculo amittunt, sicut Homerica. Sed non negamus esse simplicitatẽ sermonis. An par est, ut cõuiuium quod omnibus instruitur ac paratur, unius solum aut alterius attemperetur palato? an istis æquum uidetur, ut Deus homini loquatur subtiliter & argumentose, quo paret sibi fidem: an, quemadmodum loquitur Seneca, qui semper uidetur sibi uersari in schola declamatoria, argutijs, acclamationibus, argumentatiũculis contortis, alijsq; huiusmodi flosculis uerborũ & sententiarum, quo nomine placet plurimis. Non sic par est Deũ loqui homini, sed ut Dominũ seruo, ut patrẽ filio, ut principẽ subdito, ut magistrũ discipulo. Apud Senecã sunt multæ sententiolæ magis concinnæ, & magno impetu dictæ, quàm ueræ: uelut, Vir bonus maior est Dijs, Deus est extra patientiã malorũ, Sapiens supra patientiã: & controuersiã facit dijs de fœlicitate. Sed nec Seneca istis satisfacit, quoniam nimis seuerus exactor uirtutis. Quid quod ipse Aristoteles, tantus et bene dicendi, & rectè sentiẽdi magister, tradit res grauissimas nitore atq; ornamẽtis orationis immodicis deforma

ri, & tanquam corrumpi. Ita res nostræ pietatis nulla in phrasi possunt maiestatē illam referre quam habent in sacris literis. Sunt qui historias Abraæ, Isaac, Iacob aspernantur. Quid ita? nónne in illis magna est uarietas casuū, & series rerū, & alia quæ legentes uel audientes detinent? Ita planè. Sed dicunt esse pastorum, & priuatorū hominum. Vide hominū ineptorum delicias. An non pastor fuit Apollo, Paris, Pan? quorum non dico historias, & res gestas, sed fabulas cōfictas tam libenter cognoscitis. Quid illa pastoricia Vergilij et Theocriti, quàm suauiter legitis, et cantillatis? Vtra est uel iucundior narratio, uel fructuosior, de uenatione apri Calydonij, an de Iosepho filio Israëlis? At fuerūt pastores. At ij pastores meliores fuerūt quàm quiuis reges, & præstātiores, nempe chari Deo. Age uerò de Iudicib. & regibus, quid deest huic historiæ? Quid tu malis legere de Nerone crudelißimo, an de Dauide mitißimo? de Caligula stolidißimo, an de Solomone sapientißimo? Sed mouent istos opes. quæ nam uerò ampliores aut admirabiliores quàm Dauidis, & Solomonis? Cæterū cur de Fabijs, [illegible] de Fabricijs, Curijs, Quintijs, Coruncanis legu[illegible] de Aristide, de Miltiade, de Phocione, de suis philosophis? Quid, quod in illis narrationibus sunt affectus simplices, ueri, sinceri, atque ea de caussa magis capiunt: nec desunt casus uarij, subiti, inexpectati.

expectati, grandes, admirabiles, omnia denique quæ in cursu rerum gestarum legentium animos solent tenere. Fuit memoria patrũ Romæ Petrus quidam Calaber, adeò deditus linguæ quiritium Romanorum, ut græcam non ausus sit attingere, ne qua peregrinitate contaminaret latinam. hinc incipite æstimare hominis iudicium: quasi uerò non ut quisq; olim Romæ fuit latinißimus, ita non etiã fuerit græcißimus. tantus admirator illius Romanæ uetustatis, ut Petri nomen mutarit in Pomponium, quasi uerò sit in nominibus aliquod discrimen: nisi fortè, quòd Pomponius propter P & M grandius quiddam sonat. ita non significatu uocum, sed ipsis uocibus mouentur, ut belluæ. Sicut alius quispiam exclamauit, O te felicem P. Maro, cui non fuerit in carmine Petrus aut Paulus inserendus. O' homines pueriliter delyrantes. an non Paulus nomen est Romanum, et Marius, & Maria? Petra dicis: quin etiam Petrus. Num non hæc nomina literis et syllabis cõsignantur, et cõstant temporibus? Nisi fortè illud sentiebat, deorũ gesta et heroum & hominum scelestißimorum atq; impurissimorum aptiora esse carmini, quàm sacra: in quo illi assentior. nam pia hæc grauitatẽ suam desiderant: illa crudelitatis, tumultus, auaritiæ, iactantiæ, libidinum, motus illos recipiũt inconditos ac procellosos. Sed altius latet hoc ulcus. impietas affixa est præcor

dijs, quæ non solum insipidã eis reddit pietatem, sed etiam inuisam. Verum de Pomponio Læto, uti cœpe ram. Celebrabat natalem urbis, & colebat Romulum, & se dictatorẽ nominabat: Phædrum autem, alium eiusdẽ metalli magistrũ equitum, & alia, quæ nescias impiá ne an ludicra nomines. Is autẽ quoties marmor aliquod uetus effodiebatur ex ruinis urbis, illachrymabat. rogatus cur id ageret, Admonitu (inquit) temporum meliorum. O' hominem, ut ipsi uocant, excerebratum. Ecquæ tandẽ existimabat meliora tempora? An sub Maximino, sub Caracalla, Commodo, Domitiano, Nerone, Caligula, Claudio, Tiberio? qui uirtuti omni bellum indixerant. an ulterius, bellis ciuilibus Antonij, Pompeij, Marij, Syllæ, quibus nihil toto terrarum orbe miserabilius urbe Roma. Age uerò an non malis opus aliquod legere Ciceronis de philosophia, Senecæ, Plutarchi, Platonis, quàm carmẽ Valerij Flacci? Quî istud? quia de philosophia et morib. Atqui ea quæ hic tradũtur, de morib. sunt, et non hominũ magisterio, sed Dei. Angelus Politianus totam sacram lectionem aspernabatur. Domitius Calderinus ne missam quidem uolebat audire. & quum ab amicis eò duceretur, dixisse fertur, Eamus ad communem errorem. Sciamus quæ tandem erant occupationes istorum, præ quibus sordebant eis sacra & pietas: nam maximas & precla-

præclarißimas fuiſſe oportet. Domitius erat occupatus in exponenda Priapeia Vergilij, ſeu Ouidij potius: quid poteſt dici fœdius, ac deteſtabilius? Politianus quærebat, dicendũ ne eſſet Carthaginẽſis an Carthaginienſis, ſcribendum primus an preimus, Vergilius an Virgilius: & de hiſce nugis inſtruebat centurias, quibus ordinandis defeſſus, transferebat ſe ad componendum feſtiuum aliquod epigrammation de maſcula Venere græcum, ut haberet plus Veneris, & latini non intelligerent. O hominum curas, propter quas merito pietatem uel contemnerent, uel negligerent. Sunt tamen quidam, qui in uetere instrumento offenduntur illis legis præſcriptis, tam indignis Dei maieſtate. Ego uero non miror hoc aliquos mirari. Nam lex Iudæorum, ut quæ pueris dabatur, in ſpecie quam Iudæi erant tunc uiſuri, & quam ſolam etiamnum ſuſtinent intueri, puerilis eſt, & plane indigna Deo. Imò niſi Chriſtus eam à Deo affirmaſſet traditam, multi ex nationibus non potuiſſent adduci, ut id crederent. credunt tamen tanto teſtimonio: tum patefactis à Chriſto corporibus, quæ latebant ſub imagine & uelo, oſtenſaq; ea facie legis, quæ digna eſt legislatore Deo, nempe ut omnia ad ſpem futuræ redemptionis & alutis pertineant. Chriſtus enim eſt finis legis, & prophetarum. Itaque Moſes incognitus antea, & multis ir-

 riſus,

risus, cœpit beneficio Christi non solum nosci à gentibus, sed illis placere, atque allubescere. & hoc ingratissimi Iudæi Iesu Christo debent, nec agnosunt. Ergo quæ legem præcesserunt, uarijs modis Christum præfigurabant, eiusq; actiones, uitam, mortem, regnum, & ecclesiam: ut in morte Abelis insontis, in diluuio, & reliquijs humani generis à Noë seruatis: in fide Abrææ, in obedientia Isaac, in simplicitate Iacob, in inuidia & exaltatione Ioseph, in agno phase, in egressu Aegypti, in transitu maris rubri, in introductione ad terram promissam patribus. Quæ omnia quòd umbræ essent regni Christi, idcirco tam diligenter est ea Moses persecutus. Lex autem tota umbra est, & delineatio eius ueræ legis, quam daturus erat Christus, dignam Deo dante, & homine accipiente, de quo aduersus Iudæos disputabo. Historiæ autem quæ sacro canone leguntur, figuræ sunt Christi certissimæ. Ostendit hoc, quòd reliqua eorundem regum dicta & facta, quæ ad imaginem salutis non pertinerent, in alios sunt prophanos libros reiecta. de quibus est illud subinde in libris Regnorum & Paralipomenon: Reliqua autem sermonum huius aut illius Regis, & omnia quæ fecit, nónne hæc scripta sunt in libro uerborum dierum regum Israël? Prophetæ omnes quicquid de rebus præsentibus loquerentur,

querentur, admonerent, reprehenderent, laudarent, statim se ad contemplationem sustollebant æternæ salutis ac fœlicitatis. & de iustitia, de maiestate, de beatitudine Meßiæ aliquid commemorabant, uel ad consolationem afflictionum, incitationemq; ad uirtutem & laudem: uel ad retundenda uicia, & impietatem coërcendam. nec aliter quàm amatores quicquid dicant, agant, cogitent, quicquid uideant, quicquid occurrat, protinus ad amores suos conuertunt: sic prophetæ quacunq; ex re atque actione, occasionem capiebant loquendi de Meßia sibi charißimo, in quem mentes eorum semper ferebantur, adeò ut interdū seipsos pro Meßia substituant. Credas de semetipsis loqui, quum de Meßia sit intelligendum: eodem prorsus modo, quo amicus quum de rebus amici loquitur: & in plurali, multum hodie egimus, multum profecimus: & in singulari, perfeci negocium, non perfeci: de his, in quibus qui dicit non est uersatus, sed amici res pro suis habet. Sunt autem prophetæ difficiles & perobscuri multis de caußis, siue quod admiscent præsentibus cognitis uentura ignota, siue quòd intuentes animo & cogitatione res maximas & præclarißimas euenturas, nec satis aptis uerbis enunciare poterant, quæ sub sensus non ueniunt, quæq; ipsi nonnunquam parum intelligebant, quod & uatibus gentilitatis accidebat. Adde

quòd

quòd ut ea cernebant mente tanquam ſpeculo, interdum uelut præſentia, aliàs ut uentura, aliàs quoque ut præterita iam & tranſacta expromebant, quæ adhuc erant ſecutura. mutant enim crebro perſonas. Has omnes obſcuritates illuſtrauit Chriſtus, & figuris atq; umbris ſuum corpus oſtendit uerum germanumq́;, ut quum corpus hoc habeamus, nihil ſit opus amplius imaginibus & adumbratione. Iudæus literam adhuc tanquam corticem mandit duriſsimum, & exuccum: & ea complectitur, quæ nec Deo digna ſunt, nec homine. Chriſtus ſalutarem nucleum protulit. ille eſt ſal & uita & lux ueteris teſtamenti, qui mortuis rebus uitam attulit, & ſaliuit inſipida: de quo argumento alio uolumine diſſeretur. nunc ad id quod inſtituimus.

DE EVANGELII SCRIptoribus.

VMbris ergo et caligini ueteris teſtamenti tanquam nocti tenebræ ſucceſsit ſol Chriſti, & dies Euangelij. in quo quæ de Chriſto perhibentur, grandia de immenſo, et de Deo diuina, mirãtur quidam à ſolis eſſe Chriſtianis prodita, non item ab aliquibus ætatis illius uel gentilibus, uel Iudæis. Tertullianus, & Lucianus Antiochenus, & Euſebius Cæſarienſis, authores ſunt, multa eſſe tum à præſidibus Syriæ ac Paleſtinæ, tum à Cæſaris procuratoribus

ad

ad Senatum et ad Principem ſcripta de actis Chriſti, quæ ſcriptores illi affirmant ſuis etiam temporibus in ærario ſeruari inter alia ſcripta publica Po. Ro. nec credi aliter poteſt, quin res tantas, quæ publicè agerentur, multi mandarint memoriæ partim libris & commentarijs, partim epiſtolis ad ſuos. Documento eſt caput illud Ioſephi in libro Antiquitatum XVIII, in quo Iudæus homo de Ieſu filio Mariæ facit mentionem ad hunc modum: Fuit autem eiſdem temporibus Ieſus, ſapiens uir, ſi tamen uirum eum nominare fas eſt. erat enim mirabilium operum effector, & doctor hominum eorum qui libenter quæ uera ſunt audiunt. Et multos quidem Iudæorũ, multos etiam ex gentibus ſibi adiunxit. Chriſtus hic erat. Hunc accuſatione primorũ noſtræ gentis uirorum, quum Pilatus in crucem agendum eſſe decreuiſſet, non deſeruerunt hi, qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit enim eis tertia die iterum uiuus, ſecundum quod diuinitus inſpirati prophetæ uel hæc, uel alia de eo innumera miracula futura eſſe prædixerãt. Sed et in hodiernũ diem, Chriſtianorũ, qui ab ipſo nuncupati ſunt, & nomen perſeuerat, et genus. Hæc ille. Sed libri, & epiſtolæ, & acta Po. Ro. uetuſtate & inclinationibus temporum interciderunt, ut alia maiore etiam cura cuſtodita: ſicut Ciceronis multa, & Varronis undecunq; doctiſſimi penè omnia.

omniaq. Menandri, quem omnes ediſcebant, nihil extat, nec Ennij, Actij, Pacuuij: Taciti Cornelij, quem imperator Tacitus, quòd ſe de illius ſtirpe ſatum iactaret, toties iubebat deſcribi, & in publicis bibliothecis collocari, multi nihilominus deſiderantur libri. Sibyllina carmina penitus interciderunt, Romanis ſacroſancta: & leges XII tabularum, quas etiam pueri pro elementis ediſcebant. ut tranſeam, quod philoſophorum, qui tam multi Athenis claruerunt, præterquam Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti, nihil prorſum ad nos peruenerit, quum immenſam librorum multitudinem dicantur reliquiſſe. Rerum Romanarum ſcriptores, qui ſoli extant, tantum perſequebantur publica illius populi, & acta principum. Grauiter de ſcriptoribus rerum geſtarum Latinis & græcis conqueritur Cornelius Tacitus, quod Arminiũ tantum ducem Germanorum, quiq; Varum Quintilium tam inſigni clade affecerit, uelut ignotum prætererint. Iam uero quæ in Iudæa cõtingebant, aſpernabantur gentiles omnes, tanquam uanæ et anilis ſuperſtitionis, nec ea curabant cognoſcere. Tacitus & Suetonius coguntur interdum uerba de Iudæis & Chriſtianis facere, quia narrationis ductu neceſſariò in eos incidebant. at ita de ijs loquuntur, tam falſò, & negligenter, tanquam ſi nihil de illis audiuiſſent, niſi à pueris inter luſus. Erant uidelicet

delicet illis Iudaica omnia & Christiana tanquam in altero quodam orbe acta, & ab alio humano genere, referebantq; illa uel ad magiam, uel ad impietatem uanam & maleficam. Insecutis deinde temporibus, quum Christi nomen tanquam sol quidam latius radios suos inciperet diffundere, excitato plurimorum odio contra inuisam ueritatẽ, multa à uarijs de Christo conscripta, suppressa sunt & abolita ab ijs qui & Christi nomen cupiebant & conabantur abolere. Non defuerunt qui de Christo quum non male sentirent, tacuerint tamen omnia ea quæ nec improbare poterant, nec probare audebant. Age uerò, quid tandem, etiam si soli Christiani res Christi & discipulorum suorum literis mandassent? An quia Iudæi soli Iudaica scripserunt, protinus sunt habenda pro suspectis? Soli Græci scripserunt Græca, soli Romani sua illa prisca, quis ea de caussa res illas uocat in controuersiam & ambiguitatem? quasi uero uel alienis tantum, uel inimicis liceat certa atq; indubitata tradere: & non promptius sit ueritati periculum uel à maleuolentia & iniquitate inimici, uel ab ignorantia & negligentia alieni? Quid, quòd plurimum interest inter scriptionem uitæ atq; actionum Christi, & aliarum cuiuscunq; nationis, sectæ, disciplinæ. hæc enim omnia scribi & tradi possunt ab externis, qui non sint eius ritus, moris, legis, instituti, uoluntatis.

luntatis. Res autem nostræ pietatis nemo potest uerè ac diligenter mandare memoriæ, quin ilico ad nos trāseat, et fiat Christianus. Intelliget enim eam esse doctrinā, et Dei cultū, in quo uno sita sit hominū salus, extra quem indubitata pernicies. Quid de scriptione aut cōmentatione loquor? sola auditione, sola meditatione, sola pietatis huius cognitione, & uno quasi intuitu, q̄ multa millia dederūt Christo sua nomina, neglectis semel ac pro nihilo habitis uniuersis uitæ huius utilitatibus, etiā uita ipsa? Cæterum quantumcunq; profani homines de Christo scripsissent, non passus tamen esset Deus pietatem suam extraneorum testimonijs niti. sic enim illi fuit cordi, ut summa nostræ fœlicitatis non nisi à sanctißimis optimisq; uiris traderentur, ne rei huius, quam esse firmißimam certißimamq; uniuersorum interest, aliquid authoritatis decederet ex indignitate authorum. Christus ipse nihil penitus scripto reliquit: quia non uenerat, ut legem suam in tabulis aut membranis exararet, sed in humanis cordibus. quemadmodum idem ipse in mundi initio legem uirtutis in hominum pectoribus insculpserat: eamq; ob causam spiritum sanctum, hoc est patris & suum misit, qui uelut perpetuus esset commonefactor suæ doctrinæ, & magister præsens. nec cōueniebat ut alibi Deus scriberet, quàm in ijs ipsis quos docebat.

cebat, in ipsis eisdem cordibus quae ipse finxerat, ne diuinae uoci tanquam parum efficaci scriptura opitularetur, ac suppleret quod uiribus illius deesset. Nec personae Christi congruebat, ipso in cœlū sublato, aliquod ostendi posse ipsius scriptum, ne in eo humana infirmitas peccaret, alij nimio cultu, alij offensione: quòd (ut sunt hominum ingenia diuersissima) aliquibus uideri potuisset non omnibus suis partibus & numeris absolutissimum, hoc est Deo dignum & congruens. Satis Christo fuit, egisse quae alij meminissent, aut si uideretur, aut opus esse existimarent, consignarent chartis ad recordationē. Doctrina quidem Christi in cordibus exarata est, qualem gerit ecclesia Christi sponsa, spiritus sancti discipula, insculptā in suo corde, atq; infixam. Sed quoniam diuinae uocis homo obliuiscitur, & diuini spiritus fauorem ac monitus malicia sua uiolat, ac extrudit, placuit diuinae benignitati ut ex Christi actionibus ea mandarentur literis, quorum cognitio ad hominum sufficeret salutem: et mandarentur ab ijs, quorū fides meritò approbaretur ab Ecclesia. Qui uitam atq; actiones Christi, qui prodigia, qui doctrinam erant humano generi tradituri, eos & uidisse conueniebat singula, & diligenter obseruasse, atque annotasse, tum etiam uersatos esse cum eo familiarius. non poterat haec praestare turba populi, cuius sententia & testimonium incertū est,

 plerunq;

plerunq; uanũ,uagũ,inconstans. Christus ergo quũ plurima ageret,& potißima publicè, non tamẽ multitudinis testimonio acquieuit, septuaginta delegit sibi uiros. quibus uerò propius cõmunicaret sua, & tanquam intimorũ amicorũ cohortẽ, duodecim, qui cum eo domi & foris, in publico & priuato familiarißime conuersarent, & consilia eius sacratißima cognoscerent. Si quid hoc ad rem existimatur facere numerus hic duodecĩ deorũ iam olim apud gentes sacer erat, sacrumq; hoc collegiũ principũ diuorum pietatis nostræ uidebatur adumbrare. Duodecim fuerunt dij Athenis, duodecim dij selecti Romæ, & duodecim dij consentes. Apostoli sunt nominati, quòd tanquã nuncij cœlestis regni à Christo mitterentur. fuerũt hi homines de plebe rudes, literarũ et magnarũ artiũ ignari, simplices, qui nec fingere aut dißimulare, nec astu ac uafricie ulla scirent uti. lenti & tardi, nõ solũ ad percipiendũ res maximas, sed etiam ad credendũ, de quorum tarditate ac duricie cordiũ sæpenumero Dominus est conquestus. Tales uoluit conscios & testes esse suorũ actorũ, ut postquam intellexissent, et credidissent, fides esset & in illis stabilior, & apud reliquos certior, non aliter quàm signũ in dura materia impressum. Ad exhibendas humanas doctrinas, nempe naturales, opus est lumine naturali, hoc est ingenij acumine & cultu; ad cœlestẽ autẽ et diuinã, uidelicet supernaturalem, su-

pernaturali lumine, quod diuinitus infunditur. Tales fuerũt Apostoli. rudes illos ac tardos accepit Dominus, sed quod ad pietatẽ altißimaq; attinet mysteria, doctißimos et sapiẽtißimos reddidit, taliq; instruxit ingenio et prudentia, ut sapientiã illorum omnes admirarẽtur, nec quisquã falsos eos in illis rebus fuisse posset suspicari. Scire autẽ illos quae asseuerarent, et cõpertißima habuisse, non affirmatione, aut iureiurando testificati sunt, sed iactura omniũ quae existimãtur chara in uita, insuper etiã perferẽdis doloribus, tormẽtis, morte acerbißima, et probrosißima. Quis credat eos indignißima, et malorũ extrema subire nõ recusasse pro eo quod haberẽt incertũ? nam pro certißimis & cõpertißimis quotusquisq; uel existimationis, uel fortunarũ discrimen adire sustineat, nedum mortem oppetere, & tam acerbam? Iam uerò quisquis mentitur, aliquod sibi proponit animo emolumentũ mendacij, alius pecuniã, alius uoluptatem, alius famam aut decus, alius ultionem, alius ut animi prauã aliquam cupidinẽ expleat. Apostolis autem Christi doctrina praedicanda & propaganda quid optabile uel uiuentibus quaerebatur, uel uita functis uiuentib: quidẽ ea omnia, propter quae deuitanda et propulsanda mentiri homines cõsueuerunt, inopia, labores, sitis, fames, cruciatus, ignominia, extremũ suppliciũ: post mortem uerò infamia, & si doctrina uera ac coelestis nõ erat, poenae apud inferos tã impij

mēdacij. His credo illicefacti præmijs, facilè eßēt ad mentiendū adducti. Iā uerò cuius sæuitiæ fuisset atq; immanitatis, discipulos Christi, tū semetipsos periculis, tormētis, ignominiæ, morti crudelißimæ obijcere: tū id tāta cura et diligētia agere, ut tāta generis humani pars, per rei falsæ et cōfictæ persuasionē in eadē mala protruderetur? Ex ijs ergo q Dominū agentē hic in terris comitati sūt, et propius ac familiarius nouerūt, quidā facta et dicta illius prodiderūt memoriæ, cōsignatis locis et tēporibus, quib. quæq; res essent actæ, etiā nominatis ijs qui affuissent, ut certior esset atq; indubitatior ueritas. nec ausi fuißēt illa sic scribere, si quid fingerent, uiuentibus etiamnū multis qui uidißent Dominū, à quib. potuißēt refelli, si quid mentirētur: præsertim quū eßēt plurimi, qui nihil magis cuperēt ac laborarēt, quàm ueritatē nostrā quacunq; poßēt uia et ratione cōuellere ac labefactare. Ex omnib. tamē ijs qui acta Christi et doctrinā literis mandarūt, antiquißima illa et prima Ecclesia illorū temporū penè æqualis, solos quatuor tanquā sacrosanctos & firmißimæ fidei ac ueritatis approbauit, ac retinuit: Matthæi et Ioannis, qui rebus omnib. interfuerūt: Marci, ex relatione Petri: Lucæ, tū ex Pauli reuelatione, tum relatu aliorū qui erāt cum Domino uersati. Sapienter Augustinus: Ac ne putaretur, inquit, quod attinet ad percipiendum ac prædicandum euangelium, interesse aliquid, utrum illi annunciente

cient qui eundem Dominum hic in carne apparentē secuti sunt, an alij qui ex illis cōparata fideliter crediderunt, diuina prouidentia procuratū est per spiritum sanctum, ut quibusdā etiam ex illis qui primos Apostolos sequebantur, non solū annunciādi, uerū etiam scribendi euangelium tribueretur authoritas. Sic ille. Has historias & necessarias duxerunt esse, et sufficere. in quibus recipiendis duo potißimū secuti sunt, tum ueritatē rei, de qua facti erant uel ab ipsis eisdem Apostolis, uel à discipulis Apostolorū certiores. Itaq; tum recepta approbataq; est euangelicæ historiæ ueritas, quum adhuc superesset, qui Dominum ipsum in sua mortalitate cognouissent, aut qui eos audiuissent, qui illi fuerāt familiares: tuncq; et cōueniēs fuit, et cōducibile, approbari quod sequentes ætates tenerēt pro indubitato, quū omnes acta illa et doctrinā nō tam ex scriptura cognoscerent, q̃ ex traditione eorū qui ipsi uidißēt ac interfuißēt. hi demū iudicare poterāt, quid in illis rebus probandū esset ac tenendū, quid contrà refellendū ac reijciendū. Secuti sunt etiā patres illi iudiciū spiritus sancti, qui eos docuit euāgelia hæc maiore sapiētia atq; spiritu esse cōposita, q̃ humano, diuinitus esse illorū pectoribus infusa: de quo statim disserā. At quatuor illi nōnunq̃ inter se dissentiūt. Huic quæstioni sic respōdet Ioānes Chrysostomus: Paruæ interdū in euāgelijs dissidētiæ argumentū præbēt ueritatis, ne ex cōposito

 uidean-

uideantur scripsisse, si per omnia consentirent. Fuit Ioãnes Apostolus Ephesi eodẽ tẽpore quo etiã Paulus, alter tamẽ nullã in suis epistolis de altero mẽtionem facit, nec multũ conueniebãt et colloquebãtur, postquã satis erãt ab spiritu Dei edocti, instructi, & quasi armati, ne de cõmunicata sentẽtia et cõsilio uiderẽtur annũciare Christũ, sed ex ipsius Christi doctrina et monitis coelestibus. Ergo in fundamẽtis & summa nusquã discrepãt, nẽpe Christũ esse Dei filiũ, natũ de Maria uirgine, edidisse miracula ingẽtia, docuisse contemptũ rerũ mũdi huius, fiduciã et charitatem erga Deũ & homines, uocasse cũctos mortales ad sempiternã foelicitatẽ, passum, mortuũ, surrexisse, ascẽdisse ad coelos, sedere ad dexterã patris sui, uenturũ iudicẽ hominũ uniuersorũ. haec una uoce, una sententia cõstanter referũt, & docent. Discrepãt quãdoq; in circunstãtijs, quas Graeci περιστάσεις nominant, quae rei summã nõ uariãt. hic astrictius rem narrat, ille fusius: hic perhibet sanatos duos, alter tres: unus in egressu portae, alius in ingressu. quod illa de caussa saepe euenit, quòd est tanta miraculorũ Christi multitudo, ut quae sunt diuersa nos tamẽ propter aliquã inter se similitudinẽ eadem esse existimemus. Eundẽ in modũ usuuenit in dictis & sententijs doctrinae. eadẽ dixit Dominus uarijs locis, uarijs uerbis: hic refert quae hic dixit hoc modo, ille quae illo in loco paulũ diuersè. colligũt uidelicet cẽtones cõcio-

num

num et uerborũ Christi, quæ ad institutionẽ et salutẽ nostrã facerẽt. Et ut cõgerunt acta Christi, magis eorum habẽtes rationẽ, q̃ ordinis tẽporis, uidẽtur sæpenumero alia quæ sunt eadẽ, et eadẽ quæ sunt diuersa. Hoc uero etiã scriptores seculares soliti sunt facere, quale est illud (ut unũ pro plurimis exẽplis ponã) apud Verg. in XI. Vidimus ô ciues Diomedẽ, argiuaq; castra, Atque iter emensi casus superauimus omnes. Tale etiã apertis uerbis apud Lucã in Actib. apostolorũ: Et sic, inquit, uenimus Romam. Et inde quũ audissent fratres de nobis, prodierũt nobis obuiam usq; ad forũ Appij, et tres tabernas. Vsus quoq; uerborũ nõnunquã præ se fert uarietatẽ, dum alius idẽ uocabulũ alia in significatione ponit. quarũ rerũ omniũ manifesta sunt exempla legẽti Euangeliũ, huc autẽ adducẽdi non est locus. huiusmodi enim melius demonstrantur in re præsenti, & oculis subiecta.

DE VIRTVTIBVS ATQVE excellentia Euangelij.

CAeterũ si quis Euangelij uirtutes gratiamq; admirabilem propius attentiusq; contempletur, intelliget indubiè nõ hominis esse opus, sed Dei, nec potuisse ab humanis ingenijs sine proprio & peculiari numinis afflatu componi. Vtinam mihi res nunc esset cum ijs qui attentius diligentiusq; librum illum uersassent atque inspexissent: intelligerentur melius quæ dicerẽ, et facerẽ non mediocre

cōpendium uerborum. Omnia habet, quęcunq; par est habere diuinū librū, hoc est humanæ salutis. Primum omniū non de humanis artibus atq; opificijs, nō de speculatione causarū, nō de circūspectione & prudētia uel publica, uel priuata, præcepta cōtinet, sed de immortalitate, ac bonis æternis. Idcirco euāgelium nūcupatur, hoc est bona & leta annunciatio. Disciplinæ aliæ sapiētiæ, artes quæcunq; ac prudentiæ mūdi huius nunciant uenire ad imperiū, ad regnum, ad opes, ad potentiā æui huius fragilis, ac breuißimi, ad epulas opiparas, ad ludos, ad uoluptates, ad decus, ad laudē, ad rigidā atq; inanē uirtutis umbram, ad terram fluentem lacte & melle, ad puellas formosißimas, & quotidianas cōpotationes. Euangelium autem Christi uenire celeres atque expeditos ad amandum Deum, ut cum illo ad æternitatem iungamur, unde existet beatitudo inæstimabilis. Hinc ut Deus homines omnes absq; ulla exceptione aptos idoneosq; condidit suæ fœlicitati, ita & legem quam ipse traderet, hoc est fœlicitatis huius uiam certißimam cōmunem esse omnibus uoluit. nulla ab ea ætas excluditur aut repellitur, nullus sexus, natio, conditio: eaq; de causa catholica est fides nuncupata. Quod si omnib. sine discrimine tradebatur tanquam ægris medicina, par fuit, ut ab omnib. etiā capi tenerią; posset, ad rectam obseruantiam et cultum. Non est traditum euangelium obscurum & difficile ad intelli-

intelligendum, tanquam paucißimis profuturũ, sed facile, dilucidum, apertum, expositũ omnibus, ut nemo esset quin petere illinc posset, & tanquam de fonte haurire, quæ saluti suæ expedirent. Pythagoras, Parmenides, Heraclitus, Plato, & alij ueterũ, si quid sibi de diuinis, uel abstrusis in natura rebus uiderentur exculpsisse, occultabãt sedulò: uel si ederent, paucis admodũ communicabãt, ijsq; amicißimis et admiratißimis, non cõmittebant monimentis literarũ: aut si id facerent, obuelabant uerbis raris, exquisitis, obscuris. Plato scribẽs Dionysio de quibusdã sacris mysteriolis, iubet ut epistolã è uestigio cõcerpat, ne deueniat in manus indignorũ. Alij philosophi atq; oratores locuti sunt excultius, ornatius, accuratius, subtilius in omni genere artium: uidelicet nõ scribebãt omnibus, aut ex ingenio uel facũdia decus ac gloriã captabãt. ergo illa ipsa tam elaborata pauci adeunt, pauciores intelligũt. Nihil est scilicet periculi, si illa tenebris obruta sub ignorãtia delitescãt. At quod scire omnib. expedit, & est necesse, quod extremæ calamitatis est nescire, utiq; congruũ est, ut ab omnib. quantũ sat est intelligatur. Deus enim nõ solum ingeniosorũ, aut doctorũ, aut diuitũ est pater, & rector, sed omniũ promiscue, omniũ miseretur, omnes ad se uocat atq; allicit, omnib. uult optime cõsultũ. ideoq; Dominus noster magistris ecclesiarum præcipit, Quod clã audiuistis, palàm diuulgate. Homines ho-

minibus inuidēt, aut ad suam gloriā, aut suas utilitates referūt, quæ dicunt: Deus non sua spectat commoda quum nobis beneficit, sed nostra ipsorū simpliciter ac benignè. Quæ causa est, ut quum rationes de Deo multæ sint & efficacißimæ ingeniorū naturali ui ac facultate deprehensæ, uoluerit tamen Deus omnia nobis cōducibilia doctrina sua cōprehendi, facili et aperta. Nam quū ad rationes illas non penetrent et perueniāt, nisi homines ingeniorū acumine prædi ti, idq; post longū studiū et usum, tam sano et ualido iudicio ne fallantur: quid ijs fieret, quibus nondū licuit studere per ætatē, nō licet per morbos, per imbecillitatē, per negocia et curas uitæ necessarias, non licebit per ingeniū torpēs et segne, uel auersum pronitate naturæ suæ et alienū ab eiusmodi contēplatione? Quapropter diuina institutio statim omnibus proponitur, & semel tota ea quā scire expedit, ex illius authoritate qui nec falli potest, nec fallere: ne si rationibus et speculationi ingeniorū relinqueretur, graue homines adirent periculū in ea re, sine quā salui esse nō possunt. Rationes enim et argumenta non semper ex ui sua efficiunt, sed prout est ingenium in quod inciderūt, ut semen in terrā. Alijs ratio fortißima suspecta est, sunt qui uerisimilē pro certißima atque indubitabili recipiūt. Proposita est autē Dei disciplina ea facilitate, quæ apta esset omniū ingenijs, quā omnes facilè caperent, simplici uidelicet narratione,

tione, exẽplisq́;, et similitudinib. sumptis de rebus no tißimis. At in hac ipsa facilitate et simplicitate tã utili, tãcõgruẽti quibuslibet, quãta occultatur altitudo mysteriorũ, quae diutißimè exercere poßint magna atq; sublimia ingenia, ac pascere bona ac religioni dedita? Nullũ est in Euãgelio uerbũ, quo nõ tegatur grãde aliquod et admirabile arcanũ. Qui librũ illũ nõ euolu istis diligenter, et cõsiderastis subtilius, credite expertis, aut certe uos ipsi experimini. Atq; hoc ipsũ q̃ manifestò ex Dei operibus, quae omnia hoc maximè artificio sunt magna et miranda, quòd sub specie facili et aperta ingentes utilitates adferũt, ita res occultãt profundißimae speculationis, & quae ingenia quantũuis excellẽtia ingẽti defigãt stupore, nec unq̃ exatiẽt cõtemplando. uelut in formica, in apicula, in reb. minimis, in coelo, in sole, in astris, in elemẽtis, et reb. magnis, in brutis, in stirpibus, in humano corpore, & rebus mediocribus. quibus omnibus nihil pulchrius, amoenius, iucũdius, nihil utilius ac conducibilius, ad scrutationẽ aũt et uestigationẽ quid profundius aut remotius? Sic in Euãgelio quae nobis sunt necessaria, obuia sunt omnia et ad manũ. cõtẽplatione illarũ rerũ nihil animo gratius, inquisitione uero & perscrutatione nihil excelsius aut admirabilius, nihil quod diutius sublimes mẽtes pascere ac detinere possit cũ summa uoluptate et fructu. ut praeclarus ac generosus animus nihil necesse habeat alibi pastũ praestã

tiæ suæ congruentē quærere. Grandia sunt hæc quæ dixi, sed profectò dignitate ac magnitudine illarum rerū minora: hoc etiā sine experimēto, sine attēta sacri Euangelij lectione facile quiuis assequetur manifesta cōiectura. Nam si nihil est penitus à Deo profectum, quod nō sit refertū secretis et admirabilitate, quāto esse magis par est Dei in humano corpore & in terris uitā, functionē, administrationēq; humanæ salutis ac beatitatis, qua homines (ut sic loquar) deificantur, quemadmodū Deus ipse est humanatus. Iā quātæ admirationis est in toto Euangelio, & quidē ab imperitis humanæ sapientiæ cōscripto, nō inueniri quæ in monimētis maximorū ingeniorū, magnaq; eruditione et cognitione rerū atq; usu excultissimorum, ut aliqd sit uariū et pugnās, ut aliquid ineptū, puerile, frigidū, absurdum, ridiculū, et ubi scriptori danda sit uenia quòd dormitarit? quēadmodū de Homero inquit Horatius. Nihil in eis tale: ut appareat rectorē moderatorēq; illarū mentiū & manuū fuisse Deū, illisq; id beneficiū esse collatū, quod nulli humanorū ingeniorū, naturæ quidē relicto. Quāta in illis narrationis cōstantia, qui tenor perpetuus, facilitas autē inaffectata, et ubiq; sui similis. Grauitas uerò et seueritas diuinis reb. cōgruēs, nihil in illis prorsū iocosum, aut ridiculū, nō delapsi sunt ad ullā sui ostentationē, non ad citādos eruditos nationū, non ad aliquid inserendū ex sapientia mundi, quæ tū maximè

erat

erat in precio, nō ad descriptiones regionū ac locorū,
nō ad inanes ullas atq; ociosas digreßiones, aut quæ
amœnitate sua detinere possent lectorē, nihil in illis
uacās, aut aliorsū pertinēs, nullū est uerbū quod ad
summā instituti non pertineat, hoc est ad rationē pie
tatis. et quū in his quæ mediocria possent existima-
ri, sic eluceat diuini cōsilij effectus, minus erit profe-
ctò mirandū nihil in eis esse obscœnū, et turpe, ut in
Alcorano Mahumetis, & apud gentiū uates: nihil a-
nile, delyrū, blasphemū, ut in Thalmud Iudæorū, &
apud plerosq; philosophos. In expositione autē eorū
quæ Christus uel dixerit uel egerit, eadē admirabili-
tas maiestatis quæ in cæteris, seu potius amplior &
sublimior. Nam Dei ratio & filius naturā sibi homi
nis assumpsit, qua uelut instrumēto uteretur nostræ
doctrinæ, exempli, redemptionis, quo peracto mune
re uoluit eam oculis humanis subducere, ne ibi amor
suorum sisteret, sed transiret ad diuinitatē. Quocir-
ca ut manifestū omnibus fieret opus hoc Christi cœ-
leste esse, non terrenū: ad Deum spectare, non in res
mundi huius: de Christi maioribus modice memora-
runt, contenti solum ostendisse, referre illum genus
suum in Abraham & Dauidē, quibus erat priuatim
promissus. De matre autē q̃ pauca? at de qua ma-
tre, q̃ digna, ut de illa longè plurima mandarentur
memoriæ? Ipse porrò matrē & fratres suos affirma-
uit, qui patris sui cœlestis uoluntati iußisq; obedi-
rent:

rent:non repudians quos haberet ex sanguine, sed il los potiores sibi docens, qui per spiritū accederent: atq; adeò cōsanguinei qui illū sunt secuti, nō prælati sunt alijs nexu corporis, sed cognatione spiritus, hoc est excellētia uirtutū. De ipso autē Christo nihil retulerunt qua esset statura, qua facie, qua forma, qua uoce, quo modo indueretur, incederet, esset, biberet, quiesceret, quæ solent rerū scriptores etiam de uiris mediocrib. memoriæ posterorū tradere: eoq; accuratius ac subtilius, quū propriè de illis suscipiunt narrationem. quod altißimo Dei cōsilio effectū est, ne quæ de rebus filij Dei corporalib. haberemus, ea putarentur summa, & absolutißima, & in rebus neutris ac indifferentibus propè sola, sic uestiri, sic comedere, aut hæc uel illa sic loqui, sic ingredi. Inde quāta illis obseruandis, & quàm accurata superstitio, quàm placeret sibi qui sic ageret: & eo magis, si essent sibi naturalia, ut cognationē uideretur habere aliquam cum filio Dei. quæ cura negligentiā eorum importaret, quæ uerè sunt Deo grata: qua planè sisteretur in homine, nō transiretur ad Deū. Niciam Atheniensem ducē ferūt manumisisse seruū, quē diceret Baccho esse similē: tactus est scilicet religione, quòd nefas existimaret mortali seruire, qui similitudinē haberet cum immortali. Quid fieret inter nos de ijs qui Christū facie uel uitæ actionibus naturalibus referrent? Nec uicißim deessent, ut sunt hominū uaria &

pugnan-

pugnantia iudicia, qui res illas Christi non putarent esse summas et perfectißimas: unde offensio de Christo, qua nihil est humanis & angelicis mētibus pestilentius. Nihil scripserunt prorsum quod nostra non referret cognosci, nihil omiserũt quod referret. nam quicquid è re nostra est nos scire, euangelijs est explicatum: curiosa, hoc est quæ ad salutē nostram non faciunt, prætermißa sunt. Et hæc omnia non tractant tanquā encomiũ, sed narrationis modo purè, simpliciter, nudè: ex qua prōptißimum sit iudicare, illum & uirum fuisse optimũ, & Deum ipsum summũ ac præpotentē. Quibus de causis et rationibus hoc possum affirmare, nō minus audacter quàm uerè: Si cuncta humana sapientia cōspiraret, ut hominē aliquem Deum esse uellet ostendere, et eius opera & dicta diuina, fingeretq; de illo homine quicquid animo esset collibitũ, & in id quod finxisset adhiberet orationis cultum, disserendi uim, et acumē rationũ, non posset tamen Euangeliũ unum quale est nostrum cōponere, hoc est conscribere, quo id poßit euinci ac persuaderi, quemadmodũ Euangelistæ nostri fecerunt solo historiæ contextu, detractis quibuscũq; humanæ sapientiæ uiribus atq; ornamentis. Hoc uerò ut profanis atq; imperitis fortasse uideatur incredibile, aut non satis probabile, quisquis tamen altius in Euangelij sensa penetrarit, facile mihi assentietur. Homerus finxit arbitrio suo in Achille optimi seu principis
seu

ſeu imperatoris effigiem, in Vlyſſe uiri prudentiſsimi: quid exijt? Achillem fecit ſæuum, ſanguinarium, immanem, inhumanum: Vlyßem aſtutum, fraudulentum, mendacẽ. Xenophon Cyrum maiorem ad imaginem, ut inquit Cicero; iuſti ac moderati imperij: et dixit quæ uoluit, quæ omnes ſciebãt in regẽ illum non cõpetere. quid tandẽ protulit? principẽ bellacẽ, bella ex bellis ſerentẽ, artium pacis uel oblitũ, uel negligentẽ. Philoſtratus Atticus rhetor Apolloniũ Tianeum deſcribit in odium Chriſti, uirũ diuinitate plenum: qua narratione nihil eſt fabuloſius, inconſtantius, nihil à mente omni & ratione inanius. & profert tandem nobis magũ uaniſsimũ, arrogantiſsimũ, & iactantiſsimum. cuius mendacia & dementiam quum Euſebius Cæſarienſis paucis uerbis patefecit, tum nemini ſano non eſt facillimũ perſpicere. Sed ad ſaniores redeamus. nã Philoſtrato illa ſcribẽti nemo eſt tam abſurdo iudicio, qui nõ intelligat mentẽ omnino et ſanitatẽ defuiſſe. Plato rẽpub. eſt cõmentus, irriſam atq; exploſã ab omnib. Minos Cretẽſis leges ſuas à Ioue ſe accepiße finxit, Lycurgus Lacedæmonius ab Apolline: quæ à Platone, Ariſtotele, et maximis quibuſq; philoſophis ſunt reprehẽſæ ac cõfutatæ. Cicero ipſe reip. iuſtæ ac legitimæ imaginẽ, quaſiq; idæã ab illa repub. Ro. uetere mutuatus eſt, quæ fuerit per bella Punica, & paulò antè: qua ciuitate nulla unquã fuit poſt hominũ memoriã iniquius, aut

certè

certè turbulentius instituta. At qui uiri hæc fingebant? quibus ingenijs, quæ eruditione, prudẽtia, facundia? sed apparebat protinus humanũ esse opus, hoc est debile, & ruinosum. Hic undique relucet ars & consilium Dei. Idem M. Tullius qua cura, qua anxietate animi, quanta molitione consecraturum se ait memoriam filiæ, omniumq́; excellentiũ ingeniorum & græcis & latinis monumentis effecturum, ut pro dea habeatur? qua solicitudine scribit ad Atticum, ut ager sibi ematur loco celebri, in quo fanum extruatur Tulliolæ? Quid sequutũ est? Scripsit libros duos de morte filiæ, quibus, ut credibile est, profusis ingenij illius tanti tamq́; in dicendo exercitati opibus, argumẽtis, schematis, cultu & ornatu orationis conatus est persuadere posteritati, Tulliolam esse deam. sed inepti patris aniles lachrymas, & commentum fragile præsentes posteriq́; deriserunt. Redeamus iam ad libros omnes sacros, ueteres ac nouos. Princeps & caput et regula diuinorum oraculorum, & salutiferæ ac necessariæ ueritatis est Christi Euangeliũ, quo cæteri sacri libri omnes censentur, & precium accipiũt, tam ueteris instrumenti, quàm noui. Epistolæ apostolicæ uelut explicatio quædam sunt aliquot sententiarum Euangelij, & earum fusior expositio per spiritum sanctum dictata, ut eius spiritus doctrinam Euangelio conformem & consonam, seu ut

aptius dicā, unam atque eandem in apostolis incipiamus deprehendere & agnoscere. Acta apostolorum primum est ædificium surgens super Christi fundamentum, quod sequens Ecclesia imitetur, quoad peragatur ædificium hoc in reditu Domini, quantum quidem fieri poßit per tempora, regiones, & statum ecclesiarum. Hi omnes sunt libri fœderis pactiq; Dei cum hominibus, quod testamentum Hebraica loquendi proprietate nominatur. est enim fœdus diuinæ misericordiæ, & reconciliationis eius cum humano genere. Vetus instrumentum huius confœderationis umbras continet eius corporis, quod est in nouo explicatum, atque ostensum. Nouum enim ad cognitionem apertam ueritatis est datum, uetus autem ad præparationem noui, ut haberent homines in nocte illa, quoad sol oriretur, doctrinā cultus diuini, speculationem rerum altißimarum sub caligine infimarum latentem, exempla Dei bonitatis ad fiduciam, & magnitudinis ac seueritatis eius ad timorem, ut uagi & fugitiui timore tanquam iniectis compedibus detinerentur: ne uerò desperarent, parata essent illis tot opera miserationum illius. In uetere sermo est & sententiæ puerorum, in nouo autem uirorum. Tametsi interdum Christus loquutus est discipulis suis, nempe adhuc Iudæis, Iudæorum uerbis, ac more, de mensis in æterna beatitudine,
de

de epulis & conuiuio, alijsq; eiusmodi nonnullis, licet perpaucis. Formabat scilicet Dominus pueros suos pueriliter primum, nec uoluit eos ad plenum perfectumq; doctrinæ perducere, ut fulgor illis ueritatis proponeretur ante oculos, quoad absoluto humanæ uitæ decursu tantam iam authoritatem apud illorum animos parasset, ut splendorem illum ingentium mysteriorum intueri & cuperent & inciperēt posse. Ille quidem semina uniuersæ ueritatis & sanctæ doctrinæ in illorum pectoribus iecerat: quæ illi parū à primo intelligentes, edocti mox ab eodem spiritu Christi, manifestò sunt postea intuiti. Non attulit spiritus sanctus nouam apostolis doctrinam, sed explicationem acceptæ, de quo sumus antea loquuti. Homo ratione ac mente præditus, ad disciplinas cultumq; animi factus, aptusq;, disciplina aliqua indiget, ne ocio ac situ uis illa animi actuosissima obtorpescat. Ad peritias disciplinasq; non sunt omnes eodem modo appositi: alij alijs uel tenentur, uel sunt dediti. una est quæ uniuerso hominum generi congruit, necessaria uidelicet. Necessarium uoco, sine quo uiuere ac tueri se non posit. Nam quemadmodum ad corporis uitam, etiam si artes actionesq; omnes homini adimas, tum illa omnia quæ uel delectationi sunt, uel utilitati comparata, alimentum certè ut relinquas est necessum, si modò uis eum

uiuere: sic una est disciplina, unus animi cultus, sine quo animi uita non poßit fulciri, propagari, quum absque reliquis uniuersis poßit. ea certè est ars, qua homo post uitam hanc corporis breuißimam, alteram illam æternitatis consequitur, & finem illum ad quem ex bonitate autoris sui est conditus. Hæc est sciẽtia colendi Dei, quæ pietas nũcupatur. ea uerò libris diuini fœderis explicata est. Qua pietate quoniam homo plus indiget, quàm cibo, bonitas illa & benignitas eius qui cibum prouidit ac parauit, non neglexit, quod tanto erat magis conducibile ac necessarium. Ea enim est Dei bonitas & sapientia, ut nemo dubitare poßit, quin et ille prospiciat nostris neceßitatibus, & remedium illarum sit ab eo. Quæ ergo uel delectamentorum sunt disciplinæ, uel ornamenti, uel usus huius temporarij, ac fugacißimi, ingenijs sunt hominum inquisita, & tradita, fluxa atque incertæ authoritatis. Hoc uerò quod certum esse oportet, sine quo salui esse non possumus, Dei esse par fuit, cuius sapientiæ infinitæ, nec falsæ, nec fallentis authoritas certa, indubitata, firmißima est. Fundari ergo conueniebat super immobilitatem æternæ ueritatis: quod nisi esset stabile, grauißima consequeretur perturbatio, & pernicies acerbißima. Quapropter quisquis sacris literis detrahit, quisquis eis derogat, detrahit ac derogat bonitati ac beni-

gni-

gnitati Dei, fiduciæ atque amori erga illum nostro, id est saluti & bono nostro supremo & unico, haud aliter cogitans aut faciens, quàm si quis in graui & periculoso morbo unicam medicinã à sapiẽtissimo & amicissimo medico oblatam, uel tanquam noxiam calumniaretur, uel tanquam inutilẽ sperneret ac refutaret. Tametsi hoc quod tantopere nobis expedit firmum esse, certum, stabile, liquidum, plurimi sunt qui uel malicia concutere atque exagitare tentant, uel errore obscurant, & obruunt tenebris, ut inter tot conantes deprauare periclitetur ingenij nostri imperitia atque infirmitas. Eiusdem bonitas qui illa dictauit sanctis suis, reliquit normam & lucernam duraturã usq; ad extremũ æui huius, quæ dux sit nobis in tenebris, & in dubijs atq; incertis mensura. Ea uerò est Ecclesia, cui in æternum præfecit magistrum & ductorem spiritum suum, ut per illius regimen uerè sit Ecclesia (quemadmodum Paulus ait) columna & fundamentum ueritatis. Illa scrutatur, examinat, expendit libros mysticos, probat aut reprobat singula uerborum sensorumq; per spiritum sanctum, alioqui confusissima sequeretur rerum omnium perturbatio. Ecclesia uerò solos libros illos qui in sacro continentur canone, tanquam saluti nostræ necessarios recepit atq; approbauit, quoniam eorum authores spiritu Dei

dictante scripsisse, ab eodem illo spiritu est edocta. multos alios comprobauit, ut utiles, non tamen necessarios, de quorum spiritu incerta est: qui etiam si magisterio sacri spiritus sint in scribendo usi, à quo sunt dona omnia sancta, non tamen ea spiritus in hoc dictauit, ut uellet aut perpetua esse, aut omnibus ad salutem immortalem necessaria.

DE ACTIS IEsu Christi.

ACcedamus iam propius ad acta & uitam Iesu Christi, ut intelligant omnes, diuino eam fuisse consilio rectam, nec conuenisse aliter in illa quicquam fieri, nec humanas omnes cogitationes meliorem salutis rationẽ formamq́; posse inuenire. Primum omnium poterat sibi Dominus corpus nouum omnino è terra confingere, quale Adæ. sed qui charitate nostri adductus in terram descenderat, sanguine & cognatione uoluit nobiscum iungi, quum ad maiorem inter nos & ipsum conciliandam gratiam, tum ut uerius peccatum in se ipso deleret, quod infixum carni nostræ adhærebat: ad exemplum quoque nostrum, quod ualidius est in eo, qui homo à natura cæterorum hominum non differret. Itaque electa est uirgo de tribu Iuda, & familia Dauid, Maria, quæ Christum Dominum pareret, non dubium quin magnitudine uirtutum ad tantum munus euecta. Nam cui facul-

tas

tas erat deligendi ex omnibus quam uellet, dubitandum non est, quo minus eam delegerit, quæ omni uirtutum & pietatis genere esset præstantißima, nempe sibi quantum fieri poterat simillima. Hæc *desponsata erat* Iosepho, *eiusdem tribus et familiæ uiro, ut custos esset uirginis, & sexus infirmi. in quo non castitati modò uirginis est prospectũ, sed etiam famæ, ne quis extra coniugium puerum natum statim ut adulterinum abominaretur. Sed illa ante humanas nuptias admirabilem illum hominem concepit, inscia prorsum uiri.* Nam *qui ad testificationem ueniebat totius integritatis, non decebat hunc integritatem in matre dissoluere ac uiolare. tum ad significationem spiritalis nostræ regenerationis. Sicut enim de uirgine matre nascitur nostrum caput, ita & nos de uirgine renascimur* Ecclesia. *Et desponsata fuit uirgo* Maria, *in hoc quoque similis* Ecclesiæ, *quæ & uirgo est & sponsa.* Virgini *mysteriũ est ab angelo declaratũ.* Quàm *consentaneum erat rem tantam ab angelo nunciari, quando minores olim res patribus nunciabantur per angelos.* Virginem *quoque id non ignorare decens erat, ne intumescente, ignota de caussa, utero, pauore percelleretur confusißimo.* Et *ad uirginem par erat mitti angelum similis conditionis, ac proximæ: ad hæc, ut sciret non rem agi uulgarẽ, quæ sic cœlitus denunciaretur.* Iosephus

quum ad conspectum increscentis Mariæ uteri perturbaretur, admonitus est diuinitus, quid rei Dominus pararet humano generi. Itaque uir per omnia & iustus & pius, reliquo omni tempore abstinuit ab ea, nihilq; fuit aliud in domo, quàm prætextus famæ uirginis, minister infirmi sexus, & teneræ ætatis pueri. Non est quòd quisquam continentiam hanc Iosephi & Mariæ miretur: fecerunt hoc idem multa coniugum paria, quæ memoriæ sunt prodita, uelut Iulianus martyr & Basilia, Chrysanthus & Daria Alexandrini, Henricus Cæsar & Sinegunda, Amos, Malchus, & alij penè innumeri, qui literarum monumentis non sunt mandati. Exemplum Mariæ peperit imitationem, imitatio confirmat fidem exempli, ut quia fecerunt illi maximi, ad faciendum incitati sint minores: & quia hi fecerunt, non dubitetur de illis. Quòd si in minoribus caußis constat fides, cur in maioribus hærebitur? uerisimilius est potuisse id contingere in matre Christi, quàm in uxoribus seruorum. Siue id erat Iosepho iam tum, quum illam sibi desponderet, fixum & destinatum animo, non commisceri fœminæ, sed ab eius contactu conseruare se purum, ut Deus cuius consiliũ ad grande illud arcanum deducebat uirginem, talem illi socium applicarit, qui illi ut in uita omni, sic in proposito animi esset concors. Siue ille uir religiosus

giosus horrore diuinæ maiestatis, non ausus est turpitudinem in locum sacrum inferre, in templū uidelicet longè quàm illud Hierosolymorum sanctius & sacratius. Siue utrunque est, & propositum firmauit occasio. Philippum Macedoniæ regem memoriæ traditum est, quum haberet persuasum, Apollinem draconis imagine cum uxore sua Olympiade cubuisse, non est deinceps ad eam ausus accedere. Quiddam de Platone Atheniensi haud absimile accepimus: nisi fortè hoc de Philippo, & Platonis patre, sit credibile, non sit de Iosepho: & ualidior sit apud stultorum animos superstitio, quàm religio uera apud sapientes: & umbræ pietatis apud impios, quàm apud pios solida ipsa & uera. Sed certè leuissimum erat numini, matrem conseruare integram. Desponsam autem esse Dominus uoluit uirginem: noluit enim ex infamata nasci matre: maluit aliquos de origine sua, quàm de matris pudicitia dubitare. Quippe originem ipse suam magnitudine atque admirabilitate operum facilè erat asserturus atque approbaturus. Nitori autem uirginis non conueniebat, ullam prorsus quantumuis leuem maculam aspergi: quæ res puellarem animum suprà quàm dici potest conturbasset, & confudisset. Quid, quòd ij qui filium Iosephi faciunt Dominum, ut Iudaicus furor ac rabies, Mariæ castitatem non putant se

accusare, ut quæ nihil censeatur fecisse contra legem: qui uerò de uirgine malè sensissent, etiam Christi infamassent originem. ita uirginis dedecus commune fuisset ambobus. De Christi uerò patre dubitatio nullam alterutri parit ignominiam, quia nihil existimatur commissum contra legem coniugij. Pertinet hoc quoque ad exemplum Ecclesiæ, ne aliæ fœminæ opinionem de se negligant, tanquam in hoc matris Domini sui non dißimiles, quæ de pudicitia malè audiuissent. Cæterùm ex matre sine patre nasci, grandi hoc mysterio non carebat. Alioqui cur fuisset turpius patrem habere quàm matrem, cū præstantior sit uir, quàm fœmina? Sed nefas erat, ut homo quisquā diceretur eius pater, qui patrē haberet Deum. Theologia poëtarum ex antiquißimis auditionibus profecta, Mineruam refert Iouis filiam, ex cerebro illius natam, ἀμάτορα, hoc est Dei sapientiam: & Bacchum, id est mundum hunc, ex Iouis crure, quæ est illius pars infima: & Vulcanum ex sola Iunone genitum, ἀπάτορα, quæ est Christi humanitas. Partu appropinquante, edixit Cæsar Augustus, qui tum orbi Romano imperabat, ut in sua quisque ciuitate censeretur, unde esset illi origo. quum' que essent illi familiæ Dauidicæ, Bethleemum uenerūt, antiquam illius gentis patriam. & cū non inuenirent locū in diuersorio, redundante

ibi

ibi multitudine illius familiæ, quæ eadem de causa eò conuenerat, peperit Maria filium suum Christum Iesum, octauo Calen. Ianuarias: & pannis inuolutum reclinauit in præsepi. Sensit statim infans frigus & inopiam, hoc est incommoda eius naturæ, quam sumpsisset. Angeli cum grandi è cœlo splendore, pastores ad gratulationem inuitant nati numinis. Stella uerò magos eódem adduxit. Ad Iudæos pastores angeli mittuntur, qui alloquijs angelicis essent assueti. Magis autem gentilibus si angelus esset loquutus, suspicionem præbuisset dæmonij: hæc enim loqui & uersari consueuerunt cum gentilibus, non angeli lucis. Itaque de cœlo eis signum ostenditur manifestum, & propter ipsos, nempe homines in rerum cœlestium perscrutatione uersantes: sunt enim apud Aßyrios magi, quod philosophi apud Græcos. & propter rem ipsam, ne terrenũ, aut ex hoc elementari mũdo negociũ esse crederẽt, sed cœleste et diuinũ. tum etiam nouæ rationis, speciei, decoris stellam, nouum mundo natum numen scirent portendere, homines in cognitione cœlorum & naturæ totius exercitati. Sed altius contemplantes, quid est hoc totum aliud, quàm de populo Iudaico accessuros ad Christi adorationem & cultum pastores, hoc est homines simplices ac rudes, eos'que Ecclesiæ pastores futuros? de nationibus uerò

magos,

magos, hoc est sapientiæ assectatores, homines magno ingenio ac doctrina? & prius Iudæos uenturos, hinc gentes: utrosque autem à cœlesti lumine adductos. Et ad magorum ingressum turbatum & trepidatum esse Hierosolymis, siue zelo, quòd in gratiam Dei reciperentur gentes: siue admiratione multiplicationis Ecclesiæ: quorum utrunque in Actis Apostolorum legimus. Attentè considerate singula. nam sicuti à principio præmonui, nullum uerbum uacat grandi mysterio. Circunciditur puer solutus lege, & ad purificationis solemne adducitur, mundus ipse, quiq; alios omnes erat purgaturus: ut doceat nos patrijs legibus obedire, nec cuiquam uel querimoniæ, uel suspicioni locum faceret. Imponitur ei nomen rei congruens Iesus, hoc est σωτήρ, quod nos seruatorem possumus dicere. Rex autem Herodes, quum se à magis frustratum uidit, timens successorem regni, occidi iussit pueros omnes Bethleemiticos intra bimatum, in quibus & filius est eius comprehensus. quod Augustus Cæsar quum cognouit, ioco notauit immanitatem: Satius esset, inquit, Herodis porcum esse quàm filium. alludens ad Iudaicum ritum, quo porcinam esse uetabantur. Rem magnam, admirabilem, metuendam sibi uidisse atque audiuisse de magis Herodem oportet, ob quam nihil sit cunctatus sæuitiem non in ciues solum tantam exercere,

sed

sed in suum quoque filium naturalem. Ad hanc de-
uitandam cladem angeli monitu Iosephus in Aegy
ptum cum puero & matre secessit. Docet nos Do
minus, persequutiones, quoad salua iustitia & pi-
etate licuerit, defugere: & per Christi pueri per
sequutionem, nascentis Christi Ecclesiae perse-
quutio denotatur. Quaerebat Herodes Christum,
ut occideret: at is euasit, iugulati sunt infantes,
flosculi martyrij. Vbi uerò accepisset Iosephus, fa
to esse Herodem defunctum, angeli iussu in Gali-
laeam reuertit. Duodecimo aetatis suae anno reman
sit in templo, inscijs matre & Iosepho: & contu
lit cum magistris Hebraeorum de lege & Messia.
quod ille maximis de caussis fecit. primùm ut pate
faceret se iam tum ad quid uenisset scire, & quae
à patre mandata accepisset: & suppetere sibi, si
docere uoluisset, sapientiam: nec temerè aut subi-
tò ad ingentia opera delectum ac ascitum, ut Mo-
sen, & alios permultos, nec fortuitò in id munus
docendi incidisse: ideoq; & in eius ortu tot sunt
edita prodigia, ut iam tum sciretur hunc esse illum
à Deo ad mundi reparationem electum, destina-
tum, missum. Vsque ad annum tricesimum, nihil le
gimus egisse Dominum publicè, non docuisse, non
signis & portentis diuinitatis suae maiestatem de-
texisse: non minoribus haec, nec paucioribus de
caussis, quàm reliqua omnia. ne si à puero tanta il-

la tamque stupenda essent acta, suspecta fuissent quàm plurimis, alijs auersantibus & abominantibus uelut magica, alijs irridentibus & illudentibus tanquam puerilia: & ad posteros dimanasset suspicio, ne temere fuissent illa à præsentibus accepta atque approbata. ad hæc sublatus fuisset immaturo tempore, nempe priusquam plenè docuisset, priusquam maturum sui exemplum potuisset relinquere: ne quis res magnas ante iustum ætatis tempus aggrederetur agere. Denique decebat amplititudinem tanti officij, ut à uiro exerceretur. Et qui huc uenerat exemplum allaturus omnibus, omnem uiuendi rationem legitimam quidem expreßit, austeram, & solitariam, & comem, & ciuilem: nec se tamen opificio ulli, uel arti addixit. Illa enim uitæ genera uirum bonum, quique multis sit in commune profuturus, obire congruit, artes aut opificia non item. Præuidebat etiam futurum, ut si qua esset usus arte, existerent plurimi qui eam arriperent, constituentes in eo pietatem. Hoc ergo deuitauit, quod imitati essent multi cum damno. Prius illud alterum non deuitauit, cuius imitatio atque expreßio nihil adferret incommodi. Seruauit perpetuam castitatem, neque uxorem duxit. non erat fas eum habere sponsam mulierem, cui desponsata esset Ecclesia, cui singulæ nostræ animæ: nec gignere cor
pora-

poraliter liberos, qui tot gigneret quotidie spiritaliter. Decebat quoque hominem spiritalem castitas, & mundicies corporis. Adde quòd uenerat ut homines non terrestres faceret, sed cœlestes: & à contagio liberaret carnis, ad cœlestem puritatem & mundiciem traductos. Postremò noluit discrimen aliquod inter sobolem naturalem & adoptatam relinquere, omnes uoluit spiritaliter creare: ut sciant omnes ad gratiam se atq; adoptonem hæreditatis filij Dei pertinere, nõ ad naturam. Quid ergo, dicat aliquis, exemplum'ne præbet omnibus ut cœlibes uiuant & casti? Præbet certè, quantum quisq; potest consequi. sed quemadmodum ipse idẽ de castitate dixit, Non omnes capiunt uerbũ hoc, nisi quibus est cœlitus à patre concessum. Incurrũt in uitam uniuscuiusque multa temerè & fortuitò, multa alieno acta consilio, multa priora à posterioribus consilijs & rationibus aliena atque contraria. Vitam Domini nostri si quis uel cunctam contempletur, uel per partes, intelliget totam esse consilio & ductu actam suoipsius, hoc est diuino, & liberrima eius uoluntate, adeò omnia sanctè & sapienter sunt acta, & prima cum medijs, media cum postremis consentiunt: ut appareat ab eadem mente instituta fuisse superiora, à quã etiã sequentia. Principiò natiuitas ipsa, quæ non est in manu nascentium, in Domino nostro quàm consona

cum

cum austeritate totius uitæ? media bruma, de nocte, in exiguo & frigido oppidulo, atque in eo non in diuersorio, sed in casa uel taguriolo, & reclinatus in præsepi. In eadem natiuitate, sicut in reliqua uita, animaduertere est humilitatem terrenam cum maiestate ac gloria cœlesti coniunctam, hoc est hominem cum Deo. ad præsepe, & inter pastores cantant & ministrant mentes illæ cœlestes: summittunt se magi, hoc est mundi sapientia. Nato Domino continuò aduersus eum consurgit persequutio, & pro eo timor ac terror, & eius custodum fuga & trepidatio. hinc cædes infantium ab Herode rege facta, dum Christus quæritur ut opprimatur. Quid conformius, aut quæ expreßior imago tum uitæ eius, tum Christi in sua Ecclesia nascentis? Conspiratur à potentia mundana aduersus Christum Domini, occidūtur martyres à principibus & regibus molientibus Christum opprimere. Christus autem subductus est à parentibus, hoc est à patre suo, positus in tuto, collocatus scilicet in cœlis ad dexteram ipsius. Propter puerum mactantur pueri, propter uirum uiri, propter innocentem innocentes. Offertur templo, præsto illi adsunt testimonia sanctorum, & non minus fœminæ quàm uiri. Quo autem consilio ignaris parentibus in templo remanserit, quàm profundo et admirabili, paulò antea explicaui. Iam uerò per totam

tam uitam nihil eum possedisse legimus ex ijs quæ bona nominantur, non agrum, non uillam, non pecuniam, non domicilium uel suum uel conductitiũ. Non decebat illum aliquid habere peculiare, cuius essent uniuersa. ac ne uestem quidem habuisset, si decorè potuisset inter homines uersari nudus. Cuius consilij fuit posse præstare, ne quid ab ortu ad interitum suum poßideret. Non desunt, qui adulta ætate abijciunt à se procurationem & possessionem rerum omnium uitæ: hi tamen aliquia aliquando habuerunt. Nihil autem unquam habuisse non emptum, non donatum, non relictum, non conductum, iam inde ab ipsa infantia ad extremum uitæ diem, ac ne in morte quidem sepulturã, certi fuit consilij, quod uitam totam moderaretur. Quid illa, quòd nec ullam uitæ artem aut opificiũ exercuit, nullum habuit nec magistrum peritiæ, neque actionum uel admonitorem uel consultorẽ, quod adulti quidem præstare fortaßis poßint, quia ita placet: in puero autem quantum est, non deductum esse à matre, à Iosepho, à propinquis ad aliquod opificium, aut ad literas? neminem in Galilæa extitisse, qui uel ex coniunctione sanguinis, uel ex publico munere, uel ex curiositate reciperet puerum edocendum? neminem qui adulto iam & confirmato consuleret, quæ facto essent opus, cuius admonitioni ille auscultaret. imò contrà si quis

tentabat monere, in contrarium monebat eius rei, quam exequi negocio illius diuino cõueniret, eoq; seuerè ab ipso repellebatur: quod est annotare in sacra Euangelij lectione. Non utique fuisset nefas doceri hominem ab homine, & admoneri, & consilium capere. Nam Moses, cui Deus & loquutus est, & legẽ ac sapientiã dedit, tum à sacerdotibus Aegyptijs est institutus, tũ admonitus à socero, & consiliũ accepit à senioribus Israël. Sed grande nefas erat, Dei sapientiã ab humanis tenebris uel doceri, uel etiam quantumuis leuiter admoneri.

DE DOCTRINA Christi.

ORsus autem docere, initium disciplinæ suæ sumpsit à refutatione receptorum errorũ, de opibus, de uoluptatibus, honore, dignitatibus, gratia, potentia: quæ omnia spernere suos, ac pro nihilo existimare iußit, tanquam fluxa, uana, commentitia, breui peritura. Caput doctrinæ suæ & fundamentum uniuersæ suæ pietatis, amorem esse dixit erga Deum & homines, in quo ostendit homini, quis esset finis & exitus bonorũ omnium, & quemadmodum petẽdus. Amor enim Dei quia nos iungit Deo beatißimo, beatos efficit. Amori erga Deum amores rerum istarum officiunt, inter quæ uersamur. minus enim amat singula, qui amat plura: & sensus usu aut uoluptate rerum mundi huius

ius citerioris delinitus, à rerum altiorum amoribus mentem quasi manu iniecta retrahit. Contemnenda sunt igitur hæc quæ uidemus & contrectamus, si uniuersum amorem nostrum in eo quod oportet collocare cupimus: non est charitas nostra in res plures partienda, quæ tota ipsa adeò est exigua. Christi ergo disciplina fuit hæc, omnia ita esse à nobis poßidenda & sumenda, ne in animum penetrent: non debere uoluntatem ad se pellicere, quæ præsenti tantum neceßitati seruiunt, & subinde nos à cura æternitatis abstrahunt: cui curæ quicquid noceret, rescindi atque abijci imperauit, opes, honores, amicos, parentes, & liberos, si esset necesse, & proprium corpus. quicquid eam adiuuaret, asciscí & amplecti, sobrietatem, patientiam, tolerantiam, animi æquitatem. Ex Dei amore amor proximi nascitur, tanquam filium necessariò amet, qui patrem. & eædem res utrique charitati simul sunt noxiæ, atque utiles. Ex opum, & potentiæ, & claritatis cupidinibus nascuntur lites, rixæ, iurgia, pugnæ, cædes, odia. ex illarũ neglectione quies, & pax, & amicitia. Vicißim quoq; magnum est argumentum charitatis Dei, charitas hominũ. Et quoniam quidem ad cœlestem illum amorem ficti ac instructi sumus, uetat nos hic Christus odijs & simultatibus assuescere. uult amore iungi, ut immortalem illam

uitam iam nunc incipiamus meditari. Nec solum redamandum esse amicum, sed non habendum inimicum odio: quod præceptum arduum nimis & factu asperum inueteratæ nostræ consuetudini, unumq; ex difficillimis Christianæ pietatis. Fractæ quidem & corruptæ naturæ sententijs atque opinionibus id uidetur. nam sensui naturæ integræ, quam Dominus restituit, nihil est probabilius, nec æquius, nec facilius factu. Quicquid enim est affectum contra naturæ suæ rationem atque habitum, prauum est, distortum, & in uitio. Mentis nostræ habitus est, ut ad ueritatem directa sit semper, & spectans: uoluntatis, ut ad amorem, charitatem, beneuolentiã. Deprauata ergo est mẽs, quæ in falsum tendit: uoluntas item praua, quæ ad maleuolentiam & odium. est enim odium uoluntatis distortio, & quasi morbus quidam, sicut mendaciũ, mentis. Qui ad errorẽ igitur, qui ad prauitatẽ, ad peccatum ex humanis pectoribus rescindendum uenerat, non debebat hunc tantum & tam graue omittere, hærens in potißima hominis parte, & præstantißima, quod etiam tale esset, ut hominem assuefaceret contrariæ uiæ, atque illa est qua in cœlum & ad Deum ipsum peruenitur. At dicis, Ille odit me, & male uult mihi, male precatur, quacunque potest nocet. Vis ergo, quia ille est malus, tu etiam malus esse? Vis insanire tu, quia ille insanit? an sanabit

bit tuum morbum morbus illius? & quasi non sit satis unum esse malum, uis esse duos? Quid furiosius, quàm te arietare caput ad parietem, quia inimicus tuus arietat? an non hoc est contra mentē, contra rationem, contra iudiciū naturæ rectæ? Christi Domini nostri uita conformis fuit doctrinæ, admirabilis, & planè diuina. Nec poßedit ullas opes, nec ambijt, contentus tegmentis corporis, & uictu in diem quæsito, qualiscunq; contigisset. Oblatum est ei regnum, spreuit & reiecit, nullam uoluptatem unquam captauit, nullum in uita eius crimen, nulla criminis suspicio uel leuißima, inter tantam inuidiam & odium. nulli est unquam assentatus, nec loquutus ad gratiam, semper rectum ac uerū, etiam cum præsentißimo periculo & capitis discrimine. Vel Marthæ, quæ ipsi & discipulis eius ministrabat & parabat cibum atq; hospitium, officium Magdalenæ prætulit, nullam aliam in rem intentæ, quàm ut illum audiret. De modestia & mansuetudine illius infinitum esset dicere, quāta æquanimitate & excepit iactas in se contumelias, & pertulit quæcunq; euenissent. nemini maledicenti remaledixit, nec mordentē remomordit. Asperius interdum increpauit uitia, non sua caussa, sed publica: imò eorū ipsorum quos ita obiurgaret, ut nihil uel utilius uel lenius esset tali asperitate. Nulli in eius sermone admisti ioci, nulli uel in dictis uel

in factis lusus, omnia semper (quod Deū decebat) seria & seuera. Magnitudinem suam & paternū in nos affectum patefecit, quòd in loquēdo captui se illorum accommodauit, cum quibus ageret. nec dixit quicquam ad ostentationem suæ sapientiæ: quod fecisset, quisquis in tam nouis & mirabilibus præceptis uitæ captasset authoritatem & fidem: quod fecerūt Mahumetes in Alcorano, Rabini Iudæorū in Thalmud, & philosophi gentiū. Quicquid uerò diceretur mundanum, Christus ad negocium salutis nostræ referebat, propter quod unū uenerat. ut quū narraretur ei de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum eorū sacrificijs: & de octodecim illis, quos ruina turris Siloê oppresserat: nō est illorū casus miseratus, aut execratus impij hominis sæuitiā, sed erexit suos ad meliorē mentē: Putatis, inquit, nullos fuisse in illis oppidis peiores homines, quàm interfectos? ita & uos omnes graue exitiū manet, ni resipiscatis. Et cùm rogatus esset, an liceret Iudæis, populo Dei, tributum Cæsari pendere, homini profano, ostenso tributi numismate: Si Cæsari (inquit) redditis quæ dicitis esse Cæsaris, reddite Deo quæ sunt Dei. Interrogantibus quoq; superuacanea uel curiosa, respōdit profutura: ut Petro de cōditione mortis Ioannis euangelistæ, & discipulis alijs de regno eius.

DE

DE CHRISTI DIVINITATE
ac miraculis.

SOcrates, Plato, Seneca, & alij de nationibus uiri præcipui, modicè ipsi de se loquutur, ac promittunt, interdum quoque plusquam oportet demiße: Christus autem contrà, qui amplißima et maxima de se dixit, & est professus. inter cætera autem, quòd salus esset hominum, missa cœlitus in terras à patre: & se quoque esse Deum cum patre suo, qui cœlum sit & terram fabricatus. Sed homines decet de se modicè sentire ac loqui, Deū uerò decet quis & quantus sit nos docere. Homo de homine & humanis rebus potest iudicare: & quantuscunque sit aliquis, semper inuenietur alius, qui de eius magnitudine ac præstantia queat censere ac æstimare. Itaque qui de se est loquutus moderatè, posteaquā est uirtus eius intellecta, maior ac præstantior existimatur, & modestia illa in gloriam ei cedit tanto maiorē, quanto prodit uirtus inexpectatior. De Deo autem nisi idem ipse apertè enunciet qui sit, & quātus, quis omnino uel hominum uel angelorum id assequi ualeat ac deprehēdere? Ergo in priscis eius oraculis sunt illa, Ego Deus omnipotens, &c. Et ex ijs qui Christū tantum uidebant, quotusquisque esset qui reputās Dei magnitudinem atq; excellentiā naturæ, hunc hominem cernens, adduci posset, ut crederet

Deum esse summum illum & omnipotentem? In quo graue impēderet periculum. Nam Socratem, & Senecam, & Platonem præteriri non intellectos, sine damno & iactura contingit generis humani: at Deum non cognosci & ignorari, à quo proficiscantur tam ingētia beneficia, omnibus periculosißimum est. Incidit enim homo in ingratitudinem, non habens benefactori gratiam: nec amat ut fas est illum, à quo nescit tot se momentis singulis accipere beneficia: & minus paret præcipienti, ignorans esse Deum. Deo autem nihil est opus honore & existimatione ex modestia, sicut homini: nobis est opus cultu illius, reuerentia, timore, charitate ex scientia & cognitione potentiæ ac bonitatis illius, quas nemo unquam sicuti conueniret intueretur, nisi illo ipso monstrante. Itaque Christus & in futurum maxima de se & sua Ecclesia est pollicitus, de quorum euentu certus erat. alioqui in tam nouo tamq; admirabili instituto, tamq; à communi hominum sensu abhorrenti, si aliquid falsum esse fuisset depræhensum, reliqua omnia tanquam uana & fictitia irrisa essent, ac explosa. In præsens autem Deum se De i filiū dixit: quod quia erat stupendū, in eius rei confirmationē res quoq; edidit stupendas, quæ illum Deo esse amicum declararent, per quæ authoritas est comparata, ut non esset credibile tantū & tam

nefarium

nefarium de se mendacium talem hominem fuisse
dicturum. Addita sunt autem ea prodigia, quæ ab
animaduertentibus promptum esset intelligere,
ab eo solo posse effici qui Deus esset, author & do-
minus naturæ; & tanto intelligerentur melius, &
crederentur certius, quo quis esset sapientior, &
uirium facultatisq; naturæ rerum consultior. In
cæcitate & surditate natis, uidēdi & audiendi u-
sum non quem amiserant reddidit, sed largitus est
omnino nouum. Deambulauit super tumentes un-
das, ut nos super solidam terram: imperauit uen-
tis, mari, tempestati, & paruerunt dicto. Expulit
dæmones ex humanis corporibus, abstulit leprā,
roborauit membra, & compages humani corpo-
ris dissolutas, sanauit omne genus morborum. Red
didit lucem & uitam mortuis. Multis modis mira-
culum superat potentiam naturæ: in ipsa actione,
ut solem sisti, uel retroagi ab occidente in oriens,
lapidem uel hominis corpus tolli in cœlum, graue
in aqua non demergi: tum in subiecto actionis, ut
cæco reddi lumen, mortuo uitam. lumen enim &
uitam natura potest tribuere, sed non his. In ordi-
ne quoque ac ratione qua fit, ut repente sanari æ-
grum, sereno cœlo dari pluuiam, subitò sterni uen-
tum & mare turbatum: hinc in agente, ut homi-
nem inspicere hominum cogitatus: uel in instru-
mento, ut luto sanari cæcitatem. Omnis generis

acta ſunt à Chriſto prodigia, ut ſi cui unum illorum, ut ſunt hominum mentes diuerſißimæ, uel ſuſpectum eſſet, uel non plenè ſatisfaceret, addita ſunt tam multa & uaria, ut iam omnis dubitandi materia & occaſio ſit ſublata. Et egit uarijs modis. aliàs ſolo iuſſu, ut ſe oſtenderet regem naturæ: aliàs inuocatione patris, ut indicaret à quo haberet omnia, tum calumniæ occurreret eorum qui in Belzebuch principe dæmoniorū dæmonia illum aiebant expellere. Interdum re aliqua adhibita, ut luto uel ſputo: ut oſtenderet quemadmodum Deus operetur quandoque ſolo uerbo & nutu, aliàs tactu ueſtis eius: quandoque inſtrumentis quibus uult, etiam parum aptis, ut luto ad curandam cæcitatem. Sed illi naturæ domino nullum eſt ineptum inſtrumentum, qui nec inſtrumentis indiget. Nonnunquam manu impoſita: interdum abſens ſolo iuſſu. Nec unquam occaſionem ipſe eſſendi miraculi captauit, ſemper uſus eſt oblata: non ad uſum artis ſuæ cepit tempus aut locum, quod præſtigiatores faciunt, ſed ſubitò ſemper, & pro re nata. Nec utilitatē ſuam, aut commoda ſua unquam ſpectauit, ſed aliorum: ut appareret non illum gloriæ ſuæ ſeruire in miraculo, ſed adduci ad hoc approbatione fiduciæ eorum qui peterent, ut homines fidem habere ſibi et Deo aſſuefaceret. Nec ullum unquā egit miraculum corporale, quod

non

non magnas significationes haberet spiritales: quod sigillatim referre hic esset longum & superuacaneum, præsertim quum hisce de rebus nostrorum hominum libri sint referti.

DE MIRACVLIS dæmonum.

MIracula quæ sunt à Deo, multis notis distinguuntur à fictis miraculis dæmonum. Nam dæmon, ut qui Deū odit, et nos à Deo uellet auertere, omnia quæcūq; potest diuina æmulatur: et tāto accuratius miracula, quòd uidet eā rem maximè ad potentiam diuinitatis accedere, quæ est supra naturam. Itaque ut est uiribus suis naturalibus potentior quàm homo, tum uirium & facultatis naturæ rerum consultior, facilè sensus nostros eludit ad nos fallendos & abducendos à uero. Itaque & edit opera stupenda, & se (quod est etiam diuinitatis) conscium fingit rerum abstrusarum, præsentium, præteritarum, & uenturarum, uel ipsorum quoque cogitatuum: quum Deus dicatur scrutator cordium, ut homo in contemplanda diuina potentia titubet & uacillet. Est enim ueritati res damnosissima (ad nos quidem) mendacium specie ueritatis tectum. Itaque fidem uerorum miraculorum & diuinorū magnopere eleuant ac diminuūt falsa miracula, per dæmones & dæmonum ministros edita. Quo execrabiliores sunt, nempe sathanæ

næ similes, ij qui in templis nostrorum diuorum fingunt miracula propter quæstum. efficiũt enim, ut quum eorum uanitas est patefacta, de ueris miraculis incipiant homines dubitare. Ergo miracula has habent notas rei ipsius, ueritas essentiæ, qualitas, modus actionis, caussa efficiens, caussa mouens ante rem, finis. Ad hos tanquam ad lapides lydios examinanda sunt miracula, tum Christi & sanctorum, nempe diuina: tum ficta & diabolica, qualia sunt uel quæ per semetipsum facit sathan, ut quum non uisus loquitur: aut aliquid agit, ut quum affligit aliquem morbo, & sanat, quum pluit sanguine, carne, quum in aëre committit armatas acies, uel quum assumpto aërio corpore exhibet se conspiciendum hominibus, ut paßim in hoc nouo orbe, & antea in Canaria, & insulis illis Fortunatis. uel quum loquitur in idolo, ut quondam gentilibus: aut in arbore, ut quercus Dodonææ: uel in homine, ut in sacerdotibus templorum uiris ac fœminis. Habet quoque suos ministros magos, incantatores, lamias, ueneficas, & omnia genera diuinaculorum, augures, aruspices, interpretes somniorum & ominum, chiromanticos, gæomanticos, hydromanticos, & alias dicendi de rebus occultis imposturas, quæ numerum non habent. Ex quibus omnibus collecta sunt ab scriptoribus gentium miracula, quibus dæmon

mon & à ueritate abducit animos, & in sua fallacia confirmat ac detinet. Sed in his primũ est considerare, quòd eorum multa non habent ueritatem essentiæ, sed præstigias & illusionem oculorum, ut non uerè ægrotare eum qui uideatur, non uerè uiuere: sicut ferunt magos quosdam certis incantamentis effecisse, ut cadauera sine anima ambularent, loquerentur, & alia uiderentur obire uitæ munia. Alia non sunt miracula, propterea quòd ui naturæ fiunt, herba uidelicet adhibita, aut osse, aut lapide: quæ omnia occultè potest dæmon admouere. Et multa quæ sunt peritis naturæ cognita, ab imperitis pro miraculis haberentur: qualia sunt quæ per eam magiam fiunt, quæ naturalis nominatur. Alia ineptißimis fiunt modis, & planè ridiculis, ut satis appareat à quo fiunt. Nam dæmon ne quis ea naturæ potentia fieri suspicetur, iubet adhiberi uerba à re alienißima: ut si est sanandus equus, dicatur, Mare est salsum, & in hyeme congelatum, aut aliquid absurdius. Interdum lupus ille induit pellem agninam, uult addi uerba ex sacris literis, uelut uersum aliquem Psalterij, aut etiam (si Deo placet) sententiam ex sancto Christi Euangelio quampiam, aut recitari missam uel missas, & sub sacro linteolo poni fabas aut cicera certo numero: aut funiculum tot nodis astringi, quoties recitatur nomen Iesu in paßione. Gratia

Deo,

Deo, qui non sinit nobis tam occulta ab hoste nostro tendi retia, quin ratione aliqua poßint ab attendentibus deprehendi: nec sinit tentari nos supra id quod possumus. Alia fiunt per eos, qui etiã si uera exhiberent miracula, eorũ tamen indignitas fidem illis detraheret, per flagitiosos, per consceleratos, maleficos, impuros homines, per magos, per lamias, per homines perditos, quos nemo dubitet facere imposturam. Alia fiunt nemine postulante, alia sine ullo condigno, siue solũ ob quæstũ, ut à magis & ueneficis: uel ludicrũ aliquod et risum, aut leuẽ admirationẽ ad delectandũ, aut etiã ad terrorẽ, ut quæ fiunt in aëre: uel ostentationẽ, ut quæ à Philostrato scribuntur de Apollon o Tyaneo, de Brachmanibus, & nudis sapientibus, cuiusmodi quotidie patrantur à magis, à lamijs, ab incantatoribus, qui inter nos uersantur: ut lac ex una uacca transire in aliam, segetem ab agro in agrum. quod antiquißimis temporibus solitũ fieri, & Vergilius significat, & aperte carmen duodecim tab. Neue alienas segetes auerteris excantando. Prætereo alia maleficia, quæ in infantes exercet dæmonis crudelitas per lamias.

In prædictionibus & patefactionibus rerum abstrusarum non minus manifesta est sathanæ uani-

tas

tas & fraus. Res quidem præteritas facilè potest nosse, quibus ipse interfuit, & præsentes eadem ratione. Cogitatus mẽtis nostræ solus nouit Deus: sed dæmon ex coniecturis exterioribus illos colligit, ex uultu, ex gestu, ex phantasia quoq;, quæ illi est peruia. certis tamẽ nihil habet: quemadmodum in rebus uenturis, quas ille magnis coniecturis uenatur, astrorum peritia, qualitatibus elementorũ, quod faciunt agricolæ & nautæ cum admiratione eorum qui ea ignorant. tum multas prædictiones rerum futurarum tradunt philosophi naturales, multa in sua arte medici. Cursu rerum & experimentis, ut ex prioribus colligat sequentia, ut faciunt inter nos prudentes: de quibus est illud, Qui bene coniecerit, hunc tu uatem perhibeto optimũ. Aspectu etiã sanctorũ angelorũ, quib. similes sunt in natura, & comprehendendi intelligẽdiq; ratione. & ut sunt omnia coniecturis & notis collecta, sunt eis incerta, & reddunt responsa ambigua: ut,

Aio te Aeacida Romanos uincere posse. &,
Crœsus Halim transiens.

Modus autem quo exequuntur has diuinationes, ineptus est, & meritò à maximis ingenijs etiam inter tenebras derisus: per garritus aut uolatus auium, per pastum pullorum, per exta animantium, per stridorem soricum, per uoces temerè iactatas.

RVRSVS DE DIVINItate Christi.

TRia consideranda sunt in Christo, sapientia doctrinæ, probitas uitæ, & diuinitas essentiæ. Sapientiã satis declarat doctrina, quæ breuis, dilucida, explicata omnibus philosophorum scholis & disputationibus silentium imposuit. Bonitatem declarat uita acta innocentißime. Miracula quæ essent supra hominum captum, uiderentur tamen, ei sunt probandæ rei data, quæ captum quoque hominum transcenderent, nec tamen uiderentur. Ipsa quidem miraculi occasio semper hominũ utilitates spectauit. sed per hæc à maximo & sapientißimo artifice Deo maius quiddam & hominibus cunctis in commune salubrius parabatur, nempe & diuinitatis & doctrinæ Christi confirmatio atque approbatio. quantulum enim est, hũc aut illum hominem uel sanitati reddi, uel uitæ? cũ uerò non multa quotidie millia & affligẽtur morbis, & defungantur fato. Illud maximum, uniceq; expetendum, ut per fidem doctrinæ Christi immortales animæ seruentur. Christi miracula tanta & tam manifesta fuerunt orbi, ut nulla unquam gens fuerit uel tam impudens, uel tam Christo inimica & infensa, ut ea sit negare ausa. Itaque gentiles, Iudæi, Agareni, omnes grandia & mirabilia esse à Christo edita opera confitentur. sed alij alias in

causas

caussas referunt. Agareni Deum authorem illorũ fatentur, Iudaei & gentiles daemonem. Sed res ipsa clamat apertissime, Deo authore atque approbatore illa omnia esse acta. Qui enim primi relictis patrijs ritibus ac lege, qui abiectis & repudiatis rebus omnibus, quae solent esse hominibus in uita gratissimae & charissimae, Christum sunt sequuti, qui illi noua atque admirabilia dicenti fidem tribuerunt, grauia, dura praecipienti obedierunt, denique ceruices suas obtulerunt pro illius doctrina & gloria, aliquid certè in eo maius & excelsius animaduerterunt humana sapientia & potentia. Nam ob communem uitae rationem, & quae nihil super caeteros haberet egregium, quis sanae mentis renunciaret suis omnibus, nulla proposita spe, nisi paupertatis, calamitatis, aerumnarum, infamiae, ac mortis? Istud uerò quod in loquendo & agendo maius erat humana sorte, à ui & potentia necessum erat proficisci, quae fortior ac ualidior esset quàm humana. Tales esse duas tantum comperimus, diabolicam malam, & diuinam bonam. Positum sit nobis quod de diabolo est receptum, et à nobis declaratum superiore libro, esse illum natura angelum, uoluntate Deo inimicum. Sub diuina potẽtia angelos bonos comprehendo, qui sunt Dei administri. Diaboli mẽs, animus, desiderium, ardor mentis est, Deo resistere, quatenus potest

efficere à Deo homines auertere blandimentis, astu, fraude, præstigijs, illusionibus, minis, terrore: nihil omittere, dum ne homo Deo se adiungat. Quæ Christus ostendebat miracula, pertinebant ad authoritatem personæ, & proinde corroborationem doctrinæ. Doctrina erat, ut omnes rebus omnibus uitæ huius sine exceptione repudiatis, contemptis, pro nihilo habitis, Deum sequerentur, illi [illegible]s animos, mentes, corda deuouerent et consec[illegible]ent, quicquid hoc impediret aut remoraretur abscinderent atque amputarent, quicquid esset adiumento arcesserent ac fouerent. diabolum tanquam Dei inimicum odissent, abominarentur, execrarentur, nihil cum illo haberent consuetudinis ac commercij, quicquid ab illo esset putarent uenenum & pestem, caput esse omnis mendacij & fraudis. Dicat iam aliquis, an poßit quicquam diabolo cogitari magis infensum atque inimicum Deo? Ad huius'ne doctrinæ robur & stabilimentum uires & artes suas adiungeret diabolus, & accommodaret, quæ doctrina & uitæ institutio tantopere cum desiderijs suis pugnaret? Malus quidem est diabolus, sed non stultus aut imprudens. ipse'ne, ut præstigias suas & fucos concederet atque accommodaret, ad fulciendam disciplinam suis cupiditatibus tam aduersam? Dicet forsan aliquis maliciosißimè suspicax, Adiuuabat

Iesum

Iesum dæmon hac sola de caussa & spe, ut inside-
ret in hominum animis ea blasphemia & impie-
tas, hominem illum esse Deum. Dictum hoc plus
habet malæ uoluntatis, quàm mali nocumenti.
longißimè non à uero tantum abest ea coniectu-
ra, sed à ueri similitudine. Nam si Christus non est
Deus, haberi à nobis pro Deo pia est blasphemia,
nec diaboli desiderijs utilis, nec Deo inimica. Pri
mum Christus nihil nos iubebat indignum Dei
maiestate credere, aut sentire. Doctrina Deo
erat conformis, mundabat nos uitijs, ornabat
uirtutibus, erigebat à carne ad spiritum, à mun-
do ad Deum, Deo uni & summo nos cunctos con
secrabat. Quæcunque ageret magna & mira-
bilia, & ipse in Deum referebat authorem, &
illi ut gratias agerent adhortator erat atque in-
citator: unde populus non rarò ad gratulatio-
nem Dei extollebatur, quod prophetam magnum
suis diebus excitasset, per quem uisitaret suum
populum. Quid in his omnibus Deo non dignis
simum? Humanitatem quam uidebant, nunquam
dixit Deum esse, aut Dei filium, sed filium homi-
nis. Iunctum uerò Deum esse homini ad liberatio-
nem nostram, ad salutẽ omniũ, quis poßit blasphe
miã nominare? an non rebus omnibus Deus est iun
ctus & intimus? huic uerò homini ita esse annexũ
& applicatum, ut idem sit Deus & homo, quæ

tandem est blasphemia? nónne salua manet utriusque natura, substantia, dignitas? Nihil indignum patitur Deus, tantum ad communicationem diuinæ excellentiæ humanitas erigitur. hoccine est impium, quod arguit bonitatem Dei, & amorem erga nos ineffabilem, quod fiduciam nostram de uita & salute sempiterna adauget & corroborat? Imò quid est pietas, si hæc non est, id de Deo sentire ac existimare, per quod crescat mihi de illo fiducia, et amem illum ardẽtius? Hiscine deseruiebat dæmon? quo fine, qua sua utilitate, quid cupiebat, quid petebat? Nam dicere Christum sese esse Deum, si nõ erat, ea uerò iniuria est Deo facta à Christo, ad nos nihil pertinet prorsum, qui per eius doctrinã & exemplum meliores & sanctiores simus, recedimus à diabolo, accedimus ad Deum cultu, charitate & imitatione uirtutum. Quis hoc credat de diabolo, uoluisse illum, conatum esse, perfecisse, ut tantam in regno & ditione sua plagam acciperet, quo inter Deum & hominem unum inimicitias sereret? In Iudaico populo nihil quærebatur dæmoni. Christus enim nunquam uetuit cuiquam ne parêret legi, sed ut uerius magisq; ex animo Deo obsequeretur, nec fiduciam collocaret in corporali actione, sed in bonitate mentis. In nationibus autẽ utro tempore florentius fuit regnum diaboli, ante Christum cognitum, an postea? Nec ignorabat dæmon,

mon, Christi doctrinam idololatriæ subuersionem esse. His omnibus accedit, quòd miraculorum ratio ac modus aduersus prorsum & contrarius est dæmonibus, ut modò explicaui. Et quemadmodum Christus longißimè abduxit suos à commercio dæmonis, ab imitatione mentis prauißimæ ac scelestißimæ: ita inuicem dæmones quacunque potuerunt arte ac uafricie conati sunt homines à fide in Christum abstrahere, ac diuellere. ubi dæmonum authoritas suspecta erat & inuisa, ut apud Iudæos, ibi eum illi commendabant & laudabant, ut fidem illius eleuarent: ubi multum ualebant authoritate, ut apud gentes, ibi uituperabant atque insectabantur. Quòd si non fauebant ei dæmones, imò erãt infensi et inimici & hostes capitales, restat ut fautor & adiutor illius in rebus tãtis Deus fuerit. Quòd si Deus, cũ Christus ipse Deũ se esse profiteretur, Deus ergo erat. alioqui enim nullus unquam maior, nullus infestior fuisset hostis Deo. Quãtulũ enim fuisset diaboli crimen præ isto? diabolus Dei tantum æqualitatẽ expetiuit, hic essentiã & naturam usurparet. Quòd si angelus tam grauiter est punitus de affectata Dei æqualitate, quid factum esset usurpatori illi & raptori substantiæ ac essentiæ ipsius diuinitatis? Dei ergo est filius, eiusdem qua ille naturæ ac essentiæ, missus in mundum ob salutem nostram. Hoc uerò nihil dubitabo addere

atque affirmare, si falsi & decepti sumus in Christo, Deus nos fefellit. is enim tribuit Christo tantã sapientiam doctrinæ, tantam probitatem uitæ, opera tam mirabilia, negocium tam salutare omnibus, tam dignum Dei bonitate, ut si falsi sumus, meritò cõqueri poßimus nos à Deo falsos. sed nec fallere Deus quenquã uel uult, uel potest: nec nos falsi sumus, quoniã Christus, quo uno confidimus, Dei filius est, & Deus, doctor & author salutis ac beatitatis nostræ nunquam terminandæ.

DE TORMENTIS ET morte Christi.

SI homo in prima illa integritate mansisset, qua erat à parente suo Deo in sua origine donatus, nihil ei fuisset gratius, nihil iucundius lege Christi, nec quod libentius accepisset. Sed obtenebrata & concussa mente, excitata lege concupiscentiæ, & temerario ac uiolento regno carnis, nihil uisum est ei inimicitius quàm id quod ipsi maximè expediret, ut lux assueto in tenebris degere, & ægro medicina. Itaq; & dæmon antiquißimas suas inimicitias est persequutus, & homines inconsultis animorũ motibus dediti ac mancipati, quod eis esset contrarium, non solum repudiarunt, sed persequuti sunt: nec aliter in Christum insurrexerunt, quàm si quis lusciosis hominibus in obscuro sedentibus, fenestras de repente ad solem admittendum

dum aperiret. Fugerunt ab eo uoluptarij homines, irriserunt diuites, persequuti sunt ambitiosi ac superbi, hoc est planè diabolici: ij potissimũ qui cum dignitates & honores amplissimos specie sanctitatis captarent, nihil sibi magis rebantur obstare, quàm doctrinam & castigationem Christi, quæ illis personam illam theatricam detrahebat, & proponebat eos populo spectandos nudos, & in ea cuius opinionẽ uenabantur sanctitate infimos ac postremos, ne quis eos uellet imitari, tanto apud Deum peiores, quo se hic nomine maximæ ac præstantissimæ uirtutis uenditabant. Itaque simulatores hi probitatis odio & rabie occæcati, tametsi magna eius cernerent & admiranda opera, uarijs sunt eum insidijs aggressi, uarijs modis conati sunt eum è medio tollere. Sed nec ante tempus, nec alio in loco, aut alio modo passus est se occidi, quàm ut essent omnia illi à patre præscripta & definita: hoc est, ut saluti nostræ expediret. In tempore expectatum est dum absoluisset instituendi ac docendi prouinciam, dum ea edidisset miracula, quæ stabiliendæ pietatis suæ fidei sufficerent, dum oraculorum quæ de se præcesserant præstaret fidem, & eximpleret umbras figurasq;, quæ de se auorum memoria præcessissent. Mortuus est in iuuentæ uigore, hoc est annos treis et triginta natus, ut magis charitatẽ erga nos ostẽderet, & paternis

iußibus obſequentiã. tum enim poſuit uitam, quum erat uiuere iucundißimum. Sed nec congruebat, ut ulla in ſacro illo corpore exiſteret diminutio ætatis, uirium, ualetudinis: idcirco eſt his omnibus integris & ualentibus ſublatus. Demonſtrata eſt quoque in ſpecie ſanctißimi corporis qualitas noſtræ reſurrectionis. tales enim reſurgemus, qualis ipſe: nos per reformationem corporum noſtrorum, ille per naturæ ſuæ curſum. In loco autẽ placuit, ut Hieroſolymæ deligerentur: ibi enim peractum eſt uerum hoc & ſummum ſacrificium, ubi reliqua legis ſacrificia, umbræ iſtius. Sed extra ciuitatem. nam quorum animalium, ut inquit Paulus, infertur ſanguis pro peccato in ſancta per pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra: propter quod & Ieſus, qui ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt, ne illius tanti beneficij fructus ad unam ciuitatem exiſtimaretur pertinere, ſed in commune ad orbem totum. Et cruci affigitur extra conuerſationem ciuitatum, & uanitatis ab hominibus inuentæ, ad noſtrum exemplum: ſic enim debemus nos concrucifigi Chriſto, cura & amore harum rerum abdicato. In ligno moritur Dominus, hoc eſt myſterium peregit ſalutis, quoniam & lignum perniciẽ ac mortem attulerat. & de ligno multæ ſunt in uetere lege figuræ, ut in diſputatione contra Iudæos
expli-

explicabitur. Genus etiam est mortis non solùm ignominiosum, sed durißimum, & propè intolerabile. Crucifixus est inter duos latrones, ad maiorem ignominiam: & hoc auget atrocitatẽ calumniæ, & immanitatem inuidentium. Eorum latronum alter est ad beatitudinem seruatus à Christo, alter perijt magno & exemplo & mysterio. Quid magis uniuersis hominibus conducit, quàm certos esse nos in extremis nostris rebus ac penè deploratis, salutem esse paratam per solam fiduciam in Christum, si nos illi uel puncto uno temporis uerè ac ex animo commendemus? Datum est eius rei certißimum ac manifestißimum exemplum in altero latronum. in altero uerò ostensum est, nihil proficere societatem laborum & crucis Christi, nisi adsit etiam fiducia in illum. Nihil iuuat crucifigi cũ Christo, si Christum non diligis. Hi latrones duo significatio sunt totius generis humani, quod uniuersum propter sua scelera pœnas pendit. in eo alij sunt boni, qui adhærent Christo, ijsque Christi mors est salutifera. alij sunt mali, qui corpore quidem afflicti cum Christo, ab eo se auertunt animo: his Christum esse crucifixum nihil prodest. Ceßit Dominus noster uita sua haud aliter, quàm si ueste aut calceo ceßisset. In nobis quæ sunt naturalia, uoluntatis arbitrio non subduntur: quoniam nos ipsi intra limites naturæ uiuimus. Voluntati au-

tem Christi ut natura erat subiecta, ita naturalia illius omnia sub eius arbitrium erant posita: itaque & relinquere animam, & resumere relictam, in eius manu fuit ac potestate. Idcirco clamans expirauit, quod admiratus est Centurio. Nam alij acti in crucem, profuso sanguine tormentis & cruciatibus fracti, afflicti, pessundati, per silentium cedunt è uita, ut mortui iam credantur multò antea quàm expirarint. Dedit Dominus in se locũ et potestatem caussis mortis, passusq; est in se fieri quæ in alijs mortalibus, ut ea ipsum occiderent quæ alios occidissent. alioqui quid magnũ fuisset, conseruare ipsum sibi uitam, qui alijs amissam reddidisset? Quid, quòd facillimum illi fuisset uel è uinculis discedere? uel quod aliàs fecerat, occultare semetipsum non in remoto loco, sed palàm medio foro & die, caligine ac tenebris conspicientium oculis ne ipsum cernerẽt offusis? nam ipsi ad edendum miraculum nec instrumentis erat opus, nec tẽpore. uerùm id hominum saluti non conducebat. Admirabile est planè, & aliorum eius operum simile, quemadmodum se in accusatione & damnatione sui habuerit semper in sua potestate, quàm manserit mẽs eius diuinitati concors & obsequẽs: ut appareat planè ipsum non tractum, sed ultrò ad necem suam uenisse. In uinculis indignissimis, in calumnia mendacissima atque impudentissima raptus,

ptus, ad inimicos et iniquißimos iudices, inter tot accusantium clamores, & deposcentium eum ad supplicium tractus, raptatus, cæsus, irrisus, quantam et quàm planè diuinam moderationem animi præstitit: non se proiecit in lachrymas & eiulatus, non in afflictationem sui ipsius, in supplicationem iudicum, in deprecationem pœnarum. Nec uicißim indignitate contumeliæ ac iniquitatis irritatus atque incensus est, ut maledictis calumniatores, aut iudices, aut satellites incesseret: nihil prodijt ex sacro illo ore asperum, contumeliosum. Neq; in ostentationem uel loquutus est grandia & admirabilia, uel edidit prodigium aliquod, præsertim apud regem Herodem, qui id tãtopere tam diu desiderauerat. non longam de se, ac rebus suis, & accuratam habuit orationem: non abiecit suã ipse dignitatẽ, nec ademit iudicibus suam, incredibili temperamẽto usus in rebus tam angustis & difficilibus. Quum nihil se profecturũ uideret, tacuit: quũ autem opus fuit, respondit rogatus paucis & modestè, ne silentiũ in contumaciam raperetur. né ue allegare ignorantiam ullam possent, declarauit quis esset, sine cuiusquam iniuria. Quum autem raperetur ad supplicium, non iuit concionabundus, nec de cruce loquutus est ad circumfusam turbã purgans se, & testes accusatores iudices culpãs. Hæc illi in tanto tumultu; in tanta
rerum

rerum omnium perturbatione confusissima suppetiit sapientia, modestia, moderatio, constantia, ut facile regi omnia diuinitus appareret, & mandatum se habere à patre, cui nefas esset non obtemperare, ut ita se gereret. Et quemadmodum animam suam ultrò relinquebat, ita se offerebat tormentis & neci, certus rerum suarum & præscius, quem essent omnia exitum habitura. Nam quis unquam inermis, paruo comitatus grege inermium, imbellium, ignobilium, indoctorum, ignauissimorum, quos ipse diffugituros prædixisset, incumbentibus in eius & doctrinæ ipsius perniciem cum odio sæuissimo & capitali pontificibus & principibus Iudæis cum populo, qui procerum uoluntate ac nutu mutabatur: quis inquam talis sperare esset ausus futurum, ut se sublato existeret quispiã deinceps, qui auderet non dico prædicare, sed illum uel nominare omnino, uel fateri fuisse se illi notum? Nam uel eo uiuente, quòd sacris interdiceretur, quisquis illum Christum esse diceret, non defuerunt, qui & doctrinam, & familiaritatem, & notitiam illius abnegarent. At Dominus nunc uicinus morti & Euangelium suum diuulgatum iri, prædicatumq; toto orbe prædixit, & testamentum suum fore æternum.

DE

DE MYSTERIIS PASsionis & mortis Christi.

HAEc est illa crux Christi, Iudæis quidem, ut Paulus inquit, scandalum ac detestatio, gentibus autem dementia: uera tamen sapientia cœlestis, & ijs qui seruantur salus. Neq; est aliud æquè mysterijs & contemplatione rerum celsissimarum uel plenum, uel altum. In ipso Christo ostensa est & approbata obedientia erga patrem, qua non solum carnem induit, & se quodammodo exinaniuit Dominus, indutus forma serui, sed paruit usque ad cruciatus & necem indignissimam. propter quod pater exaltauit illum, & præfecit angelis, hominibus, dæmonibus, ut omnes illius nomini ac potentiæ se summittant in cœlis, supra & subter terrā. Declarata est charitas Dei aduersum nos, qui filio suo non pepercit, sed pro nobis mancipijs nequissimis & scelestissimis tradidit unicum suum unicè charum. Declarata est item Christi charitas, qui in illa omnia tam aspera & acerba, quoniam nobis conducebat, uolens & libens consensit. neque enim iniuncta illi & imposita essent, si noluisset. Cognoscitur liberationis & redemptionis liberalitas, & benignissima magnitudo. Noster enim reditus in gratiam cum patre ex amore patris & Christi est ortus, cuius amoris immensa copia quod nostro deerat suppleuit. Addita est tanta

ta

ta filij obtemperatio, tam immane & ignominiosum supplicium nostri gratia. ne si paruo & leui essent omnia labore trãsacta, parũ fortasse nos debere existimaremus Christo, cui non magno stetissemus. Nunc uerò debemus illi gratiã immensam, qui tot in suo innocentißimo corpore cruciatus pertulit nostra causa, tanto grauiores, quo illud corpus tenerius erat, & delicatius. Debemus nosmet ipsos illi, qui semetipsum pro nobis impẽdit. Augetur inuicem charitas nostra erga Deum & Christũ, à quibus nos tantopere intelligimus amari, & tantæ esse illis curæ. Crescit fiducia, non posse nos non esse Christo charos, qui nos tanto precio redemit, & asseruit, qui tantum pro nobis egit. Naturale est enim, ut beneficus eum diligat, in quo beneficium collocauit: & eo ardentius diligat, quo plura & ampliora dederit beneficia. Oritur erga proximum charitas, pro quo uidemus Christum tantum dependisse, nempe seipsum, ne pro nihilo ducamus animã, pro qua Christus mortuus est. Norimus quanta sit peccati uis, quæ turpitudo & macula, quæ sic fuerit eluenda, & quidem ab homine iustißimo, & flagrantißima apud Deum gratia. Seruemus nos à uitijs puros, ne rursum crucifigamus in nobis filiũ Dei. Sciamus nos à seruitute diaboli extrema & abiectißima per sanguinẽ Christi esse liberatos, ne rursus in tam mi-

seram

seram conditionē relabamur. Fracta est diaboli tyrannis & potestas, in humanum genus minus iam habet uirium, non tantum illi permissum in nos sæuire atq; insultare. Vbicunq; diuulgatū est euangelium Christi, cessarunt continuò illius imposturæ: ut in Græcia, Asia, & uniuersa continente, simul audita est sancta illa uox Apostolorum, scriptores illorum temporum omnes conqueruntur cessasse oracula, desijsse deos dare responsa admirantur, quia caussam ignorant. Auorum memoria in Canaria & alijs insulis Fortunatis dæmones uarijs formis exhibebant se illis populis conspiciendos, & eos alloquebantur, inducebantq; ad multa genera sacrificiorum sæua & horrenda, ut ad paruos filios iugulandos, exurendos, & alia huiusmodi: posteaquam deuicti sunt armis Hispanorum, & Christiana pietas illis est audita, fraudes illæ omnes tanquam caligo luce immissa discussæ sunt, atq; euanuerūt. Sed ne quæramus exempla superiorū ætatum: nostra hac memoria in insulis occidentalibus, & Nouo hoc orbe Hispanis nauigationibus reperto, dæmones per uias omnes & compita frequentißimè homines illos alloquebantur, & quæ fieri uellent admonebant: ubi uerò Christianæ doctrinæ magistri eò uenerunt, magnum ilicò silentiū omniū, magna fuga. uidelicet tenebras dispellit lux, mendacium ueritas. Et quia doctrina inualida

est,

est, quum aliter uiuit præceptor ac loquitur, & mores sunt doctrinæ contrarij: ualidißima autem est, cùm ipse qui præcipit actionibus suis eam constabilit & sancit: par fuit, ut Christus, sicut in disciplina salutis doctorem se exhibuit, ita in uiuendi ratione exemplar, ut qui antea de alijs imitandis dubitabamus, de hoc isto amplius non poßimus dubitare, sed sequamur intrepidè optimum et sapientißimum, ut eadem uia insistentes, eòdem quò ille perueniamus. Itaque proposuit se Christus exemplar nostrum, ut nihil cunctemur aspera omnia & grauißima adire ac perferre, ut obediamus Deo, ut illius in nobis amor augescat, ut proximo commodemus. Offenduntur quidam, quòd Deus in tanta humilitate ac deiectione uenerit, qua de caussa multis præteritus sit ignotus, ut ipse idem caussam uideatur præbuisse erroris ac impietatis erga se. Quàm uerè id ignorantia & cæcitas affectionum loquitur, non rectum iudicium rationis, ipsi idem quid dicant non intelligunt. Primùm quid uocant humilitatem, quid sublimitatem Dei? Si enim in sua ipsius forma atque specie uoluißent eum uenire, uniuersa id natura non cepißet, incomprehensibile illud est etiã angelis. Demisißet se ad ingenium & conditionem angelorum. at hi nec apti sunt humanis conuersationibus, nisi corpore contecti: nec exemplum nobis poßunt adferre, quum sint

sint formæ superioris. At ex hominum qualitate ac conditione uoluissent isti, ut detulisset secum opes, uires, potentiam, exercitum, nulla esset passus incommoda, mortem deuitasset. tum quidem agnitus fuisset prauis cupidinibus, incognitus rationi & iudicio mentis. Quid fuisset uel Christo uanius, uel humano genere miserius, si ille exhibuisset se talem? Qui enim ueniebat, ut homines à cupiditate peruersa, à malis libidinibus, à tumultu et tempestate rationum ad modestiam, sobrietatem, continentiam, ad æquitatem, tranquillitatem, pacem mentis reuocaret: idem ipse uita, actionibus, exemplo sui ad dementiam à sana mente reuocaret ac retraheret? Nihil pulchrius uel optabilius omnibus, quàm fieri quantum conceditur Deo similem. si ille mundanas secum opes inuexisset, quid aliud quàm exacuißet nostras cupiditates? unde & obliuio religionis, & superbia, arrogantia, inuidia, rixæ, simultates, odia, pugnæ, & cædes uel inter fratres, dum illas uel paramus, uel retinemus, uel ne amittamus sumus solliciti. Ita Deus nos in mala hæc omnia procliues alioqui per nos ipsos, & propendentes præcipitasset. Qui spiritus, quæ arrogantia diuitum, pro dijs uoluissent coli: quæ desperatio pauperum. Iam uerò quid nos Christo deberemus, si comitatus uenisset tanta potentia? si placidè, si molliter, si inter uoluptates ac delicias, quod erat æui huius à patre iniunctum, transegisset, quid

de nobis esset benemeritus? Minuis profectò, seu po-
tius tollis prorsum gratitudinem erga Christum no
stram, & proinde beneuolentiam & charitatem.
Quanto ille melius ac sapientius? qui quum esset
mundi dominus, & rex uniuersorum, ut & boni-
tatem suam & amorem in nos ostenderet, demisit se
ad nostram humilitatem. Tum demum uere amor
sese profert & declarat, quum æqualitatem facit in-
ter summa & ima, ut quemadmodum in legibus a-
micitiæ ait Cicero, Minor ascendat, maior se sum-
mittat. Non bene conueniunt, inquit Poëta quidam,
nec in una sede morantur, Maiestas & amor. Si rex
posita personæ maiestate casulam uel tuguriolum
subeat amore ductus puellæ, tum demum & se ama-
re declarat, & multum ei puella debet. Deum, qui
tantus est, adiunxisse sibi hominem hominis amo-
re, summi, singularis, immensi est amoris signum, &
homo illi seipsum debet, nec erit unquam soluendo.
hoc uere coniungit nos cum deo, non opulentiæ
& diuitiarum arrogans ostentatio. Iam uerò ad
exemplum. non considerant isti aptum esse exemplū
non posse, quod accōmodatum non sit ei qui sit imi-
taturus. omnes quotquot docent, ad captum se di-
scentium summittunt. In Domino nostro omnium
animi morborum medicina est prompta, atq; ad ma-
nium exposita, omnibus incommodis consolatio. Is
in se expertus est frigus, æstum, laßitudinem, fa-
mem,

mem, ſitim, uigilias, paupertatem, inopiam, perſecutionem à ſuis, ab alienis, ignominiam, contemptum, conuicia, ſiniſtras benefactorum interpretationes, inſidias, proditionem etiam à familiari, deſertionem à ſuis, uincula, calumniam, flagra, uerbera, irriſionem, ſputa, alapas, nuditatem, cruciatus, crucem, mortem, depoſitionem de cruce precariam, alienam ſepulturam: & hæc innocentiſsimus, qua patientia, æquitate animi, modeſtia, moderatione, ſilentio? quanta exiſtit hinc conſolatio miſeris? quantum frenum fœlicibus? quæ utriſq; diſciplina ſapientiæ? Hæc eſt uia & diſciplina, & ſalus, & uita generi humano, non quod ſtultitia affectionum ſibi confingit, quæ et diluit amorem Chriſti, & bonitatem eleuat, & pietatem noſtram diminuit, & ſalutem ſempiternam impedit ac auertit. Sed uolo iam undique hanc ſtolidæ cupiditatis amentiam apertius patefacere, & liquidum facere penitus quàm deſipiat. Aio enim, quòd ſi Chriſtus ueniſſet in opulentia, minus fuiſſet agnitus à recte ſtatuentibus. metalla enim & ueſtes & mancipia, & honor, & dignitas, & potentia, illa omnia humanæ ſunt ambitionis, unuſquiſq; expetit, & quantum poteſt ad ſe rapit, & trahit, per fas, per nefas. non eſt hæc Dei poßidere, ſed contemnere. Cedò, quod regnum dediſſes Chriſto, qui dominus eſt omnium regum? credo Iſraëliticum, in quo eſt na-

tus. maius ergo regnum habuisset Augustus Cæsar, maius Alexander Macedo. non decuisset Christi dignitatem, ut regnum sibi aliquod eligeret in terra, cuius esset terra ipsa & cœlum. Et in potentia nec iustitia, nec charitas, nec obedientia illius potuissent perspici & cognosci: omnia sub illa potentiæ uoragine, ut in nostris principibus, fuissent contecta & obruta: nec qua de caussa quicq; uel loqueretur, uel ageret intellexissemus. sunt enim & uerba & consilia principum obliqua. Omnia in Christo oportuit esse simplicia, plana, explicata, ne quid esset tectum, & simulatum, omnia essent ei qui uoluisset animaduertere obuia & facilia. Iam uerò de potentia & magnitudine Christi audet quisquam conqueri, quòd occultata sit, & quasi celata? ecquid tandem apertius, aut manifestius? Quæ tandem fuit Alexandri potentia? adolescens egressus patrium regnum, comitatus quadraginta millibus delectißimorum militum, uicit Darium, cepit Asiam. Quæ Iulij Cæsaris? milite Romano ueterano, uincere semper assueto, decem annorum bello Galliam subegit: mox imperator exercitatißimus in cursu uictoriarum superauit Cn. Pompeium, desuefactum bellis longa pace, & tyronem eius exercitum: uicit Ptolemæum, Scipionem, filios Pompeij. At quæ Christi potentia? Venit iuuenis, filius Mariæ, sponsæ Iosephi fabri, solus & inermis, solo nutu suo quotiescunq; uoluit sa-
nauit

nauit morbos omnes, expulit dæmones, minimo cibo saturauit multa hominum millia, reuocauit mortuos in uitam, imperauit uentis & mari, & obtemperarunt, etiam mortem eius cœlum atque elementa luxerunt. Quæ est hodie, aut fuit unquam potentia huic similis, nedum par? huic quisquam potentiæ compararit uniuersas quæ sunt, erunt, fuerunt? Si hoc non est infinitam & diuinam potentiam ostendere, atque ante oculos ponere, dicant mihi quid erit? doceant isti quemadmodum uerius declarari queat potentia. an omnia sita esse ducent in numis & in armis, quorum possessores miserrimi sunt homines, propter motus animorum & tumultus concitatissimos. Alexandrum Macedonem (ut de hominibus loquamur, qui istis mirificè placent) quum Parmenio illi diceret, si essem Alexander, hoc aurum acciperem, quod pro uxoris & filiæ redemptione offert Darius: respondisse ferunt, Et ego, si essem Parmenio, sed ego memini me esse Alexandrum. Ita Deus si esset istorum similis, uenisset qualem ipsi cuperent. sed ille se Deum esse recordatur, hoc est ut potentissimum, ita mitissimum & benignissimum: ideoq; potentiam illam tantam prodigiorũ nemo est suo malo expertus, omnes utilem sibi & salutarem senserunt. Ecce iam uobis Christum non in humilitate, non in occulto, non ut ansam præbuerit ignorantiæ, sed sublimem, potentissimum, manifestũ, ut præ-

tendi ignoratio à quoquam nulla amplius poßit. quod ipse idem est testatus: Si non uenissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent, nunc autem excusationem nullam habent de peccato suo. Vita eius testificata est bonitatem & innocentiam, doctrina sapientiam, miracula, potentiam. Agite quem tandem iudicem nobis fertis? nullum recusabimus. ad cuius censuram & iudicium, magnitudinem, potentiam, sublimitatem Iesu Christi uultis æstimari? Vultis sensus iudices? uidete miracula. uultis mentem? expendite doctrinam. uultis affectus? si ullus est in uobis erga pulchritudinem iustitiæ, probitatem innocentiæ, considerate dicta eius & facta. Manifestus ergo Dominus uenit, ut est apud

sed uiciosis oculis, sed imperitiæ aut inconsiderantiæ nimium opertus: ui alia omnia quantumlibet magna & excellentia, si absque attentione prætermittas, uelut cœlum, solem, stellas, naturã ipsam rerum & eius opera.

DE SACRAMENTO IN COENA Domini instituto.

QVum uerò præsentiam suam discipulorum oculis esset subtracturus, quid magis illum decebat, qui tam nos tenere atq; indulgenter diligeret, quàm eam sui memoriam nobis relinquere, quæ nos & amoris illius erga nos obliuisci nunquam sineret, et solatio esset, uelut parente destitutis, quæq; illum

illum nobis quoad fieri posset, exhiberet, ac repre-
sentaret? ea uerò animis nostris est spiritus Christi,
qui idem est & patris Dei: qui ut inuisibilis, cum
inuisibili Ecclesiæ mente semper maneret, monens et
docens eam quæcunque sint opus. Quoniam uerò
non solam habemus mentium cognitionem, sed e-
tiam sensuum corporalium, istis admonitio relicta
est Christi sub signis, quæ in sensuum notionem ca-
derent, panis scilicet ac uini: ut tam intus quàm foris
uerum sit quod ipse pollicetur, Ego uobiscum sum
omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Ir-
ridemur hic à profanis, et incessimur acriter, quòd
panis crustulam corpus esse Domini nostri asstera-
mus, & uinum eius sanguinem. Quid non miraculo
fuit, quum primum proferretur? ut inquit Plinius.
Nihil est quod non uideatur absurdum ignoranti mo
dum, rationem, caussas, eiusce rei. Nihil tam graue,
serium, excellens, quod non ad calumniam et irrisio-
nem pertrahi posit, si tu ex eo solum colligas, quod
est stultitiæ aut absurditati quadantenus simile. Sic
Dei prouidentiam, ordinem uniuersi, religionem om
nem, ortus, occasus, decursus mundi huius, quæ ui
dendo nunquam exatiamur, semper admiramur:
Epicurei, homines ipsi maxime ridiculi, quia non
intellexerunt, derisere, & Lucianus Epicurissimus
subsannauit: quasi uerò non etiam nos rideremus,
si talis esset Deus, si talis mundus & uniuersorum
 ordo,

ordo, qualem ipse cõfingit. Sed reuertamur ad propositum. Ad uenerationem tanti sacramenti, ad habendam pro tali munere gratiam, caussæ sunt explicandæ, & tota ratio negocij. Sapienterq; atque etiam piè olim factitatũ est à patribus, ut mysteria hæc non patêrent nisi ijs qui edocti iam essent, quæ nam sit cuiusq; illorum uis & natura. Primùm considerandum est, hoc esse ab illo institutum, cui nihil non solum impoßibile, sed nec difficile uel arduum. Corpus Christi in eo est sacramento, modo quodam nobis incomprehensibili. Nec mirum, quota enim quæq; est res ex istis naturalibus quas cognitione sensuum usurpamus, & cõtrectamus manibus, quarum essentiam, rationem, qualitatem, uires intimas assequamur? Tributum est sacramentum hoc ab amante ad memoriam sui, à patre ad consolationem desolatorum ac quasi orphanorum, à miti ac misericorde ad fiduciam trepidantium, à medico ad salutem ægrorum. Idcirco & corpus ipse suum reliquit, ut hæc omnia essent certiora ac firmiora. nec enim res posset inueniri alia, quæ ita & memoriam ipsius conseruaret integram, et affectionem uigentem. Quis enim erga rem ullam quantumcunq; excellentem & admirabilem ad eum posset modum affici propter Christum, ut erga corpus ipsius met Christi? Nec par erat, ut qui tantum Ecclesiam amaret, alia in re fundaret recordationem

amoris,

amoris ac beneficiorum suorum, quàm intus in suo spiritu, foris in suo corpore. Quiq; sic nos diligebat, & illo tenebatur zelo, ut nos ad se unum traheret, & per se ad patrem, ne quóquam aliò animi nostri deflecterent, nunquam profectò sustinuisset, ut in alias res ad cultum, ad uenerationem, ad renouationem charitatis intenti essent animi nostri, quàm ad eum ipsum. Indubiè ita est, quia sic esse & Deum decet, & nobis expedit. Formæ autem electæ sunt panis & uini, quoniam sunt res maximè puræ, tum quòd eas intra nos sumimus, ut sumpsisse nos sciamus Christum: ut quod amanti maxime est optabile, non solum nobiscum, sed intra nos habeamus rem unice charam. Habent etiam hæ duæ substantiæ rerum altißimarum significationes, & tanquam simulacra duo: alterum materiale, quòd sunt alimentorum præcipua: alterum spiritale, quòd fiunt, panis quidem ex granis contusis tritici, uinum autem ex uuæ acinis preßis. Priore declaratur, præcipuum quoque & saluberrimum omnium alimentorum esse sacramentum hoc, quod uitam immortalem adferat, & suffulciat rite sumentibus. Posteriore autem intelligimus charitatem corporis Ecclesiæ & membrorum inter se: ideoq; à Græcis synaxis nominatur, à nobis communio. corpus enim hoc ex nobis omnibus componitur, ut panis ex granis, uinum ex acinis, sed contusis prius & preßis cha-
ritate

ritate, ut iam nullum existat granum, nullus acinus. sic in communitate hac Ecclesiæ nemo est suus, sed aliorum: nemo suum per se habet sensum & affectum, sed alienum, id est conuersum in substantiam corporis cõmunis. Itaque ad alias sacramenti huius utilitates accedit hæc, quòd docemur qualis sit Ecclesiæ compago, & cuiusmodi esse unumquemque nostrum decet, & quomodo affici erga cæteros homines.

DE RESVRRECTIONE, Ascensione, mißione Spiritus sancti.

NOn erat congruens, ut corpus illud Christi sacratißimum, tam obsequens animo & rationi instrumentũ diuinitatis ad tantum bonum, iaceret in puluere & putrefactione: nec ullo prorsum modo expediebat nobis ad uenerationem atque amorem in Christum. Quis enim æque reueretur, aut diligit mortuum, ac uiuentem? ad spem uerò nostram quum in Christum, tum resurrectionis corporum nostrorum, ut nos haud aliter speremus redituros ad uitam, quàm uidemus salutis nostræ authorem atque inuentorem. Christi enim resurrectio initium est nostræ. Nam Deus Christi humanitatem excitauit à mortuis, quæ ipsi est proxima: per hanc ad remotiora, hoc est ad alios homines ueniet. Ostendit Christus potentiam suam morti inimicam, authorem salutis & uitæ, quæ non solum alijs uitam largiretur,

largiretur, sed sibi ipse. etenim ipse idem nullius ope aut procuratione adiutus, reddidit sese uitæ, & refellit conuicium Iudæorum: Alios saluos fecit, seipsum non potuit saluum facere. resurrectio enim spontanea, mortem quoque spontaneam fuisse ostendit manifestò. Sepulchrum Christi nouum prorsus, & grande saxum ad ostium obiectum, tum custodia militaris, argumenta sunt certa resurrectionis, & corporis ad immortalem beatitudinem commutati. Nouum sepulchrum declarat, non eße alium qui ad uitam surrexerit. Vastum saxum declarat, nihil iam illius corpori quo minus penetret quacunque libuerit obstare. Militaris custodia, illum si collibitum sit, non posse perspici. Sed illud certißimũ uitæ eius argumentum, quòd ostendit se uiuentem discipulis, collocutus cum illis sæpe, uersatus, contrectatus. Ideoq; qui illum post resurrectionem uiderunt, ceruices suas indubiè morti obtulerunt pro fide resurrectionis eius. Quòd si non apertißimè conspexissent eum discipuli uiuentem, renunciassent uitæ institutæ, inuisæ mundo, fucum suspicati & fraudem inesse. Quis illorum adeò uecors fuisset & insanus, ut mortem non dubitaret oppetere pro fide resurrectionis illius, qui spem esset eorum frustratus? quid enim expectaret amplius, à quo se delusum in tanto promisso recordaretur? quis potius non execraretur eum, qui hominibus in nego-

cio pietatis sic imponeret? At non exhibuit se post resurrectionem oculis multitudinis spectandum, ut antea. Vulgus enim rude, et tantorum mysteriorum ignarum, credidisset uel phantasma aliquod esse, uel magicis artibus ac praestigiatorijs deludi oculos suos. Nec discipulis id praedicantibus eam habuisset fidem, quae si ipsi soli quum uidissent, & contrectassent eum, tormentis & nece sua confirmarent. alioqui enim suspicax in deteriora populus, se quoque aspexisse diceret, sed non sibi illum esse uisum, aut fucum aspectui esse factum. Et quum expediret Christum ad patrem ascendere, nihil conueniebat minus, quàm relinquere suspicionem de resurrectione sua ullam. ideoq; ut alijs in rebus, ita in hac quoq; testimonium in sequentes aetates propagandū noluit esse promiscuae multitudinis, quod inconstans & temerarium est, ne leuitatem in eo posteri possent suspicari. nec ulli uoluit apparere, qui postea esset dubitaturus, eam'que dubitationem extensurus tanquam cōtagione in uenturas aetates: nec ulli qui non esset postea paratus, sanguinem & uitam pro eiusce ueritatis testimonio profundere. Quid, quòd resurrectionis persuasio non conspectū requirebat modò, sed collocutionē, cōuersationem, contactū, ut Thomas dixit. at ea non poterant uulgò fieri: multoq; erat aliud se natum hominem, uiuentemq; omnibus ostendere, quàm à morte suscitatum.

tum. Ad prius enim paucißimis est opus argumẽtis, ad hoc uerò alterum permultis. Quapropter illud datum est turbæ, hoc uero paucis, atque ijs selectis. Non cõducebat nobis, Christum hic in terris post re surrectionẽ suam agere, & inter suos uersari. magis enim de illius præsentis magnitudine dubitassemus. Non facilè capit humana mens, ut quem hominẽ sibi similem cõspicit, Deum esse credat, qui omnia cõdiderit & sustineat. Nec erat iam corpus illud beatißimum diuturnæ inter homines cõsuetudini idoneum. Expedit uobis, ut ego uadam, dicebat Dominus suis: quippe si non abiero, paracletus non ueniet ad uos. Nam nisi enim desissent apostoli uidere Dominũ, nõ facti fuissent apti & capaces spiritus sancti. nunquã enim se ad illius sustulissent diuinitatis contemplationẽ, capti præsentis humanitatis conspectu iucundißmo. permansissent in amore rerum corporaliũ, nec se ad spiritales erexissent. Apud oculum corporis absorbetur Christi diuinitas in humanitate, apud oculum uero mentis humanitas in diuinitate. sicut si hominem oculus corporis intueatur, totus uidebitur corporeus, & animus delitescet sub aspectu corporis: sin uero oculo mentis, nihil tam existet, quàm animus, & mens, ut corpus non iam ex homine uideatur esse, sed uelut tegmen quoddam & appendix. Eodem se res habet modo in cõtemplatione Christi Dei & hominis. Itaq; ascendit is in cœlum, ut

ut eò assuescamus mentem, desiderium, uota nostra omnia, ubi ipse est, mittere: & monstretur uia, qua nobis est eundum, & perueniendi fiducia. Melius quoque nobis est, ut Christus in cœlo ad dexteram sedeat patris, unde plura & maiora ad nos bona euentura facilius confidimus, quàm si hic semper moraretur in terris. Ascensu Christi reseratum est sanctis animabus cœlum, quod ante illum erat clausum. Neque ullus patrum illuc ascenderat. hic est aduentus Christi, & redemptionis ac liberationis nostræ fructus amplissimus. Aequum erat etiam, ut qui ad homines in cœlum mittendos huc uenerat, primus ipse in tanto bono esset dux reliquorũ, nec cuiquam alteri fas est eam gloriam et decus tribui, quòd primus hominũ in cœlum intrarit, ut qui princeps uiam aperuerat, instruxerat, munierat, primus ipse ingrederetur, primus aperiret ostium: ne si quis alius prior ascendisset, illi uel uiæ factæ, uel reserati ostij beneficium posset imputari. Primus ergo Christus in resurrectione, primus & caput Ecclesiæ, primus in beatitudine. Reliquis autem dux ipse, & author, & caussa. Cæteri ut ab illo, & per illum, ita post illum. In rebus alijs humanis facilè quiuis Christũ præcesserit: in suis autem ipsius bonis, in sua hæreditate, nefas est. Ascendens in cœlum Christus, discipulos suos manere Hierosolymis iussit, donec cœlesti ab se missa uirtute confirmarentur

tur & corroborarentur. Ante id tempus erat illis Christi præsentia maximo solatio, qua una acquiescentes nihil requirebant aliud. hanc quum expediret ab eorum oculis subduci, missus est illis spiritus sanctus, qui præsentiam illam suppleret docendo, admonendo, consolando, inflammando eorum corda. Noluit eodem momento temporis aut die mittere, ut assuescerent patienter expectare opem Domini, & illi fidere, etiam si differenti & procrastinanti.

Spiritus sancti effectum in Apostolis manifestò sentimus, in doctrina mentium eorum, & animorũ confirmatione: adeò ut etiam si de eo nulla esset scriptura, indubitabilis esset & certissima coniectura. Discipuli enim ante Domini mortẽ tam indociles, post eius resurrectionẽ tam docti et sapientes magistri orbis terrarũ: quũq; admiranda eius cernerent opera, trepidi tamẽ semper et diffidentes in periculo deseruerũt eum: atq; etiam qui uidebatur animosissimus & cõstantissimus, iureiurãdo abnegauit: post resurrectionẽ ultrò se pro illo offerebãt, & gloriosissimũ existimabãt sanguinẽ pro eo profundere, uitam ponere. Indubie multũ effecit resurrectio. nã ubi uiderunt eũ uitæ sese reddidisse, reuocarũt in memoriam ingentia & diuina illius opera. unde magna erga eũ reuerentia, fiducia, & charitas. Sed nec tam facilè es

sent

ſent omnia recordati quæ ab eo audierãt, nec intelle xiſſent ea, quorũ multa quũ ab eo diceretur, præterierũt nõ intellecta: nec tam cõformiter fuiſſent firmi & cõſtantes in tuenda fide, quam ab eo acceperant, etiam per infamiã, damna, cruciatus, mortẽ, niſi uirtute aliqua diuina etedocti et corroborati. Res facta oſte[illegible] liquidò ſuam cauſſam.

Tum illis decem diebus quib. dilatus eſt ſpiritus ſanctus, agẽtes in eiſdẽ ædibus trepidi, & extrema metuẽtes malorũ, cœperunt ſuimetipſorũ experimentum, quàm nihil eſſent omnino ſine præſidio diuino, & condiſcerent illum expetere uotis omnibus atq; implorare. Pòſt uerò præſidio illo muniti, quàm fortes atq; animoſi euaſerũt? Magna eſt hæc ad ingreſſum diuini ſpiritus animorũ noſtrorum purgatio, ſi agnoſcamus nos nihil eſſe, Deũ in nobis eſſe omnia, ut nos ipſi cõtemnentes atq; aſpernati, ad Deũ ſolũ nos cunctos conferamus ac recipiamus, illum unum inuocantes atq; implorantes magna cum fiducia et charitate. Quæ Chriſtus ſuos edocuit, ea ipſe ut magiſter & dominus tradidit. At ſpiritu ſancto mittendo uoluit nos cognoſcere, & ad intelligentiam doctrinæ omnis opus eſſe cœleſti lumine, & ad executionem præceptorum cœleſti ui ac uirtute. Pertinebat ſpiritus ſancti miſſio ad doctrinam uenturæ Eccleſiæ, ut conſueſceret ſurſum ſpectare.

inde

inde mentem ſanam, inde uoluntatem rectam optare: & ſe quemadmodum apoſtoli accepiſſent, accepturam certum haberet: nec quia Chriſto ipſo immortali non erat magiſtro uſa, protinus abijceret animum, memor ſe poſſe habere ſpiritum ſanctum eundem, quem apoſtolorum doctorem & tutorem poſt magiſterium & tutelam ſuam Chriſtus eſſe uoluit. Et quemadmodum in primitijs Eccleſiæ expoſitor, doctor, admonitor, conſeruator fuiſſet eorum quæ tradidiſſet Chriſtus, ita in ſequenti Eccleſia eſſet futurus, ut nullo unquam tempore uel magiſtrum mutaret Eccleſia, uel doctrinam, ſed eandem ab exordio peregrinationis ſuæ retineret uſque ad terminum, eundem inſtitutorem, qui à Chriſto exhibita ſuggereret ſemper atque explanaret. Quid magis ad conſolationem noſtram, ad inſtitutionem pietatemq; conſeruandam, ad ſalutem denique congruebat? Quid aliud à tanto amico erat expectandum, à tam pio & indulgenti patre? Datus eſt ſpiritus ſanctus ſenſibiliter apoſtolis, ut & ipſi accipere ſe ſciret, & reliqui deinceps accepturos ſe ſaltem ſpiritaliter nõ diffiderent, quod alios ſenſibiliter accepiſſe uidiſſent, uel audiuiſſent. Magnarũ enim rerum fidem manifeſtiorem eſſe inter initia conuenit, ut inde in reliquum ad occultiora proficiat. Apparuerunt ſuper ſingulos igneæ linguæ, inquit Lucas. ignis

ad inflammandum & illustrandum facit, lingua uerò ad explicationem eorum quæ mente conceperis. Ad opus euangelistæ Christi necessaria est mens, quæ capiat mysteria: & animus, qui intrepidè admoneat: & lingua, quæ disertè. Linguarũ uerò donum ad uarietatem nationum edocendam est tributum. Fides enim, ut Paulus inquit, per auditum. tum ex linguarum pronunciatione, & accipienti manifestus fiebat spiritus Dei, & audienti.

DE APOSTOLIS & martyribus.

QVæ post Christi in cœlum ascensum, postque spiritus diuini missionem sunt consequuta, non minus Christi diuinitatem nobis ponũt ob oculos, quàm quæ præcesserunt. Nam si quis quæ facta cernimus, futura prædixisset, nemo habuisset fidem, nisi ope ac opera peculiari Dei ac propria factum iri haberet persuasissimum. Tanta enim sine humanis ullis uiribus nec ingenij, nec corporis, nec uitæ, quanta Christus, nemo potuisset profectò perficere, nisi esset Deus. Principiò, quæcunque facit Dominus, iusta sunt: nec quisquam ei potest dicere, Cur ita facis? Sed quoniam homini mentem atque intelligentiam tribuit ad libertatem uoluntatis, placuit ei hactenus se approbare, ne quam in eo occasionem relinqueret querelæ uerisimilis. Ergo ne qua conqueri posset natio

tio non ex se natum Dominum, non se ab eo edoctam, & nasci ex ea uoluit, quæ cognitionem ac legem accepisset Dei: nec ad gentes est egressus, quibus regnum Dei annunciaret. si qui enim Christum audiuerunt è gentibus, intra ipsos Iudææ terræ limites audiuerunt. Quin nec se uiuo passus est discipulos, quos ad salutem nunciandam hominibus quoquò uersum dimittebat, ad ciuitates gentium proficisci. Rediturus tamē ad patrem iußit, ut apud omnes mortales sine exceptione ulla uel discrimine diuulgarent Euangelium regni cœlorum: Deum esse omnium patrem, nullam apud illum distinctionem fore, illum esse eundem omnibus: Christi pietatem & gratiā iam non ad unum aliquem pertinere populum, ut legem Mosis, sed ad uniuersum humanum genus. neque enim eadem est hominis unius, & filij Dei caussa. Moses bonus fuit minister Domini, sed populo Israëlitæ. Filius Dei, qui & idem est Deus, omnium est dominus, omnium pater, æqualis ad omnes, idem semper & sui similis. Qui ergo Deus intra fines unius populi non concludebatur, huius misericordiam non oportebat illi soli populo patêre, sed tam latè se extendere ac propagare, quàm potentiam & sapientiam. Ideoq; fides Christi catholica nuncupatur, hoc est uniuersalis, quòd omnium sit gentium, omnis sexus, omnis conditionis, continens quæcunq;

sunt saluti adipiscendæ necessaria, nunquam cessatura, Et quo facilius prædicatio hæc apostolorũ per orbem sese diffunderet, maximam orbis partem ditioni uni atque imperio subiecit, Romano scilicet: quæ res facilem præbebat inter nationes transitum, commeatum, communicationem omnium inter se. Adiuuabat eam rem linguæ communio. plurimi enim sub Romana ditione loquebantur latinè, plerique græcè, ita breui tempore fama rerum omnium atque auditio latißimè se diffundebat. Elegit Deus apostolos suos ad tantum & tam admirandum opus, quibus nulli omnino uideri poterant minus idonei: sed elegit infirma mundi, sicut Paulus inquit, ut confunderet fortia. Scientißimi atque expertißimi est artificis, malo & inepto instrumento idem efficere, quod alius a tißimo atque appositißimo uix poßit. sicut Apellem carbone de foco sumpto, ita eum à quo esset ad Ptolemæi prandium inuitatus expreßisse tradunt, ut omnes inuitatorem illum ad primam delineationem agnoscerent. Sed mirandum non est, Deum quæ uelit incongruentibus præstare instrumentis, qui instrumentis omnino nullis indiget, quicquid fingere statuerit. Itaque misit paucißimos ad quàm plurimos, rudes ad peritißimos. erat enim mundus ingenijs atq; artibus excultus, si unquam aliàs: ne quis fucum factum, aut dolo captos esse

hommes

homines poßit suspicari. misit infantes ad disertis-
simos atque eloquentißimos, misit simplices ad
astutos, inermes ad armatos, imbelles ad bellico-
sos, inopes ad imperium populi Romani. Expe-
diebat tantam esse in primis illis ædificij huius ex-
tructoribus humilitatem, ne ipsi humanis uiribus
artibusq; aliquid tribuerent, aut in eis spei quic-
quam aut fiduciæ collocarent: sed sibi penitus dif-
fisi, ab ope ac præsidio penderent Dei. Tum ne
quis stultè ac dementer aliquid ex ijs quæ facta es-
sent, humanæ potentiæ attribueret. Ne ipsi quoq;
apostoli humilitatem ullam possent aspernari, me-
mores suæ. Discerent mansuetudinem & miseri-
cordiam alijs impartiri, quam à Deo essent conse-
quuti. Ciuitas hæc est Christi, regis mitißimi ac
mansuetißimi: nihil conueniebat primis illius fun-
damentis ac ædificio, ex cemento contrariæ ciui-
tatis, nempe diaboli, admisceri superbiæ atque ar-
rogantiæ, cuius ipse author est, inuentor, caput.
Et ut magis & ipsi ad Dei opem subinde implo-
randam consuescerent accurrere, & ueritas do-
ctrinæ purior existeret, ac purgatior, aduersarios
dedit discipulis principes, proceres, milites, philo-
sophos, orbem penè cunctum. Pugnabant multi
aduersum paucos omni præterquam diuino præsi-
dio destitutos & desertos: pugnabant inquam o-
dijs, inuidentia, rabie, maledictis, insectatione, tor

mentis, occidione. proposita erat ijs qui institutum amplecterentur Christianum infamia, dedecus, paupertas, cruciatus, mors, ignominia toti generi ac posteritati. Et quemadmodum electum est ad prædicationem apostolorum imperium Romanum, ita & ad cruciatus ac martyrium, ne regulos haberent Christiani ad quos confugerent, sed ab irato principe Romano nullum relinqueretur suffugium. quis enim ausus esset tutari, quos omnium dominus rerum capitalium damnasset? Prædixerat hæc eis Christus omnia, ne quum acciderent terrerentur, sed memores eius à quo essent præmoniti, forti animo subirent pericula. Quanto & quàm diuino consilio hæc sunt acta omnia: ne quid suorum incrementorum deberet pietas mundo, ex Deo penderet tota, quæ sciret originem suam, auctus, progressus, exitus, omnia habere se ex solo Deo, uel uniuerso mundo inuito ac repugnante. Initio quum sanctæ pietati fundamenta iacerentur, satis est diligenter procuratum astu & calliditate sathanæ, ut Christus secum coniungeretur: ut in aliquam uel societatem, uel portionem admitteretur sancti regni, effecit, ut Tiberius Cæsar Senatui Romano scriberet de Christo inter alios deos recipiendo. idem edicto Adriani, idem uoluntate Alexandri Seueri tentauit: nihil profecit. non potest sathan coire societatem cum Christo,

Christo, non congruit, non expedit nobis. Quòd si tum Christus pro uno ex dijs esset habitus, beneficiaria uisa esset illius diuinitas, data ab imperatoribus Romanis: nec ea quæ summa est religio & sola, non talis fuisset credita, sed una ex bonis. Conueniebat ergo ad eius uirtutem atq; excellentiam cognoscendam, per omnem contradictionem examinari. Quo ore commendãt philosophi tolerantiam, & eius rei ad nos cohortãdos paucula quædam colligũt præcepta, atq; ea fortium uirorum, nempe philosophorũ, aut militum, quos ætate in laboribus durisq; rebus exercitata, mirandum nõ erat aliquid in patientia corporum super cæteros præstare. At nos permulta possumus exempla nostra inducere, quibus sanguinẽ suũ profundẽtibus sancta & cõstabilita est nostra pietas. nec hi sunt solũ fortes ac robusti uiri militares, uel philosophi, per cogitatus & exercitamẽta animo ac corpore indurati: nã his quoq; abundamus: sed fœminæ, pueri, puellæ, senes. At qui cruciatus? q ad sui miserationẽ impellebant eos, qui Christianos aiũt extrema omnia cõmeritos: ut Tacitus Cornelius. ut inter cætera miracula non sit illud habendũ in postremis, potuisse à teneris corpusculis tam immania tormenta perferri. Sed quod natura nullo prorsum modo ualuisset, perfecit Deus. Tulerit C. Marius, uel Alexãder Macedo, aut uir aliquis bel-

 lis

lis & laborum patientia obduratus, ictum unum atque alterum lethalem: quid puella tenerrima, quid tam multos toties cum acerbißimis doloris morsibus repetitos? Nec frustra cruor ille sacrosanctus fundebatur. Nulla in terram cadebat gutta, ex qua non multi Christiani consurgerent: ut expressa in ueritate uideatur fabella de serpentis dentibus à Cadmo in Bœotia sparsis, unde armatæ acies nascerentur. O magna uis ueritatis, exclamat eorum Cicero, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contraq; fictas omnium insidias facilè se per seipsam defendit. Ita Christiana religio, quo acrius & rabiosius est oppugnata, hoc è prælio fortior, præstantior, gratior excedit. Planè est quod ille pronunciauit, Veritas est rerum omnium fortißima. Itaque discesserunt nostri martyres, etsi mortui, uictores tamen. Nec uideatur hoc uobis absurdum, qui M. Attilium Regulum necatum à Carthaginensibus in tormentis uictorem dicitis eorum ipsorum, à quibus iniquè & immeritò tortus fuerit, & neci deditus. Idem affirmatis de Zenone Eleate, & de alijs uiris præstãti uirtute, qui iniqua sunt morte sublati. Quanquam uos, sicuti modò dicebam, paucißima potestis commemorare exempla eorum, qui mortem ultrò pro ueritate & iustitia obierunt: & in ijs alij effugissent si licuisset, ut Zeno. nam Anaxago-

ras

ras fuga sibi consuluit. alij seruierunt suæ gloriæ, ut Attilius. Socrates quid de dijs sentiret, criminationi apud iudices respondens, dißimulasse creditur. Maccabæi fratres propter patriam legem mortem obierunt, ut Philenij fratres pro patriæ terminis defodi se uiuos paßi sunt, sicut Salustius & Valerius Maximus tradunt. Curtius quoque in lacum medio foro Romano se coniecit, & Decij in medias acies. hæc pietate patriæ. At pro pia ueritate mortem constanter perferre, non subterfugere, non dißimulare, institutum est quod Christus è cœlo ad nos detulit, accensis suorum pectoribus incredibili charitatis flamma erga Deum, ut omnia, etiam uitam suam & sanguinem Deo post habeant. nec id unus excepit, aut alter, sed tot millia, ut totidem homines in id consensisse pro grandi esset habendum miraculo. Post nostrum uerò martyriū profani aliquot in re falsa imitati sunt, quod nos in uera. scilicet nauat diligentem operā dæmon, ut id in suis malis exprimat, quod in suis bonis operatur Deus: sed ille inefficaciter, sicut omne genus uirtutis & speciem ingentis pietatis conatur effingere. Verùm quales tandem sint diabolici martyres, quales Christi, à fructibus utrorumque non obscurè dignoscitur. Quid dicemus, quantum miraculum est, quàm planè Dei opus, quod martyres nostri præstiterunt, siue dum ipsi

inuicti tam immania supplicia perferũt, siue dum homines priuati, humiles, imbelles, imperiti, infantes, ab ijs omnibus quibus uis aliqua fit homini destituti ac inermes, præterquàm diuino præsidio, doctis indoctisq; persuaserunt res adeò sublimes? quum philosophi difficile persuadeant moralia, difficilius multo naturalia, arte, eloquentia, exercitamentis, atque usu instructi & armati. Nunquam eam habent uim ficta, quæ uera. si res simulata esset nostra fides, atque adumbrata, non eum in humanis pectoribus effectum siue ad credendum, siue ad agendum, siue ad patiendum ostenderet tot seculis, tot hominum millibus non coactis, sed ultrò uenientibus, quum tam multa in contrarium à nobis retraherent. Videamus iam quàm contra ius & fas omne tam grauia pertulerint supplicia. Meritò & sapienter, quisquis dixit: Si accusari sufficerit, quis erit innocens? At Cornelio Tacito satis grande & legitimum est præiudiciũ, damnatum fuisse Christum à Pontio Pilato præside Iudææ. Quæso te Publi Corneli, si ita est, quid fiet Socrati? quid tuo Ciceroni? quid Rutilio? quid historiæ tuæ numinibus Heluidio Thraseæ, Senecæ? quid alijs multis? Audiamus crimina, prodeant actores, sedeant iudices. Actores multi sunt, & crimen non unum, sed pro ingenio cuiusque. Philosophis displicet, quòd suis principijs

contradicitur, & natura neglecta altius sese humanus animus attollit: ut Athenis irrisus est Paulus ab Stoicis & Epicuræis, ad mentionem resurrectionis mortuorum. mordebat illud acrius, quòd inuecta meliore doctrina, uidebant se minore in precio futuros, & contemptum iri suam caliginem luce fulgente. Superbo infensum est, honores & decus & fastum conculcari: diuiti, pro nihilo haberi opulentiam. principi odiosum est maiorem potentiam allegari, & ostendi alium esse, cui sit potius parendum: quem affectum superbissimum adhuc in quibusdam est deprehendere Christianis principibus, qui non parum æquis auribus de diuina omnipotentia accipiunt, præsertim quum de illorum humana est mentio. Voluptarius adimi sibi suas delicias fert molestè: Pontifices & sacerdotes, decus, authoritatem, opes. Parentes indignantur liberos suos honore, loco, nobilitate, hæreditate, connubijs, pro nihilo habitis ac spretis, ad nudum, & pauperem, & humilem Christum, tanquam ad certissimũ asylum cõfugere. Sed quis sigillatim persequatur singula? quum non defuerit Ephesi statuarius, qui in Christianos populum concitaret, quòd idola tollerent, unde ipse magnum faciebat quæstum. Quemque suæ rapiunt scelerata in prælia caussæ, inquit Poëta. Prætextus tamen communis omnium erat,

uiolari

uiolari religiones patrias, & contemptum esse numen deorum immortalium. hoc uidelicet erat ad omnes speciosissimum. Tacitus & Tranquillus nihil profectò eorum legerent, quæ tam temerè damnarent, sequuti uulgi opinionem ac uoces. Et satis apparet, eos curam omnem suorum studiorum in excolenda lingua, non mente consumpsisse. Quomodo enim religionẽ nostram uocant maleficam, cuius caput est omnibus bene uelle, bene consulere, bene facere? Quod unquam in commune Christianorum aliud est unquam crimen intentatum, nisi quòd Iouem non colerent? Nam quædam rabiosissimè & acerbissimè conficta sunt, & tradita pueris legenda, ediscenda, cantillanda publicè: sed quia falsà & conficta, non hæserunt in nobis, ipsa per sese dissoluta sunt. Audite sodalem uestrum Plinium Cæcilium, qui huius criminis inquisitioni præfuit, dum Asiam prouinciam regeret: nã uos ex populari uociferatione iudicatis. Plinius ergo in epistola quadam ad Traianum sic inquit: Propositus est libellus sine autore, multorũ nomina continens, qui negant se esse Christianos, aut fuisse, quum præeunte me appellarent, & imagini tuæ, quam propter hoc iusseram cum simulachris numinum adferri, thure ac uino supplicarent, præterea maledicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt re uera Christiani,

ni, dimittẽdos putaui. Alij ab indice nominati, esse se Christianos dixerũt, & mox negauerunt: fuisse quidẽ, sed desisse, quidã ante trienniũ, quidã ante plures annos, non nemo etiam ante uiginti quoq;. Omnes & imaginẽ tuã, deorumq; simulachra uenerati sunt, ij & Christo maledixerunt. Adfirmabant autem hanc fuisse summam, uel culpæ suæ, uel erroris, quòd essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere secum inuicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse, rursusq; coëundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen, & innoxium. Quo magis necessarium credidi, ex duabus ancillis, quæ ministræ dicebantur, quid esset ueri & per tormenta quærere. Sed nihil aliud inueni, quàm superstitionem prauam & immodicam. Hæc ille. Sed erat tamen præter iam dictas alia caussa, cur scriptores illi de Christianis non sine ignominia facerent mentionem. Exarserat enim tantopere & principum & uulgi odium aduersus nouam pietatem, ut quisquis de illa paulo moderatius meminisset, in suspicionem raperetur, tanquam uideretur fauere ei, cui non malediceret, quamq; nõ proscinderet graui conuicio. Qua calumnia

lumnia ut se omnino scriptores liberarent, cum probro & contumelia nominabant Christianos, quoties in eorum mentionem inciderent. quod etiam hodie fieri à quibusdam animaduertimus in damnatis opinionibus, quas multi non audent absque præfatione contumeliæ nominare, ut se probent longè ab illarum factione abesse. Quòd si priscis receptisq; maiorum cultu religionibus contrauenire tantum erat nefas, cur impuniti relinquebantur philosophi, qui non solum ueteres illos ritus cultusq; irridebant & damnabant, sed eorum multi ne deos quidem esse arbitrabantur: alij animas nostras affirmabant mortales esse, & deorum curam ad terras ac res humanas nũquam se dimittere, quibus dictis religiones omnes, non illæ solum fictæ, & ab errore humanæ ignorantiæ introductæ, sed quæcunque aliæ ueræ ac sanctæ funditus extirpabãtur. At qui ea disputabant atq; asserebant, non solum magni erant in ciuitatibus, & honorati, sed eorum libri in precio & manibus omnium. Quòd si nostri contra religiones antiquas loquebantur, at audissent saltem quas alias adferebant, & utrasque inter se conferrent ac reputarent. Nihil tale, sed clamore imperitæ multitudinis damnati sunt, exosi uoluptatibus, diuitijs, potentiæ, honoribus, dæmoni, quìs omnibus bellũ indixerant, ut homines per horum inimicitias ad amici-

amicitiam Dei sustollerent. Cedò autem qui iudices condemnarunt, & addixerunt supplicijs, sancti & incorrupti? Primus omniũ Nero, hinc Domitianus, Seuerus, Maximinus, Maxentius, Diocletianus, Decius, & eorũ ministri. Istis uidelicet curæ erat deorũ religio, quos gentiles ipsi fatẽtur deorum fuisse contẽptores: aduersus homines autẽ teterrimas belluas & crudelißimas, flagitijs & facinoribus sæuißimis coopertos & obrutos, hostes uirtutis omnis, probitatis, honestatis, laudis: ut euidentißimum argumentum sit, fuisse bonum, quicquid illis displiceret. Vel ex ipso iudice condemnati rei colligatur innocentia. Habebant hi principes, ut fieri solet, similes sui præfectos prouinciarum, & ministros. Torquebantur & dilaniebantur martyres immaniter, partim à sæua iudicis natura, partim ambitione quadam, ut se principi suo uel ad multitudinem uenditarent, tanquam ultores publici odij, & edictorũ principis sui diligentes exequutores. aliàs quoq; pietatis odio, quæ cũ eorum moribus grauiter dißideret ac pugnaret: aliàs contentione quadam, uter uinceret, uiolẽtia iudicis, an patientia martyris. Voluit Christus, ut quemadmodum suo sanguine, ita et suorum, quam ille de cœlis attulisset pietatem, sanciri. Primum, quòd par erat, ut labores atque ærumnæ capitis redundarẽt in membra, ita implentur quæ

desunt

desunt afflictionum Christi, ut inquit Paulus. tum
ut certius confirmaretur pietas, quam non uerbis
modò, & inani contentione assererent, qui adsere
bant, sed morte probrosissima & crudelissima. ha
berent quoq; exemplum sequentes, quid facere il-
los patiq; oporteret pro diuina ueritate.

DE CVRSV ECCLESIAE sanctæ catholicæ.

HIc decursus Christianæ Ecclesiæ perpetuus erit, quoad tota hæc terrestris in cœlum sit translata, & ex mortali facta sit immortalis, ex afflicta beatissima. D. Augustinus, & Io. Picus, referunt fuisse qui terminos quosdam statuerent ætati Ecclesiæ, qui omnes iam olim præterierunt, magna illorum uanitate atque ignominia, qui limites uolebant ponere in eo quod Deus iussit esse sempiternum. idq; illi ex positu siderum uolebant colligere, quum nec religio, nec hominis uoluntas cœlo sit & sideribus subiecta. Neque ulla est siderum coitio, quæ efficaciam suam in tot regiones tam diuturno tempore possit extendere. Argumenta pia super ea re hæc sunt. Cœlum quandoquidem à Deo bono regitur, non potest esse malarum legum atque impietatis caussa, eorum deniq; quæ bonitati ac sapientiæ Dei contraria sint atq; inimica. Contemplari est in uniuersa natura, qui

ordo, qui consensus, quàm sapiēs institutio. quàm absonum ergo fuerit, ut quæ ratio naturæ nollet fieri, ab ijs tamen procurentur sedulò quæ partes naturæ sunt magnæ, potentes, optimæ, principales. Quòd si uirtute magnæ alicuius coniunctionis religio aliqua nascitur: abolita illa uirtute, aboleri quoque religionem est necesse. Nulla autem siderum est coniunctio, cuius uirtus durare per tot annos fingatur etiam ab astrologis, quot annis & cultus idolorum, & Mosaica religio, & Christiana perdurant. Triplicitates uerò siderum quæ olim erant, hodie sunt: etiam quas authores esse religionum Ptolemæus ponit. Quur igitur nemo nunc colit idola, ut olim? Sed hac de re non uidetur mihi necessarium esse anxiè disputare, posteaquam ostensum est authorem religionis nostræ esse Deum, hunc uerò bonum & clementem, qui benignitatem suam in uniuersas generationes effundit usque ad consummationem generis humani. Si quid ille naturaliter est acturus, ut in caussis, sic in naturalibus informatum concedi potest. sin uerò supra naturam est acturus, nihil necesse est, ut sit in caussis naturalibus, nempe cœlo & sideribus uel insertum uel indicatum. Sunt qui miracula etiamnū ad confirmationem suæ fidei requirāt, seu si apertius auderent loqui, ut credant omnino, dubij plus nimio et incerti in persuasione sanctæ ueritatis. Pri-

 mum

mum miracula dubium non est quin sint facta in-
numera, quorum plenæ sunt historiæ, & fatentur
uel inimici nostri, quarumcunque sint sectarum,
Iudæi, gentiles, Agareni. Alioqui hoc esset maius
omnibus miraculis miraculum, ut ait quidam, Si-
ne miraculis adductum esse mundum inuitum &
repugnantem ad opiniones adeò à receptissimis
& inueteratis alienas & contrarias, per tantã re-
pugnantiam & persequutionem potentium. Nec
dubium, quin edantur quottidie ex fiducia peten-
tium: sed non scribuntur omnia, non omnia perfe-
runtur ad nos. multa etiam scribũtur, sed suspicio
falsorum miraculorum aspergit ueris ambiguita-
tem. Auaritia enim quorundam falsas miraculorũ
imposturas comminiscitur, ex quibus deprehensis
ac manifestis, quæ uerissima sunt redduntur incer
ta: quod est in religione pestiferum, & execran-
di qui ea confingunt, maiores´que pœnas meriti,
quàm qui adulterant pecuniam, aut antidoto ad-
miscent aconitum. Cæterùm qui tandem exigunt
prodigia? qui indigni sunt qui uel uideant natura-
lia, prono semper in terram capite, ritu beluarũ:
aiunt se uelle intueri etiam supracœlestia, qui nun
quam cœlum aspexerunt. Rapi uolunt in altum
portentis, ut inquit Ficinus, non uirtutum gradi-
bus ascendere. nunquã utuntur ratione, & uolunt
quæ rationem superant intueri. nam si ratione, si
consilio,

consilio, si iudicio uterētur, aliquando hæc essent eis ad confirmationem pietatis pro magnis & admirandis prodigijs. Illud est in hac miraculorum postulatione ridiculum'ne an indignandum maximè, quòd insani homines ita à Deo poscunt ad religionis firmamentum miracula, quasi negocium agatur Dei in eo, ut ipsi ueræ pietati accedant: & non potius eorum ipsorum, qui ex miserrimis & perditißimis ad salutem & felicitatem transeunt. Simile est hoc dicto illi principis cuiusdam, Sufficiat Christo, quòd nos principes illi exhibemus fidē. Quantæ erāt in eo qui id dixit tenebræ inconsiderationis? isti Deum sibi fingunt, ut unum aliquem de nostris regibus, cui expedit fidem sibi haberi, se diligi & coli à subditis. Miraculorum satis est factum, credat qui uolet: suam rem aget, non Dei. Adde quòd miraculorum fides seu fiducia est effectrix. Vbi est nunc ea in nobis erga Deum fiducia, quæ impetrare poßit à Deo, ut miraculum uel faciat, uel accipiat? quanquam si quis rectè expendat, non desunt nobis miracula in rationibus pietatis, si quis ad exactum iudiciū referat. Nec dubiū quin sancti illi patres, Ecclesiæ nascentis crescentisq; proceres Apostoli ac martyres, rationibus sint potißimum usi, intermistis nonnunquam miraculis uelut gemmis, quæ fides & feruor tum prædicantis, tum concionis ipsius impetrabat.

 trabat.

trabat. ſed illa oculis dabantur, rationes autem menti. Nam quum homo cognitionem habeat ſenſuum, quæ eſt ei cum mutis animantibus communis, & cognitionem mentis, quæ eſt ipſi propria, magis decet illum rationibus mentis formari ad uirtutem ac cultum diuinum, quàm prodigijs, quæ oculis alijsq; ſenſibus oſtenduntur, in admirationem ſtuporemq; impelli. Hoc eſt quod Abraam diuiti illi nepoti petenti, ut aliquis ex mortuis reſurgeret, qui uiuentes admoneret meliorum, reſpondit: Habent Moſen & prophetas, ſi illis fidem non adhibuerint, nec ſi quis illuc à nobis reuertatur, credent. Validior certè eſt ratio rectè reputanti, quàm miraculi ſubita admiratio. Miraculum enim & ſuſpicionem & calumniam patitur, tanquam impoſitum ſit ſenſibus: uera ratio non patitur, quæ quo magis tractatur, expenditur, excutitur, eo inuenitur firmior, ſolidior, certior. Dedit ergo olim Dei benignitas prodigia, dat quottidie, dat cuique quod ualidius ſit prodigijs ad colendam ſanctam pietatẽ. nulli probetur excuſatio maliciæ: uicio quiſq; ſuo eſt malus, beneficio Dei bonus.

DE RESVRRECTIONE nostrorum corporum.

DEmonſtratum eſt antea multis uerbis, hominem à Deo eſſe ad ſempiternam beatitudinem

dinem conditum. eos igitur homines, qui ipsi fiducia & charitate adhæserint, beatos efficiet. Quòd si homines beati atq; immortales erunt, animi reddentur corporibus. non enim solus animus est homo, aut solum corpus, sed quod ex ambobus conficitur. Alioqui nihil attinebat corporatos condidisse homines: spiritus sufficcissent nudi, ut in angelis, si corpora semel in morte occumbentia nunquam essent surrectura. Adde quòd nos in homine animaduertimus uitam uegetantem in utero matris, uitam sensuum in infantia, uitam affectionum & rationis inferioris reliquo uitæ huius decursu. restat uita mentis & rationis superioris, quam quia hic non uidemus, alicubi certè futura est non solum in anima, sed in ipso etiam toto homine, in quo & reliquæ sunt ostensæ ac exercitæ. Rectè Athenagoras: Appetitus æternitatis quoniam toti est homini insitus, fit, ut totus homo immortalis sit, reddetur ergo corpus luci ac uitæ. Et hominem totum non in alienum usum Deus retulit, sed ad actum procreauit naturæ suæ intimum & congruentißimum, ut Deum amet, imitetur, fruatur. Corpus autem & anima communiter sunt in his operata, aut in contrarijs: cõmuniter igitur uel præmium accipient, uel pœnam. Quòd si homo integer non resurgeret, frustra esset anima à corpore impedita, & corpus ab anima: hæc dũ regit cor-

 pus,

pus, illud dum paret. Vnde multa utrique & gra-
uia extiterunt, & permolesta. Itaque dura condi-
tione alterum esset alteri alligatū, & uenirent cor
pora in societatem malorum, non bonorum. Adde
quòd leges in commune sunt corpori & animo
impositæ. Iam uerò uniuscuiusque rei certus est fi
nis: hominis nullus quidem certè est, nisi fœlici-
tas: homo ergo totus eius est capax, & ea fruetur.
Sic colligit Athenagoras, sapiens in Ecclesia Chri
sti adolescente. Cæterùm non esse poßibilem re-
surrectionem contendunt, qui Deum ipsúm sum-
mum ac præpotentem limitibus naturæ huius con
clúserunt, & tanquam carceribus coërcuerunt:
absurdißimumq́; id uisum est philosophis Athe-
nis, Paulo de religione disserente. Atqui redditos
uitæ permultos ex Christianis, annalibus constat.
hos non admittunt, admittamus nos suos ipsorū.
prætereo fabulas, ut Calisthonis filium in uitam
esse reductum à Ioue: tum etiam Pelopem: Alce-
stem, ab Hercule: ab Aesculapio multos, uelut
Hippolytum, qui dictus est Virbius, Glaucum Mi-
nois filium, & Pollucem Tyndaridem. Sed Plato
Herum quendam Pamphylium reuixisse ait, in ex
tremo de Republica. Idem Plato ex disciplina Py-
thagorica μετεμψύχωσιν ponit, genus quoddam
resurrectionis. Theopompus scribit Zoroastris
fuisse opinionem, omnes aliquando reuersuros in
uitam.

uitã. Plinius in lucẽ rediſſe tradit plurimos, quorũ duo exempla ſubieciſſe ſuffecerit. È duobus fratribus equeſtris ordinis Corfidio maiori accidiſſe, ut uideretur expiraſſe, apertoq; teſtamento recitatũ hæredem minorem funeri inſtitiſſe: interim eum qui uidebatur extinctus, plaudendo concinuiſſe myſteria, & narraſſe à fratre ſe ueniſſe, commendatam ſibi filiam ab eo. Demonſtratum præterea, quo in loco defodiſſet aurum nullo conſcio, & rogaſſe ut ijs funebribus quæ comparaſſet efferretur. Hoc eo narrante, fratris domeſtici properè annunciauere exanimatum illum, & aurum ubi dixerat repertum eſt. & paulo pòſt: Bello Siculo Gabienus Cæſaris claßiarius fortißimus captus à Sex. Pompeio, iuſſu eius inciſa ceruice, & uix cohærente, iacuit in littore tota die. Deinde quum aduesperauiſſet, cũ gemitu precibusq; congregata multitudine petijt, uti Pompeius ad ſe ueniret, aut aliquem ex charis mitteret: ſe enim ab inferis remiſſum, habere que quod nunciaret. Miſit plures Pompeius ex amicis, quibus Gabienus dixit: Inferis dijs placere Pompeij cauſſas, & partes pias. Proinde euentũ futurũ quẽ optaret, hoc ſe nũciare iuſſum. Argumentum fore ueritatis, quod peractis mandatis, protinus expiraturus eſſet. idq; ita euenit. Non diſputo de horũ ueritate, ſatis eſt his exẽplis nõ oportere uideri impoßibile. & gẽtiles quidem

quidem quum illa dicebant, nemo commouebatur: nos quũ dicimus, non poſſumus ferri. Audiamus iam cauſſam, cur nemo poteſt mortuus in uitã remeare. À priuatione in habitum impoßibilis eſt regreſſus. Axioma fragile, ad quod fulciendum ſexcentis eſſet opus tignis. An non à tenebris ad lucẽ eſt regreſſus, à ſomno ad uigiliam, à quiete ad actionem, à cæcitate ad uiſum? Sed cauillantur, non à priuatione ad eundem habitum. quid refert, modò ad ſimillimum, ut idem prorſum uideatur. Qui enim amiſſum recuperatuiſum, recepiſſe dicitur. alioqui nec uiſum meum hodie eundem eſſe dixeris qui heri fuit. Argutiæ ſunt iſtæ ineptæ ac pueriles. Quòd ſi poßibilis eſt reditus à priuatione ad eum habitum qui periјt, aut certè ſimillimũ, quanto erit magis à diſiunctione ad coniunctionem? neque aliud eſt mors, quàm diſiunctio, & diſſociatio: uita autem, coniunctio & nexus. itaque manente anima & corpore, perinde eſt ac ſi lapides in pila ſeparentur, poſtea rurſum componantur. Velim iſti intra ſe reputent atque expendant, utrũ eſt difficilius dare animam nouam ei corpori quod antea nunquam habuit, an reddere illam ei quod habuit. Sed iſti quia alterum uident contingere, alterum non experiuntur, ſine cogitatione rationis ſequuntur ſenſus, & prius ducunt facillimum, alterum impoßibile. Atqui philoſophi eſt, ratione

magis

magis moueri quàm sensu: quam rationem si im-
becillitas ingenij eorum nō potest exculpere, cer-
tè studium sapientiæ oblatam atque ostensam de-
bet amplecti. Sed quorsum attinet ex principijs
naturæ disputare de eo, quod naturæ omnem lati-
tudinē excedit? & quidem ex principijs non ma-
nifestò naturæ, sed quæ sibi homo aliquis confin-
xit uerisimiliter ad id quod se aßequi existimabat.
Quæstio autē illa multos torquet, an idē resurget
homo, eadem'ne materia, eadē facie ac forma. Quî
fieri potest? inquiunt. nam forma sæpe est in homi
ne eodem mutata: materia uerò fluit in modum
amnis. quæ erat ab hinc annos quatuor, iam non
est. successit alia atque alia, ut aqua in flumine, &
transit ad diuersas formas: ut quum ex cadauere
fit uermis, ex uerme anguis, ex angue lutum, ex lu
to herba, rursum ex herba comesa ab homine ca-
ro humana, & homines alij alios deuorarunt, &
quotidie in quibusdam regionibus deuorant. Hæc
& alia permulta congerunt quidam, partim ad-
mirantes quó nam corpore redibimus ad uitā, par
tim de uniuersali resurrectione multum ambigui.
Verùm omnia, ut aliæ ferè quæ de ueritate subori
untur ambiguitates, originem capiūt ab ignoran-
tia. non enim considerant quid satis sit, ut idem di
catur homo uarijs temporibus, quod sermo com-
munis nō nescit. Idem est homo exhausta per mor

bum carne, colore diluto, cæcus, & surdus, qui prius succi plenus, colore uiuido, compos uidendi atque audiendi sensu. Itaque formæ ac faciei uariatio, tum mutatio materiæ ac corporis, non efficit alium hominem, nisi alius ad adhærentia referatur: quemadmodum alius dicitur qui sententiam mutauit, aut affectionem aliquam. Redibit igitur eadem anima ad materiam quam Deus dabit, & erit idem homo qui prius quàm moreretur. materia autem erit eius rationis ac generis, cuiusmodi est humanorum corporum, nempe ex quatuor primis qualitatibus confecta, hac facie & figura, his sensibus, his membris internis ac externis, hac compositione, contextura, proportione, harmonia, intus & foris, qua nunc sunt homines. alioqui non essent idem homines, ac ne homines quidem, sed aliud quoddam genus. Audiamus Paulum, conscium maximorum arcanorum, de quo philosophus Aeneas sic loquitur: Paulus similitudinem adfert de semine, ut quisque ex eo quod uidet intelligat quod nõ uidet: & qualis fit à Deo quottidiana generatio, talis erit illa extraordinaria. ex semine arbor nascitur & animans, sic ex parua cuiusque corporis parte crescet corpus, ut ex costa Adæ corpus Euæ. de quo uir dicit: Ecce nunc caro ex carne mea, & os ex ossibus meis. sic ille. Iam & in illo hæretur, quid ijs fiet qui sensum

sum adhuc habebant exiguum, ac propè nullum? an ita reuertentur in uitam, quales sunt infantes & fatui? Infantes uelut in herba habent suum sensum, accipient qualem erant in iusta ætate habituri, quasiq; herba ad frugem perducetur, & uiriditas ad maturitatem. fatui uerò, stupidi, dementes, non habent nullam mentem, sed oppressam, atque impeditam: soluetur ac liberabitur, quemadmodum oculi reddentur cæcis, & manus ac pedes mancis. perfecti homines resurgẽt omnes. hoc nemini debet uideri admirabile, qui consideret authorem illius resurrectionis. Quippe imperfectiones corporum, atque inde sensuum, & mentium humanarum in hac uita uel existunt ab imbecillitate artificij naturæ, uel à casu aliquo, uelut morbo aut læsione. Si ad uitam illam reduceremur à natura ipsa, & obnoxij essemus iniuriæ uariorum casuum, talesq; haud dubiè essemus, quales hic. Sed sine ministerio naturæ reddet nobis corpora & humanam uitam rex ille & dominus naturæ, in quem non cadit ignoratio, non infirmitas, supra casus omnes. quocirca nihil eorum nobis tum accidet, quæ hic uel ab infirmitate, uel à casibus eueniunt. Et mutatum iri humana corpora in conditionem longè hac nostra potiorem, reputanti status illius excellentiam manifestißimum est. non enim magnitudo beatitatis

animo-

animorum infirmitate, horum corporum uilitate, miseria posset contineri & consistere. Quid, quòd nec cœlestis ille locus quem sumus habitaturi, hanc ignobilitatem & turpitudinem corporū posset perferre.

DE CESSATIONE uicißitudinum.

CORPORA nostra immortali Deo in sempiterna beatitudine unita immortalia erunt, ut animæ ipsæ. Homo enim ex corpore constans & anima, medius inter mentes illas qui angeli dicūtur, et corpora sublunaria, ut angeli, ita et ipse ab animo immortalis est conditus: à corpore autem, quemadmodum hæc subcœlestia, caducus & mortalis, quoad uaga hæc infirma et peritura subcœlestia statuentur firma, stabilia, sempiterna: tum & nostra corpora, sicut res illæ unde est desumptum fictumq; firmabitur in æternitate uitæ. Nec beati essemus, si rursum esset nobis in uitam reuertendum. Nam uel morituri reuerteremur, et iterum surrecturi, uel post mortem nunquam reuicturi amplius, si rursum exurgeremus eadem ratione & sæpe & infinities, quod est ridiculum. Sin absumptis corporibus soli remanerent animi, iam non homines essemus, sed animi corporibus exuti. Quòd si ad eandē essemus uitā reuersuri, quid miserius, quàm iterū eosdē labores, easdē calamitates subire?

ſubire? ſi ad aliam incertam, quid poßit illis mentibus nunciari triſtius, quàm uenire rurſum in aleam infœlicitatis, in qua incertus ſit exitus, utrū ad eandem reuolabunt fœlicitatem, an in eam detrudentur miſeriam, qua uident inimicos Dei plecti? Hinc quum non poſſent ſe Pythagorici extricare, & philoſophi alij, qui reditus animorum in hanc uitam illis authoribus poſuerunt, uelut Plato & Platonici, ijsq́; non pauci poëtarum aſſenſi, flumen lethæum excogitarunt apud inferos, ex quo bibentes animi, obliuionem haurirent omnium rerum actionumq́; tranſactarum, rurſus & inciperent in corpora uelle reuerti. Itaque quoniam beati illi animi ſi ſe à beatitate illa caſuros ſcirent, non poſſent plena fœlicitate perfrui, neſcire illos hanc ſortem uoluerunt. Quæſo cuius eſt impudentiæ, affirmare mētes illas corporibus, hoc eſt tenebris atque ignorantiā exutas, in illa rerum omnium luce ac ſcientia neſcire quid ſit ſibi euenturum: nos in tanta caligine, ſeu uerius cæcitate ad omnia, profiteri nos, quæ eſt hæc tam projecta ad mentiendum impudentia, ſcire? quis id edocuit? quis nunciauit? Sed fortaſſe non omnino nec ſciunt neque neſciunt, ſed dubitant. atqui uel ea ipſa dubitatio gaudia illa tam immenſa diluit. Et ſi alios uidēt ad uitam hanc redire, ex illis, poſſunt de ſe indubiam coniecturam capere. Quæro

iam,

iam, quod ob crimen ex tantis illis bonis rursum ad ergastulum hoc, extremæ'que miseriæ conditionem uoluuntur? nam nullo eorum commerito, non est credibile ab optimo Deo in mala hæc à fœlicitate illa deturbari. Delictum omne ex ignorantia aut imbecillitate nascitur in illis animis purißimis ac purgatißimis, quæ in scientia rerum omnium uersentur, in quibus nullæ sunt prauæ cupiditates, nulli affectus qui uoluntatem sollicitent contra rectum, ubi nulla ignorantia, nulla infirmitas in statu rerum, quo nullum neque possent meliorem optare, neque uellent, quæ potest subire uel occasio peccandi, uel caussa? Adde his, quòd reditus animorum in hanc conditionem corporum ac uitæ, contrarius uidetur esse rationi & caussæ, cur Deus hunc mundum condiderit, de qua sumus superiore uolumine loquuti: quæ quidem est, ut mentes multas participes faceret suæ beatitudinis. quod ubi esset iam perfectum, cuius foret libidinis pueriliis ac lusus, rursus infectum facere, & ita uicibus cadendi & surgendi fœlicitatis ac miseriæ capi ac delectari? uelut quum pueri domunculas ex bacillis & ruderibus componunt, quas subinde construunt & diruunt, atque in uarias facies conformant, quarum nulla diu placet. Quòd si nostra corpora immortalia erunt in cœlis, & Deo immortali summo

li summo ac præpotenti iuncta, quasiq; in eo absorpta, in quo uno sunt bona omnia, non indigebunt profectò fulcimentis uitæ, nec ad crescendũ, nec ad morbum propulsandum, nec ad mortem uel deuitandam uel differendam. Cibus enim & medicina propter uitam sunt reperta, quæ uita si propter coniunctionem cum ipsa immortalitate nunquam est defectura, nec externis alimentis aut adminiculis indigebit. Quocirca quæ ad uitæ huius nostræ transigendæ usum ac rationem pertinent, stirpium, animantium, florum, frugum, ortus, maturitates, interitus, opportunitates arandi, serendi, metendi, uigilandi, dormiendi: hæc cessabunt omnia, uidelicet quiescet opus fine sublato. finis enim natura & conditio est, agentem instigare ut insistat & perseueret in opere. Nihil ergo opus uere, æstate, autumno, quæ ad percipiendas res hisce usibus necessarias spectant: non die, nec nocte, quæ ad actionem & quietem horum corporũ. Cursus ergo & conuersiones cœlorum sistent. neque enim erit opus amplius ijs quæ per eiusmodi motus fiunt uel ad uitæ necessitatem, uel ad contemplationem ingeniorũ, ut inde qualis esset author & rector uniuersorum intelligerent, eumq; reuererentur piè ac colerent. Ea uerò non abolebuntur, quæ non sunt nostra, sed mundi, ut cœlestia corpora & eorum

species

species ac ornatus, tum elementa mundi inferioris. Quale autem nunc cœlum perdurare cernimus, talis erit post resurrectionem uniuersalem mundus sublunaris. In cœlis enim iam est munere conditoris sui essentia immortalis cum qualitatibus mortalibus, nempe motibus & uicißitudine conuersionum. sub cœlo autem semina sunt tantum immortalitatis, quæ tunc in stirpes & fructus con surgent, quum erit Deus (sicut Paulus inquit) omnia in omnibus, id est, Dei uita atque immortalitas per omnia communicata & diffusa. Quòd si mortale ad immortalitatē adducetur, purum certè ac defæcatū, et in sua naturali essentia cōstituetur, detractis sordibus. eluit quidem aqua, & emūdat, sed extima: ignis uerò etiā intima perpurgat, ut experimur quottidie in aqua, uino, oleo, metallis, carnibus. Emundatio igitur horum elementorum à permistione sordium, quas ex perpetuis genera tionibus & corruptionibus contrahunt, eo instru mento fiet, quo mundißimè perpurgantur omnia, nempe igne. Tunc erit quies cœlorum, siderum, elementorum: & quemadmodum ille inquit, maximorum arcanorum conscius, liberabitur creatu ra omnis à seruitute corruptionis, id est ab eo labore, quem propter res corruptibiles perpetitur. Exustionis huius mundi sublunaris odor quidam etiam ad gentes manauit. Panætius Stoicus (ut

(ut Cicero tradit)metuebat,ne ad extremum mundus ignesceret. Et Plinius ait, Vergere mundũ iam in uices ignis. & Ouidius,ex fatis indubiè Sibyllinis ait,sed poëticè,

Esse quoq; in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cœli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

DE IVDICIO
Iesu Christi.

IN uita hac, & mundi huius decursu, omnia uidemus permista & cõfusa, bona malis, parua magnis, bonis damna accidere, malis commoda, et uice uersa. quæ res magnopere multorum perturbauit iudicia: adeò ut de prouidentia, qua uniuersitas continetur, malè existimarent, & inducerẽt pro æterna illa & immẽsa sapiẽtia fortunã, & casum, & temeritatẽ. Par est ergo, & sapiẽtiæ æquitatiq; rectoris omniũ ualde congruens, ostendi hominibus, angelis, dæmonibus, distinctionem aliquã bonorum ac malorum: itaque iudicium illud extremum & uniuersale. Iudicauit quidem Deus initio mundi huius sathanam, & totam eius factionẽ, conscijs quidem angelis, sed non conscijs hominibus. iudicat unumquenque statim à morte, sed in occulto. aliquod ergo restat iudicium uniuersis mentibus manifestum, ut boni iustitiam Dei laudent, mali de illa non poßint conqueri. & in eo iu

dicio patefaciet Deus omnibus, quo consilio ea egerit, quæ stulti homines reprobabãt, quum non intelligerent. tunc simul ipse de uniuersis iudicabit, simul ostendet quàm prauè sit de se à multorũ dementia iudicatum. Conscientiæ omnium omnibus patebunt, ita momento temporis unusquisque de se pronunciabit. bonus accedet ad Dominum cum fiducia, malus autem metuet Deum, & ex metu oderit: odium autem inducet mœrorem, inuidiam, rabiem. & odium hoc nunquam restinguetur, quia in tanta acerbitate ac diritate tormentorum nemo ad se unquam reuertetur, nec ad reputationem suorum scelerum, & diuinæ iustitiæ. sed quod uidemus hic inter nos contingere, ut nemo sit tam nocens ac nefarius, qui in tormentis & cruciatibus meminerit legum, iuris, æquitatis, tum suorum commissorum scelerate, impie, nefarie, se iniuste torqueri clamat, & conqueritur: ita & dæmones, & impij dæmonum socij, in tormentis illis iniuriam sibi à Deo fieri clamabunt, & illum uelut iniquum incessent conuicijs, ac oderint. Odium uerò æternum æternam quoque pœnam efficiet. Res hæc est horrore plena, non solum illis miserrimis, sed nobis etiam, quorum exitus est incertus. Iesus Christus uelit nobis adesse propitius & misericors, qui est futurus iudex uiuorum & mortuorum, cui pater dedit omne iudicium,

multis de caußis. primum, quia ipsi pater subiecit omnia, & dedit eum caput uniuersitatis rerum. tanquam dominus igitur & princeps, & caput iudicabit reliqua. Ipse redemit humanũ genus à seruitute diaboli. libertos ergo suos iudicabit patronus. Ipse est legislator supremus, de custodia suarum legum iudicabit. Veniet iudex corporalis ad iudicandos corporales: ueniet homo ad homines, ut similis natura similem poßit iure arguere, absoluere & condemnare, non ignara eorum quæ soleant in eiusmodi natura incidere.

Sed quid fiet ijs, quibus non est Euangelium prædicatum? aut quibus propter uetustatem excidit, iam pronepotibus, nec aliud audiuerunt quàm mores patrios? Hanc quæstionem proponunt homines curiosi, qui relicto penso sibi iniuncto respiciunt ad aliorum labores. Audi Sapientem: Altiora te ne quæsieris. Tantum quæ præcepit tibi Deus, ea cogita semper, &c. Dominus in Euangelio huic curiositati prospexit. Nam quum dixisset Petro, Sequere me: is conuersus, uidit discipulum quem diligebat Iesus, & dixit ei, Domine hic quid? reprobauit curiositatem eius Dominus, nec respondere dignatus est, quid de illo esset futurum: Sed si sic eum uolo manere, donec ueniam, quid ad te? tu me sequere. Quomodo autem in iudicio quisque tractabitur, non est

ingenij nostri dicere. Dominus ait, quòd remißibilius erit Tyro & Sidoni in die iudicij, & Niniuitis, &c. Non dubium est, quin auditores & neglectores uerbi grauius punientur. Paulus quoque ait: Gentes quæ legem non habent, & naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex. Omnes seruat filius Dei, uel sine humanitate, uel cum humanitate, per amorem & fiduciam in se.

DE PRAEDE-stinatione.

MAgnus scrupulus & magna querela multorum, soli electi consequentur beatitudinem. Sunt quidam prædestinati, alij reprobati. Sicut scriptum est à propheta: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Magna disputatio apud Paulum ad Romanos. Quid ergo prodest mihi labor, si nō sum prædestinatus? nihil proficiam. & cessanti offeretur beatitas, si sim prædestinatus. Hæc omnia ignorantia inuoluuntur. de hac quæstione loquutus sum libro superiore. Verba nostra pauca congruūt Deo, fore & fuisse non est in eo, omnia sunt præsentia, cui hoc esse nostrum uix competit, ut Plato, & Gregorius Nazian. dicunt. Opera quæ nobis sunt ignota, nempe futura post decem annos, Deo sunt iam præsentia. Itaque elegit Iacob, quia uidet eum bonum: reprobat Esau, quia uidet malum (dicit propheta) quum nihil adhuc boni

ni aut mali egissent ante Deum: id est quum nascerentur, & nondum quicquam uel egissent, uel cogitassent. loquutio est Hebraica. Mundo erant paruuli, Deo iam senes: sed ante Deum dicitur fieri, quod foràs prodit. Omnes ergo uocat Dominus, quoniam omnibus ostendit, & proponit magna bona. Electus autem, prædestinatus, præscius, nostrorum sunt operum. Deus omnibus se offert, hæc est uocatio: si quis utitur, est electio: si usque in finem, prædestinatio: si quis reijcit, induratio. Ex euentu ergo ista iudicantur. ut quum dicimus iram Dei, furorem Dei, pœnitentiam Dei, &c. ex effectis. Tu ergo te facis prædestinatum, electum, aut præscitum, induratum, &c. At gratia Dei est quæ agit. Ita est, sed ea parata est omnibus. Ego sto ad ostium, & pulso. Et illuminat omnem hominem uenientem in mundum. Non quin aliquibus offeratur maior gratia propter publicas utilitates, ut Paulo, & apostolis: sicut nonnullis perspicacius & felicius ingenium, corpusque ad uirtutem flexibilius, ut qui sortiti sunt animam bonam. Omnibus tamen tantum offertur, quantum si excolerent, & gratia Dei in eis uacua non esset, ad perfectiora eueherentur, ut Abraam, & Centurio. Naturalia uaria sunt, & ea quæ uocantur indifferentia, alij sunt claudi, alij cæci, alij muti, alij longæui, alij breuis uitæ. quantum au-

tem ad necessarium illud attinet, omnibus est prospectum. Deus enim omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Sed in his omnibus satius est Domini consilium adorare, quàm scrutari. Ideo Paulus considerans nostrorum ingeniorum tenebras atque imbecillitatem, quanta autem firmitate & contentione mentis, tum etiam luce opus esset ad hæc reputanda, seuerè reiecit eos qui se temerariè ingerebant in eam quæstionem. cuius conclusio est, O altitudo diuitiarum.

LIBRI SECVNDI FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE Veritate fidei Christianæ Liber Tertius, qui est contra Iudæos, quòd IESVS est Messias.

OLESTA pars huius operis & perplexa sequitur, disputandi aduersum Iudæos, genus hominum impudentißimæ peruicaciæ, quam odium exacuit contra nos & Iesum Christum Dei filium. ea uerò difficilius retũditur propter obscuritatem sanctarum literarum ueteris testamenti, in qua tamẽ obscuritate postulant illi atque exigunt, ut à nobis ex prophetarum uaticinijs & patrum figuris fiat liquidum, Iesum Mariæ filium esse Christum à lege & uatibus promissum: nec patiuntur nos quicquam iudicio ac ratione adhibita interpretari in illis oraculis, sed ut doceamus apertè & disertis ac simplicibus uerbis citra figuram id esse expositum & declaratum. in quo facilè quiuis rectè statuens intellexerit, stomacho illos atque odio ferri, non mentis iudicio aliquo & sententia. ita

enim obstinarunt animis aduersari Christo Dei, ut ad fulgorem lucis occludant oculos, & quæ apertißime ac manifestißime sunt dicta nolint audire, ne cogantur id confiteri quod abominantur. Capti uerò & deprehensi in mille sese formas conuertunt ut euadant, comminiscuntur nouas lectiones scripturarum, admittunt atque asseuerant absurdißima, & Deo ac lege sua indignißima, modò uel contra nos faciant, uel ne pro nobis. Operosum est hos sanare, qui & medicinam oderunt, & medicum non aliter detestantur, quàm carnificem aliquem ad occidendum inductum. Nos tamen de caussa ita disputabimus, ut si quis non sit aliorum similis, malicia & maleuolentia sua perditus & deploratus, reduci ad mentem meliorem poßit. Et quo manifestior fiat nostra ueritas, Christianum introducemus & Iudæum, sectam suam quàm fieri poterit acerrimè ac fortißimè propugnantem: sic tamen, ne obstinarit animo pernegare omnia etiam ueritatis manifestæ, sed qui cedat apertæ rationi, & homo cum homine humana ratione ac iudicio disceptante contendat.

CHRISTIANVS. Quis'nam est liber iste, quem habes in manibus? IVDAEVS. Est liber ueritatis, liber sanctus, lex nostra Hebraicè scripta. CHR. Intelligis'ne quæ isthic legis? an est liber tibi clausus, quemadmodum ille apud

Esaiam:

Esaiam: Et erit uobis uisio omnium propheta-rum, sicut uerba libri signati, quem dabunt scienti literas, dicendo, Lege nunc istum. & dicet, Non possum, quia signatus est. IVD. Nauo certè operam, & id quanto possum studio laboro, ut ali qua intelligam. CHR. Si eò usque perueneris, ut uerè & quemadmodum decet intelligas, ilicò eris Christianus, & baptismum petes, ut sis de gre ge Ecclesiæ catholicæ. IVD. Quî isthuc? CH. Quoniam abs te & Iudæis omnibus nihil equidem aliud requirerem, quàm ut de Deo non sentiretis aliter, quàm & illum decet, & uosmet-ipsos qui estis homines. IVD. Rem tantam promittis, ut uix mihi uel audisse, uel intellexisse credã. Dic quæso te denuò, & explicatius. CH. Aio & confirmo unicam rem obstare, quo minus ad professionem Christianæ fidei accedatis, quòd de Deo non sentitis ut dignum est illo, & ut di-gnum est homine mente ac ratione prædito. IVD. Atqui Deus id nobis iniungit, & nos id studemus, & præstare nos arbitramur. CHR. Equidem præcipuam esse errorum atque impieta tis uestræ caussam reor, quòd de Deo indignè ad maiestatem illam sentitis. Nam si uti par est sen-tiretis, quis uestrûm ferret literas ueteris testamen ti ad humillimos atque abiectißimos sensus inui-tas ac repugnantes esse detrusas? quis librũ Thal-

mud, quo nihil excogitari potest in Deum contumeliosius? Cedò uerò, quid tu censes esse hominẽ? IVD. Id quod uides. CH. Facilius ac melius tu respondebis mihi docenti, quàm simpliciter roganti. An non homo ex corpore constat & animo? corpus est hoc concretum & aspectabile: animus est qui non uidetur, nisi per actiones quas edit in corpore magnas atque admirabiles. IVD. Ita est. CH. Penes animum est ratio & imperium uoluntatis, in corpore autem seruitium. IVD. Facilè est hoc animaduertere. CH. Nemo est qui hæc nõ poßit & euidẽtibus rationibus declarare, & multis uerbis extendere: idcirco à me dicentur breuius, quia nulli dubitata. In ipso uerò homine non annotasti aliquando motus illos & tempestates iræ, inuidiæ, mœroris, odij, metus, cupiditatis, quæ perturbationes uel affectiones nominantur? IVD. Quis non hæc singulis momentis & in alijs cernit, & in semet ipse experitur? CHR. Potest'ne inueniri aliquid miserius aut calamitosius, quàm sic iactari & agitari illis intẽperijs, & quasi furijs? IVD. Nihil planè, quoniã quidẽ nihil potest beatius fingi, quàm illis carere, sedata et trãquilla esse prorsum omnia in humano pectore. CH. Est ita ut dicis. eaq; de causa sapiẽtes quidam de gentibus, humanã beatitudinẽ in pace & quiete animi collocarũt, quã illi græco uerbo εὐθυμίαν nomi-

nominabant. IVD. Nos quoq; ex uetustißimo patrum nostrorum more nihil possumus cuiquam optare felicius, quàm pacem: existimo de cordis pace esse intelligendum. CH. Quid corpus, quale uidetur tibi esse? IVD. Fex & sordes. CH. Planè olidum sterquilinium pellicula contectum. quãta in eo miseria, quàm uaria, quàm singulis urgẽs momẽtis, quàm inexplicabilis neceßitas edendi & bibendi, egerendi, dormiendi, morbi, debilitates, mutilationes, infirmitates? Talis est homo. qualem porrò censes esse angelum, an ijs miserijs subditum? IVD. Non sat scio. CH. Atqui ratio ipsa facile te deducet ut scias. angelos nónne illos esse existimas, qui in cœlis astant Deo beati iam, & de sorte sua certi ac securi? IVD. Eos uocãt angelos sacræ literæ non uno in loco. CHR. Si Deo sunt proximi in cœlis, & ea causa beati, iam ad eos nõ potest malum pertingere, nec ulla ex nostris his miserijs: futuros alioqui nõ beatos, sed miseros, uti nos sumus. Non ergo sentiũt corporum nostrorum incommoda, non animorum sæuos motus atque agitationes. Ascendamus iam ad cognitionem Dei aliquam. Quanto uos illud ore detonatis, Notus in Iudæa Deus, & in Israël magnum nomen eius. Atqui pudet dicere, sapientius & religiosius philosophi quidam gentiũ sentiunt & loquuntur de Deo, quàm Rabini uestri.
Nam

Nam pleriq; uestrûm Deũ sibi fingunt, regẽ quendam paulo potentiorem Alexandro aut Iulio Cæsare, paulo sapientiorem Solomone, paulo meliorem Abraamo uel Dauide. Sunt etiam qui hominem esse arbitrentur, & humanis membris compositum, & sedem eius esse in cœlis supra Hierosolymas, quæ sint terræ umbilicus, ut olim apud gentiles Delphos. Quòd si corporatus est, imaginem habet. contrà est apud Esaiam: Cui aßimilastis, inquit, Deum, & quam illi imaginem ponetis? Cur autem uetamini simulachrum ullum in templo uestro ponere, nisi quia solum Deum iußi estis colere? huius autem nulla est facies, nulla forma, qui spiritus sit corporis omnino exors. Quæram autem de forma. non dubium quin dicetis esse humanam, iuxta illud, Creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam. quòd si ea sit figura & compositione corporis, quid reliqui est, quo minus sit homo, & hominis imago grata sit illi, & sub ea coli & adorari se non uetet, nempe simili essentiæ ac naturæ suæ, quæ que ipsum uerò ac propriè referat, & ad memoriæ uestræ monitionem tale simulachrum ne reijciat, neque dedignetur? Quomodo autem sedet super Hierosolymas, qui dicit per Hieremiam: Cœlum & terram ego impleo? IVD. Isthuc quidem certè ad uim & potentiã illius pertinet, quæ se per mundi uni-

uersitatem latè pandit, ut regis per regnum. CH. Si uis & maiestas præpotentis Dei per cunctum orbem se tendit, cur peculiariter sedere dicitur super Hierosolymas? quid refert ubi sedeat? nisi fortè in potentiæ immensitate melius auditurum eum aut uisurum opinamur de propinquo, quàm de lōginquo: quod est dementißimum dicere. Quomodo enim gubernator esse mundi posset idoneus, aut iudex omium rectus, si non se æqualiter in omnia impenderet? multa profectò uelut derelicta prætermitteret, & negligentius curata: nec iudicare de omnibus posset æqualiter, qui non omnia æqualiter cognosceret. audiret ille scilicet & uideret exactè & subtiliter quæ agerentur, dicerenturúe Hierosolymis, craßius & neglectius quæ Romæ, aut in Persia: quod cadere in uim illam sapientiamq; infinitam, non dico philosophi & homines ingenio aliquo præditi, ne aniculæ quidem imperitæ, aut rudes pueri existimarent. Quorsum uerò attinet sellam illi ponere? nunquámne stat, non deambulat, non à sede discedit sua, nunquam se commouet? Quæ autem magnitudo corporis infinitæ illi naturæ conueniet? finitum est enim, quicquid limitari ac determinari potest. Equidem uehementer miror in eo falli multos uestrûm unius ueri Dei cultores, qui legem ab eo & præcepta accepistis, qui tot habuistis prophetas, & san

ctos

ctos uiros, in quo gentiles non falluntur, homines
sine Deo & pietate. IVD. Quid uos, an non
idem sentitis? CHR. Deus meliora. IVD.
Nónne Christum hominē Deum esse dicitis? CH.
Ita planè. Verùm membra illa humana non Dei
sunt, sed humanitatis Christi: nec Deus habet cor
pus, sed adiunxit sibi corpus, non ut eo uestiretur,
quemadmodum hominis anima, sed ut haberet si-
bi applicita atque admirabili quodam nexu con-
iuncta, liber tamen illis & solutus per se. IVD.
Verisimilius est quod dicis de spiritu Deo, & im-
mensa illa maiestate condignius. CHR. Perga
mus porrò, an non est uirium ac potentiæ intermi
nabilis? IVD. Sic uidetur, quia fecit cœlum &
terrā, & quæcunq; uoluit. CH. An non regit
& gubernat omnia? IVD. Quid ni? CH. In-
spicit'ne cogitatus hominū? IVD. Scrutans cor
da & renes Deus. CH. Ergo est sapientiæ im-
mensæ. IVD. Magnus Deus noster, & magna
uirtus eius, & sapientiæ eius nō est numerus. CH.
Audi Esaiam, ut una concludamus sententia. Deus
æternus dominus, qui creat terminos terræ, nō de-
ficiet, nec laborabit, & non est inuestigatio intel-
ligentiæ eius. Quòd si omnia potest, nihil ad eum
accedet mali, nihil incommodi. ille enim potest a-
uertere, ne ad se perueniāt. Nam quibus mala con
tingunt, ex imbecillitate ac potentia contingunt.
quippe

quippe nollent ea perferre: sed non tantum habēt uirium, ut ualeāt deuitare aut resistere. Si uerò est sapiētiæ infinitæ, præuideret omnia. IVD. Mille anni in conspectu Domini sicut dies hesterna quæ præterijt. CH. Præuidet ergo, & prouidet, ne damna ulla ad se perueniāt. Malum ergo & incōmoda & damna, & res tristes, quæ omnia sunt ex infirmitate, longißimè absunt ab illa infinita ui & facultate. Nemo sibi accersit malū ultrò: at inferre illi malū inuito, qui sit immensus potentia & uiribus, nulla res potest. sicut scriptū est, Voluntati eius quis resistit? IVD. Non uidetur aliter posse uel fieri, uel cogitari. CH. Ergo quæ sunt infirmitatis ac miseriæ humanæ, non cadunt in Deum: contrahi mœrore aut odio, dilatari lætitia, exultare, efferuescere in iram, contabescere liuore, extolli superbia & arrogantia, quæ nos miserrimos ac infelicißimos efficiūt. IVD. Non uideretur beatus, si hisce tempestatibus quateretur, quibus nos. CH. Hæc quæ posuimus omnia si uera sunt, si maximè rationi consona, & ingenijs rectè de diuina illa natura statuentibus, quomodo animi uestri ad Thalmudi blasphemias atq; impietates non cohorrescunt, in quo libro describitur Deus propemodum miserior homine, dolens, flens, lachrymās, pœnitens, afflictans se, iratus, sæuus. pœnitet propter mala Israëlis, & lachrymatur semel

quottidie.

quottidie. An non ipse sciebat ea euentura? & si sciebat se tantum doliturũ, cur permittebat? quæ erat ignorantia, si nesciebat? uel imprudentia, si non norat modum euitandi? uel impotentia, si ultrò in eam se miseriam conijciebat, modò præsenti animi impotentiæ obsequeretur? Et iracundus est Deus, semel quottidie irascitur, quum galli crista expallescit: quia legitur apud Iob, Quis dedit gallo intelligentiam? Qualis est autem sapientia, quottidie aliquid legere in Thalmud tanquã discipulum, nempe primis quatuor horis diei: & quum Hierosolymis templum fuit euersum, non remanserunt Deo nisi tres cubiti soli, aut quatuor, ubi sederet lecturus in Thalmudo. Ergo uel rabini qui Thalmud conflarunt, sapientiores sunt Deo: uel Deus obliuiosus est, qui non recordatur, quæ ipse illis inspirarit. Additis Deo inuidentiam & metum, ut quum reliquit foramen ad septentrionem ad experimentum diuinitatis, si quis alius se Deum esse iactaret, ut iuberet lacunam illam implere. Quid referam uos Deum dicere mentitum, & peccasse, quòd lunam minorem fecisset sole? Descendit eadem cæcitatis procacitas ad angelos, ad cœlos, & lunam facitis calumniam de sole ad Deũ detulisse, unde sit lumine diminuta. Tum de Adam, quòd fuerit geminæ naturæ, & quòd rẽ habuerit cum omnibus animantibus: quòd uerò nullum

nullum esset ingenio suo satis aptum, creatam esse fœminam. de zelotypia corui aduersus Noam in archa, quæ portenta uos non pudet in literas sacratas mittere, me in hac dissertatione pudet referre. Et transeo nugas plusquam pueriles, ut de conuiuio omniũ circuncisorum, quæ omnia breuiter præcurro: nã tibi multo sunt quàm mihi notiora. tum historias rerũ, & rerũ narrationes non solũ apertißimè mendaces, sed ineptißimè ac stultißimè narratas: uelut de Og rege Bassan, de Tito Vespasiano, deq; excidio Hierosolymorum. & ad hæc adeò ridicula non ueremini detorquere maiestatem sanctarum literarum. Congeritis loca ex Iob, Esaia, Psalmis, & quæ sancti homines per metaphoram, ut mos erat tum loquendi, ad spiritalem referebant intelligentiam, uos in cœnum carnalitatis impiè atque impudenter detruditis. quæ ne pueris quidem aut uetulis possent persuaderi, nisi consuetudo et affectus recto iudicio officeret. Et hæc non docent cerdones, aut culinarij, aut fex uulgi, quod uix esset tolerabile: sed proceres & rabini, ingenti supercilio atque arrogãtia, de qua nemo poßit satis loqui pro dignitate rei. Fuerunt enim inter uos rabini, quos in ueneratione atque admiratione habetis, fatui, temerarij, impudentiæ proiectißimæ, qui auxerunt impietatem & tenebras uestras, blasphemi in patriarchas, in prophe-

tas, in sanctos omnes, in legem, in Deum ipsum. alij tradiderunt prophetas mentitos, alij se audiuisse Deum plorantem. alius uidit eum afflictantem se, quòd iurarit se nociturum Israëli, & quærentem à suo iuramento absolutionem. alius se dit adeò iustum & sanctum esse, ut posset in die iudicij diuini liberare mortales omnes, qui post se essent nati. quòd si unà iungeretur Ionathan Vziel, possent genus humanum uniuersum seruare ab Adam usque ad postremum hominem. Esset'ne inuenire furiosos, mente captos in uinculis, quibus in uiolentia furoris talia uenirent in mentem? qualia hæc uidentur tibi? IVD. Per Deum pudenda. CHR. Vide quid facit affectus, & quantopere iudicium inflectat. nullus est Iudæus, qui cùm hæc audit in synagoga in calore illo animi, in flamma odij aduersus Iesum & Christianos, à quo sacrificia uestra omnia auspicamini, non suspiciat & adoret. eadem si ardore illo refrigerato foris audiat, suffundetur rubore, quòd huiusmodi recipiat & approbet. Profectò si quid haberetis mentis ac iudicij, si quid in priscis scriptoribus legissetis, si ingenium haberetis in re aliqua sublimi ac præstanti uersatum & excultum, is unus liber Thalmudi satis esset ad animos uestros à Iudaismo auertendos, & à doctrina & fide uestrorum rabinorum. Sed uos ad omnia estis cæci & surdi, præterquàm

quàm ad quæstum pecuniæ. Leuior mihi & expeditior esset cum gentili concertatio. adferunt hi ad disceptationem ingenium, iudicium, cognitionem rerum uariarum, omnisq; memoriæ antiquitatis notitiam, attentionem animi ac moderationem: uos nihil nisi obstinatam pertinaciam, ignorantiam uniuersorum, & rabiem cuncta damnandi. IVD. Omitte ista quæso odiosa, & ad institutum reuertere. CHR. Colligamus ergo nos ipsos. Est æternus Deus, immensæ potestatis, sapientiæ, bonitatis, sibi per se sufficiens, bonisq; uniuersis ex se cumulatißimus, atque hac de caussa summè beatus: maior denique & melior per omnia, quàm uel cogitari ab humano poßit animo. Si optimus est, nemini inuidet: nec est caussa cur inuideat, si potentißimus, & cuius uoluntati nihil potest obsistere, obtemperant cœli ac terra. mitißimus est igitur, & mansuetißimus. Quòd si est optimus, uult benefacere omnibus: & quia potest & uult, profectò benefacit ijs omnibus qui se illius beneficijs non subtrahunt. liberalis est, igitur & mitißimus. Quæ omnia non ut de homine dicuntur aliquo, sed de natura infinita infinitè, non admistione contrarij cuiusquam, ut in nobis, sed pura sunt illic omnia, nec aliusmodi esse possunt. non enim optimus est Deus, ut homo, in quem aliquid incidit maliciæ, uel potest incidere.

pura sunt in illo omnia, & perfectißima: talia fue runt ab æternitate, talia perseuerabunt seculis interminabilib. an non talis uidetur tibi infinita illa & suprema natura? IVD. Ita profectò. CH. Nec aliud est dignum de illa uel sentiri, uel cogitari, uel existimari. IVD. Mea quidem sententia nefas esset inexpiabile, aliter de illo cogitare. CH. Plane grande nefas. Sed nec te rem credas maximam præstare, quòd ita de Deo sentias, ut par est. fecerunt hoc idem non pauci de gentibus, quorum patribus nec erat Deus loquutus, ut uobis, nec legem tulerat. IVD. Atqui res est mihi utiq; non parua, ut sunt plerique nostrûm in hac de diuinæ substantiæ sententia craßi, & nonnihil uti iam intelligo, si modò eloqui liceat, impij, ac in Deum blasphemi. CHR. Atqui pietatis totius fundamentum primum & basis est, de Deo, uti dignum illo est, sentire: tum de homine. de quo quid existimes, peruelim audire. IVD. Quid existimarem aliud, quàm de animali infirmo & misero? quemadmodum Iob eum describit: Homo natus de muliere, breui uiuens tempore, repletur multis miserijs. CHR. Etiam, sed aliquid maius esse ac præstabilius oportet, de quo idem uir Dei dicit: Etiam super hunc aperuisti oculos tuos, & me ad duces in iudicium tecum. & Dauid: Quum uideo cœlos tuos, opera digitorum tuorũ, lunam & stellas,

las, quæ tu es fabricatus: q̃d est homo quòd memor es eius, aut filius hominis quòd uisitas eum? Res est profectò excellentißima, cum qua Deus dignatur loqui, uersari, legem ei ferre, pactũ & fœdus cum eo ferire. Cedò, ex quibus tandem partibus homo est compositus? an non homo ex animo & corpore? IVD. Nemini hoc est dubitatum. CHR. Corpus nónne caducum est, & mortale? IVD. Ita planè est. CHR. Animus an non sempiternus? IVD. Nondum id quidem inter nostros satis constat, propter dictum illud Solomonis in Ecclesiaste: Quia exitus est filiorum hominum sicut exitus brutorum. CHR. Totam ipsam sententiam mihi excute, & expende diligentius, quæ altius repetita sic habet. Et uidi amplius sub sole, in loco iudicij impietas, & in loco iustitiæ iniquitas. quod quum ad rationis æquitatisq; normam reuocarem, intellexi non esse diuinæ iustitiæ hæc ita præterire, sic confusa. itaque iustum & impium, quos humana censura non distinguit, sed permiscet, Dominus ipse iustißimus iudicabit: & ueniet tempus, quum de singulis rebus pronunciabitur iustum iudicium à iusto Deo. Interea uerò dedit Deus homines in uita hac similes brutis, ut qui rem oculis tantum corporis animaduertat, nihil existimet inter hominem & belluam interesse ortu, occasu, progressu, nec post mortem uidet spiritum filiorum

liorum hominũ ad conditorem suum redire. cogitatio hæc tentatio est Domini, ut uideat an homo sic reputans supra belluam se eriget, an abijciet se in uoluptates corporis, & in curam solummodo rerum præsentium. Hic quidem uidetur mihi esse sensus loci illius. nam idem Solomon in eodem opere apertius, & quidem ubi se colligit, & loquitur iam sine personis & dialogismis: Et reuertetur, inquit, puluis in terram unde fuit, & spiritus reuertetur ad Deum, qui dedit illum. Itaque de animæ immortalitate non quæro quid aliqui ex plebe uestra delirent, sed quid ipse cum sanioribus uestrorum rabinorũ sentias. IVD. Animos profectò non interire cum corporibus, ex pietate nostra est. Nam in aduentu Meßiæ resurgent pij omnes, & in terra promißionis affluent copijs bonorum omnium, uiuentq; tranquillißimè ac beatißimè. CHR. Quid mali, non etiam resurgent? IVD. Non omnes, sed quidam ex illis, ut sit iudicium Domini, & uideant mali beatitudinem bonorum, qua crucietur. quemadmodum est in Psalmis: Peccator uidebit, & irascetur. CH. Multa uideo esse in ista opinione absurdißima & impia. Primum quòd Solomon in Ecclesiaste, sicut dicebam modò, posteaquã uniuersa dixisset esse confusa in hoc æuo & permista, ad postremũ ait reseruari omnia ad iudicium Dei futurũ, quod non

posset

posset esse uniuersale & æquum, si aliqui malorũ resurgerent, non omnes. & in psalmo sexagesimo secundo, Tu domine reddis cuiq; iuxta opera sua. Quid uerò necesse est malorum aliquos reduci in uitam, uidelicet ut spectatores sint felicitatis bonorum? an non plurimi semper erunt adhuc mali & profani, ritus impios sectantes, qui id uideant, si quid hoc ad rem facit? Iam & malos istos, qui uiuent Meßiæ temporibus, qui persequentur pios, & illorum felicitate torquebuntur, quando iudicabit Dominus? Adde his, quòd si omnes qui aduentum Meßiæ uestri expectarunt, reuersuri sunt ad hanc lucem, ut fruantur uitæ bonis cum Meßia, quæ Palæstina illos capiet, etiam si constipentur, ut fici aridæ, uel uuæ passæ in fisco sparteo? quæ alimenta illis suffecerint? nec minus caperet mundus malos, si multi eorum redderentur uitæ. Age uerò, quid faciet boni in terra promißionis? IVD. Fruentur bonis. CHR. Quibus tandem bonis? IVD. Voluptatibus per uniuersum corpus, copijs rerum omnium, auro, argento, domibus, supellectile, & instrumento domestico, cibis, iucundißimè sine ulla interpellatione per summam quietem & securitatem. CHR. Atqui sancti & prophetæ & optimo quisque ingenio ac præstantißimo, eiusmodi corporis uoluptates maximè sunt semper aspernati: unde amplißimam

assequuti sunt & laudem apud homines, & apud Deum commendationem: ut Hieremias, Esaias, Heliseus, Daniel, & alij quamplurimi. Quòd si illa est hominis beatitudo, profectò Deus in hac uita gustum eius aliquem charis illis suis præbuisset, ut scirent iam nunc quid essent ab eo post fata expectaturi. Quæro autem, an in illis hominibus, qui bonis eiusmodi fruentur cum Meßia, mansurá ne sit hæc naturæ conditio, an penitus sint immutandi? IVD. Hæc eadem. CH. Ita uidetur, nam alioqui non ducerentur ijs rebus, quibus nũc natura hæc nostra capitur, ac delectatur. Si ergo ingenium hoc idem in illis erit, necesse est ut exurgant animorum motus, in alijs arrogantiæ, in alijs inuidiæ, in alijs prauæ cupiditatis aut iracundiæ, quæ interturbent requiem illam & beatitudinẽ. IVD. Non erit ita. nam omnes erunt boni. CH. Quantumuis sint boni, non erunt meliores quàm Adam, cuius tamen probitas & recta ratio ab animi perturbatione uicta & prostrata est. Age uerò num non existimas Meßiæ temporibus futuros aliquos in alijs sectis & religionibus, qui cum animi quiete maximis uitæ huius bonis perfruantur? num non & inter uos esse aliquos censes? isti ergo felices sunt sine Meßia. & aliæ res possunt dari homini, maximũ illud quod uos per Meßiam unicum assequuturos uos speratis. IVD. Quid uos
de

de Christo uestro? nónne conceditis posse seruari aliquos, qui nihil de illo audierint? frustra ergo uenit. CHR. Nihil hoc habet cum eo, quod dicebam, commune. Nam qui seruatur, Dei munere ac ope seruatur, qui Deus est Christus noster. ita quod nos colimus apertius, ille colit obscurius & tectius. quid simile habet in illis uitæ copijs Messias uester? De felicitate autem bonorum Esaias dicit, quòd nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor & cogitationes hominum ascendunt, quæ suis præparauit Dominus. Sunt'ne hæc corporalia, quæ nec cogitatione possumus consequi? Sed Messias tamẽ iste uiuet perpetuò, an morietur aliquando? IVD. Nostrorum est sententia, moriturum eum, sed progeniem illius ei fore persimilem, quæ in illis nos bonis tuebitur ac conseruabit, ad quæ Meßias nos adduxerit. CH. Atqui in psalmo septuagesimo primo dicitur, annos illius per omnes generationes duraturos, ut in perpetuum sedeat coram Domino. Quid uerò obstat, quo minus & posteri illius sint etiam Meßiæ? quandoquidem non parum est, parta semel bona conseruare. Quòd si Meßias morietur, nõ dubium est, quin sitis uos etiam tum morituri. non enim meliore eritis conditione, quàm ille. IVD. Nihil dubiũ. CHR. Quæ ergo est felicitas hæc, diluta metu amittendi? Iam ergo & erunt illic connubia, &

ortus ac interitus: quid attinebit mortuos in uitã reuocare, quum progenies per generationem possit reparari? ut in hoc mundi cursu: & de mortuis redibit eadem quæstio, & tota res eódem recidet, ut inter uitam hãc & alteram illam sempiternam superflua sit illa resurrectio ad edendum ac bibendum, ceu quis ex suaui & continuo somno surgat de media nocte ad potandum, ut rursum obdormiscat. Animus enim post hoc Meßiæ regnum nónne permanebit in omnem deinceps æternitatem? IVD. Sic credunt multi nostrorum rabinorum. CHR. Necesse est omnes id credere, quod est sacris literis aperte traditum & explanatum. in Psalmis enim dicitur, Iustos in perpetuum uicturos, & preciosam esse in conspectu Domini mortem sanctorum eius, & mortem peccatorum peßimam. Cur hæc peßima, si nihil postea sequitur? aut cur illa preciosa? Imò uilißima est, si non aliter iustus extinguitur, quàm animal mutum, cuius nihil restat. Daniel quoq; duodecimo, Et multi dormientes in terræ puluere expergiscentur, hi ad uitam æternam, illi ad opprobrium & contemptũ sempiternum. Baal item gentilium propheta, non delicias uitæ huius optat, sed, Moriatur (inquit) anima mea morte iustorum, & fiant nouißima mea horum similia. Postremò ex consideratione humanæ conditionis ac præstantiæ, tum diuinæ magnitudinis

tudinis ac potentiæ satis declaratur, non in corporis huius commodis sitam esse beatitudinem, sed in eo quod in homine est potißimum ac excellentißimum, nempe in animo: & non in uitæ huius curriculo laborioso atq; ærumnoso, sed in bonis sempiternis: idq; magnitudinem illam & munificentiam Dei amicis suis dare pro pietate erga se, æquius est ac decentius. IVD. Nullum ne præmium dabitur corpori, socio atque administro laborum animi? CHR. Dabitur sane. sed te ipsum uelim consultum, quale præmium dares corpori obsequundanti animo suo in omni probitate ac religione? nónne quod esset ei optimum & optabilißimum? IVD. Quidni? CHR. Perpende quæso, utrum sit corpori melius esse, bibere, dormire in hac conditione uitæ uilißima ac miserabili, an solui iugo isto seruitutis, transire ad conditionem uitæ liberam, sine afflictione morborum, absque neceßitate edendi & bibendi, ut se tueatur? Quis est hominis sensu præditus, & animo ad humanitatem informato atque imbuto, qui non uideat hoc esse potius atque optabilius? Viuet igitur uitam beatiorem quàm ut cogitari poßit, non in cura & solicitudine uersabitur, quo prementibus hisce neceßitatibus satisfaciat, & expleat inanes semper uoluptates, sed tranquillißimè, & suauißimo quodam sensu in æternitate sua perseue-

perseuerabit, non amplius mancipium animi sui, sed socium & compos fœlicitatis. Huic animi & corporis beatitudini est ne aliquid quod posit cōparari? sicut Esaias scripsit, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec assequi mens potest, quæ Deus amicis suis præparauit. IVD. Non uideo quid posit dici sublimius aut præstabilius. mihi uerò præclarè uidētur hæc dici omnia, atq; etiam optabiliter. CH. Isthuc ergo maximū est & excellentisimum, quod homini dari à Deo potest munus. IVD. Ita uidetur. CHR. Iám ne intelligis, nihil tam conuenire uel hominem à Deo beneficentisimo poscere, ac sperare, uel Deum amicis suis tanquam beneuolentiæ suæ summum ac absolutisimum donum promittere, atque elargiri, quàm uitam illam in cœlis immortalem: & hoc est utroque, tum dante, tum accipiente, dignum. cætera inferiora sunt multo & hominis dignitate, & maiestate Dei: haud secus quàm si quis à maximo & potentisimo principe pro ingentibus suis erga illum meritis ac officijs, uel fiducia regalis munificentiæ fretus, calceos aliquot poscat ueteres ac detritos: rex uerò in eo concedendo munere intentus esset atque occupatus. Quid enim humana omnia uitæ huius præ illa immortalitate sunt aliud, quàm nobis ueteres calcei, aut panni uilisimi, quæ Deum promittere pro religionis

gionis præmio, uel hominem postulare, quid aliud est, quam & diuinam & suam dignitatem conculcare, atque habere pro nihilo? IVD. Repugnant quidem nostri, & furenter reclamant, sed mihi certè isthuc sit probabilius. CHR. Hæc ergo crebrò apud animum tuum recole, reuolue, reputa. Nam si tenueris, maxima erit tibi ad Christianismum uia confecta. IVD. Teneo equidē, sed eam istam de Christianismo uiam nondum perspicio. CHR. Faciam ut uideas. Nónne ponebatur nobis dudum, spiritum esse Deum simplicißimum, incorporeum, nullius omnino rei indiguum: rerum autem uniuersarum, quarū conditor est & gubernator, potentem? IVD. Positum est. CH. Quòd ergo ut ne uescaris porco, né ue linum & lanam consuas præcipiat, quæro an referat ad utilitatem aliquam & usum suū: ut ille his uel utatur, uel indigeat. IVD. Absit, ut ille his uel utatur, uel indigeat. CHR. Quid porrò ad tuum usum, illum dico præstantiæ tuæ, hoc est animi ac mentis tuæ immortali ac propè diuinæ congruentem ac condignum? Tu æternæ beatitudini es cōditus, illuc tendis: illuc ut peruenias, Deo te adiungis cultu & amore. quæso te, quid ad iter illius felicitatis uel esus porcinæ facit, uel lana lino assuta, & alia quæ sunt in lege uestra eiusmodi innumerabilia? Num si è dignitate & decentia est tum magnitudinis & boni-

bonitatis Dei immensæ ad beatitatem illam uocare, tum hominis ratione præditi, & ad immortalitatem facti, eã quærere ac sectari, reliqua sunt infra dignitatem. Ista profectò quæ ad felicitatem illam nihil omnino pertinent, uilia atque abiecta sunt, & cura Dei præcipientis indigna. nimis enim hominem deijcitis, nedum Deum ipsum, si occupatum utrunque in re tanta quanta est immortalis & sempiterna beatitudo, Deum ut tradat, hominem ut accipiat, ad res reuocatis ac retrahitis à tanti boni cura alienas atque abhorrentes, & quidem sub specie religionis, quæ uia est ad immortalitatem unica. Quòd si Deus tantus est, quantum eum existimari fas iusq; est, non de rebus uilißimis aut superuacaneis tradiderit uobis præcepta pietatis, sed de maximis, & se & uestris animis qui immortales sunt dignis. Hoc si ita est, apparet profectò illa omnia de sue, de lepore, de cibis, de uestimentis, non corporaliter esse accipienda, sed spiritaliter, non ad carnem, sed ad mentem referenda: ita demum fiunt & Deo apta, & homini. IVD. Atqui utile est non uesci porco, ex cuius esu fiunt homines leprosi. CHR. Ridiculum prorsus: quasi de eo quod corpori est utile, uel noxiũ, constituta sint præcepta religionis summi Dei. Mitto disputare de esu porcinæ, quam Hippocrates, Galenus, & medici super cæteras omnes commendant:

dant: & alius est sapor porcinæ in alijs regioni-
bus, alia utilitas. quid de lepore, quid de alijs aui-
bus & piscibus? sed prætereo hæc, quæ medicorū
sunt præscribere. neq; enim tradebat uobis Deus
rationē uictus, sed legē mētis, qua ipsum coleretis.
Quid dicā de oblationibus, de cæremonijs? quæ cō
sideret quis quantū uoluerit, et uertat omnem in
partē, nullam rationē inueniet, cur ita potius præ
ceptum sit quàm aliter: nec Deo sunt accommo-
da, nec animis nostris ad probitatem conducunt,
nec ad ualetudinem corporibus, nec in ullum uitæ
usum ualēt, nisi interpretatio altior & sublimior
spiritalis accesserit, quæ faciat bonis nostris con-
gruere, Deo & mētibus nostris esse consentanea,
quæ antea ex crasso literæ sensu ne pueris quidem
erant uel digna uel congruentia.

DE INTELLIGENTIA SA-crarum literarum.

IVD. Atqui nolo ego in uerbis Domini mei inquirere, sed obseruare ea quæ scio mihi esse à Deo tradita: nec uolo rationē meam efficere mensuram & normam uerborum Dei, sed subdo eam Deo. Nam Deus est sapientissimus: ego uerò, sicuti est in Psalmis, Vt iumentum factus sum apud te. CH. Ista tanta simulatione modestiæ uel socordi- uel uafra ac subdola (nam non ad modestiam spectat, sed ad odium nostri, uel ut torpori ingenio-

rum

rum uestrorum in rebus præclaris indulgeatis) efficitis, ut dum timetis ne aspiciatis illicita, nec aspiciatis necessaria. Nullo modo potestis legere sacras literas, quin adhibeatis mentem, & iudicium, & rationem tanquam ducem intelligentiæ. alioqui non esset legere, sed ludere puerorum more, qui grandia trutinant uerba sine sensu ullo. IV. Nos seruamus ea ut iussa sunt nobis, et tradita. nolumus interpretatione humana, diuina uerba quò nobis libitũ est detorquere. CH. Dictum ridiculum, & eo magis, si ex animo diceretis, & non tẽporis gratia. Cur ergo apud maiores uestros fuerunt scribæ & pharisæi, qui legem enarrarent? cur deinceps tot rabini? ex quibus collectum Thalmud: quorum si interpretationes persequi cœpero, fiet infinitum. quisque uia sua insistit: & qui inter eos paulò sunt saniores, Christianissant. Ergo inter uos sacræ literæ admittunt ex iudicio sapientũ enarrationẽ, ad nos nõ admittũt. num non sentitis loqui uos ex animi libidine, non ex ratione? At uerò cuiusmodi in lingua non uultis explanationem adhiberi? Primũ an non in uestra, sicuti in quauis alia, uocabula sunt rara & inusitata, quæ non omnes capiunt? ea uerò an non egent explicatione? Iam loquendi formulæ obscuræ, iam distinctio, & interpunctio. quid, quòd olim carebatis uocalibus, in quarum loca successerunt puncti-
la.

la. tanta ambiguitas, et tam breuis transitus ad significationes uerborum diuersißimas, notula una uel elemento addito, detracto, inuerso. Quid orationis concisio, & infantia? adde his translationes tam crebras, adde ænigmata: quæ si sunt in lingua ulla, maxime in uestra: quo fit, ut nulli ferè duo Hebræi in sensu sacrarum literarum paululum obscuro consentiant. Hæc omnia simpliciter sunt recipienda, & nudè, explanatione quacunq; ac declaratione detracta & reiecta? Quid autem illa figurata? quæ si simpliciter, & naturaliter & sine tropo intelligantur, nihil sit non modo absurdius, sed nec magis impium, nec caussa plurium errorum, & maiorum. Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Habet'ne Deus imaginē hominis similem? Brachium, oculus, auris, digitus, cor, ira, pœnitentia, labor Domini, quoties in sacris literis occurrunt, intelligemus isthæc omnia simpliciter, naturaliter, sine figura? IVD. Omnia illa sunt per trāslationē intelligenda. CH. Ita est planè, & hoc solū uolebam ex te audire. ergo est opus sanctis literis explanatione aliqua. IVD. Ita planè uerborū, nō sensorū. CH. Ex quibus uero constant sensa, nisi ex uerbis? Quid autem, an non in sensu est obscuritas plerisq; in locis? ut in illo ipso, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: &, Pœnitet me fecisse hominem: Laborare me fecistis in uestris ex-

cogitatis, fessus sum, & alia, quæ in Deum nullo modo possunt competere: gladius Domini, arcus Domini, sagittæ Domini. an etiam gladium habet Deus omnipotens, & arcum, & pharetram cum sagittis, ut Cupido gentilium? Quòd si brachium Domini per translationem dicitur de eius potentia, & oculus de scientia rerum uniuersarum, & gladius de iustitia & ultione, quî scis an etiam quum uetaris uesci porco, porcus pro immundicie sumatur, sicut leo pro atroci, lupus pro uoratore? IVD. Non sumitur. CH. Quî scis? quæ norma distinguet hæc? IVD. Magistri sunt qui docent. CH. Magistri isti nónne docent adiuti ratione, iudicio, doctrina, quæ ratione elicitur? IVD. Etiam. CH. Sensim ad me deflectis. hæc ipsa erit dux in sacris literis intelligendis. IVD. Atqui debet ratio nostra subdita esse rationi diuinæ. CH. Etiam profectò, dum de ratione diuina constat, deq; eius sensu. Sed interea dum non cōstat, non habemus aliam seu intelligendi uiam, seu normam, quàm mentem nostram. IVD. Vin tu ergo rationem tuam mensuram rationis diuinæ facere? CH. Absit. Nolo ut ratio mea plus ualeat apud me, quàm ratio Dei. Sed in omni præcepto considerantur duo, intelligentia & caussa. ut, Diliges inimicum tuum: quid sit diligere, & quis inimicus, si Deus diserte non explanauerit, ratio me mea docebit. cur uero diligam,

ligam, & cur mihi praecipitur, non inquirã. IVD. Atqui ego tanto melior atque obsequentior, qui pareo ijs quae non intelligo, nec inquiro in rationem Dei. CH. Quomodo ergo scis te Deo obtemperare, si non intelligis, & ratio repugnat esse à Deo? Age enim si dicat tibi Deus, nunc esse medium noctis, oculi uero tui uident eße medium diei, quid facies? IVD. Non credam esse Deum, qui id dicat. CH. Fac constare tibi non minus, quàm constat, Deum dedisse legem uobis per Mosen. IVD. Quaeram ex eo dicti sui intelligentiam, sensum, mentem. CH. Fac receßisse statim, sicut data lege, ne sit amplius facultas conueniendi. IVD. In angustias me redigis. CH. Age uero, quum dicitur tibi uerbis Dei, Populus hic in tenebris ambulat, quid intelligis? an ambulare illos in nocte obscura sine lucernis & facibus? IVD. Nihil tale, sed caecitatem & ignorantiam mentis. CH. Sic illud intelligas par est, esse mediam noctem, tenebras uersari in animis denßißimas. IVD. Quid ni? CH. Quis te id docet? IVD. Video quò me adegeris, ratio. CH. Haec est ergo doctrix, haec uia, index, canon. Id autem minus eris admiratus, si scias quid sit ratio nostra. IVD. Quid tandem est? CH. Radius quidam immensae illius diuinae lucis deriuatus in nos. eaq; de caussa quo hic radius purior est & copiosior, hoc conformior fonti suo: & quo con-

formior, hoc ad ueritatem propinquior. ita mens exercitata & exculta recta institutione altius se attollit, quàm deiecta & torpens. atque eo magis, si affulgeat aliquid diuinæ lucis, quæ se per uniuersum genus humanum spargit. sicut in Psalmo dicitur, Qui docet hominem scientiam. qua scientia bene usi multi extra Israëlem ad fauorem Dei peruenerunt, sicut Iob, & princeps omnium Abraam. IVD. Atqui uetant sacræ literæ, ne quid uel addatur, uel detrahatur uerbis Dei. ut in Deuteron. & Prouerb. & Esaia. CH. Cur ergo Thalmud auxit præcepta ad numerum 117. quæ seruatis accuratius, quàm diuina illa expressa in lege? IVD. Et uos quid fecistis? an non ad Euangelium adiecistis quàm plurima? CH. Multo diuersa est nostra caussa, neque nunc id agimus. de illa enim, quum uoles. nunc de uestris pergamus dicere, sicut instituimus. Nos quidem fatemur, mente & iudicio, & ratione opus esse ad nostra intelligenda atque inuestiganda, quemadmodum ad res alias omnium artium & disciplinarum quascunq;. Expende porrò uerba ipsa legis uestræ: Non addetis, néue detrahetis ad uerba hæc. interpretatio uero & declaratio dicti alicuius nihil addit, nihil detrahit, nec sensum mutat, sed explanat, & intelligentiam obscuritate oppressam profert in lucem, quo melius quod iussus es facere exequaris. Si quis enim dicat, tege caput galero,

ignoret alter quid ſit galerus, ſi ego id explico, uideor'ne tibi apponere aliquid præcepto, uel auferre, & non potius præceptum clarius reddere, & ad obeundum expeditius? Si quis dicat procliui in uoluptates ac libidines filio, ne fias porcus: explano ego, ne fias ſordidus, obſcœnus, immundus: non muto conſilium, ſed efficio, ut poßit prodeſſe expoſita intelligentia. Deus enim, qui populo ueſtro dedit legem per Moſen, & nobis gratiam ſuam per filium ſuum, idem dedit homini mentem, & opus mentis præcipuum rationem. Itaque præcepta ſua, quū dicat ea menti (loquitur enim ad cor) uult ut mens non examinet atque expendat menſura ſuæ intelligentiæ, ſed ut intelligentia tanquam manu porrecta accipiat, ratione recolat, meditetur, tractet, uerſet, et in opus quum uſus poſcit transferat. Quòties ipſæ ueſtræ ſacræ literæ uos coarguunt, quòd capite in terram deiecto more pecudum, non uultis mentes ad intellectum diuinorum præceptorum attollere? quod uelut conquerens Dei nomine ac perſona dicit Dauid: Intellectum tibi dabo, & inſtruam te in uia hac qua gradieris, & firmabo ſuper te oculos meos. Quoties Deus & ſancti eius prophetæ intelligentiam ſuorum dictorum in uobis deſiderant, & conqueruntur de uobis, quòd oculis quidem uidetis, & auribus auditis, intelligentia tamen caretis eorum quæ oculis & auribus non per-

 cipiuntur,

cipiuntur, sed sola mentis agitatione atque exercitatione? Id si quando aliàs, hoc certe tempore maxime in uos competit. Dominus per Esaiam dicit: Propterea captiuus ductus est populus meus, quòd non haberet scientiam: & populus gloriosus eius, populus famelicus: & multitudo eius, populus aridus siti. & per Oseam 4. Succisus est populus meus, quia est absque scientia: quia tu sacerdos scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Quanti uerò facienda sit scientia atque intelligentia sacrorum oraculorum, per Hieremiam Dominus demonstrat, qui magni muneris loco promittit: Dabo uobis pastores iuxta cor meum, & pascent uos scientia & intellectu. & quidem de tempore Messiæ hoc dicitur. Prius enim dixerat: Conuertimini filij rebelles, dixit Dominus, quia ego dominatus sum uobis, & assumam uos unum de ciuitate, & duos de familia, & introducam uos in Sion. An non affirmatis uos futurum iuxta Esaiæ & Hieremiæ uaticinia, ut in aduentu Meßiæ omnes sint docti à Deo, nec proximus necesse habeat proximo suo dicere, doce me. Omnes enim cognoscent Dominum, à maximo ad minimum. Ergo interea dum ille uenit, hac doctrina mutua & intelligentia caretis: quomodo illius particulam potestis aliquam aliter consequi, quàm ductu rationis? quæ quum sit hominis maximum in hac uita bonum, profectò si cui est

est usui tributa à Deo, non tam ad cibum aut potum, ad tegumenta & ædificia paranda pertinet, quàm ad scrutationem inuentionemq́; rerum maximarum & excellentißimarum. Quorsum enim datur optimum instrumentũ, nisi ad optima? Quid uero est inter res præstantes religione præstabilius? Huc ergo ratio, uis, claritas est humanæ mentis applicanda & accommodanda, ut illud probe intelligamus, quod intelligi exerceriq́; tantopere nostra refert. Quid dicam, quòd prophetæ ipsi uisiones suas uix intelligunt? Daniel enim ait: Et audiui, & non intellexi, et dixi, Domine quid in nouissimo horum? & dixit, Vade Daniel, quia clausa sunt & signata uerba usque ad tempus finis. Nónne inter uos alij alijs plus ualent ingenio, plus iudicio, studio, industria, diligentia? quos uos tanquam magistros & doctores aliorum recipitis: & quæ omnes in synagogis uestris de lege Domini auditis, illi interpretantur, explanant, & iudicio uestro lucem obscuritati adferunt. IVD. Vera sunt hæc omnia. Sed quorsum pertinent? CH. Ad rem maximam, ut ratione & explanatione uerisimili adhibita legantur, tractenturq́; sacræ literæ, non rudi illa intelligentia uerborum, qua nihil potest fieri absurdius. Et hæc fuit caussa cur nec uos nec patres uestri agnoscitis Meßiam, quia non uultis erigere uos ad cõsideratione rationis spiritalis, sed hærere craßi

tiæ literæ puerilis ac ineptæ, contra id quod decet hominem ac Deum. Quod si tantum malum patribus olim uestris accidit cæcitate uoluntaria, quum adhuc obtinerent Hierosolymas, & haberent peritiam legis, & doctores, qui dies ac noctes in scrutatione sanctarum literarum uersabantur, in patrijs sedibus, præsentibus ac integris tribubus, quid fiet uobis in isto exilio dispersis tribubus, ac penè extinctis, in ignorantia quæ uos premit, imò opprimit? præsertim quòd post Iesum Christum, & Hierosolymorum excidium, non dederunt operam Rabini uestri, ut explanarent sacros libros, et dilucidiores traderent legentibus, sed ut omnia detorquerēt, ne quadrarent in Iesum. is fuit scopus interpretationum ac declarationū omniū. Quòd si in hoc unum operam suam impenderunt, ut dictis per se obscuris caliginē atq; obscuritatem offunderent, cogita tu quantas effecerunt illas tenebras, quàm deflexerunt quæ erant recta, et quæ explicata intricarunt? præsertim quod exoleuit paulatim inter uos lectio sanctarum literarum, illas tanquam rem uetustate exanguem & languidam reliquistis, amplexi enarrationes, commenta & somnia uestrorum rabinorum, ex quibus conflatum est Thalmud, quod maioris esse apud uos authoritatis cœpit, quàm ipsa Dei oracula. Et inter cætera ignorantiæ ac maliciæ uestræ inuenta illud est unum, nullum esse locum in mysticis literis, qui

non

non poßit septuaginta modis exponi. Acceßit tantis dementijs authoritas rabini Solomonis Galli, hominis non solum stulti, sed etiam furiosi, qui interpretatiunculis partim impijs, partim ridiculis libros omnes sacros fœdauit. & aiunt uestri, non posse illos intelligi sine huius explanatione. Hæc quum scias esse uera omnia, quo ore audes à me poscere ac exigere, ut ex dictis sanctarum literarum sine ulla interpretatione, sine coniectura uerisimili, seposita ratione omni, euincam ea quæ proposui? Si ergo meministi te esse hominem, ad mentem debes reuocare tua omnia, quæ est optima & præcipua tui pars, & ex qua sola omnia in homine nascuntur bona & mala. Si recte sentitis de Deo, ad spiritalem intelligentiam debes attollere eius uerba, non ad carnalem ruditatem, ac crassiciem. quanto esset pulchrior & magnificentior perscrutatio mysteriorum sanctarum literarum ad sensum excelsum & cœlestem, in quo ipsa inquisitio cum admirabili delectatione ac fructu pasceret animos? Quòd si uir sapiens, aut matrona casta aliquid dicat uel humile uel ineptum, uel subobscœnum, denique sua dignitate inferius, iniuriam nos illi remur facere, nisi id ad saniorem altioremq; sensum transferamus: quod & uos facitis in Canticis Solomonis, sicuti par est. quàm id cõgruentius est in ijs agere quæ à Deo ipso dicuntur? Græci Homerum suum, quòd tanti facerent, à fabellis

& rebus leuiculis ad grauißimas sententias traduxerunt, ut redderent admirabiliorem, & ostenderent iure ab se amari ac suspici. uos parem uenerationem diuinis uerbis negatis, in quibus quae per metaphoram sunt dicta, accipitis ad literam, et simplicem intellectum: imò detruditis in cœnum. sicuti quod est apud Micheam, Deponet iniquitates nostras, et proijciet in profundum maris: id uos re uera putatis futurum, deq; eo celebratis festum mense Septembri. Et quia dicit Psalmus, Omnia mea ossa dicent, Domine quis similis tibi? concutitis totum corpus in quadam solennitate festi. Philo Iudaeus in libro de Contemplatione, acumen Christianorum in intelligentia scripturarum uehementer commendat, atque admiratur: quas beneficio apostolorum melius intellexerunt Iudaei, qui illis temporibus uixerunt, nondũ confictis absurditatibus Thalmudicis.

QVOMODO DISPVTANDVM.

IVD. Vehementer probatur mihi istud uelut proludium sermonis nostri, quem una ex caussa mancum fore atque impeditum timeo. CH. Qua tandem? IVD. Quia uideo te à cognitione linguae Hebraicae inermẽ. CH. Quid tum? IVD. Quomodo poteris citare loca ex sacris literis, quae lingua sunt Hebraea conscriptae, & consignatae? CH. Faciam quod solent homines, qui per nationes alienas peregrinantur, ut secum aliquos ducant interpretes,

terpretes, qui & ipsorum & aliorum linguas norint. illi eis hoc præstant, ut ex ignorantia sermonum illarum gentium nihil incommodi accipiant. IVD. Ita est planè. sed nescio quo pacto si tu me non intelligas, ægre inter nos poterit uel contractio uel communicatio procedere. CH. Non est id quidem dubium. sed interpretationis beneficio fit, ut nihil sit in intelligentia uerborum impedimenti. ut si tu de barbaro quopiam uel sericum, uel aromata empturus, roges quanti? ille uerò lingua sua dicat, piper octo denarijs in libras singulas: interpres tibi id tua lingua referat, preciumq; uideatur tibi immodicum, & liceare denarijs quinque aut sex, erit'ne de intelligentia controuersia, an de re ipsa? IVD. De re, non de sensu uerborum. CH. Ad eundem modum, quum citandi erunt sacri libri, asciscam mihi interpretes doctißimos quosque, & diligentißimos in scrutatione sermonis uestri, quantum quidem ego assequi potero. nam neque hoc iudicare rite potest, nisi in eo ipso eruditus. IVD. Istuc quidem probe. sed quos tandem scies tu esse peritos linguæ nostræ, cuius ipse es ignarus, in tantis præsertim illius obscuritatibus, ac difficultatibus, quæ senes etiam & ueteranos illius magistros plerunque irretiunt ac cõfundunt? CH. Tu quidem obscuritates uocas sanctorũ librorũ, ego uerò tenebras, et obscurã noctem. non animaduertisti quàm

quàm occurrant in eis paßim loca dura, difficilia, intricata dicta, obliqua, ambigua, ad uarios & diuersos sensus flexibilia? unde inter rabinos uestros tantam uides discordiam, tot controuersias, tot discrepantes sententias, imò repugnantes, maximeq; contrarias? IVD. Equidem aduerti animum quandoque, & miratus sum nostros hæc non cogitare. CH. In uia igitur tam ardua, difficili, obliqua, uaria, cœlo obscurißimo, quomodo censes esse ingrediendum? IVD. Nimirum face aliqua prælucente, & duce præeunte. CH. Planè uideris mihi respondisse, ut homo bene uersatus in usu uitæ communis. Quale uero uideretur tibi, si tenebris adderemus tenebras? IVD. Conducibile hoc quidem, si uelis longius aberrare. CH. Ergo quum ea uia incedimus tam tenebricosa, auferendæ sunt procul animorum tenebræ, ira, odium, inuidia, arrogantia, pertinacia, quæ etiam rebus dilucidißimis, atque in ipso meridie tetram caliginem densasq; tenebras offunderent. Hæc in primis necesse est iubeamus conquiescere, imò abesse quàm longißime, dum de sanctis oraculis disserimus. Nec incendaris animo, quòd Christianus aliquid dicat contra receptas uobis opiniones, contra uestrorum rabinorum dogmata. si non lubet statim assentiri, neque id ego abs te exigo: at sustine te paulisper, & audi æquo animo, ut poßis expendere,

pendere quid sit quod dicatur, et quale. IVD. Video summota impedimenta, quae nam nunc adiumenta adfers? CH. Nempe de luce ac duce loqueris. IVD. Etiam, de his ipsis. CH. Lux & dux, quando uerba ipsa non sufficiunt, erit nobis illa, quam dudum dicebam accensam in nostris pectoribus ex diuino illo & sempiterno igne rationem, siue examen iudicij. Hanc dedit nobis Deus pro ingenti munere ducem ac lucem actionũ omnium uitae. et in rebus perplexis, intricatis, obscuris, arduis, difficillimis aliam rem ullã esse inter nos nõ reperio, qua possimus pro luce & duce uti, q̃ rationẽ uel nostrã, uel alienã: & in aliena quoq; nostra est opus. neq; enim aliena nobis persuadebit, nisi congruat cum nostra. IVD. Nostros quidẽ homines, ut sunt in rebus eiusmodi duri atq; inexorabiles, haud sanè experireris in istis quae postulas ualde cõmodos. sed mihi tamen uidentur ista quae posuisti aequa in primis, et ad ueri inuestigationẽ apta & conducibilia. CH. Planè est ita. nam quis, malùm, furor est, in dicto obscuro et difficili dicere, ego sic intelligo, nullã adferre aliam intelligentiã? Exquisitio, expensio, ratio, nugae, blasphemiae, impietas. Si tam uos Deus formauit homines quàm nos, si uestra (ut uultis) meliora sunt quàm nostra, si ratio ipsa recta est, & aequa, nempe à Deo nobis indita tanquam re praestantissima, & diuina, quid quaeso caussae est, cur suspicemini

cemini rationem potius à nobis stare, quàm à uobis? imò tanto plus caussam uestram adiuuabit, quanto & ea est melior, uerior, sanctior: & ratio eisdem qualitatibus prædita applicabit se, uidelicet ratio ad similem sibi naturam, eamq; amplexabitur, tuebitur, fouebit.

DE FINE AC PRAEmijs legis.

REdeamus igitur, si placet, ad propositum. IVD. Redeamus. CH. Via ergo ad Christianismum certißima atq; expeditißima, ut dicebã, hæc est, hominem à Deo optare, quod sit excellenti suæ naturæ & sublimibus desiderijs conueniens, & sperare ab illo, deq; illo se accepturum confidere id munus, quod magnitudine & potentia illius condignum sit: nempe à fœlicißimo fœlicitatem, ab immortali immortalitatem. quibus rebus duabus fictus, appositus, natus est homo. in quo & animus ratione est ornatus, & uoluntas capacißima. quæ que nullis poßit rebus conditis impleri, solo Deo acquiescit, & cuius natura atque essentia sempiterna est durationi apta. IVD. Cur non hæc apertis eloquebatur uerbis? cur semper terrena promittuntur in lege? CH. Quia loquebatur pueris rudibus, nondum capacibus rerum cœlestium. & ita uestra lex in cortice puerilis est, intus latet nucleus spiritus, quem Christus protulit ac ostendit mundo.

mundo. Pueros enim ad literas primáque illa formandorum morum exercitamenta, non allicimus ostendendo opes, decus, & ampla illa quae uirtutem sequuntur praemia: sed pyro aliquo, aut panis crusta mellita, aut pollicendo calceos elegantes. ita uos allicebamini ad culturam legis, rebus sensui expositis: nos uero Christus assuefecit aeternitatem beatitudinis intelligere, cupere, sperare. IVD. Promittitur corporalis res, & temporaria, quomodo igitur res spiritalis rependitur, & sempiterna? CH. Quia & puero laganum pro studioso labore proponitur, per quem laborem grande postea decus & magnae opes comparantur. Adducit Deus pater indulgentißimus & sapientißimus homines corporeis rebus assuefactos, promißione illarum, ut postea id largiatur, quod uix eßet ipsi ausi optare. IVD. Id si ita est, quid caussae est quo minus apertè dixerit? CH. Non est ea dubitatio ingenio tuo digna. nam si ei qui supra sensus & res corporales se non erigit, de spiritalitate dicatur, quid aliud fuerit q̃ semoto colore quo alliciebantur sensus, fructũ omnẽ sermonis perdere? mens illa nondũ capit: detractis aũt ijs quib. tenebãtur sensus, nihil superest iam quo res nitatur, ita cõcidat per se ipsa necesse est. Si tu quũ pusioni tuo pyra & laganũ ostẽdis, ut itet ad ludũ literariũ, pariter de opibus, de uirtute, deq; ingẽti uirtutis praemio facias mentionẽ, quid

profece-

profeceris aliud, quàm ut parua contemnat, & magna non assequatur? ita confundas omnia, nec ille quod tu cupis efficiat: quia nec grandia intelligit, & parua iam pro nihilo habet. Ita si uobis spiritaliter esset locutus Dominus, excæcasset uestros oculos, uelut prolata luce fulgentißima. ideo dixistis Mosi, Ne loquatur nobis Dominus, loquere tu. & in eius signum uelum faciei suæ prætendit Moses, in quam faciem radijs fulgentem intendere oculi uestri non ualebant. Auscultate Esaiam manifestis uerbis de uobis testantem: Quem docebit, inquit, scientiam, & quem intelligere faciet? quod audiuit, ut pueri sunt ablactati à lacte, auulsi ab uberibus. Nam ut mos est pueris, datur eis præceptum post præceptum, præceptum post præceptum, linea post lineã, linea post lineã, parũ ibi, parũ ibi, quia balbutientibus labijs & lingua altera loquetur propheta ad populum istum. Hactenus Esaias. Si proponebantur uobis rudia & crassa, quia spiritalium non eratis capaces, quæ ratio fuisset enunciandi spiritalia? IVD. Nullus'ne tandem erat tum capax, omnes erant pueri? etiam Moses, etiam Dauid, Helias, Heliseus, & alij prophetæ? CH. Erant quidẽ in illo populo nõnulli, qui aliquid spiritalius de Deo, uti par est, saperẽt: sed populus tamẽ nihil supra sensus assurgebat. quod ostenderũt in deserto, quando in tanta multitudine nemo inuentus est idoneus, qui

qui loqueretur cum Deo, præter Mosen. ille autem, ac prophetæ, qui erant sapiẽtiores, quibusq; se apertius communicabat numen, altius intuebantur quàm populus: de qua scientia dicit Dauid, Incerta & occulta sapiẽtiæ tuæ docuisti me. & in alio Psalmo: Retege oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. & in eodem Psalmo: Super senes intellexi, quia mandata tua dilexi, & ad ueram legis custodiã da mihi intellectũ, & custodiã legem tuam, & custodiam toto corde. Et quum Esaias dicat, daturũ Dominum sperãtibus ea quæ solus scit ipse Deus, humanum uerò oculum nunquam uidisse: non dubium est, quin nonnulli de tantis illis bonis & cogitarint, & bene sperarint. Sed quum nobis loquebantur sapientes illi, planè uerbis & sermone suo toto demonstrabant uos esse pueros. Puerilia promittunt pro exequutione diuinarum præceptionum, & ea dicunt de Deo tam crassa, tam absurda, ut uos intelligatis, quæ saniores philosophi gentium erubuissent dicere: omnia humana membra, omnes affectiones ac miserias nostras Deo tribuũt. nonne hoc est ad pueros uerba facere?

DE ABROGATIONE LEGIS.

IVD. Vt fatear peccare nostros in legis intelligentia, certè uos multo peccatis grauius, qui legem hanc non seruatis, quum esse à Deo datam

Ee confi-

confiteamini. CH. Quia lex ea erat tempora-
ria usque ad Meßiæ aduentũ, qui illam præsentia
& doctrina sua illustratam sustulit, reposita alia
multo excellentiore, magisq; & ad hominis excel
lentiam accommoda, & ad Dei maiestatem. IV.
Atqui lex hæc nostra sæpenumerò à Deo ipso æ-
terno nominatur & fœdus perpetuum, & pactũ
sempiternum, quasi nunquam finiendum. CH.
Magis tu mihi argumentum istud obijcis, uel per-
turbandi mei gratia, qui ignarus sum uestræ lin-
guæ, uel ut tu mihi elabaris, quàm ut ualidum esse
arbitrere. neq; enim potes tu ignorare id, de quo
uideo inter omnes constare, qui quidem hebraicè
norint, uocem illam ad olam, quod nostri aliàs in
æternũ, aliàs in sempiternũ, aliàs in seculum uer-
tunt, nõ simpliciter dici de tempore, cuius finis sit
nullus, sed uel de longa duratione, uel indefinita;
uel de eo quod continenter duraturũ est sine inter
polatione: cuiusmodi sunt item apud Latinos &
Græcos, perpetuũ, perenne, iuge, infinitũ, de quo
multa sunt in sacris literis exempla, ut Exodi 21.
Seruiet ei in æternum. nempe q̃ diu uiuet, uel usq;
ad annum Iubilæi. & Hiere. 25. de migratione Ba
bylonica: Ponam, inquit, in his regionibus solitu-
dinem sempiternã. hoc est, uel diuturnam, uel per-
ennem usq; ad reditum è Babylone. nam statim ad-
dit, Seruiet gentes istæ regi Babylonis septuaginta
annis,

annis, & continuò posteaquã fuerint impleti septuaginta anni, uisitabo regem Babylonis, & gentem ipsam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & terram Chaldæã, & ponã illam in solitudines sempiternas. Isthæc autem uestra sacrificia æterna nominantur, quasi quàm diu durabit lex, nunquã cessatura, nec intermittẽda suis tẽporibus, quàm diu essetis ubi liceret exequi. alioqui Babylone cessarunt, etiã tot annorum centenis inter uos: & Daniel cap. 12. prædixit. IV. Quid? ergo est uarietas in Deo atq; inconstantia? CH. Vnde id colligis? IV. Quia præcipit quod aboliturus est, fert legem quam ipse idem sit abrogaturus. CH. Est inconstantia in medico, si hodie iubeat ægrum sumere caßiam, cras aloën? est in te inconstantia, si discedens domo præscribas ministro, ut computet rationem hebdomadis, postea lectum sternat, tum uerrat cubiculum, inde paret prandium? Est uarietas aut mutabilitas in Deo, quòd nunc arbores & stirpes omnes frondent ac florent, post quatuor menses erunt nudæ? IVD. Non sunt hæ inconstantiæ, quæ sub eadem constitutione comprehenduntur. CH. Eundem in modum sub eandem Dei constitutionem uenit, ut uobis traderetur lex aspera & dura, umbra spiritalitatis uobis congruens, postea daretur spiritalitas uniuerso hominum generi. nec aliter in hoc ado-

lescit mens & sapientia humani generis, quàm in unoquoque hominum, qui Dei constitutione primum infans est, hinc puer rudis atque imperitus, tum uir ingeniosus, eruditus, prudens. IV. Explicatius aliquid & dilucidius uellem audire de ratione ferendæ legis. nam mirari satis non possum tradi legem à Deo, quam ipse sit mox abrogaturus. CH. Non possunt hæc paucis uerbis doceri, quæ ingentia in se atque admirabilia claudunt mysteria: ingenio est opus, & sedula attentione. IV. Ecce me attentißimum, & cunctum in hoc ipsum. CH. Missurus Deus Meßiam suum, hoc est, seruatorem redemptoremq; humani generis, uoluit esse populum aliquem peculiarem sibi, in quo nasceretur & educaretur, & uitam transigeret mortalem. Hunc autem populum instrueret ornaretq; cognitione sui, & cultu, ut quum is solus esset uera sanctaq; religione præditus, nulla relinqueretur alijs populis querela, quòd ex se orta non esset salus Domini, non apud se educata, non se docuisset. ille enim populus ad hæc omnia eminebat, & erat aptus præ cæteris, in quo uno esset ueri Dei cultus ac pietas. ideoq; Dominus noster natus inter Iudæos, reliquas nationes fecit in hoc æquales, ut ipse nullam omnino adiret, professus se ad solas uenisse oues, quæ aberrassent ex domo Israëlis: apostolos deinde suos misit in orbem uniuersum.

uersum. Vos autem ut sibi essetis populus & haere ditas, non elegit ex omnibus tanquam optimos. scis enim quoties illi maiores uestri peccarint, quae sint & quàm acerbae in sacris literis de duritia cordis uestri, de impietate uestra querimoniae: quas nihil attinet referre, paßim sunt cuique obuiae. Placuit autem illi fides Abraae, probauit integritatem Isaac, grata fuit simplicitas & mansuetudo Iaacob, propter eos stirpem Iaacob sumpsit sibi tanquam gentem sibi dicatam & sacram: quemadmodum propter memoriam Dauidis noluit omnino tollere regnum è familia Solomonis, ut maneret lucerna Dauid. Deuter. quarto: Quia dilexit patres tuos, & elegit semen eorum post eos. & quarto Regum: Misertus est Dominus Israëlis, & reuersus est ad eum propter pactũ suũ, quod habebat cum Abraam, Isaac, & Iaacob. IV. Cur ergo tulit hanc legem, & talem legem tam duram & temporariam? CH. Imò id maximè decebat Deũ optimũ, ut temporaria esset lex, quae & dura. primũ omnium uoluit uos tanquam oues signo suo aliquo notare, & à caeteris gregibus separare, ideo legem tulit. tum quia ex ignorantia & prauitate morum maiores uestri in Aegypto non unum habebant Dei colendi ritum ac morem, & ad prauas caeremonias delabebantur pleriq;, praescripsit septa quae non egrederemini. Maxima ta-

 men

men legis ferēdæ causa fuit, incredibilis Dei fauor erga uos, qui uos tanquā filios charißimos aber- rantes uoluit in uiam reducere, & imperitos eru- dire. Olim maiores uestri, quòd Deus esset locutus progenitoribus gentis, & circuncisionem fecisset uelut fœdus quoddam inter se ac illos, illa freti fi- ducia, omnia se abundè consecutos in religione exi stimabant, nulla erat mentio de imploranda Dei misericordia, reliquas nationes aspernabantur tan quam profanas & impias, se esse existimantes san ctos Dei & sacrosanctos. hanc tam stolidam arro- gantiā uolens illis Deus adimere, & instituere ad sapientiā, dedit eis legem: quā cùm uiderent se non custodire, intelligerent quantū deesset sibi ad per- fectionē iustitiæ, & uerū cultum diuinitatis: diffisi humanis facultatibus, confugerent ad Dei opem & misericordiam, implorarent Meßiam, et auidè expectarent, per quem fieret reconciliatio, & as- sequerentur salutem sempiternā. Et loquutus sum de lege illa, facili, miti, expedita, decem præcepto rum: quæ cū sit expedita & facilis, maximeq; con formis naturæ, eamq; ipsam non poßitis præstare, docet uos quantopere Dei gratia egeatis, tum illo per quē reditus nobis patet semper ad gratiā Dei. Nam illa alia de ritibus et ceremonijs, tā multa, tā uaria, grauia, molesta, intolerabilia, non sunt uo- bis data ut per ea fieretis meliores, sed ne peiores,

scilicet

ſcilicet procliues in idolalatriã, & cultũ peßimorũ dæmonũ: ut ab ea nefaria conſuetudine abſtraheret, iußit quẽ cultũ idolis eratis præſtaturi, ſibi uni præſtaretis. alioqui enim quorſum opus eſt immolationibus naturæ illi ſummæ & omnipotenti? quis ſanæ mẽtis exiſtimet placari illũ ſanguine, et nidore animaliũ? quod ne ignoretis, ſatis ſuperq; traditũ eſt uobis, & incultatũ, eiusq; rei prophetarum omniũ ſunt referti libri. In Pſalmo enim 50 dicitur, Quoniam non uis ſacrificiũ, nec dabo, holocauſtũ tibi nõ placet: ſacrificia Dei ſpiritus contritus, cor contritũ & confractũ Deus non deſpicies. & in alio pſalmo, Holocauſtũ & ſacrificiũ pro peccato non poſtulaſti. & pſalmo 49. Audi popule mi, & loquar Iſraël, & teſtificabor aduerſum te: Deus Deus tuus ego ſum. Non ſuper ſacrificia tua arguã te, nec ſuper holocauſta tua, quòd non fuerunt coram me ſemper, non accipiã de domo tua iuuencum, & de ſeptis tuis hircos: & quæ ſequuntur. Tum ad impiũ conuerſus, oſtendit non placere ſibi malos quantumcunq; in lege ac præceptis eius ſedulos: Ad impium uerò dixit Dominus, Quare tu prædicas legem meam, & fœdus meum labijs tuis uerſas? Eſaias quoque dilucidißimè, & quidem initio ſtatim ſui uaticinij, tanquam lapidem fundamenti huius ponit: Audite uerbum Domini principes Sodomæ, auribus percipite

legem Dei nostri populus Hamorrhæorũ. Quorsum mihi offertis multitudinem uestrarum uictimarum? dicit Dominus. Satur sum. holocausta arietum, & adipem bubalorum, & sanguinem uitulorum, & agnorũ, & hircorũ nolui. Quum in conspectum meum ueniretis, quis hæc de manu uestra requisiuit, ut sic atria mea conculcaretis? ne pergatis simulatum sacrificium offerre. Suffitus abominatio mihi est. Neomenias & sabbatum, quibus cœtus iniquos conuocatis, ferre non possum. Neomenias uestras & solennitates uestras odio habuit anima mea, oneri mihi sunt. Laboraui, ut sustinerem. Quid ergo postulet Deus ab homine, audite. Lauamini, mundate, auferte maliciam operum uestrorum, desinite malè facere, discite benè facere, quærite iudicium, dirigite oppressum, iudicate pupillo, iudicate uiduæ. Idem Esaias in capite duodesexagesimo: Interrogant me iudicia iustitiæ, & appropinquare Deo uolunt. Quare ieiunauimus, & nõ es intuitus? afflIximus animas nostras, & ignorasti. Ecce in die ieiunij uestri, quicquid est uobis animo collibitum facitis, & debita uestra repetitis, litigatis ieiunantes, & contenditis, & inuicem iniquè cæditis. Ne ieiunetis uti nunc, quum in excelsis auditur clamor uester. Non est id genus ieiunij, quod est mihi cordi, affligere hominem in die animam suam, incuruare uelutirun-

cum

cum ceruicẽ ſuam, in ſacco & cinere ſterni. Nunquid iſtud appellatis ieiunium, & diem Domino acceptabilem? An non hoc potius eſt ieiunium quod elegi, ut ſoluas colligationes impietatis? Tum addit alia, quæ ad Dei & hominum charitatem faciunt: quæ quoniam tibi nota eſſe ſcio, non adiungam. Idem agit capite ſexageſimoſexto. Michæas quoque capite ſexto, quum adhortatus eſſet populum, ut gratum ſe erga Dominum pro ingentibus beneficijs exhiberet, & iuſtitiam intelligeret ac ſectaretur, ut ueram doceat gratitudinem ac iuſtitiam, dicit: Quo placabo Deum? curuabó ne me Deo excelſo? nunquid placabo eum holocauſtis & uitulis anniculis? Nunquid uolet Dominus millia arietum, & decem millia torrentium olei? Nunquid dabo primogenitum meũ pro præuaricatione mea, fructum uentris mei pro peccato animæ meæ? Nunciabo tibi, ô homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirit à te: utique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & humiliare te, & ſequi Deum tuum. Pſalmiſta crebrò nos admonet, ut ſacrificemus ſacrificia iuſtitiæ.

IVD. Illud tamen adhuc me torquet, cur hæc qualiſcũq; lex eſt, quum ſit Dei, antiquetur? CH. Facilem mea quidem ſententia, & explanatã quæſtionis huius rationem tibi edam.

DE VOCATIONE GENTIVM.

QVid tu de gentibus & nationibus censes, an non & illi sunt homines haud secus quàm uos? IVD. Quis de hoc ambigat? CH. Præditi sunt ratione, iudicio, consilio, uoluntate, amore, perpetuitate animorum. Illorum Deus conditor est & pater, ut uestri. IVD. Id quoque constat. CH. Credibile est igitur, Deum, qui sit optimus, beneficentißimus, nemini inuidens, & istos quoq; ad gratiã suam & æterna munera uelle asciscere: quod oraculis est sanctorũ prophetarum testatum. Iaacob moriens prædicit, Meßiam futurũ expectationem gentiũ. & in psalmo idem Meßias precatur, Libera me à populo cõtradicente & repugnante, statue me caput gentiũ. Cui pater respondet per Esaiam capite 49. Et dixit Dominus, inquit, exiguũ est ut sis mihi ad suscitandas tribus Iaacob, & ad conuertendos desolatos in Israël. dedi etiã te in lucem gentium, ut sis salus mea usq; in extremũ terræ. Nõ potest locus hic de alio quàm de Meßia intelligi, in quo Deus uelit ostendere opulentiam suæ misericordiæ, & magnitudinem suæ potentiæ. ideo dicit leue & exiguũ opus esse, si id modò illi tribuatur, ut ueniat ad utilitatẽ solius Iudææ gentis: ad uniuersitatẽ humani generis mitti eum conuenit. & id decet Deum illũ, qui autor est paterq; hominũ cunctorum. Hac ipsa de

re

re sunt & alia in eodẽ capite, ut illic: Ecce ego leuabo super gentes manũ meam, & super populos exaltabo uexillũ meũ. Tibi uerò homini in sacris literis adeò exercitato, satis est locũ uel digito designasse. Nec solũ prædicũt prophetæ uocãdas esse nationes ad Dei ueri & summi pietatẽ, sed prælatũ iri uobis. Esaias capite sexto & quinquagesimo, uerbis Domini promittit eunuchis & alienigenis, qui Dominũ ritè coluerint, potiorẽ locum in domo Dei, quàm ipsis filijs & filiabus. IV. Minatur se Dominus ad gentes transiturũ, ut nos adducat in zelum. ut apud Esaiã, Propter peccatum Iudæ, dicit Dominus, quærere me feci ab ijs qui non interrogauerunt, inuenire me feci ab alijs qui non quæsierant me. dixi, Ecce ego ecce ego, ad gentẽ non uocatã meo nomine. CH. Atqui hæc non comminatio est, sed prophetia rei euenturæ, ut aliæ de quibus sumus locuti. Sed uos uelletis Deum misereri uestri, quum sitis pessimi: non uultis aliarum nationum misereri, non peiorũ quàm uos estis. IVD. Si ut nos adducat in zelum, transit Dominus ad gentes, non transisset, si nos illi nõ peccassemus: uel certè cũ illi reconciliabimur, repudiabit gentes tanq̃ pellicẽ, & cunctus ad sponsã suã synagogã reuertetur. CH. Faceret hoc quidẽ Deus, si uestri esset similis: uos nõ faceretis, si illius essetis similes. Quæso te, credis tu cadere in Deitam

tam uilem & abiectum affectum, qui in bonum & sapientem uirum non cadit, ut ex æmulatione, aut inuidia, aut ira bene faciat, ut alteri doleant oculi, cui malè uelit? Natura est ille beneficus & munificentißimus, & omnibus largiter commodat, non ut alterum lædat, sed ut omnibus prosit. Itaque si uos non peccassetis, non utique non transisset Deus ad gentes, & extendisset misericordiam suam in omnia, quorum est Deus. Sed uos fuissetis principes, reliqui autem uestra uelut accessio. Nunc contrà contigit. nam si qui ex uobis seruantur, is ad gentes accedit, sicut in Deuteronom. scribitur: Si auscultaris domino Deo tuo, ut custodias omnia præcepta eius, ponet te Dominus sibi populum sanctum, & ponet te Dominus in caput, & non in caudam, & eris supernus, non infernus. Quòd si non obedieris uoci Domini Dei tui, peregrinus qui est in medio tui, erit te superior, tu uerò illo inferior. Ipse mutuabit tibi, non tu illi. ipse erit caput, tu cauda. Hæc & alia ibi Moses uerbis Domini. Quum autem reconciliabitur uobis Deus, non desinet esse misericors in eos qui quærunt eũ, sed erit tum & in uos.

RVRSVM DE ABROGATIONE legis.

QVòd si Deus gentes quoque ad suum complexum, ad amicitiam gratiam'que suam ascìscit,

asciscit, par est ut ea lex eis feratur quæ sit omnibus apta & congruens, qualis certè non est lex uestra. Lex uestra erat'ne uniuersalis omnibus nationibus ac gentibus, an peculiaris uni populo? IV. Vniuersalis, quia Dei, qui est dominus uniuersorum. CH. An si medicus sit aliquis publicus, ea de caussa quia publicus, quicquid uni ægro præscripserit, ad ægros omnes credetur pertinere? IV. Non arbitror. CH. An quia Dominus aliquid præcipit uni seruorum, idem protinus alij omnes præceptum sibi esse debent interpretari? IV. Minimè uerò. CH. Ita Deus medicus & dominus uniuersorum, medicinam applicat unicuique congruentem, quæ ad alios non pertineat. De uestra autem lege expresse scriptum est, Qui annunciat uerbum suum Iacob, præcepta & iudicia Israëli. Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestauit eis. & in alio Psalmo: Notus in Iudæa Deus, & in Israël magnum nomen eius. Si lex erat uniuersalis, cur non iußi estis eam explicare omnibus? Volo ex te audire, an uos diuulgetis uestram legem? IV. Minimè. CH. Prædicastis'ne Babylone, aut Romæ? IV. Non. CH. Imò nec uersabimini inter gentes, ut eos possetis docere. an ijs qui uiderunt uos, & agnouerunt Deum uerum colere, suasistis ut ad uos transirēt? Moses socero suo Ietro nunquam suasit, ut secum per-

permaneret, ſed in patriam illum remiſit, ſacerdo tem idolorũ. ut antea Solomon non ſuaſit reginæ Sabba, ut fieret Iudæa: nec Daniel Nabucodono-ſori, aut Dario: nec ſeptuaginta ſenes Ptolemæo, à quo tanti fiebant. Hoc iſto tempore myſteria ue ſtra occultatis: & diris deuouetis, ſi quis enunciet tantũmodo. pertinaciter aſſeueratis non eſſe ſalutem, niſi inter uos. Quid, quòd omnia per quæ lex & ceremoniæ ueſtræ exercentur, declarãt apertè ad unũ tantum populũ illa omnia pertinere? ea uerò ſunt, ſacerdotiũ ex una certa tribu, unum templum in una ciuitatũ, omnia definita & deſcripta ad terrã illã promißionis & 12 tribuũ. Ex peculiaribus itẽ præceptis ſatis colligitur, ingenio ueſtrò eſſe accõmodatam legẽ. Nam quòd eſtis natura zelotypi, permiſſus eſt uobis libellus repudij: ut citius eijceretis uxores, q̃ occideretis. Quia proni ad uſurã, permiſſum ut fœneraremini extero, modò abſtineretis à fratre. Quia creduli in malũ, uoluit uos abſtinere Deus à cõmercio idololatrarũ, ne illi pertraherẽt uos in ſuos ritus. Tu medicinã hanc ei adhibeas, qui poſtquã edoctus fuerit unum eſſe Deũ, uana eſſe idola, periculũ nunquã ſit, ne in cultũ falſorum deorũ reuoluatur? & ſi cũ alijs impijs uerſetur, ipſe facilius eos ad ſuã pietatem transferat, quàm ad eorũ impietatẽ tranſeat? quod inquã plurimis Chriſtianis compertum eſt experimento,

mento, ut unus solus uniuersum sæpe populum ad suam pietatẽ traduceret. Iam quid opus est lege de zelotypia, uel fœneratione, ei genti quæ nec zelotypa est natura, neq; fœneratrix? Lex quæ datur uni populo, conformis debet esse ingenio illius, ad mores illius reddendos meliores. Lex quæ uniuersis datur, cõformis debet esse toti generi humano. Nihil porrò istorũ exteriorum accommodari uniuersis potest, propter diuersitatẽ ingeniorum in diuersis regionibus ac temporibus. Ergo Dei est, qui author est naturæ, unusq; regiones, tempora, hominũ ingenia pernouit, eã ferre legem, quæ apta sit omnibus ætatibus, sexibus, regionibus, temporibus: qualis est lex Christi, quæ omnibus congruit: idq; argumentum est, eam esse generalem. In qua illud uelim te animaduertere, nullũ esse præceptum, quod non uniuersis congruat, nullum ei posse excipi ætate, sexu, loco, tempore, ualetudine. IVD. Quî isthuc fieri potest? an non habetis uos ieiunia, & dies festos, & præcepta de connubijs, & alia permulta, à quibus excipitis multa hominũ genera? et uestri pontifices multos uel pecunia, uel gratia soluunt legib. & canonibus. CH. Fando tu quidẽ nonnulla de legibus atq; institutis nostris fortaßis audiuisti, sed nihil ut uideo exactius uel accuratius. Christi præcepta sunt, ut de se omnia speremus, & fidamus, qui patri Deo pro

pro omnibus satisfecit: hinc ut amemus Deum plusquam nosmetipsos, & proximum non aliter quàm nos ipsos. Hæc est summa legis Christi, à qua nullum genus hominum, nulla conditio potest excipi. Patres deinde & rectores ecclesiarum quasdam attulerunt regulas, quæ uelut manu ducerent ad fastigium hoc pietatis, ut de ieiunijs, de ocio feriarum, de audienda missa, de precibus, de coniugijs. Lex diuina, ut sapientißimi authoris omnium, omnes comprehendit, omne tempus, omnem locum. Lex humana, ut hominis non omnium capacis ac prouidi, multas exceptiones uel ipsa ex se recipit, uel ab eo ipso patitur qui legem sanxit. Sed attende quæso, & intelliges quantum inter leges nostras & uestras intersit. Quis est uerus Dei cultus? IV. Quem Deus ipse præscripsit & statuit. CH. Ecquem Deus statuit? IV. Quem legis in libris Mosis. CH. An non paulo antè ex psalmis & prophetis docuimus, ueram religionē esse animi puritatem, & iustificationem, non uictimas atque immolationes animalium? Cedò, estne aliquid quod ego tibi poßim gratius facere, & per quod magis tibi concilier, quàm si dem operā, ut tibi fiā quàm simillimus? IV. Nihil, ut uidetur. CH. Poteris tu me magis diligere aliqua ratione & uia, quàm si uelut teipsum in me contempleris? IV. Quorsum id tandem? CH. Quia nulla

nulla est religio, nullus cultus Deo acceptior, q̃ si te illi efficias similem, quantum quidem præstare poßis. similitudo autem hæc in sanctificatione nõ corporis, non rerum exteriorum, sed animi existit. Sancti, inquit, estote, quia ego sanctus sum. Quale hoc tibi uidetur? Nam si quid in eo uel hæres, uel requiris, satisfaciemus tibi, priusquã progrediamur ulterius. IV. Non uidentur mihi absurda, nec à recto iudicio aliena: & multas in sacris libris sententias memini legisse me, quæ hoc ipsum testificentur. CH. Similitudo igitur parit beneuolentiam inter te & Deum, & is Dei cultus multò optimus, imò uerißimus ac solus. Scito igitur amorem ipsum maiorem similitudinem gignere, & magis copulare animos, & ex duobus unum prorsus efficere. IV. Hæc sunt nimium profunda. CHR. Etiam uos quibus data est lex terroris, de amore nihil unquam auditis. quæ coniungant & deuinciant corpora, multa sunt: quæ uerò animos ac spiritus, quid tandem est? IVD. Nescio. CH. Credo. nihil enim scitis uel acutũ, uel reconditum, uel excultum expolitumq́; uel ab ingenijs, uel ab eruditione, à qua uelut dedita opera longißimè abestis. nunquamńe audiuistis, amicitia coniungi homines, ut amicus amico sit alter ipse? amor igitur non solum efficit animos ac spiritus similes, sed unum prorsum. Quòd si uerus Dei

cultus est, ut eius fias similis, et ex similitudine gratior, nihil est quod maiorē gratiā conciliet quàm amor. amore enim amor gignitur. quòd si ames, redamaberis. amor hic nexus est animorū. fies unū cum Deo, ac proinde uelut Deus quidam. Hæc est æterna hominis beatitudo. uel apertè, uel tacitè huc uota omnia humani cordis tendunt. Confer iam leges. uestra nūquam ferè de amore loquitur: & si quando, breuiter id & obscurè, semper de metu ac terrore. Deus uobis est magnus dominus, pugnator, ultor, zelotes, quæ omnia in seruilē affectum deijciunt animos. nobis omnia sunt de amore Dei & proximi. noster Deus mitis, misericors, blandus, indultor, pater: quæ omnia in filialem habitum componunt animos nostros. Quæcunque in Euangelio præcipit Christus, ad amores istos pertinent, quæ rectores Ecclesiarū ad uerum Dei cultum referunt. Ieiunamus enim, ut spiritus se ad Dei contemplationem extollat: precamur, ut incendamur charitate: feriamur, ut animus curis uitæ huius solutus, liberius de Deo cogitet: intersumus missæ, ad memoriam redemptionis nostræ. IV. Quid uerò leges pontificiæ de sacerdotijs, de initiationibus? CHR. Non disserimus hic de politicis legibus, quarum usus est in foro, & ciuitate, sed sacris ritibus ac ceremonijs, quæ ad cultum diuinum sunt constitutæ. Profer huc uestras

non

non uesci porco, nō lepore, non anguilla, non adsuere lanam lino, quam similitudinem Dei adfert, quam iustificationem, aut purificationem mentis, quam beneuolentiam conciliat cum Deo Iam uerò quantum interest, ostendere simpliciter uiam, qua ad Deum peruenias, per amorē scilicet, quod fecit Christus: & onerare miserum animum immensa praeceptorum multitudine, quae satis sit negocij uel memoria posse continere. quod contigit uobis per manum Mosis, in quo plane estis tractati ut nequā mancipia, quae plagis emendantur, ita praeceptis minae sunt atroces additae: & nobis, quia nō bene cōmittebatur ociū, datū est negociū, quo distineremini, longum, uarium, molestum, odiosum, non eo fine ut id ageretis, sed ne contraria. non ut Deū coleretis, aggerata sunt tot praecepta tam minacia: sed ne uacaret uobis relabi ad idololatriam. ita circumsepsit uos Deus suis praeceptis, ne locus pateret alienis. IV. Haec indigēt magna speculatione. CH. Nec omnino nulla, nec fortasse tanta, quāta nunc tibi uidetur. comprehendisti ne memoria? IV. Etiā. CH. Videris tibi facile retēturus? IV. Ita plane. CH. Domi ergo solus per ociū recolita. IV. Faciā. CH. Itaq; cū apertae fuerunt ianuae diuinae benignitatis, ut per eas ingrederentur gentes, lex uestra antiquata est, & data noua à Deo ipso toti humano generi,

congruens uniuersis, ut olim uobis, quæ apta inge
nio esset uestro. id quum ratio ut factum sit euin-
cit, neque aliter de suprema est illa sapientia cogi-
tandum, tum oracula sunt prophetarum. Mala-
chias enim dicit primo capite: Non est mihi uo-
luntas in uobis, dicit Dominus exercituũ, & mu-
nus non uolam de manu uestra. Ab ortu enim solis
usque ad occasum eius magnum est nomen meum
inter gentes, & in omni loco incensum offertur
nomini meo. & oblationem mundam offeretis,
quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit
Dominus exercituum. Perpende prophetiæ huius
singulas sententias. accessum gentium ad Dei cul-
tum prædicit, in quo iam uos cum uestris sacrifi-
cijs, ritibus, ceremonijs ostendit minimè placitu-
ros, nec munus iuxta legem Mosis gratum futurũ:
sed si in illo Dei cultu uniuersali uultis placere do
mino, offerte (inquit) non immundum sacrificium
adipis, sanguinis, medullarum, sed oblationẽ mun-
dam. quid enim potest dici immundius, quid tetri-
us aut fœdius, quàm illa tanta & tam iugis tot ani
malium carnificina? quid erant aliud pontifices et
sacerdotes olim uestri, quàm lanij perpetui & co-
qui? Itaque mundum sacrificium, ad mundiciem et
animorum pertinet & manuum. Nec uideo quod
in tempus referri poßit, quod Esaias inquit capite
sexagesimo sexto, quàm in hoc, quum tantis uotis
expecta-

expectatis Meßiam, & fingitis uobis reditum in Palæstinam, & tanto molimine apud animos ue-stros & sermonibus inter uos ædificatis templum. Sic dixit Dominus, inquit, cœlum est solium meũ, & terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi, & quis est locus quietis meæ? omnia hæc manus mea fecit, & exti-terunt hæc, dicit Dominus. Hinc subdit, quod nos dicimus, purum & sanctum animum uerum esse Dei templum: & cum toto hoc, inquit, respiciam ad pauperem, & contritum spiritu, & trementẽ super uerba mea. De sacrificijs autẽ, per quæ uos in æde illa ingentem apud illum gratiam quæsitu-ros confiditis, pergit dicere: Qui immolat bouẽ, ac si interfecisset uirum: qui immolat pecus, per-inde est ac si decervicasset canẽ: qui offert oblatio-nem, est ac si offerret sanguinẽ suillum: qui suffire facit thus, est ac si bene diceret idolo, & abomi-nationibus suis anima illorum delectata est. sic il-le. Et Hieremias uerbis multo apertioribus cessa-tionem legis denunciat: Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & feriam cum domo Israël & cum do-mo Iuda fœdus nouum, non secundum fœdus quod pepigi cum patribus eorum in die quum appreben di manum eorum, ut educerem eos de terra Aegy-pti, quia ipsi irritũ fecerunt pactum meum, & do minatus sum eis, dicit Dominus. Sed hoc erit fœ-

dus quod feriam cum filijs Israël: post dies illos (dicit Dominus) dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, & ipsi erũt mihi in populum. Et quidem hæc prædicit futura post dispersionem Iudææ gentis, & post exilia per orbem totum, & post illud magnum & nouum, quod Dominus facturus est super terram, ut fœmina circundet uirum. IVD. Istud ad Meßiam nostrũ pertinet. CH. Nondũ de Meßia disputo, sed de legis cessatione, quam uides aperte prædici, tanquam medicamentum ad tempus aptatum morbo uestro. Et ne te defatiges, deq; Dei constantia & stabilitate in proposito sis anxius, neu legem tuam deplores tanquam reiectam prorsus & extinctam, scito abrogationem illius esse factam ad sensa literæ, non ad sensa spiritus. IV. Quid ego audio? CH. Dicã apertius. Lex quã populo Iudæo dedit Deus per manus Mosis, diuina est adhuc & perdurat, & ueri Christiani eã obseruant. IV. Estis ergo Iudæi ut nos. de quo est igitur controuersia? CH. Vos legem illã corporaliter obseruatis, qualẽ exhibuit Moses: nos spiritaliter, quemadmodum Christus, & eius discipuli enuclearunt. & abstinemus nos etiã porco & lepore, & offerimus hostias in lege præscriptas, sed ad sensum diuina tum magnitudine, tum etiam præstantia humana dignum. Abstinemus enim

nim porco, id est immundicia carnis: & mactamus Deo pecudes, id est belluinas nostras affectiones. sed longum esset persequi singula. Et ueri Christiani sunt Iudæi spiritales, & filij Israëlis, & semen Abraæ, progeniti ab illis non secundum opus belluini corporis, iuxta quod genitus est etiam Ismaël & Esau, sed ab excellentiore parte, nempe ab animo, per imitationem uirtutum illorum. Ergo ostensa est eadem lex uobis quidem à Mose tecta uelo, nobis autem retecta & reuelata à Domino nostro Iesu. IV. Quomodo potestis uos obseruare, quæ non modò negligitis, sed etiam contemnitis? persuasum enim est uobis, legem nostram non modò mortuam esse cum uestro Iesu, sed etiam post eius resurrectionem mortiferam. CHR. Nos id sentimus de lege uestra carnali, seu simpliciter sumpta, & sine figuris: spiritalis autem adhuc uiuit. IVD. Atqui uulgus Christianorum & doctorum ex uobis uel plerique, uel non pauci, ritus & ceremonias nostras ignorant: quomodo possunt quod nesciunt, uel scire quorsum pertineat, uel rectè obseruare? CH. Qui ex nostris hominibus significationes illas sublimes & mysteria legis uestræ non intelligunt, obseruant nihilominus quæ sunt præcepta: quia quæ uobis in mysterijs sunt & arcanis tradita, planioribus sunt nobis uerbis iussa,

& retectiore sententia. ut si nescio quid sit porcus, nec quorsum pertinet non uescendum porco in sensu spiritali, obseruabo nihilominus præceceptum, si dicatur mihi non esse pascendam mentem, hoc est inquinandam obscœnitate atque immundicijs, quales bruta & abiecta caro expetit. Non meministi te aliquando didicisse literas in syllabas coniungere, syllabas autem in uerba? IV. Non satis commemini, sed in multis pueris id obseruaui. CH. Non animaduertisti quot formulæ, quot uiæ ostenduntur eis à ludimagistris, ut recte elementa inter se applicent? ea omnia ubi iam perdidicerunt, legere obliuiscuntur, & nihilo secius expeditius legunt, quam cum illis formulis: quas omnes & si aliud agentes, nec animum ad eas aduertentes, obseruant tamen in legendo. Puerum quoque imprudentem aliquid acturum multis instruimus consilijs, & præceptis, & cautionibus: quæ omnia unica illi prudentia, quum eam tempore atque usu rerum parauit, suppeditat. sic præcepta & formulæ uiuendi, & ratio colendi numinis multis uerbis explicantur, & proponũtur ijs qui carent spiritu Dei, hoc est fiducia & amore erga Deum, quæ uniuersa Dei amor latenter docet, & quum usus poscit subministrat. Quòd si multa illa præcepta atq; instituta eò pertinẽt ut ritè colatis numen, numen autem similitudine illius optimè

colitur,

colitur, quia sic conciliatur amor: supremum autem est amor: qui efficere potest ut amemus, is optimam uerißimamq; colendi Dei rationem tradit, & quicquid alijs uerbis, ritibus, institutis, ceremonijs explicari potest, concludit & comprehendit. Nostra uerò lex eò tendit tota, sic nobis proponit Deum, sic nos afficit, ut uerè & toto pectore amemus. Nec ullus uestrorum rituum datus uobis fuisset à Deo, si & illum, & proximum uestrum uerè atque ex animo dilexissetis. Quæso te, ut liber aliquando & solutus curis expendas atque examines uim omnem præceptorum uestrorum, & legis uniuersæ, tum dicta, monita, cohortationes prophetarum: inuenies ad hos duos uelut scopulos dirigi amorem Dei & proximi. qui tamen ita sunt duo, ut in unum coëant & coniungantur. IVD. Isthæc omnia noua sunt mihi prorsus atque inaudita, difficile est mihi de eis quicquã statuere. CH. Id uerò magis mihi placet, ut per ocium exactiore iudicio adhibito ista perpendas. Nam quæ fortasse prima auditione propter nouitatem absurda, et à ueritate abhorrentia tibi uiderentur, ea si accuratius altiusq; scruteris, inuenies uerißima esse & sanctißima. neque hunc tantum locum uelim sic abs te recoli & retractari, sed cunctam hanc nostram dissertationem.

DE EXILIO IVDAEOrum perpetuo.

EXilium quoque istud uestrum ab auitis sedibus, manifestò ostendit legem quam obseruare solebatis, quamq; adhuc tuemini, & retinetis mordicus, esse antiquatam. sacra enim, ritus, ceremonias, concluserat Deus una regione, & ex ea una in ciuitate, uno in templo, sub uno summo sacerdote, ex tribu Leui, ex familia Aaron. Templũ est dirutum, ciuitas subuersa, uos arcemini procul à Palæstina, clausit Deus omnia isthæc uestra definitis limitibus loci, ut loco uobis penitus adempto, illa etiam omnia sciretis adempta, quæ illic continebantur. Accedit his, quòd simul cum lege constiturus est summus sacerdos, qui sit uelut præses, custos & tutor legis. eum autem uidetis sublatum, ex quo licet intelligere & legem esse abolitam. quod Dauid prædixerat, constitutum esse Meßiam sacerdotem à Domino, & quidem iureiurando, & quod nunquam sit mutaturus, & sacerdotem sempiternum non secundum ritus Aaron, sed Melchisedech. IVD. Bona uerba. quid tu de exilio nostro æterno loqueris? Nos uerò uatum nostrorum oraculis confisi, restitutum iri nos speramus. fiet aliquando, etiam si ex Dei consilio inscrutabili differatur. CHR. Ipsa expulsionis caussa & ratio liquidò ostendit,

uos

uos nunquam restitutum iri. quæro enim, quamob rem exulatis tam diu? IVD. Propter idololatriam in deserto. Nam ea de re Exodi tricesimo secundo sic scribitur: Ego autem in die ultionis uisitabo super eos peccatum eorum. CHR. At uide quid sequatur: Percußit ergo Dominus populum, eo quod fecerant uitulum, quem conflarat Aaron. Num non propter scelus illud occisa sunt tot millia? num ingressus est aliquis eorum in requiem Domini? non Moses, non Aaron, nullus præter Iosue & Caleph. Quale uerò est, post centum generationes meminisse sceleris, quum aliæ omnes mediæ euaserint pœnam? Ego sum, inquit, Deus fortis, zelotes, uindicans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, ijs qui oderunt me: & faciens misericordiam in millia, ijs qui diligunt me. non dicit, in centesimam generationem. Quid, quòd uos non uidemini ex ijs qui illum oderunt, sed qui amant & colunt: fertis patienter exilium tam longũ, & sustinetis illum, expectatis dum dignetur uos respicere, non estis idololatræ, quin ergo facit misericordiã uobiscũ? Iam uerò quum totius Israël desciuisset à Domino, idq; tanto tempore, omnes reges Iuda idolorũ cultui dediti fuerint, præter Dauidem, Ezechiam, & Oziam, ducti estis Babylonem, habuistis nihilominus illic iudices uestræ gentis & prophetas,

qui

qui uos consolarentur: mansistis ibi annos septuaginta, & reducti estis in patriam antiquam. nunc agitis per orbem dispersi, subditi, serui, extremæ ac miserrimæ conditionis, nullum habetis prophetam qui uos consoletur, quũ non committatis tam graue scelus idololatriæ quàm olim, non sacerdotes, non annotationem & distinctionem tribuũ, ut sciatis unde Meßias sit nasciturus. Sed nec est opus amplius. at quàm diligenter erat annotatum ante Christum? Quid, quòd Cæsares Vespasiani iusserunt interfici omnes eos qui superessent ex familia Dauidis? Vos ad hæc omnia estis cæci & surdi, non uno aut altero anno, sed mille quingentis. Ecquod tandem nefas non fuisset tanto tempore expiatum? Illud quoque uelim mihi dicas, si nõ est molestum, cur non sollicitat uos nunc dæmon ad idololatriam, sicut olim patres uestros? inter quos tantum fuerunt tres reges obseruatores legis Domini, quos modò commemoraui. IVD. Quia non sumus tam acuti, nec tam solertes, quàm olim patres nostri. CHR. O egregium acumen, ô solertiam prædicandam, scire à Deo ad peßimos dæmones desciscere. Igitur Achaz acutior, qui idolis seruiuit, quàm Dauid, qui Deo soli. Stupiditas est uidelicet, & dementia, uera pietas. nollem tale unquam dictum uenisset tibi in mentem, nedũ ut protulisses. IVD. Quid ergo dixerimus esse

ſe in cauſſa? CHR. Securus eſt de uobis diabolus, ſatis putat uos eſſe in partes ipſius pertractos: nec ulla eſſe potuit maior idololatria, quàm ſpreuiſſe ipſum Dominum & authorem uniuerſorũ, qui uobis ſalutem adferebat. Inſpicite iam quales eratis, quum deleuit regionem ueſtram Titus Veſpaſianus. À reditu è Babylone non fuerat inter uos cultus deorum alienorũ, conformiter & conſtanter Iſraël colebat Dominũ. Occidiſtis Ieſum, qui ſe dicebat Chriſtum. Is uerò ſi nòn erat Meßias, quemadmodum ipſi affirmatis, nullum poteratis opus facere Deo gratius, quoq; amplius demereremini fauorẽ illius, quòd hominem ſuſtuliſſetis in crucem contumelioſum in Deum, & in Meßiã eius. Nam ſi Phineæ filio Aaron confirmatum eſt ſacerdotium à Deo propter zelum Domini, quem in uno filio Iſraëlis oſtenderat puniendo, quibus præmijs eratis uos digni, crucifigendo eum qui Meßiam ſe diceret, quum non eſſet? quin & dicit per prophetam Dominus, Saluos faciam uos, non propter uos, ſed propter me, ne dicãt gẽtes quòd dominus eorum non poteſt eos ſaluos facere: quanto magis nunc, ne dicant quòd occidiſtis Chriſtum Domini, qui non erat? At uerò poſt mortem illius uexati eſtis fame ſub Claudio, latrocinijs, diſcordia præſidum, Fœlicis & tum bello ſub Nerone & Galba, excidio acerbißimo ſub Veſpaſia,

ſpaſiano. rurſum cæſi eſtis ab Adriano, iterum à Gallo expulſi patrijs ſedibus, exciſa urbe & templo. Crudelius egerunt uobiſcum Romani, quàm cum alijs urbibus captis, ut appareat ultione Dei eſſe factum. At dicitis uos habere regnũ ultra montes Caſpios. ô quàm multa extruxiſtis uana, ut excluderetis lucem ueritatis. Quis uidit? quis tradit? Sub Macedone Alexãdro factum eſt. Hoc falſum. Nam quum eſtis deuicti à Tito, omnes 12 tribus erant in Palæſtina. Sed uos eſtis adeò impudentes, ut ſine uerecundia aliarum nationum aſſeueretis id quod reliqui omnes manifeſtum eſſe mendacium ſciunt. nec reueremini memoriam gentium, nec apertum illarum contra uos teſtimonium: omnes habetis pro canibus, non illorum merito, ſed procacitate ueſtra, & impudentia deplorata. Pulſi ergo eſtis in tam extremum exilium, quòd quemadmodum dixit Chriſtus, non cognouiſtis tempus in quo Dominus ipſe ad conſolationem ueſtram uos inuiſebat. de quo Hieremias queritur capite octauo, Etiam ciconia in cœlo cognouit tempus ſuum, & turtur, & grus, & hirundo cuſtodierunt tempus aduentus ſui: populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Ioſephus Iudæus ait, ſuſpicari quoſdam mortem Iacobi fuiſſe in cauſſa. An eſt credibile, propter mortem unius hominis quamlibet iuſti, gentem uniuerſam eſſe

cæde

caede primum & clade, hinc exilio tanto multatam? Mors enim Iacobi, mors Christi, si non erat Meßias, quid aliud erant, quàm mors hominis prophetae? Propter mortem autem Zachariae, aut Esaiae, aut Hieremiae non estis è patria excisi. Audite Amos caput secundũ, Super tribus praeuaricationibus Israël, & super quarta non parcam ei, eo quòd uendiderint argento iustum, & pauperem propter duo calciamenta. Precium uile significat, sicut olim numo sestertio, nunc frusto panis. Quis est iustus hic, cuius uenditionem tanti aestimat Deus, et ita eam ulciscitur, nisi Iesus Christus: qui uenit ad uos sub pauperis imagine, mitis, demissus, & sine ullis opibus? Prophetae uestri, si uoluissetis oculos aperire, satis apertè exposuerunt uobis, & exprobrarũt grande illud & nefariũ facinus. Esaias dicit ca. 8. Dominum exercituũ sanctificabitis, et ipse timor uester, & ipse pauor uester, & erit in sanctificationẽ, & in lapidẽ offensionis duabus domibus Israël, in laqueũ & rete habitantibus Hierosolymis, & impingent in id plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capiẽtur. Idem propheta cap. 3. populum dicit eiectum, excisum, & relictum sine duce, & principe, & bellatore, & propheta, quia linguis & operibus suis irritauerunt Dominum, nec peccatum suum celauerunt, sed apertè professi sunt.
Ecquod

Ecquod tandē peccatum apertè profitemini, nec uos pudet, nisi de morte Domini nostri Iesu? et addit uates: Væ animæ eorū, quum reddiderunt sibi ipsi malum. nempe quum dixerunt, Sanguis eius super nos, & super filios nostros: quo nihil est euidentius, quàm ita esse. tum adijcit: Quum tamē in ea sis calamitate, ut nec scientiam habeas, nec regnum, nec libertatem, nec iustitiam, qui te beatum dicunt, an non te seducunt? ij te fallunt, & uiam semitarum tuarum perdunt. Quid, an non id hodie non cernimus impletum, quum rabini uestri persuadent uobis uos solos beatos esse, nempe qui soli uerum colatis Deum, & ueram sanctamq; sectemini spem de Meßia? ita perdunt uias uestras: nam cogunt uos insistere uia praua, nec uelle ab ea egredi, quam existimetis rectà ad beatitudinem ducere. an potuit apertius describere, etiam si fuisset historicus, non propheta? In Deuteronomio exilium hoc uestrum, & extremæ conditionis seruitus describitur. inter cætera enim dicitur: Percutiet te Dominus amentia, & cæcitate, & stupore cordis, & palpabis in meridie, quemadmodum palpat cæcus in caligine. Expendite totum illud caput octauum & uicesimum, uidebitis nunquam potius execrationes illas quàm ad hæc pertinere tempora. nunc ergo cæci estis. Atqui deos alienos nō colitis: & si unquā aliàs, zelatores estis legis.

cæcitas

cæcitas ergo uestra est, Christum Dominum non cognoscere. Hieremias apertè dicit, maius esse uestrum peccatum, quàm peccata patrum uestrorũ. A die (inquit) qua egreßi sunt patres uestri è terra Aegypti usque ad diem hanc, misi ad uos omnes seruos meos prophetas, per diem surgendo de mane, & mittendo, & non audierunt mihi, nec inclinauerunt aurem suam, sed indurauerunt ceruicem suam, & peius faciunt quàm patres eorum. Si hoc peccatum est grauius, quomodo propter uitulũ dicitis uos puniri? At explicatius ca. 5. Scrutamini in plateis Hierusalem, & uidete nunc, & scitote, & quærite in plateis eius, an inueniatis uirum, an sit qui faciat iudicium, qui quærat ueritatem, & parcam ei. & si, Viuit Dominus, dixerint, uerè mendacium iurabunt: Domine, oculi tui nónne sunt ad res stabiles? percußisti eos, & non doluerunt: consumpsisti eos, renuerunt accipere disciplinam, duriores fuerunt facies eorum petra, renuerunt reuerti. Ego autem dixi, forsitan pauperes sunt, stulti facti sunt, quia non nouerunt uiam Domini, iudiciũ Dei sui. Ibo ad maiores, & alloquar eos: ipsi enim cognouerunt uiam Domini, iudicium Dei sui. sed ipsi simul confregerunt iugum, ruperunt uincula. Sic ille. Quibus uerbis apertißimè status horum temporum uester describitur. Depicti estis, quod aiunt, uestris coloribus,

uos ac rabini uestri. Idē propheta paulo pòst exilium uestrum prædicit, & excisionem à sedibus, sed ita ut non penitus soboles uestra intereat. & simul caussam adijcit, cur à fauore Domini excideritis. Ascendite (inquit) muros eius, & dißipate, consumationem autem ne faciatis, auferte minas murorum eius, quia non sunt Domini, quia præuaricādo præuaricati sunt in me domus Israël, & domus Iuda, ait Dominus. negauerūt Dominū, dicentes, quod non sit. quem uerò dixerunt esse illum qui esset, nisi solum Iesum Dei filium? Idem Hieremias capite duodecimo, de caussa desolationis terræ loquens ad Dominum: Nam & fratres tui, & domus patris tui, ipsi præuaricati sunt contra te, ipsi congregati uociferati sunt in te. Ne credas, quum loquuti fuerint tibi bona. Tum uerbis Domini: Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meam in manum inimicorum eius, fuit mihi hæreditas mea tanquam leo in sylua, dedit contra me uocem suam, idcirco odi eam. Idem capite decimosexto: Et erit, postquam annunciaueris populo huic omnia uerba hæc, & dixerint tibi, quamobrem minatus est nobis Dominus tam graue malum hoc, & quæ tanta nostra iniquitas, aut quod peccatū nostrum quod peccauimus Domino Deo nostro? dices ad eos: Propterea quòd dereliquerunt patres uestri

me,

me, ait Dominus, & abierunt post deos alienos, & seruierunt eis, & incuruauerunt se illis, & me dereliquerũt, nec legem meam custodierũt, & uos peiora perpetrastis quàm patres uestri. Sic ille. Tum addidit historiã horũ temporũ: Et ecce uos ambulatis unusquisq; post duritiem cordis sui mali, ut non audiatis mihi. Et expellam uos de terra hac, quam nec uos nec patres uestri cognouerũt, ubi dijs alienis seruietis die ac nocte, quia misericordiam meam non impartiar uobis. Quomodo poterat explanatius declarare, uos esse à misericordia Domini repulsos, nec Deum uerum ac uiuentem colere, sed falsos deos, quos uobis confinxistis? Dicite quæso, quod in tempus ista competunt, nisi in hoc? Immensum esset, si in singulis uelim pro dignitate immorari. Tu ipse omnia examinato, quem uideo uersatum esse in studio sanctarum literarum. Quintum caput Threnorum eiusdem Hieremiæ, est Iudæi populi misericordiã petentis. in cuius extremo hæc sunt uerba: Vt quid in perpetuum obliuisceris nostri, derelinques nos in longitudine dierum? Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur: innoua dies nostros sicut ab initio. Sed reprobando reprobasti nos, iratus es contra nos uehementißimè. Ea est libri clausula, qua status hic rerum uestrarum significatur. Adde his, quòd si Deus communicaturus

est seipsum uniuersis gentibus, ut sacra oracula testantur, hoc est, legem daturus uniuersalem, quid opus est ista uestra? sub illa scilicet altera uiuetis et uos. Hanc uerò uniuersalem si legem esse Meßiæ dicitis, quid opus est uobis reductione? quid templo, & Hierosolymis? Vbique potestis uiuere secundum eam legem. quæ si uniuersalis est, non alligabit utique ad unum templum, & unam ciuitatē. Quæro autem, an Meßias legem istam uestram sit confirmaturus, an inducturus aliā? Hanc uestram oracula testantur abrogatum iri. quòd si aliam adferet, quid de Iesu Christo conquerimini, qui non aliam intulit, sed hanc istam ad sensus homine & Deo dignos transtulit, seu potius erexit. Quòd si paulo attentius uelitis animaduertere, non erit uobis difficile inuenire, & cur olim sitis electi ad pecularem Domini hæreditatem, cur cōseruati, cur postea reiecti, & repulsi. omnium caussa est Iesus Meßias. Voluit Deus, ut paulo antea dicebam, aliquem unum esse in mundo populum, qui Deum cognosceret, apud quem essent illius ritus, ceremoniæ, leges & præcepta, ex quo filius suus nasceretur, & in quo uersaretur, ad excludendum querelam aliarum omnium nationum. Ex hoc populo quæ tribus de duodecim esset electa ad Meßiæ generationem, & si aliquid attigerat Iaacob moriens, incertum tamen erat usque ad Dauidem. huic enim

enim propter mansuetudinem renouata est promißio, quemadmodum facta olim fuerat Abraæ propter fiduciam. Itaq; populus electus est Abraæ per Isaac & Iaacob, tribus Iudæ, & familia Dauidis regis. Quomodo erudijt uos Deus, admonuit, castigauit, tulit usque ad Meßiam? Expleto autem usu instrumenti, abiectum est instrumentum, tanquam deinceps inutile. Additi sunt uobis quadraginta anni, ut resipiscentes transiretis ad uniuersalem uocationem cunctarum gentium. postea consequuta est confusio atque abolitio fortunarum omnium & diuini cultus, ciuitatis, templi, sacrificiorum, sacerdotij, tribuum. An non ex his apertè intelligitis, nullum esse amplius uestri usum? Hieremias rabinos & sapientes uestros sic obiurgat, capite octauo: Quomodo dicitis, sapientes sumus, & lex Domini est nobiscum? uerè mendax est stylus, frustra sunt scribæ, pudore affecti sunt, sapientes perterriti sunt, & capti sunt, uerbũ Domini reprobauerunt, & sapiẽtia in eis nulla. IV. Magnas adfers rationes. & sic à nostris rabinis accepi, uestra omnia perualidis esse fulta rationibus per homines ingeniosos, quales habuistis inter uos quàm plurimos. CHR. Quàm malitiosam calumniam, ut quando res ipsæ claro meridie se oculis uestris ingerũt, lucem ipsam accusetis, quoniam aliud non ualetis. Primum habuisse nos in

religione nostra, acutissima ingenia quàm plurima, an exiguum est argumētum uera esse quæ nos recipimus, quandoquidem à talibus sunt ingenijs approbata? Deinde ratio: num non res est æqua, uobis & nobis par, pro ueritate semper fortior ac manifestior? si pietas nostra non esset uera, nullæ sufficissent rationes, nulla ingenia ad eam fulciendam, scilicet falsa & conficta ipsa per se paulatim laberentur. Opinionum commenta delet dies, ut inquit sapiens quidam de gentibus: recta iudicia confirmat. Quid, quod rationi conforme est, non discrepat à Deo, ueritate, & unde manat ueritatis omnis ratio. Audisti etiam cuiusmodi genus hominum Christus sibi asciuerit, quàm non aptum excogitandis pro se rationibus. IV. Atqui nos sumus populus Dei, & sic semper uocamur, uel in ipso exilio, & hæreditas illius, & uinea electa. CHR. Sic uocamini propter primam electionem. sicut apud Esaiam: Israël me non cognouit, & populus meus non intellexit. An estis populus eius, quum eum non nostis? De uinea autem legite quæ sunt apud Esaiam capite 5. quomodo exciderit eam Dominus. & Hiere. secundo: Ego autem plantaui te optimam uitem, totam ipsam semen uerum, & quomodo conuersa es mihi in sarmentum uitis alienæ? IV. Atqui reditio domum multis cœlestibus oraculis nobis promittitur, ut in
Deute-

Deuteronom. & apud Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, Amos, & alios tam multis locis, ut ignorari non poßint, nec sit eôs huc adferre necessarium. CH. Nihil necesse habes ea recensere, satis commemini. de quibus antequam dissero, uelim mihi dicas, quaé nam sit futura reducendi uestri caussa. IV. Vt sacrificemus Domino, per quae sacrificia fiemus grati Deo, uiuemus in libertate, in ocio & quiete, in copia rerum omnium, in delicijs. uel ipsa Esaiae uerba mirificè animos delectant: Sedebit, inquit, populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciae, & in requie opulenta. CH. Duo esse uideo, quae uos in reductione hac speratis, gratiam & fauorem Dei per sacrificia, tum uitae opulentiã, & fortunarum omnium copiam, quanta uel optari poßit. IV. Haec ipsa. CH. Dicamus prius de sacrificijs. Non credo excidisse tibi, quòd dudũ inter nos constabat, maximum & praestabilißimũ quod homini Deus poßit praestare, esse beatitudinẽ aeternã: eam uerò cõiunctionem esse cum Deo: coniunctionem autem fieri amore, amorẽ conciliari similitudine animorũ. Vos ergo ꝑ uniuersam custodiã legis quid amplius aut excellẽtius potestis à Deo consequi, ꝗ ut sitis illi amici? IV. Nihil sanè neq; maius, neq; optabilius. CH. Quòd si sacrificia hoc uobis dabunt, quur quum maximè uigebant illa Hierosolymis,

plurimi erant ſceleratiſsimi, pauciſsimi ſapientes, pauciores prophetæ? Quid, quòd multo plures fuerunt iuſti uiri ante ſacrificia, quàm illis conſtitutis? Tu uerò nunc quũ non ſacrificas, nónne bonã ſpem habes te poſſe diem unum uitam propagare? tu neſcis, an poſsis tibi Deum amicum facere, & ſuſtines uiuere. Sed conſolabor ego te exemplo Hieremiæ, Ezechielis, Danielis, Ananiæ, Azariæ, qui & ſancti, & ſapientes, & prophetæ fuerunt ſine Hieroſolymis, ſine templo, ſine ſacrificijs & ceremonijs. Quid, quòd à ſacrificijs eſtis ſoluti permiſſu Dei, dum exulatis, aut peregrinamini. Eſto igitur, non bono tantum animo, ſed magno quoque. potes Deo amicus fieri abſque ſacrificijs, ſola uoluntate bona. Quòd ſi ita eſt, ut ratio & exempla & prophetæ docent ac oſtendunt, nihil aut perparum facient externa ſacrificia, ubi uoluntas intus fuerit uel à Deo aliena, uel cum eo coniuncta. Quòd ſi aliud nihil eſt uobis Meſsias largiturus, quàm ut quietè ſacrificetis, atque ocioſe, fruſtra nimirum talem, & tantam, & tam tumultuoſam operam ſumet. nihilo enim plus dabit, quàm nunc exiſtimatis uos habere, ut fauorẽ Dei poſsitis promereri iuſtificatione mentis. Iam de libertate, de diuitijs, de opulentia, & uoluptatibus. Indigniſsima ſunt hæc de quibus fiat mẽtio, dum de rebus cœleſtib. & diuinis loquimur, quæ nõ rarò

ſeparant

separant à Deo, & ad diuinum amorem impedimento sunt. IVD. Nunquam id nobis accidet, quia erimus iusti omnes, sapientes, prophetæ: quemadmodum non nocuerunt diuitiæ Abraam, Isaac, Iaacob, Dauidi, Ezechiæ. CHR. Eritis uos perfectiores quàm Adam? at illum legitis unico desiderio abstractum à Dei tanta illa amicitia. quid fiet uobis inter tam multa et uaria desideria? & istis quos nominasti, an non putas impedimento aliquando fuisse opes, quo minus agerent quod decebat tam sanctos uiros? relege illorum uitas, uidebis dissensisse Abraam à Loth. Dauidem ea commisisse, quorum illum postea grauißimè pœnituit. Ezechiam opes suas ostentasse legatis Aßyriorũ, de quo est ab Esaia reprehensus. An non etiam sine diuitijs maximos illos & sanctißimos uiros futuros fuisse censes, ut Heliam, Heliseum, Hieremiam, & alios prophetas? IV. Esto sanè ita, sed num non præstat bonitati adiungere libertatem & diuitias? CHR. Atqui Solomon dicit, mundana omnia esse uanitatem. quid ergo utilitatis adferent uana? aut quomodo diuini cultus præmium erit res uana? An non tu, si esset optio, libẽs deligeres uitam Heliæ sancti & pauperis? IV. Rogo te, ne mihi uia ulla paupertatem impreceris, qua nullum est malum grauius. hæc Minoritis aut Carthusiensibus tuis cane. CH. Videlicet

cura rerum uitæ huius tam acris, tam intẽta & ue hemens, non ſinit uos oculos ſurſum attollere: & dum prolixè ſit proſpectum arcæ, reliqua facilia eſſe ducitis, & quæ uirtutis ſunt aut uitij negligitis, ſubinde prouerbium illud uſurpantes, Omnia aſpera pane leniuntur. Hinc fit, ut quales uos eſſe uelitis, tales fingatis & Meßiam & Deũ. Prophetas quoq; eoſdem faceretis, niſi quòd in his aperta ueritas refragatur. Deus autem non cernitur oculis corporis: Meßias uerò uenturus eſt. ubi certè poteſtis, infigitis mendacium tanquam cuneum, affectionibus ueſtris ſeruiens. Itaq; audi attẽtißimè, quod tua & aliorum omnium gentis tuæ tam intereſt ſcire. Quod tu existimas eſſe maius aut acerbius exiliũ, procul abeſſe à Deo, an à patria ubi nati ſunt maiores tui? IV. Quis de hoc poßit ambigere? malo multo exulare à patria, quàm à Domino. ſed ſi ſim in patria illa, propinquior ero Deo. CH. Id uerò eſt quòd Dominus per Hieremiam conqueritur: Nunquid Deus de propinquo ego ſum, dixit Dominus: & non Deus de longinquo? Dominus & propinqua & longinqua, & aperta & tecta contuetur, tam his adeſt quàm illis. ubi eſt illud, Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Propinquior erat Deo Daniel Babylone, quàm multi in Iudæa & Hieroſolymis. Itaque uerum & lugendum exilium eſt, reiectos eſſe à Domino,

mino, procul ab illo agere: uera patria, & sacrificia, & pietas, & felicitas, coniungi cum illo puritate animi, fiducia, charitate. quem ostendimus esse cultum uerißimum, & Deo dignũ, qualem sancti uiri præstiterunt in suis peregrinationibus: ut ij quos modò commemoraui, Hieremias, Daniel, Ezechiel, Ananias, Azarias, & alij complures. Illa ergo optãda est uobis in patriã reditio, ut Deo coniũgamini animis, qui unus & pater est uester, & patria. Quòd si abesse à Deo exilium est germanum & uerum, accedere ad eum in patria uiuere, utique prophetæ & sancti uiri Deo pleni, qui præcipua quæq; et uerißima hominibus tradebãt, ab spiritu diuino illis insita & dictata, quod non inopiam uestram, aut seruitutem humanam, aut peregrinationem deplorarunt, & spem fecerunt uobis facilioris status & cõditionis: sed quod erat & ipsorum sanctitate ac sapientia, & humana excellentia & diuina maiestate dignum, acerbißimũ exilium à Deo, grauem seruitutẽ sub peccato, qua seruitute iam olim grauamini, deplorarunt: & lætißimam promiserunt reductionem, non in Palæstinam, & ad mẽsas & lectos, cæterasq; corporis uoluptates, belluinis magis corporibus quàm humanis mentibus, hoc est planè cœlestibus aptas & congruentes, uerùm in gratiam & fauorẽ Dei per iustificationem cordium uestrorũ. Hæc religio, et

æternum religionis præmium est, terra illa promissa cœlitus Abraæ & patribus uestris, terra manans lacte & melle, id est bonis omnibus, quæ humana mens rectè instituta posset exoptare. Dum uiuebatis sub lege nondum abolita, eratis quidem domestici, sed serui: nunc alieni penitus, seu hostes uerius. conuersi autem ad Deum per uirtutes mentis, eritis liberi & filij. Hoc etiam Esaias prædixit capite decimo: Et erit in die illa, non adijciet ultra residuum Israël, & qui euaserit ex domo Iaacob inniti super percutientem eum, sed innitetur super Dominum sanctum Israël in ueritate. Residuum Iaacob conuertetur ad Deum fortem: quia si fuerit populus tuus Israël uelut arena maris, reliquiæ conuertentur. Ex eo bona spes est de reditu uestro ad meliorem mentem, licet sera. In quo uelim annotes, non dixisse prophetam, cunctum Israëlem saluum fore, ut uos speratis per resurrectionem & reductionem in Iudæam: sed reliquias, nempe illas quæ agnoscent Iesum Christum. Considera tu nunc, quanto est reuersio hæc ad Deum melior & optabilior, quàm reuersio ad diuitias Palæstinæ? quanta est in sanctis uoluminibus mentio de misericordijs Dauidi fidelibus, de ueritate Dauidi promissa stabili ac æterna? quanto hæ sunt ueriores misericordiæ, & utilior ueritas, reconciliari & coniugi Deo per Christum, quàm

quàm manere regnum soboli Dauidis, & conseruari illius lucernam?

DE MESSIA IVdæorum.

AVeo iam ex uobis intelligere, qualem tandem Meßiam tot annorum millibus expectetis. IV. Nos expectamus ea quæ sunt nobis à uatibus prædicta, & Dei nomine promissa, qui fallere non potest. quæ quòd nondum uidemus cõpleta, pro indubitato habemus euentura, quantumcunque differantur. Non sunt diuino consilio præfiniendi ab homine termini. CHR. Rectè dicis. sed quæ tandem sunt ista? IV. Dicam ex Esaia, Hieremia, Ioële, & alijs prophetis, tum traditionibus nostrorum rabinorum certißimis: uenturum è genere ac stirpe Dauidis regis ducem, qui magna potentia, & ui armorum omnes qui supererunt ex progenie Israëlis, reducet in terram patribus promissam. Ibi in libertate, imò in regno, in ocio, in opibus, in rerum omnium abundantia & copia reædificabimus templum Hierosolymis, & celebrabimus sacra, ceremonias, dies festos. omnes erimus sapientes, omnes prophetabimur, non solum patresfamiliàs, & prouectæ ætatis, sed filij nostri, & filiæ nostræ, etiam serui & ancillæ nostræ. omnes enim erimus edocti à Deo, nec opus erit ut quisquam dicat alteri, doce me,

aut

aut ueni docebo te legem Domini, omnes erimus in ea probè instituti. Huic siue regi, siue duci subdentur cæteri omnes reges ac nationes, uenientq́; illorum plurimi iuxta legem Domini sacrificatũ Hierosolymas, & à Iudæis docebuntur. Hic est fidei nostræ decimus tertius articulus, sine quo salui esse non possumus. CH. Discutiamus, si placet, singula, & pedetentim, ne quò impingamus. Neq; enim ignoras quàm obscuri & difficiles sint prophetæ uestri, ut uates omnes: quàm etiam plerunque, nisi ex acri iudicio adhibeatur recta intelligentia, ut sic dicam, inepti. Potentem quidem faciunt illum prophetæ, sed diuina ui & potestate, & humanis opibus planè alienũ. ut Esaias: Ecce seruus meus inuitat eò, electus meus, complacuit in eo anima mea, dedi spiritum meũ super eum, iudicium gentibus in lucẽ proferet, non clamabit, neq; uociferabitur, neq; foràs proferet uocem suam: calamum quassatum non conteret, & linũ fumigans non extinguet. & Zacharias: Exulta ualde filia Sion, iubila filia Hierusalem, ecce rex tuus ueniet tibi mansuetus, seruator, humilis, equitans super asinum & pullum asinæ. Oseas quoq; expreßius: Domus Israël, inquit Dominus, miserebor, & saluos faciam eos in domino Deo suo, & non seruabo eos arcu, & gladio, & bello, equis & equitibus. Iam de terra illa quam expectatis, audi Esaiã

octauo

octauo capite: Et transibit per terram induratus & esuriens: & erit, quum esuriet irascetur, & maledicet regi suo & Deo suo, & respiciet sursum, & terram intuebitur, & ecce calamitas & tenebræ, & obscuratio, & angustiæ, & densæ caligines. Locum hunc uelim examines diligenter. Nam quæ dicuntur à prophetis, ad uos pertinent potißimum, uidelicet dicta uestri uel commonefaciendi gratia, uel castigādi ac corripiendi, uel edocendi. In isto rerum uestrarū statu unusquisq; uestrûm transit per terrā peregrinationis huius, de qua nihil potuit dici aptius quàm trāsire. peregrini enim sumus omnes, ut & patres nostri. Transit itaq; Iudæus induratus et pressus incōmodis uitæ. esuriēs autē, id est in arctū rei familiaris adductus, nec Deū agnoscet, nec Meßiā suū, omnes negliget & execrabitur, qui sibi non aliā in rem sperat fructuosos, quàm ut plena manu largiantur diuitias. Suspiciens aūt terrā: quæ est terra quæ transitur, nisi hæc saxosa & lapidosa? quæ autē illa quæ suspicitur, nisi cœlestis patria cōmunis omnium? de qua est in psal. Spero uidere bona Domini in terra uiuentiū. ad intuitū aūt illius, id est ad cōsiderationem uerorū bonorū, statim oboriūtur uestris animis caligo densa, & tenebrosa nox. Sed audiamus alia. Vbi tandem futura est isthæc tam desiderata sacrificatio? IV. Hierosolymis. CH. Vós ne

cum

cum uniuersis nationibus gentium? IV. Omnes pariter. CH. Quæso te, quale uidetur tibi, cogi orbem terrarum uniuersum intra ciuitatis unius mœnia, intra templi unius parietes? qui clamores, qui strepitus, boatus, balatus, mugitus, quæ cædes, quæ carnificina, qui cruor, quod fastidium, quæ nausea cruoris & sordium tot animantium mactatarum, quæ confusio tot nationum, ætatū, sexuū? Sed si alibi uos exaudiri nefas esse ducitis, certè definitus ac determinatus est Deus uester loco aliquo, qui dicit, Cœlum & terram ego impleo: nec uidetur uoluntate sua liberrima concessurus in ea quæ ab illo supplices postulabitis, sed quasi coactus & incātatus, ut aliter facere non poßit, quando iam sitis in loco illo. IV. Atqui sic est præscriptum in lege. CH. Etiam, sed duodecim tribubus Israëlis, ne si fortè copia esset facta seorsim sacrificandi, ædiculas, & cellulas, & idola uobis constitueretis, ut ille egit in libro Iudicum. Adde, quòd ut arca fœderis erat uobis admonitio beneficiorum Domini, uoluit ad conseruationem recordationis uestræ, ac proinde gratitudinis, ibi sacrificaretis Domino, ubi illa esset. ea uerò non nisi uno in loco esse poterat, eoq; ad unum locum conferebantur sacrificia. Qua ex ratione & caussa satis potestis edoceri, in cultu omni ac ueneratione Dei non tam sacrificia postulari, quàm gratam memoriam

memoriam beneficiorum illius, unde beneuolentia gignitur. Sacrificare enim quouis loco erat facile: sed quia id quod memoriam & conseruabat, & renouabat, unum erat, nempe arca, & quae ex uetustis miraculis in arca continebantur, uirga & manna, ad illius praesentiam cultus est omnis redactus. Meßias autem adhuc expectatur. is si uenturus est, ubi sunt sancti & prophetae, nuncij illius ac praecursores, quales omni habuistis tempore ante Iesum Christum? per illos enim reuisit Dominus, & consolatur, et corroborat suum populum. Itaque in psalmo, uel ex metu ac terrore, uel ex uaticinio horum temporum uestrorum dicitur: Iam non est propheta, & nos non cognoscet amplius. Quotquot autē inter uos de uenturo Meßia post Iesum attentarunt aliquid praedicere, deprehensi sunt, ut par erat, uanißimi & impostores, adeò ut iußi sint omnes conticescere: & quidam exclamarit de uobis, Vae animabus definientium tempus Meßiae. Colligere ex his quae diximus facilè potes, quàm exiguae rei quàm immanis sit uestra expectatio de Meßia: ut non immeritò competere in hoc negocium poßit illud de fabula,

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Noster uerò Meßias, quàm ampla, quàm expetenda sunt quae nobis attulit? solutionem à sceleribus, mentem meliorem, reconciliationem cum Deo,

ſpem certißimam æternæ felicitatis. Et idem uos diceretis de ueſtro illo, niſi nos de noſtro dixiſſemus, ne ulla prorſum de re nobiſcum conſentiatis. Sed hoc beneficium conueniebat adferre ſecum illum, qui ſic promitteretur, ſic expectaretur. alioqui quid erat opus tot oraculis, tanto apparatu. tam longa & diuturna prædictione? non eſt profectò tanti redire Hieroſolymas, ſed amicum Deo fieri, & in ſempiternam beatitudinem adſcribi: hoc nimirum tanti eſt, & pluris etiã. Quid, quòd Eſaias apertè de Meßia dicit, Poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrûm.

DE NOSTRO ET IVdæorum Meßia.

SEd ut manifeſtius utriuſque Meßiæ cognoſcatur diſcrimen, ueſtri quem ſomniatis, & noſtri qui abhinc annos plus mille & quingentis uerſatus eſt inter homines, conferamus eos inter ſe, ut appareat Meßiæ rationem & cauſſam in ueſtrum nullo prorſus modo conuenire, conuenire per omnia in noſtrum. Principiò quid eſt Meßias? IV. Meßias eſt apud nos, qui lingua ueſtra unctus, & græcè (uti accepi) Chriſtus. unctio uerò hæc eſt regiæ dignitatis ac imperij nota quædam, & ſtabilimentum. CHR. Omnis ergo rex unctus dicetur Meßias? IV. Omnis. Sed peculiari quadam appellatione, & uelut propria dicitur Meßias

sias ille, qui promissus est olim patribus à Deo, qui tam diu expectatus Israëli. CH. Oportet igitur maximum hunc esse atq; admirabilissimum regem, & utilitates quas adferet Israëli dignas esse, cùm tanta expectatione totius gentis, tum uerò quod amplius est, multoq; pluris faciendũ, promissione Dei. quãtum enim futurũ sperari conuenit, quod Deus ipse promittat toties, tam multis, tam uariè? Vos uerò quod potissimum opus Messiæ fore creditis? IVD. Reductionem triumphantem & felicissimam in patriam. CHR. Quam in patriam? IVD. Iudæam. CHR. Atqui opus nostri Messiæ est peregrinatio atque exilium huius terræ, & reductio in patriam cœlestem. IV. Itidem ille noster faciet, quia ibi statuet ubi ritè sacrificabimus, & erimus boni. CHR. Quanto reductio nostri Messiæ melior atque optabilior, qui Adam, Abraam, Dauidem, Danielem, & alios non reduxit ad uanitatem huius uitæ, sed ad bona sempiterna? Quæro autem, ubi agunt patres interea dum Messias iste uester latet? si in cœlis cum Deo, quàm grauis est iniuria, illinc eos detrahere ad uitæ huius commoda, hoc est rem adeò inanem, ut dixit Solomon. Quòd si in cœlis non sunt, certè ubicunque agunt meliore sunt conditione, quàm illa est Palæstinica edendi & bibendi, & mactandi pecora ad sacrificia. IV. Redibunt

fortasse ad gloriam Meßiæ. CH. Videlicet & qui hinc discesserant homines tenues, frugi, fortunarum rerumq; uitæ huius omnium contemptores strenui, reuertentur accensis in altera uita cupiditatibus, & incipient iam expetere cibos delicatos & exquisitos, ornamenta elegantia, ædificia sumptuosa, & alia seruitutis huius corporis uilia ministeria. nimirum sument pharmacum aliquod, quo illis iam sapiant quæ prius solebant illis esse fatua & insipidißima. Iam uerò quæ est gloria hæc Meßiæ, ad quam honestandam, ornandamq; remittentur huc sancti patres? Gloria & decus, comitatus nostrorum est morum, nõ cœli. Neque enim illa in cœlis spectantur, cum multis quis ueniat, an cum paucis, cum quo hominum genere, quàm culto & uestito, quæ inter nos homuli considerant, & magni faciũt: non illi quidẽ cordatiores paulo, sed de medio uulgo: nec decus aut gloria eadẽ illic æstimatur formula, qua apud nos. Deo esse gratißimum, cæteris rebus omnibus detractis, unica est illic gloria. comitatu nihil est opus. Sed quæ tandem esset æquitas, sanctos patres propter alterius decus aut honorem, suo ipsos iure defraudari? Non ergo non introibant in cœlũ, ut cum Meßia redirent ad hanc lucem, seu uerius ad noctem hanc & tenebras, quemadmodũ uos fingitis: sed arcebat eos aditu cœli peccatum, nec aliud

liud poterat obstare, quo minus in cœlum fato functi reuolarent. IV. Atqui non pauci eorum immunes prorsum fuerunt omnis noxæ, ut Hieremias, Helias, Daniel, & Ioannes, sicut uos asseritis. CHR. Neq; id nos negamus: sed uel hinc colligas licet, non solum abluendis maculis, quæ quisque uoluntate sua in se contraxisset, promissum esse instauratorem, & seruatorem: sed illi potißimum, quam primus parens Adam in uniuersam suam posteritatem diffudit. ob quam dictum est, Detestabilis terra in opere tuo. Quibus in uerbis, si acutius uelis ea examinare, deprehendes naturæ esse corruptelam significatam. Ex psalmo etiam licet idem colligere, in quo de hominis natura integra dicitur, Quid est homo, quod memor es eius? &c. Cui tandem hominum subiecta sunt omnia? imò nulli propè minus. Sed locus hic diffuse est à me tractatus in disputatione cum gentilibus: illinc petes, quum uoles. Hinc & reliquis patribus ostensa est spes de reditu in gratiam cum Deo. bonum sunt animum habere iußi, per eum qui esset patri gratiosißimus. Vides generalem fuisse medicinam, ut intelligas morbum item fuisse generalem, & expectationem salutis omnibus fuisse iucundißimam, quia nemo erat damni expers. omnes indigebant instauratione ac reparatione, quia omnes ceciderant, & omnes memoria promißio-

nis fulciebantur ac recreabantur. Esaias non obscuris uerbis expiationem hanc peccatorũ exposuit: Quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Et ascẽdit sicut uirgultum coram eo, & sicut radix de terra deserti. Longus est sermo huius prophetiæ, sed non grauabor referre: quoniam adeò in Christum nostrum competit, ut non tam uideatur prænunciasse uentura, uelut uates, quàm præterita descripsisse, ut historicus. Itaque pergo dicere: Non est forma ei, neque decor. & uidimus eum, & non erat aspectus: & desiderauimus eum. Despectus est, & abiectus inter uiros, & uir dolorum, & expertus infirmitatem, & abscondebamus faciem ab eo: despectus, & non reputauimus eum. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit, & nos reputauimus plagatum, percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem uulneratus est propter præuaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras. Castigatio pro pace nostra super eum, & liuor eius sanitas fuit nobis. Omnes nos tanquam oues errauimus, unusquisque ad uiam suam conuersi sumus, & Dominus peruenire fecit ad eum pœnam omnium nostrûm. Oppressus est, & afflictus est, & non aperiet os suum. Sicut agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondente se obmutuit, & non aperiet os suum. De
clausura

clausura & iudicio sublatus est, & generationem illius quis enarrabit? quia abscisus est è terra uiuentium: propter præuaricationem populi mei, plaga fuit ei. Et dedit cum impijs sepulturam eius, nec dolus fuerit in ore eius: & Dominus uoluit conterere eum, ægrotare fecit. IV. Atqui rabini nostri, quod uos tam apposité congruere in Iesum uestrum creditis, de populo Israëlitico afflicto & percusso à Domino exponunt. CHR. Facilé est quiduis confingere, si non sis rationem cur id facias redditurus. An competunt in gentem uestram illa, Veré languores nostros ipse tulit? Quis enim illic sic loquitur, nisi Esaias, qui est ex eodem populo? & gens Iudaica percussa est à Domino propter sua scelera, non propter aliena. propter quod dicitur: Ipse autem uulneratus est propter præuaricationes nostras, attritus est propter iniquitates nostras. Cedò uerò, & id quod sequitur, Castigatio pro pace nostra super eum, & liuor eius sanitas fuit nobis: an hoc quoque de populo Israëlis? etenim nationes aliæ nihil emolumenti accipiunt ex uestris calamitibus ac afflictionibus, utiq; haud magis quàm cùm malus quiuis punitur, quod uident iustitiæ diuinæ experimentum quoddam. Iam qui sunt illi, Omnes nos tanquam oues errauimus? nónne propheta, & prophetæ populus? ut appareat manifestò,

qui datus sit in pœnam pro omnibus, alium esse à populo Israëlitico. Illud autem, Sicut agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondente se obmutuit, & non aperiet os suum: tantum abest ut uobis conueniat, ut à uobis nihil dici possit alienius, qui estis impatientes, maledici, diris atq; execrationibus deuouentes uniuersos à secta uestra alienos. Postremò apertissimè Propheta subdit, Propter præuaricationem populi mei uerberatus est: quæ sententiola commenta uestra omnia manifestò confutat. Declarat enim esse alium quàm populum, qui sit propter populi delicta percussus. Nec credo uos tracturos ad uosipsos dictum illud, Eo quòd iniquitatem non fecerit, nec dolus fuerit in ore eius: quum paulo antè de uobis dictũ sit, Propter flagitia populi mei cæsus est. Sed multo fuerit facillimum discrimen inter nostrum Messiam, & uestrum tam diu expectatum inspicere, si ambos inter se contulerimus. Primum ex te quæro, Messias an erit Deus? IV. Absit, quorsum enim futurus esset Deus? CH. Quia sicut quum dabat uobis legem peculiarem, dignabatur signis quibusdam ostendere se præsentem, ac uelut conspicuum: ita quum daret legem uniuersalem, propius adesset nostris sensibus, & illum non iam per ignem & tonitrus consiceremus, sed corpore indutum, & unicuique nostrûm similem. Esaias dicit

cit uerbis Dei: Propterea cognoſcet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipſe qui loquebar ecce adſum. Nõ poſſunt hæc de alio quàm de Deo intelligi, qui olim loquutus eſt patribus, cuius uoces & tonitrua audiuiſtis in ſigna: poſtea uerſatus eſt inter homines, homo factus. quod & Baruch dicit, propheta non paruæ apud uos authoritatis: Hic eſt Deus noſter, & non extimabitur alius aduerſus eum. hic adinuenit omnem uiã diſciplinæ, & tradidit illam Iaacob puero ſuo, & Iſraël dilecto ſuo. Poſt hæc in terris uiſus, & cum hominibus conuerſatus eſt. IV. Atqui ſcriptum eſt, Non uidebit me homo, & uiuet. Eſurire autẽ & ſitire, algere & æſtuare, hæc in Deũ non competunt: impium eſt, Deo hæc attribuere. CH. In loquendi ratione ſita ſunt illa, non in ratione intelligendi. Vos ſoletis dicere, ſeptuaginta animæ deſcenderunt in Aegyptum, & multæ animæ perierunt. atqui nec anima perit, nec aſcendit aut deſcendit quoquam: ſed loquendi conſuetudine aliàs pro homine toto anima ſumitur, aliàs pro corpore, interdum pro uita. Sic in Chriſto noſtro natura una eſt Deus, altera eſt homo: quemadmodum in homine pars una eſt corpus, altera eſt anima. Quod in Chriſto oculis intuentium erat expoſitum, non erat Deus: ſicut quod cernimus in homine, non eſt anima. Deus ergo nec eſuriebat, nec

algebat, sed homo ille Deo iunctus. De parte autem redundat appellatio tum in partem alteram, tum in totum: quemadmodum homo dicitur esurire ex corpore, & rationalis ex anima. IV. At quae aures possunt ferre, Deum esse actum in crucem, & mortuum? CH. Si non assueuisses huic loquendi modo de homine, quae aures ferrent dicere animas esse uenditas, & animas percussas pro homine ipso, & hominem esse claudum, cuius sit solus pes claudus? Re explicata adeò nihil est in intelligentia absurdi, ut mirer esse, qui illa loquendi ratione offendantur: probent tamen eam, quae est de homine. quòd si & illum loquendi morem inusitatum uestris auribus tantopere abominamini, nos certè in uerborum controuersia molesti uobis non erimus: utinam tam facilè de rebus inter nos conueniat, quàm conueniret de uocibus. IVD. Ostende mihi in hoc libro, praedictum esse Messiam fore Deum. CHR. Ostendi aliàs congruere ut ita esset, multis mea quidem sententia & magnis argumentis, quae (si uis) uel ex eo petes libro, uel hic aliqua attingamus. IV. Mihi argumentis nihil est opus: explica mihi librum hunc sacrum, & doce. CHR. Quomodo possem efficacius docere, quàm demonstrando ita congruere, ita oportere? quandoquidem Deus non agit, nisi quod maximè & congruit, & oportet. Si tantum uos

uos haberetis contra nos rationum, quantum nos contra uestras inanes persuasiones, quo ore, quibus uerbis rationis uim, præstantiam, diuinitatem exaggeraretis? de literis sacris ne mentionem quidem fieri pateremini. Sed ex ipsis tamē sacris oraculis depromam tibi testimonia meæ ueritatis. Quid porrò si id quod confirmem, mysticis non esset literis expressum? an nō plus est, scriptum esse à Deo in cordibus nostris, quàm in saxis aut membranis? IV. Non arbitror. Nam est hic liber, liber ueritatis & uitæ: ut quod in hoc libro non sit, nec pro ueritate haberi debeat, nec pro uita. CH. Quisquilias & minutias quàm acutè cernitis in fraudibus, in imposturis, in sordidißimis lucellis captandis, ad res magnas planè cæci. Si hic liber ueritatis est, fit, ut nihil in eo sit falsum: quod planè ita esse, est mihi persuasißimum. Non consequitur autem, quòd nulla sit extra illum ueritas. Volumina enim prophetarū liber sunt ueritatis, multa sunt tamen uera extra illos: ut in libris Mosis, in Psalmis, Parabolis, & eiusmodi. quin et uos extra canonem sanctarū literarum, multa creditis esse uerißima in libris Thalmud. IV. Omitte nūc ista, & ex libro hoc perfice quæ instituisti. CH. Vaticinia adferā sanè nō pauca, quib. si peruersas et peruicaces interpretationes addere animo obstinaueris, nihil est quod nō poßis ad sensus alienißimos

mos longißimè detorquere, etiam in Latinis & Græcis ſcriptoribus, non ſolum in lingua ueſtra, cuius obſcuritas & intricatio in uerbis, in tropis, in ſententijs, & tota dictione magnam tibi ad coactas interpretationes anſam & facultatem præbebit. quo iniquius facis, dum contendis à me, ut lucem tibi puram & purgatam tantis è nebulis & caligine proferam. Quapropter admouenda eſt his tenebris noſtra lux, maligna quidem illa, & prætenuis, ſed adiumento tamen futura in hac obſcuritate. IV. Et quæ tandem eſt lux iſta noſtra, quam diuinis rebus prætendemus? CH. Oblitus'ne es conueniſſe inter nos dudum, lumen humanæ mentis de luce illa ſumma & ſempiterna deriuatum, rationem eſſe. hanc nos in nocte iſta ſanctarum ſcripturarum accendemus, ut uideamus quis ſenſus maximè congruat prophetæ uerbis, dictis & præcedentibus & ſequentibus, quis ſit aptißimus myſterijs & rebus ſacratißimis, de quibus illic agitur: ne celſißimas & diuinas ſententias, quales ſunt in ſanctis oraculis, ad infimas ineptas atque aniles interpretationes deflectamus, dum ſtomacho ſeruimus, non intelligentiæ. An non tibi hoc uidetur eſſe ad ſacras literas intelligendum peraccommodum, et ex maieſtate ſermonum Dei? Quid taces? IV. Quoniam elegantiam orationis audio, dicta autem uerborum Domini non audio.

dio. CH. Non potes de eo ipso conqueri. nam & audiuisti hactenus satis sæpe, & audies, uti spero, posthac. sed res ipsa coëgit me hæc præfari, quæ non dubito, quin ipse approbes. IV. Nondum de eo constitui. CH. Approbasses, si dixisset rabinus, & laudasses, & esses admiratus. sed non iniuria illud dicunt, Longè aliter fauorem sentire, quàm offensionem. Tu uerò quantum uoles induc in animum tuum eas affectiones, quibus ad rectam omnem rationem cæcum & surdum & saxeum omnino redactum cor: ego nihilominus exequar reliquum propositi. Vtinam uelles animi æquitatem ad paucula horas sumere. Sed nec præfatio hæc sola suffecerit, ut sunt uel uestra ingenia, uel obstinatio cõtra ueritatem. Non arbitror te dubitare, quin scopus uaticiniorum omnium sit Meßias, ad illum omnia qua recta qua obliqua pertinere, per quem Deus promittit se Israëli missurũ salutem, & prophetæ ipsi personam sæpenumero induũt Meßiæ, sicut etiam Dei, quod est in linguis omnibus commune, ut amici amicorum nomine sæpenumero de ipsis loquantur. Dicit qui negocio non interfuit, magnam rem peregimus, multum profecimus: uel contrà, nihil potuimus impetrare, repulsi sumus, contumeliam accepimus: de amico sentiens, quem unum existimat secum, amicitia illos uniente. Hoc ut frequens est apud pro-

phetas

phetas, & psalmistam, de rebus Meßiæ: ita mirandum non est, quia uulgare admodum in quacunq; sermonis & linguæ ratione. IV. Satis id mihi quidem uidetur probabile. CH. Incipiamus igitur pedē conferre. Negas Meßiam futurū Deum. erit sacerdos? IV. Ne hoc quidem ipsum. nam ex tribu Iudæ, non Leui. CHR. Atqui psalmus centesimus decimus illius diuinitatem & sacerdotium declarat. in quo Dauid, qui fuit rex Israëlis, ex cuius stirpe erat Meßias nasciturus, dominum eum uocat, dicens: Dixit dominus domino meo. Maior ergo est hic dominus, quàm homo & rex, & pater suæ humanitatis. quantuscunque enim fuisset, si modò homo solùm, propheta & rex Israëlis, & progenitor suus filium illum potius appellasset, quàm dominum. quemadmodum in psalmo 44. quum post regis mentionem, quem regem & dominū & Deum uocat, conuertit se propheticus sermo ad reginam, quòd humanitas tantū in illa inesset, amplißima quidem & excellētißima, nempe quæ astitit coniunx ad dexteram regis cum aureo diademate, in uestitu uariegato, non tamen diuinitas, filiam illam nominat: Audi filia, & uide. Audiamus iam quid Dominus dicat Domino: Sede à dextris meis. Leue dictū, si caput in terram deijcias, ut pecus: sed grāde atq; admirabile, si paululū erigas, si sursum tollas. Eccui tandē homini di-

xerit

xerit Deus, Sede à dextris meis? Nulla est tanta uel hominũ uel angelorũ magnitudo, quæ aßidere posſit Domino, & aßidere ad dexterã. Cur enim cecidit lucifer, qui manè oriebatur, ut est in Esaia, nisi quia dixit: In cœlũ conſcendã, ſuper aſtra Dei exaltabo ſoliũ meũ, & ſedebo in monte teſtamẽti, in lateribus aquilonis. Aſcendã ſuper altitudinẽ nubiũ, ſimilis ero altißimo. quod erat uelle Domino aßidere. Nullus ergo ſedet ad dexterã Dei, non homo, nõ angelus, niſi is qui diuinæ eſt particeps naturæ. De ſacerdotio autẽ ſubdit, conſtitutũ eſſe illum à Deo ſacerdotẽ, & quidem iureiurando, cuius nulla ſit unquam futura pœnitẽtia: & non ſecundũ ordinẽ Aaron, ne de tribu ſis ſollicitus, ſed ſecundum ordinem Melchiſedech. Sacerdotiũ Iudaicum ex tribu conferebatur, & ex familia. in ſacerdotio autem Chriſti non familia nec tribus ſpectata eſt, ſed dignitas ſacerdotis: & ut appareret ueteris pontificatus abrogatio, & ſub pontificatu legis quoque & ceremoniarum, prætermiſſa eſt mentio Leui & Aaron: & allegatus eſt ritus ſacerdotis, qui ante legem & prophetas ſacra faciebat Deo cœli. hic uerò in Salem regnabat, quæ poſtea dicta eſt Hieruſalẽ: & Abraæ ex cæde regum ex Pentapoli reuertẽti bene precatus eſt, & panẽ ac uinum obtulit. cui & decimas omnium quæ poſſidebat, dedit Abraam patriarcha. Melchiſedech,

quo

quod tu melius nosti, interpretatur rex iustitiæ. Rex autem Salem, est rex pacis. sacerdotium eius non sanguine & dilaniatione pecorum exercebatur, sed iuuandis mortalibus cibo faustisq; ominationibus, quæ omnia mirificè in sacerdotium Christi congruũt. huic se sacerdoti summittit Abraã, pater non tam Iudæorum, quàm omnium credentium, & sibi ab illo fœliciter precari magni beneficij loco ducit, decimasq; bonorum suorum suo & posteritatis suæ nomine illi impartitur. & Abraam fidei ac pietatis exordium, sacerdotem alium nec nouisse legitur, nec esse ueneratus præter hunc, in quo supremi ac unici sacerdotis adoraret imaginem, explicatam postea uerbis Psalmistæ. De Christi etiam sacerdotio sunt illa apud Malachiam: Et scietis, quòd misi ad uos mandatum hoc, ut esset pactum meũ cum Leui, dicit Dominus exercituum. Diligenter ea quæ subduntur animaduertito: intelliges non ad carnalem legem referri, sed ad spiritalem. non enim in nationem Leuitarum competunt hæc: Pactum meũ fuit cum eo uitæ & pacis, dediq; eas illi propter timorem, & timuit me, & à facie timoris mei contritus est. Lex ueritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius. In pace & æquitate ambulabit mecum, & multos auertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legem re-
quirent

quirent ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est. Hæc Malachias. quæ nec de Aaron dici possunt, nec de Phinees filio eius: nec ullo unquam tempore tam sancta fuit familia sacerdotalis, ut magnitudo huius sententiæ in eam conueniret. Nec solum sacerdos est Meßias noster, sed etiam doctor, ut Ioëlis 2. Filiæ Sion exultate, & lætamini in domino Deo uestro, quia dedit uobis doctorem iustitiæ. Sed ad Christi diuinitatem reuertamur. Psalmum 44. non dubito quin sæpe recites: uideris enim mihi esse religiosus. Illius singulas non modo sententias, uerũ etiam uerba uelim expendas. est enim & ad regem, & de rege, hoc est de Meßia: ad quem sunt uerba illa, Sedes tua Deus in sempiternum, uirga æquitatis est uirga regni tui. Quòd autem de Meßia dicantur illa, hoc est de alio quàm de Deo patre, nihil potest esse manifestius, ex sequẽti uersu: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te dominus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis. Vides hic apertißimè duas diuinitates expressas, alteram sedentis & regnantis in æternum, alteram ungentis hunc regem. & quinto uersu pòst: Concupiscet rex decorem tuum, quoniam ipse est dominus Deus tuus, inflecte te illi. Et Esaiæ 9. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & erit principatus super humerum eius, & uocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater

ſempiternus, princeps pacis. IVD. Sumitur quandoq; Deus in ſacris literis pro principe, uel iudice, uel duce: ſicut in illis locis, Aaron erit Deus tuus, Deus ſedit in ſynagoga deorum, & dijs non detrahes. CH. Vides aperte grauem obſcuritatem & denſas tenebras linguæ ueſtræ, ut opus ſit ingenti ac fulgentiſsima luce mentis ac iudicij. nam niſi rationem adhibeamus ducem ac magiſtram, quomodo ſcietur, quando per Deum intelligendus ſit Deus uerus cœli & terræ conditor, quando homo princeps uel iudex? quando per Iſraëlem Iacob filius Iſaac, quando eius progenies, quando decem tribus, quando electi & Eccleſia ſancta? aliàs etiam Iſraël eſt Chriſtus, ſicut Dauid: & eſt filius Ieſſæ, & eſt Chriſtus ipſe promiſſus, ſicut ſæpenumero in Pſalmis & prophetis. Quis hæc & ſimilia diſtinguet ſine lumine iudicij? & quidem quoad eius fieri poteſt perpurgato, & quàm proxime admoto? Quæramus ergo in uaticinio Eſaiæ, intelligendúmne ſit de Deo ſummo & æterno, an de homine principe. nam ſi de principe Propheta loquitur, quid magnum de Meßia dicit, quod eſt tam multis commune? Quid, quòd additur Fortis, ad differentiam aliorum, qui ſunt infirmi atque imbecilles. ideo & Fortis pro Deo omnipotenti in ſacris literis ſumitur. ut in pſalmo: Sicut iurauit Domino, uotum uouit forti Iſraëlis. IVD. Sunt certè quædã ſacræ literæ, quibus

bus nomē ipſum ueri Dei & ſummi ſcribitur, nec aliud ullū quàm quod à uobis tetragrāmaton dicitur, à nobis autem ſemhamphoras. CH. Non eſt iſtud perpetuum. ſed & periti ueſtræ linguæ ſic ſcribi in loco illo Eſaiæ affirmant: quemadmodum Hieremiæ 35. Hoc eſt nomen quod uocabitur Deus noſter. IV. Non habetur Vocabitur, ſed uocabit. CH. Nullus eſt ſenſus in uerbo actiuo. & ueſtri aiunt, poſſe ac ſolere imperſonaliter uerti, eumq; in modum ſunt interpretati. & Targum Chaldaicū apud Eſaiam ſic legit: Vocabitur nomē eius de ante admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, permanens in ſecula ſeculorū Meßias. IVD. Sunt ex noſtris qui illud ad Ezechiam referunt. CH. Referetis uel ad mulos & aſinos, modo ne quid in Chriſtum noſtrum ſinatis congruere. Quomodo poteſt Ezechiæ accommodari id quod ſequitur, Multiplicabitur principatus eius, & pacis non erit finis. Super ſolium Dauid, & ſuper regnum eius ſedebit, ut confirmet illud & corroboret in iudicio et iuſtitia, iam nunc uſque in ſempiternum. & 45. cap. eiuſdem prophetæ: In compedibus tranſibunt, & tibi incuruabunt ſe, teq; deprecabuntur: tantum in te eſt Deus, nec eſt alibi quàm in te. Vere tu es Deus latens, Deus ſeruator Iſraëlis. Quis uero eſt Deus iſte ſe abſcondens? an non Deus olim ſatis ſe proferebat, magnisq; & uarijs ſignis teſtificabatur Deum eſſe ſe? & paulò antea dixerat, Vt

ſciant ab ortu ſolis uſq; ad occaſum, quòd non eſt præter me. ego Dominus, & non eſt amplius. Chriſtus autem noſter Deus eſt oculis corporum abditus, nec inueniri alius poteſt, in quem dictum illud congruat. Porrò ad tollendam ſenſuum perſuaſionem confirmat propheta dicens, Vere tu es Deus. Et quẽadmodũ Eſaias uocat illũ patrem ſempiternũ, ſic Micheas egreſſum eius eſſe dicit ab initio à diebus æternitatis. Et Eſaias 48. loquẽs de purgatione et ſanctificatione Iſraëlis, attentionẽ ingentẽ poſtulat: Audite me Iacob ſerue, et Iſraël uocatus à me. Manus mea fundauit terram, & dextera mea menſa eſt cœlos: uoco eos, ſtabunt ſimul. congregate uos omnes, & audite, quis inter eos annunciabit iſta? appropinquate ad me, audite hos. Non à principio in abſcondito locutus ſum, à tempore quo fuit ipſa prophetia ibi eram: & nunc dominus Deus miſit me, & ſpiritus eius. Quis eſt hic miſſus, qui fuit à tempore prophetiæ? non Iſraël: nam nec fuit, nec mißus eſt, ſed ad eum mittuntur prophetæ. Surgens, inquit, de mane mittebam prophetas meos ad illos. Duplex autẽ natura Chriſti expoſita eſt à Daniele, dicente: Videbam in uiſione noctis, & ecce in nubibus cœli tanquam filius hominis ueniebat, & uſq; ad antiquum dierum peruenit, & coram eo appropinquare fecerunt eum, & dedit ei poteſtatem & gloriam, & regnum, & omnes populi tribus, & linguæ ſeruient ei.

ei. Potestas eius potestas æterna: et regnũ eius quod non corrumpetur. Non potest hoc ullo modo intelligi de eo qui sit solum Deus, nec qui sit solum homo: sed aperte duo designantur, quorum alter planè sit Deus, alter ex humanitate & diuinitate constans. quem ideo tanquam filium hominis uocat. IVD. Quid ergo, essent multi dij? CH. Non essent, sed unus tantum. Nam qui gignit, & qui genitus est, diuersi sunt non eßentia & natura, sed persona. Et huius sempiternæ generationis nec ignari fuerunt sancti patres, nec eam tacuerunt. In psalmo enim 2. dicitur: Narrabo fœdus Domini mecum: Dominus dixit mihi, Filius meus es tu, ego hodie genui te. in quo significatur naturalis generatio, non adoptionis. filius enim qui adoptatur, non procreatus à patre, asciscitur in iura familiæ: qui autem à patre genitus est, naturalis est. Nec aliud significare uoluit propheta, quàm hunc cui Dominus sit locutus, filium esse: sed longè alia ratione, q alios sanctos homines, qui gratia & fauore Dei facti sunt filij illius, hic autem generatione. Rursum in psalmo. 72. Perseuerabit nomen eius in æternum, ante solem filius est nomen eius. Vertunt alij genitus, alij nascẽs. simile est quod Zacharias ait: Ecce ego adducã seruum meũ orientem, siue germinantem. Accedit huc, quòd sanctum illud nomen tetragrammaton significat esse, uel essentiã. ut in Exod. ad Mosen: Ego sum ens,

siue Ego sum quod est, & Quod est misit me ad uos-
cum etiam generationem. in Parabolis quoq; Solo-
monis, quod nomen est eius, & quod nomen filij si no
sti: per quod ostendit, appellationem filij Dei esse
ineffabilẽ, hoc est humanis mentibus impoßibilẽ co
gnitionem essentiæ illius. nomen enim cuiusq; rei ue
rum & accommodatum est, per quod cuiusq; rei na
tura & ingenium explicatur. sicut in Genesi: Addu
xit Deus omnem beluam ad Adam, ut singulis nomi
na imponeret. & ut quicque ille appellauit, ita est
nomen eius. Aliorũ autem filiorum Dei, qui plurimi
sunt approbatione uirtutis, nec nomen, nec essẽtia,
nec qualitates incognoscibiles sunt. Multitudinem
autem essentiæ Dei attribui, non debet uideri tibi
uel impium, uel nouum, qui tam es diligenter in sa-
crorum librorum uersatus lectione. In Genesi enim
dicitur, In principio creauerunt dij cœlum et terrã:
quum constet, uniuersa esse à solo Deo summo & o-
mnipotente condita, impiumq; esset aliter existima
re. sicut in psalmo 32. dicitur: Verbo Domini cœli
fundati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorũ.
& in eodem libro Geneseos: Faciamus hominem ad
imaginem & similitudinem nostram. de quo paulo
pòst, Et formauit Deus hominem è puluere terræ.
IVD. Mos est loquendi regum, ut plurali numero
utantur quum de uno loquuntur. CH. Est quidem,
ut dicis, mos principum, sed longè post Mosen reper
tus

tus & introductus. neque enim in Pentateucho, aut in reliquis sacris uoluminibus, quæ omnia post Mosen fuerunt scripta, eam tu sermonis formam inuenies. Sed alia adijciam his loca. Malachiæ primo: Si Domini ego sum, ubi est timor mei? & in psalmo 135. Confitemini dominis dominorum. Et adduco hæc tibi, non quemadmodum uerterũt nostri, sed sicut uos in Hebræo legitis. & apud Hieremiam capite tertio & uigesimo: Peruertistis uerba deorũ uiuentium, domini exercituum Dei nostri. & 2. Regum: Quæ est gens ut populus Israël, propter quam iuerunt dij ut redimeret sibi populum. & in Deut. Scito hodie, & cum animo tuo reputa (qua præparatione uerborum grande aliquod mysterium prolaturum se significat, quod esset oculis solum mentis cernendum, nempe quod sequitur) quòd Dominus ipse est dij in cœlo suprà, & in terra infrà, & non est alius. Peto abs te, ut iterũ atq; iterũ consideres, quid illud sibi uelit Genesis 18. quod quum Dominus Abrahæ apparuißet, ille tres uiros uidit, & tanquam unum adorauit, & unitatis numero compellauit, Domine. Idem patriarcha missurus præfectum domus suæ ad capiendam uxorem Isaac filio suo: Pone, inquit, manum tuam super femur meum, et adiurabo te per Dominum cœli, & Deum terræ. Quid hic audimus? diuinũ aliquid est in femore Abrahæ, ut id tangentes, tanquam si arcam teneãt fœderis,

iurent per Deum, non quemuis, sed dominum cœli & Deum terræ. si hoc ad fidem & sanctimoniam refertur uiri Dei, cur non potius tangitur manus dextera, uel pectus sedes cordis, uel ipsum caput? Nihil tale: sed id tangitur, unde origo est Meßiæ, in quo est Deus terræ, & Dominus cœli. non iurando nominatur aut demonstratur, nisi Deus, uel id in quo Deus habitare pro certo habetur: alioqui nefas est, & genus idololatriæ. In Esaia cantio Seraphinorũ erat: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus exercituum, plena est omnis terra maiestatis illius. trinitas sancta expressa est, & dominus exercituum est Christus, cœlestium & terrestrium copiarum caput & dux. in quibus uerbis nisi grande atq; inæstimabile mysterium fuisset conclusum, non fuisset uox Seraphinorum, ordinis cœlestium spirituum supremi. Quid, quòd nomen illud Semhamphoras, siue tetragrammaton, Rabini uestri accurata & recondita religione dignis tantum discipulis explicant per nomina duodecim & quadraginta literarum, quod sic expositum significat patrem, filium & spiritum sanctum: & adhuc clarius & apertius, per nominationes quadraginta duarum literarum, quæ sensum hunc conficiunt, pater deus, filius deus, spiritus sanctus deus, unitas in trinitate, trinitas in unitate. IV. Nouum est hoc omnino mihi, & inauditum. CH. Quære [illegible] doctißimis uestrorum rabinorum. & no-

nostri qui hæc de intimis uestris monumentis depromunt, affirmant eße peruetus, obseruatum antequã omnia deprauaretis rabie & acerbitate odij erga nos. Vos autem nunc esse ferè antiquitatum non alienarum modò, ut aliàs semper, sed uestrarum quoque ignaros constat. Si Iesus negaßet se esse Deum, uos aßeuerassetis Meßiam debere esse Deum, & dicta hæc à me citata, aliaq; numero amplißimo collegissetis. Sed quia ille Deum se eße dixit, abominatur hoc odium uestrum, & Meßiæ diuinitatem omnino tollitis.

QVOMODO IESVS IMpleuit fidem uaticiniorum de Meßia.

SEd percurramus iam breuiter Christi uitam, et conferamus cum uaticinijs quæ erant de ipso. liquidum profectò fiet, fuisse illum Meßiam, qui omnia ut erant promissa præstiterit. IVD. Si talis fuit Christus, qualem Euangelistæ uestri referunt, plurima indubiè uatum nostrorum oracula in illum competunt. sed nos historiam illam Euangelistarum uelut falsam reijcimus, uel ab ipsis pro arbitrio confictam. CH. Vestri rabini antiqui non negant uera fuiße, quæ traduntur à nostris de Christo, sed in illũ non congruere prophetias contendunt. Arguere autem euangelistas uanitatis, recentiorũ est, crescente odij aduersum nos rabie. quæ opinio si non est anti-

qua, unde potuerunt uestri isti diuinare, falsam esse ab euangelistis contextā narrationē de Iesu? Quid, quòd euangelistis non fuisset integrum quæ uellent confingere, uiuentibus etiam tum compluribus & Iudæis & gentilibus, qui nouerant Iesum, à quibus potuissent coargui. ita tota fabula, uelut ridicula, fuisset explosa. Nec pro re falsa & ficta uoluissent subire damna, contumelias, infamiā, tormenta, mortem Quòd si fingere illis erat in animo, non eum finxissent, in quem uaticinia quadrarent, alia obliquè, alia obscurè: sed in quem recte omnia, apertò, manifestò, ut nullus uel contradictioni relinqueretur locus, uel dubitationi. IVD. Audiamus quæso, quas habes pro te prophetias? CHR. Primum omnium, Deus fœmina cōcluditur: de quo est Hieremiæ 31. Nouum creauit Deus super terram, fœmina circundabit uirum. si non de uiro illo magno atque admirabili, qui in se diuinitatem continet, intelligitur, quid poterat dici ineptius, aut puerilius? num non uir omnis de fœmina nascitur, & à fœmina nouem mensibus gestatur? & prodit uir ille non cōmuni more de fœmina ex uirili semine, sed de uirgine, spiritu Dei autore. Hoc erat imagine quadā expressum in Ezechiele ca. quarto et quadragesimo: Et redire fecit me (inquit) ad uiam portæ sanctuarij exterioris, quæ spectat ad orientē, & erat clausa. & dixit ad me Dominus: Porta hæc

clausa

clausa erit, nõ aperietur, et uir non ingredietur per eã, quoniam Dominus Deus Israëlis ingreßus est per eã. Cedo iã, quis alius est Deus Israëlis ingreßus per portam clausam, quàm Iesus Christus? Deus enim in æterna illa sua & omnipotenti eßentia ac natura nec ingreditur, nec egreditur, spiritus immotus, implens & continens omnia. Hoc est quod Solomon sibi dicit esse absconditum, Prouerbiorum 30. Via uiri in uirgine sua, quomodo in eam ingressus, quomodo ex ea egressus. Sed expreßioribus uerbis Esaiæ 7. Ecce uirgo concipiet & pariet filium, & uocabitur nomen eius Emanuel. IVD. Non est in Hebræo uirgo, sed aalma, quod est puella. CH. Periti linguæ uestræ aalmam dicunt significare uirginem adolescentulam absconditam, & sedula parentum cura custoditam, nec usquam in sacris literis aalma de nupta dici. Sed quæ tandẽ erat puella hæc, aut quis sensus uaticinij? IV. Fore ut puella quædam, quæ erat in palatio Achaz, ferret uterum, & pareret. CH. O sensum tanta prophetia dignum. quàm uerum est illud, Iram & odium oculos non habere. modo alij noceat, sibi non parcit. dum uultis uaticinia auertere à Christo, detruditis in cœnum & cloacas. Quæso expendamus ordinem prophetiæ. Perrexit Deus loqui ad Achaz, dicens: Posce tibi signum à Domino Deo tuo, siue attollens te ad excelsa, siue in inferiora demittens.

&

& dixit Achaz: Non petam, & non tentabo Dominum. & dixit: Audite ergo domus Dauid, nunquid pro nihilo est uobis molestos esse hominibus, nisi etiam molesti sitis & Deo meo? ideo Dominus ipse dabit uobis signum. Animaduerte singula diligēter. Dominus offert signum Achaz, siue in excelsis, siue in imis. quumq; ille signū omne uel asperaretur, uel subterfugeret, conuocat propheta non unum aliquem de plebe infima, sed domum uniuersam Dauid, & eos ad audiendum atq; intelligendum hortatur & excitat. & quando rex signum sibi non petierat, nec uolebat, affirmat Deum ipsum daturum signum populo suo. rem grandem oportet subijci post conuocatam domum Dauid, signum admirabile quod Dominus ipse ultro daturus sit illis. quod tādem est? prodeat. Ecce puella illa quam uidetis, concipiet et pariet filium. Imò uerò parturient montes, & parient murem ridiculum. O clausulam tantis præfationibus absurdam & inconcinnam, si is est sensus. si non est, ô uos Iudæos plusquam sacrilegos & blasphemos, qui ita contaminatis sanctas scripturas. Virginem concipere, & parere Meßiam liberatorem Israëlis, hoc est demū signum dignum Deo dante, dignum ijs quibus dabatur, nempe domo Dauid, dignum quod præcipuus propheta annunciaret mundo uniuerso. Quid porro sequitur? Et uocabitur nomē eius Emanuel, quod est nobiscum Deus.

&

& hoc nomen periti uestræ linguæ dicunt esse scriptum literis illis, quibus nomen summi & ueri Dei consignatur. Additur: Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum. Et istud quorsum pertinet? quare per esum mellis & butyri sciet eligere bonum, & reprobare malum? an non omnes pueri illis uescuntur? IVD. Edet dulce & amarum, ut eligat dulce, reijciat amarum. CH. Vtrum horum est amarum? IVD. Butyrum. CH. Non certe in hac regione, nec usquam. sed de Domino est intelligendum, qui uocabitur Deus nobiscum conuersans, conuescens, agens. & ut sciant omnes uerum eße hominem, uiuet non nouo & alieno & delicato quopiam more, aut cœlesti, sed communi humano, & aletur puer eisdem alimentis, quibus reliqui pueri, melle & butyro. sine discrimine uersabitur, ut experimento rerum nostrarum in se sumpto, depellat à nobis mala, adferat bona. Nam idem propheta capite 53. dicit, expertum illum eße infirmitates. Sed pergamus. Nascitur sub Herode, quod tempus erat prædictum Meßiæ à Iacob moriente, Genesis 49. Non recedet sceptrum à Iuda, & legislator è medio pedum eius, donec ueniat qui mittendus est, & ad eum erit expectatio gentium. Herodes Ascolanita fauore ducum Romanorum transtulit in se regnum Iudæorum, quum eßet exterus Idumæus. Herodes filius eius dictus Antipater, sustulit

Iu-

Iudæorum sanhedrim, hoc est ordinarios iudices populi, ac legis interpretes, & authoritatem puniendi legis transgressores, qui erant ferè de tribu Iuda. His temporibus natus est Dominus noster, fœlicitas summa, & qui erat promissus, & in eo gentes sperauerunt. Videtis enim quanta est multitudo gentium in nostram Ecclesiam ingressa. IVD. Atqui ante natum Iesum Macabæi tenuerunt res Iudaicas, qui fuerũt ex tribu Leui. CH. Ex materno genere fuerunt de Iuda. & non ignoras quod scriptum est quarto Regũ, tribus regalem et sacerdotalem fuisse commistas. Quid quòd legumlatores & iudices, de quibus modò loquebar, non defuerunt usque ad Herodem, qui concilium LXX. prudentũ sustulit, iam inde à Mose constitutum, qui erat uelut senatus principi additus: quod quum etiam in Babylonia captiuitate perseuerarit, ab Herode abolitum est. Idē Herodes post occisos pueros iussit occidi proceres omnes de familia Dauidis. Multis annis pòst Vespasiani pater ac filius, qui ex sanguine Dauidis restarent, omnes sustulerunt, ne quis superesset ex regia stirpe. Hebdomades Danielis 70. ad tempora Iesu Christi pertinent, & de Meßia eße prædicta ne uestri quidem dubitant. Prophetæ uerba hæc sunt, ex reuelatione Gabrielis: Hebdomadæ septuaginta definitæ sunt super populum tuum, & super ciuitatem sanctam tuam, ad consummādum præuaricationem,

onem, ad abolendum peccatum, & expiandam iniquitatem, & ad ducendam iustitiam sempiternam, & finiendam uisionem & prophetiam, & ungendum sanctum sanctorum. Hæc omnia tanta & tam magnifica non possunt nisi in Meßiam competere, & quidem in nostrum, non in uestrum. nos enim nostrum esse dicimus sanctum sanctorum, & illius fauore ac gratia apud Deum delicta expiari, inq; illo eo finem accipere prophetarum oracula. Porrò 70. hebdomadæ de annorum hebdomadis sunt intelligendæ, quemadmodũ Ezechielis 4. & Leuitici 25. Numerabis septem hebdomadas annorum septies septem annos, & erunt tibi dies septem hebdomadarum annorum quadraginta nouem anni. Sed inter nos & eruditos uestros satis conuenit, de septenarijs annorum locutum esse Danielem. Quomodocunque autem hebdomadæ istæ computentur, siue à Cyri, siue à Darij temporibus, ad tempora pertinent Christi nostri. Et quum tam multa prophetarum uaticinia in tempus illud congruerent, persuasißimum fuit Iudæis ætatis illius, Meßiam tum esse uenturum. & multi ex occasione temporis, Meßias se esse sunt professi: ut Iudas Galilæus, Ioseph Benzara, qui sub Meßiæ nomine ausus est aduersus Adrianum Cæsarem rebellare, eumq; Iudæorum plerique sunt sequuti. hunc in Bitera Adrianus fregit, & Iudæos omnes repulit procul

è consp.

à conspectu Palestinæ. instaurauit Hierosolymam, & de suo nomine uocauit Heliam. Fuit alter Barcozibas, dux rei militaris peritus, qui propter uictorias creditus est Meßias. in qua opinione diu perseueratum est, quousq; illum Adrianus idem propter scelera puniuit. Habes etiam apud Iosephum uestrum de multis, qui sub specie Meßiæ seduxerunt populum, quos omnes Felix præses Iudææ deleuit. Idem autor gentis uestræ Iosephus scribit, ætate illa repertum in sacris libris oraculum, quòd illo tempore quidam ex Iudæa gente orbi eßet dominaturus, cuius etiam uaticinij Suet. Tranquillus meminit. quod in alium competere non potest, quàm in Iesum Christum.

His tam multis tamq; euidentibus oraculis conuicti rabini uestri, ad figmenta sua confugiunt, natum quidem fuisse Christum sub Herode, sed propter peccata populi occultari: ut alij dicunt, in Sion cum angelis: ut alij, ultra montes Caspios: ut alij, per orbem mendicare, proditurum se, quum Deo erit uisum. Quod est, aut his mille annis fuit, tantum uestrum piaculum, ut propter illud Meßias uester lateat? reuolue memoriam omnem superiorem, nunquam inuenies uos minus aduersus præscripta deliquisse legis Mosaicæ, minus procliues fuisse ad cultum idolorum, magis zelatores fuisse legis, quàm hisce annis mille. Si peccata uestra illum à uobis arcent, & iustitiæ sunt reducturæ, iam pridem oportebat eum uenisse.

nisse. Ac ne in Christi tempora cōferatur prædictio Iacob de regno tribus Iudæ, confingitis regnum habere uos ultra montes Caspios, septum undiq; montibus arduissimis, qui transcendi non possint. Facile est de ijs quæ nemo unquam uel uidit, uel audiuit, mentiri, nec est ullus qui impudentiam uestram possit confutare. Sed ne tam licenter mendacia nobis obtruderetis, redarguunt uos prophetæ uestri. ut Amos 9. cap. Ecce oculi Domini in regnum quod peccauit, & disperdam illud de superficie terræ: uerum tamen non delebo prorsum domum Iacob, dicit Dominus. & Oseas cap. 3. Dies multos manebunt filij Israel absq; rege, & absq; principe, & sine sacrificio, & sine idolo, & sine ephod & teraphim. postea reuertentur filij Israel, & quærēt dominū Deū suum, & Dauid regem suum, & pauebūt Dominū, & reuertentur ad eum, & ad domum eius in nouissimo dierum. Sic Oseas: quæ ad hæc referri tempora manifestum est. nam in Babylone nec multis annis manserunt, nec defuerunt eis principes. nunc uero neq; regem habetis, neq; principem, neq; sacrificiū, nec ornamenta pontificia, nec ornamenta sacerdotalia, nec idololatriā, & in nouißimis temporibus conuertemini ad Deum & ad Meßiā eius. Fuerunt ex uestris qui eò dementiæ sunt prolapsi, ut Danielem prophetam uirum desideriorum tantæ sapientiæ & sanctitatis, cætera quidem bene dixisse affir-

ment, in hebdomadibus falsum esse. Hæccine est tanta uestra ueneratio erga legem & prophetas? Sed uos modò ne nobiscum consentiatis, parati estis ab his dissentire, qui uobis sunt sacrosancti: tanto uidelicet est odium uestrum erga nos acrius, q̃ beneuolẽtia & pietas erga uestros. Quidam terminos omnes Meßiæ aßignatos confeßi sunt præteriisse, redemptionemq; & liberationem Israëlis in sola pœnitentia restare. Alij execrati sunt eos omnes, qui aduentui Meßiæ terminos ponerent. quid facerent miseri? Magni & longi sunt errores eorum, qui quod nusquam est quærunt, & uestigant. Veritatis uia unica est, & simplex: falsum uero multiplex, uastum, infinitum. Ante Iesum Mariæ filium, nemo ausus est profiteri se Meßiam esse: decus illud Iesu Christo seruatum est integrum. post illum uero multi dignitatem illam ausi sunt impudenter usurpare, quod cognoscere est promptum ex monumentis ueteris memoriæ. Vel dæmon quidam innumeram uestrorum multitudinem in mare demersit, quos professus Meßiam esse se, aiebat se è Creta in terram promißionis transferre. Quid quæris? tertio ab hinc anno Carolus Cæsar Iudæũ quendã in Italia exußit, qui se constanter Meßiam esse uestrum affirmaret. & inter uos quottidie est audire, natum esse Meßiam, uel nescio qua in regione se patefecisse, uel aduentare, uel cogere magnam manum ad bellum gerendum. Sed

reuer-

reuertamur ad institutam narrationem de uita Iesu Christi. Mater illius fuit è tribu Iudæ, & familia Dauidis regis: ideo illa & Iosephus in censu illo uniuersali, qui sub Augusto factus est, uenerunt Bethleem, quæ ciuitas est Dauidis, ad professionem nominũ. Dauidi enim erat promissus, idcirco & in Bethleem natus est, de quo Micheæ 5. Et tu Bethleem Ephrata, parũ est ut sis è milibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Quæ uerba conferri non possunt in Dauidem, qui uixit multis annis antea: nec de illo dici potest, quòd egressus eius sit à diebus æternitatis. Puer autem octauo die est circuncisus, & appellatus est Iesus, quasi seruator. & quemadmodum Iesus Naue populum Iudaicum in terram promissionis corporalem & temporalem introduxit, ita Iesus Christus pios omnes in æternã illam cœlestem, ut corpori respondeat imago. Sed in scripturis sæpenumero Christus progenitorum suorũ nomine signatur. nam & appellatur Dauid, & Israel, & Adam. Sicut quum dicimus, ex hoc Aenea multi Aeneæ nascentur. & apud Vergilium: Si quis mihi paruulus aula Luderet Aeneas: quæ est loquendi phrasis linguis omnibus communis. IVD. Nomen hoc Iesu multi habuerunt ante filiũ Mariæ, multi cũ illo, & multi post illum. Atqui Esaias dicit, Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini declarabit.

CH. Gaudeo aliquando tandem dictum esse abs te aliquid acute. Prætereo quod quidam uestræ linguæ eruditi affirmãt, aliter scribi nomen Iesu Christi quàm Iesu Naue, aut Iesu Sydrach, aut Iesu sacerdotis, uel aliorũ. Illud tamen conuenit in memoriam reducere, de quo non est meum disputare, qui Hebrææ linguæ sum prorsus ignarus, nomen cuique aptum & uerum esse, per quod illius essentia uel intimæ qualitates explicantur. Nomen quidem exterius præcipuæ Christi actionis est Iesus, hoc est seruator: sed centia illius appositißime declaratur, si quis dicat eum Dei omnipotentis filium, Deum & hominem: hoc nomen omnino nouum est, neq; unquam antea est illo quisquam nominatus. & os Domini illud declarat, qui dicit, Filius meus es tu, ego hodie genui te: nec possumus tãtum mysterium nisi Deo reuelante cognoscere. excedit enim captum mẽtium humanarum. Post dies autem quadraginta oblatus est templo, sicut Aggæus promiserat: Et ueniet desiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria, dixit Dominus exercituum. maior erit gloria domus huius nouißimæ, quàm primæ. Velim dicas mihi, si non est molestum, qua in re est maior gloria templi huius, q̃ prioris? IVD. Alij ex rabinis nostris dicunt gloriam esse ampliorem, quòd decem annis plus durauerit, quàm alterum. alij, quòd melius esset ædificatum. CH. In utroq; uero, per

exigua

exigua est gloria. neque enim in gloria domus uel structura, uel aedificatio, sed qui eam inhabitant. Sed nec uerum est, melius fuisse constructum. nihil enim structura templi posterioris ad prioris diuitias & magnificentiam, quae tanta fuit, ut prophanis legentibus penè uideatur impoßibile. Et apud Esdram legitur, senes qui Babylone redeuntes prioris templi meminissent, quum structuras & operis totiusq; sacri instrumenti magnificētiam copiamq; inter se cōpararēt, illachrymasse atq; ingemuisse. Quòd si spectetur autor, maior est prioris gloria, q̃ posterioris. illius enim fuit Solomō, huius autem Zorobabel, & Iesus filius Iosedech. Sin opes & tēpli uasa, nihil fuerunt posteriora omnia prae prioribus. Sacrificia autem in prima domo multo plura, & quòd ad rem magis facit, sanctiora, & quae signis euidentibus approbarentur, ut igne coelitus misso ad consumptionē holocaustorum. Gloria igitur maior secundi templi, de qua Propheta loquitur, ad Meßiae aduentum pertinet, q praesentia sua amplius & augustius reddidit templum, q̃ Solomon opulentia & miraculis. Abductus est puer à parentibus in Aegyptum, ad Herodis saeuitiam deuitādam. illic mansit annis plus minus decem. & quemadmodum pueritia corporalis Israëlis, hoc est populi Israëlitici nascentis illic in Aegypto est transacta, sic & spiritalis Israëlis trāsigeretur: & quemadmodum ex Aegypto uocatus

est Israël corporalis ad terram libertatis corporũ, uocaretur etiam Israël spiritalis ad libertatem animorum. Oseas cap. undecimo inquit: Puer Israel, & cum dilexi, & ex Aegypto uocaui filium meum. Si dictũ est de uero Israele, is est Christus: sin de carnali, figura est quæ uim habet prophetiæ, ut mox dicemus. Sed de Christo esse intelligendum, uerborum cõtextus declarat, quem animaduertas quæso. Mane, inquit, succidendo succisus est rex Israelis. Conqueritur Deus, quòd Messias rex Israelis statim initio pueritiæ suæ, hoc est in suo mane & aurora, quæsitus sit ad cædem, & profligatus ex Iudæa. Iam hoc facto meruerat Iudæa gens illum amittere. uerũ Dominus non quid ipsi meruissent recordatus, sed quantum gentem illam propter eius maiores semper dilexisset, reuocauit filium suum ex Aegypto & ex gẽtibus, & in Iudæam reduxit: quem reditum sic optat Esaias cap. 16. Mitte agnum dominatoris terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion. Reuersus uero cum parentibus, habitauit cum illis in Nazareth Galileæ, unde & Nazarenus appellatus est. in quo Sampsonis imaginem expleuit, qui Sampson uita & actibus suis Christũ Iudææ genti repræsentabat. Hũc angelus Domini ad eius parentes missus, priusquam gigneretur, iussit esse Nazaræum Domini. & apud Esaiam loco illo capitis 11. Et egredietur uirga de semine Iesse, & ramus de radicibus eius crescet. pro ramo

mo seu flore aiunt uos in Hebræo legere, Nazaræus de radicibus eius crescet. IVD. Est quod uelim tibi obijcere, antequam pergas ad reliqua. CH. Quid tandem? IVD. Quòd non uidentur multa prophetarũ oracula fidem accepisse in uestro Messia. nam Esaiæ 2. dicitur de Meßiæ tempore: Et cõflabunt gladios suos in ligones, & lanceas suas in falces. non leuabit gens contra gentem gladium, & amplius belligerari non nitentur. quod ait futurum in nouißimis diebus. In eandem sententiam cap. 11. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, & uitulus & catulus leonis, iumentum & bubalus simul, & puer paruulus ducet eos, & uacca & ursa pascentur simul, accubabunt proles eorum, & leo sicut bos comedet paleam, & delectabitur lactens super foramen aspidis, & super cauernã reguli ablactatus manum suam extendet, non nocebunt, & non perimeut in uniuerso monte sancto eius, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris inundantis. In eandem sententiam Micheas 4. capite. Addit etiam Esaias, quòd montes humiliabuntur, & ualles extollentur: quæ omnia non uidemus in Meßiæ uestri aduentu esse completa. CH. Dicamus paulatim de singulis. Primum de tempore non ignoras illud, Anni mille in conspectu Domini sicut dies hesterna quæ præterijt. Nouißimi autem dies de ætate mundi postrema intelligun-

 tur,

tur, in qua nos ſumus, non tam certa quadam & deſcripta annorum ſupputatione, quàm ſeparatione rerum in tempore geſtarum. Sic enim mundi ætates diſtinguuntnr. Sunt etiam apud prophetas dies nouiſſimi, extremum tempus gentis & regni Iudaici in Palæſtina. Erit ergo, inquit Eſaias, in poſtremis diebus: nō mundani temporis. quid enim gratia profuiſſet tam diu dilata? certe pauciſsimis. ſed in ultimis diebus prophetiæ & regni & ſacerdotij, quæ tria ceſſauerūt poſt Ieſum Chriſtum. Reliqua autem de pace, de cōcordia beluarum, de montibus & uallibus, intelligis tu hæc omnia corporaliter, & non ſpiritaliter? IVD. Ego uero ſimpliciter, quemadmodum lego: & religio eſt mihi, in uerbis Dei ac prophetarum nimis eſſe curioſum. CH. Quid ego audio? putas ne per Meſsiæ aduentum mutatum iri hanc rerum naturam, ut leo ferociam ſuam & ſæuitiam deponat, baſiliſcus uenenum, nec futuros mōtes, neque ualles? quid ergo illud eſt quod in pſalmo dicitur, Deferent montes pacem populo, & colles iuſtitiam. & Eſaias idem: Mons Domini eleuabitur ſuper montes. & in cap. 30. Erunt ſuper omnem mōtem excelſum, & ſuper omnem collem eleuatum riui aquarum. Vides hic montes futuros & colles etiam in die illa, quum erit lux lunæ ſicut lux ſolis, & lux ſolis ſeptemcupla, in die qua alligauerit Dominus contritionem populi ſui, & percuſſuram pla-

gæ eius ſanauerit. Eſaiæ. 41. dicitur: Ecce poſui te, ut traham. uelut tribula noua habẽs ora, triturabis mõtes, & comminues colles ſicut quiſquilias pares. Vis ne hoc in ſenſu literali intelligere, ſicut Amos 9. Ecce dies uenit, dicit Dominus, & accedet arator cum meſſore, & calcator uuarum, comportantes ſemen, & ſtillabunt colles muſtum, & omnes colles liquefient. & Micheæ primo: Ecce Dominus egredietur de loco ſuo, & deſcendet, & calcabit ſuper excelſa terræ, & liqueſcent montes ſubtus eum, & ualles ſcindent ſe ſicut cera à facie ignis, ſicut aquæ effuſæ in præceps. & illud in pſalmo: Flumina plaudunt manu, ſimul montes exultabunt. Quantumuis ſimplicitatem præ te feras, & obtendas religionem intellectui ſanctarum literarum, non arbitror te tamen adeò eſſe ſtupidum, ut hæc omnia eo ſenſu dicta accipias à prophetis, qui ſenſus etiam mulierculis & pueris eſſet ridiculus. ſed ſimulas temporis gratia, quia mecum diſputas, tanquam cum prophano. inter tuos apertius ſententiam tuam proferres. IV. Quorſum igitur cenſes hæc pertinere? CH. Ad ſignificandam æqualitatem, concordiam, & admirabilem ſub Chriſti regno pacem. IVD. Atqui pax non eſt ſub ueſtro Meſsia perpetua. CH. Imò ſi animum uelis aduertere, inuenies ſub illius regno maiorem & præſtantiorem, magiſq; exoptandam omni hac pace corporum, quam regna inter ſe & nati-

ones pactis & fœderibus sanciunt. nonne pax consensio est & conformitas? hæc autem uel corporum est, quum quiescunt, nec inuicem contratendunt: uel animorum, quum inter se non concordant, & bene uolunt. Vtram harum ueriorem consensionem esse existimas? IVD. Posteriorem hanc, quæ animorum est. nam altera illa corporum simulata res est, atque adumbrata. CH. Illam ergo ueram & germanam pacem multo est congruentius à Deo & peti, & dari. In ipsis porrò animis nostris nunquam ne fando de affectibus & perturbationibus aliquid audiuisti? IVD. Audiui non pauca. CH. Nulla est dissensio, nullum bellum grauius, nulla tempestas horribilior, quàm quum affectus illi in animo tumultuantur. Atrox est bellum inter uicinas nationes, atrocius inter ciuitates eiusdem prouinciæ ac gentis: superatur hoc immanitate ac crudelitate à bello in eadem & intra eosdē muros, quod est ciuile. Quid si intra eundem sit hominem, atq; intra eundem animum? appellatiōe caret tantæ atrocitati satis apta. Non exiguum adfert hominibus beneficium, qui illorum corporibus quietem inter se, & consensionem conciliat. maiorem autem pacem inducit, qui in humanis pectoribus reciprocum amorem indit. qui uero tranquillitatem affectibus importat, is pacem incredibilem & unicuique hominum cum semetipso infert, & hominibus inter se. quippe ex hisce animorum

rum motibus existunt dissensiones omnes, lites, iurgia, bella, cædes: ut merito pacē hanc Christus noster uocet, Pacem quā mundus dare non potest, sed solus Deus. Attulit igitur Christus pacē, quoniam amoris mutui legē in cordibus suorū inseruit, qui animos affectusq; nostros obtēperare supremæ rationi ac ueritati docuit, quibus ex seminibus pullulat pax & cōcordia inter homines firmior multo atq; stabilior, quàm pactis omnibus scientissime & cautißime præscriptis, & sanctißime iuratis. Idcirco Psalmista eam pacem sub Christo oriturā prædixit, quæ duret quoad auferatur luna. Non mutabit leo feritatem ingenij sui in aduentum Meßiæ, non complanabuntur montes, neque ualles intumescent: sed homines qui leonina sunt ferocia, audacia, crudelitate, si iugum Christi lene & molle super ceruices suas recipiant, hoc est Christi doctrinam admittant in sua pectora, exuent naturam, & mores leoninos, habitabunt quietè & concorditer cum ouibus, hoc est cum mansuetis & simplicibus: inductaq; per Christi doctrinam charitate mutua, montes, hoc est proceres populi superbia deposita infimis se patientur adæquari. quā tu pacem excogitare posses ueriorem, aut maiorē? ad quam ex prioribus signis denotandam natus est Dominus noster tempore pacis uniuersalis, quemadmodum ueteris memoriæ monimenta referunt. Quocirca quod Propheta dicit, Non exercebuntur ultra

ad prælium: manifestam habet intelligentiam. hoc est, ubicunq; Christus regnauerit, ibi uerus erit amor, qui dissensiones omnes & bella excludit. & in qua lege præcepta omnia atque admonitiones tendunt ad beneuolentiam, nullum conueniebat esse de bello, aut belli exercitatione præceptum, quemadmodum sunt in lege uestra: ut Iudicum 3. capite. Cedò autē de regno Meßiæ quid uos sentitis? IVD. Quid aliud quàm quod est in psalmo 72. Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes seruient ei. CHR. Quomodo ergo in alio psalmo dicitur, Dominare in medio inimicorum tuorum? Isthuc quoque an ad literam, ut regnum Christi super omnes homines exteriore significatione se diffundat, & pareant ei omnes, quemadmodum populus Israëlis Dauidi aut Solomoni fuit audiens dicto? quod Deo ipsi nondum contigit, cuius exterioribus iußis nunquam gentes omnes obedierunt. Ita maiorem regem faceret Deus Meßiam, quàm se ipsum. Sed dic mihi, quomodo tantum regnum Meßias parabit? IVD. Ingenti ui armorum, Deo adiuuante. CH. Mahumetes quoque de se dicit, missum se à Deo per uirtutem armorum, Christum uero missum per uirtutem signorum & miraculorum. Sed opus quod est multis commune, non creditur unius proprium: & quod assecuti sunt latronos atque homines scelestißimi, Deoq; inimicißimi, non est credibile esse id quod Deus charißimo

mo sibi homini tanquam peculiare & amplißimum donet munus. Vi armorum multos scimus ualuisse homines impuros ac impios, cursumq; uictoriarum illorum nunquam esse interruptum: uelut Alexandrum, Cæsarem, Achillem, Syllam, Dionysium. & humanis uiribus uideri posset aßignandum esse tantum opus Dei, sicut de incrementis imperij Romani, quæ fuerunt maxima. & quantũcunq; Christus egisset ingentia miracula, semper ad posteros manasset suspicio, secutos illum homines fuisse uel metu tantæ potentiæ, uel spe maximarum utilitatũ. Quid quòd bellum genus immanitatis omne ac sæuitiæ superat. ea igitur re tam tetra atque atroci, credibile fit tibi Deum euecturum fuisse, quem unice haberet charum? Nam quòd gens olim uestra cœlitus adiuta est bello, factum id est propter scelera illarum gentium ad quas transibat. Adde, quòd carnales & dubij & meticulosi Iudæi, nisi uires bellicas sui Dei sensissent, ad alios statim deos defecissent, quos existimassent magis bellaces, ac proinde potentiores: sicut fecit Achaz. Quanto ore intonatis uos, Deus sabbaoth, Deus fortis in prælio? at nos dicimus, Deus pacis, Deus totius consolationis. Quanto uerius ostenditur opus & auxilium Dei, si, quod est illius propriũ, ex rebus paruis magnas proferat, ex infirmis fortia, ex abiectis sublimia? quod in Christo est declaratum, quem ex tanta humilitate euexit ad regnum

num incredibile: ut libere in animis dominetur potius, quàm ut cogat corpora. Vtrum tu tandem existimas maius esse regnum, ac uerius, diuinoq; illi similius, in beluas, an in homines? IVD. In homines: quia sunt liberi. CH. Vtrum maius in corpora hominum, an in animos? IVD. Eadem ratione in animos. CH. Iurè. Nam arma cogunt corpora, animos non cogunt. quippe usu euenit plerunque, ut pareant corpora, animi sine auersissimi atque inimicissimi. amplius ergo & excellentius regnum tributum est Christo à patre, ut in liberas mentes dominetur, quàm esset uester Meßias habiturus, aut Mahumetes habuit, commune cum tot latronibus. Dominatur ergo Christus noster in illorum mentibus, qui gratiæ illius fidunt. corporum etiam omnium est dominus, quemadmodum dæmonum, & malorum hominũ qui illi aduersantur, per hæreditatem quam à patre accepit. de hoc testificatur psalmus 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem, & possessionem tuam terminos terræ. Nec solum in mentes omnes & humana corpora accepit imperium, sed in ipsas naturæ leges, quas mutauit, quoties fuit ei uisum, numerosa multitudine & uarietate miraculorum, quæ ille ad salutem omnium edidit, ut ostenderet se ad homines corpore & animo seruandos uenisse, & de exteriori beneficentia interiorem colligerent, amoreq; accenderentur erga Deum tam benignum

nignum. de quibus tam admirandis portentis prædixit Esaias: Dicite stultis corde, confortamini, ne timeatis, ecce Deus uester cum ultione ueniet, & uidebitis retributionem Dei. Ipse ueniet, & saluos faciet nos. tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut ceruus, claudus, & laudabit lingua muti, quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrẽtes in solitudine. Res omnes Christi & altæ sunt & profundæ, ut cœlum: quod & si inferius uidetur esse sub nobis, ipsum tamen ex se ubique est excelsum. sic Christi sublimitas fuit non poßidere pecuniam, non arma, nõ agros, nec familiam, neque domum, neque illis ullo modo indigere, sed uiuere animum illum excelsißimum in se reductum, & scipso contentum. Multi ei contradixerunt, multi affecerunt conuicio, insidiati sunt, detraxerunt: in quibus omnibus declarabatur firmitas magnitudinis, quæ nullo moueri posset impulsu, & altiorem esse illum quàm ut ad eum possent illa pertingere. Neque uero Dominus noster cursum uitæ suæ ad prophetarum oracula temperauit atque accommodauit. non enim sic uixit, & magna illa egit atque admirabilia, quia fuerunt de se à uatibus prædicta: contrà potius prædicta fuerunt, quia ille erat acturus. Non seruit similitudini aut imagini ueritas, nec corpus umbræ, sed è contrario. Idcirco interdum discrepantia est aliqua inter prophetiam & actionem Christi, quan-

ta

ta esse solet inter corpus & umbrã siue imaginem. Alia est igitur quærenda ratio actorum Christi altior & præstabilior, quàm quòd ea essent de eo scripta. IVD. Non uenit unquam inter nostros in controuersiam, quo minus facile credant magna esse à Christo edita prodigia, àd persuadendũ mundo rem adeò nouam & inusitatam, & tam pugnantem cũ opinionibus receptißimis. CH. Quid tu de eiusmodi miraculis censes? nam ego libro quodam meo manifestißimis rationibus uideor edixisse, non ui atque ope malorum dæmonũ esse acta, sed Dei. IVD. Quidam ex nostris doctoribus longe diuersam afferunt rationem & causam miraculorum Iesu. CH. Quam tandem? IVD. Vereor eloqui, ne tu mihi fortè irascaris. CH. Noua modestia. Dic omnia quantum uoles apertè. nam ueritas hominum commenta non reformidat. IVD. Alij asserunt magicas artes illum in Aegypto didicisse, quum esset puer. Alij narrãt, fuisse in tecto templi Solomonis margaritum quoddam ibi à Solomone collocatum, in quo rex arte & sapientia illa sua nomen Dei uerum insculpserit, quod legere quidem quisq; poterat, sed addita erat in eum execratio qui exscripsisset aut didicisset. excubabant quoque leones duo pro templi foribus catenis alligati, quos ibi rex idem posuerat, obseruantes num aliquis edidicisset. quòd si fecisset, ita rugiebant atrociter, ut ille expauefactus obliuiscere

ceretur. ſin uero exſcripſiſſet, partim ex leonum ru gitibus, partim ex grauiſsima deteſtatione rumpeba tur ilico medius. Ieſus autem ben Ioſeph, & ben Maria, pro nihilo execrationem habens & leones, deſcripſit nomen illud in ſchedula, & ne ab ſcrutantibus inter ueſtimenta deprehenderetur, diſcidit ſcalpello aliquantulum ex pelle ſuræ, ibiq; conſuit. & quamuis in templi exitu ſupra ſolitum leones rugirēt atque indignarentur, ille nihilominus magna uſus animi conſtantia, euaſit illorum uim atque ferociam, & deinceps ope diuini nominis adiutus admiranda illa perfecit. CH. Lepidiſsimam profectò fabellam narraſti. rogo te, tu credis hæc? IVD. Quid ego credam nihil attinet dicere, ſcripta ſunt hæc quidem certe in libro magnæ authoritatis ac fidei. CH. In quo? IVD. In Thalmud. CH. Sed reuertamur ad calumnioſas ueſtras ſuſpiciones. Magiam dicitis Dominum noſtrum in Aegypto didiciſſe, & ex ea cognitione eſſe miracula quæ egit. Crimen hoc magis in ueſtro Moſe poſſet locum inuenire, quàm in noſtro IESV, non quòd Moſem uirū Dei inſimulare uelim, aut præſtingere, quod eſſet nefas: ſed de iniquitate ueſtra conqueror, & damno uecordiam, qui id nobis obijciatis, quod in uos potius competat. Multa facta ſunt ſupra naturæ uires per manum Moſis, multa à Chriſto. Moſes conſcripſit ſua, ſcripſerūt de Chriſto ij qui uiderunt, quiq; ac

ceperunt ab ijs. qua igitur ratione Mosen Dei amicum creditis, non Christũ? neq; enim certius habetis atq; euidentius argumentum eorum quæ Moses de se prodidit, quàm quæ sunt de Iesu memoriæ mandata. Quid quod Christus grandiora egit, & propinquiora diuinitati, & quidem sine humana doctrina: quũ Moses omni Aegyptiorũ sapientia legatur institutus, & ab Aegyptijs insimulatus magiæ. quod facilius est credere de illo, qui in Aegypto natus, & educatus in regia, tẽpus omne usq; ad ætatis maturitatẽ, quũ à Domino uocatus est, in Aegypto trãsmiserit, quàm qui infans in Aegyptũ ingressus, septimo ætatis suæ anno illinc discesserit. Confer utriusque & res gestas, & doctrinã inter se, propiorem inuenies magiæ Mosen quàm Iesum: tũ etiã uitã innocentiorem, & puriorẽ doctrinã, ac magis cœlestẽ. IVD. At cõtradicit Mosi. CH. Nũ nõ satis lõgo sermone patefactũ est, nõ illũ Mosi cõtradicere, sed Mosen approbare, sed spiritali legis illius declaratione augustiorem ac diuiniorem reddere? Expende autem, quemadmodum Dominus noster prodigia ediderit. nihil unquam fecit ut magus, non ex præparato, nõ fictè & impostura oculis facta, nõ quod magi solẽt, ad auram popularem captandam, & ad proferendum nomen, uel ad quæstum aliquem pecuniæ. Omnia illius miracula ad utilitatem aliorum spectauerunt, & in rebus necessarijs fuerunt edita. Quod si

Chri

Christus puer adhuc, annorum septem, eam magiã in Aegypto accepit, per quam tam stupenda opera proferret: cur senes uniuersa uita in studio Aegyptiacæ sapiẽtiæ detriti, nihil illorũ poterant præstare? Non Pythagoras, & Eudoxus, & Plato, & reliqui Græci philosophi, qui Aegyptũ institutiõis gratia penetrarũt: nõ ijdem ipsi Aegyptiorũ numinũ sacerdotes. Iam uerò Christi miracula ex magia sunt, quid apostolorum miracula, & martyrum, quorum iniri numerus non potest? nã illos quoq; grãdia & admirãda patrasse opera necessẽ est, alioqui Christo digresso tota paulo pòst eius authoritas & prædicatio refrixisset. quomodo magia hæc ab alijs ad alios tradita est quasi per manus? Quod porrò magiæ genus hoc, aut quæ utilitas, omnibus temporis momentis uenire propter Christum in periculum capitis & fortunarũ, uitam per exquisitißimos cruciatus amittere? Quòd si Christus hac fretus magia, uetere Mosis uia relicta nouam instituit, & semetipsum extulit ac celebrauit, cur non & martyres quoq; eandem peritiam nacti, ad se atque ad sua cõmoda magiam hanc referebant? quin malebant ipsi beati uiuere, quàm atrociter pro Christo interfici. Sed transitis ad opem nominis diuini: non potestis duo hæc pariter uincere, ut per magicam artem, & per Dei nomen operetur. tametsi fabellam istam de nomine Dei, equidem non refutarem,
 nisi

nisi legeretur in libro tantæ authoritatis, & profer retur sæpenumero à multis uestrorum contra nos, tanquam res uel certa, uel ingeniosè saltem ficta. Primum omnium quæro ex uobis, quomodo tota hæc fabula nata est post Christi aduentum? cur antea tā præclarum margaritum ignorabatur? & leones adeò zelatores decoris ac maiestatis templi, rem'ne tam grandem, tam inusitatam, tam publicam nullis esse unquam literis proditam? quid leones illi, erant ne immortales? tot annis potuerunt perdurare, quot inter Solomonem & Christum fluxerunt? quid illis factū est, quū caperētur Hierosolymæ, ab Aegyptijs & Babylonijs? cur nō tūc rugiebāt ualidißime, quū Aegyptij, quum Aßyrij, quum Macedones, quū Romani ingrederentur, & polluerent omnia, & quum sola relinqueretur Hierosolyma? an leones illi semper ante templum excubabant? Iam margaritum illud nulla ex tot templi illius direptionibus sublatum fuit? Sed quid erat, quod lector nominis illius facere poterat miracula: Solomon, qui tam probe nomen illud nouerat, nullum legatur edidisse? Imò contrà, deerrasse ad postremum à recta pietate, & quam pater Dauid constanter fuerat secutus, ad idololatriā. Quæ autem erat inuidia Solomonis, prohibere, ne quis nomine Dei adiuuaretur, quum Deus uelit beneficia sua omnibus patêre? An si Deus aliquid condidit in communem usum, non est is inuidus, & scelestus,

stus,

ſtus, qui arcet alios? Quid incommodi naſceretur, ſi inuocatione diuinæ opis res admirandæ fierent? an non maior Dei apud homines authoritas & reuerẽtia, & auerterentur multi ab idololatria? Quod ſi extrà non licebat nomen illud efferre, ſed in templo legere, ibi certe miracula fuiſſent à quouis paßim acta: quod non fuit ita. Iam ſi alijs rugitu leonum territis ſacrum nomen excidebat, quod edidicerãt, cur non & Chriſto? Si alij crepabant medij execratione illa, quin & Ieſus? tanto peius uſurus illo nomine, quàm alij omnes, nempe ad abrogationem legis diuinæ? Age uero, utrum Deus facit miracula propter nomen, an nomen propter Deum? eſt'ne Deus nomini ſuo alligatus, ut inimico & hoſti ſuo capitali faueat, uelit nolit, ſolum quia nomen illud pronunciauit, & mutet naturæ ordinem? ea uero incantatio eſſet, non inuocatio: ſi certis præſcriptisq; ſonis mouetur Deus, ut canis, uel equus, quo nihil eſt magis impium. Vides fabellam male concinnatam, ſeipſam diſſoluere. IVD. Præſtabit, ut arbitror, de ſacris literis loqui, quæ nobis ſunt uobiſcum communes, quàm de ijs quæ ſunt nobis peculiaria & propria. CH. Loquamur ſanè: nam id malo. ſed non ſum tamen paſſus ignorare te qualia eſſent, quibus tanto applauſu aſſentiremini. Cum miraculis Chriſti coniuncta eſt illius doctrina, uos Meßiam ueſtrum non dicitis docturum. IVD. Non puto. CH. Vide-

licet nimium erit occupatus castrensi exercitatione, regno ordinando, iuri dicundo, & alijs quæ sunt regiæ potestatis. Sed de Meßia tamẽ Esaias scribit: Spiritus Domini super me, eo quòd unxerit Dominus me. Ad annunciandum mansuetis misit me, ut alligarem contritos corde, ut prædicarem captiuis libertatem, & uinctis apertionem carceris: ut prædicarem annum uolũtatis Domino, ut diem ultionis Deo uestro, ut consolarer omnes lugentes: ut ponerem lugentibus Sion, ut darem eis gloriam pro cinere, oleũ gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu stricto, & uocabuntur arbores iustitiæ, plantatio Domini, [illegible] glorificer. Quid uero est euangelizare pauperibus, nisi afflictis & miseris, & à ueris illis ac sempiternis bonis inanibus adferre nuncium, uenisse redemptionem ac salutem, ut per fiduciam & amorem redemptoris iungantur cum Deo, & abundent ueris bonis ac maxime optabilibus? quanto hic nuncius melior, quàm ille, Redite Hierosolymam, affluetis auro & argento, tritico, uino, lacte, melle, multis pecoribus, quæ poßitis & in templo mactare, & deuorare ad saturitatem. Pergo autem interrogare: Quis erit rerum status Meßiæ uestri, quæ conditio uitæ? IVD. Beatißima, in omni abundãtia, & copia earum rerum quæ desiderari poßunt in uita, opibus, uoluptatibus, honore, potentia, de quo scriptum est in psalmo: Gloria & diuitiæ in domo

mo

mo eius. CH. Iam ſæpe de eo uos reprehendi, quòd nimis carnaliter omnia intelligitis. Agnoſcetis'ne illum quum uenerit? IVD. Etiam, & quidem lætitia incredibili perfuſi. CH. At pſalmi & libri ueſtrorum prophetarum nihil ferè loquuntur aliud, quàm Meßiam laborum atque ærumnarum omni genere afflictum iri: & quæ Dauid, Eſaias, Hieremias, & prophetæ reliqui de mœſtitijs, & calamitatibus dicunt, ad Chriſtum referũtur omnia & de illo ſcribuntur ſub perſona, neque in illos ipſos qui dicunt poſſunt competere. ſed ſancti uiri ex zelo transferunt in ſeipſos, quæ uident paſſurum Chriſtum: & tanquam ipſi eadem patiantur, ſic ſcribunt. quod annotare eſt in multis pſalmis Dauidis regis. Ex eodem zelo ſunt execrationes illæ & ultiones, quas à Domino petũt de ijs qui tot afflictiones Meßiæ erãt adducturi. neque enim fuiſſet uel probitatis, uel mãſuetudinis illorum, & potißimum Dauidis regis, qui de manſuetudine potißimum Deo placuit, ut inimicis & hoſtibus ſuis tam dira imprecarentur. Et quòd non ſitis Meßiam cognituri, ueſtri uates prænunciarunt. ut Eſaias: Cur ueni, & non erat quiſpiam: uocaui, & non erat qui reſponderet. & Hieremiæ decimoquarto: Expectatio Iſraël ſeruator eius in tempore calamitatis, quare futurus es ueluti peregrinus in terra, & tanquam uiator qui declinat ad pernoctandũ? quare futurus es ueluti uir attonitus,

tanquam fortis qui non potest saluum facere? Tota eius uita inter pauperes, & homines simplici ac demisso corde transacta est. hoc est quod dicit Esaias: Ad annunciaudum mansuetis misit me. illi enim gratiores semper fuerunt Deo, hoc est, legibus & monitis diuinis accipiendis aptiores, quàm de opibus uel potentia turgidis, uel de literis, aut ingenio. Appetēte autem supplicij tempore, quod ei erat à patre præscriptum, Hierosolymas est ingressus asello uehens: cui obuiam processit uniuersa multitudo, & regia illum pompa excepit. de quo est illud Zachariæ: Exulta filia Sion, ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinam. IVD. Cuiusuis erat id facere, soluere asellum, qui pro porta castelli alligatus erat in usum publicum, & insidentem in eo Hierosolymam ingredi. CH. Si tam leue id tibi uidetur, & cuilibet factu facile, quid magnum aut animaduertendum prænunciat Propheta? Est quidem cuiusuis asino uehi, sed non cuiusuis ita mouere animos totius multitudinis, ut recipiatur more regio. Et hoc est magnum illud quod in prophetia continetur, quum filiæ Hierusalem promittitur rex suus mā suetus, asinæ insidens. Sed quum ille uiam ueræ pietatis ostenderet, & humanum supercilium concuteret, multaq; in eos diceret qui pro diuinis legibus inuenta & traditiones suas populo seruandas proponerent, exarsit in eum atrox illorum inuidia, qui po
pulum

pulum prætextu religionis obnoxium ſibi habebat, nempe ſacerdotum, pontificum, ſcribarum & pharisæorum. ab illis igitur captus eſt, & ad Pilatum præſidem adductus. Ioſephus ſcriptor ueſter, decimo octauo Antiquitatũ diſertis uerbis ſcribit, inuidiam procerũ ſynagogæ cauſſam fuiſſe mortis Christi. IVD. Nullà ne fuerunt crimina? CH. Quænam uos dicitis fuiſſe? IVD. Hæc, quòd ſe Dei filium faceret, patri æqualem. quòd ad uenerationem alterius Dei homines hortabatur, & legem Moſi datam abrogabat, contradicebat patrum traditionibus, uiolabat ſabbatum: in eo enim ſanabat morbos, & quendam ſanitati reſtitutũ iuſsit grabbatũ ſuũ, in quo æger decubuerat, portare in ſabbato. pro feſſus eſt poſſe templum Dei ſoluere, & triduo illud reædificare. CH. De diuina generatione ſatis diſputauimus, dicamus ſigillatim de reliquis. Primum quidem crimen graue, & morte dignum, ſi modo uerum. ſed ipſe ſemper eum à quo Moſes legem accepiſſet, uerum atque unicum eſſe Deum conſtanter affirmauit, illum eſſe patrem ſuum, illum ſe uenerari & colere, illum eſſe ab omnibus & amandum, & colẽdum. Quid tu dicis de alio deo colendo, aut de lege Moſaica antiquanda? eſſet hodie quiſquam in uniuerſo genere humano præter uos, qui legem ueſtram tam rigidam, aſperam, immitem, & multis locis ad literam puerilem, adduci poſſet ut crederet eſſe à

Deo datam, nisi hoc Christus affirmasset? quem mẽtiri nefas est. Non alium Deum docebat colere, sed hun: ipsum uestrum & nostrum rectè colere: non aliam legem obrogabat, sed huic isti uestræ lumen & solem adferebat, ut Deum uere & ex animo coleretis, non intenti in hæc uitæ commoda, sed ad bona illa cœlestia & sempiterna. In tota Euãgelij historia nusquam reperietis dictum, aut iussum, à Christo, ut aliquid quod in lege contineretur, quantumlibet leue, non obseruaretis. quin ad euitandam eiusmodi calumniam noluit ipse per se legem aduentu suo superfluam iam & mortuam abrogare, sed post ipsum cœlo receptum apostoli eius docente spiritu sancto soluerunt genus humanum intolerabili iugo uestræ legis. Traditiones uero patrum nec reijciebat, neque infirmabat, sed querebatur & reprehendebat, quòd homines illis magis tribuerent, quàm præceptis ipsius Dei: & quod quũ essent tã multa à Deo iussa, homines improbi atque importuni grauius adderent onus ex suis inuentis, quæ inuenta non illi ad custodiam pietatis, sed ad gloriam & quæstum suum excogitassent. Tum demonstrabat, quum res posceret, non esse traditiones huiusmodi magnopere curandas. quæ spirituũ puritati conuenirent, maioris semper habenda momenti, quàm omnia corporalia. De sabbato uelim mihi dicas, an sanare in eo sit sabbatum uiolare. quod enim opus potest in sabbato

to fieri excellentius, quàm hominis summæ necessitati opem ferre? an non tu edis in sabbato? IVD. Non possem aliter uiuere. CH. Facile posses uiuere cum inedia unius diei. IVD. Fortaßis adirē periculum salutis & uitæ. CH. Maius adit periculum, & minus potest uiuere, nisi sanetur. quid, nō deambulas? non uestiris? non loqueris in sabbato? an hæc sabbatum non uiolant, sine quibus uiuere & saluus esse potes? summam opem & salutem alicui adferre, uiolat? In sabbato ipso nónne tu ægroto tuo & cibum & pharmacum porrigis ad morbum curandum? tibi hoc licet, & non licebit illi hunc totum morbum curare ac tollere? & tu id facis pharmacis & manuum opere, ille solo uerbo. IVD. At quidam in sabbato lectulum suum gestauit, illo iubente. CH. Tu fers ut Christus tantopere sit Deo gratus, ut naturæ leges iubente illo mutentur: & non feres, ut poßit in sabbato aliquem iubere lectulum suum tollere. quid si tibi erepta fuisset toga, & restituere tur in sabbato, nónne reciperes & tolleres? non tu in sabbato admoues sellā mensæ ubi sedeas? & post quam pransus es, aut cœnatus, surgis, & deponis? Sed puerilia sunt hæc, nec intelligitis quod sabbatū estis iussi tam diligenter obseruare, & qua sanctificatiōe: nempe requiem illam, qua post labores istos uitæ necessarios conquiescens animus & sedatus, assurgit ad Dei contemplationem & amorem. de

quo est illud in psalmo: Vacate & uidete, quoniam ego sum Dominus. Postremum crimen est, quòd dixerit: Possum destruere templum hoc, & tribus diebus instaurare. Equidem non uideo quid atrocitatis aut inuidiæ habeat dictum illud, ut pro crimine possit arripi cruce dignum. quis unquam uerbi iactantiam, quæ sine Dei blasphemia, aut seditione diceretur, capitaliter uindicauit? si præstare Christus poterat, quod promittebat, admirandum erat uerbum potius, quàm insectandum: si non poterat, irridendum. Iußissent uidelicet pontifices, & alij, quibus erat in uisus, ut minus aliquod templum extrueret anno uno. quod ni fecisset, triumphassent de illo inimici sui tanquam de homine uano & iactabūdo, & omnem ei ad uulgum authoritatem detraxissent, quo nihil erat illis magis in uotis. Sed uerbum illud quem in sensum diceretur, parum intellexerunt in præsentia qui audierunt. nam quum ingreßus esset Iesus templum, & turpem illinc nundinationem eiecisset, rogarunt eum Iudæi, ut signum aliquod præberet argumentum fiduciæ & potestatis suæ. Iesus more quum prophetarum omnium, tum suo, signum illis demonstrat non friuolum, non temporarium, aut humile, quale ipsi poscebant, sed magnum, admirandū, sempiternum, de resurrectione sui corporis futura triduò post eius mortem: quod quidem corpus uerius & appositius erat templum, quàm saxeum illud
Hiero

Hierosolymitanum, in quo corpore propius & praesentius numen habitabat. Haec quidem ad crimina, quae inimici quidem eius requirebant diligenter. Sed maximum & grauißimum erat crimen, excellentia sanctitatis & doctrinae, quibus & illorum coarguebat uitam, & iniquam autoritatem eleuabat. Sed quum tantae esset uulgo existimationis, non temere audebant in illum manus inijcere Obseruata est occasio, qua id poßit tute fieri. Vnus ex illius discipulis triginta argenteis illũ prodidit. nec istud tacuerũt oracula, Esaiae undecimo: Et appenderunt mercedẽ meam triginta argenteis. & dixit Dominus ad me: Proijce illos ad thesaurarium, ad magnificentiam gloriae qua preciatus sum ab eis. Captus autem, desertus est à suis omnibus. de quo Zacharias idem: O gladie suscitare super pastorem, & super uirum socium meum, dicit Dominus. Percutiam pastorem, & dispergentur oues. Manifestum est, non de quolibet pastore dici, sed de Meßia pastore maximo, & Deo coniunctißimo. Ex lamẽtationibus Hieremiae, si hoc uacat animaduertere, quod tanti est momenti, prima duo capita ad Ecclesiam uel animam pertinent, tertium ad labores & aerumnas Christi, cuius exordium est: Ego uir uidi afflictionem in uirga afflictionis eius. quam afflictionem humani generis uir ille princeps uirorum miseratus, caput suum molestijs & calamitatibus huiusmodi subiecit, & se pro

homi

hominibus, quorum esset caput, quasi uicarium tradidit. de quo dicit, Me duxit, & ire fecit in tenebras, & non in lucem. profectò contrà me conuersus est, uertit manum suam tota die, consumpsit carnem meam & pellem meam, confregit ossa mea: & quæ sequuntur, in nullum alium q̃ in Christum congruentia. inter quæ sunt, Fui subsannationi toti populo meo, cantilena eorum tota die, dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs. & in quarto capite describit excisionem Hierosolymitanam, quã lamẽtatur accidisse propter peccata prophetarum eius, & iniquitates sacerdotum eius, qui effuderunt in medijs Hierosolymis sanguinem iustorum: Mouerunt se, inquit, ut cæci in plateis, polluerunt se in sanguine, ut non possent qui tangere uoluissent, contingere uestimentum eorum. Istud de posteriore excidio intelligendum est. nam prius illud regis Babyloniæ, omnes ad unum fatentur contigisse propter idololatriam regum Iuda. Iste uero effusus cruor, quo se Iudæi polluerunt, Christi est, & apostolorum eius propter Christum. Itaque & clausula tantæ calamitatis hæc est: Spiritus oris nostri Christus dominus captus est in foueis eorum. de quo dixeramus, Sub umbra tua uiuemus inter gentes. uidelicet Iudæi ipsi exciderunt sibi maximam illam patrum omnium spem de salute Meßiæ, qua una ita confidebant, ut munimento illius nihil uideretur esse tam graue &

atrox

atrox, quod formidarent. Christi & domini multi sunt, sed Christus dominus spiritus oris nostri unicus est Deus, per quẽ unũ uiuimus ac spiramus. De Osea intelligi non potest, qui captus non fuit. Zedechias autem non is erat, quem Hieremias propheta tam sanctus & tam liber, spiritum oris nostri uocasset. Denique de illo Christo propheta loquitur, quẽ in foueis populi Iudaici captum fuisse, caussa fuerit excisionis totius gentis. Post captiuitatem & carcerem secutæ sunt irrisiones, consputationes, alapæ, & contumeliæ, ac uexationes aliæ: de quibus est Esaiæ 50. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas uellentibus, faciem meam non abscondi contumelijs & sputo. De quo tandem hæc dicuntur? an de propheta ipso, qui nihil tale passus legitur, & harum uisionum tempore in magno erat honore apud reges Iuda? Sed præcedentia testãtur de illo esse, qui dicit, Cur ueni, & non erat quispiam: uocaui, & nõ erat qui responderet. nunquid ad redimendum debilior facta est manus mea? aut non est in me potentia ad eruendum? Actus est in crucem. à ligno enim sæpe extitit apud patres salus, imago & uaticinium ligni huius: ut in arca Noë, in arca fœderis, in uirga Mosis, & in ligno iniecto in aquam amarã. Eleuatus est, & quasi ostensus uniuersis gentibus, ad salutem intuentium & confidentium: quemadmodum Moses serpentem in deserto proposuit sublimem & con

spicu-

ſpicuum uniuerſo Iſraël, ad remedium eorum qui eſ-
ſent à ſerpentibus letaliter ſauciati. Tunc humanitas
Chriſti abiectiſsima uiſa, & hominibus infimæ con
ditionis inferior, ita ut abſterriti & pudefacti fuge
rēt propinqui ac neceſſarij. ſicut in pſalmo dicitur:
Fugaſti à me notos meos, poſuiſti me abominatio-
nem illis. Procul auertiſti à me amicum, & notos me
os in tenebris. & formiſiſsimus omnium uirorum a-
deò tempore illo gratiam pulchritudinis amiſit, ut
eſſet illum cognoſcere multo difficillimum. quemad-
modum Eſaias prædixerat: Ecce intelliget ſeruus me
us, exaltabitur, & eleuabitur, & ſublimis erit ual-
de. Quemadmodum admirati ſunt ſuper te multi, ſic
corruptus eſt præ uiro aſpectus eius, & forma eius
præ filijs hominum. Sic aſperget gentes multas, ſu-
per eum claudent reges os ſuum. quia ij quibus non
eſt narratum, uiderunt: & qui non audierunt, intel
lexerunt. & paulo pòſt: Non eſt ei forma, neque de
cor: & uidimus eum, & non erat aſpectus. deſpec-
tus eſt, & abiectus inter uiros. IVD. Vaticinium
hoc in Iſraëlem noſtri conferunt, non in Meſsiam.
CH. Confingunt ueſtri & aſſeuerant quicquid eſt
collibitum. ſed rationem & audiri & ualere æqui-
us eſt, quam aſſeuerationem ueſtrorum quantumcū
que acrem & pertinacem, de eo quod capite Eſaiæ
tertio & quinquageſimo iam antea diſputaui, ſa-
tisq; multis uerbis, quod erat facillimum, demonſtra
ui,

ui, non posse illud ad gentem uestram conuenire. Neque istud alterum quod est Esaiæ 52. obscurius est. quando enim admirati sunt multi Israëlem, hoc est populum Iudaicum? imò semper inuisi & exosi fuistis cũctis nationibus, maximeq; omnium uicinis. Quid grauius Aegyptij oderunt, quàm uos, quum illic peregrinaremini? In deserto non minus Palæstinæ populis abominabiles atq; detestabiles, quàm ipsi Deo. In Palæstina exosi, uexati, preßi à finitimis ciuitatibus, deinceps magnarum nationum præda uilißima, contempti & irrisi ab omnibus. Reuolue maiorum tuorum ueterem memoriam, nullum unquam inuenies tempus, in quo admirationi fueritis non dico multis, ut est in uaticinio, sed uni aut alteri homini. Sed neque uos unquam admirationem meruistis. nũquam enim coluit Dominum Deum suum ad præscriptum legis Mosaicæ. Pontifices & principes populi magna conuicia & subsannationes iecerunt in Iesum cruci affixum, sicut præuidit Oseas: Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. super triticum & mustum collegerunt se, rebellauerunt contra me: ego erudiui, roboraui brachium eorum, & contra me cogitauerunt malum. Reuertentur non ad altißimum, fuerunt tanquam arcus dolosus. & Esaiæ 31. Quemadmodum rugiet leo & catulus leonis super prædam suam, contra quem clamatur à congregatione pastorum, à uoce

Mm i eorum

eorum non formidabit, & à multitudine eorum non demittit animum: sic descendet Dominus exercituũ ad præliandum contra montem Sion, & contra collem eius. & in psalmo 34. Subsannauerunt me subsannatione, frenduerũt super me dẽtibus suis. De manibus autẽ Domini, & de latere lancea confixo Zacharias dixit: Effundam super domum Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precationis, & aspicient ad me quem confixerunt, & plangent super eum ueluti planctum super unigenitum. Nec aliter hunc Dominum quem confixerunt respiciet Iudæa gens, quàm per spiritum gratiæ, quem Dominus illis impartiet, & ipsi precando augebunt non repugnantes monitis cœlestibus, sed faciles se præbentes diuinæ uocationi obsequendo. alioqui cæci sunt, nec unquam illum quem confixerunt, intuebuntur. Et plangent, inquit, super eum Iudæi in sua pertinacia & cæcitate. Christi mortem plangunt propter pœnam consecutam. qui uero ad frugem meliorem se receperunt, plangunt nefarium facinus maiorum suorum. Et in hoc Zachariæ uaticinio, si attentius libet animaduertere, geminam Christi naturam, humanam & diuinam deprehendes. Qui enim loquitur, Dominus Deus est: qui uerò configitur, homo Iesus. Moriente autem illo, obductum est cœlum tenebris circiter meridiem: tanquam si sol deficeret, quum esset tamen luna quinta decima,

hoc

hoc est plena. Tremuit ingenti motu terra, de quo Ioëlis 3. Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ splendorem suum retraxerunt, & Dominus de Sion rugiet, & ab Hierosolymis emittet uocem suam, & cōtremiscent cœli & terra. Hæc uero futura dicit propheta eo tempore, quo effundet Dominus spiritum super omnem carnem, & quo conuertet captiuitatem Iuda & Hierusalem. & Amos 8. Et erit in die illa, dixit dominus Deus, occumbere faciam solem in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Si quæris quo tempore id futurum sit, ex propheta ipso cognosce: qui ait euenturū hoc, quū uenerit finis super populum Israëlis, nec adijciet Dominus ut ultra per eum transeat: & quum conuertet festos dies uestros in luctum, & omnia cantica uestra in planctum. quod cœptum est fieri paucis diebus post Christi mortem, & adhuc uidetis perseuerare. Perpende etiam, an eódem posset referri, quod est Zachariæ quarto decimo: Et erit dies unus, ipse est notus Domino, non dies integer, neque nox integra, & erit in tempore ueris erit lux. Crucifixus est Dominus extra portam, quemadmodum hostia illa quæ ad purgationem & sanctificationem populi immolabatur, extra castra deducebatur à multitudine filiorum Israëlis, sicut scriptum est 16. capite Numerorum. Vacca enim ruffa in conspectu omnium mactabatur, ex cuius sanguine cineribus & a-

qua fiebant emundationes. lege diligenter caput, & inuenies ad hoc Christi sacrificium admirabiliter cō uenire. Est & altera figura, seu prophetia uerius, de celeritate supplicij domini Iesu, qui captus de nocte, & ad pontifices ductus, postridie mane raptus ad tribunal præsidis, sub meridiē cruci est affixus. Iubebantur filij Israëlis festum illum & salutarem agnum egressuri de Aegypto comedere stantes, & celeriter: nec est ouum (quod dicitur) tā ouo simile, quàm agnus ille paschalis Seruatori nostro Iesu. erat enim masculus sine macula, & sanguine illius intinctæ fores habitatorem à plaga tuebantur. nihil erat ex eo edendū crudū, nec aqua coctum, sed igne aßū. nulla Dominici corporis pars non est ingentibus doloris facibus aſſa atque exusta. Vorauerunt eum filij Israëlis cum lactucis agrestibus, hoc est animo amarißimo, & immolatus est à cuncta multitudine filiorum Israëlis. quod factum est Hierosolymis consilio & uoluntate pontificum & procerum, id sine dubio factum uidetur ab uniuerso Israële. confixæ sunt clauis manus & pedes illius, latus uero hasta perforatum. Os tamen in eo confractum non est, nec uescitur ex agno isto immundus, & incircumcisus: sed circumcisus, id est animo purgatus, & receptus per fidem in familiam Domini. Postremo eodem die immolatus est, quo agnus ille solitus erat immolari, umbra & imago istius corporis. Et quemadmodum ag-

ni illius ſacrificium gratum fuit Domino, & poſt illud eductus eſt populus in Aegypto: ita per Chriſti ſacrificium reconciliatum eſt Deo humanum genus, & ex diabolica captiuitate aſſertum in libertatem. Tantæ huius ſanctificationis & pacificationis figuræ, ſeu uaticinia potius fuerunt ſacrificium Noë, propter quod negauit Dominus perditurum ſe rurſus ea quæ uiuerent in orbe: ſacrificium Abrahæ, propter quod conſtitutus eſt pater gentium innumerabilium: & alia ſacrificia quæ in lege continentur permulta, ad purgationem peccatorum, & repoſitionem in gratiam cum Deo. Depoſitus de cruce, ſitus eſt in ſepulchro: de quo eſt in pſalmo 87. Obruta eſt malis anima mea, & uita mea ad ſepulchrum peruenit: Annumeratus ſum ijs qui deſcendunt in lacum, fui ſicut uir cui nulla eſt fortitudo, inter mortuos liber, quales ſunt dormientes in ſepulchris, & quorũ amplius nõ eſt memoria, qui à manu tua abſciſſi ſũt. Poſuiſti me in lacu inferiore, in tenebris profundis. Et dum corpus exanime iacet in monumento, anima deſcẽdit in eum locum ubi patres aſſeruabãtur, liberandi per ſacrificium mortis ipſius. Zacharias locutus de Chriſti mãſuetudine, de pace illius addit: Etiam tu ſeruata es Hieruſalem, in ſanguine enim fœderis tui emiſi uinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua. Conſidera ſingula. Qui à Chriſto redempti & liberati ſunt ante illum mortui, nonnulli quidem

ex nationibus fuerunt, sed plerique tamen omnes ex Israël. ideo dicit, Vinctos tuos filia Sion. & per sanguinē fœderis Christi sunt liberati, nō ui & armis, ut uos speratis. Et profunditas foueæ siue ergastuli, in quo patres detinebantur, significatur, quum subdit, In quonon erat aqua: ut alterius generis significet esse, quàm nostra hæc subterranea, quæ horribiliora sunt, quum tenebris accedit etiam aqua. Mansit corpus Domini in sepulchro eam partē sexti diei, qua iam incipiebat esse sabbatum, uacatione ab operibus in populo uestro, hinc sabbatum totum integrum. quo finito, multum mane resurrexit: ut manifestum faceret, se Iudaicum sabbatum secum consepeliuisse, & rediJsse ad uitā in nouitate pietatis, & reconciliationis cum Deo, uetere synagoga relicta in sepulchro, & noua Ecclesia excitata constituta. Idcirco Dominus ante mortem suam non abrogauit legem Mosaicam, quum ob alias caussas quas alibi attigi, tum quòd nondū sabbatū detulerat secū in mortem & sepulturā. Quod autem nō esset in monumēto diu mansurus, Dauid cecinerat in psalmo quinto decimo: Caro, inquit, mea fidēter cōquiescet, quoniam non relinques animā meā apud inferos, nec permittes ut sanctus tuus uideat corruptionē. Quod ad Dauidē ipsum referri nō potest, qui est in sepulchro suo corruptus. Albescente autē die prima sabbati, reduxit semetipse in lucē & uitā, quæ fuit lux nostra,

&

& resurrectio à morte sempiterna. Et ex persona ecclesiæ Christianæ dicitur Oseæ 6. Venite, & reuertamur ad Dominum, quia ipse rapuit & sanabit nos, percußit & alligabit nos. Viuificabit nos post duos dies, die tertia suscitabit nos, & uiuemus in conspectu eius. efficiemur sapientes, ut sequamur & cognoscamus Dominũ. Cõpatitur & condolet Ecclesia Christo, postmodũ intelligit & prædicat salutẽ, quæ ex plagis, & morte illius orta est, simul eruditionẽ & scientiã ueræ pietatis, quæ est Dominũ cognoscere & sequi. Historiã Ionæ inter prophetias computatis. uelim ex uobis discere, ecquod sit illic uaticinium aliud, quàm simulachrũ resurrectionis Meßiæ? nam exposuisse illum Niniuitis Domini mandata, prophetia non est, sed rei gestæ narratio: nec illa Niniuitis acciderũt quæ ipse denũciabat, neque iam ad uos pertinebant, neque ad Meßiam, nec ad tempora pòst futura: ut caussa nulla sit prorsus, cur in prophetis habeatur, nisi quòd à pisce esse illum absorptum, in cuius uentre diebus tribus, & tribus noctibus manserit, postea eiectus est à pisce in arenam, & cœlo huic ac luci redditus. Expreßima est adumbratio Christi, positi in monumento, & reducti in uitam. eaq; est prophetia, quæ Ionam efficit prophetam. Neque enim uaticinia & prædictiones prophetarum simplices semper atque uniusmodi fuerunt. plerunque enim illi uerbis quidem prænun-

ciabant euentura, sed interdum aliàs notis rerum ipsarum, partim in alijs. ut Hieremias iubetur abscondere lapides grandes in luto, capite tertio & quadragesimo. partim in semetipsis, ueluti quum Ezechiel radit capillum ad barbam, quum Oseas ducit moecham. Et si quis prophetarum uerba acutè perpendat, intelliget nimirum in solo signo aut imagine sitam esse prophetiam. nam quod additur, explicatio est potius uaticinij, quàm uaticinium. uidelicet prophetia uisio est, quae in rebus potius uersari solet quàm in uerbis. Sed qui uisiones suas explicant, solis nonnunquam utuntur uerbis, quibus interpretantur quorsum rerum illarum spectaculum pertinebat. Teneamus ergo, quod res ipsa nos manifestò docet, prophetias & uerbis exponi, & figuris, umbris, notis rerum futurarum. Ne tu sis admiratus, quum historiam & rem apud patres gestã audis, quae pro uaticinio à nostris hominibus adducitur. pleraque enim illorum ad Meßiam alludebant, & umbrae ac simulachra erant Meßiae, qui fuit uelut corpus illorum omnium. quã enim in rem par erat referri acta illa patrum, quàm ad summã, praestãtißimam: nempe non Israëlis modo, sed hominũ uniuersorũ salutẽ sempiternã? IVD. Nõ usqueadeò uidetur imago illa de Iona cũ corpore suo cõgruere. Ionas enim tribus diebus & tribus noctibus mãsit in uẽtre ceti: nõ itẽ Iesus uester in suo monumẽto, sed tantũ uespere parasceues

sceues, die sabbati, & parte exigua primæ sabbati.

IVD. Quidam ex nostris perhibent, corpus Iesu surreptum ab apostolis è sepulchro fuisse, & in herba proximi prati occultatum, repertum paulo pòst ab exploratoribus, quos pontifices miserunt. CH. Nō cohærent artes mēdacij male conficti. sepulchrū enim erat obsignatum, & militaris custodia à præside missa pro sepulchro excubabat. Iam uero cur pōtifices cadauer non suspendebant in foro? abolita fuissent statim omnia. Sed fabulam hanc quo modo est à recentibus rabinis uestris inuenta, nec ullus eam ueterum scriptorum tradidit? Quod si prisci authores, & illius memoriæ æquales nihil de hoc mandarunt literis, quomodo post mille & trecētos annos est primum nata? manifestò apparet, totam esse commentitiam, & ab odij acerbitate confictam. Velim porrò mihi dicas, an censes uel Christi apostolos, uel ullos omnino homines eò dementiæ ac furoris posse delabi, ut à patrijs moribus, à diuinis ritibus ac legibus recedant? Labores, afflictiones, ærumnas, cruciatus, mortem acerbißimā atque inimicißimam magno atq; inuicto animo perferant, pro fide resurrectionis ac uitæ illius, cuius ipsi haberēt cadauer? Quadragesimo post suam resurrectionem die reuersus est in cœlum ad patrem suum, ad cuius dextram sedet in omnes æternitates, unde ad discipulos suos & in-

ſequentem deinceps Eccleſiam miſit ſpiritum ſanctum magiſtrum & gubernatorem. de qua aſcenſione Pſalmiſta dicit in pſalmo 67. Aſcendiſti in ſublimia, triumphaſti de captiuitate noſtra, accepiſti dona pro hominibus. De ſeßione autē idem Pſalmiſta: Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis. Dextera aūt patris, ſunt præcipua illius bona, beatitudo, clemētia, bonitas, munificentia, in quibus Chriſtus ſedet diſpenſator & diſtributor, & regnū illius & liberalitas tātorum bonorū ſuper ſanctas & beatas mentes, angelicas & humanas. de quo in pſalmo quintodecimo: Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui hæreditatem meā tueris mihi: hæreditatem nactus ſum in præclarißimis, & hæreditas mea pulcherrima eſt mihi. Spiritus quidem ſanctus perpetuò apud Eccleſiā manet inuiſibilis, ſed ad apoſtolos decimo die poſt aſcenſionem Domini miſſus eſt cōſpicuus in linguis igneis. Hic ſpiritus & apoſtolis, & deinceps uniuerſæ Eccleſiæ reducit in memoriam, quæ Chriſtus ipſe docuit. idem explanat atque interpretatur ex illis quæ uidentur intellectu difficiliora, & controuerſiam poſſunt aliquam parere. De ſpiritu hoc præuidit Ioël propheta, inquiens: Et erit poſt hoc, id eſt poſtquam acceperit Iſraël doctorem iuſtitiæ, ut quæ ille docuerit & recordentur homines, & intelligant: Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij

uestri, & filiæ uestræ: senes uestri somnia somniabunt, iuuenes uestri uisiones uidebunt. Ita scilicet factum est, super omnẽ carnem effusus est spiritus Domini, nõ singulatim, sed generatim, super Iudæos, gẽtiles, senes, iuuenes, uiros, fœminas, seruos, liberos, rudes, eruditos. neque enim uos putatis futurum, ut quotquot in Palæstina fuerint Israelitæ, Meßiæ temporibus habeant spiritum Dei, & donum uaticinandi: sed erit, quẽadmodum Esaias inquit, qui relictus fuerit nationi, & residuus in Hierusalem, sanctus uocabitur. omnis utique qui scriptus est in uitam in Hierusalem. Nam quod idem propheta dicit, Erunt omnes docti à Deo: de illa doctrina manifestò intelligitur, quam consequi ab humanis magistris nunquã ualuissemus, Deus ipse per se nobis illam tradidit. Itaque non docebit ulterius unusquisque fratrem suum dicendo, Cognosce dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus. Olim homo homini faciebat se authorem, ducem, magistrum pietatis, ut inter philosophos nationum: nunc uero & si homo hominem docet cultum diuinitatis, non suam, sed diuinam esse doctrinam profitetur. & nemo est baptizatus in nomine Christi, qui quidem per ætatem & ingenij captum poßit consequi, qui ignoret caput & metam uniuersæ philosophiæ, nempe quis sit hominis finis, quæ sit uera beatitudo, quam expetit quomo

do consequetur, & quorsum pietas omnis pertineat, quod in gentibus nullus penè sciebat, in uestro autem populo paucißimi. quæ maior aut præstabilior institutio, quàm hæc? aut etiã efficacior? neque enim docturus erat suos Dominus, quæ essent elementorũ qualitates & commistiones, non tropos & figuras rhetoricas, nõ denique uel disciplinam ad agendum aliquam, uel artẽ quæ exerceatur manibus: sed quod est summum & caput uitæ uniuersæ, & sine quo salui esse non possumus, quod nec ignorarunt gentium sapientes, quorum eruditionis summa ad fines bonorum & malorum referebatur.

DE HIS QVAE POST CHRISTVM.

PErcurrimus breuiter uitam & mortem Iesu Christi, adiunximus singulis partibus uaticinia pro facultate & copia non rei ipsius, quæ est amplißima & uberrima, sed ingenij nostri atque eruditiõis in sacris literis. Sequitur deinde Ecclesiæ decursus in peregrinatiõe hac, qua ad Dominũ tendit. De discipulis Domini, & horũ sectatoribus, Esaias uerbis Christi prædixit: Ecce ego & pueri quos dedit mihi Dominus, ut sint signa & portenta in Israel, à Domino exercituũ, qui habitat in mõte Sion. Quod portentum maius, aut signum euidentius, quàm apostoli, & eorum opera? paucißimi numero, imbelles, imbecilli, atque imperiti, & alia quæ de illorum infirmitate exaggerari possint; ediderunt miracula stupen

ſtupenda, & conuerterunt ad ſe ac ſuam pietatem ora atque ingenia hominum. hi ſunt filij qui Eccleſiæ dati ſunt pro antiquis patribus; ſicut Pſalmiſta inquit: Pro patribus tuis erunt tibi filij, conſtitues eos principes in uniuerſa terra. Eccleſia autem tametſi patres primosq́; extructores habuit ex Iudaiſmo, ipſa tamen potiſſimum ex gentibus congregata eſt, ex grege illo ſterili prorſus ac inutili, de quo Eſaias 54. Lauda ſterilis quæ es ut mulier quando peperit, decanta laudem, exulta quæ es ut mulier quæ non parturiuit, quia plures ſunt filij deſolatæ, quàm filij maritatæ, dixit Dominus. Dilata locum tabernaculi tui, & cortinas tabernaculorum tuorum extendent, ne prohibeas, elonga funiculos tuos, & clauos tuos cõſolida. ad meridiem enim & aquilonem dilatabis te, & ſemen tuum gentes hæreditate accipient, & ciuitates deſolatas inhabitare facient. hæc Eſaias. Idẽ uero cap. ſexageſimo: Pro eo quod fuiſti derelicta & exoſa, & non erat qui tranſiret, ponã te in gloriam perpetuam, gaudium generatiõis & generationis. Parua familia erit in die illa, & parua familia erit in gentem fortem. Ego Dominus, in tempore ſuo accelerare faciam illud. Synagogæ ueſtræ, & ſterilis huius quæ Eccleſiam Chriſti ſuo fœtu auxit, figuram habetis non obſcuram in duabus uxoribus Helcanæ, Phenenna & Anna. Phenennæ, quæ de fœcunditate inſolenter gloriabatur, & ſterilitatem

Annæ

Annæ opprobrabat, liberi extincti sunt ignobiles, & clausus est eius uterus: Annæ autē sterili nati sunt filij, & uixerunt, quorum primogenitus fuit propheta & iudex in Israël. Istud uero de duabus mulieribus quorsum pertineat, in cantico Annæ, quæ est uēturæ ætatis uaticiniū, non perplexè declaratur: Nolite, inquit, loqui magnifica, & ueteres sermones discedant ex ore uestro, quia Deus scientiarum est Dominus, & ipsi cognitæ sunt cogitationes. arcus fortium confractus est, debiles autem accincti sunt robore. qui saturi solebant esse, pro pane deinceps locauērunt suas operas: famelici autem saturati sunt, quoad sterilis peperit plurimos, & fœcunda filiorum reddita est effœta: Suscitat è puluere pauperem, & dè luto extollit mendicum. De his autem uestris & Ecclesiæ nostræ temporibus, uaticinium est hoc apud Esaiam. Nam posteaquam ruinam calamitatemq; populi Israëlitici descripsisset ingentē, addit, Et apprehendent septem mulieres uirum unum in illa die dicentes, Panem nostrum comedemus, & indumentis nostris amiciemur, tantum inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum. quo dicto dedecus & opprobrium grande significatur uestræ gentis. At uero inter hanc uestrā calamitatem quid futurum prænunciat? Erit, inquit, germen Domini in decore & gloria, & fructus terræ sublimis in gloriam assertori Israelis. Duplicem hic uides Israelem: alte

alterum carnalem, qui adeò erat oppressus & afflictus, ut septem mulieres apprehēdant uirum unum: alterum spiritalem, qui liberatur & seruatur à germine Domini. In quo annotabis obiter, Meßiam appellari germen Domini, & fructum terræ, iuxta utranque generationem. Targum Chaldaicum pro germine Domini, uertit Meßiā. De uobis autem idem propheta capite nono, Excîdit Dominus ab Israël caput & caudam, ramum & iūcum die una. senex & honorabilis uultu ipse est caput, & propheta qui docet mendacium ipse est cauda, & erunt qui beatum dicunt hūc populum, ipsi errorem inducent, & perdent eum quem beatum dicent. Vos autem cæci estis non solū superstitiōe, sed odio & rabie contra nos. inde execrationes illæ & diræ uestræ in nos acerbissimæ, quæ sunt à bonis & pijs uiris multo alienißimæ, & ab ingenio Dei, quem uos existimatis solos uos colere. qui per Hieremiam iußit olim patres uestros, migrantes Babylonem, ut pro pace illius gentis rogarent. Quāto nos aliter? qui pro salute & redemptione uestra precamur Deum nostrum, quum uos habitetis in regnis nostris: nec ignoremus, quid de nobis & sentiatis, & loquamini, quid scriptis mandetis, quid liberos uestros doceatis de Christo & uniuerso nomine Christiano. In superstitione autem, esset'ne inuenire furiosos, mente captos, uinctos, qui in uiolentia furoris talia excogitarent? O

Christe

Christe Iesu, habemus tibi gratiam, qui nos ab hac tanta caecitate ac insania liberasti. An non ista satis arguunt, non relictos modò, sed repulsos uos esse penitus à Deo, homines qui haec de Deo loquuntur & asseuerant? Vos'ne talibus à pueritia opinionibus imbuti & immersi, Messiam agnosceretis, si rediret? Etiam si alius ueniat, qualem uos Messiam expectatis? oracula uestra sunt, à gentibus receptum iri, à plerisque uestrûm non cognitum, reiectum, abominatum. Et ad illum conuersio gentium, praedixit Iacob: quod iam factum est in Christo Mariae filio. ad illum enim conuersa est multitudo gentium & in eo sperauit, quantam uos ad Messiam uestrum non putatis conuenturam. Ad Mahumetem uerò non facta est conuersio, sed caeca attractio, & uiolenta: qualis ad uestrum Messiam fieret, si talis ueniret aliquis, qualem uos depingitis & speratis. Hodie quoque omnes qui aliquid de Iesu audiuerunt, praeter uos, bene illi cupiunt, & illum uenerantur: Agareni, haeretici, idololatrae, exleges. Nec ullus poterit uenire, in quem tam conueniant prophetarum uaticinia, quàm noster. Quòd si est ille à uobis ignoratus & repulsus, eundem in modum respueretis, quemcunque Deus mitteret. qua de re Amos dicit: Vae desiderantibus diem Domini. ut quid hoc uobis, dies Domini? haec tenebrae, & non lux. Et addit caussam: Quia replebit eos pauore & confusione, & erit eis

petra

petra ſcandali: quomodo ſi fugiat uir à facie leonis, & occurrat ei urſus, & ingrediatur domum, & innitatur manu ſua parieti, & mordeat eum coluber, nónne tenebræ eſt dies Domini, & non lux? & caliginoſa, & nõ eſt ſplẽdor ei? quod ad caliginem & tenebras mentis pertinet, de ijs qui non agnoſcunt diem uiſitationis & beneficij Domini, quum filium ſuum miſit ad ſalutem cunctorum nam ijs qui receperunt Dei liberalitatem, dies ille ſplendor eſt, ac lætitia. Dic quæſo, quid diſplicet uobis in Meßia noſtro, quo minus & uos eum amplectamini, & uene remini? Imò quid in illo eſt, quod non ſit dignißimũ illo nomine & maieſtate & promißione Dei? Primum natus eſt ex uobis, inter uos altus atque educatus: ſanctitas uitæ, etiam inuidiæ omnem calumniæ occaſionem captãti inculpabilis: dignitas & authoritas in ſermone ac præceptis: poteſtas multo maior quàm uos etiam fingendo Meßiæ ueſtro tribuitis. oſtendit enim ſe dominum elementorum & naturæ, miraculis tot, tam uarijs, tam ſtupẽdis. Legis ueſtræ non abrogatio, ſed illuſtratio: ut ex tenebroſa fieret lucida, ex uili præſtans, ex aſpera leuißima. Doctrina omnis Deo congruens, precium religionis homini optabilißimum. Gentes & nationes omnes ad illum conuerſæ, ueſtra lex chara illis & ſacroſancta propter Chriſtum noſtrum: quid tandem annotatis n eo Meßia indignum? nihil certe, niſi quòd non eſt

ſimilis ueſtri, auarus, ambitioſus, uoluptarius, quòd non ſplēdebat byſſo, ſerico, auro, argento, gemmis, quòd non comitabantur eum ſatellites & miniſtri purpurati, quòd non promittebat delicias, & oble ctamenta corporis. At quanto amplius eſt quod ille promiſit? Sed ne ſperetis uenturum à Deo aliquem, qualē uos fingitis. Nam Deus ſpiritus eſt merus, & ſpiritalibus delectatur bonis. corporalia iſta, quæ brutis magis congruunt, quàm homini, negligit, auerſatur. Exemplo ſint uobis prophetæ ueſtri, qui miſsi uobis à Deo in excellentia mentis, & humilitate carnis, ea ipſa de cauſſa offenderūt animos maiorum ueſtrorum, & ab eis male accepti multatiq; ſunt, quorum factum an non uos reprehenditis, atque abominamini? uidelicet non ignoratis, mitti à Deo homines faſtus & inſtructionis uitæ huius ac corporis contemptores, ſimiles illius à quo ſunt miſsi. Sed in potentia etiam corporeis oculis conſpicua ueniet in fine ſeculorum, iudicatum uniuerſos homines. Solomō in Eccleſiaſta, quum ſæpe ſiue ſua, ſiue aliena perſona queſtus eſſet, omnia in uita hac eſſe permiſta & confuſa, nec quicquam inter bonū & malum, inter ſapientem & inſipientem, pium atque impium intereſſe, omnia omnibus ſimiliter euenire, ſatisfacit huic querelæ, quòd nunc tēpora ſunt uariarum rerum uaria, futurum aliquando tempus unum rerum omnium, quo cenſebuntur à Deo humana

mana opera & actiōes. & libri clausula est, Occulta quidem nobis esse hic omnia, Dominum uerò adducturum omne humanū opus ad censurā suam, & quæ nos latēt retecturum, siue bona seu mala. Esaias autem capite tertio, duo ponit Dei iudicia: Stat ad iudicandum Dominus, & stat ad iudicandum populos. hoc est iudici um quotidianum uniuscuiusq; à morte sua, quod diuinitatis est: ideo dicit, Stat. Sequitur autem quod erit humanitatis Christi, Dominus ad iudicium ueniet cum senibus populi sui, & principibus suis. Assessores enim dantur Christo prophetæ & sancti, ad pudefaciendam & frangendam contumaciam malorum. diuinitati autem assessores dare, fas non est. Et quia prius iudicium quotidie exercetur, idcirco propheta dicit, Stat: posterius, quia semel aliquando cōtinget, dicit Veniet. Terribilem diem illum futurū, propheta idem significat, dicēs: Vlulate, quia propè est dies Domini, ueluti præda ab omnipotēti ueniet, ecce dies Domini uenit crudelis, & indignatio & ira furoris, ut ponat terram in solitudinem, & peccatores eius disperdat ex ea. Quoniam stellæ cœlorum & orion eorum non lucere facient lumen eorum. Obscurabitur sol quando egredietur, & luna non splendere faciet lumen suum. & uisitabo super orbem malū, & super impios iniquitatem eorum, & cessare faciam superbiam superborum, & superbiam fortium humiliare faciam. Precio

ſiorem faciam hominem magis quàm obrizum. & hom n magis quàm aurum Ophir. Idcirco cœlum moue. faciam, & contremiſcet terra de loco ſuo propter iram Domini exercituũ, & propter diem iræ furoris eius. Hæc ille. Vides quàm inuite prophetias ueſtras ad Meßiam quem uos fingitis uenire inuitas, ad noſtrum uero quadrare. Quòd ſi quis non adducitur, ut Ieſum eſſe credat Chriſtũ promiſſum in lege, niſi ei uideat ſcripturas omnes aperte & exactè in illum conuenire, in tanta obſcuritate & perplexitate illarum literarum, nihil prorſum ex lege Iudaica credat neceſſe eſt, nec Deum eſſe qui illa oracula dictarit, nec eueniſſe, aut euenturum quicquam ex his quæ prophetæ prænunciarint. Cæterũ ex manifeſtis ſumat de obſcurioribus coniecturam, rationis luce ac iudicij adhibita. Iterum admonebo te eius quod in principio poſui, ne ſignum aliquod aut alterum, aut etiam tria uel quatuor ex ſacris literis loca, quæ non ita ſunt à nobis tractata, ut tu cuperes, nec tibi ſatisfaciunt, ne protinus diſputationem omnem reijcias, in qua non tam ſingulæ ſpectandæ & perpendendæ ſunt partes, quàm ſumma ipſa rei totius. quã nolim ex hac ſola auditione cenſeas, ad eam uel abijciendam uel approbandã: ſed quod in re tanti momenti fieri par eſt, eam totam ad ſubtile ac exactum iudicij examen crebro reuocato.

IOAN.

IOAN. LODOVICI VIVIS DE VERITATE FIDEI Christianæ Liber IIII. contra sectam Mahumetis.

PRAEFATIO.

ANTA pars generis hũani stultitiæ Mahumeticorum somniorũ est addicta, ut nihil sit rem attentius perpẽdẽti miserabilius, quodq; sit magis mirandum, seu miserandum uerius. Ea sunt illis persuasa, quæ uel sola confutentur relatione: ipsa enim semetipsam contundit, & confringit: neq; nos adeò cum ea pugnamus, ut ipsa secum. Vtinam tam facile uelint auscultare, quàm facile coarguerentur.

CHRISTIANVS, ALFAQVINVS.

QVàm tibi uisæ sunt hæ deambulatiunculæ iucũdæ? quàm gratum huius fluuioli murmur inter scrupulos placide decurrẽtis? AL. Iam olim nullo aspectu sum æquè recreatus. ô admirabilẽ cœli faciem, & admirabilem picturam soli. CH. Nempe admirabilis opificis opus. AL. Indubiè. CH. Quanto arbitrare tu illum præstabiliorem hoc suo opificio? AL. Quantũ æstimare nemo potest. CH. Quid tu tantum esse authorem illum rerum omni-

um censes? AL. Ego uero, nisi me iudiciũ fallit, maius esse, amplius, melius deũ esse reor, quàm quod cõprehēdere ualeat humana mens. CH. Si ita est, oportet illũ infinitũ esse, & essētia & potentia. AL. Ita planè. CH. Et optimũ & sapiētissimũ & beatissimũ, & hæc omnia supra quàm cogitari possit. AL. Est ille profectò isthæc omnia. quid an tu non idē de illo iudicas? CH. Ego uero nihil me tenere uerius aut certius cēseo. sententiã tamen tuã audire uolui, quã facito ut in sequēti collocutiõe memineris ac teneas, nec ab ea ullo prorsum modo discedas. AL. Nihil erit periculi. Sũt enim ista animo meo iã inde à pueritia impressa & infixa, quæ à magistro quodã meo accepi, homine multæ ac uariæ peritiæ, quiq; nõ nostris modo, uerũ etiã uestris, & Iudaicis erat imbutus. CH. Quod est sanè inter uos perrarum. Sed tu probè facis, & nõ leuiter gaudeo te aliquid foris uidisse. De homine uero ipso quid sentis? AL. Idē ille meus institutor referebat, Abdallã quendã è nostris sapientē interrogatũ, quid maxime uidisset mirabile? respõdisse, maximũ in orbe miraculũ uisum sibi esse hominē. In eo esse præcipuã partem mētem, siue rationē, tũ affectus, hinc corpus. hoc esse animæ uel instrumentum, uel habitaculum, uel ut sapientibus quibusdam ex antiquis sit uisum, carcerem. Affectus seu perturbatiões animi cõmunes nobis esse cũ belluis: quæ nisi regãtur à ratione, nihil inter hominē &

bellu-

belluã interesse, degenerare hominẽ in mille species ferarũ. CH. Oportet magistrũ illũ tuũ egregie fuisse in cognitiõe naturæ rerũ philosophatũ. Quid porrò dicebat esse in mente? AL. Voltũatẽ dominã omniũ, ex cuius actibus uel boni dicamur, uel mali: intelligentiã, qua quid in re quaq; uel uerũ sit, uel falsum, bonũ aut malũ prouideamus. hinc memoriã tanquã thesaurũ omniũ, quæ res antè actas respiciat. CH. Perge porrò. nã mirifice me sermo iste tuus delectat. Quid de morte ipsius hominis sentiebat? utrũ uim illam & facultatẽ adeò excelsam & planè diuinã, interire unà cũ corpore affirmabat, an uiuere corpore relicto? AL. Tunc demũ uiuere, & esse immortalẽ. CH. Quã ob causam, & quẽ finem existimabat hominem esse à Deo conditum? AL. Vt bene illi esset per obedientiam diuinæ legis. CH. Vt bene illi esset hic, an in futura immortalitate? AL. In altera. nam in ista permista & confusa esse omnia, & bonis & malis tum bona tum mala eueniunt. CH. Probè dicis. nam & hominis immortalis bonum conuenit esse immortale, id autem esse nisi in immortalitate nõ potest. Sed ad immortalem hanc beatitatem qua tandem uia licebit peruenire? AL. Cultu Dei, & obseruatione legis illius. CH. Ecquæ tandem est lex illius? nam nos Christianam esse dicimus, Iudæi Mosaicam, uos Mahumeticam. Quid dicebat præceptor tuus? AL. Ille uero Mahumeticam probabat, & ue

tabat nos ex iußis Mahumetis ipsius quicquam de il la disputare, aut inquirere, sed tenere firmiter traditiones patrum, nec ab illis uel latum unguem esse deflectendũ. Pater meus fuit Mahumeticus, ego illum sequar. CH. Si existimarem te hominem esse ingenio uel tardo, uel iacenti, quales sunt pleriq; omnes uestræ sectæ, uerbum unum dictis non adderem, ne tempus & operam inaniter consumerem. Sed quum te & acutum esse hominem animaduerto, & non omnino eorum quæ sunt in uita & natura rudem atque imperitum, nõ grauabor paulo diffusius tantis de rebus tecum colloqui.

QVOD SIT DISPVTANDVM De Religione.

ASsideamus quæso in hac herbula, sub hac diffusa arbore. AL. Id quidem pro arbitratu tuo. Sed me in disputationem de lege nostra ne uoces, quod uehementer legislator noster uetuit fieri. CH. Nolo disputare ego nunc tecum de secta uestra, quandoquidem (ut ais) tam accuratè, tam minaciter est uobis à uestro legislatore prohibitum. tantũ abs te peto, ut communiter quæramus rationem, cur ille uobis disputationi omni tam diligenter interdixerit. nã nõ est credibile, sine causa eũ id fecisse. AL. Indubie, non sine causa. CH. Quã tandem esse illã existimari cõuenit? AL. Quia sunt in populo permulti, ac pleriq; potius imperiti, tardi, excordes,

à qui-

à quibus ſi ratio expoſceretur rerũ adeò ſublimiũ, perturbarentur, & inijceretur eis ſcrupulus, facerẽtq; pietatis ſuæ iacturã. An nõ uos etiã uetatis de fide ueſtra diſputari? CH. Non eſt profectò quod negem periculoſum eſſe, rudes atque ignaros homines de myſterijs religionis diſſerere. ſed id eruditi & prudentiores & cordatiores in populo ſine periculo tum poſſunt facere, tum etiam debent. AL. Quis eſſe tam doctus & tam cordatus poteſt, qui conſilia Dei & arcanas illius actiones norit? CH. Dic mihi, in pingendo, in ſuendo, in extruendo, nón ne ingenium hominis quædam aſſequitur, alia reſtãt ad quæ non pertingit? AL. Etiam. CH. In domo & familia, in ciuitate gubernanda alij plus, alij minus uſu & experimentis ſibi compararũt, nemo per uenit ad ſummum. AL. Ita eſt. CH. Quid naturæ opera nonne ſacra ſunt & recondita? curſus cœlorum & ſiderum, mutationes elementorum uitæ, uires plantarum & animantium, aliaq; innumera. exercet ſe in ijs ingenium humanum. progreditur quantum poteſt, quæ abſtruſiora ſunt dimittit. eundem in modũ contingit in omni arte, diſciplina, prudentia, cognitione. AL. Ita uidetur. CH. Et quum ratio uel petitur ab ingenio, uel redditur, ea eſt quã uis mentis optimam & puriſſimam poteſt exculpere. Sic omnino de religione quum ratio illius poſtulatur, non id petitur quod certiſſimum eſt atq; abſo lutiſſi

lutißimum, ſed quod humana ualeat ſolertia conſequi. Cedò uero, nónne ſunt multa quæ primo aſpectu animus non uidet: intentione autem, diligentia, uſu, tandem perſpicit? AL. Etiam. CH. Quæro ex te, magna attentione & diligenti, & collatione rationũ quid excuditur, uerum an falſum? AL. Dic explicatius. CH. Si oculus in uidendo, & auris in audiendo remißius agant & ſegnius, an non in multis fallentur, ut uel uidiſſe ſe uel audiuiſſe credant, quæ nec uiderunt, nec audiuerunt, uel non tantum, uel non tale? AL. Sæpenumero. CH. Sin uero expergiſcantur, & attentè uel intueantur uel auſcultent, nónne omnia uidebunt & audient certius, minimeq́; patientur? AL. Non eſt dubium. CH. Attentio igitur & inquiſitio ad inueniendam ueritatem ualet, mendacium uero in ſegnitie ac negligẽtia ſubrepit. fit ergo ut ingeniũ ſi remittas, ſi de re quapiam non inquiras, nec ſcruteris, facile ſubeat deceptio: ſin ſpeculeris, & rationes cauſasq́; inquiras ac conferas, ut ueritas ſeſe proferat enucleata tanquam detractis putaminibus. Quòd ſi quis nouũ aliquod inuentum adferret ac oſtenderet tibi, iuberet tamen te illud cõniuentibus oculis aſpicere, imò propè clauſis & obturatis auribus audire, quid tu de commento illo poſſes ſuſpicari? an non fraudem ſubeſſe aliquam? AL. Magna eſſet ſuſpicio. CH. Quid ſi adferens leges ac uiuendi formam, rationemq́; colendi

numinis

numinis nouam, atque à superioribus diuersam, nihil dicat aliud, nisi hæc sunt uera, credite, Deus iubet: quemadmodũ Mahumetus facit in Alcorano loquentem ad se Deum, Si quis tecum uoluerit disputare, dic te faciem tuam ad Deum, eiusq; sequaces conuertisse, quod agendo tam periti legum quàm ignari bonam legem sequentur. Hæc uero quis impostor aut scurra non posset dicere, & asseuerare, si id solum sufficit? AL. Atqui sunt ex Deo, idcirco ratio non est petẽda. CH. Quomodo cõstat esse ex Deo? non rationes admittit, non fulcit miraculis, non signis efficacibus, quæ nulla egit, & se non missum cũ potestate prodigiorum fatetur. Quis est qui ad omnia sua figmenta non poßit addere, hoc est uerum, certũ, ex Deo est, nolite dubitare, nolite inquirere. Tutißimum mentiendi genus est, nolle rationem eorum quæ dicas reddere, & ueritatem dictorum ad Deum referre authorem, quem nemo de ueritate possit interrogare. AL. Putas tu tam proteruum atq; impium hominem fuisse Mahumetem, ut mendaciũ sub Dei persona poneret? an nõ metueret graue pro tali noxa supplicium? præsertim quum dicat, Quis mortalium uel nequior uel peior, quàm qui Deo mẽdacium attribuit, et se nuncium esse ab eo missum cõfirmat, qui missus non sit? an non aperte ostendit se à tali mendacio abhorrere? & alijs in locis mendaces maxime detestatur. CH. Nimium es simplex, si mo-

ſi modo ex animo loqueris : uel rusticus potius. Quid'nam aliud dicunt mēdaces omnes, quàm ſe eſſe ueraciſsimos, & abominātur mendacium, & grauibus conuicijs mendaces impetunt? pœnam autem ſceleris tanti uel nullam credebant futuram, uel nolebant in mentem reuocare. leuiſsimorum commodorum gratia plurimi in uobis ac nobis facinora capitalia ſuſcipiūt, & ſe inexplicabilibus delictis inuoluunt. Quid Mahumetes ageret regni cauſa, pro quo ſolo uiolandum eſſe ius quidam dixerunt? Vtinam noſtris temporibus non haberemus tam multa & ſæua exempla. Ad intelligēda omnia quæ à Deo ſunt condita, quatenus quidem nobis conducit, attributa eſt homini à Deo, quod & tu dudum præclare dicebas, lux ingenij, & facultas cognitionis, tum præſentium rerum, tum præteritarum. hiſce muneribus homo inſtructus, multa in his inferioribus aſſequitur, & ex inferioribus ad ſuperiora ſe ſuſtollit: ſicut uidemus in curſu ipſo ſtudiorum & uitæ totius, ut exercitatio ingenij perducat à paruis ad magna, ab humilibus ad ſublimia, ab apertis dilucidisq; ad obſcura & recondita. Qui ergo ueritate ſua fidit, nihil reformidat examen ingenij: imò aduocat & quantum poteſt exacuit. Veſter autem legislator cōſcius quā legem ferret, quam uitæ ac pietatis formulam induceret, nō ſolum à cogitatione & cōſideratione uos arcuit, ſed mutos & cæcos & ſaxeos effeciſſet, ſi po-

potuisset. Ille uos de legibus non patitur disserere, aut quid & quamobrem quicq; dicatur expendere. proceres sectæ uestræ à literis uos & omni generosa speculatione arcent, nec memoriam rerũ gestarũ concedunt, tanquam mutæ essetis animantes, sine mente, sine memoria. Sed Mahumetes idem magna uti solet inconstantia. alio in loco dicit: Omnes homines, præter malos, honestis uerbis disputãdo semper alloquere. disputationem igitur non omnino respuit. Velim autem ex te audire, quandoquidem non es prorsum expers sapientiæ, quid esse exstimes oculo gratißimum & congruentißimum? AL. Intueri uiuidos, uarios, eleganter compositos colores. CH. Quid auri? AL. Audire sonorum concentum, aptum & concinnum. CH. Habet ergo unaquæq; animantis facultas certũ aliquid, maxime naturæ suæ conforme ac consentaneũ, quo unice capiatur. AL. Habet. CH. Quid dicemus habere memoriã. AL. Res gestas. CH. Quid ingenium? AL. Veritatẽ in quaq; re. CH. Cur ergo & memoriam in rebus superioribus non exercetis, & ingenium in rerum perscrutatione? Sed nimirum intelligunt principes uestri, & præcipui Alfaquinorum, historiam, artes, disciplinas, omnem deniq; cultum ingenij Alcorano uestro esse cõtraria atq; inimica. ideo procul uos ab illis abducunt. Nostræ religioni nulla ars, nulla cognitio contraria est, amica est potius, utilis, accommoda:

da: quoniam ueritas ueritati nunquam aduersatur, consentit semper, & subseruit. uestrum autem mendacium ab omni ueritate oppugnatur. quo fit, ut eruditißimi in nobis sint religiosißimi: in uobis autem si qui paululum literas & peritiam rerum aliquam degustarunt, ij continuo à recepta in uobis persuasione desciscunt.

DE MAHVMETE.

EXcutiamus primum dignitatem legislatoris, inde enim prima authoritas legibus: ut facile intelligatur, missus sit à Deo institutor, magisterq; uitæ mortalium, an à se ipso potentiæ atq; imperij auidus affectator. Prima ætate Mahumetes fuit pauper, & exercuit latrocinia. tum nactus opulentas nuptias, militauit sub Heraclio Imperatore, inter populares suos Arabes. in ea militia occasionem principatus ac potentiæ inuenit. Nam quum Arabes irati Heraclio, discesßionem ab eo fecissent, hic se ordinibus iratorũ militũ admiscuit, eorũq; animos aduersus imperatorẽ exacuit, & in defectiõe cõfirmauit. Tum creatus est à parte quadam militum dux Mahumetes, quemadmodum ij solent in omni seditione extolli, qui praua multitudinis consilia comprobãt, potentesq; & principes insectantur. Humilitatem generis & uitæ prioris sordes multi in nouo duce aspernabãtur. ipse, ut ab illo se cõtemptu uindicaret, quod est apud stolidam plebem facillimum atq; efficacißi-

cacißimum, diuinitatem suis actibus praetendit: non iam se ducem & principem ferens militari fauore electum, sed prophetam & nuncium Dei omnipotentis, ut obtentu diuinitatis omnes haberet dicto audientes. quis enim audeat contrauenire consilijs, & uoluntati Dei, & illi quem fabricator coeli ac terrae dignum duxerit sua legatione? Vetus ea ars est, exercuerunt eam Minos, Lycurgus, Numa, Scipio, Sertorius. AL. Nihil horum norat Mahumetes. CH. Facile credo, & quidem iniurato. non ergo ex illorum arte commētum sumpsit, sed quod nebulonibus & latronibus, quando aliud deest quo se tueantur, nihil est aequè promptum. Aetate nostra uidimus in Hispania duces seditionum, qui se diuinitus ad id missos confirmarent, & agi diuinis praeceptis, nihilq; non ex Dei praescripto aggredi. Sed istis inuentum cessit infeliciter, Mahumeti felicius. Caput uero negocij erat, Deum misisse primò humano generi Mosen, hinc Christum Iesum, instructos facultate prodigiorum. homines illis non se praebuisse obsequentes. statuisse, Mahumetem mittere sine miraculis, armatum, ut quos nō mouissent miracula, cogerent arma, se esse postremum nuncium, nec futurum postea alium, praedictum à Christo in Euangelio, praenunciatum luce admirabili, quae ab Eua per successionem generis in omnes mulieres transierit usq; ad matrem suam. nònne haec sunt in Alcorano? AL. Sunt, &

qui,

quidem uerißima omnia & sancta. CH. Alia dein ceps paulatim attingemus, nunc de istis.

DE ARMIS.

ARma quorsum pertinent? AL. Ad uim, & ad cogendum. CH. Quòd si Deus aliquem uult cogere, quid illi opus est armis? an non qui condidit & sustentat, flectere & cogere potest, quomodocunq; fuerit collibitum? Vtrum est præstabilius, adducere animos in suã sententiã persuasione, an cogere corpora? AL. Persuadere. CH. Lex cui datur, corpori an animo? AL. Animo. CH. Et ex animo cui parti? memoriæ ne, an intelligentiæ, an uolitioni? AL. Huic tertiæ. CH. An uero possunt arma aut ullæ uires humanæ cogere? AL. Minime. CH. Quomodo ergo adducitur? AL. Monendo, suadendo, rationibus, signis. CH. Nihil potest dici eruditius. est ergo Dei legem statuentis, non uiolẽtia armorum cogere corpora, sed miraculis & suasionibus adducere animos. Hoc fecerunt Moses & Christus. Nam quòd Mahumetes dicit homines illis non obediuisse, manifestißimum est mendacium: quippe & Mosi dicto audientes fuerunt Iudæi, & totus penè orbis Christo, ut nunc plurimæ adhuc gentes, & quum Mahumetes uiueret, pleræq; nationes. Rogo te quomodo manifestius poterat demonstrare à Deo esse missum se, quàm si ea ageret quæ solus potest Deus, quæq; illis solis tribuit quos ipse ad salutem hominum

minum mittit? Nam quod ait, incredulis nulla miracula prodesse: se ipse non intelligit, ut in alijs suis dictis. Quos enim uocat incredulos? si illos qui nullo modo sunt credituri, ad istos non modo miracula, sed nec arma quicq̃ profecerint. sin increduli sunt qui non credunt, aut quibus difficile persuadetur, istis certè efficaciora fuerint miracula quàm arma: & mũdus ad mirabilia Christi atq; apostolorũ opera resipuit, non ad uictorias Persarum aut Romanorum. Sed Mahumetes conscius sibi non habere donũ illud cœleste, efficiendi quæ naturæ uires superarẽt, quod erat in prõptu, missum esse dixit se ferro munitum. Atqui armatus hic uictus est aliquando, & luculentũ uulnus in ore accepit, unde molares aliquot & dentes amisit, & in fossam est deiectus, & uictus turpiter, & quidem quum pridie uictoriam sibi & suis ex cœlesti oraculo promisisset. quin etiam quum adhuc esset latro, cæsus sæpe est à Drianitis, quorũ camelos inuadebat Mecha redeuntes. & ciuitas illa quæ nunc eum adorat, capitis eum aliquando damnauit, ut latronem perniciosum: & præmium proposuit, si quis in potestatem uel uiuum uel mortuum redigeret. Hic est miles ille Dei, latro primum, mox seditiosus miles, & transfuga, tum imperator exercitus defectoris. Sed fac fuisse inuictum: quid plus habet quàm Alexander, uel Iulius Cæsar, uel alij multi duces inuicti? quorum tamen gloriam militarem &

præclara facinora Mahumetes, qui arma ex cœlo de ceperat, nunquam æquauit. Quid, quòd in armis sæpenumero uidemus accidere, ut peior caussa uincat meliorem? ut intelligas non esse diuinæ æquitatis bella, sed humanæ maliciæ. Verum non ignorauit Mahumetes, mansuetudinem, clemētiam, humanitatem esse potius diuina arma, quàm ista ferrea & chalybea, fabrorum manibus conflata. idcirco ait: Missus sum à Deo ad homines cum pietate & misericordia. Item persuasionem esse potius diuinitatis, quàm uiolentiam, & coactionem. idcirco alio in loco inquit: Nulla uiolentia est in fide. & rursum: Vim nequaquam propter legem inferatis, quum recta prauaq; uia patefactæ sint. Sed nimirum si hoc ipse obseruasset, inualidum fuisset regnum prophetæ, & desertus principatus. persuasione enim nemo esset unquam ad assentiendum sectæ inductus, tam absurdæ ac puerili. At ferri quis fuisset usus, si nemo cogeretur: & res non esset gladijs gerenda, sed rationibus? Idcirco tanq̃ sui oblitus, alibi dicit: Nisi meam scripturam receperis, & credideris cœlitus eam esse ad me missam, meq; confessus fueris prophetam esse Dei legatum, diripiam substātiam tuam omnem, uxorem & liberos tuos captiuos abducam, teq; ipsum interficiam. & item: Viri boni, quid uobis est cum illis incredulis commercij? cum nemine illorum contrahatis uel negocium, uel societatem, uel amicitiam, nisi prius recta

us recta Dei uia pugnatum aut prædatum uobiscũ exeat. quod si facere recusarit, eos si fieri poßit, ubi cunq; inueneritis occidite. Hæc ille. Quid potest dici uel Deo uel prophetæ cõgruentius? Ideoq; lingua uestra eo nomine appellatis eos, qui uobis se adiungunt, quo denotatur, illos se ac rem suam & familiam conseruasse Mahumeticæ legis profeßione. Sed quid si non poßit pugnare aut prædari, senex aut inualidus? quid si nolit & abhorreat à sanguine & cæde? nõ in illius arbitrio id ponitur ut faciat, sed in uestro, ut cogatis eum facere. hæc est illa securitas & negligentia, qua negat se quenquam trahere inuitum, omnia relegat ad authoritatem uoluntatemq; illius à quo sit missus. non intelligis, non solum uerba cum factis pugnare, sed etiam cum ipsis uerbis: ut nec in loquẽdo, quod est facilius, seruare cõstantiam potuerit. Missurus rex nuncium aut legatum aliquem, non'ne eum deligit potißimum ex suis omnibus, qui maxime sit ex sua dignitate? AL. Planè. CH. Quem ergo conuenit mitti à Deo, nisi qui Dei sit simillimus sanctitate, innocentia uitæ, sapientia, & alijs uirtutibus, quæ in Deo sunt eximiæ & infinitæ? qualis fuit Moses & Mose melior Christus, uel uestri legislatoris testimonio. Mahumetes ipse antequam ad legationem Dei nomine obeũdam ueniret, peßimus: in legatione ipsa peior fuit. Ipse homo apertus & simplex profitetur quæ negare non poterat,

quum tot haberet conscios & testes suorum flagitiorum, peccatorem se à primo fuisse, & hominem facinorosum, sed cōdonata sibi esse à Deo peccata. Quæ tandem fuerunt priora illa scelera? erat prædo, raptor uiolentus, homicida, adulter impurus. eadem illa postquam è cœlis descendit, obtinuit, nec quicquam mutauit de solita impuritate ac crudelitate. deniq; talis fuit, qualem tu filium tuū esse nolles. Quis credat à Deo esse electum aliquem ad munus tantum, nec ab eo esse meliorem redditum? potest quicquam tanta bonitas contingere, quin bonū faciat? potest tanta puritas, quin purget? At uerò ne quis scelera & flagitia, quæ palàm propheta designabat, auderet carpere aut uituperare, authoritatem diuinam omnibus interposuit, & se à Deo iussum id facere confirmauit: bella, cædes, rapinas, adulteria. nec satis illi fuit malum & scelerosum esse, nisi etiam nequitiæ ac scelerum suorum authorem caussamq; Deum faceret, patrem bonitatis & iustitiæ, osorem uitiorum. Mouet bella, agit, rapit, occidit, ait se cum potētia bellica à Deo missum, incestat, adulteratur, polluit uirgines & maritas, facit Deum lenonem suum, & ait sibi datam à Deo uim generandi quantū hominibus quadraginta. quid potest dici obscœnius? quorsum hæc generandi tam immanis potestas, nisi ut non solum impune ac licenter, sed cum aliquapiā religionis cogitatione à muliebri simplicitate & super

per

perstitione admitteretur ad concubitum, sinente marito aut patre, atq; etiam authoritatem numinis reuerente, à quo esset illi tale munus concessum? AL. Furari non'ne tu turpe ducis? CH. Etiam. AL. At Deus filius Israëlis id permisit, quum ex Aegypto egrederentur. Potuit igitur & Mahumeti in libidine indulgere. CH. Multum inter furtum & uenerem interest, quæ semper habet immūdiciem, et si in muliere est aliena & obscœnissima. & hæc auri atq; argenti surreptio in aliquem usum digniorem concedebatur, nempe ut illinc tabernaculum construeretur Domino. Immodica autem illa Mahumetis libido, & effrenatissima, quem erat fructum habitura, præsertim quum nihil unquam præter filiolā genuerit? Et erat furti illius significatio sublimior, ut qui ab Aegypto ad terram promissionis, hoc est à carne traducuntur ad spiritum, spolient carnē ijs omnibus quæ deseruire ac prodesse possūt spiritui. Quod si à Deo munus illud concessum est Mahumeti, tanto nūcio ac prophetæ, cur nulli unquam aliorum prophetarum non dico tantum, sed nihil omnino est permissum tale? Quod si donum est hoc & Deo dante & propheta accipiente dignum, nemo non deberet expetere, & se in cœnum illud fœdissimum immergere. Quod si uos diuinæ naturæ atq; ingenij uel minimam ac tenuissimam particulam mente ac cogitatione comprehendissetis, agnosceretis continuò, qua-

lis esset uester iste diuinus nuncius, qui uim illam & facultatem tantæ turpitudinis, & licentiam adeò pecuinam ac effrenem à Deo se accepisse gloriaretur. Si tam propinquus, tam acceptus, tam charus erat Deo, impartitus illi fuisset Deus nō cupidinē opum, non uoluptatum, non rapinarum, sed de sua excellētia uirtutum, quemadmodum Mosi, Christo, Ioanni, & alijs, quos uos ipsi charos fuisse Deo perhibetis. AL. Non negant quidam nostrûm, nequam & perditum hominem fuisse nostrum nuncium. Sed Deus eligit quos uult, non est ab eo ratio eorum quæ agit reposcenda. CH. Absit. sed certe tanta cum angelis & cum Deo familiaritas, tam crebra colloquia, lex ipsa cœlitus ipsi missa, fecissent eum sanctiorē. Quale autem est, formulam recte uiuendi, pietatis, sanctitatis dare Deum hominibus, per hominem ab illis uirtutibus alienißimum, ut nihil magis à norma illa discreparet, quàm uita legati? Quid uero potest esse æquius, quàm ut homines ad exemplum se illius cōponant, quem uideant admitti ad consortia angelorum, ad colloquia Dei, præfici mundo à Deo ipso, ad leges uitæ & sanctitatis condendas? Cuius tandem uitam & mores imitabuntur homines, si hunc respuunt, & contemnunt? Quàm stulta autem & impia est fabella illa de luce: quæ si in Alcorano contineretur, multis à me confutaretur uerbis. sed quia inuentum est quorundam ex uestris, breuiter attingam.

gam. Narrant lucem conditam esse in Adam incredibilem, semen atque originem Mahumetis. hanc, quum esset genitus Seth, transisse in Euam, ab hac in Seth: ab illo in uxorem, concepto illo qui propagaturus esset genus, ita deinceps ordine per genitores usque ad Mahumetem: & hanc lucem tantam fuisse, ut omnes animantes eam sint admiratæ. oportet igitur maiorem fuisse, quàm lucem solis. nam hunc solarem splendorem non admirantur brutæ animantes. quis unquam rei tam inusitatæ, tamq; stupendæ meminit? uidelicet prætermißisset tam grande miraculum Moses, qui de patribus etiam minutißima persequitur. prætermißissent scriptores alij penè infiniti, qui à condito orbe fuerũt ad ortum Mahumetis. Quid uerò luce opus fuit ad Mahumetẽ declarãdũ? quasi Moses & Christus nũcij Dei non fuerint, & sine luce. Quũ autẽ uentũ est ad Abraã, nõ ad Isaac migrauit splẽdor ille per Sarã, sed ad Ismaelẽ per Agar. Atqui soboli Saræ factæ sunt promißiões, nõ generi Agar: & ex Sara per Isaac traxerunt originẽ Moses & Christus, quos Mahũetes ipse maiores se & sanctiores fuisse cõfitetur. Tandẽ lux hæc peruenit ad matrẽ Mahumetis, à qua in Mahumetẽ prorsum demigrauit, ibiq; cõquieuit. Si hæc lux à parẽtibus fuit Mahũetis, quomodo puer fuit idolatra & grassator? quin potius à conceptu ipso sanctus & uenerabilis? quis non illum adorabat, ut cœlitus demis-

ſum, in quo tam admirabile ſignum conſpiciebat fauoris diuini? quid opus illi fuit alijs miraculis, aut alijs argumentis diuinæ legationis? Negat ſe inſtructum diuinitus poteſtate miraculorum: quod miraculum iſto maius, aut euidentius? Sed de luce hac ſatis: quod adeò eſt puerile ac abſurdum, ut non dubitem, quin pleriſque ueſtrûm attentius rem perpendentibus tale uideatur. Venio ad id quod dicitis, promiſſum fuiße à Chriſto Mahumetem, id uero craſum à noſtris. nam illo loci, quo dicitur, Et mittam uobis ſpiritum conſolationis: Mahumetem erat adſcriptũ, deletum autem à nobis, odio ueſtri. Quæro ante omnia, qui nam craſerunt? priores Mahumete, an poſteriores? Prioribus nulla erat cauſſa: neſciebant enim quis aut qualis Mahumetes erat futurus, imò credituri erant optimum & diuinum prophetam futurũ, qui eßet à Chriſto non ſolũ commendatus, ſed iuſſus expectari. Poſteriores non fecerunt: nã Mahumetes ipſe iam de eo conqueritur. Quid, quòd extant Euãgelia ſcripta ante Mahumetis ætatem, nec ulla eſt in eis mentio Mahumetis, nec ulla eo loci eraſio. Tot ſcriptores Chriſtiani præceßerunt Mahumetẽ, tam diuerſi opinionibus, ſectis, affectibus, quis unquam illorum meminit Mahumetis? Quod ſi Mahumetem Ieſus Chriſtus iußiſſet expectari, tantum nobis fuiſſet nefas, illum priuſquam ueniret non expectare, & poſtquam ueniſſet non recipere, quàm Chriſtum ip ſum

ſum abnegare. Magnum & atrox uideo eſſe inter ueſtram gentem & noſtram odium. alteri alteris non ſumus pro hominibus, ſed pro canibus, exuta omni humanitate. Idem nobis & Iudæis contingit, idem Iudæis & uobis. Mahumetes ait Moſen miſſum eſſe à Deo, Ieſum uero uerbum Dei natum ex Maria uirgine. putaret aliquis ueſtrûm fas ſibi eſſe aliter ſentire, aut loqui? AL. Imò grande nefas. CH. Vtiq; non amore noſtri, aut Chriſti, ſed propter teſtimonium ueſtri prophetæ. AL. Ita eſt. nam ſi propheta noſter non eſſet teſtificatus, nihil tale crederemus. CH. Idem ipſum de nobis exiſtimare te par eſt. Nos ueteris inſtrumenti libros legimus, ueneramur, oracula eſſe Dei omnipotentis pro certo habemus. Moſen uirum Dei, prophetas ſanctos homines fuiſſe credimus ex teſtimonio Ieſu: qui ſi Mahumetem nobis commendaſſet, ſanctior etiam nobis eſſet illis omnibus. quemadmodum Ioannes baptiſta, de quo elogium fuit Chriſti: Inter natos è mulieribus non ſurrexiſſe maiorē. nec aliter expectatus & deſideratus fuiſſet à noſtris Mahumetes, quàm ſpiritus ille conſolationis ab apoſtolis, qui decimo poſt Chriſti aſcenſionem die diuinis muneribus apoſtolos repleuit.

QVOD CHRISTVM CONVENIebat uenire poſtremum.

VOs dicitis, poſtremū Dei nuncium fuiſſe Mahumetem, nec poſt eum alium futurum, illū

attulisse pietatis formulā consummatam & uniuersalem: nihil in posterum ei addetur, aut detrahetur. non'ne? AL. Ita est. CH. Est ergo legatio Mahumetis ut postrema, ita praecipua & cōsummata. AL. Est planè. CH. Quaeso te, in omni prudentia & usu uitae, iudicio, ratione, praestantissimam legationē cui conuenit tribui, nisi praestantissimo legato? Quū res est absoluenda ingens & maximi momenti, & ad summam regni pertinens, quis mittitur, nisi regi proximus & intimus? uel interdum rex ipse uenit in colloquium cum ijs quibus cum agitur. primū enim res per inferiores tractatur: ad ultimum uerò, ut plena sit in consummatione authoritas, per eū qui summae sit authoritatis. Conferamus iam Christum cum Mahumete, non ex nostra praedicatione, sed ex Alcorano & secta uestra. Christus uerbum Dei, Mahumetes homo merus. Christus Messias, promissus patribus, nunciatus ab angelo uirgini excellentissimae: Mahumetes obscurus, & ignobilis. Christus semper sanctus: Mahūetes aliquādo orphanus, & erro, & latro, & idolorum cultor. Christus doctor sapientissimus, Mahumetes omnis eruditionis prorsum expers, nec suum ipsius Alcoranum intelligens. Christus de se & de suis certus: Mahumetes incertus, ut ipse in Alcorano confitetur. Christus uiuens, uel ut uos dicitis, raptus in coelum à Deo: uel ut nos, reductus in uitam: Mahumetes mortuus & computrefactus.

ctus. Denique nec Mahumetes negat, multo se esse inferiorem Iesu Christo. Vtri ergo par erat postremam legationem mandari, in qua sigillum esset addendum normæ pietatis & uitæ totius? conueniebat profectò uel Mahumetem, si nuncius esset Dei, cum reliquis prophetis uenisse ante Iesum, uel post Iesum neminem mitti. Accedit his, quòd Christus ad diuinæ uæ legis cõfirmationem ea adferebat, quæ uidentes dubitare non possent diuinitus fieri, & facultatem naturæ omnem superare. Vos enim de illo testificamini, quòd reddiderit lumen cæcis, sanitatem leprosis, surdis auditum, mortuis lucem & uitam, & alia innumera. propheta uester nulla se ait miracula fecisse, quum id tamen sit præcipuum diuinitatis signum: nempe ostẽdere uel se, uel eum à quo sit missus, maiorem & potiorem esse naturæ legibus. quod & uos quantumcunq; ignari, etiam inconsiderantes, satis tamen assequimini, qui prophetæ uestro, utcũq; neget se miracula edidisse, aut sibi eam uim à Deo cõcessam, miracula nihilominus aliqua attribuitis, sed absurda aut inepta, quæ satis appareat esse conficta: ut fractam aliquando fuisse lunam, & partem eius decidisse in manicam Mahumetis, ipsum uero eam partem cœlo reddidisse, & lunam integrasse: & quòd camelum fœminam loqui fecerit, & quidẽ noctu, quem in usum? lupum quendam ex ululatu cognouit principem esse aliorum luporum. quis posset
ad

ad hæc risum continere? AL. At post Christum dicitis uos missum esse spiritum sanctum, alius ergo uenit post eum. CH. Non est hic alius, sed idem Christi spiritus. & hic uenit non ut Mahumetes, statim pòst discessurus: sed qui perpetuò maneret in Ecclesia doctor & consolator, suppleretq; absentiam humanitatis Christi. Itaq; longè alia est spiritus paracleti ratio, q̃ Mahumetis. id enim præstat nobis ille spiritus, quod præstare Mahumetes non quiuisset.

DE ALCORANO.

VEniamus ad legẽ quam sibi dicit cœlitus traditam, ut communicaret hominibus, in qua est mira eius inconstantia. aliàs enim dicit se gentem habere peculiarem, cui sit mißus: & neminem intellecturum suum Alcoranum, nisi sit Arabs, aut sciat arabicè. aliàs dicit, omnibus se gentibus ferre leges. AL. An non Iesus uester dicebat se non uenisse, nisi ad filios Israëlis? CH. Simia uoluit esse Mahumetes Christi Iesu, quia hoc ille dixerat. & Mahumetes gentem sibi peculiarem sumpsit: Christus uenit ad filios Israëlis, quia ipsis promissus merito progenitorum Abraam, Isaac, Iaacob, Dauidis: & quia unica gens erat in orbe terrarum, quæ Deum nosset. ad Arabes autem quo merito ueniret peculiaris nuncius Dei? & Christus, quod dixit, præstitit: nullis prædicauit nisi Israëlitis, discipulos autem misit per uniuersum humanum genus. Vide autem quantum in-

ter Euãgelium nostrum, & Alcoranum uestrum in tersit. Vestrũ obscurum, difficile, intricatum, nemo intelliget nisi Arabs: nostrum uero planum, facile, nihil fieri potest in quacunq; lingua dilucidius, ut ea philosophia aperta esset omnibus, quæ saluti omnium euulgabatur. Quid quòd & ipse idem Mahumetes ait se non totum Alcoranum intelligere, nec aliũ præterquam Deum intellecturum. quis ergo est futurus usus eius hominibus, quod homines non intelligunt? Rogo te, quum uir sapiẽs loquitur rudioribus, & præcipit ut aliquid agant, accommodat'ne ad suam excellentem intelligentiam quæ dicit, an potius ad captum eorum quibus loquitur? AL. Nimirum ad captum istorum, ut par est. CH. Deum ergo, quum hominibus loquitur, quomodo censes & uerba & dicta usurpare? utrum ea quæ congruentia infinitæ suæ sapientiæ nemo sit intellecturus, an quæ apta & conuenientia sint humanis ingenijs? AL. An tu causas intelliges diuini cõsilij, & cur quicque à Deo fiat assequeris? CH. Aliud est multo, in causas diuinorum operum penetrare mẽtis nostræ uim: aliud, quæ ille nobis dicat, intelligere. Quod si de caußis & ratione qua quicque à Deo fiat, scribebat Mahumetes, quis eum ita loquentem intellexisset? sed id non est Alcorani proprium. in omni naturæ actione atque opere quis potest caußas exculpere de cœlis, de elementis, de animantibus, de nostris

corpo-

corporibus. Verum Mahumetes nihil pensi habet quid loquatur, aut quomodo: quemadmodum procedente sermone fiet tibi liquidum.

DE CORRVPTIONE VTRIVSque Testamenti.

AL. Non est mirandum discordare Alcoranũ à uestris libris, quos uos corrupistis & deprauastis. CH. Quis hoc dicit? an Mahumetes? AL. Non ille quidem, sed nos deprehendimus post eum. CH. Videlicet hoc argumento: Alcoranum & utrunq; testamentum inter se dissentiunt: Alcoranum necesse est esse uerum, integrum, sincerum: utrunq; ergo testamentum necesse est esse deprauatum & inuersum. AL. Argumento nimirum inuincibili. CH. Quin potius in contrariũ reflectebatis: Alcoranum & utrunq; testamentum discrepant inter se: utrunq; testamentum deductum à primis orginibus, manet integrũ atq; inuiolatũ, ac proinde uerum: Alcoranum igitur est deprauatum, detortũ, falsum. AL. Nefas est nos sic colligere. CH. Nefas est uobis sic colligere, & nefas est alijs sic collectum admittere. AL. Agareni alios non curãt. CH. Non ergo ueritatis uia deducit uos in eam persuasionem, sed uestra superstitio. Verum ad rem accedamus. Dicitis utrunq; instrumentum esse deprauatum. loquamur prius de Euangelio. Dominus noster nihil ipse scripsit: quæ inter homines gessit, man-

darunt

darunt literis non unus aliquis, sed quatuor, diuersis & temporibus & locis: quæro an ab istis corruptum est Euangelium? Isti non potuerunt corrumpere, quoniam ab ipsis manauit, & ipsi authores fuerunt. alioqui ubi est istud Euangelium, quod Mahumetes uocat librũ uitæ salutis directionis? neq; enim ante hunc librum Euangelij alius fuit, ut poßit dici hunc esse deprauatum, illum uero alterum fuiße librum salutis. Adde quòd scripta sunt hæc Euangelia uiuentibus adhuc permultis, eorum qui Dominum nostrum nouißent, essentq; cum eo uersati, nec in deprauationem potuerunt consentire, tot, tam uarijs locis & temporibus scribentes. Quid, quòd Euangelia hæc scripta sunt & approbata ab ijs uiris quos Mahumetes commendat, dicens: Iudæos fuisse erga Christum incredulos, uiros tamen quosdam in albis uestibus secutos fuisse illũ in nomine Domini: de apostolis sentiens, & Petri, & Iacobi, & Iudæ epistolis, qui ex uiris illis fuerunt candidatis, & cũ quatuor Euangelijs consentiunt. Quod si ante Mahumetem corruptum est utrũque testamentum, cur ad testimonium suorum dictorum remittit uos ipse ad legem & Euangelium? cur non certiores reddebat suos, corruptos haberi eos libros? & admonebat, cauerent, ne illorũ fraude caperentur? Post Mahumetem autem non potuerunt corrumpi. nam omnia quæ ante Mahumetem à nostris sunt scriptoribus

bus prodita, conformia sunt huic Euangelio, quod nunc habemus: nec tanta librorum multitudo, tot locis dispersa, potuit uno consensu uiciari. Quid quod Euangelia extant etiamnum, scripta ante Mahumetem linguis plurimis, græce, latine, chaldaice, syriace, persice, etiam arabice, ne elemento quidem uno ab ijs discrepantia, quibus nunc utimur, quod quidem ad rei summam pertineat, & ad sententias fidei necessarias. uel in ijs regionibus quæ iam inde à Mahumete sub imperio & ditione gẽtis uestræ fuerunt, reperiuntur uetustissima Euãgelia, qualia sunt hæc nostra quæ uersantur in manibus. Ne existimetis Mahumetem adeò uel negligentem fuisse, uel uerecundum, ut si corruptum censuisset utrunq; testamentum, fuisset id silẽtio præteriturus, quod ad rem suam tantopere conueniret. Quod si Euangelium nos uerum nõ habemus, ubi est liber hic directionis & salutis, tantopere à propheta uestro commendatus? AL. In Alcorano. CH. Quomodo ergo eos qui Alcorano fidem non haberent, remittit Mahumetes ad testimonium Iudæorum & Christianorũ? Vides rem à seipsa confringi: & quoniam pietas nostra inimica est prorsum regno ac potestati diabolicæ, semper hostis noster quibuscũq; artibus potuit, oppugnauit eã atque infestauit. multas inter nos seuit dissensiones ac discordias, suscitauit sectas, & absurdissimas de fide opinationes. qui has tuebãtur, odio

dio & rabie plusquã capitali ferebantur in eos qui rectius sentirent, & argumenta omnia conquirebãt ad fulciendam sectam. nemo illorum obiecit nobis, Euangelium esse corruptum: de sensu uerborum fuit controuersia, non de uerbis ipsis. & si una secta aliquid uiciasset, parati erant aduersarij, qui illos falsarios esse criminarentur. Iam uerò deprauandi Euangelij quæ potuit esse causa, quis fructus? an scientes & prudentes deprauassent illi eam scripturam, pro cuius unoquolibet dicto, unaqualibet sentẽtiola sanguinem & uitam erant parati profundere? quod si erant aliquid mutaturi, ea mutassent potißimum, quibus ipsi uel commodius agerent, uel facilius alios in suam sententiam pellexißent: nempe laxiorem uiuendi rationem, magisq; ad oblectamenta & uoluptates appositam statuendo: uel ea dicendo de Christo quæ minus hominum aures offenderent, & magis pronis auribus reciperentur. Vos uero è contrario in ijs maxime arguitis nos Euangelium deprauasse, quæ & nobis maius odiũ hominũ conciliarẽt, & pluriũ animos à religiõe nostra auerterẽt: nempe de diuinitate & morte Christi mutassent ea, in quibus uidẽtur inter se Euangelistæ dißentire, uel à sententia ueteris testamenti, quæ fuit inimicis nostris materia insectandi nostri. Sed ea ipsa quasi dissonantia, ualidius argumentum est, integra, sincera, intacta eße Euangelia, per ætates omnes iam inde à pri

mis originibus ad nos perducta, magnaq; religionis obseruatione omnia esse integra & immutabilia conseruata.

DE HISTORIIS ALCORAN I.

NEc minus securè infinita mendacia in Alcorano confingit, partim ex Thalmut Iudæorum, quæ tamen ipse magis corrupit, ut de Adam, de Cain & Abel, de prædicatiõe Noe, de morte Mosis, de Pharaone, qui iußit sibi ædificium usq; ad cœlum extrui, ut uideret Deum Mosis: de Solomone, quòd haberet exercitum hominum dæmonum & auium ipsum glorificantium. de Dauide, cui montes & aues obediebant. Iam quæ sunt apertè planis uerbis in uetere testamento explicata, ipse deprauat, & narrat falsò, ut de Mose, de Pharaone, de Gedeone & Saule, de Noe & arca, de Abraam & Loth, de Ioseph. de quo relaturus historiam, ita præfatur, & quidem uerbis Dei: Nunc omnium uerborum tibi missorum pulcherrimũ enarrabo. quid ad ipsum quid dicat? fundit sine mẽte sonum. Cur hoc reliquis est pulchrius? quid habet pulchrius quàm illa admirabilia quæ egit Deus, quum educeret populum de Aegypto? De nouo autem testamento narrat falsò natalem Domini, & de Ioanne Baptista. Dixit (inquit) Deus ad Zachariam, habebis filium nomine nunquam antea cuiquam imposito. id falsum esse, si quid in sacris literis legisti, satis intelligis. & addit,

super

ſuper Ioannem ſediſſe ſalutem Domini in die natiui ta tis, mortis, & reſurrectionis eius. Quando quæſo Ioannes reſurrexit? Nec ſolum de utroque teſtamento tam licenter mentitur, ſed de hiſtorijs gentium. Alexandro ait tributam à Deo ſcientiam rerum omnium. quis unquam id tradidit inter tot latinos ſcriptores & græcos, qui illius uitam & res geſtas memoriæ mandarunt? Fieri profectò non poteſt, ut Mahumetes legerit utrunq; teſtamentum. Nam & ſi ego de illo peſſime ſentio, non tamen arbitror fuiſſe tam excordē, ut ſic aperte mutaret & detorqueret quæ nihil ipſi oberat integra relinquere. in quibus etiam ſi fuiſſet error, non tamen erat is tanti, ut diuina correctione indigeret. Sed de utroq; teſtamento partim ipſe fando audiuerat nonnulla, quæ prauè retinuerat: partim Chriſtiani & Iudæi perſuaſerāt ſic habere. Itaq; ea ſcripſit, per quæ manifeſtò uanitas & imperitia illius ſe patefaceret, & ueritas eſſet ad percipiendum non difficilis. nec ipſe quid ſit Euangelium nouerat, quanq̃ ſæpe dicit Chriſto eſſe datū librum euangelium à Deo: an putat ita Deum Chriſto dediſſe Euangelium, ut ego tibi trado hūc floſculū? Nullū librū Deus dedit Chriſto, nec ipſe Euangelium ſcripſit, ſed lætiſſimum nuncium attulit generi humano, reconciliationem fieri hominis cum Deo, & placatam iram Dei, ceſſare ultionem, reditum ad gratiam patêre: quo nullus eſt nuncius melior. Euā-

gelium enim bona est annunciatio. Eiusdem notæ est & illud, quod ait Dauidi missum esse Psalterij librũ: quum ille sigillatim psalmos composuerit, & cecinerit Domino. At quo ore, quanta impudentia, quasi nihil mutasset: Si quid (inquit) dubitatis in his, quærite ab ijs qui librũ legerunt ante nos, quærite ab ijs qui legem & euangelium legerunt, hoc est à Iudæis & Christianis. Hunc tu putes uel frontem habuiße, uel cor? Necesse est uel illũ nihil legisse, sed quæ accepisset ab alijs, habuisse pro indubitatis, in quo eius tarditas & socordia ostenditur: uel si quid legit & nouit, non proiectæ solum & profligatæ, sed dementißimæ est impudentiæ, eos pro se testes adducere, quorum testimonio sciat se condemnatum iri. Profectò alterum necesse est, uel ipsum beluam fuisse, uel eos quibus loquebatur habuisse pro beluis.

DE DEO.

VIdeamus iam qualem facit Mahumetes Deũ, quàm absurdum, quàm non solum alienum ab eo qui ipse est, sed omnino diuersum & contrarium. Primum facit corporalem, quod est contra rationem omnem, & philosophiam. nam dicit eum habere manum, & uectari ab octo angelis in sella gestatoria. Manu ait se à Deo tactum, quæ erat frigidißima. atqui satius fuisset, eam calidißimam dicere. Deus enim in cœlis, in lumine, in charitate, citius fuerit calidus quàm frigidus: & in sacris literis dicitur, De-

us

us noster ignis consumens est. Iam quemadmodum Plutarchus scribit, Pythagoram ex proportione pedis Herculis ad alios pedes, deprehendisse quanto esset Hercules maior quàm reliqui homines, & stadium quod decurrisset stadijs alijs longius: ita si Deus habet manum, ex ea colliget, quantum sit reliquum eius corpus: quantumcunq; autem fuerit, non erit infinitum: finitus ergo erit Deus. cuius contrarium, si recte meministi, initiò posuimus. Finitũ quoq; esse, ex angelis qui illum baiulãt, potest colligi. Nam & si magni sunt angeli illi, uasti, immanes, finiti sunt tamen. quod si finiti, & finitũ esse illud necesse est quod ipsi possunt portare. nam inter finitum & infinitũ, nulla est neq; uirium, neq; magnitudinis, nec ullius mensuræ proportio. de Deo autem uerbũ Mahumetis est sacrosanctum, & quasi tetragrammatõ illud Iudæorum, ut mirum sit non diffindi lapides et montes, quoties profertur ab ore duntaxat alicuius in religione uestra præcipui: Nõ est Deus nisi Deus. quid potest fingi ineptius? quis hoc nescit? quis Iudæus, quis Christianus, quis gentilis non idem diceret & fateretur? imò uero nec est homo nisi homo, nec asinus nisi asinus. At quicquid animo Mahumetis est collibitum, id ad Deum authorem & iussorem refert, bella sua, rapinas, libidines, incestus, uiolentias: ut nõ uideatur alium in usum habere Deũ, quàm ad prætextum flagitiorum suorum ac scelerum, quẽ

admodũ regem puerũ aut dementem rector & administrator regni improbus. Et Deũ hũc, cui censet impijßimũ dare sociũ, inducit loquẽtem sæpe numero plurali, diximus, iußimus. AL. Est mos loquẽdi a regũ. CH. Si Mahumetes hæc scripsisset, foret aliqua excusatio. nũc Deus scripsit hæc, quẽ decet maxime proprie loqui. nã numerus hic pluralis modestiæ caussa ponitur à regib. & priuatis. Nec potest de Deo & angelis intelligi. sunt enim quædam quæ ad solũ conueniunt: ut, Diximus angelis ut adorarẽt Adã, nos creauimus cœlũ & terrã, & iustificamus impiũ, & misimus Iesum Christũ Mariæ filium. At qualẽ huic Deo suo affectum tribuit? nimirũ qualem ipse idem gerebat, sæuum & sanguinarium. Infidelium, inquit, non nisi lapsum & præcipitiũ diligit Deus. Quãto aliter Paulus noster, & bonitati diuinæ cõgruentius: Deus uult omnes homines saluos esse, & ad agnitionẽ uenire ueritatis? Quod si infideliũ nõ nisi præcipitiũ diligit, cur nũcios suos ad illos mittit? & Mahumetus idẽ præceptũ sibi esse ait, ut legẽ suam prædicet infidelibus. Et de remißione delictorũ, eius est sententia: Deum grauia peccata hominibus nõ condonare. audierat uidelicet de cõmisso in spiritum sanctũ, de quo dicit Dominus noster, quòd nec in hoc sæculo, nec in altero condonatur. Quærẽdum ex eo restat, quæ tandẽ uocat grauia peccata, quod ipse nunquã definiret. atqui homicidia, rapinæ,

næ, incestus, adulteria, periuria, idololatriæ, omnia sunt plurimis hominũ à Deo remissa, ut patet ex sacris libris: nec Mahũetes negat, qui ait in se esse expertũ. Quæ sunt ergo ista delicta grauia, ueniæ omnis exptia? Atqui Mahũetes ipse alio dicit loco: Gẽs quæ nefanda peccata perpetrauit, ne desperet. Sed huic homini nihil uidetur fuisse suauius, q̃ asserere pugnãtia. Et in mysticis literis habetur, Deũ, quũ iureiurãdo amicis suis uellet nõnulla cõfirmare, quod nihil esset eo maius aut sacratius per quod iuraret, per semetipsum iurasse, ut Abraæ. At Deus Mahumeticus iurat per uẽtos, & angelos, & montem Sina, & per stellã matutinã, queadmodũ dij gẽtiles iurabant per Stygiã paludem, Dij cuius iurare timẽt & fallere numen: & Aegyptij per canes, & catos.

DE CHRISTO.

NEgat Christũ esse dei filiũ, & Deũ. Nihil, inquit, præter opinionẽ suam sequũtur, dicentes Deũ sumpsisse sibi filiũ, quo nõ indiguit. an habẽt rationes quibus id poßint euincere? an Deo quod nesciũt imponũt? sic ille. Argumentũ hoc in uniuersum Alcoranũ potest reijci? an habet Mahumetes rationes, quibus tot & tam manifesta mendacia non dico demonstrare poßit, sed tueri? Verũ audiamus ipsius acumen dialecticum. Filius Deo tribui nõ potest: neq; enim habet Deus uxorem, ut poßit procreare. & in hoc argumento mirifice sibi placet, tanquam id sit ad quod ne hiscere quidem nos poßimus, quũ

nihil uel ineptius dici queat, uel puerilius. AL. An non tibi satis recte uidetur dici, gignere neminē posse nisi qui habeat uxorem? CH. Quid si sit cœlebs, non progignet? AL. Etiam, sed non sine fœmina. per uxorem autem intelligas oportet omnem fœminam: sed honestius uxor dicitur, quum de Deo loquimur. CH. O hominem in loquendo educatum, & circumspectum, Mahumetem. atqui tam prudentis educationis obliuiscitur, quum Deum lenonem suū facit. Sed ad rem. Quis dedit uiro & fœminæ uim generandi? an non Deus ipse? AL. Ipse idem. CH. Quod ergo ille dedit alijs, nō habet ipse quum uult? Quod si potest fœmina ex uiro gignere, propter eam uim & facultatem quam à Deo accepit, tum uir gignere in fœmina ob eandem ipsam, poterit certe & Deus ipse in fœmina gignere quod uolet, sine uiro, & ex uiro sine fœmina, & sine utroq; quum ei collibitum. nihil ergo necessaria est fœminæ applicatio Deo, ut gignat. Non'ne sine uiro & fœmina Adamū creauit, & Euam absq; fœmina ex solo uiro, & Christum (ut uos fatemini) ex sola fœmina citra uirum? Quanquam Mahumeti non esset admodum contendendum, Deum carere uxore, qui facit eum corporeum, & homini prorsum similem. Nam si manum habet & pedes & caput, consequens est ut habeat etiam collum & thoracem: & si sedet, habet nates, & crura, & uentrem, & quod est in imo uētre,

tre, & usum horum omnium: nec uideri debet Deus ab ea uoluptate abhorrere, quam præcipuam in cœlis largiturus est amicis suis, & qui illius simillimi fuerint. Sed Mahumetes homo carneus, nihil prorsum habens mentis, non intellexit rationem gignendi in Deo, proportionem conformitatemq; habere cum illius natura & essentia. hoc si in Deo non assequebatur, nec crassa illius ac terrena mens eò assurgebat, at ex ijs naturis deprehēdisset, inter quas uersamur, si modo animum sustinuisset applicare. sed homini militari, & in gerendo bello occupatißimo, minime ad alia oculos conuertere uacabat. homo & animātes quadrupedes ex cōmistione uiri & fœminæ propagant sobolem: mures partim ex eadem ipsa, partim ex putrefactione. pisces multi nō egent mare, ipsi oua intra se concipiunt, unde pisces formæ eiusdē generantur. muscæ & culices & pulices non habēt sexum, apes incognita homini ratione sufficiunt prolem. & Deus horum omniū est caussa & effector. Si ergo unaquæque natura iuxta facultatem, uim, ingenium sibi à Deo attributum, producit fœtus, an non par erat Mahumetem cogitare, Deum si generaturus sit, non iuxta hominis aut equi aut tauri cōditionem, sed iuxta diuinam rationem summam, ineffabilem, admirandam generaturum? Verum homo simplex, & ex disciplina illa castrensi modum unicum generandi nouit, quo ipse utitur sæpe ac mul-

tum, seu tentat uerius, sed parum fœliciter. Gignit ergo Deus deum, mens rationem & sapientiam, æternus æternū. & qui ad agendū adiutorio nullius omnino rei indiget, per se absque admistiōe alterius gignit filium illū adeò sibi similem, ut eadem prorsum sit essentia. Addit aliud argumentū non minus inuincibile quàm prius. Si Deus haberet filiū, totus mundus esset in periculo. In quo tandem periculo? A L. Ne cupidine regnādi dißiderent, & fieret seditio inter angelos & homines. C H. Meritò metuit Mahumetes, ne mundo accidat, quod uidit in exercitu Heraclij accidere. & ipse probè cauit sibi, qui filiū non habuit, ne ut seditione creuerat, alia inter ipsum & filium seditione dominatū amitteret. Si talem tu facis Deū, & eius filium, quales estis tu & Heraclius, metuenda est indubiè seditio. sed si tu talem Dei filium statuis, qualem ipsum esse Deum omnis recta ratio nos docet, non potest in tanta conformitate uoluntatis existere dissensio: imò uerò non est conformitas, sed una atq; eadē uoluntas, sicut una essentia. nec aliter possunt Deus & filius eius dißidere, quàm mens & sua cogitatio. Sed argumentū hoc, ne nihil putemus Mahumetem audiuisse, ex gentilium fabulis arripuit, quas audiuit fortasse quum adhuc esset idololatra. Iouem cepisse arma ferūt aduersus Saturnum patrem, & eum de cœlo depulisse. & à Saturno exectum patrem Vranum. & Iouē deuitasse con

cubi-

cubitus cum Thetide, quòd in fatis esset fore illius filium patre maiorem. Quod si talem Deus haberet filium, qualem genuit Saturnus, timebat Mahumetes ne inter se cum ingenti totius uniuersitatis discrimine mouerent bellũ, nec ipse homo iustißimus & inusitatæ religionis satis sciret utras partes sequeretur, utri Alcoranum suum acceptum ferret. Sed Christũ tamen eße Deum, multis Euangelij & apostolorum dictis colligitur. Nec caussa erat cur Christiani Deum esse Christum affirmassent, nisi ad hoc essent inducti traditione quũ euangelistarũ atque apostolorũ, tum Christi ipsius: adde etiã rationibus maximis atq; euidẽtißimis, quarũ nõnullas opere quodã meo attigi. ex eo sumemus illas quum uoles. Quid enim consequãtur cõmodi uiri Christiani, si Deũ esse prædicaßẽt, quẽ Deũ esse nescirẽt? primò magnũ fuißet nefas, diuinitatẽ ei attribuere, qui Deus nõ eßet. nec se religiosißimos omniũ mortaliũ tã nefario scelere paßi eßẽt alligari, q̃ uitã libẽter amittebãt, ne q̃d uel facerẽt uel dicerẽt seq; ac Deo indignũ. Quid, quòd fauorabilius fuißet ad Iudæos & natiões omnes, nullã distinctionẽ, nullas personas in Deo ponere: sed ueritas pro qua moriebãtur, cogebat eos id asseuerare. AL. Christus nusquã se esse Deum dixit. CH. Quis hoc ait? AL. Mahumetes. CH. Si proferamus loca ex Euãgelio, dicetis nos illa deprauasse. Erit ergo Mahumetes idem testis, actor, iudex: &
quod

quod ille contra nos dixerit, absque ulla contradicti one uerum erit. quæ potest esse maior licentia fingẽ di quicquid libuerit, quàm ubi contradictio non sit locum habitura? Quid ais tu, Christus nunquam se affirmauit Deum esse? Cedò, istud quomodo examinabitur, si dicis, Satis est me hoc dicere, quid opus est pluribus? Si aliqua restat discutiendi uia, uideamus quæ nam sit. Christus iam conueniri atque interrogari à nobis non potest: eorum qui illum audiẽrũt, nemo iam olim uiuit: restat unicũ refugium, memoria antiquitatis consignata literis. ea uero si nõ est apud Euangelistas & Apostolos illius, ubi tãdem erit? unde illam Mahumetes hausit? quó nam remittit eos qui fidem non sint sibi habituri? Sed fac Christum nunquam dixisse se esse Deum, quid erat opus illi prædicatione de semetipso, ubi opera id apertißime declarabant, quæ nemo edere poterat, nisi esset Deus? Itaque si qua est adhuc apud uos fides Euangelio, quam esse magnam Mahumetes ipse est uobis author, & operibus Christi, & sua ipsius prædicatione Deum illũ esse docemini. Dicitis uerbum Dei esse Christum, & uerbo Dei omnia esse condita. Si quis Mahumetẽ ipsum de hoc interrogaret, subtilius nõ magis se ex eo suo dicto posset extricare, quàm ex alijs permultis, quæ ponit absurda & puerilia. Quod uerbum est Christus, utrum corporale, quod prolatum dißipatur & transit: an mentale, quod cõ
ceptum

ceptũ in animo, ibi imprimitur ac manet? Corporale uerbum non potest esse Christus, qui est natura permanens: nec Deo est attribuendum tale uerbum. Negatis enim uos Deum habere filium, quòd non habeat uxorem. multominus habebit uerbum & spiritum, qui non habet pulmonem, collum, fauces. Quid quòd si corporale est, ex Deo, & Dei substãtia prodijt. Quid autem est in Dei substantia, quod non sit idem Deus? An etiam Deum compingetis ex rebus diuersißimis, atque inter se contrarijs, ut hominem, uel capram? Quod si spiritale est uerbũ, & mẽtale, apparet profectò, & semper in mẽte manere patris, nec aliud esse quàm naturam eandem atque essentiam, quæ est pater. AL. Christus est uerbum Dei, quia per uerbum ab eo productus. CH. Acuta interpretatio. Erit ergo sella hæc ascia & dolabra, quia per illa instrumenta effecta est à fabro. & pictura erit penicillus. Quod si uerbum Dei est Christus, quia per illud genitus, & pisces & arbores & lapides eandem habebunt dignitatem. Omnia enim per uerbum Domini sunt condita, sicut sacræ literæ testantur. AL. Quomodo poterat esse Deus, qui edebat, bibebat, dormiebat? CH. Leue est telũ istud, & obtusum. qua parte erat Deus, nec edebat, nec bibebat, nec dormiebat, sed qua homo. sicut nec rationabilis est, qua parte edit ac bibit: sed quia corpus id facit, totus homo dicitur id facere, actionibus

&

& qualitatibus à parte ad totũ, uel à parte ad partẽ, uel à toto ad partem loquẽdi more translatis. AL. Non est credibile, tantũ uirum, quo maior in genere humano fuit nullus, cruciatus illos & mortẽ acerbã quã uos dicitis, & ignominiosam uoluisse perferre à Iudæis, hominũ genere deterrimo. CH. Quid de hoc sentit uester Mahumetus? AL. Nihil eũ esse tale perpessũ, sed ludificatũ Iudæorũ odiũ & malitiã, substituisse aliũ loco suo, ipsum uero in cœlum se subduxisse: alterũ uero illũ passũ esse omnia illa, quæ uos de Iesu Christo traditis, & Iudæos falsos sæuitiã suã in supposititiũ illũ exercuisse. CH. Nimirũ Mahumetes, cui omnia erãt posita in corpore & rebus uitæ huius, si labores & ærũnas tribuisset Christo, quem tantopere laudibus euehebat, & si infra meritũ, nõ satis uisus sibi esset constare. Nam si illũ, quem Dei nuncium fuisse affirmabat, & quidem ex prima & suprema nota, exercitum perhibuisset afflictionibus & tormẽtis, admirati fuissent alij, cur ipse alios persequeretur ac interficeret, & non potius tolerantiam mãsuetudinemq; illius imitaretur & præstaret. Non uult aliquid esse passum incõmodi, quia tã charus & proximus erat Deo. Cur ergo prophetis & sanctis uiris alijs, tametsi non tam Deo propinquis, multa tamen acciderunt aspera & dura? Quod si nec percussus nec occisus est, quia non id talem decebat uirũ, tota eius erit uita retextenda, certe nec de-

cebat

cebat eũ esurire, nec delaßari, nec sitire, nec alia naturæ incommoda, quæ Euangelij narratione continentur, non esse, non bibere, non uentrem aut uesicam exonerare, non dormire: quæ sunt omnia non excellentiæ, sed infirmitatis humanæ. Mortem autẽ illius cur tantopere Mahumetes abominatur, quum illũ dicat in fine seculorum moriturum, non ut obediat patri, non ut peragat redemptionem: non ut adferat simul & exemplum & solatium, quemadmodũ olim: sed ut poßit Deus gloriari, se tanquam crudelem carnificem nihil reliquiße uiuum. Quid autem est mortis illius ignominia præ gloria & magnitudine resurrectionis? quid deinceps fuit amplius, præstabilius, sacratius morte illa? Age uerò quum homines & Christiani & prophani Christum illa fuisse perpeßum, & in cruce extinctum semper crediderint, quomodo de repente Mahumetus extitit, qui illud uanum eße commentum affirmaret? AL. Deus illi patefecit. CH. Cur illi tandem post annos sexcentos, & non prius? nõ alicui ex ijs qui sunt Christũ in cãdidis uestibus simpliciter in nomine Domini secuti, ut ipse dicit Mahũetes? Quid, quòd Deus quæ agit in nobis, non propter se agit, sed propter nos: ille nihil eorũ indiget, nos indigemus. Quod si Deus Iesum Christũ tormẽtis & neci subtraxit, nec tamẽ id fuit cognitum, perinde est ac si non fuißet factũ, nec ullus ad nos redijt fructus ex tanto Dei nuncio.

Nam

Nam ubi ex persuasione nascitur Dei cultus & omnis pietas, nihil refert generis humani, sit'ne aliquid factũ, an credatur: imò plus est in eo quod creditur.

DE RERVM NATVRA.

IN ijs autem quæ sunt naturæ rerum, ita loquitur, ut appareat eum non missum à domino naturæ, sed ad focum à largiore cœna inter puellas sedentem fabellas ridiculas narrare. Vetas nos uesci suilla, cedò caussam? Quoniam, inquit, quum animãtes omnes essent in arca Noe, elephantus excreuit, inde natus est porcus, qui rostro repando uertebat stercus. unde natus est mus, qui stupas quibus tabulæ nauis erant cõpactæ arrodebat: hinc terror ingẽs Noë. à quo Dominus cõsultus, attulit remediũ iã propè deploratis rebus. iußit ut Noe feriret leonem in fronte. ex leone concitato felis prosilijt per nares, is murem uenatus est, & liberauit genus humanum tanto discrimine. non sunt ergo felis & porcus animantium formæ de principio à Deo conditæ, sed casu extiterunt, & quidem porcus ex stercore elephanti. Mirum est, eos qui alunt elephantos, non percipere ex illorum stercore eam utilitatem, nec ullum postea porcum esse sic natum. Vnde autem tam subitæ inimicitiæ inter felem & murem? quid porro fele erat opus? an non aliæ animantes potuissent murem interficere, ac etiam deuorare. ut leo ipse, uel mustela? nam & caniculũ uidi ipse Louanij muricipem. De homi-

homine prætereo, quod in libris Temporum uestrorum scribitur, Deum quum uellet Adamū condere, collegisse pugno suo puluerem multicolorem: unde factum sit, ut alij homines sint albi, alij nigri, alij fusci, alij rufi, alij boni, alij mali, alij acuti, alij tardi & segnes. Quæso an non te dixisse hæc puderet? Primùm incorporeus est Deus, nec pugnum habet. Corporum autem colores ex habitu sunt cœli cuiusque regionis, ut Aethiopes esse nigros, & Germanos albos: uel ex infectione atque intinctu materiæ, qui neque est pro cœli habitu, nec pro similitudine gignentium. qualitates autem animi uel ex corporis ratione, uel ex assuefactionis & morum finguntur. Sed ipse uester legislator, quomodo hanc rationem explicet, audiamus. Creauit (inquit) Deus Adam de limo, limus aūt erat de spuma, spuma de procellis, procella de mari, mare de tenebris, tenebræ de luce, lux de uerbo, uerbū de cogitatione, cogitatio de hyacintho, hyacinthus de præcepto. Aptißima sunt hæc ad risum mouendum. Hæc uidentur citius congesta, ut figura quadam dicantur, quàm ut quid aut quomodo diceretur expensum. Limus, inquit, de spuma erat: imò potius spuma esse ex limo solet. Mare cur dicatur de tenebris, tu uideris: quum aqua ad ea referatur corpora, quæ sunt pellucida. Terram tu potius dixeris tenebrosam: nam aqua splendorem facile & recipit, & transmittit. Tenebræ autem cur potius sint

 us sint

us sint de luce, quàm lux de tenebris? quemadmodũ in principio sacrarum literarum dicitur, quòd creauerit Deus cœlum & terram, terra autem erat uasta atque incomposita, & tenebræ erant super faciem profunditatis illius, quam iussit Dominus lucem existere. Sed nihil hoc ad rem: neque enim tenebræ ex luce nascuntur, ut ex sua origine: nec lux ex tenebris, utique non magis quàm uel bonũ ex malo, uel malũ ex bono, uel cæcitas ex lumine, aut lumen ex cæcitate. Nisi fortè consecutio uicissitudinis intelligatur. quo pacto nõ minus ex tenebris nascitur lux, quàm ex luce tenebræ: sicut dies ex nocte, & nox ex die. Hic autẽ de origine, & quasi manatione, tanquam ex fonte, aut elementis. Sed quid hæc ad uos, aut uestrum legislatorẽ? Tu quidem homo ingeniosus, & aliqua luce doctrinæ perfusus, uides uerè hæc à me dici: ille autẽ uester risisset hæc omnia, & classico interpellasset sermonem tã odiosum. Cogitatio, inquit, de hyacintho, hyacinthus de præcepto. Dixit ille hæc quidem, uos quærite qualia sint. Sed nec nostra refert inquirere. sint reliquis illius lusibus similia. Audi alia. Ait Iudæus, Quid post hæc operatus est Deus? respondit, Tabulam & calamum. ait, Quam tabulam, & quem calamum? respondit, Tabulam in qua scriptum est, quicquid fuit, est, & erit in cœlo & in terra. Codex est rei familiaris, qualem habere solent diligentes patres familias, ne quid eos fallat.

fallat. prudenter facit, frugi est: sed molestum est tot folia & flores subinde asscribere & expungere. Calamum uerum de luce clarißima. ait, Quæ longitudo calami? respōdit, Itineris quingentorum annorū, latitudo uero itineris octoginta annorum. Cui? pediti, an equiti? ueredario, an spaciatorio? parum diligēs interrogator erat Abdias Iudæus, & si Mahumeti nō parum sæpenumero molestus. Sed pergit insanire. Qui calamus octoginta dentes habet, qui nō cessabunt scribere quicquid fit in mundo, usq; in diem iudicij. ait, Et tabulæ unde? respondit, De smaragdo. uerbum eius de margaritis, dorsum eius de pietate. Talia narrant uetulæ pueris, quum uolunt eis somnum inducere. Si talem mente concœpisses Deum, Mahumetes qualis est, quantum quidem captus est humanæ mentis, nihil uidisses huic opus esse tot calamis & pugillaribus. memoria illi æterna atque immensa instar est omnium chartarum, & omnium calamorum. Ait iudæus, Cœlum istud uestrum dic unde creatum est? respondit: Primum de aqua uiridi, secundum de aqua clara, tertium de smaragdo, quartum de auro purißimo, quintū de hyacintho, sextum de nebula lucida, septimum de splendore ignis. Ait, Quid super cœlos septem? respondit, Mare uiuificum. ait, Et deinceps quid? respondit, Mare nebulosum. ait, Prosequere per ordinem usque ad summū. respondit, Procedit desuper mare aëriū, desuper

mare lapideũ, desuper mare tenebrosum, desuper mare solatij, desuper luna, desuper sol, desuper nomen Dei, desuper supplicatio, desuper Gabriel, desuper pergamenũ rasinũ, desuper mare plenũ, desuper septuaginta interualla lucis, desuper septuaginta milia interualla uirtutis, desuper septuaginta milia mõtium, desuper mille spacia, in unoquoq; septuaginta milia turbæ, in unaquaq; turba quinq; milia angelorũ nũquam cessantium laudare Deũ, desuper interualla de margaritis, desuper interualla gratiæ, desuper interualla potẽtiæ, desuper interualla deitatis, desuper interualla dispensationis, desuper scabellũ, desuper soliũ, desuper domus uniuersitatis. Hæc neq; potest quisquã dicere seriò, nec audire. sicut illud, Vbi sol? respondit: In fonte calido, fons calidus in colubro, coluber in interuallo, interuallum in monte Caff. Caff autem in manu angeli tenentis mundum usq; in diem iudicij. Iam & illud, Dic deinde quis modus deferentium sedem Dei? respondit: Capita eorum sub sede Dei, pedes sub throno. Tanta siquidẽ ceruicis amplitudine sunt, ut si cõtinue uolaret auis, uix mille annis ab una aure perueniret ad aliam. Cornua sunt capiti eorum implicata: quorum prima acies, cuius dimidium nix, dimidium ignis. non tamen ignis niuem consumit, uel nix ignem extinguit. Secunda acies, cuius dimidiũ tonitruus, dimidium fulgur: immixta tertia, cuius dimidium gleba, dimidi-

midium unda, non tamen uel unda glebam diluit, uel undam ebibit gleba. Quarta, cuius dimidiū uentus, dimidium imber, incommota ibi ad inuicem. Quinta, cuius dimidium ferrum, dimidium ignis, inconfusa ad inuicem. Sexta, cuius dimidium aurum, dimidium argentum. Septima, cuius dimidium laus, dimidium gloria. Octaua, de fulgētißimo splendore. Dic quid sub monte? respondit, Terra. ait, Quod ei nomen? respondit, Vuile. ait, Quid sub ea? respondit, Mare. ait, Quod ei nomen? respōdit, Alliason. ait, Et quid infrà, ut omnia per ordinem edisseras? respōdit, Terra Alioulem, infrà mare Zeyt, infrà terra Heribet, infrà alia terra nomine Agiba, alba ut lac, redolens ut muscus, mollis ut crocus, lucida ut luna. super hanc congregabit Deus omnes iustos. infrà hanc mare Albimliā, infrà piscis nomine Albelibijt, cuius caput in oriente, cauda in occidente: suprà cuius dorsum terræ & maria, tenebræ, aer & montes usque in finem seculorū. Infrà piscē uentus piscē sustinēs, infrà mōs, infrà tonitruus, infrà fulgur, sub his mare sanguineū. Infrà infernus cōfusus, infrà mare igneū, infrà opacū, infrà mare potentiæ, infrà mare nebulosum, infrà laudes, infrà glorificatio, infrà solium, infrà tabula, infrà calamus, infrà maius nomē Dei. ait, Et quid infrà? respondit, Infinita quærendo prosequeris Abdia. quis ultrà potest, præter quod æqualis est undiqueuersum omnipotentia Dei? AL. An

non ſimilia ſunt permulta in prophetis, & Apocalypſi ueſtra? CH. Sunt quidem, ſed diſsimiliter poſita. illi enim uiſiones referebant, ueſter autē deſcriptionē naturæ rerū exponit. illi res ſibi oſtenſas narrabant: hic uero naturam, originem, ſitū, faciē rerum profert, & quaſi depingit. Iam quas formas, quas uaſtitates atq; enormitates angelorū oſtendit? monſtra ſunt hæc, non angeli. & tamen hæc quæ ſunt abſurdiſsima, & exſomniatæ ſtoliditatis, citius inueniunt fidem apud rudē plebeculā, quàm ipſa ueritas naturæ. Multitudo enim, ut affectibus ducitur. & mentis principatū parum habet acrē ac uigentē, iudicio eſt ad deprehendendā ueritatē inualido. & ut de principibus uiris, de ſapientibus, de angelis, de Deo ſentiunt uti par eſt magnificè, omnia illorū exiſtimant eſſe immodica, inuſitata, immania. ſi quid de illis narres moderatū, & ab humanarū rerum uel forma uel curſu non abhorrens, ſordet hoc illis, nec uerū eſſe rētur, tanquā dignitate & maieſtate illorū inferius. ſin ea quæ omnē rationē moduq; & fidē excedant, quæq; fieri non poſsint, ea demū amplectuntur tanq̄ opinioni de illis ſuæ apta & congruentia, ijs demū amplitudinē eorū exiſtimant impleri, illam quā ſibi animo cōfinxerunt: quū eos in illa ipſa uana & fictitia magnitudine anguſtiſsimos ſibi proponāt. neq; enim inde eos contemplantur & cenſent, unde magni ingētesq; ſunt: ſed eam ſibi fingūt magnitudinē,

quam

quam solã norunt uel ex mole corporis, uel ex pecunia, uel ex familia, ex robore & uiribus, celeritate, pugnis, uictorijs, regno. AL. Vis tu populũ esse sapientẽ? CH. Vellẽ equidem, fieri si posset: sed certe uos populi præsides, legislatorẽ ipsum & Dei nunciũ, uelim. Addit aliud sui simile, quòd Deus seuocato Adamo tradiderit rerum omnium uocabula, tunc prouocauit angelos ad disputandum cum eo. cui cũ pares nõ essent, iußit eos reuereri atq; adorare illũ. quod fecerunt quidem omnes, Beelzebud autem renuit, & defecit à Deo. Quàm paucis uerbis quàm multa flagitia? Est uidelicet Deo contentio aliqua cũ suis angelis, aut factio, qui docuit Adamũ? Deus summus & æternus, an nõ idẽ angelos edocuit, quorũ omniũ & author est, & parens? quid habet homo quod à Deo nõ acceperit? quid angelus quod nõ ab eodẽ? & hoc utriq; libenter agnoscũt, ac præ se ferunt. Naturã uerò angelicã quis ignorat tanto esse humana uel dignitate uel sapientia & cognitione rerũ excellẽtiorẽ, quãto est hũana quàm belluina præstantior, idq; etiam Dei munere? Poterat Mahũetes admoneri dicto psalmistæ, si modo psalmum ullũ unquã legit: Quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis, quoniam memor es eius? minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria & honore coronasti eũ. nec conueniebat, ut quẽ Deus ipse excellentiorẽ condidißet, subijceret postea naturæ inferiori absq;

ulla caussa. Sed fortasse audierat Paulum scripsisse ad Hebræos, Et quũ iterũ introducit primogenitum in orbẽ terræ, dicit, Adorẽt eum omnes angeli eius: existimauit Mahumetes primogenitum introductũ in orbem terræ esse Adam: quæ dici ab Apostolo de Christo, manifestius est quàm disseri debeat. ea enim quæ præcedũt, & quæ sequuntur, liquidò id docẽt. Iam illud q̃ impium, quòd Deus uelut gloriosulus quidam prædagogus & magister, instruit alumnũ suũ ad certamen, ut inde ad eum honor aliquis redeat.

DE IIS QVIBVS PERSVASIT sectam suam.

INter eos quorũ erat dux, alij erant idolorũ cultores: & quicquid quiuis de uno Deo dixisset, uerisimilius esset uisum & decentius, quàm idololatria. quemadmodum in istis nouis Insulis, leui ostensa probabilitate transit, & quidem populariter, à uano illo cultu simulachrorũ, ad pietatẽ unius Dei. Alij erant intincti tantum & imbuti leuiter Christianismo, qui ut discesserãt à Romano imperatore, in odium illius nihil fuit illis promptius, quàm renũciare etiam pietati, quam ille tueretur. AL. Quid etiam si gerebatur bellum cum homine, decebat'ne continuò geri cum Deo? CH. Minime omnium decebat quidem: sed ita fit sæpe, quum odium exacerbatur. ut quum artem fabrilem in odium fabri alicuius, aut philosophiam offensi philosopho odimus: quod

quod usu uidemus quotidie euenire. Tribus Israelis quum defecissent à domo Dauidis ad Roboam, paternam item legem spreuerunt, & à cultu Dei unius ad inuocationem dæmonum transierunt. Asizini quoq; in Asia, quum pietatem nostram & baptismum recepissent, miserunt Hierosolymam legatos ad patriarcham, qui eos de fide exactius institueret. in reditu, quum legati essent spoliati & uiolati à Christiano quodam, in eam iram exarserunt, ut pietati & baptismo renunciarent propter unius Christiani iniuriam. Deniq; eos habuit Mahumetes auditores rudes & crassos, qui de bello & armis facilius iudicarent, quàm de lege & mysterijs Dei, de ueritate, de sapientia, de iustitia. Si qui inter eos fuerunt paulo cordatiores, commento perspecto, à Mahumete discesserunt: quod tradũt illius ætatis scriptores. Sed nihil necesse habemus uetera citare testimonia. hodie quoq; prudentiores inter uos, qui paulum modò legem uestram accuratius expendunt, parum recte de illa sentiunt: nulliq; sunt pertinaciores in secta, quàm cæci & surdi, qui nihil omnino neq; audire uolunt, nec uidere. Nec solum tales nactus est ille auditores, tam dociles & idoneos suis figmentis, sed in tẽpora incidit ipsi apposita, nobis infelicißima. Erat ætas illa, & fuit deinceps post illum, plena inscitiæ, extincta luce omni literarũ, Christianorũ armis afflictis & implicatis bello grauißimo, aut pror

ſum quieſcentibus & conſopitis, ut in Hiſpania ex longa pace ac deſuetudine inualuit ille ſine repugnantia ingeniorum & lacertorum.

DE SOCIIS EIVS.

IPſe homo illiteratus prorſum, habuit magiſtros & conſultores Chriſtianos duos, Sergium Arianum, & Ioannem Neſtorianum: quibus poſtea ſuperuenit Iudæus Thalmudiſta. unuſquiſq; horum ubi uidit materiam in Mahumete, plurimos mortalium traducendi in ſuam opinionem, inſtillauit ei ſuam ſectam: nec aliud quiſque eorum exiſtimauit Mahumetem traditurum ſuis, quàm quod quiſque admonuiſſet: Sergius pertinaciam Arianam, Ioannes Neſtorianam, Iudæus commenta Thalmudica. Ipſe ratus ſe non ſolum ſocijs gratificaturum, ſed pellecturum facilius ad ſe omnes nationes, omnia eſt complexus. Ita ex Iudæo tradidit circuncisionem, ex Chriſtianis frequentes ablutiones, & quaſi baptiſmata, & Chriſtum negauit eſſe Deum, & ſi Dei uerbum eſſe fateatur. Et quoniã à Moſe & Chriſto diſcebat, quod circuncisionem tamen ſtatueret, legẽ ſuam uocauit legem Abraæ. non eſt ergo lex cœlitus data Mahumeti, ſed lex Abraæ. Quid ad ipſum quomodo loquatur? lex ergo eſt Abraæ propter circuncisionem. ſit itidem lex Moſis, quòd à porco abſtinetis: & lex Nazarenorum, quia a uino: & cuiuſcunq;

cunq; erit praeceptum aliquod, illius nominetur uniuersa lex. Quid, quòd nec legem obseruatis circuncisionis, quae data est Abraae? cui dictum est, ut octauo die amputaretur praeputiũ pueri. AL. Nos circũcidimus anno decimo quarto, quoniã ea aetate circuncisus est pater noster Ismael. CH. Quàm stulte hoc, ut caetera. Lex de octauo die sancita est: Ismaël autem non potuit circuncidi octauo die, quoniam quatuordecim erat annorum, quum praeceptum à Deo datum est patri eius Abraae. si fuisset octo dierum, tunc esset circuncisus. quoniam uerò lex deprehendit eum anno decimoquarto, ea aetate circuncisus est, sine derogatione legis. nec enim factum illius tollebat uim legis: citius dubitari poterat, an ipse esset legitimè circuncisus, quàm ut eius anno decimo quarto circuncisio infirmaret legem, quae disertis uerbis de octauo die iubebat. Sed Mahumetes uester, qui legem ferebat ijs qui nihil essent inquisituri, nihil in contrarium audituri, securus de istis omnibus loquebatur.

DE LEGIBVS ET VITA *Sarracenorum.*

IAm inspiciamus, si lubet, quas leges dixit sibi datas, & quidem à Deo ipso summo, potentissimo, iustissimo, beneficentissimo ac benignissimo, quas uniuerso generi humano sanctas & perpetuas esse uellet?

uellet? Ipse uero eas tulit, quibus maxime gratificaretur desiderijs eorum apud quos captabat principatum, nempe Arabum. Hominibus egenis, & rapto uiuere assuetis, rapinas permisit, & ultionem etiam lege sanxit. Inferentem, inquit, uobis iniurias & molestias, consimilibus malis afficite. Atqui non solum sacra & mansueta pietas, sed philosophi ipsi gentiū docent, melius esse ac sanctius lædi quàm lædere, iniuriam accipere quàm facere. qualis author pacis & concordiæ, quàm Dei similis? quo nihil fieri potest clementius. Quādo ergo finis retaliandi, aut inimicitiarum & uindictæ modus, si cuique permittitur, ut dolorem suū ulciscatur, quem unusquisq; semper maximum grauißimumq́; esse iudicat: quo fit, ut iudex esse illius æquus non poßit, ad reponendam iniuriam. Multas uxores permisit, more Africæ totius peruetere: & diuortium leui de caussa, & reditionem domum perfacilem. De uxoribus leges ciuiles quod est ipsis uisum statuerunt. Romulus Romæ uoluit, uiro licere omnia, mulieri nihil: Germani uxores suas habent pro ancillis. Dei uero nuncium non decebat spectare quid maiorum consuetudine, quid legibus tanta in re esset receptum, sed quid decorum ac pium postularet, quid uniuerso humano generi conueniret: quoniam quidem leges uniuersis ferebat Dei nomine, cui uir & fœmina pares sunt: utriusque iustitia est ei ex æquo grata, & ingrata iniquitas,
qui

qui Deus est pacis. AL. An non tibi scite ac pru-
denter cautum uidetur istud de uxoribus, primum
ut plures sint uni uiro? unus enim multas potest im
plere, quod fructuosius est quàm perire semẽ. Tum,
si qua sit parum morigera, aut commoda in conui-
ctu, non retinetur inuita ab inuito, sed lege diuortij
pellitur domo. Iam si illa ad meliorem se frugem po-
stea recepit, aut impetu animi eiecta est à uiro, patet
ad reconciliationẽ uia. quid potest dici aptius? CH.
Nihil quidem in caupona, non tamen domi, atque in
re familiari. AL. Ede ergo causas, quibus tam com
modam institutionem non probas. CH. Faciam e-
quidem lubens ut cætera, & meminero me non cum
sue aliquo, hoc est homine usus omnis & doctrinæ
experte loqui, sed cum eo qui iudicio est præditus,
nec rerum usu omnino caret. Tu qui initio sermonis
huius tam scienter hominem exponebas, ignorare
non potes, homini esse appetitus quosdam qua parte
est animal, alios uero qua est homo. & animales il-
los longe esse humanis inferiores ac debiliores, in-
ter quos est appetitus sobolis procreandæ. de quo sa
pienter dixit quidam è gentilibus, interrogatus quã
do esset coëundum: Quum uoles (inquit) fieri te in-
ferior. & in hoc quidem appetitu uel delectatio tan
tum spectatur, uel ipse finis, qui est propagatio gene
ris. Delectationi, utpote belluinæ, nullus est modus,
nec ratio. huic non solũ quatuor aut quinque aut de
cem

cem non suffecerint, sed ne mille quidem, aut decem millia. Ex humanis expetitionibus est societas conuictus, ad beneuolentiam & opem mutuã. in quo genere primum locum obtinet coniugium, sicut à Mose scriptum est in Genesi, dixisse Dominum, non conuenire Adamũ solũ agere, quærendam illi coadiuuã ipsi similẽ. Tam appetitus hic uitæ communionis, quàm ille alter propagandi generis, ostendit manifestò, uni uiro unã fœminam connubio debere iungi, & uni fœminæ uirũ unum. Primũ forma ipsa coniunctionis ad procreandũ, admonet duos tantũ esse, nec tertiũ aut quartũ posse interuenire. Quòd si ita uisum esset regi uniuersitatis, ut uiris singulis quaternæ aut quinæ & denæ & uicenæ associarentur fœminæ, eam in natura legem tulisset, ut longe fœminarũ maior esset quàm uirorũ prouentus, & numerus fœminarũ summã uirorũ sescuplo atque etiã decuplo excederet, quod non uidemus euenire. Societas aũt tum beneuolentiæ, tum auxilij & ministerij mutui, uerißima ac certißima est duorũ: maximasq; & fidißimas amicitias inter duos semper consistere & audiuimus, & usus uitæ nos docuit. Atqui legislator uester etiam quieti domus uoluit prospicere. Tot (inquit) habebitis uxores, quot poteritis alere, ac tueri facultatibus, & manu regere ac coërcere. Concordiam uidelicet sancit in domo, sine qua uita omnis & publica & priuata miserrima est. Sed quæ

potest

potest esse intra eos parietes cōcordia, in quibus sit inuidia & zelus, & inde rixæ perpetuæ? Duorū inter se amor optimus & tranquillißimus est. duorum aūt, aut pluriū ad unū, æmulatione non caret. Et in amicitia pluriū unusquisque unumquemq;, uel quisq; alios omnes respicit, & eorū singulos, non omnes unū, tanquā dominū famuli, sed quasi in rep. cōmunione quadā iuris & uitæ usus. duos uero aut tres ad unum spectare, ea uero non amicitia est æqualis, sed riualitas aut dominium alicuius in multos: unde inuidentia solet existere, & simultates, quum quod euenire est necesse, uel fauor à multis expetitus, uel certe fauoris signum magis unam aliquam in partem inclinat. Mulier in quam maritus uidetur animo propensior, tanquam uictrix aliarum, insolescit atque insultat eis, nec habet pro socijs, sed pro ancillis. ea uero cui non tam fauetur, inuidet alteri. etiam si æqualiter omnibus bene uelit uir, omnes tueatur, curet, omnibus benefaciat, quod est tamen factu perdifficile, non potest tamē id persuaderi illis. Non solum uxores, sed nec famuli qui agūt sub eodē domino, nec filij sub eodem patre, ut maxime tractentur æqualiter, non tamen se æqualiter tractari credunt: ut est quisq; in seipsum quàm in alterum propensior. hinc odiū inter ipsas, & rabies, quæ in caput quoq; mariti ipsius redūdat. nec rē familiarē, nec liberos curabit mulier œstro illo zeli percita, quasiq; furijs & intemperijs

tẽ perijs agitata. nec priuignos uolet nouerca alere, aut educare, ſed illis quantũ poterit incõmodabit: atque eo magis uiuente matre, quam habebit non pro ſocia, ſed pro pellice. Quòd ſi exemplum & tanquã naturalem conſtitutionem quærimus, in exordio generis humani, uni uiro unam fœminam Dominus applicauit, Euam Adæ: quem morẽ deinceps inſecutæ gentes omnes ſeruauerunt, præter Afros. Et de Eua dixit Adã, Ecce nunc os ex oßibus meis, & caro de carne mea: hæc uocabitur uirago, quia de uiro ſumpta eſt. propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne una. Quæſo animaduertas. in hiſce uerbis, quæ ſunt ueluti lex coniugiorũ in orbis primordio lata, non habetur, tres aut quatuor fore in carne una, ſed duos tantũ: & ſicut Adæ una eſt data Eua, ita Noë, & ijs qui arcam illam ſunt ingreßi ad reparationẽ humani generis, ſingulis ſingulæ ſunt uxores attributæ, ut in Geneſi Moſis legitur. AL. Quid olim patres, Abraam, Iaacob, Dauid, Solomon, & alij, hos an non habuiſſe plures legimus? CH. Habuerunt ex eis nonnulli parum ſanctè, ut Solomon: qui ad exemplum uocandi non ſunt, quoniam eorum factum improbatur. de alijs, quorum ſanctitas ſpectata, credimus nihil egiſſe intemperanter, ſed fine aliquo præſtantiore quàm humano. Abraam promiſſæ ſtirpi ſeruiebat: Iaacob multiplicationi electæ gẽtis:

Dauid

David ut familia esset illa quàm numerosissima, quæ & ad regnum gentis esset delecta, & ad Messiæ generationem. AL. Quid diuortium? an'ne in officio continet fœminas? CH. Id uero non minores adfert & rei familiari clades, & uitæ tranquillitati, quàm uxorum multitudo. Vxor non est seruitij nomen, sed societatis & amoris. Diuortium efficit, ut uir seruilem in modũ uxore abutatur, minitans subinde quod minari solemus famulo, se illam domo exacturum. qui amor potest coalescere inter eum qui ita despicit, & quæ ita despicitur? quòd si non contemnat, suspicax est genus fœminarum, omnia in tristiorem partem deflectit. Olim dixit quidam de gentibus, Ama ut osurus: quod à sapientibus alijs uehemẽter est reprehensum. tolli enim aiebant eo dicto beneuolentiã, omnemq; usum & societatem è uita. nam quem tandem diligam bona fide, si cogitem posse illum mihi fieri inimicum? Ita est in diuortio connubij, quem uere & ex animo amabit maritum uxor, si illud reputet secum, posse se rixula aliqua, aut mariti animo perturbato pelli è penatibus, nec amplius illum maritum sibi futurum? Sed neque rem ipsam familiarem tanquam suam tuebitur, nec liberos ut suos educabit, quæ omnia relinquenda sint illi, simul primum marito collibuerit. Iam quot eijcerẽtur immeritæ, uiris aut à sua libidine, aut à praua aliqua animi perturbatione concitatis & impulsis? Nec so-

lum hæc quæ sunt in re familiari ac uniuerso uitæ usu ex repudio commoda, sed ipsa coniugij apud omnes gentes ratio omnem aduersus diuortium aditum uidetur præsepire. Primùm consensione uoluntatũ, qua efficitur peculiariter in connubio quod futurũ Adã prædixit, ut sint duo in carne una, hoc est in homine uno, iuxta morem loquendi Hebræum. Sequitur quod uidemus omnes, complexus maritalis, qui penè ob oculos repræsentat unitatem illã hominis, tum communio rerum ac fortunarũ uitæ uniuersæ. postremò pignora liberorum: quæ ita rursum coniũgunt & conglutinant parentes, ut nullo prorsum modo patiantur diuelli. quomodo enim discindentur filij, si parentes disiungantur? AL. Patrem sequitur soboles. CH. Etiam iure ciuili, sed non iure naturæ, non æquitate ipsa & iustitia. ex duobus pariter genitus est infans, duorum est pariter. AL. At multa paria non sunt apte ad gignendum composita. CH. Non spectant leges paucitatem, sed uniuersitatem & quemadmodum prudens quidam dixit, nulla lex satis commoda omnibus est. Nec matrimonium pro meta sua & tanquam albo præstituit sibi generationem, sed uitæ amicam atq; indissolubilem societatem. de qua dictum est à Deo: Non est bonum solum agere Adam, faciamus ipsi socium ipsi simile. AL. At fructuosius est non perire semen illud. CH. Habes tu domi equũ uectorem, & equũ

admissa

admiſſarium. admiſſarium cupis eſſe quàm fœcundiſsimum. quid, de uectore es'ne adeò ſollicitus? AL. Non perinde. CH. Quid in hoc curas potiſsimum? AL. Vt ſit ad uehendum maxime idoneus. CH. Quid ut progeneret? AL. Si id contingat, non ægrè feram. CH. Sed non ea erit tua cura. AL. Imò interdum, atq; adeò plerunq; à generando arcebo illũ, ut melius me uehat. CH. Quid in uiro? quid ſpectabis, quid curabis? utrum ut quàm plurimas fœminas impleat: an ut ſit prudẽs, moderatus, ſapiens, doctus, pius? AL. Hæc nimirũ quæ ſunt hominis propria. CH. Si gignat liberos, non aſpernaberis: ſi nõ gignet, feres facile. imò ut de equo dicebas, à danda liberis opera ſæpe abduces, ut melius hominis muneribus fungatur. Nam probitatem, modeſtiam, pudorem, pudicitiam, deniq; uirtutẽ omnem frangi ac debilitari neceſſe eſt in tam profuſa libidine. nec de pietate & ſanctimonia & ulla re ſumma atq; excelſa cogitare poteſt is, cui tantus uxorũ & ancillarũ numerus ſit & curandus, & quod obſcœniſsimum eſt, implendus. Sed uide quæſo quantum ad multiplicationem generis attinet, quàm eſtis in hac uxorum multitudine decepti. frequentiores ſunt eæ regiones, in quibus coniugia ſunt duorum, quàm ueſtræ: ut Europa, q̃ Africa uel Aſia. atq; adeò Aſia ipſa, quæ nunc eſt Turcia, minus eſt urbibus & cultoribus celebris, poſteaq̃ ſenas & ſeptenas uxores quiſq; acci-

pit, quàm olim quum singulis erant contenti. AL. At multorum coniugia uidemus male cohærere ob diuersitatem ingeniorũ & morum, non uis illis succurri separatione, nullum relinquis remediũ? CH. Legislator noster Christus uult suos modestiæ ac moderationi assuescere, tum magnitudini animi, qua facile si quid molestiæ incidat in uitam, deuorent, ac transmittant. non sinit eos esse querulos & morosos, quiq́; paßim inueniant spinas quibus pungãtur, & lapides in quos impingant. instruit eos mutua beneuolentia, quæ est magnanima & patientißima, nec sentit quaslibet offensiones. istis tolerabile fit ac leue, quod alijs uidetur grauißimũ. Iubet nos Deus noster esse mites, & inuicẽ offensas facile cõdonare, & ad parua errata conniuere. tum quæ uidentur esse grauia, facere nobis leuia charitate uel hominis, uel certe Dei. Non ergo assuefacit nos ad leuißimã quamq; offensiunculam resilire, & nodum beneuolentiæ rescindere, quod facit uester: sed ferre, & animum incommodis illis assuefacere, quæ ferẽdo multum indies amittunt de odio atq; asperitate sua, & merces laboris magna est remunerante Deo. AL. Quid si ea sit discordia & dissensio uolũtatũ inter coniuges, ut animi tranquillitas perturbetur penitus, & pietas detrimentum accipiat? CH. Rebus tam afflictis remedium est ab Ecclesia paratum politicis constitutionibus. At de uestra reconciliatio-

ne,

ne, quum coniuges dissociati decreuerunt in gratiã redire, nolo quicquam loqui, ne pudefias. quid enim potuit cogitari spurcius? te quidem puderet: illum, ut qui ageret inter beluas, respectumq; exuisset Dei atq; hominum, nihil pudebat. Transeamus ad ieiunium, quod uester legislator quum statuit, apertè ostẽdit se, ut nec reliqua omnia, sic neq; ieiunium scire quid esset, aut in quem finem paratum. Quaeso quid est ieiunium. AL. Abstinentia à cibo. CH. Nihil responderi potuit simplicius, aut naturalius. sed hanc stato tempore à cibis abstinentiã quo fine indixit Deus hominibus? an ut medicus, quia utile est non nisi hac aut illa hora uesci: an ut magister animorum, quia expedit bonae menti hoc aut illo tempore nihil sumere? AL. Istud crediderim potius. CH. Alimentum autem qua parte officit menti? an qua alit & uegetat corpus? AL. Minime uerò hac: imò & mentẽ ipsam exhilarat, ac fulcit. CH. Qua ergo ratione? AL. Qua uel immodicus ac redundans, uel qualitate sua corpus afficiens mentẽ obtũdit ac perturbat, ne poßit de Deo, de cultu eius, de pietate & uirtute omni cogitare. CH. Erit ergo ieiunium animis nostris conducens, ab ijs se incommodis homines abstinere. AL. Nimirum. CH. Et hoc indicere, nũcio & propheta Dei est dignũ: quomodo ergo legislator uester ad crapulã uos & ingluuiem quasi adhortatur & instruit? Primum iu

bet cibis abstinere usq; ad serum, uespere autem quasi detractis frenis & sublatis repagulis emittit edendi auidos ad præsepe belluinum. Edite, inquit, & bibite usq; ad auroram. quid potest dici immoderatius, aut magis pecuinum, quàm stratos mensis accũbere à sole occidente ad orientem? hæc non est ieiunij lex, sed saginæ magisterium & officina. AL. Quid inter uos non fiunt similia? CH. Fiunt quidem plura quàm conueniret. sed nos hic non quærimus quid nostri faciant, aut uestri, sed quid legislator iusserit. nam quod nostri homines legi non obtẽperant, culpa est eorum, non legis. quod uerò facitis uos, ex præscripto legis facitis, ut culpa iã legis sit, seu legislatoris potius, nõ uestra, nisi quod malæ ac impuræ legi paretis, sine ulla mente. At ebrietatem uitat, uinum detrahit suis. cuius caussam prodũt quidam, quod ipse aliquando uino madens ea designarit facinora, quorum postea per uitam uniuersam pœnituerit. Sed addit more suo fabellam sanè quàm lepidam. Ait Abdias Iudæus: Quum in paradiso uinum esse describas, quid operis ibi habet, si uinum illicitum est? Si autem licitum, cur in hoc seculo prohibes uinum? respondit: Tam argute quæris, ut una interrogatione geminam necessariò responsionem extorqueas. Vtrunq; ergo exponam, & illic esse licitum, & hic illicitum. Erant enim angeli Dei duo, Horroth & Maroth, missi olim à Deo de cœlis in terram,

terram, gubernando & instruendo generi humano tributi, his interdictis, ne occiderent, aut iniuste iudicarent, nec uinum biberent. Multo itaq; tempore sic habiti, quum noti essent iudices uniuerso orbe, uenit ad eos quadam die mulier prae cunctis foeminis omnimode pulcherrima, causam habens aduersus maritum. quae ut caussae suae accommodaret iudices, quadam die inuitauit eos ad prandium: quibus epulantibus, ipsa epulas & pocula uini apponit, astat ministrans, offert crebro, instat ut sumant. quid plura? Vicerunt blanditiae mulieris. Inebriati poculis in hospitam formosam incaluerunt, uicti accubitum petierunt. Spondet conditione, dummodo alter uerbum doceat per quod ascendebant in coelum, alter uerbum per quod descēdebant. placet conditio. quū ergo didicisset, eleuata est subitò, & ascendit in coelos. quod quum uidisset Deus, explorata causa, posuit eam Luciferum, ita pulcherrimam inter stellas, ut fuerat inter mulieres. Illis in iudicium euocatis, proposuit eis Deus, ut eligerent inter poenas seculi huius, & alterius. elegerunt hanc. Suspensi sunt ergo per catenas ferreas, demissis capitibus in puteo Behil, usq; in diem iudicij. Quid ergo Abdia, nónne sufficiens uidetur caussa, cur in paradiso licitum sit uinum, & hic illicitum? ait, Vera satis, & meritò. sic ille. Quid primum aut potissimum ex tam multis flagitijs ac insanijs reprehendam? defessus sum se

riò refutandis ijs quæ per ludicrum dicta uideri pos sunt. quis enim non existimet hæc fabellas esse ad trahendum tempus & risum mouendum conficta? Angelos dicit regendo humano generi præfectos: & ut sciatis illum rem certam & exploratam adferre, etiam addit nomina. quis unquam hæc scripsit, quis dixit, quando auditum aut lectum? res tanta quomodo potuit obliuionis tenebris tam diu obrui, & deleri nomina prætorum generis humani; quum hominū regum, imperatorum, consulum, prætorum unius cuiuspiam ciuitatis omnium nomina memoriæ sunt mādata? Iam uerò edunt angeli, & bibunt, & quidem re uenerea utuntur: agunt ergo hæc eadem in cœlis? Quod si illic non agunt, nec possunt agere, quæ conditio mutauit eos, ut hic agerent quod esset contra illorum habitum naturalem? nescio quid Mahumetes responderet, qui ait nullum oblectamenti genus in cœlo defuturum. Habent ergo & illi suas dapes, & sua conuiuia, & suos concubitus, & alij sunt uiri, alij fœminæ & uirgines: nisi fortè ad nostras fœminas ueniunt, & eam iniuriam faciunt uiris hominibus. Apage impiam obscœnitatem, quam nec Mahumetes quidem posuisset, quū nihil omitteret, quodcunq; somniasset. Sed quid sequitur? Capti sunt uino, & exarserunt: uinum ergo prohibendum. quid potest fingi acutius? etiam capti sunt forma mulieris; uetanda igitur. Placet'ne usu omni interdicere

eius

eius rei, quæcunq; aliquo modo potest lædere? nihil relinquetur: panis, lac, caseus, carnes, fructus, aqua, omnia possūt nocere, & nocent sumentibus modo ac tēpore quo non expedit. Vinum modicū utile est, immodicum lædit, ut panis, ut alia omnia. Quid maiora attulit damna hominibus quàm aurum in caussa, & ferrum in effectu? cur aurum expetis, & ferro uteris? Sed quid opus est in loco immorari adeò noto omnibus? quis ignorat, non protinus rem aliquam damnari debere ac tolli, quòd eius usus possit esse noxius? rectus usus demonstrandus est, non res auferenda. Quòd si uino interdicis, quòd angeli inebriati sunt, cur non etiam mulieribus interdicis, & maiore de caussa, quia propter mulierem id contigit? Sed Mahumetes mulierosus erat, non uinosus: & ipsi & Arabibus leuius fuisset à uino abstinere, quàm à mulieribus. Et factum hoc quum ante Mosen contigisse fingatur, cur non uetuit Moses uinū in lege, cur non Christus in Euangelio? Ebrietatem uterq; prohibuit, uinum reliquit ad multa non solum utile, sed nonnunquam etiam necessarium. Quale autem illud, quòd certis prolatis uerbis putat angelos inter cœlum & terram ultro & citro commeare, quasi non ui naturæ suæ ascendant & descendant, sed carmine aliquo tanquam incantatiuncula: & Deus tam inscius est eorum quæ geruntur in mundo, ut illi inopinanti obtulerit se in cœlo mulier derepēte.

DE DIE IVDICII.

EX narrationibus prauè & auditis & intellectis, collegit diem iudicij, quo nihil inculcat crebrius. facit hoc enim ad incutiendam animis religionem. de hac audiamus fabellam more solito. Ait Iudæus, Diem iudicij oro planè describas. respondit: De illo mădabit Deus angelo mortis, ut omnem creaturam spiritum habentem interimat, tam angelos omnes quàm omnes diabolos, omnesq; homines, oues, pisces, belluas & pecora. sic enim ait in Alcoran: Omnia mortua præter Deum. Post hæc uocabit angelum mortis, dicens: O Adriel, est'ne quid superstes ex omni creatura mea? dicet, Nihil domine mi, præter me seruum tuum imbecillem. Tunc dicet ei: Quoniam omnem creaturam meă occidisti, abi hinc inter paradisum & infernum, & postremò occide te ipsum, & morere. Abibit infelix, atq; in præscripto interuallo proiectus humi, alis suis inuolutus suffocabit seipsum, cum tanto mugitu, quo & cœlestes spiritus, & terrena animalia si uiuerent exanimaret. stabitq; totus mundus uacuus per quadraginta annos. Post hæc cœlum & terram pugno continens dicet Deus, Vbi nunc reges, principes, & potentes seculi huius? cuius est regnum, imperium, & rerum potentia? dicite, si ueridici estis. & his uerbis ter repetitis, Seraphuelē suscitabit, dicetq; ei: Accipe tubam hanc, & descende in Hierusalem, & clange.

Tunc Seraphuel accepta tuba, cuius longitudo itineris quingentorũ annorum, stans in Hierusalem insufflabit tubam, & efflabit ex intus omnes animas iustas, quæ euolantes in omnem terram, quæq; ad corpora sua ubicunq; sint dispergentur, atq; ad primum hunc sonitum omnia ossa congregabũtur. Trãsactis quadraginta annis iterum sonabit, ad quem sonitum ossa carnem assument. atq; inde post quadraginta annos, quum tertiò sonuerit, omnes animæ suo corpore induentur. Sic facto, ignis ab occidente succensus omnes creaturas Hierosolymam agitabit. quò quum omnes peruenerint, cessabit. hic ergo quũ per quadraginta annos in sudore suo natauerint, expectantes iudicium, tot tandem miserijs affecti, appellabunt Adam, dicentes: Pater Adam, ad quid nos genuisti huiusmodi tormentis atq; miserijs? Itá ne pater filios sub incerto inter spem & metum fluctuare pateris? Planè interpella Deum, ut planè finiat de nobis, quicquid inter paradisum & infernum facturus est. Respondebit Adam: O filij, scitis quòd suadẽte diabolo, Dei præcepto inobediens fui. idcirco ite ad Noë. Conuersi ad Noë dicent: Intercede pro nobis electe Dei pater Noë. respondebit, Feci quod potui, saluaui uos in diluuio, hic mihi nihil superest officij, sed ite ad Abraam. Appellabunt ergo Abraam, dicentes: Pater fidei & sanctitatis Abraam, respice nos miseros, & miserere. Quibus Abraam: Quid me

petitis? Non recolitis, quòd diu uagabundus idolola tra incircuncisus errauerim? Non sufficio, sed appel late Mosen. Appellabunt Mosen, dicentes: Dilecte Dei nuncie & propheta, famule Dei audi nos. respõ debit, Quem appellatis? Nónne uobis legem dedi, mi raculis confirmaui, nec tamẽ credidistis? Si mihi cre didissetis, facerem quod postulatis. sed ite ad Iesum Christum. Conuersi ad Christum dicent: Iesu Chri ste, spiritus, uerbum & uirtus Dei, moueat te pietas tua, & intercede pro nobis. Tunc dicet eis: Quod à me petitis, ipsi amisistis. Missus quidem uobis fui in uirtute Dei, & uerbo ueritatis, & aberrastis, & me plusquam ego prædicauerim uobis, Deum uestrũ fecistis. hic itaq; beneficium meum amisistis. Sed ite ad ultimũ prophetarũ, hunc significans cum quo lo queris, ô Abdia. Ad quem conuersi dicent: O nuncie fidelis & amice Dei, quàm male quidẽ peccauimus, & ideo quòd tibi non credidimus, exaudi nos pie propheta, spes una superstes. nam post te non est in quo sperabimus. exaudi nos potentia tibi à Deo col lata. Aderit itaq; Gabriel, nec impotentem sinet ami cum suum: procedent socij ante faciem Dei, dicetq; eis Deus: Scio ad quid uenitis. Absit itaq;, ut fidelis nuncij mei uotum in aliquo cassem. Hic ergo ponte facto super infernum aderit statera, qua libratis uni uscuiusq; factis ambulabunt super pontem. Sancti er go transibunt, damnati in infernum decident. Attin

gamus

gamus breuiter nonnulla. Mandabit Deus angelo mortis, ut omnem creaturam spiritum habentem interimat. quid opus est morte animarum & angelorum, qui immortales sunt conditi? Sed audierat Paulum dicere, morituros omnes, idcirco & angelos, & ea quæ sunt à Deo cõdita immortalia, morte una inuoluit. quemadmodum quòd de tuba Paulus fecisset mentionem, tubam dedit angelo immanem, qualem horreant facile imperiti, docti derideant. & facit angelum mortis, ut habeat Deus suum carnificem, quẽadmodũ prætores nostri. Quid opus est angelo mortis, quum nullus sit angelus procreationis? & maiore de caussa deberet esse generationis, quàm interitus. Naturæ legibus nascitur quicq;, adolescit, senescit, interit, non admiscetur angelorum ministerium, nisi si quid à Deo fit priuatim extra naturæ cursum. & hoc de angelo mortis & Mose, est narratiuncula aptißima ad terrendum puerulum aliquem proteruum. Moses, inquit, quum solus per desertum uagaretur, fortè sepulchrum inuenit apertum & uacuum, recte ad quantitatem suam effosum, quod admirans cœpit ad propriam staturam metiri. Interea angelus mortis uenit ad interficiendum Mosen. quẽ quum cognouisset Moses, quæsiuit, Ad quid uenisti? respõdit, Missus sum pro anima tua. cui Moses, Quomodo ergo putas eam eripere? per os enim non poteris, quo locutus sum cum Deo; neque per aures, qui
bus

bus uocem Dei audiui: neque per oculos, quibus faciem Dei uidi: neque per manus, quibus donum Dei recepi: neque per pedes, quibus montem Sinai ascendi. habes iustas causas, ob quas per membra illa non posset mors irrumpere. Sed si miser Moses odorem aliquem præstantem & ex illis diuinis esset odoratus, non habuisset mors qua in illum penetrasset. His ergo auditis, abijt angelus Domini: formaq; mutata, attulit pomum de paradiso. quod quum olfaciendo porrigeret, recepit Moses. quumq; naribus apponeret, arripuit eum angelus tanquam bubalum per nares, per quas tanquam emungens animam eius extorsit. sic mansit corpus eius in sepulchro nunquam reperto. Sed mirandum est odorem sacri suffitus in sacrificijs non illi esse opitulatum, nec odorem fumi resilientis ab igne, in quo Dominus descenderat in Sina. Quòd si ille quibus partibus cũ Deo esset uersatus, mortem non poterat recipere: quomodo mortuus est Mahumetus, qui uidit, audiuit, allocutus est Dominum, & quidem tetigit eum Dominus? qui tactus, non morbum debuit illi importare, ut uos dicitis, & cerebri debilitatem, quod est Deo indignum: sed quod uita & salute omnium fas est credi, salutẽ atque immortalitatem. Sed ad iudicium reuertamur, & interitum rerum cunctarum. Et tanquam ingenti edito facinore, inducit gloriantem Deũ, Vbi sunt reges & principes & potentes seculi huius? quasi

quasi prius fuissent, & exuti corporibus adhuc in regno & principatu perseuerẽt: aut quasi non plus sit illa omnia condere & conseruare, quàm interimere. quòd si tantum est facinus abolere, etiam ad angelum mortis aliqua pars gloriationis pertinebit, uelut ministrum tanti operis. Quid uero necesse erat Deo iactabunda illa exprobratione uti, quasi sit aliquis qui nesciat, id Deum posse facere quoties uelit? Sed nimirum Mahumetes, quod ipse in prælio fecisset existimauit facturum Deũ. & bellum semper somniabat, in quo pulchrum & decorum habetur interfecisse quàm plurimos. Quàm uerò egregia ratio reparandi animas, & Deo digna, exsufflari eas ab angelo tanquam plumas per tubam? Qui nam uero sunt isti qui expetunt iam tandem diem iudicij? non uidentur esse boni, sed mali. nam ita respõdetur eis à Mose & Christo tanquam malis, & qui adduci ad credendum nequiuerunt. quomodo ergo rigorem sentẽtiæ isti expetent, quibus satius esset in suo sudore natare? Sed Moses & Christus non exaudirentur pro incredulis, exauditus est Mahumetes tãquam uir melior, quem imparem Mosi & Christo bonitate & coniunctione cum Deo neque uos negatis. Cæterum cur Moses & Christus denegant suam operam? utrum propter suam indignitatem, an propter duriciem cordium aliorum? AL. Propter hãc ipsam duriciem. CH. Quid? etiam Mahumeti defuerunt,

fuerunt, qui fidem non haberent. quòd si incredulitas & prauitas aliorum Mosen & Christum quasi confringebant, ne Deum interpellarent, quid causæ quin etiam Mahumetem? Sed nimirum non apud Deum uolebat esse Mahumetes fauorabilior quàm Christus, sed apud suos exercitus quàm Heraclius. Surgent omnes in statura Adæ, in forma Iesu Christi, inquit. Audierat Paulum dicere de plenitudine ætatis Christi, addidit ipse de suo similitudinem Adæ. Sed quomodo istuc? nam ipse narrat discipulos rogasse Christum, ut narraret sibi de arca. etenim ait: Nam Iesus Christus dum rogaretur à discipulis, ut modũ arcæ Noë habitumq; superstitis in ea generis humani exponeret, rogantes audiens, formulam ex luto inter manus suas confectam proiecit humi, & ait: Surge in nomine patris mei, & surrexit homo canus. Cui Christus, Tu quis es? respondit, Ego sum Iaphet filius Noë. cui Iesus: Itàne canus mortuus es? respondit: Nequaquam, sed in ipsa hora putans me ad diem iudicij surgere, metu canus effectus sum. Si ille metu falso incanuit, quid alij facient uero? Dabitur liber cuique de suis actis, & iudicium durabit quinq; millibus annorum. Si ea examinatio cuiusq; criminum debet fieri illic, quæ in nostris foris, non est mirum durare iudiciũ non dico quinque, sed quingentis millibus annorum. At quomodo placat iram iudicis? Tunc, inquit, Mahumetes dicet Deo: Domine,

ne, omnes isti recta facie librum hunc accipere properarũt. quasi uero nesciat, aut oblitus sit Deus qui sint iusti, admonetur à Mahumete tanquam assessore. Sed captat gratiam suo libro, tanquam clipeo fortißimo aduersus iratum Deũ. Postremo, inquit, mutabitur mors in arietem, adduceturq; inter paradisum & infernũ. Quid hoc puerilius? & quòd populus paradisi, metu mortis optabit morti interitum: quasi uero de sua immortalitate illi non essent certi iam, & securi.

DE BEATITVDINE.

EAm beatitudinem posuit, quæ magis porco quàm homini conuenit. Paradisi, inquit, solum aureum smaragdis & hyacinthis crebro interpositis est distinctum, omni fructifera consitum arbore, decurrentibus per amœna fluentis: quorum alia quidem lac, alia mel album, alia uinum purißimum fundunt. Nescio qua naturæ parte statuat paradisum. nam hæc de cœlo dicta absurdißima sunt. Dies, inquit, eius erit mille annorum, annus quadraginta millium annorum. quæ proportio inter diem & annũ tam docta, & ex astronomorum regulis desumpta, ut non amplius quàm quadragies maior sit annus die. Sed quæ potest in cœlis esse nox, ubi semper splẽdeat sol, nec se unquam illinc aufert uel recondit? dies autem si solis est præsentia, semper est in cœlo dies: sin conuersio cœli naturalis, horis quatuor & ui

ginti conficitur. Addit: Vestientur illic omni colore, præterquam nigro. primus missus in mensa erit iecur piscis albisbusi: credo quòd palato Mahumetis erat gratissimus sed non est omnibus idem palatum, nec idē sapor. Quid illis fiet qui à pisce omni abhorrēt? quid uerò opus est alimento ijs, qui sunt immortales? quid re uenerea ijs qui non progignunt? & uoluptates illæ gustus tactusq; in uicio sunt, nempe intēperantiæ, nisi ad necessitatem referantur propagandæ uel uitæ, uel sobolis. eamq; ob rem inditæ sunt illæ nobis à natura, ita ut delectatiōes gustus tactusq; non sint actionibus sensuum illorum finis, sed contrà potius actiones sunt delectationum metæ, & quasi scopi. non enim ut oblectemur, gustum & tactum fabricata est natura in animante, sed delectationem ingenuit, ut uelit ea agere, quibus ipsum se sustentet, & simile progeneret. Quanto acutius Epicurus? qui quum beatitudinem in delectationem posuisset corporis, animam fecit mortalem. uidit enim eiusmodi uoluptates locum non habere in immortalitate. Sed nimirum ista placebant crassis illis militibus, & talia post mortem optabant, & homines stultissimi quænam aliæ possent esse delectationes, non assequebantur. Quid porrò? nullus'ne erit edendi & bibendi & amplexandi fœminas finis aut modus? nunquā erunt saturi, semper noui & appetētes accumbent? an erūt saturi, & fastidient aliquando, & erunt crudi, &

di, & languebũt? Quomodo autem concoquent & excernent? ubi erunt foricæ, ubi feces? Mahũctes medicus solers prospexit huic labori. Per sudorem, inquit, emittentur excrementa. quantum illic sudabitur? & periculum est ne quis à sudore algeat, si se denudarit. Iam uerò si uiris erit beatitudo ex multitudine uirguncularum, quæ erit fœminis? nisi fortè fœminæ quæ Alcorano paruerint, non sint futuræ beatæ. Quòd si ista sunt beatitudinis cœlestis, cur prohibẽtur in hac uita? quin mores æui huius, quantũ præstari potest, ad illos immortalitatis accommodamus? Quid potest dici melius aut præstabilius, quàm cœlestem uitam exprimere, & per similitudinem illius ad eã peruenire? atqui tu ipse ea perhibes in uita hac tanquam flagitiosa, quorum maximam copiam esse in altera uita doces. Ergo Christus, & Diua uirgo, & prophetæ, & sancti omnes qui sobrij, moderati, casti fuerunt in hac uitæ huius uilitate atque imperfectione, in illa cœlesti perfectione erunt ebrij, & libidinosi, & intemperantes, alioqui non futuri beati. & qui hic uixerunt innixi mente, illic erit eis à mente descendendum ad corpus, & à qualicunq; hominis perfectione transibunt ad imperfectionem. At dicit, nullum oblectamenti genus illic defuturum. Quid ergo, etiam iaculabuntur multi, & ludent aleam, & erunt illic balnea & funambuli & petauristæ? nam his multi delectantur. Musi

cæ autem est oblitus, cuius non est delectatio postre ma. sed fortaßis ipse, & Arabes, homines militares & craßi, non capiebãtur musica: ut rex ille Scytharum, qui himnitum equi malle se audire dixit, quàm citharœdum Philippi regis. Quid, quòd etiam illic erunt textores? nam uestiẽtur panno. & infectores: nam omni colore præterquã nigro. quid, omnes'ne laneo, an etiam serico & byßino? & alij alijs inuidebũt uel colorem, uel texturam, uel materiã. Quid potest dici anilius? Indumentum repertum est aduersus iniuriam cœli æstus aut rigoris, uel ad uelanda ea quæ patefacta pudorem incutiunt. illic nullus erit pudor, nec rigor, aut feruor. Quid opus erit in illa beatitudine indumentis, quæ terræ sunt, nõ cœli: & infirmitatis nostræ, non illius perfectionis? uidelicet nec Adam & Eua antequã peccassent induti erant, sed peccatum quod pudorem & debilitatem atque infirmitatem attulit, & omnifariam miseriam, uelamenta dedit corporibus. Et homo consultißimus naturæ rerum in cœlis dicit, dies futuros mille annorum, & annos quadraginta millium annorum: quasi uerò illic sit nox. Quod si dies est una cœli cõuersio, annus autem cursus solis, nec maior nec minor erit dies aut annus in cœlo, quàm in terra. quadragecupla solum proportione maiorem facit annum quàm diem. Quid autem hic curat quid loquatur? eodem loci erant illis quattuor quo quadraginta. At

quasi

quasi homo totus esset corpus sine mente, nihil reliquit menti, in qua una sunt præcipuæ delectationes in homine dignæ, solidæ, puræ, perpetuæ. Nullum genus oblectamenti aberit. ita planè, si ad mentem refers uoluptates. eæ sunt enim in mente delectationes, quæ instar sint omnium quæcunque uel expeti uel cogitari poßint. Et uestri sapientes, Auerrois atq; Auicenna, confeßi sunt meliorem ac ueriorem beatitudinem tradi ab Aristotele gentili, quàm à uestro legum latore: nempe mentis actionem circa res maximas & pulcherrimas. Nam in eo quod est in homine optimũ, par est statui illud quo nihil est homini melius, nempe fœlicitatem: non in parte fœda & brutali, & qua homo nihil differt à bellua. AL. At Christus etiam de sempiterna fœlicitate uerba faciens, de corporis oblectamentis loquitur. CH. Primum nunquam de rebus uenereis, quas semper in uicio ponit, præter coniugales, quæ uitæ huic seruiũt. de quibus dicit, quod in cœlo homines non contrahent matrimonia, sed abolita lege sexuũ erunt sicut angeli Dei. Ciborũ autem abstinentiam & sobrietatem omnem quum ipse præstitit seuerißime, tum discipulis suis indixit. De mẽsa uero regni cœlestis meminit interdum, ex recepta apud Iudæos consuetudine, qui per esum illum spiritales ac sempiternas delicias significabant. Ipse tamen loqui se figuratè, sæpe est testatus: & illo potißimum loco, Multa habeo

quæ uobis dicam, ſed eorum non eſtis in præſentia capaces, ſpiritus autem paracletus docebit uos omnia. ita poſt receptum ab apoſtolis ſpiritum ſanctum, omnia fuerunt explicatoria. tunc intellectum eſt, per cibum in uerbis Domini intelligi eum fructum, quem quiſque ex operibus ſuis colligit. ad quem nos ipſe hortatur: Operamini cibum qui non perit. &, Ego alium cibum habeo edere, quem uos ignoratis. Veſter autem Mahumetes ſine translationibus, ſine figuris, ſimpliciter & naturaliter refert omnia ſe ita habere, tanquam qui rei hiſtoriam contexit. Nec mirum eſt eum talem finxiſſe beatitudinem, qui cœlum facit ut aulam magni alicuius principis, in quo omnia gerantur more humanæ conditionis. Dicit dæmones olim ſolitos cœlum conſcendere, exploratum quid ageretur in conſilio Dei. Deū uerò quum aliquoties patefacta ſentiret hoſtibus ſua arcana, iratum deprehendiſſe fraudem. tunc appoſuiſſe cuſtodes & ianitores diligentes, qui excubarent, ne quis dæmon poſſet in poſterum fallere. & creaſſe ſtellam lucidiſsimam, quæ exploratores dæmones patefacit & perſequitur. Quid fingi craſsius potuit, & minus Deo conueniens? quaſi falli poſsit Deus ratione ulla, aut ignoret quid angeli & homines cogitent, non ſolum agant? aut ianitoribus ille indigeat, aut dæmones in cœlum conſcendant poſt caſum: aut Deus ita de rebus agendis conſultet, ut qua de re

de re deliberet, aut quid ſtatuerit, cognoſci poßit. Sed illud ad riſum mouendum perfeſtiuum, reputare quemadmodum inſidiatores dæmones cœlum clã culũ aſcendãt, ſuſpenſoq́; ueſtigio ingrediãtur, quo modo fallant cuſtodes: alia ex parte Deum iratum, & dubitantem, & quærentem intra ſe, num quos habeat in conſilio parum fidos. Aliam quoq́; narrat fabellam more ſuo. Ait quippe Iudæus: Vbi eſt quem Deus euocabit poſt diem iudicij? reſpondit: In medio inferni eſt uallis, in ualle gurges, in gurgite puteus, in puteo arca, in arca uinctus catenis, adſtrictus compede ſuo, qui ſtans per mille annos inceſſanter Dei miſericordiam appellabit. ait, Quid ergo faciet ei Deus? reſpondit, Poſt mille annos faciet eum ſibi adduci, dicetq́; ei: Quid tibi uis miſer, qui aures meas inquietare non ſinis? quæ te fiducia ducit? quo merito ſperas? Reſpondebit gemens: Domine Deus meus, ego non habeo præter te, qui miſereatur mei. Tu ſatis habes præter me ubi uindices iram tuã. Miſerere mei domine, miſerere mei. Sed Deus iubebit eum reddi inferno. Abducetur ergo, nec adhuc miſericordiam Dei inuocare ceſſabit. Miſertus tandem Deus, eripi eum præcipiet. Quumq́; pice nigrior infernalis eum tingat color, interrogabunt angeli qualiter paradiſi incolis miſceri poßit. Tunc lauari eum præcipiet Deus in fonte aëreo, fietq́; albus totus, præter maculã in fronte. Mũdatus ergo incedet per

paradiſum, in publico conſpectu omnibus notabilis. Hic ergo aſsignabunt eum inuicem omnes uidentes, ereptumq; inferno quaſi improperando hinc inde murmurabunt. Ille uerecundans in tantum pudore uincetur, quouſq; dicat, mallem reddi inferno, quàm huiuſmodi probra lõgius ferre. Dicet itaq; Deus angelis, ut iterum illum quinquies lauent in fonte eodem. quo facto, tolletur macula, reddeturq; paradiſo, & ceſſabit opprobrium. Vides hic ſanctos illos ſpiritus factos à Mahumete tuo irriſores & inuidos & ſuperbos, quales nec boni uiri ſunt inter nos, & quod flagitioſius eſt, damnantes conſilium & uoluntatem & miſericordiam Dei ac domini ſui. Iam quid opus erat fonte ad eum abluendũ? aut ubi eſt is fons in cœlo? quàm uero apte rogat: Mortuus ego non habeo præter te, qui miſereatur mei. tu ſatis habes præter me, ubi uindices iram tuam. quaſi in hoc ſit intẽtus Deus, tanquam ſæuus latro, aut tyrannus carnifex, ut iram ſuam expleat ultionibus. Sed ſi hæc ceperimus expendere, nullum exitum inueniet oratio. Plenus eſt iſtis Alchoranus.

DE ALCHORANO.

DE quo loquar nunc paucis, poſtquã oſtendi qualia cõtineret. Hic eſt ueſter Alchoranus, cuius uel caput unum negat Mahumetes poſſe ab hominum uniuerſorum & dæmonum ingenio confici, etiam ſi cuncti pariter conſpirarent. & prouocat omnes

omnes Dei uerbis, ut id faciant. Sed quisnam erit iudex? tuus ensis. Tametsi non dubito quin uerum sit quod dicit. Nemo enim adeò insulsum falsum & sibi repugnantem librum conscriberet. Planè non est humanæ sapientiæ talem librum componere, sed stultitiæ & impudentiæ. AL. Atqui dicit, Adferte librũ meliorem isto, & beneuole sequar. CH. Quis erit iudex? ipse uult se esse iudicem, & reum, & actorem. Si homines non admittitis, saltem sit ratio naturalis iudex, & effectum est. non adferemus Euangelium, nec eo dedecore illud afficiemus, sed minimum cuiuslibet gentilis philosophi opusculum. Pergit porrò, & quidem ut solet uerbis Dei. Si librum hunc super montem aliquem misissemus, uidisses eum flecti præ deuotione. Atqui hoc nec de Euangelio, nec de Vetere instrumento, aut Psalmis est unquam dictũ. Cur uero id non faciebat? ingentem sibi parasset autoritatem. & addit: Si mendaciũ unũ in eo inueniretur, aperte ostendi nõ esse à Deo. Atqui nos quàm multa esse in eo ostendimus. quot repugnantes locos? nimirum mendacem oportet esse memorem. Sed audi egregiam clausulam: si hic liber à Deo nõ esset, quàm multas contrarietates contineret? quasi uero scribi liber sine cõtrarietatibus nõ posit, nisi à Deo sit missus. ingenij est, diligentiæ, attentionis, solertiæ, sibi non contrauenire. Nec fuerunt adeò fatui omnes uestri Alfaquini, ut non intelligerent esse fal-

sa multa & pugnantia, idq; confeßi sunt. Et Mahumete mortuo, Agareni à secta desciuerunt, tanquam friuola. retenti sunt tamen armis successorum: qui facere ad stabiliendam potentiam suam sunt rati, si eum principatum populi crederent institutum fuisse à nuncio Dei omnipotentis. Quid, quod Alcoranū correctum est, & mutata in eo multa à sequētibus? Liber enim ille cœptus est à Sergio monacho, continuatus à Iudæis, postea ab ipsis eisdem Iudæis mutatus sub Hali filio Abitalib. ita plenus est fabularū similium Thalmudicis: & inducitur disputans Iudæus cum Mahumete, omnia concedens, etiam stultißima, de Deo, de angelis, de rerum natura, & ad postremum quòd Iesus Mariæ filius sit Meßias. quod etiam si est maxime uerum, non fuit tamen à Iudæo admittendum. alioqui quid caussæ erat, quin Iudæus ille efficeretur continuò Christianus, si agnosceret Iesum esse Meßiam à lege & uatibus promissum? At uero, si mutata esse in Alcorano multa confitemini, ubi est liber ueritatis, missus à Deo ad salutē hominū?

QVOD HOMINES POSSVNT in quaque lege seruari.

SEd ut suos in opinione sua confirmaret, deuitaret autem molestias disputationum, & quæstionum ab alienis, ait unumquenq; poße in lege sua seruari, præterquam si ab Alcorano desciscat ad aliam legem. Sciendū esse illud, inquit, quòd in uniuersum

omnis

omnis recte uiuens, siue Iudæus, siue Christianus, seu lege sua relicta in aliam transiens, indubiè diuinam charitatem assequitur. & ut Christianis sacerdotibus utatur sibi facilioribus, dicit, Christianorum sacerdotes ac præsules non indignantes aut arrogantes, quum uerbum audiũt positum super prophetas, ueritatemq́; cognoscunt, lachrymantur, & dicunt: ô Deus, nos cum illis bonis hominibus credentes, te nos illis associaturos summè speramus. hoc autẽ uerbo paradisum merentur. sic ille. Si Christiani scirent uerbum Domini factum super Mahumetẽ, quæ causa esset indignatiõis? num in Deum stomacharẽtur, & illius iudicium ac uoluntatem reprehenderent? Indignantur autem, quia Mahumetes id fingit, & mendacia spargit sub Dei titulo. Iam uerò si Alcoranum est sola ueritas, si ueritatem cognoscant, non Christiani erunt, sed Agareni. Quid uero est illud, Nos cum illis bonis hominibus credentes? si credũt id quod uos, an non Mahumetici sunt ut uos? non ergo beneficio suæ legis ingrediuntur paradisum, sed uestræ. Quid, quòd dicitis alias omnes leges esse deprauatas, uos solos habere legem puram & integram? Quomodo autem potest quisquam seruari, nisi in uero Dei cultu? uerus autem Dei cultus quomodo esse potest, nisi in ueritate, ut ita de Deo & rebus diuinis sentias, quemadmodum res habet? Si enim alium ego esse Deum existimo, quàm ut est, quo

modo

modo potero eum rite colere? atqui nos & uos contraria de Deo sentimus. non potest ergo utrunq; esse uerum. quod si alterutri uersamur in mendacio de Deo, quomodo rite & uere eum colemus? Iam nos & uos quantum à gentilium sententia, ritu, sacrificijs distamus? quomodo possumus omnes bene colere numen, quod nos unū credimus, illi multa? Quod si omnes naturaliter seruamur, qui sunt isti, qui in iudicio extremo condemnabuntur? quid opus fuit legibus, institutis, sacrificijs? Quid Mose, quid Christo, quid Mahumete & Alcorano? Nam si id non est aliquid certi & ueri & explorati, esse oportet in diuino cultu, cuius beneficio ad immortalitatem reuolemus. Sed hæc eò tendunt omnia, ut nec Iudæus aut Christianus negocium facessat Agareno: nec Agarenus de meliore pietate sollicitus sit, securus de sua, & alij homines uelut cōmuni bono applaudāt. Tametsi in hoc eadē est quæ in alijs incōstantia, seu uerius dissensio. nā alijs locis ait, uiros legibus imbutos & fide, non posse ad perfectionē peruenire, nisi testamenti & Euangelij & Alcorani præceptis obtēperent: tū filios Israëlis ob duriciē animi repulsos à Dei beneuolentia, sicuti testificatus est Deus per linguam Dauidis regis, & Christi Mariæ filij. quasi uero de Iudæorū repulsa nō plura Esaias & Hieremias dixerint, quàm Christus & Dauid. Sed quàm ista sint conformia superioribus, ipse iudicato.

MVL-

MVLTI AGARENI.

HAeccine potuerunt capere ac detinere tantã portionem generis humani, & quidem post ostensum lumẽ? profectò oportet fuisse ultionem scelerum, quòd homines relicti sunt suæ sententiæ, quẽadmodũ in gentilitate: sicut Paulus inquit, Qui in priscis temporibus passus est gentes ingredi uias suas. Quid aliud quàm exclamemus cũ eodem Paulo, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & uiæ illius non inuestigabiles. AL. Atqui uides sectæ nostræ incrementa admirabilia, ut appareat eam diuina ope esse auctam. CH. Multitudo non arguit bonitatem, plures fuerunt olim gẽtiles. absurdiora quãdoq; genus humanũ uniuersum credidit. & in insulis istis nouis, quas ab Hispanis quotidie inueniri audis: & quod magis admireris, decem tribus Israëlis post receptã à Deo legem, & cognitionẽ unius Dei, ad quam alioqui satis propendet ingeniũ humanũ, odio regis Iudaici ad cultũ dæmonũ & rerũ insanissimarũ transijt, uocante rege Roboã, & multis pòst annis plurimi Iudæorũ coacti armis Antiochi à patria lege defecerunt. Inter ipsos gentiles, inter Christianos, inter uos Agarenos, quanto sunt boni quàm mali pauciores? Merito quidã è gẽtilibus sapiẽs dixit, nunquã tã bene agi cũ rebus humanis, ut meliora plu-

ra pluribus placeant. Et in uestra secta alij tenentur errore quodam tradito per manus à maioribus, & ignorantia meliorum: alij metu, alij cupiditate opũ, alij illectamentis uoluptatum. Sunt enim omnia quæ ille præcipit eiusmodi, ut homines nec pœnis legum poßint ab eis auerti ac coërceri, ut mirandum non sit crassos illos & rudes ad id se quod suadet libido adiũxiße. Et quẽadmodũ imperiũ ui atq; armis retinetur, ita etiam secta. Quod præuidẽs uester legislator, dixisse fertur, tã diu legẽ suam duraturã, quàm diu uictoriam suorum. Scilicet conscius erat sibi, nõ in recti persuasione illam esse sitam, sed in uiolẽtia. Idcirco qualem ferret legem perpendens, quatuor illam uallis sepiuit, ne aditus pateret ad eam subuertẽdam. Primum, quod iubet eos interfici qui Alcorano contradicerent. Alterum, quòd uetat cum hominibus diuersæ sectæ disputatione congredi. Tertium, ne credant cuiquam nisi Agareno. Quartum, ut segregent se prorsum ab alijs, & dicãt: Mihi lex mea, tibi tua: uos ab eo quod ipse operor estis liberi, ego inuicem ab eo quod uos operamini. Quibus munimentis tuta erit cuiuslibet scurræ, aut lenonis, aut tyranni institutio.

LIBRI IIII. FINIS.

IOAN-

IOANNIS LODOVICI VIVIS DE Veritate fidei Christianæ Liber Quintus, qui est de præstantia doctrinæ CHRISTIANAE.

VLTI, *quum genus hominũ, tot dissectum opinionibus sententijsq; de religione contemplantur, attoniti ac dubij exclamãt, quid'nam horum est uerũ, quid sequendũ? Sunt qui in discordia contraria sententiũ coarctati, quasiq; in magnas adducti difficultates, dum non ferunt pondus aliquod cogitationis & considerationis, ut cognoscant quid in quaque insit opinione ueri, damnant omnia, nullũ ritũ colendi numinis uerũ esse, & pietatẽ ipsam fictũ esse nomen pronunciant, absque re ulla: & eos qui rationẽ aliquã pietatis tradiderũt hominibus, uafros fuisse homines atque impostores, ut Mosen, Iesum, & Mahumetẽ. Mosen fucũ fecisse filijs Israëlis, Christũ nobis, Mahumetẽ Arabibus. nec populos regi posse, & quò uelis adduci, nisi specie quadã religiõis: cuius rei plurima sunt exẽpla, uelut Minois, Lycurgi, Sertorij, Africani maioris: eamq; ad rem utilẽ esse formam religionis aliquã. ad quod dictum*

dictum non ratione impelluntur ulla, sed rabie quadam & odio aduersus cultum omnem diuinitatis. De Mahumete paulo pòst. Certe Moses non tam per desertum continuit populũ illum contumacem religionis obtentu, quam illi toties spernebant, quàm ui & admirabilitate prodigiorũ. Quod si Moses ac Iesus Christus impostores fuerunt, omnes ergo quotquot ad religionis rationem aliquam homines sunt adhortati, eodem concludentur uicio: quoniam religio nihil est, nec Deus curat res humanas. Itaque philosophi omnes deceptores, tum & ij quoque qui uirtutẽ docent, animosq́; formant ad rectũ & ad humanitatẽ. quippe amota pietate, & quod ad eã sequitur Dei prouidẽtia, quæ potest uirtus post rectũ superesse? imò nec animus ipse est aliquid: & si quid habemus ingenij, id totum consumendum est in conquirẽdis corpori utilitatibus & uoluptatibus. Legum latores igitur, parentes, educatores, magistri, non impostores modò, sed sæui ac crudeles, qui libidines animi coërcent, & unũquemq; ita formant fingũtq́;, ut publico bono magis seruiat, quàm proprio. Sed quid homines ad æstimationem reuocamus? Deus ipse primus deceptor, & maximus, qui religionis cupiditatem respectumq́; humanis mentibus indidit. Sed istis ut religio & mens nihil sunt, ita nescio an aliquod sit numen. Qui nam igitur restant uere sapientes, laude omni digni, quibusq́; humanum genus nũ-

quam

quam sit soluendo, duces ad omne bonum? Apicius uidelicet, qui de cupedijs scripsit: Ouidius, qui amatoria: M. Ambinius, & Menas Licinius, tum C. Mutius, quibus studium fuit, ut inquit Columella, pistoris & coqui, nec minus cellarij diligentiam suis praeceptis instruere. Adde his mimos, scurras, seruos atque administros cupiditatum corporis. hoc boues dicerent & sues, & isti qui se non alio ducũt loco quàm boum & suum. At Mahumetes obtentu religionis Arabas suos fefellit. quid tum? An quia uir malus bonũ est aliqua in re aemulatus, imitatio protinus mali uiri bonũ uirũ malũ reddet? Pharmacis utitur bonus medicus ad salutẽ aegri, eisdẽ utitur malus ad perniciẽ. num ea res uicio uertetur bono medico? citius tu Mahumetẽ bonũ feceris, quia in re aliqua bonũ Christũ effinxit, & si dißimillime: quàm Christũ malum, quia illũ Mahũetes malus uoluit imitari. Nõ aemulatur ueritas mendaciũ, aut uicium probitas, sed cõtrà potius uiciũ & mendaciũ probitatẽ & ueritatẽ: nõ filiũ pater, sed è conuerso. prior est enim filio pater, & falsitate ueritas, & probitas uicio. Nec dicimus, ueritas mẽtitur fallaciã, sed fallacia ueritatẽ. quod sit in uniuersum dictũ de omni bonorũ ac malorũ similitudine. Nam quod aiũt, nõ aliter gubernari populos & gentes religiõis specie, quàm equos freno & calcaribus, eũq; in usum conducibilẽ esse religionẽ: hoc uero religiõis uim & naturã nõ tollit, sed cõfirmat.

ostendit enim, adeò esse religionis respectū humanis pectoribus insitū, ut uel sola religionis specie homines ducantur sicut facie uirtutis, & arte prudētiæ. Quòd si quis dicat, sine prudentia regi cœtus hominum & contineri nō posse, quid cōsequitur? an ideo prudentiam esse omnino nihil? quis sic colligat? imò potius, prudentiam esse magnā ingenij humani uim, lucem, facultatem. Itaque naturalis est homini pietas: sed hūana ignorātia, ut rectæ prudentiæ alijsq; artibus aliquid admiscet praui, quo uicientur, ita & religioni, quo illa in superstitionem sæpe degenerat. Sed pergit impius quærere, & putat se urgere grauiter. Iudæi asseuerant ritus illos suos esse à Deo: Agareni, maior pars humani generis, suos præferūt: uos Christiani in uestra sola pietate salutem esse sitam, alij alia iactant. quod tandem istorum est uerum? cui accedam? Si mēs uestra sustinere posset exiguum cogitationis ac reputationis laborem, non fieret uobis quæstio hæc adeò difficilis. Quid ageretis si inter accusatorem & reum sederetis iudices? an suspensam teneret sententiam uestram, quòd actor affirmaret, negaret reus? & tanquam in angustias redacti exclamaretis, hic ait factum, hic negat factum, quid tenebo? quò me uertam? pro quo pronūciabo? Demens audi, considera, confer, perpende rationes utriusque, tum inuenies uerum facile, & recte iudicandi facultatem. Ad eundem modum in dissensione senten-

ſententiarum de pietate, uide quas tandem rationes pro ſe adferant Iudæi, quas Agareni, quas Chriſtiani: & ſi iudicium uolueris adhibere, non erit operoſum profectò, quid uerisimillimũ ſit inuenire. Nam huic parti facile nos ſuperioribus libris ſatisfeciſſe confidimus.

EPILOGVS SVPERIORVM.

ET ſi libris ſuperioribus quatuor, ſatis aduerſus peregrinas doctrinas eſt à nobis diſputatũ, illarumq; ſententiæ atque opiniones confutatæ: poſita autem eſt noſtra, & conſtabilita, tamen uolumine hoc operis huius poſtremo quædam ex ante dictis, ueluti epilogo quodam in memoriam reducemus Lectori, adiectis nonnullis quæ pertinere uidebuntur ad rem propoſitam. Itaque conſiderare conuenit ante alia omnia, qualis ſit Dei natura & uirtus. Eſſe illum qui præſit mũdo optimum, maximũ, æternum, infinitum, beatiſſimum, ita eſt humanis animis inſitum atque informatum, ut non à magiſtro ullo & doctrina acceperit, ſed id ſecum eduxerit ex matris utero, inſculptum à natura ipſa in corde uniuſcuiuſq;. Secundum hoc conſiderandum eſt, qui nos ſimus: hoc eſt quæ res tandẽ ſit homo ipſe, conſtans ex corpore & animo. potiorẽ illius partem eſſe animum, ideoq; ad huius cultum & curam præcipuas eius cogitationes debere referri. Animum autem immortalem eſſe, diuinæ beatitudinis capacem, ad quã

consequendam omnes neruos uiresq; debet intendere. Assequi autem eam non potest, nisi cum Deo ita iungatur, ut quodam modo fiat Deus. Coniunctionem hanc nullum glutinum potest præstare, nisi solus Dei amor. Quòd si religio uera ad coniunctionem cum Deo debet tota spectare, ut homo per eam uelut Deus quidam fiat, & beatitate diuina fruatur æuo sempiterno: fieri non potest aliter, quin religio uera uniuersa, qua rectà qua obliquè, ad Dei amorē pertineat: nec quenquam posse uiam hanc religionis tradere, hoc est colendi numinis, & se illi applicandi & coniungendi, nisi is qui probe & hominē norit & Deum, & sciat quo nodo poßint connecti, qualis est solus Deus: nec quenquam posse æterna illa bona polliceri homini, qui sit locuples satisdator, nisi Deum. Idcirco Deum ipsum amore nostri adductum uenisse ad nos, ut esset tanti boni magister: & legem amoris tulit charitatem resonantem, charitatem spirantem, charitate accensam & inflammatam. & quo uerius & meliore fide amaremus Deū, ostendit Christus se & patrem suum mitißimos ac lenißimos, non potentes, non ultores, ut in lege Mosis: non uult terreri nos, quia scit quanta animorum pestis sit odium Dei, ut in dæmonibus & damnatis. At uero quia tantum amorem nullus habet mortalium, qui ad coniunctionem cum Deo sit satis, Christus miseratus hominum genus uenit, ut amorem illum

lum suppleret in ijs, qui in ipso uere confiderent. Finis autem amoris huius tanti non est temporarium aliquod in uitæ huius celeritate præmium, sed summum in cœlis, atque immortale. Hæc est pietatis nostræ summa.

DE RELIQVIS DOCTRINIS.

Reliquæ autem doctrinæ qualem faciunt Deũ? Transeo illos qui nullũ ponunt, ut quos Græci uocant ἀθέους: tum & illos qui talem faciunt, ut præstitisset in totum tollere, uelut Epicuræos. Plinius post multas de dijs cauillationes, ad extremum ita concludit: Deus est, mortalem mortalẽ iuuare. Miser Plini, qua tandem re potest mortalis mortali prodesse, ut meritò sit illi pro deo? potest dare ingeniũ, uirtutem, sanitatẽ, uires, ea denique quæ sunt potissimum expetenda? Quid aliud potest dare, quàm pecuniam, aut præficere prouinciæ, quod tibi Vespasianus contulit? si id sensit uir doctissimus, quid sceleratius? si dixit, ut imperatoribus suis blandiretur, quid in homine (ut ferunt) graui, turpius & flagitiosius? Egregiam nimirum uitæ & gubernandi formã imperatoribus suis tradebat, si illos in hanc adducebat opinionem, esse ipsos deos, nec ullos habere alios supra se. Cicero tolerabilius, in Officijs: Quum uero iurato dicenda sit sententia, meminerit se Deum adhibere testem: id est, ut arbitror, mentem suã, qua nihil homini dedit ipse Deus diuinius. Quid erat ne

cesse reuerentiã iuris iurandi & totius pietatis trãs ferre illũ à Deo ad mẽtẽ uniuscuiusque, id est ad unũ quẽq; ? quasi uero magis seipsum sit homo reueriturus ne peccet, quàm Deũ iudicẽ & ultorẽ. Alij sapiẽtiæ scrutatores Deũ fingũt plenũ hũanis affectibus, sæuũ ultorẽ, sanguinariũ, horribilẽ: ex quo metu facile in odiũ transitur. in quo genere sunt Iudæi. Alij septũ necessitate ineuitabili, ut Aristoteles. Recte, qui dixit, Aristotelis doctrinã facere impios, Platonis uero superstitiosos & dæmoniacos. Nos Deum omnipotentẽ esse dicimus, & ultro ac uoluntate sua talẽ largitorẽ bonorũ omniũ. Sũt qui ab eo opes & fortuita expetãt, & expectent: uirtutẽ, bonã mentẽ & alia in homine præstãtissima, nõ à Deo, sed à semetipsis. ut qui dixit: Fortunã Iuppiter, uirtutem egomet mihi ipse parabo. Et Scipio Africanus, respõdẽs legato Antiochi regis, sentẽtiã ponit & cõtumeliosam in deos, & homine in illis ritibus perquàm religioso indignã. Romani, inquit, ex ijs quæ in deorum immortalium potestate erant, ea habemus quæ dij dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdẽ in omni fortuna gessimus, gerimusq;. Sed quid mirũ eos talia dicere, quũ Tullius (ut Augustinus inquit) philosophaster, posuerit in tertio libro de Natura deorum: Quis agit Ioui gratias quod sit bonus? hoc enim sibi debet. Quomodo de Deo suo poterant sentire abiectius, qui illum facerent uelut œconomum

fortunæ,

fortunæ, distribuentem res uiles & despicabiles: maximas autem & præcipuas unumquenque sibi parare, ac debere, non illi principi domino rectori uniuersorum? O cæci, quid magis conueniebat illius beneficijs acceptum referre? Contrà enim fuisset satius dicere, fortuita illum negligere, magna & excelsa largiri. hoc certe fuisset Deo dignius. Sed cedò, unde habes corpus? an non ab illo? unde animum, unde mentem? nónne ab illo? unde pronitatem ad bonum, unde facultatem? An non uidere ab eo habes, qui est oculos in te fabricatus? Eundem in modum usus uiri um animi illius est, à quo mentem accepisti. Sed quēadmodum uidere debes naturæ, non uidere autem quum libet, tibi ipsi: ita etiam uirtutem & sapientiam, & alia quæ per animi facultates assequeris, Deo debes, à quo sunt illæ facultates: non uti autem illis, aut prauè uti, tibi ipsi. quod nec isti ignorant. Nam qui dixit, Fortunam Iuppiter: idem ipse alio loco, uelut sui oblitus, dicit,

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano. & idem Cicero: Eam illi mētem dederunt dij. quod frequens est apud Homerum, ut seruis dimidium mētis Iouem eripuisse. Sed Plato in Memnone expreßius ait, uirtutem nec parari exercitatione, nec disciplina, sed Dei dono. Nos à Deo expectamus felicitatem æternam, rem & dante & accipiente dignam. alij ob corporis commoda Deum colunt, ut appare

at eos ea ipsa commoda chariora habere, quàm Deum: sicut propter opes & copias uitæ, principes assectantur & colunt.

CHRISTVS ATTVLIT LVCEM.

HAec & multa alia absurdiora dicuntur ab impijs, & dicebantur longe plura ante aduẽtum Christi. Sed Christus, ut sol, non modo hemisphærium suum compleuit luce, hoc est Ecclesiam suam, sed partẽ alterius, hoc est homines aliarũ sectarum. Poëtæ enim post Christũ pudefacti ineptijs & dementijs superiorum poëtarum, ad altiores sensus conati sunt illorum nugas traducere. De Platonicis hæc dicit Aeneas quidam illorum assectator. Posteriores Platonici multum à mente & sententia Platonis discesserunt, & quæ uident absurde esse dicta à Platone, uelut de transitu animarum ex corporibus in corpora, uelant interpretationibus, & aliquid sacratius latêre docent, nomina mouentes, sensus miscentes, ueteres autem nihil mutauerunt. sic ille. Veteres uocat, qui ante Christum fuerunt. Itaque dicũt iam & gentiles & Iudæi, quæ nũquam illorum maiores ne somniarant quidem: ut de animæ immortalitate, quòd unus sit Deus princeps omnium, quòd illi curæ sunt omnia, homines potißimum, quòd is optime colitur puritate animi & sanctimonia, quòd præmium pietatis sit uita sempiterna. Philosophorum ueterum quàm perplexa sunt omnia, & solis acutis

atque

atque exercitatis hominibus congruentia, & præter hæc etiam obscura, dubia, incerta? nunc recondi tißima mysteria scitu digna & necessaria melius no stræ mulierculæ intelligunt, quàm maximi olim phi losophi. Quæ sapientia potest esse maior quàm ea, quæ sic tum res abditißimas exposuit, tum mentes reddidit ad maxima & sublimißima capienda perdociles? non longo tempore & cum maxima difficultate, sed facile, sed breuiter, sed confestim. Quid, quòd lex ipsa naturæ adhuc ignoraretur propter corruptißimos mores, qui erant apud nationes omnes recepti: Christus eam ipsam legem repurgauit, spectandamq; præbuit omnibus. Ergo quam prius multum & diu quæsitam non inueniebamus, purã & sinceram nunc oblatam oculis agnoscunt omnes, atque amplectuntur: ingrati aduersus authorem tan ti beneficij. Non docuit nos Christus singula per se, sed prolato in uniuersa splendore suo, omnia sumus contuiti. Sapientes ex seculo alij alia tradiderunt de cursu cœlorum & siderum, de causis in natura occultis & latentibus, de uiribus herbarum & lapidũ, de morbis, de ædificijs, de emendo, uendendo, contra hendo, de arando & serẽdo, de sutoria & textoria, deq; alijs quæ sunt encyclopædiæ. Magister cœlestis sapientiæ ad ea sola tradenda uenit, sine quibus extrema in miseria maximisq; malis uiueremus: quem admodum uidelicet ad æterna illa rediremus bona,

unde decideramus. hoc ſolum decebat illum exhibere. cætera humiliora, quæ ad uitæ huius decurſum pertinerent, humani ingenij ſolertiæ reliquit.

DE IIS QVAE SVNT IN ANIMO.

Contulimus ea quæ à noſtris, quæq; ab alienis ſentiuntur dicunturq; de maieſtate numinis, & fine bonorum. deſcendamus nunc ad ſingula hominis, ac uitæ. De mente Ariſtoteles dicit, pluris æſtimare nos ſi quid ſumus in altißimis aut recõditis rebus aſſecuti, quàm in iſtis obuijs atque expoſitis. Quæ igitur contemplationes æquari poſſunt ijs quæ hab[illegible]r de Deo, de rebus diuinis, maximis ac ſempite[illegible] iam alij alias artes ac ſcientias reijciunt, ut Epicurus dialecticen & mathematicas. Agareni prohibẽt diſputari de ſuis placitis. nobis ſciẽtiæ omnes ſunt apertæ, omnes licet * propterea quòd quum uerum ſciamus nos tenere, nullum aliud uerũ reformidamus. uerum enim uero non eſt contrariũ. Sunt ex impijs qui obijciant nobis, fuiſſe in religione noſtra uiros complures ingenijs & doctrina præcellentes, per quos noſtra omnia ualidis ſint rationibus fundata & cõmunita. id uerò nos libẽter agnoſcimus atque amplexamur, fuiſſe permulta magna & præſtantia ingenia tũ naturæ acumine, tum doctrinis exculta & prædita, quæ pietatem noſtram ſint uenerata. Ecquod argumentum efficacius, noſtra eſſe ueriora? & in alijs ſectis ac religionibus, quo

quo quis uel ingenij acumine, uel beneficio peritiæ longius cernit quàm alij, eo minus religioni suæ tribuit: in nostra uerò, ut quisque est illius callentissimus, ita & Christianissimus. Et post fidem nostram auditam & propagatam, eruditio omnis & excellentia ingeniorum ad nostros homines demigrarunt. qui enim ex nostris fuerunt doctissimi, ijdem fuerũt totius humani generis, sua utique ætate. Iam uerò quid maius aut amplius dici potest pro nostra ueritate, quàm firmam omnẽ & ualidam rationem cum ea consentire? Post ingeniorum cultum affectus sequuntur, magnæ humani animi & atroces tempestates: quas ideò Stoici conati sunt prorsum reuellere. sed hi hominẽ ab homine tentabant separare. Nulla potest res affectiones tollere, nisi illa quæ hominẽ extra humanam conditionem ponat, nempe dementia aliqua, uel stupor animi perpetuus. Ast alij quàm uarijs rationibus occurrebant hisce motibus, ne sæuirent? quot adhibebant remedia morbo tam multiplici, tã multis locis tã uarie uexanti atq; erũpenti? sed dũ singulis nitũtur mederi, res facta est infinita, ac proinde desperata. Si quis aũt inter affectus existat affectus potẽtissimus, is cohibet sub se reliquos omnes, ac continet. si is sit bonus, sub bona erunt gubernatiõe cæteri: sin malus, sub mala. Qui ergo affectum hunc animo immiserit bonum, is nimirum certam expeditamq; medicinam tot morbis semel attulerit.

lerit. Quæramus igitur qui sit affectus ualidißimus, quiq́; maximas in animo uires obtineat, & regnum firmißimũ. Cõstat inter scrutatores animi atq; ingenij, omnium animantiũ hunc esse amorem, qui alios ex se omnes parit, ad se trahit, in se continet, moderatur, regit. Quis autem amor, Dei amore fortior, aut firmior? aliarum enim rerum dilutus esse potest: quippe in unaquaq; est aliquid quod poßit displicere, & illius diluere charitatẽ. In Deo autem omnes amandi insunt caussæ, & quo plus noris, magis atq; ardentius amabis, nec ullus esse potest ex illo amandi finis. Amore autẽ Dei quid sanctius, purius, rectius, compositius? qui est ueritatis & sapientiæ & rectitudinis cultus ac dilectio? Pietas igitur Christiana, quæ amorem hunc inserit humanis pectoribus, ea profectò affectibus medetur omnibus, eosq́; in recto & legitimo officio continet. Cui erit ergo unice charus Deus, in eo erunt illi deliciæ omnes & bona constituta, omniaq́; quæ expeti possunt: nec in animũ poterit subire aliquid quo sollicitetur aut perturbetur, sed mira erit quies & tranquillitas, quæ uera est εὐθυμία. Nam illa quam ueteres philosophi nominabant magis quàm præstabant, ex hoc solo amore nec aliunde potest nasci nec ulla est uirtus, nisi in amore hoc. Virtus enim coli non potest bona fide ab homine, quem respectus aliquis numinis non tangit. Enimuero seipsum & conscientiam suam non re

uerebi

uerebitur, qui deos & homines nõ curat. Ideoq; inefficaces sunt philosophorũ praeceptiones de uirtute, quòd nõ firmis solidisq; fundamentis innitantur. Et haec medicina animorum, hoc studium sapientiae, non ijs praeceptionibus traditur, ad quas paucißimi poßunt pertingere: sed ita explicate & commode, ita ad humani ingenij naturam uimq; apte & apposite, ut in promptu sit non uiris modò, sed pueris & mulierculis, largißime ex hoc haurire fonte uberrimo, & quantum uelint philosophari.

DE OPIBVS.

Opes sunt agri, uillae, domus, serui, aedificia, metalla, uestes, gemmae. haec omnia Iudaei & Agareni mirifice consectantur, & quaerunt: philosophi nationum spreuerunt, tanquam inutilia sectatori sapientiae. Sed nec hi, nec illi facti sui possent rationem causamq; probabilem reddere: quippe qui certum fixumq; scopum non habeant, in quem dirigãt cogitationes coniecturasq; animi sui. Quantũ enim ad philosophos attinet, multi egregie sunt in studijs literarum uersati, probe opulenti & nummosi, ut Aristoteles, Seneca, Cicero, Plinius. Multis uicißim obfuit inopia. Sed ut philosophis fortasse sint ista impedimento, non erunt certe hominibus politicis. Iudaei autem & Agareni ita uersantur in uitae huius commodis, tanquam corpus solum habeant, non animã: adeò extrema est, uel nulla potius, eorũ quae ad mentem

tem pertinent cura. Nos autem pietas sancta edocuit, homini, quod esset corporatus, corporalia hæc esse à Deo condita & tributa, ut eis utatur: hominem autem in uita hac siue peregrinari, siue exulare, tendentem semper ad uitam alteram, hoc est ad patriam. Idcirco non aliter debere nos quæ sint huic uitæ utilia sumere, quàm quæ sunt uiæ, necessarium uidelicet usum. reliqua uel prætermittenda omnino, uel neglectim poßidenda: ut in domum quidem admittas, non in animum. nec sic illis implicemur atque irretiamur, ut à recta nos uia & à cura reuersionis in patriam abducant. quemadmodũ nos hortatur Paulus: De reliquo fratres, tempus breue est, superest ut qui habent uxores, sint tanquam qui non habẽt: & qui plorant, tanquam qui non plorant: & qui utuntur mundo hoc, tanquam qui non utuntur. Quàm laudatur illud quod Catoni seni adscribit M. Tullius? Ego, inquit, sic exeo è uita, tãquam è diuersorio. non addit tamen, quod erat maius, & ad sciendum conducibilius, quò tenderet. Quanto sapientius noster Paulus? Non habemus hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirimus. Nos ergo soli his rebus uitæ recte utimur, qui quorsum pertineant nouimus: quod ignorant profani. Iudæi & Agareni nobis obijciunt, quum hæc omnia propter hominem sint creata, quorsum attineat repudiari? Nos uero non repudiamus, sed recte utimur. sumimus ad neceßitatem,

non

non admittimus in affectum. Imò addam aliud, quod illi magis admirentur: nos qui usum illarum rerum capimus, magis illis frui, & suauius, quàm qui anxie quærũt & complectuntur. torquentur enim illi, non fruuntur: & sollicitus semper animus & intentus uel in quæstum, uel in custodiam, non potest gustare quæ sit in utendo iucunditas. Nec nos possessiones nostras uel ad uanitatem conuertimus, uel ad superbiam, uel ad obscœnas uoluptates: quod qui faciunt, rectum usum corrumpunt eorum quæ Deus est homini largitus. Sed nec in quantitate opulentiæ sita est illarũ utilitas. usus enim naturales exigui sunt, facile naturæ satisfit, ut opinioni ægerrimè. Mea nihil refert, si quum ego pane uno indigeam, sumam ex panario ubi duo sint panes, an ubi sexcenti: uno certe est opus.

DE PROSPERIS ET ADVERSIS.

ET hæc quidem ad eas necessitates pertinent, quas imposuit natura. Sunt necessitates aliæ, quas ipsi confinximus, genus, dignitas, honor, potentia, gloria: quæ alij simul admirantur uehementius, simul expetunt auidius, quàm necessaria naturæ. Aduersus hæc multa dixerunt sapientes nationum, & conati sunt aures suorũ ad uoces has populi tanquã ad cantus Sirenarum obturare, sicut Vlysses fecit, Sed quorsum hæc deuitantur omnia, si nihil est præter hanc uitam? Dicunt, ut hic uiuas quietius. Quid

si cum

ſi cum his uiuam quietè? doce tu me in tranquillitate animi uiuere, reliqua erũt facilia, ſiue caream, ſiue poßideam. Dolor corporis grauiter omnes percellit ac commouet. hunc quàm frigide adorſi ſint philoſophi lenire, dici non poteſt. Tertius eſt Tuſculanarum quæſtionum Ciceronis, in quo ille ueterum remedia collegit ad ſedandum dolorem, quod citius certe ex officinis medicorum perfeciſſet, quàm philoſophorum. adfert enim ea quæ neminem poßint iuuare. Ad curam nos honeſti reuocat, non eſſe uiri gemere, aut affli&tare ſe in dolore: quaſi in cura honoris & decoris uerſari poßit animus, quum acerbi dolorum faces admouentur corpori. Ferre autem dolorem grauiter aut patienter, non ex præceptis eſt aut monitis philoſophiæ, ſed ex corporis uiribus, uel diuturna aſſuefa&tione. Ita ut urgens cruciatus in corpore imbecillo ac tenero facile in deſperationem ageret animum, nihil altius quàm hæc humana reputantem. ut minus mirandum ſit, fuiſſe in gentibus tam multos, qui uitæ renunciarint ex dolorum impatientia, ut ſibi manus uiolentas intulerint. Nos autem, quos Chriſtus noſter intentos ſemper eſſe in patriam, hoc eſt in Deum iubet, proſpera uitæ omnia tanquam ſuperflua nihili pendimus. quid poteſt accidere in hac peregrinatione uitæ, quod nobis uel attollat animos, uel deijciat, modo de reditu ad immortalitatẽ bona & firma ſit ſpes in noſtris pectoribus?

ribus? Prospera & aduersa illi habent, qui affectus in rebus æui huius defixerunt: nobis talia esse nequeunt, qui animos gerimus alibi fixos & constitutos, nempe in Deo, re firma, stabili, & sempiterna, & de qua malum nuncium audire non possumus, qui animos nostros conturbet, nisi nosipsi ultro faciamus. In doloribus autem quod lenimentum, quanta consolatio, immitti eos à sinente Deo, patre nostro indulgentißimo, interdum quoque approbante & iubente, ad nostras utilitates ingentes, ut corpore & uita hac despecta, atque etiã inuisa, de altera cogitemus crebro, eamq; optare consuescamus. Plurimos terrent incerta futurorum, ita ut alij ad magos & chaldæos cæterosq; diuinaculos confugiant, alij angoribus conficiantur suspensi noctes & dies, intentiq; in exitũ suarũ rerum, aut eorũ quos habent charos. Nos uero magister & legislator noster iubet diligẽtes quidem & aßiduos esse in rebus præsentibus, & nauare quam poßimus operam: sed curam eorum quæ euentura sint, ad se unum remittere. nam in nobis uana esset, & superuacanea: se unum uẽtura cognoscere, & posse qualia uelit præstare: nosq; peculiari sibi esse curæ, à quo sumus in hanc corporis animiq; præstantiam educti. Quod si tantæ sumus curæ parentibus, qui corpus hoc genuere: quanto illi oportet nos maiori esse, qui eam parentibus facultatẽ tribuit, & corpus ipsum formauit, & indidit ani

mum, qui alit quotidie, qui sustinet, cuiusq; ope uitã propagamus? Dicat mihi iã aliquis, in qua tandẽ philosophia, in qua religionis specie tam excellẽtia sint ad uirtutem omnem præcepta exhibita, tam ualidæ consolationes in aduersis, tam præsentia morbis remedia, tam certa, efficacia, expedita ad summi boni consecutionem consilia.

DE MORTE.

SEd uitæ exitus grauissimè omnes perterrefacit: nec quicquam est homini horribilius, quàm è uita discedere. eaq; de caussa innumera sunt à philosophis excogitata munimenta, quibus nos aduersus tantos terrores sepirent: sed omnia tamen, mea sententia, infirma & ruinosa. qua de re quoniam maximi est momenti, uolo paulo quàm in cæteris, diutius immorari, & diffusius locum hunc tractare. Nam si de alijs uitæ commodis aut incommodis longe profanos omnes recte præcipiendo superamus, in hac certe consolatione maximis eos interuallis à tergo relinquimus. Sic ergo illi disputant, & has adferunt consolationes. Primum ex hac uita, quòd morbos & cruciatus uel iã urgentes, uel certe impendẽtes per mortẽ effugimus, tum senectutẽ, quæ & ipsa non iniuria morbus nominatur, & in quam uelut in sentinam defluit quicquid potest in corpore incommodorum excogitari, affligi ualetudinem, debilitari sensus, tolli memoriam, hebetari iudicium, frangi uires,

uires, denique nõ secus concuti hominem totũ quàm infirmam domum, si ingenti sit tormento icta. hinc morositatem nasci, & continuas querelas, odiumq; aliorum, & suimetipsius, ut omnibus sit & ipse sibi intolerabilis. An non, inquiunt, eripi tantæ imminẽti tempestati, & in portum subito transferri, ingentis beneficij loco reponendum est? Addũt humanos casus, qui in longam uitam incurrunt, egestatem, infamiam, odium, luctus suorum, seruitutem, exilium, carcerem, metus. In ipsa quoque uita quamlibet iucũda, docent quàm multo sint plura amara quàm dulcia, ut momentaneæ sunt uoluptates, ac diuturnæ ægritudines corporis & animi. Iam quærũt quid moriens metuat, an ea quæ ante mortẽ, an quæ post mortem. Ante mortem est uita, in morte leuis est uelut obdormitio: ut multi sint in uita maiores cruciatus, quàm mors ipsa. Post mortem uero est æternitas in qua si omnia cadant simul cum corpore, infœlices non sumus futuri, nec aliud erimus quàm eramus antequam nasceremur, nec aliter illa sentiemus quàm profundum aliquem sine insomnijs somnum. sin animus immortali sumptus origine immortalis perseuerat, magna nos & expetẽda manet fœlicitas, ad quã celerrimo esset cursu properandum. Hæc illi. quæ dilatant, amplificant, exornant, repetunt, retractãt, infigunt: sed hæc tamen summa est omnium, quæ am lis uoluminibus sunt à maximis ingenijs cum sum-

ma facundia tradita. Sed illi quòd procul à uero abessent lumine, coniecturas quæsierunt in tenebris, quæ nihil essent magis ualituræ, quàm ut in affectũ cuiusque animum incidissent: & tantum haberent ponderis, quantum quisque apud se habere pateretur. Excutiamus, si placet, singula. Non esse refugiendam mortem ais, quòd morbis & corporis doloribus subducit. Quid dices ei qui bene ualet, qui est iuuenis solido & firmo corpore? Is certe respondebit tibi: Atqui sine me uiuere quàm diu hoc in me robur manet, quoad hoc corpus, hic animus uiget: morbis ingreßis cedam lubens è uita. Senectutem autem quum appetentem è proximo uidero, si tantum est quantum prædicas malum, lubens morte commutaro. Quanquam quid est quod senectutem tantopere extimescamus, quum in ea uideamus complures integris & uegentibus fuisse corporibus? non proferã tibi magnos illos, Gorgiam, Isocratem, Sophoclem, Catonem: non ipsum eundem Socratem, qui apud Xenophontem libenter se de uita exire dixit, ut incommodis senectutis subtraheretur: ibiq; ea percenset multa sanè & horribilia, sed quorum senex ipse septuagesimum prætergressus annum nullum senserat adhuc. De uulgo in urbibus, in uicis, uillisq;, ostendam tibi octogenarios permultos tam integro corpore, quàm quum uicesimum ageret annum. An non celebre est apud uos illud Gorgiæ, credo, dictũ?

à quo

à quo quum esset quæsitum, cur tam diu uellet uiuere: Nihil habeo, inquit, quod senectutem incusem. ne iubeas me propter senectutis incommoda senectutẽ morte commutare: doce potius sobriè ac temperanter uiuere, quo minus in illas senectutis molestias & uoragines incurram. nam intemperans iuuenta corpus tradit effœtum senectuti. Libellus est M. Tullij, qui Cato inscribitur, in quo senex ille apud adolescẽtes Scipionem & Lælium caussam senectutis defendit: tam refertus bonarum rerum, ut Græcis uisum sit illum in suam linguam uertere. itaque græce nũc habetur. Eum librum si quis legit, satis sibi uidetur aduersus mala senectutis armatus. Quid, quòd natura eo singula artificio composuit, ne quid in contraria subitò transiliret, nec ullam admisit repentinam rerum mutationem. non ignem aquæ admouit, sed medium interiecit aërem, ita descendentem ab igne ut sensim fiat aqua, ita ascendentem ad ignem ut sensim fiat ignis. Nec decembrem sequitur statim iunius, sed uer est medium: cuius prima pars hyemi est simillima, postrema æstati, media ex utroque est uelut commista & temperata. Sic in uita hac nostra non transitur à uirore illo iuuentæ ad ariditatem senectutis, uno gradu: sed ita senescimus, ut senuisse nos intelligamus, non sentiamus senescere. Itaque extrema pueritia assuefacit nos primæ adolescentiæ, hæc mediæ, media ultimæ, tum hæc firmæ ætati: pau

latim ad senectutem progredimur tanta similitudine uicinitatis, ut quæcunq; duo coniuncta non duo esse uideãtur, sed unum. Quũ ergo tam faciles sint, mollesq́; gradus, priora semper sunt adminiculo sequentibus, ut illis assuefacti minus hæc dura sentiamus. Accidentia uero senectutis eleuauit copiose Cicero, & quas secum utilitates adferret exposuit. Itaque cum caussa illa perorata sit à tanto patrono, & quidem aßignata Catonis personæ, ego liberatum me hoc onere existimare debeo senectutis defendendæ. Liber enim est in omnium manibus. Casus nobis humani ob oculos proponuntur. Quid facias illis qui procul à ciuitatum inuidia & fauore in agris & solitudine uiuũt, suo acquiescẽtes, eóq; minimo? quiq;, ut Vergilius inquit,

Nec doluit miserans inopem, nec inuidit habẽti.

Sed ut metu istorum accidentium mortem non reformidet is, quem uos adhortamini, oportet efficiatis, ut hæc illi grauia & propè intolerabilia uideantur. Ergo frustra consumpta est uobis tanta oratio, dum persuadere omni ingeniorum ui contẽditis, hæc mala non esse, & recipienda à sapiente si eueniant, & non solum æquis perferenda esse animis, uerumetiã lætis atque alacribus. quod si fecerit, & ita animo & corpore assueuerit, non plus iam hæc uestra posterior oratio perfecerit, quàm si conemini persuadere ne mortem expauescat, quòd illa eum liberabit à

deambu

deambulatione uel sessione neque enim homini oratione uestra persuaso & permoto, alio erunt loco mala illa, quàm sedere uel ambulare. inter media enim posuistis. Certe qui mala dixerunt, ferenda uoluerunt esse magno animo & libenti. nec ab ea sententia Epicuræi discrepant, milites uoluptatis. Age uerò, an non meministis totam hominum uitam spe fulciri, uelut fundamento quodam? ruituram protinus, si spes detrahatur. Metuenda est egestas, at sperandæ etiam opes. times infamiam spera decus. formidini exilij, carceris, orbitatis, seruitutis: oppone fiduciam dignitatis, in patria, uitæ tuorum, libertatis. Quorum est dictum illud, an non à uobis profectũ? Senex diu uiuendo multa uidet quæ non uult. At & multa quæ uult. Hic audio exempla eorum quos longa ætas uertenti fortunæ tradidit. Priamus commemoratur, Cyrus, Pompeius, Crassus. quasi uero non in utrunque sint infinita exempla eorũ, & qui in senecta ex fortunatis facti sunt infoelices, & qui rursum ex infimis abiectisq; ad fortunæ culmẽ sunt euecti. Marius post exilium & paludes consul Romæ fuit, & proscriptor postquam proscriptus. Sylla itidem proscriptus proscripsit. Augusti foelicissima fuit senecta, post tot in ipsum coniurationes. Tyberius à Rhodiensi exilio ad imperium uenit. Claudius aulæ ludibrium, princeps fuit orbis. Vespasianus post Neronis inimicitias, imò contemptum, im-

 perauit.

perauit. Sic uisum est res humanas temperare illi, qui quum nihil sine maximo faciat consilio, nos tamen Fortunā nominamus, quòd consilia non assequimur. Non ergo immeritò exclamat Tragicus ille,

Nemo confidat nimium secundis,
Nemo desperet meliora lapsis:
Miscet hæc illis, prohibetq; Clotho
Stare Fortunam, uersat omne Fatum.

Iam uerò qui est fortunatus, istis tuis ad mortem exhortationibus illud unum respōsum opponat: Quæ nunc habeo bona uideo, sentio, fruor, & maiora spero, certe puto hæc me conseruaturum: illa quæ tu ostendis mihi mala, in incerto. cur iubes me certa & præsentia deserere metu incertorum, & quæ fortassis nunquam contingent? An non est ignauus miles, qui prædam relinquat incerto metu hostium, quum adhuc nullum uideat, nec speculator aduentare nunciarit, sed tantum uulgarit rumor posse uenire? adde etiam, si tibi hoc placet, solere? Ego'ne ut metu incōmodi spem commodorū abijciam? & metu ne sim infœlix, ut certam & præsentem fœlicitatem uidens prudensq; deponam, & moriar metu mortis? uideā saltem hostes, satis tunc fugiam in tempore, quum pugnare cœperimus, quum nullam prospiciam reliquam spem salutis. nā illa quæ tu mihi horrenda proponis mala, quorum euitandi gratia iubes me alacri & fidenti animo mortem oppetere, si quo uel fortu

næ beneficio, uel consilio, uel arte humana detur effugere, ista ipsa uelut condimenta suauiorem mihi in posterum reddent fœlicitatem, ut cœli serenitas post nubila & tempestates tetras longe gratior est. Hæc si quis illis respondeat, quid poterunt ipsi adijcere, nisi hominem hunc esse uoluptarium, non satis fortem, insipientem? Sed pergunt nos confirmare: quid times, quod ante mortem? Ego uero id non timeo, imò amplector & amo. Mortem ipsam timeo, & magis quod mortem sequitur, quomodo metum mihi hunc eximitis? Mortem uelut obdormitionem esse dicitis. Nescio, non credo, abominor. intolerabiles uideo esse cruciatus, quum anima ab una aliqua corporis parte separatur: quanto acerbiores esse oportet, quum tota à toto corpore diuellitur? Quòd si in sene fortaßis leuis est dissolutio, quia naturalis: in iuuene uerò non potest non esse atrocißima, quem uos ipsi confitemini sic mori, quomodo poma uiridia adhuc & immatura, ui quadam ex arbore euelluntur: quum matura, hoc est senes ipsi, decidant sponte sua. Iam post mortem magno me iubetis esse animo, hoc dilemmate: Aut senties aliquid, animusq; immortalis erit: aut penitus cum corpore extinguetur, ut simul sensus omnis intereat. Miror homines adeò ingeniosos & doctos, hoc esse dilemma magno consensu amplexatos. nihil'ne est tertium, ut aliquãdiu post corpus maneat, & morti sit obnoxius? quod

Stoicis uideo placere. ut ſi iungat ſe cœlo purus, ſit immortalis: ſin impurus, & ſcelere maculatus, aërē hunc perrumpere non poßit, det pœnas, poſtea moriatur. hanc ſecundam mortem magis adhuc timeo, quàm priorem. Iam quid ſi nihil ſentiam? non eris infœlix, non magis quàm antequam naſcerere. Hoc dicere homines ſapientiæ profeſſores? Antequam naſcerer, nullū habebam uitæ ſenſum: nūc poſteaquàm ſum natus, expertus ſum non ſolum uitam, ſed ea quibus uos ipſi affirmatis nihil eſſe maius aut præſtabilius, ſenſus, mentem, rationem, iudicium, hanc mūdi uarietatem & pulchritudinem ſum contemplatus, hoc admirandum naturæ theatrum uidi, tetigi, mente & ratione multa ſum conſecutus, & conſequor: iſtis me orbari tantis bonis, hoc uero ita mihi uidetur malum, ut nullam inueniam conſolationem. Puero, uel dementi, ijs denique qui uita ſolum corporea uſurpant, & uoluptatibus dediti uiuūt, fortaßis non moleſtū fuerit eodem eſſe loco poſt mortē, quo ante uitam fuerint. mihi uerò, qui ratione, qui iudicio innixus uiuo, intolerabile. non quòd tū poſt mortem, uelim nolim, ſi nullus eſt ſenſus, alia futurus ſim conditione: ſed quòd nūc mihi reputanti nullum poteſt ſolatiū adhiberi, niſi ſaltē in uita manere quàm diu licet, & bono iſto tā ſimili diuinæ naturæ quàm diutißime perfrui. An neſcitis duriorem eſſe egeſtatem ei qui aliquando fuerit diues? nunc uitæ dulcedinem

nem experto, quam ſapientes maiorem percipiunt quàm ſtulti, miſerrimum uidetur in illas incidere tenebras: in quibus bonis iſtis omnibus priuer, imò nihil futurus ſim repente ex tanto & tam admirabili. cogito quid tandem illud futurum ſit, quũ nihil ſentiam. Chaos uidetur mihi eſſe horribile: non aſſequor, terretur animus, uel ſolam cogitationem refugit ac reformidat, nec pati poteſt. quanto magis aditũ? At ſomni ſpecies eſt ſuauiſsimi ſine inſomnijs, à quo nemo uellet libens excitari. Quis id dicit? Socrates. Miror, ubi? in foro, ad iudices. Credo. quanto aliter in carcere ad diſcipulos, homines ſapientiæ ſtudioſos, quàm ad profanam & uoluptariam plebem? Quis enim ſapienti laudaret longum ſomnum, & quidem ſine uiſis ullis atque inſomnijs, qui ſciat & perſuaſiſsimum habeat, uitam uigiliam eſſe, & quo diutius uigilet, hoc ſe magis uiuere? ſomnum abhorrere, uelut morti ſimillimum. ut in uita homines ſint ſapientes, Deo proximi: in ſomno nihil diſtēt ab ſtirpe, aut ſaxo. Negat Cicero eſſe ullum qui Endymionis uitam uelit uiuere, uidelicet quòd actionem tanquã rem iucundiſsimam amplexamur, perpetuam illam & æternam quietem non ſecus ac maximum quoddam malum refugimus. An Socrates ipſe quatuor dies ſic uoluiſſet dormire ſuauiter ſine inſomnijs: qui etiam eo in ipſo foro uitam ſe ea lege acceptorũ negat, ſi ſibi quieſcendum ſit, nec inſtituendum ciuitatem?

tem? Verum quid si sentiam, & immortalis sit mens, maxima proposita gaudia, non uides te ad æternam quandam beatitudinem migrare. Nulla est in hoc dubitatio? an non sunt ijs qui peßime uixerunt, supplicia? Non dißimularunt esse, sed ita tradiderunt, ut hæc fabulosa sint eorum sapiētibus uisa. Ixion, & Sisyphus, & Theseus, & Phlegias poëtis sunt relicta, à philosophis reiecta & irrisa: nec inuenerunt fidem, quæ Plato & alij quidam philosophi de præmijs uirtutis, de pœnis scelerum balbutierunt. Ipsi enim ijdem non satis suis ipsorum uerbis & doctrinæ assentiebantur. Cur Cicero inter tot consolationes nunquam illa sua utitur sententia, è sexto de Republica: Omnibus qui patriam conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse & definitum in cœlis locum, ubi beati sempiterno æuo fruantur? quia uide licet, ut alia permulta, dixerat ore, non pectore. Declamatum est à magnis oratoribus ætate Senecæ, an Cicero roget ab Antonio uitā. omnes sunt in hoc toti, ne faciat: & proponūt ei ob oculos gloriā. Quid homini, qui duos libros de Gloria scripsit, seu potius contra gloriam, cū gloria? Cur nullus eorū ex suis Ciceronis uerbis Ciceronem ad uitæ contemptū, & alteram uitam expetendam erigit & confirmat, omnibus qui patriam conseruarint, adiuuerint, auxerint? Quocirca relicta est cōsolatio philosophorū de morte, latroni grata, bono uiro suspecta. Quid enim

nim magis gaudeat homo nefarius, quàm per mortē uel adimi sensum sceleratæ uitæ, uel facinoribus suis paratam fœlicitatem sempiternam? bonus uero uir quũ dubiè uidet proponi dilemma: & sub conditione, nõ tam de propositis præmijs lætatur, quàm de suspiciõe interitus animi sui solicitus est, ac mœstus. Ergo istorum sapientum consolatio aptior est homini sceleroso, ad eum in facinorosa uita confirmandũ, quàm probo uiro ad solatium exitus de uita. Quid enim aliud latroni & parricidæ dicas, quàm si eum nutantem uideris, parantem ad meliorem se frugem recipere metu supplicij: Quid tu homo ignauißime supplicium times? quod te uel liberabit à maximis malis, si totus moreris: uel ad incredibilia bona trāsferet, si tui melior pars remanserit. Quemadmodum ferunt Dionysium Syracusanum, quum uideret bouem à coquo suo mactari, & tā celeriter extingui, dixisse: Propter rem adeò breuem ut est mors, deponemus tam pulchrum imperium & regnum? Nulla est ergo uera & certa bonis consolatio, nisi quæ sumitur ex spe alterius uitæ: quòd Deus mundi præses & iudex omnium afficiet præmijs immortalibus uirtutem, supplicijs autem uicium. Itaq; illa Pauli ad Thessalonicenses est uera & sapientißima consolatio: Fratres, nolumus uos ignorare de dormientibus. si enim credimus, quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum adducet

ducet cum eo. Hæc una tam breuis, tam ſimpliciter propoſita, omnia omnium philoſophorum tam acute excogitata & inuenta ſuperat. Quum autem ad mortem uentum eſt, quantũ ſolatiũ, quæ tranquillatio animi, quum recordamur Chriſtum pro nobis dependiſſe, illum eſſe interpretẽ & deprecatorem noſtrum apud patrem efficaciſsimum, illius fultos uera fiducia ad æternitatem & patriam noſtram nos reuerti? Quid adferent uniuerſæ philoſophorum ſcholæ, non dico huic ſimile, ſed quod ulla ſit ex parte cõparandum? Ergo quòd ſcimus pijs hominibus ſempiternæ beatitudinis locum eſſe in cœlis paratum, nõ quidem uitam odimus, aut reijcimus, ſed non auide amplectimur ac retinemus, deſiderantes coniunctionem cum Deo. Hæc dæmum eſt una maxima conſolatio in egeſtate, in exilio, in carcere, in morbo, in cruciatibus, in graueſcente per ſenium corpore.

DE REPVBLICA.

OPeræprecium eſt expendere, quàm de rebus noſtris homines impij non modo & ratione, ſed ſtomacho pronunciant. Nam quum eos mores lex noſtra in animos hominũ inuehat, quos deſcripſimus, ipſi tamen ineptos aiunt eſſe nos ad rempublicam, hoc eſt ad cœtus & congregationes celebrãdas & colendas. Alij grande in nos maledictum rentur ſe iacere, quòd idoneos eſſe negent bellis gerẽdis: quia noſtra lex nihil iubeat accuratius quàm amorẽ

&

& patientiam, prohibeat odia atq; ultiones. perinde ac si dicant, nos parũ esse ad exercenda latrocinia accommodos. quid enim aliud est bellũ, si res examinetur subtilius? Sed quæstionem hanc in præsentia omitto, quòd non est instituti huius. loquar de ciuitatibus, hoc est, de hominũ consociatione. Cuius originem progressus exitusq; si quis animaduertat, nihil aptius uidebit illi posse excogitari, quàm legem nostram, & homines nostra lege edoctos instructosq;. Non congregantur homines propter uitæ necessitates, ut est à philosophis animaduersum præclare, sed quòd homo est à Deo conditus animal societati aptissimum. idq; duabus potissimum rebus declaratur, beneuolentia & sermone. Deinde congregati iam, & domicilijs collatis, quoniam affectus in animo tumultuantur, prauæq; cupiditates corda exagitant, necessaria fuit iustitia, quæ omnibus in commune cõsuleret, motus illos animorũ temere concitatos cohiberet, & parêre cogeret rectæ rationi. Iustitia autem & legibus est explicata, & prudenti alicui ac bono uiro commendata est, ut illam adhibitis publicis uiribus ac potestate tueretur. Atq; ut maximum ciuitatis bonũ est pax & concordia, ita maximum est malum dissensio, & odia publica & priuata. unde nascuntur simultates, inimicitiæ, lites, iurgia, & illatio manuum ad pugnam, & cædes. Odia autem nascuntur uel ex superbia & inuidentia, uel

ex praua rerum cupiditate. Quæro iam, qui'nam e-runt ad uicia hæc procliuiores? ij'ne qui solutos ha-bēt affectus ab imperio rectæ rationis, extimulatos autē immodico amore suimet ipsorū, & infinita cu-piditate rerum omnium: an ij qui ex lege sua pere-grinos se esse in uita meminerunt: & reputant, cupiditatesq́; habent uel omnino nullas, uel perexiguas, intenti semper & incumbentes in reditum ad patriam? Quid uero ij qui reliquis omnibus hominibus conglutinati sunt beneuolentia? Christus in amore Dei & hominum dicit legem suam uniuersam esse sitā, iubet nos Deū plus amare quàm nosmetipsos, homines uero ut nosipsos, nec solum amicos redamare, sed diligere etiam & bene cupere inimicis, quiq; in nos infestißimo sunt animo, & opera exhibēt quo-ad poßunt malefica. Hoc est præceptū cui maxime repugnat caro & reluctatur, seq́; uelut indignißimis deuinciri compedibus clamat: Ego'ne illum, qui me infestat, urget, lædit, placide ut aspiciam, & non referam gratiam quando poßim, aut saltem peßime cupienti non male uelim? adeò ut quidam contra naturam omnem esse præceptum illud caußificentur. Sed certe naturalißimū est, reductum à Christo Domino, & reparatum cū natura ipsa. Quid enim est in quod fertur nostra mens, & quo fit præstantior atq; excellentior? an non lux & cognitio? quid quo uoluntas, an non amor? nam odium carnificina est il-
lius, &

lius, & tyrannus. Tam ad naturam est uoluntatis amor, & odium contra naturam, quàm intelligentiæ nostræ cognitio & ueritas, tenebræ autẽ & falsitas contra naturam. Videtur ergo tibi naturæ esse consentiens ac conforme, uelle me in ignorantiam et caliginem incidere, quòd aliquis alius incidit? an imperfectionem mentis meæ in sua ignoratione tollet aut excusabit aliena ignorantia? uicium alterius nõ diluit meum, nec purgat: qui odit in uicio, in morbo est uoluntatis. An nõ contra naturam est uelle ægrotare, quòd inimicus meus ægrotat? & quoniã is qui mihi male uult, abijcit perfectionem suæ mentis, tanquam ita mihi satisfiat, abijcere me etiam meam? Furor est hic potius, quàm ultio: uel uoluntas praua, infligere te tibi ipsi magnam plagam, quia id uoluit alius facere: & cupere te miserum esse, quia sit tuus inimicus. Ergo uocat nos Christus, seu reuocat uerius, ad integritatem naturæ nostræ, ad similitudinem patris sui & nostri Dei: quem & si oderunt dæmones, atq; hominum multi, ipse tamen nihil odit, omnia diligit, rebusq; omnibus quantum per ipsas licet benefacit. Charitate hac tam diffusa, tamq; late patenti stabilita inter homines, quæ leges erunt opus in cœtu omni & communicatione uitæ? Recte Boëtius: Quis legem dat amãtibus? maior lex amor est sibi. Matri nullæ sunt humanæ leges aduersus filium, quoniã natura indidit eius pectori talem amo

ris legem, ut reliquæ omnes sint superuacaneæ. Cupiditatibus, inuidiæ, iracundiæ, superbiæ, rapacitati, ambitioni hominum iniecti sunt legum freni. ubicunq; amor uiget, absunt hæc omnia: quo fit, ut leges sint minime necessariæ. Quis irascitur ei cui bene uult ex animo? quis postulet ei antecellere, quis ulcisci se de illo, cuius bona & mala pro suis ducat? quis ab eo rapere, quis iudicio repetere quod dicat suum esse, quum omnia quæ poßidet putet esse illius, nec minus credat esse apud se quæ apud illũ, quàm quæ habet domi, & in arcis clausa: ut iam ea non uideatur esse ciuitas, sed domus una, fratrum optime consentientium. Optabat Plato, quo firmius in ciuitate constabiliretur concordia, ut duo illa uerba ex usu uitæ tollerentur penitus, Meum & tuum. hoc non perficient unquam leges, aut humana solertia, amor perficiet: quem indit animis non præcepta & uoces philosophiæ inanes, quia fundamẽto carent, nec quid aut quamobrem sequamur ostendunt, sed præceptum Christi, quod & naturale id esse docet, & propter Deum fieri iubet, maximumq; esse propositum præmium demonstrat. Videlicet Epicuræi erũt meliores societati, qui nec Deos reuerentur, ac ne habent quidẽ, & omnia ad uoluptatẽ & ad sua cõmoda referunt. Quo magis miror fuisse olim plurimos qui id genus philosophiæ ac uitæ profiterentur cum gloria, nec esse ab hominum cœtib. & communitatibus

bus eiectos. quæ enim iustitia potest esse in ijs, qui amicitias, pietates omnes, qui sanctum omne ac iustum ad utilitates & delectationes referrent, haud quidem suorum animorum, sed corporum? Qui ergo aptiores ad societatem & cõmunicationem, quàm qui nec nocebunt ijs quos oderunt, & proderũt ijs quos amabunt? est enim amor animo & frenum, ne uelit maleficere: & stimulus, ut adiuuet ac subueniat. Erunt quidem leges in hac repub. & uita, nõ quibus cohibeatur malicia, quæ nulla erit, sed quibus interdum gubernetur ignorantia. Hoc est uerè seculũ aureum, non illud Saturno rege. existit enim hoc nõ ex abundantia & soluta rerum omnium licentia, ut olim fabulantur: sed ex animis puris, candidis, pulcherrima flamma incensis ad concordiam, pacem, hilaritatem gratificationẽ, & beneficentiam. Hæc, uel ridicula uidebuntur, uel difficilia plerisq; mortaliũ, ut nunc sunt mores hominibus frigidißimis, quos nulla unquam sancti amoris scintilla calfecit. Non dubito quin multi sint admirati, cur in Christianis ciuitatibus non est inuenire concordiam istam, & mutuam beneuolentiam, aliasq; eximias uirtutes, quas nos tantopere exlege nostra prædicamus: ut uideatur nostra respublica esse similis Platonicæ, quæ tota sita est in legibus & præceptis, non in re & usu uitæ. Scio dubitatione hac multorum animos uehementer angi. Nos quidem nõ de his moribus atq;

hisce hominibus loquimur, sed de illis moribus quos lex Christi in animos inuehit, & de ijs hominibus qui se legi præbēt obsequentes, quales multi sunt in unaquaq; ciuitate, & si minus apparent in tāta malorum turba & multitudine: quales etiam fuerunt in prima illa nascente Christianitate, quum in pectoribus piorum ferueret adhuc sanguis Domini, de quibus est in Actibus apostolorum quòd credentiū erat cor unū. Gliscente autem ecclesia, & populatim recepta pietate, magna hominum fex est admissa, qui secum uicia gentilitatis in cœtus religiosos importarunt, quæ non solum retinuerunt atq; exercuerunt ipsi, sed in alios quoq; quasi contagie transmiserūt. Et lex quæ animis datur, facilius uiolatur, quàm quæ sita est in certis cōstitutisq; actiōibus externis. Animos enim habemus magis contumaces, minusq; obsequentes imperio rationis, quàm actiones & operas: minoreq; negocio assuefacimus corpus ad quodcūq; est collibitū, quàm animū ferocem, turbulentum, plenum motibus temerarijs. ideoq; humanis legibus, quæ exteriores actus indicunt, citius diutiusq; obtemperamus, quàm diuinæ, quæ regimen inducit in turbas illas affectuū. Accedit huc quòd magna & diligenti procuratione dæmonum efficitur, ut mores Christianorum sint & publice & priuatim praui ac corruptißimi, impiorum autem integri, & laudabiles: ut si quis communitatem uitæ, totamq;

consoci

consociationem multarum ciuitatum hominum pro fanorum conferat cum nostris, sceleratißimi omniũ mortalium, maximeq́; immanes atq; inhumani præ illis censebimur. quod est annotare quum in cœtib. & congregationibus olim gentilium, tum hac etiam ætate inter Agarenos, & insulas illas, continentéq́; huius Noui orbis. Sed dæmon, qui est hostis Dei & hominum, illud præcipuè laborat, ut homines ab amicitia & co niunctione Dei quàm longißime amoueat. quumq́; nulla sit maior hominis & Dei dißiunctio, quàm impietas, cuius caput est Deum uerũ nõ agnoscere & colere: hunc potißimum errorem cupit dæmon hominum animis iniectum. idq́; si perfecerit, non est de reliquis uicijs & scelerib. admodũ sollicitus. quoniam quidem hoc erroris iacto fundamento, quicquid proborum morum uirtutumq́; superstruxeris, nihil prorsum ad immortalem beatitudinem confert. Itaq; sinit eos bonis naturæ uti, imò adiuuat sæpenumero: quemadmodũ è contrario impedit nos atq; interturbat, ut profanorum moribus totaq́; uitæ ratione cum nostra collata, ubi conspicitur illos antecellere, & nostri offendantur, inijciaturq́; eorum animis scrupulus de lege nostra: & alieni nos despiciant atq; abominentur, confirmenturq́; in sua superstitione atq; impietate, nostram uero religionem tanquam uanam & inutilem respuant, quæ professores sui non poßit meliores efficere. Sed

profitemur nos quidem, quod non possum sine graui dolore dicere, profiteremur Christi legem, nõ praestamus. quae lex in quibus animis obsequiũ inuenit, efficit eos quales declarauimus. Nec solum sic se inter seipsos gerunt homines uerè Christiani, in eadẽ ciuitate & consociatione, sed erga homines alios cuiuscunq; gentis beneuolentiam exercent, & opera benefica. Olim uidebantur, homines ex patria contrahere inimicitias naturales, ut Asianus cum Europico, Graecus cum Barbaro, Iudaeus cũ gentili, inter quos non uidebatur posse interuenire reconciliatio: imò fas & pium erat inter illos odisse mutuò, nefas conuersari, conuiuere, colloqui. Christus lege sua distinctiones istas omnes sustulit, & septa quibus gentes separabantur diruit, hominem quemcunq; cuicunq; alteri coniunxit & conglutinauit bona uolũtate: docens fratres illos esse omnes inter se, qui filij essent eiusdem patris Dei. Inter Socratis oracula illud refertur, quòd interrogatus cuias esset, non Atheniensem se esse responderit, sed mundanum: quod indignum duceret, hominem sapientẽ, mundi ciuem, moenibus ciuitatis unius includi: humanae menti mũdum ipsum esse patriam, per quem uagatur libere tãquam per suam ciuitatem, seu potius domum. homo Christianus mundanum se esse existimat, non contemptu ciuitatis suae tanquam exiguae, sed amore pectoris sui in cũctos se homines diffundẽte. Ante Christum

ſtum quàm moleſtæ diſputationes de comparatione honeſti ac utilis, quàm operoſa deliberatio? propterea quòd nec honeſtum norant, nec quod uerò eſſet utile. quàm uarij ac incerti fines bonorum, qui humanas mentes diſtinebant ambiguas? Omnia expediuit atq; explicauit Chriſtus. nouimus iam uerum finem, ſcimus quæ uia ad illum ducat, quid honeſtum ſit, quid utile, quid damnoſum: deliberationes apertæ ſunt, perſpicuæ, facillimæ.

DE FVNDAMENTO FIDEI Chriſtianæ.

HAec eſt fides noſtra, certiſsima atq; indubitabilis, quia certiſsimũ atq; infallibile habet fundamentum, nempe bonitatẽ, ſapientiam, & potẽtiam Dei: tum noſtrorũ animorũ excellentiam, quibus nihil eſt neq; uerius, nec humanis mẽtibus certius. Atqui uirtutibus illis Dei fides noſtra innititur, & reputatione ad res nos eſſe factos nõ caducas & uiles, ſed diuinas & ſempiternas. Nam ſi ſapientia eſt in Deo, & bonitas, proſpicit humanis rebus: ſi proſpicit, eſt cultus illius aliquis in humanis animis, & religio: ſi religio, hæc noſtra. nulla enim alia inueniri poteſt aptior & congruentior, quæ uiam & finem ſtatuit religionis maxime, & religioni aptos, & homini cõducentes. Si enim Deus beatus eſt & bonus, uult nos participes eſſe ſuæ beatitudinis, & nos illius ſumus idonei ac capaces. Si autem uult, dat

modum optimum, quem ipse nouit solus. Non est aũt excogitare modũ meliorem hoc, quẽ tot rationibus atq; argumentis declarauimus. iste est igitur: & in diuersum res quoq; idem efficit. Si hũc non uult, nec est alius hoc melior, & Deo dignior: nullum uult ergo, nec nos beatos. quo fit, ut uel nesciat modũ, quod est insipientiæ: uel nolit nos beatos, quod non est bonitatis, nec amoris: uel non potest, quod est infirmitatis. quæ omnia quũ à diuina illa maiestate procul absint, necesse est profectò & scire illũ, & uelle, & posse, unde nascitur, ut & fiant quoq;, & fieri tam sit uerum, certum, indubitatum, quàm illa quæ prius dicebam, sapientiam, bonitatem, & potentiã esse in Deo, & præstantiam animi humani. Itaq; complicata & connexa est fides nostra cum ijs quæ dubitari non poßint ab homine, nisi exuerit humanitatem. Iã ex uita ipsa Christiana potest sumi argumentum ad constituendam & stabiliendam fidem. est autem ea uita, purgatio animi ad capiendum atq; amãdum Deum. quo quum sit nihil sublimius, nec Deo propinquius, à falso uenire nõ potest: quippe falsum est à Deo alienißimum, nec Deus per fallaciam induceret in humanos animos tale & tam excellẽs uitæ genus, nec fraudi ac mendacio faueret aduersos bonos, simplices, ipsiq; simillimos, & quatenus fieri potest proximos. Quo quis Christianior, hoc Deo similior, ac proinde melior ac diuinior. optimus ergo &

go & diuinus Christus, caput illius, author, exemplar. Hæc fides talis est, ut quemadmodum expedit generi humano Deũ qui mundo præest esse optimũ, sapientißimũ, potentißimũ, & optabile est esse talẽ, etiam si quis crederet non esse ita, & fidem nostrã utilißimum est humano generi esse ueram: atq; etiã si de illius ueritate aliquis ambigeret, optare tamen deberet ut esset uera. Alioqui enim miserrimũ est humanũ genus, quòd ad finem qui est se indignißimus sit conditum. O cæci & dementes, uult uobis Deus diuitias bonitatis & sapientiæ suæ ostendere ac cõmunicare, uos reijcitis. Sine Christo, uniuersa uanitas est omnis homo uiuẽs, ut inquit Psaltes. per Christum, nec infans unius horæ cadit in terram, tanquã tener flos à Borea deiectus. is enim cui mens talis cõtigit, nihil ut à bruto differat, seruatur tamen per Christum. Quanta uera omniũ consolatio, quæ quietatio animi, quum uentum est ad exitum uitæ? quum reputamus ætatẽ in uicijs, in flagitijs, in sceleribus transactam, seruari tamen & fieri compotem fœlicitatis sempiternæ, per fiduciam in illum qui pro nobis omnibus dependit, & patri satisfecit. Hoc tantũ munus reijciat aliquis, nisi insanus? hoc non amplectatur? saltem uoto hoc non optet esse uerißimũ ac certißimum? Quòd si expedit omnibus, profecto factum est ab illo potentißimo & optimo, qui bonitate sua nobis omnibus bene cupit.

Post rationes quæ factæ sunt de fide, qui iã credit› quum scrupulus subibit aliquis de ijs quæ sunt habẽda pro certißimis, ne laboret paßim adhiberi ratio› nem, & quasi punctioni quantulæcunq; malagma› ta apponere: quod esset quum infinitum, tum eti› am periculosißimum. propterea quòd hostis noster astutißimus est, & callidißimus, nec unquam quiescit, quiq; non solum intentus est ac imminet semper suæ occasioni, quũ nos illã damus, sed facit ipse sibi occasiones mille modis per singula tẽporis puncta. Huius ars est, eiusmodi dubitationes crebro excitare, ut subinde cum eo in discrimen certaminis ueniamus. sperat enim, ut si sæpe prælietur, uincat aliquãdo. Quocirca receptæ iam & confirmatæ sentẽtiæ acquiescendum, & standum firmiter: proponenda ob oculos, quæ fas est unũquenq; sentire de Deo & homine, quod est fidei nostræ stabilißimũ fundamẽtum. cogitandum etiam, bona omnia esse à Deo. Et si alia ex illius bonitate ac munificentia nobis contingũt, quanto hoc magis rectæ persuasionis, tantũ, tã excellẽs, tam homini necessariũ? Itaq; ad eũ cõfugiendum est, & rogandũ, ut largiatur hoc donũ, & conseruet, & in tentatione (quod instar est prælij) ut adsit & tueatur, illustretq; mentes nostras luce illa sua, quæ nos fulcit & firmiores efficit, quàm rationes humanæ qualescunq;. Nam non rarò accidit, ut qui rationibus de pietate assentitur, postea de illa

rum

rum ipsarum ui & firmitate dubitet. à Deo est opẽ implorandum: quod fecerunt Apostoli, qui post cœlestis magistri doctrinã, & tam stupẽda prodigia, petunt tamen, Domine adauge nobis fidem. Hæc aũt scripta sunt nobis, ut fidẽ Christinã sciamus uerã esse, & uelimus à Deo petere, qui dat omnibus abũdãter, nec unquã exprobrat, ut Iacobus inquit.

Maximas attulimus rationes, quæ omnes perpendendæ sunt, & considerandæ. Nam quemadmodum Deus ex collatione multarũ rerũ ab eo conditarũ facilius cognoscitur, uelut ex ordine toto uniuersi, ex decursu anni, & eiusmodi: ita ueritas Christianæ fidei, non ex uno aliquo est loco, sed ex ipsa tota eliciẽda partibus inter se collatis: & Christi diuinitas ex ordine uitæ illius, & Ecclesiæ. Sed quantumuis perspicuas & ualidas rationes attulerimus, non deerũt à quibus fidem non impetrabimus, partim inueterata consuetudine audiẽdi & credendi contraria, partim stupore cordis, & mentis hebetudine: tum uicijs in diuersum torquentibus. de quibus dicitur in psalmo: Vir insipiẽs non cognoscet, & stultus nõ intelliget hæc Dei opera admirabilia. Hi sunt, in quos par illa dominatur, quæ est nobis communis cũ brutis: quos Paulus animales homines nũcupat, nec intelligere ea quæ sunt spiritus Dei, esse enim illis stultitiã. Mira dictu res, quũ tot habeat ratio argumẽta pro ueritate, ut obliuiscatur omnium una leuißima con-

iecturu

iecturula tentationis. uidelicet inuisam habet rationem affectus: ideo nihil est tam paruum, quin sufficiat ad concitationem eius aduersus rationem. ut in bello ciuili quiuis constituitur dux, modo contra aduersarios aliquid loquatur. Illudq; est in rebus pietatis miserrimũ, & quod magna arte curat noster hostis, ut ijs qui si quid quacunq; de re loquantur, ridebunt omnes, de cœlis, de elementis, de moribus, de ciuitate, sine literis, sine ingenio & iudicio omnia inepta & stulta, si quid dicant aduersus pietatem, auscultant multi, & scrupulis se torquent. Alij magnã sapientiæ opinionem captant, nihil credendo. alij filij huius seculi in rebus uitæ acuti, in religione nihil cernentes, quam alij eis tribuunt de ingenio existimationem in rebus uitæ, tribuunt in rebus pietatis. De nulla re audet pronunciare, nisi doctus, exercitatus, prudens: de pietate quilibet, qui nec habet exercitium, nec spiritum. Alij nollent audire: qui, sicuti est in libro Iob, dicunt Deo, Recede à nobis, scientiam uiarum tuarum nolumus. Sunt, quibus Deus huius mundi per præstigias suas & dolos fascinauit corda, & odio sanctæ religionis, quam rationem in alijs rebus erubescerent petere, efflagitant in mysterijs diuinis. Vtcunq; res se habeant, nos, quantum fuit facultatis nostræ, lucem protulimus. Si qui uel claudent oculos, uel non proferent, quo minus sit illis usui, nec nostra fuerit culpa, nec ipsius lucis:

non

non tamen ſine dolore noſtro. Dominus IESVS, qui cæcorum oculos aperuit, dignetur ſanare oculos omnium, atq; aperire, ut ſanctam ſuam & ſaluberrimam intueantur lucem.

LIBRI QVINTI ET VLTIMI de ueritate fidei Chriſtianæ,

FINIS.

ERRATA INTER EXCV-
dendum commiſſa, ſic emendabis.

Pag. 9. *uerſ.* 16. *enim* 21. 9. *beneficio* 34. 20. *im pellantur* 61. 1. *ſcientiam* 67. 2. *omnium* 69. 2. Melitenſe 73. 17. *nec quieſcit* 126. *antepenult. quæſierim* 135. *penult. ſi nullus eſſet* 140. *ult. naturis* 141. 5. *coniunctione* 147. 8. *renunciandum* 152. 22. *iuris* 159. 11. *magnam* 181. 2. *quidem* 197. 19. *bella* 246. 1. *obtenebratur* Ead. 18. *cum in eadem* 255. 12. *fortè, aboleuit* 277. 11. *euangelicæ* 287. 11. *ſummum* Ead. 24. *aut non ſatis* & 26. Homerus 303. 9. *gratiam ſe atq; adoptionem* 312. 23. Dei *filium* 314. 18. *abſens* & 19. *edendi* 419. 17. *cæcitatem* 451. 24. *recolito* 461. *penult.* Fœlicis & Feſti 468. 17. *peculiarem* 477. 24. *prophetabimus* 516. 11. *eſſentia* 526. 9. *ſint* 530. 6. *quidem* 561. *ult. in eo* 581. 5. *filijs* 598. 5. *loquendi regum* 641. 20. *unus erit* 675. *ult. amplius* 677. 23. *iuuentæ* 679. *penult.* Claudius *poſt* 700. *penult. claudent*

BASILEAE, EX OFFICI-
NA IOANNIS OPORINI, ANNO
Salutis M. D. XLIIII. Men-
ſe Iunio.